

PROCEEDINGS BOOK

CUMHURİYET 8. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

CUMHURİYET

8TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

April 23, 2023 – Ankara

ISBN : 978-625-6393-56-1

Academy Global Conferences& Journals

CUMHURİYET
8TH INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES
APRIL 23, 2022
ANKARA

Edited By
AYNURƏ ƏLİYEVƏ

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Ali Bilgili
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili
Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Başak Hanedan
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Ivaylo Staykov

All rights of this book belong to Academy Conferences Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Global–2023 ©

Issued: 15.05.2023
ISBN: 978-625-6393-56-1

CONFERENCE ID

CUMHURIYET 8TH INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE

APRIL 23, 2022

ANKARA

ORGANIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

**Jordan - Czech Republic - Sri Lanka – Egypt – Morocco – Cyprus – Thailand –
Kazakhstan – Oman – Libya - Malaysia, - Taiwan – Canada – Russia – Spain -
Indonesia – India – Colombia - Croatia – Iran – Kuwait – Austria - Albania – Georgia –
Qatar – Germany – Nigeria - South Korea – Poland – Pakistan – Azerbaijan - Bulgaria –
Brazil – China – Japan – Italy – Portugal -**

PRESENTATION

Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION

45% FROM Turkey And 55% From Other Countries

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya BALKAYA
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof.Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Gültekin GÜRÇAY
Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün KOCA
Girne Amerikan Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTIŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Dr. Leman KUZU
İstanbul Kültür Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDIBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ

Munzur Üniversitesi

Dr. Aysulu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özkan TİMURKAN
Atatürk Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. C. VIJAI
St.Peter's Institute

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

CUMHURIYET
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
APRIL 23, 2023
ANKARA

CUMHURIYET
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
APRIL 23, 2023
ANKARA

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/83964564212?pwd=bERBVGNsVWx0RGROcFI5Wk91eTRYQT09>

Meeting ID: 839 6456 4212

Passcode: 230423

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /10:00-12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 1	Doç. Dr. Funda ÖZŞENER	1	KİMLİK ARAYIŞINDA SUNDUĞU ROL MODELLERİ AÇISINDAN SANATIN KADIN ALGISINA ETKİSİ	Doç. Dr. Funda ÖZŞENER
		2	SANAT EĞİTİMİNİN METAFİZİĞİ	Doç. Dr. Funda ÖZŞENER
		3	RAST DÖRTLÜSÜNÜN NEY SAZI ÜZERİNDEKİ TRANSPOZESİNİN İCRADAKİ PERDE BASKISINA KATKILARI	Doç. Dr., Emre PINARBAŞI
		4	KUTSAL MEKÂNIN YENİDEN ŞEKİLLENMESİ: GÖBEKLİ TEPE ÖRNEĞİ	Elif BAŞCI Doç. Dr. İsmail KERVANKIRAN
		5	NATIONAL SPECIFICITY, FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF FLUTE CULTURE IN THE CASE OF ONE COUNTRY – FRANCE	Dr. Öğr. Üyesi İgbal ORUJOV
		6	NEVŞEHİR'DE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ İLKOKUL BİNALARI	Gamze PEHLİVAN
		7	FOOTBINDING IN IMPERIAL CHINA	Graduate Student, Merve ÇETİNKAYA

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL2023 /10:00-12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
Hall 2	Prof. Dr. Sedat ŞİMŞEK	1	STRUCTURES CONVERTED FROM CHURCH TO MOSQUE IN TURKEY: AN APPLIED STUDY ON CHURCH MOSQUES IN TRABZON PROVINCE	Prof. Dr. Sedat ŞİMŞEK
		2	IMPACT OF EDUCATIONAL LEVEL ON THE WILLINGNESS TO PAY FOR ORGANIC FOOD: INTERNATIONAL SURVEY	Chems Eddine BOUKHEDIMI
		3	INVESTIGATION OF THE FACTORS AFFECTING THE ATTITUDES AND BEHAVIORS OF THE TAX LIABILITY ON THE BASIS OF TAX PSYCHOLOGY	Doktora Öğrencisi, Gülşah ÇETİN
		4	THE INTEGRATION BETWEEN ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND PERSONNEL PERFORMANCE IN THE INDIAN BANKING SECTOR	Preeti Sharma Dr. Rajni Saluja
		5	EVALUATION OF THE EFFECT OF KEY AUDIT ON THE REA MODEL AND THE ACCOUNTING INFORMATION SYSTEM	Dr. Nazan Güngör KARYAĞDI
		6	COVID-19 SALGINININ HASTANELERİN REKABET STRATEJİLERİNE ETKİSİ HAKKINDA SAĞLIK PERSONELİNİN ALGILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof. Dr., Zekai ÖZTÜRK Doktora öğrencisi, Semra ALTSOY
		7	A RESEARCH ON THE USE OF INSTAGRAM OF THE FIVE MOST VALUABLE BRANDS IN TURKEY	Assist. Prof. Dr. Feryat ALKAN
		8	DIGITAL MARKETING THROUGH SOCIAL MEDIA; HEPSIBURADA.COM EXAMPLE	Assist. Prof. Dr. Feryat ALKAN
		9	PERFORMANCE ANALYSIS OF PUBLIC BANKS OPERATING IN THE TURKISH BANKING SECTOR WITH CAMELS METHOD	Assist. Prof. Dr. Burhan ERDOĞAN

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /10:00-12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 3	Öğr. Gör. Dr. Muhammed Enes KAN	1	THE RELATIONSHIP OF NATURAL DISASTER AND ECONOMIC DEVELOPMENT: THE CASE OF G-8 COUNTRIES AND TURKEY	Assist. Prof. Dr. Gaye KARPAT ÇATALBAŞ M. Enes ÖZÇELİK
		2	COVID-19 SALGIN KRİZİ KOŞULLARINDA TÜRKİYE KAMU BANKALARI AKTİF KARLILIĞI VE MENKUL DEĞERLER ORANI İLİŞKİSİNİN ANALİZİ (2017-2022)	Dr. Sultan SARI
		3	KAMU YÖNETİMİNDE ETİK İHLALLERİ: KAMU GÖREVLİLERİ ETİK KURUL KARARLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	Öğr. Gör. Dr. Muhammed Enes KAN
		4	EXAMINATION OF LOCAL POWER OF THE PURSE IN TÜRKİYE WITHIN THE FRAMEWORK OF REGULATIONS	Araş. Gör. Dr. Merve YOLAL EROĞLU
		5	EXAMINATION OF INTERGOVERNMENTAL FISCAL RELATIONS: THE CASE OF THE REPUBLIC OF SOUTH AFRICA	Araş. Gör. Dr. Merve YOLAL EROĞLU
		6	SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI TEMSİLİ DEMOKRASİNİN MEŞRUIYET KRİZİNE YANIT ÜRETEREK DAHA KATILIMCI BİR DEMOKRASİNİN KOŞULLARINI HAZIRLAYABİLİR Mİ ?	Yüksek Lisan Öğrencisi, Ergin POLAT
		7	CUMHURİYET DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE EMEK PİYASALARI	Burcu Ansoy

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL2023 /10:00-12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 4	Doç. Dr. Leyla AKYOL ASLAN	1	HAVACILIK SEKTÖRÜNDE STRES VE STRESLE BAŞA ÇIKMADA DAVRANIŞ ODAKLI YAKLAŞIMLAR	Doç. Dr., Nazmiye Ülkü PEKKAN
		2	BELİRSİZ ALACAK DAVASINDA DAVA DİLEKÇESİNDE BELİRTİLEN TALEBİN TÜKETİCİ HAKEM HEYETİNİN GÖREV SINIRINA GİRMESİNE RAĞMEN, DOĞRUDAN TÜKETİCİ MAHKEMESİNDE DAVA AÇILMASININ SONUÇLARI	Doç. Dr. Kudret ASLAN
		3	THE RELATIONSHIP BETWEEN ANXIETY AND LONELINESS AND DEPRESSION IN THE ELDERLY PEOPLE WHO PASSED THE PANDEMIC PROCESS AT HOME	Züleyha İcik
		4	BİR VAJİNİZMUS VAKASI	Züleyha İcik
		5	HACİZDE İSTİHKAK DAVASINA KARŞI, KARŞI DAVA OLARAK AÇILAN TASARRUFUN İPTALİ DAVALARI HAKKINDA BAZI TESPİTLER	Doç. Dr. Leyla AKYOL ASLAN
		6	REKABETÇİ TUTUM VE PSİKOLOJİK BELİRTİLER	Sude YİĞİT Feride BOĞAZKESEN Doç. Dr., Meryem Berrin BULUT
		7	GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSU VE PSİKOLOJİK BELİRTİLER	Feride BOĞAZKESEN Sude YİĞİT Doç. Dr., Meryem Berrin BULUT
		8	HINDUISATION OF THE AHOM SOCIETY WITH SPECIAL REFERENCE TO THE AHOM ROYALTY IN MEDIEVAL ASSAM, INDIA	Dipamjyoti Buragohain
		9	STATISTICAL ANALYSIS USING THE AFTERSHOCKS DURING 2023 KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKE	Asst. Prof. Fatma Selen MADENOĞLU Assoc. Prof. Banu SUNGUR
		10	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLİNÇLİ FARKINDALIK DÜZEYİNİN FARKLI SOSYODEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Ayşe Sevim ÖZKAN Doç. Dr. Davut AYDIN

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL2023 /10:00-12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
Hall 5	Dr. Öğr. Üyesi, Gülay AGAÇ	1	8. SINIF FEN BİLİMLERİ DERSİ İÇİN BİR BAŞARI TESTİ GELİŞTİRME	Araş. Gör. Ayşegül KILIÇ Y L. Öğrencisi, Sevgi GÜRBÜZ YL.Öğrencisi, Cansu ÇULHA HAFIZOĞLU
		2	DEVELOPING NEW, MORE EFFECTIVE OPTIONS OF THE APPLICATION OF ICT IN EDUCATION	Assoc. Prof. Dr. Qafarova Pərvin Muxəməd qızı
		3	ANTİK YUNANDA SPOR OYUNLARINDA KADIN YARIŞMACILAR	Öğrt.Gör.Dr., Aydan ERMİŞ Doç.Dr., Egemen ERMİŞ Prof.Dr., Osman İMAMOĞLU
		4	ANTİK OLİMPİYATLARDA SEYİRCİLER VE RİTÜELLER	Doç.Dr., Egemen ERMİŞ Öğrt.Gör.Dr., Aydan ERMİŞ Prof.Dr., Osman İMAMOĞLU
		5	BEŞİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN EKРАН OKUMA ÖZ YETERLİK ALGILARI İLE OKUDUĞUNU ANLAMA BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Sevdâ Ergün
		6	İBRAHİM ÖRS'ÜN GÖL ÇOCUKLARI ADLI ESERİNDEKİ FİLİMSİLERİN TESPİTİ VE TÜRKÇE ÖĞRETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Mehmet Onur ULUCAN
		7	İLKOKUL 4. SINIF MATEMATİK DERS KİTAPLARINDAKİ KESİR ETKİNLİKLERİNİN EDGA-ETKİNLİK METNİ BİLEŞENLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, Gülay AGAÇ
		8	ANNELERİN BİLİŞSEL ESNEKLİK DÜZEYLERİ İLE ÇOCUKLARIN PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Doktora Öğrencisi Nihan UZAK, Doktora Öğrencisi Feriha POLAT
		9	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLİŞSEL ÇARPITMALARI ve HİPOTETİK-YARATICI DÜŞÜNME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ Arş. Gör. Mehmet GÜNEY
		10	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLİŞSEL ESNEKLİK ve YANAL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Arş. Gör. Mehmet GÜNEY Dr. Öğr. Üyesi Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ

CUMHURİYET

8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
APRIL 23, 2023 - ANKARA

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 839 6456 4212 **Passcode: 230423**

23 NİSAN/ 23 APRIL2023 /10:00-12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 6	Prof. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU	1 AHMET REŞAT'S BEYİN HAKKI VAR IN THE CONTEXT OF WESTERN ADMIRATION-EGOISM-NARCISSISM PHYSIOGNOMY	Prof. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU Prof. Dr. Nuran ÖZLÜK
		2 THE RELATIONSHIP BETWEEN GOOD MORALS AND HAPPY FAMILY IN LITERARY WORK: THE EXAMPLE OF ABDÜLKADİR-KÜÇÜK BİR KIZIN SERGÜZEŞTİ	Prof. Dr. Nuran ÖZLÜK Prof. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU
		3 ETHOS IN TO KILL A MOCKINGBIRD: A CHARACTER ANALYSIS OF ATTICUS FINCH FROM ARISTOTELIAN POINT OF VIEW	Graduate Student, Sema GÜNDÜZ
		4 TURGUT UYAR'IN 'TÜRKİYEM' KİTABINDAKİ HALK BİLİMSEL UNSURLAR	Arş. Gör. Dr. İlke TEPEKÖYLÜ
		5 CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMI	Doç. Dr. Eray Acar Merve Bilgiç
		6 KONYA İÇ KALE'DE DİNİ VE SİYASİ DONATILAR	Y L. Öğrencisi, Emine GÜNEY
		7 I DÜNYA SAVAŞI'NIN OSMANLI TÜRKLERİ VE RUSYA TÜRKLERİ ÜZERİNDEKİ SONUÇLARI (KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ)	Doç. Dr. Sevinç RUİNTAN
		8 XIX. YÜZYIL BAŞLARINDA BALKANLAR'DA ETNİK TEMİZLİK POLİTİKASI: NEDENLERİ VE MAHİYETİ	Doç. Dr. Sevinç RUİNTAN
		9 MENEMEN'İN İŞGAL DÖNEMİNE (1919-1922) COĞRAFI BİR BAKIŞ	Dr. Öğretim Üyesi Fahrettin TEPEALTI
		10 İBRAHİM ŞİNASİ VE TASVİR-İ EFKAR GAZETESİNİN TÜRK BASIN TARİHİNDEKİ ÖNEMİ	Yusra Yağmur GÖLBAŞ

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL2023 /10:00-12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
Hall 7	Ulviyya Aslanova	1	THERAPEUTIC POTENTIAL OF THE 21 ST CENTURY MUSIC FOR CANCER SURVIVORSHIP: A CONCEPTUAL METAPHOR PERSPECTIVE	Nagornaya Alexandra Viktorovna James Chike Nwankwo
		2	DOĞUM EYLEMİNDE AROMATERAPİ KULLANIMI	Elif GÜR Dr. Öğr. Üyesi, Çiğdem GÜN KAKAŞCI
		3	ADENOVİRÜS VE ROTAVİRÜSLÜ HASTALARDA YAŞAM MODELİ DOĞRULTUSUNDA HEMŞİRELİK BAKIMI	Dr.Öğr.Üyesi Sevil PAMUK CEBECİ Aysun TAY,Alper CAN,Rabia KILIÇ Esra Nur AKYOL,Ayşe ERDAL Ceren BENLİ,Merve KEÇELİ, Tolga AYVAZ, Elif AKASLAN, Yiğit Can ÖZDEMİR, Mert Can ÖZDEMİR Gökçe İrem DEMİRDELEN Muhammed Eren YİĞİTER
		4	RATLARDA SPIRULINA DESTEGINİN LENFOSITLERE ETKİSİ	Ulviyya Aslanova
		5	GIDA İZLENEBİLİRLİĞİNDE BLOKZİNCİRİ TEKNOLOJİSİ	Assoc. Prof. Dr. Filiz YANGILAR
		6	CHEMERİN ADİPOKİNİ ve SAĞLIK ÜZERİNE ETKİSİ	Assoc. Prof. Dr. Filiz YANGILAR
		7	HAVA KİRLİLİĞİNİN ANNE VE BEBEK SAĞLIĞINA ETKİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi, Çiğdem GÜN KAKAŞCI Öğrenci, Elif GÜR

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /10:30-12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 8	Rossi A. Hassad	1	BEHAVIORAL ANALYSIS OF TEAM MEMBERS IN VIRTUAL ORGANIZATION BASED ON TRUST DIMENSION AND LEARNING	Indiramma M., K. R. Anandakumar
		2	IMPROVED AUTOMATED CLASSIFICATION OF ALCOHOLICS AND NON-ALCOHOLICS	Ramaswamy Palaniappan
		3	RHETORICAL COMMUNICATION IN THE COGSCI DISCOURSE COMMUNITY: THE COGNITIVE NEUROSCIENCES (2004) IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC DISSEMINATION	Lucia Abbamonte Olimpia Matarazzo
		4	MORAL REASONING AND BEHAVIOUR IN ADULTHOOD	O. Matarazzo, L. Abbamonte, G. Nigro
		5	A COGNITIVE MODEL FOR FREQUENCY SIGNAL CLASSIFICATION	Rui Antunes, Fernando V. Coito
		6	PROBABILITY AND INSTRUCTION EFFECTS IN SYLLOGISTIC CONDITIONAL REASONING	Olimpia Matarazzo Ivana Baldassarre
		7	AN INVESTIGATION INTO KANJI CHARACTER DISCRIMINATION PROCESS FROM EEG SIGNALS	Hiroshi Abe, Minoru Nakayama
		8	Reform-Oriented Teaching of Introductory Statistics in the Health, Social and Behavioral Sciences – Historical Context and Rationale	Rossi A. Hassad
		9	EXPLORATIONS IN THE ROLE OF EMOTION IN MORAL JUDGMENT	Arthur Yan

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /10:30-12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 9	Juliana Panova	1	A COMPUTATIONAL MODEL OF MINIMAL CONSCIOUSNESS FUNCTIONS	Nabila Charakoui
		2	EXPLORING LIFE MEANINGFULNESS AND ITS PSYCHOSOCIAL CORRELATES AMONG RECOVERING SUBSTANCE USERS – AN INDIAN PERSPECTIVE	Fouzia Alsabah Shaikh, Anjali Ghosh
		3	DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL JUSTICE IN INCENTIVE ALLOCATION OF THE THAI PUBLIC SECTOR	Kalayanee Koonmee
		4	AUTOBİOGRAFİKAL MEMORİ AND FLEXİBLE REMEMBERİNG: GENDER DİFFERENCES	A. Aizpurua, W. Koutstaal
		5	CULTURAL ANXIETY AND ITS IMPACT ON STUDENTS- LIFE: A CASE STUDY OF INTERNATIONAL STUDENTS IN WUHAN UNIVERSITY	Nadeem Akhtar Shan Bo
		6	TREATMENT OR RE-VICTIMIZING THE VICTIMS	Juliana Panova
		7	THE STORY OF MERGERS AND ACQUISITIONS: USING NARRATIVE THEORY TO UNDERSTAND THE UNCERTAINTY OF ORGANIZATIONAL CHANGE	Philip T. Roundy
		8	ATTACHMENT STYLES OF CHILDREN RAISED IN NURSERY VS. THOSE WHO ARE RAISED IN THE FAMILY IN IRAN	Narges Razeghi
		9	A NEW MEASURE OF HERDING BEHAVIOR: DERIVATION AND IMPLICATIONS	Amina Amirat Abdelfettah Bouri

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /10:30-12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 10	Antonios Maniatis	1	ANALYSIS OF DRIVING CONDITIONS AND PREFERRED MEDIA ON DIVERSION	Yoon-Hyuk Choi
		2	AN ANALYTICAL STUDY ON THE POLITICS OF DEFECTION IN INDIA	Diya Sarkar, Prafulla C. Mishra
		3	POSITION OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE MATTER OF RESTRICTING CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS CONCERNING BANKING SECRECY	A. V. Shashkova
		4	RECOGNITION AND PROTECTION OF INDIGENOUS SOCIETY IN INDONESIA	Triyanto, Rima Vien Permata Hartanto
		5	NEED OF NATIONAL SPACE LEGISLATION FOR SPACE FARING NATIONS	Muhammad Naveed Yang Caixia
		6	HUMAN RIGHTS IN ARMED CONFLICTS AND CONSTITUTIONAL LAW	Antonios Maniatis
		7	FORENSIC MEDICAL CAPACITIES OF RESEARCH OF SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING	Saule Mussabekova
		8	TOWARDS A PROOF ACCEPTANCE BY OVERCOMING CHALLENGES IN COLLECTING DIGITAL EVIDENCE	Lilian Noronha Nassif
		9	THE ROLE OF EUROPEAN UNION IN GLOBAL GOVERNANCE	Yrfet Shkreli
		10	MEASURES FOR LIMITING CORRUPTION UPON MIGRATION WAVE IN EUROPE	Jordan Georgiev Deliversky

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /10:30-12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 11	Aleksandra Chiniaeva	1	PROMOTING GENDER EQUALITY WITHIN ISLAMIC TRADITION VIA CONTEXTUALIST APPROACH	Ali Akbar
		2	BA' ALBAKĪ'S INFLUENCE ON 1950S AND 1960S LEBANESE WOMEN WRITERS	Khaled Igbaria
		3	THE INTERACTION BETWEEN HUMAN AND ENVIRONMENT ON THE PERSPECTIVE OF ENVIRONMENTAL ETHICS	Mella Ismelina Farma Rahayu
		4	PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN EUROPE: THE PARLIAMENTARY DIMENSION	Aleksandra Chiniaeva
		5	EISENHOWER'S FAREWELL SPEECH: INITIAL AND CONTINUING COMMUNICATION EFFECTS	B. Kuiper
		6	HUMAN SECURITY PROVIDERS IN FRAGILE STATE UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS	Luna Shamieh
		7	DEVELOPING NEW MEDIA CREDIBILITY SCALE: A MULTIDIMENSIONAL PERSPECTIVE	Hanaa Farouk Saleh
		8	GENDER DIFFERENCES IN RESEARCH OUTPUT, FUNDING AND COLLABORATION	Ashkan Ebadi Andrea Schiffauerova
		9	SWISS SCIENTIFIC SOCIETY FOR DEVELOPING COUNTRIES: A CONCEPT OF RELATIONSHIP	Jawad Alzeer
		10	BARRIERS TO MARITAL EXPECTATION AMONG INDIVIDUALS WITH HEARING IMPAIRMENT IN OYO STATE	Adebomi M. Oyewumi, Sunday Amaize

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /10:30-12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 12	Aishath Shakeela	1	NARRATING IRISH IDENTITY: RETRIEVING 'IRISHNESS' IN THE WORKS OF WILLIAM BUTLER YEATS AND SEAMUS HEANEY	Rafik Massoudi
		2	NATURAL DISASTER TOURISM AS A TYPE OF DARK TOURISM	Dorota Rucińska
		3	DEMOCRATIZATION, MARKET LIBERALIZATION AND THE RAISE OF VESTED INTERESTS AND ITS IMPACTS ON ANTI-CORRUPTION REFORM IN INDONESIA	Ahmad Khoirul Umam
		4	ART AND CULTURE IN THE DEVELOPMENT PERIOD TO MODERNIZATION IN THE REIGN OF KING RAMA VI	Weena Eiamprapai
		5	DESIGNING CREATIVE EVENTS WITH DECONSTRUCTIVISM APPROACH	Maryam Memarian, Mahmood Naghizadeh
		6	DE-SECURITIZING IDENTITY: NARRATIVE (IN)CONSISTENCY IN PERIODS OF TRANSITION	Katerina Antoniou
		7	EFFECT OF ORGANIZATIONAL RESOURCES ON IMPROVING INDEPENDENCY OF PEOPLE WITH SEVERE DISABILITIES: VOCATIONAL REHABILITATION FACILITIES IN SOUTH KOREA	Soungwan Kim
		8	CAPITAL ACCUMULATION AND UNEMPLOYMENT IN NAMIBIA, NIGERIA, AND SOUTH AFRICA	Abubakar Dikko
		9	WATER CRISIS MANAGEMENT IN A TOURISM DEPENDENT COMMUNITY	Aishath Shakeela
		10	AN APPLICATION OF GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM TO SELECT AREAS FOR SANITARY LANDFILL IN BANG NOK- KHWAEK MUNICIPALITY	Musthaya Patchanee

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /10:30-12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 13	Shorena Tsiklauri	1	IMPACT OF REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN’S LIVES IN NEW DELHI: A STUDY FROM FEMINIST PERSPECTIVE	Zairunisha
		2	CURBING ABUSES OF LEGAL POWER IN THE SOCIETY	Tajudeen Ojo Ibraheem
		3	SOCIAL STRUCTURE, INVOLUNTARY RELATIONS, AND URBAN POVERTY	Mahmood Niroobakhsh
		4	KNOWLEDGE TRANSFER AND THE TRANSLATION OF TECHNICAL TEXTS	Ahmed Alaoui
		5	THE INFLUENCE OF ISLAMIC ARTS ON OMANI WEAVING MOTIFS	Zahra Ahmed Al-Zadjali
		6	HANDLING COMPLEXITY OF A COMPLEX SYSTEM DESIGN: PARADIGM, FORMALISM AND TRANSFORMATIONS	Hycham Aboutaleb Bruno Monsuez
		7	UNDERSTANDING EUROPE’S ROLE IN THE AREA OF LIBERTY, SECURITY AND JUSTICE AS AN INTERNATIONAL ACTOR	Sarah Barrere
		8	THE METHODOLOGY OF OUT-MIGRATION IN GEORGIA	Shorena Tsiklauri
		9	AN IN-DEPTH ANALYSIS OF OPEN DATA PORTALS AS AN EMERGING PUBLIC E-SERVICE	Martin Lnenicka
		10	THE NATURE OF ORIGIN OF NEW CRIMINAL OCCURRENCES IN GJAKOVA REGION: CULTURAL AND CRIMINOLOGICAL “INTERSECTION” IN 1999-2009	Bekim Avdiaj

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /10:30-12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 14	Venugopal Kummamuru	1	Education of Purchasing Professionals in Austria: Competence Based View	Volker Koch
		2	Developing an Audit Quality Model for an Emerging Marke	Bitra Mashayekhi, Azadeh Maddahi, Arash Tahriri
		3	Determinants of Profitability in Indian Pharmaceutical Firms in the New Intellectual Property Rights Regime	Shilpi Tyagi, D. K. Nauriyal
		4	The Impact of Motivation, Trust, and National Cultural Differences on Knowledge Sharing within the Context of Electronic Mail	Said Abdullah Al Saifi
		5	A Study on the Determinants of Earnings Response Coefficient in an Emerging Market	Bitra Mashayekhi, Zeynab Lotfi Aghel
		6	Accounting Information Systems of Kuwaiti Companies: Obstacles and Barriers	Haya Y Alobaid
		7	Planning a Supply Chain with Risk and Environmental Objectives	Ghanima Al-Sharrah, Haitham M. Lababidi, Yusuf I. Ali
		8	Corporate Governance in Network Marketing Organizations: The Role of Ethics and CSR	Venugopal Kummamuru
		9	Relationship between Financial Reporting Transparency and Investment Efficiency: Evidence from Iran	Bitra Mashayekhi, Hamid Kalhornia

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /10:30-12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 15	Osamah A. Alsayegh	1	INFLUENCE OF A COMPANY'S DYNAMIC CAPABILITIES ON ITS INNOVATION CAPABILITIES	Lovorka Galetic, Zeljko Vukelic
		2	A HYBRID PARTICLE SWARM OPTIMIZATION-NELDER- MEAD ALGORITHM (PSO-NM) FOR NELSON-SIEGEL- SVENSSON CALIBRATION	Sofia Ayouche Rachid Ellaia, Rajae Aboulaich
		3	RAMIFICATION OF OIL PRICES ON RENEWABLE ENERGY DEPLOYMENT	Osamah A. Alsayegh
		4	LEAN HEALTHCARE: BARRIERS AND ENABLERS İN THE COLOMBIAN CONTEXT	Erika Ruiz, Nestor Ortiz
		5	IDENTIFICATION OF LEAN IMPLEMENTATION HURDLES IN INDIAN INDUSTRIES	Bhim Singh
		6	PROMOTING LOCAL PRODUCTS THROUGH ONE VILLAGE ONE PRODUCT AND CUSTOMER SATISFACTION	Wardoyo, Humairoh
		7	ANALYSIS OF THE REASONS BEHIND THE DETERIORATED STANDING OF ENGINEERING COMPANIES DURING THE FINANCIAL CRISIS	Levan Sabauri
		8	REVIEW OF MODELS OF CONSUMER BEHAVIOUR AND INFLUENCE OF EMOTIONS IN THE DECISION MAKING	Mikel Alonso López

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 1	Dr. Öğretim Üyesi, Arzu BAYKARA TAŞKAYA	1	THE EFFECT OF CORPORATE SUSTAINABILITY ON CAPITAL STRUCTURE DECISIONS: AN APPLICATION ON BIST	Assist. Prof. Dr. İlhan ÇAM Prof. Dr. Gökhan ÖZER
		2	STATUS OF SOCIAL MEDIA MARKETING IN THE TOURISM SECTOR	Syed Shadab Ali Gillani, Dr Monisa Qadiri Dr. Muzafar Bhat
		3	YEREL YÖNETİMLERDE DİJİTALLEŞME VE UYGULAMALARI	Asena ÇAKMAK
		4	DOES 'COMPETITIVE EXCHANGE RATE' REALLY INCREASE EXPORTS? EXAMPLE OF TURKIYE	Dr. Sacit SARI
		5	RHODES ISLAND LINDOZ TOWNSHIP, ERMENCELUS VILLAGE STONE QUARRY	Dr. Öğretim Üyesi, Arzu BAYKARA TAŞKAYA
		6	ADVERTISING TEXT FORMATS AND CAPABILITIES	Afaq Juma gizi Hajiyeve
		7	KIRSAL ALANDA KADINLARA YÖNELİK DÜZENLENEN GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMLERİNİN İŞGÜCÜ PİYASALARINA YANSIMALARI	Doç.Dr. Nermin BAŞI Prof. Dr. Dilek BOSTAN BUDAK
		8	WATER ACCOUNTING: AN ASSESSMENT FOR THE WORLD AND TURKEY	Elif ÖZKAN Doç. Dr. Fatma TEMELLİ
		9	KENT TARIMI VE KADIN	Prof. Dr. Dilek BOSTAN BUDAK Doç. Dr. Nermin BAŞI
		10	ŞEHİR MARKA KONUMLANDIRMASI ÇÖLDEN BİR MARKA ŞEHİR YARATMA HİKAYESİ: DUBAİ ÖRNEĞİ	Prof. Dr. Reha SAYDAN
		11	SÜRDÜRÜLEBİLİR REKABETİN VE DEĞİŞİMİN İTİCİ GÜCÜ AR-GE TÜRKİYE ve MARKALARI BU REKABETTİN NERESİNDE	Prof. Dr. Reha SAYDAN

CUMHURİYET
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
APRIL 23, 2023 - ANKARA

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423

23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	/ Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 2	Zohaib Hassan Sain	1	THE OVERVIEW OF PROBLEMS LEARNED IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN PAKISTAN	Zohaib Hassan Sain
		2	STUDENTS ASSESSMENT OF ONLINE EDUCATION DURING THE COVID-19 EPIDEMIC: AN ANALYSIS	Zohaib Hassan Sain
		3	TÜRKÇEDE BİÇİMBİLİMSEL EKONOMİ ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER: -LIK BİÇİMBİRİMİNİN KULLANIMI	Doç. Dr., Sinan ÇAKIR Hakan ATALAY
		4	TÜRKÇEDE YAKIN ANLAMLILIK OLGUSU: DERLEM TEMELLİ BİR DEĞERLENDİRME	Doç. Dr., Sinan ÇAKIR Şule KOÇ
		5	SOCIAL DESIRABLITY LEVELS OF MUSIC EDUCATION STUDENTS	Dr. Öğr. Üyesi Serkan DEMİRTAŞ
		6	ORTAOKUL 5. SINIF FEN BİLİMLERİ DERSİ KUVVETİN ÖLÇÜLMESİ VE SÜRTÜNME ÜNİTESİNİN ÖĞRETİMİNDE BİLİMSEL TARTIŞMA ODAKLI ÖĞRETİM YÖNTEMİNİN ÖĞRENCİLERİN BİLİMSEL SÜREÇ BECERİLERİNE VE DERSE KARŞI TUTUMLARINA ETKİSİ	Prof. Dr. Ahmet BİLGİN Alime KULAÇ
		7	EARTHQUAKE AND EDUCATION	Assoc. Prof, Dr Franc VIDIC Assoc. Prof.Dr.. Yeliz YEŞİL
		8	EXECUTIVE OPINIONS ON THE IMPLEMENTATION OF THE SCHOOL BASED BUDGET GUIDE	Prof. Dr. Erdal TOPRAKÇI Şevket Güven Eken
		9	A REVIEW OF GRADUATE THESES AND PAPERS ON CREATIVE DRAMA IN SOCIAL STUDIES	Doç. Dr. Çiğdem KAN Büşra İLHAN
		10	TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE GELENEKSEL MASALLARIN KULLANIMI: SİVAS MASALLARI ÖRNEĞİ	Dr. Taha Tuna KAYA

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 3	Assoc. Prof. Dr. Ramazan ÖZMEN	1	KURAN-I KERİM'DE GEÇEN ZİHİNSEL KAVRAMLARIN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN ANALİZİ	Öğrenci, Şeyma KUBAT
		2	EHL-İ RE'Y VE EHL-İ HADİS EKSENİNDE SÜNEN-İ EBÎ DÂVÛD	YL. Öğrencisi, Yusuf Beşir Prof. Dr. Hüseyin Akgün
		3	A GENERAL EVALUATION OF THE HADITHS ANNOUNCING THE COMING OF TWELVE CALIPHS	Assoc. Prof. Dr. Ramazan ÖZMEN
		4	HZ. MUHAMMAD'S AID AND APPROACH TO THE CHILDREN OF MARTYRS	Assist. Prof. Dr. Yusuf KABAKCI
		5	AYAN AL SABITA THOUGHT IN YUNUS EMRE'S POEMS	Prof. Dr. Kadir Özköse

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 4	Prof. Dr. Ökkeş YILMAZ	1	UNMASKING GIRLS' ISSUES IN A WEEKLY BOARDING DAY SECONDARY SCHOOL	Assist. Prof. K.R.Padma K.R.Don
		2	RECENT FINDINGS ON VITAMIN D AND BREAST CANCER: UP-TO-DATE INFORMATION AND PROPOSED ACTIONS	K.R.Padma K.R.Don P.Josthna
		3	CHANGING PUBLIC PERCEPTIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC IN LIGHT OF THE PROGRESSION OF THE OMICRON VARIANT	K.R.Padma K.R.Don
		4	MEDIATING ROLE OF DIGITAL LITERACY IN THE EFFECT OF E-HEALTH LITERACY ON RATIONAL DRUG USE: THE CASE OF BOZÜYÜK STATE HOSPITAL	Ömer BARLAS Prof. Dr. Yalçın KARAGÖZ
		6	PHYSALIS PERUVIANA (ALTIN ÇİLEK) EKSTRAKTİNİN KARBON TETRAKLORÜR (CCL 4) UYGULANAN SIÇANLARIN BÖBREK DOKULARINDA YAĞ ASİDİ PROFİLİ ÜZERİNE ETKİLERİ	Doç. Dr. Zehra GÖKÇE Prof. Dr. Ökkeş YILMAZ
		7	SIÇAN BÖBREK DOKUSUNDA KARBON TETRAKLORÜRÜN (CCL 4) OLUŞTURDUĞU OKSİDATİF STRES ÜZERİNE ALTIN ÇİLEĞİN (Physalis Peruviana) KORUYUCU ROLÜ	Doç. Dr. Zehra GÖKÇE Prof. Dr. Ökkeş YILMAZ
		8	BIOINFORMATICS INVESTIGATION OF THE STRUCTURE OF AROMATASE ENZYME RELATED WITH BREAST CANCER	Res. Asst., Emre AKTAŞ Ezgi KARYEMEZ Prof. Dr., Nehir ÖZDEMİR ÖZGENTÜRK
		9	FINDING GENES RELATED WITH FEMALE INFERTILITY LIKE WNT4 AS A RESULT OF BIOINFORMATIC ANALYSIS	Res. Asst. Emre AKTAŞ Ezgi KAYIM Prof. Dr. Nehir ÖZDEMİR ÖZGENTÜRK

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 5	Doç. Dr. Selvinaz YAKAN	1	TRANSGENİK BİTKİLERİN BAZI TARIMSAL ZARARLILARA VE DOĞAL DÜŞMANLARA ETKİLERİ	Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU
		2	PESTİSİTSİZ BİR DÜNYA DÜŞÜNÜLÜR MÜ?	Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU
		3	TECHNOLOGY OF CULTIVATION OF MEDICINAL PLANTS IN GANJA KAZAKH REGION	Afag Gasimova
		4	KEDİLERDE MANTAR ENFEKSİYONU VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ	Doç. Dr. Selvinaz YAKAN
		5	KEDİLERDE DERİ HASTALIKLARI	Doç. Dr. Selvinaz YAKAN
		6	EFFECT OF FRUIT SIZE ON PROTEIN AND MINERAL CONTENTS OF “GEMLIK” OLIVE FRUITS	Mehmet Musa Özcan, Nurhan Uslu, Merve Kandil
		7	DETERMINATION OF PHYTOCHEMICAL COMPOSITION, ANTIOXIDANT ACTIVITY, FATTY ACID PROFILE AND SENSORY PROPERTIES OF “CEZERYE” SWEETS PRODUCED WITH BLACK AND ORANGE CARROTS WITH WALNUT AND PISTACHIO ADDITIVES	Aleyna Ece Akça Prof. Dr. Mehmet Musa Özcan, Doç. Dr. Nurhan Uslu

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 6	Dr. Öğretim Üyesi, Gamze GÜVEN	1	WALL STRENGTH MEASURING DEVICE WITH MACHINE LEARNING	Lecturer Mert DEMİR
		2	DETECTION OF WATERMELON MATURITY USING MACHINE LEARNING	Lecturer Mert DEMİR
		3	MgxBiy NANO-CLUSTER: A DFT STUDY OF STRUCTURAL AND ELECTRONIC PROPERTIES	Dr., Eşe AKPINAR
		4	$f(R,T)$ KÜTLEÇEKİM TEORİSİNDE MARDER EVRENİ ÇÖZÜMLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Halife ÇAĞLAR Doç. Dr. Doğukan TAŞER Doç. Dr. Sezgin AYGÜN
		5	KUADRATİK FORMDA İDEAL AKIŞKAN İÇEREN FRW EVRENİNİN LYRA TEORİDE İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Halife ÇAĞLAR Doç. Dr. Doğukan TAŞER Doç. Dr. Sezgin AYGÜN
		6	TASK PLANNING CHALLENGES, CONTROL STRATEGIES AND ALGORITHMS IN SWARM MOBILE ROBOTS	Gürkan GÜRGÖZE Prof. Dr. İbrahim TÜRKÖĞLU
		7	EVALUATION OF PHENOLIC PROFILE AND ANTIOXIDANT CAPACITIES IN ACINOS ROTUNDIFOLIUS BASED ON ULTRASONIC-ASSISTED EXTRACTION	YL. Öğrencisi Aylin ONER Prof. Dr. Raziye OZTURK UREK
		8	A REVIEW ABOUT THE SADDLEPOINT APPROXIMATION IN STATISTICAL THEORY	Dr. Öğretim Üyesi, Gamze GÜVEN

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 7	Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ	1	COMPARISON OF SHELL HOURGLASS FORMULATIONS ON HOLLOW PYRAMIDAL LATTICE STRUCTURE	Graduate Student, Mehmet YAŞI Asst. Prof. Dr, Erol GÜLTEKİN
		2	KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ YASAL DAYANAKLARI	Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ Hüsne TEMUR
		3	11. ULUSAL KALKINMA PLANI'NDA KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN YERİ	Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMUR Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ
		4	ANALYZING GLOBAL LACK of ACCESS to IMPROVED WATER SOURCE THROUGH TIME SERIES CLUSTERING	Assis. Prof. Dr. Ersin AYTAÇ
		5	DIVERSIFICATION STRATEGY OF CONSTRUCTION COMPANIES: BENEFITS AND RISKS	Asst. Prof., Volkan ARSLAN Prof., Serdar ULUBEYLI Prof., Emrah DOĞAN
		6	İÇİ BOŞ ÇUBUK ELEMANLARLA MODELLENEN GİRİNTİLİ KAFES YAPILARIN GEOMETRİK PARAMETRELERİNİN ENERJİ EMİLİMİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Makine Mühendisi, Efe AYDEN Doç. Dr., Recep Muhammet Görgülüarslan
		7	HOW TO IMPROVE AIR QUALITY IN LARGE METROPOLITAN AREAS? DEPLOYMENT AND BENEFITS OF PHOTOVOLTAIC FARMS AS A POTENTIAL SOLUTION TO REDUCE CO2 EMISSIONS INTO THE ATMOSPHERE	İnz. Patryk Dawid Bąk
		8	ISI DEĞİŞTİRİCİLERİNDE TÜRBÜLATÖR KULLANIMININ ISI TRANSFERİNE ETKİSİ	Mehmet Eşref DEMİR Doç. Dr. Ramazan ŞENER
		9	INVESTIGATION OF MORPHOLOGICAL ANALYSES AND VARIOUS FASTNESS TESTS ON REACTIVE DYEING METHOD WITH SOME NATURAL DYESTUFFS OF SOME CELLULOSIC BASED NATURAL YARNS	PhD. Candidate, Ömer Fırat TURŞUCULAR

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 8	Dr. Nada Azhar	1	WEB-CONTENT ANALYSIS OF THE MAJOR SPANISH TOURIST DESTINATIONS EVALUATION BY RUSSIAN TOURISTS	Natalia Polkanova, Sergey Kazakov
		2	DISABILITY DIVERSITY MANAGEMENT: A CASE STUDY OF THE BANKING SECTOR IN THE KSA	Nada Azhar
		3	CURSIVE HANDWRITING IN AN INTERNET AGE	Karen Armstrong
		4	THE IMPACT OF PARENT INVOLVEMENT IN PRESCHOOL DISABLED CHILDREN	Sheng-Min Cheng
		5	THE IMPORTANCE OF ISSUES FOR THE YOUTH IN VOTER DECISION MAKING: A CASE STUDY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN MALAYSIA	Sivamurugan Pandian
		6	JAPANESE ENGLISH IN TRAVEL BROCHURES	Premvadee Na Nakompanom
		7	WAYS OF LIFE OF UNDERGRADUATE STUDENTS BASED ON SUFFICIENCY ECONOMY PHILOSOPHY IN SUAN SUNANDHA RAJABHAT UNIVERSITY	Phusit Phukamchanoad
		8	RESEARCH ANALYSIS IN ECLECTIC THEORY (KABOUDAN AND SFANDIAR)	arideh Alizadeh Mohd Nasir Hashim
		9	ONLINE METACOGNITIVE READING STRATEGIES USE BY POSTGRADUATE LIBYAN EFL STUDENTS	Najwa Alsayed Omar
		10	AUSPICIOUS MEANING FOR COMMUNITY SOUVENIR PRODUCTS	Somsakul Jerasilp, Jong Boonpracha

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 9	Saowapa Phaithayawat	1	TO CLOUDIFY OR NOT TO CLOUDIFY	Laila Yasir Al-Harthy Ali H. Al-Badi
		2	ZHOU ENLAI'S IMPACT TO THE FOREIGN POLICY OF CHINA	Nazira B. Boldurukova
		3	FINGERPRINT ON BALLISTIC AFTER SHOOTING	Narong Kulnides
		4	THE DEVELOPMENT OF ONLINE LESSONS IN INTEGRATION MODEL	Chalermpol Tapsai
		5	THE SOCIAL AREA DISCLOSURE TO REDUCE CONFLICTS BETWEEN COMMUNITY AND THE STATE: A CASE OF MAHAKAN FORTRESS, BANGKOK	Saowapa Phaithayawat
		6	THE POTENTIAL OF DIGITAL TOOLS IN ART LESSONS AT JUNIOR SCHOOL LEVEL TO IMPROVE ARTISTIC ABILITY USING TAMAZIGHT FONTS	Aber Salem Aboalgasm, Rupert Ward
		7	THE DESIGN OF PICTURE BOOKS FOR CHILDREN FROM TALES OF AMPHAWA FIREFLIES	Marut Pichetvit

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 10	Dr. Maia Seturi	1	THE CORRELATION OF ECONOMIC VARIABLES ON DOMESTIC INVESTMENT	Amirreza Attarzadeh
		2	AN ASSESSMENT ON THE EFFECT OF PARTICIPATION OF RURAL WOMAN ON SUSTAINABLE RURAL WATER SUPPLY IN YEMEN	Afrah Saad Mohsen Al-Mahfadi
		3	ARMED GROUPS AND INTRA STATE CONFLICT: A STUDY ON THE EGYPTIAN CASE	Ghylan Mahmoud Abdel Aziz
		4	ROLE OF LEADERS IN MANAGING EMPLOYEES' DYSFUNCTIONAL BEHAVIOR AT WORKPLACE	Aya Maher, Pakinam Youssef
		5	FINANCIAL STATEMENT FRAUD: THE NEED FOR A PARADIGM SHIFT TO FORENSIC ACCOUNTING	Ifedapo Francis Awolowo
		6	CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA	Prasansha Kumari
		7	THE SERVICE APPRAISAL OF SOLDIERS OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPENSES	Tereza Dolečková
		8	PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF BRANDING PRINCIPLES	Maia Seturi
		9	MARKET SEGMENTATION AND CONJOINT ANALYSIS FOR APPLE FAMILY DESIGN	Abbas Al-Refaie, Nour Bata

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 11	Prof. Dr. Jamal Fathi Abu Hasna	1	OPTIMAL CONTROL STRATEGIES FOR SPEED CONTROL OF PERMANENT-MAGNET SYNCHRONOUS MOTOR DRIVES	Roozbeh Molavi, Davood A. Khaburi
		2	NSGA BASED OPTIMAL VOLT / VAR CONTROL IN DISTRIBUTION SYSTEM WITH DISPERSED GENERATION	P. N. Hrisheeksha, Jaydev Sharma
		3	SIGNATURE RECOGNITION USING CONJUGATE GRADIENT NEURAL NETWORKS	Jamal Fathi Abu Hasna
		4	SPECTRAL ANALYSIS OF SPEECH: A NEW TECHNIQUE	Neeta Awasthy, J.P.Saini, D.S.Chauhan
		5	STUDY AND ENHANCEMENT OF FLASH EVAPORATION DESALINATION UTILIZING THE OCEAN THERMOCLINE AND DISCHARGED HEAT	Sami Mutair, Yasuyuki Ikegami
		6	INTRODUCING AN IMAGE PROCESSING BASE IDEA FOR OUTDOOR CHILDREN CARING	Hooman Jafarabadi
		7	DEVICE DISCOVER: A COMPONENT FOR NETWORK MANAGEMENT SYSTEM USING SIMPLE NETWORK MANAGEMENT PROTOCOL	Garima Gupta, Daya Gupta
		8	THEMATIC ROLE EXTRACTION USING SHALLOW PARSING	Mehrnoush Shamsfard, Maryam Sadr Mousavi
		9	INTRODUCING AN IMAGE PROCESSING BASE IDEA FOR OUTDOOR CHILDREN CARING	Hooman Jafarabadi

CUMHURIYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 12	Nabil A. Ahmed	1	PSO-BASED PLANNING OF DISTRIBUTION SYSTEMS WITH DISTRIBUTED GENERATIONS	Amin Hajizadeh, Ehsan Hajizadeh
		2	THREE-PHASE HIGH FREQUENCY AC CONVERSION CIRCUIT WITH DUAL MODE PWM/PDM CONTROL STRATEGY FOR HIGH POWER IH APPLICATIONS	Nabil A. Ahmed
		3	A NEW MAXIMUM POWER POINT TRACKING FOR PHOTOVOLTAIC SYSTEMS	Mohamed Azab
		4	IMPULSE RESPONSE SHORTENING FOR DISCRETE MULTITONE TRANSCIEVERS USING CONVEX OPTİMİZATION APPROACH	Ejaz Khan, Conor Heneghan
		5	HYBRID ASSOCIATION CONTROL SCHEME AND LOAD BALANCING IN WIRELESS LANS	Chutima Prommak, Airisa Jantaweetip
		6	ESTIMATION OF BROADCAST PROBABILITY IN WIRELESS ADHOC NETWORKS	Bharadwaj Kadiyala, Sunitha V
		7	THEORETICAL ANALYSIS OF CAPACITIES IN DYNAMIC SPATIAL MULTIPLEXING MIMO SYSTEMS	Imen Sfaihi, Noureddine Hamdi
		8	FIBER OPTIC SENSORS	Bahareh Gholamzadeh, Hooman Nabovati
		9	INHIBITION KINETIC DETERMINATION OF TRACE AMOUNTS OF RUTHENIUM(III) BY THE SPECTROPHOTOMETRIC METHOD WITH RHODAMINE B IN MICELLAR MEDIUM	Mohsen Keyvanfard

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 13	Assoc. prof. Pongchan Na-Lampang	1	SEX DIFFERENCES IN THYROID GLAND STRUCTURE OF RABBITS	Parchami A., Fatahian Dehkordi RF.
		2	OLIVE LEAVES EXTRACT RESTORED THE ANTIOXIDANT PERTURBATIONS IN RED BLOOD CELLS HEMOLYSATE IN STREPTOZOTOCIN INDUCED DIABETIC RATS	Ismail I. Abo Ghanema, Kadry M. Sadek
		3	EFFECTS OF BEAK TRIMMING ON BEHAVIOR AND AGONISTIC ACTIVITY OF THAI NATIVE PULLETS RAISED IN FLOOR PENS	Pongchan Na-Lampang
		4	CHANGES IN BEHAVIOR AND LEARNING ABILITY OF RATS INTOXICATED WITH LEAD	Amira, A. Goma U. E. Mahrous
		5	THE EFFECTS OF GARLIC OIL (ALLIUM SATIVA), TURMERIC POWDER (CURCUMA LONGA LINN) AND MONENSIN ON TOTAL APPARENT DIGESTIBILITY OF NUTRIENTS IN BALOOCHI LAMBS	Ahmad Khalesizadeh, Alireza Vakili, Mohsen Danesh Mesgaran, Reza Valizadeh
		6	TUBERCULIN, TETANUS IMMUNOGLOBULIN AND DPT VACCINE AS AN AVIAN IN VIVO T-LYMPHOCYTE MITOGENS	Ibrahim Mohammed Saeed Shnawa
		t	EMBRYO TRANSFER AS AN ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGY IN FARM ANIMALS	Diah Tri Widayati
		y	Effect of Polarization and Coherence of Optical Radiation on Sturgeon Sperm Motility	Nikolai V. Barulin, Vitaly Yu. Plavskii
		9	THE IMPACT OF COPPER AND ZINC DEFICIENCY ON MILK PRODUCTION PERFORMANCES OF INTENSIVELY GRAZED DAIRY COWS ON THE NORTH-EAST OF ROMANIA	Alina Anton, Gheorghe Solcan, Carmen Solcan

CUMHURİYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 14	Gesine Hellwig	1	BREAST SKIN-LINE ESTIMATION AND BREAST SEGMENTATION IN MAMMOGRAMS USING FAST-MARCHING METHOD	Roshan Dharshana Yapa, Koichi Harada
		2	SCATTERER DENSITY IN EDGE AND COHERENCE ENHANCING NONLINEAR ANISOTROPIC DIFFUSION FOR MEDICAL ULTRASOUND SPECKLE REDUCTION	Ahmed Badawi J. Michael Johnson Mohamed Mahfouz
		3	T-WAVE DETECTION BASED ON AN ADJUSTED WAVELET TRANSFORM MODULUS MAXIMA	Samar Krimi, Kaïs Ouni, Noureddine Ellouze
		4	BRIDGING THE MENTAL GAP BETWEEN CONVOLUTION APPROACH AND COMPARTMENTAL MODELING IN FUNCTIONAL IMAGING: TYPICAL EMBEDDING OF AN OPEN TWO-COMPARTMENT MODEL INTO THE SYSTEMS THEORY APPROACH OF INDICATOR DILUTION THEORY	Gesine Hellwig
		5	ANALYSIS OF MEDICAL DATA USING DATA MINING AND FORMAL CONCEPT ANALYSIS	Anamika Gupta, Naveen Kumar, Vasudha Bhatnagar
		6	CASE BASED REASONING TECHNOLOGY FOR MEDICAL DIAGNOSIS	Abdel-Badeeh M. Salem
		7	DETECTION OF DIABETIC SYMPTOMS IN RETINA IMAGES USING ANALOG ALGORITHMS	Daniela Matei Radu Matei
		8	ARRIVING AT AN OPTIMUM VALUE OF TOLERANCE FACTOR FOR COMPRESSING MEDICAL IMAGES	Sumathi Poobal, G. Ravindran
		9	DATA MINING TECHNIQUES IN COMPUTER-AIDED DIAGNOSIS: NON-INVASIVE CANCER DETECTION	Florin Gorunescu

CUMHURIYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 15	Dr. Achara Dholvitayakhun,	1	A REVIEW ON APPLICATION OF CHITOSAN AS A NATURAL ANTIMICROBIAL	F. Nejati Hafdani, N. Sadeghinia
		2	NEUROGENIC POTENTIAL OF CLITORIA TERNATEA AQUEOUS ROOT EXTRACT–A BASIS FOR ENHANCING LEARNING AND MEMORY	Kiranmai S.Rai
		3	FORMULATION AND EVALUATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES CONTAINING LACTOBACILLUS	Sanae Kaewnopparat, Nattha Kaewnopparat
		4	ISOLATION OF B-SITOSTEROL DIARABINOSIDE FROM RHIZOMES OF ALPİNIA GALANGA	N. K. Fuloria, S. Fuloria
		5	DATA MINING CLASSIFICATION METHODS APPLIED IN DRUG DESIGN	Mária Stachová, Lukáš Sobíšek
			SALBUTAMOL SULPHATE-ETHYLCELLULOSE TABLETTED MICROCAPSULES: PHARMACOKINETIC STUDY USING CONVOLUTION APPROACH	Ghulam Murtaza, Kalsoom Farzana
			ANTIBACTERIAL ACTIVITY OF ETHANOL EXTRACT FROM SOME THAI MEDICINAL PLANTS AGAINST CAMPYLOBACTER JEJUNI	Achara Dholvitayakhun, Nathanon Trachoo
		6	NEW SIMULTANEOUS HIGH PERFORMANCE LIQUID CHROMATOGRAPHIC METHOD FOR DETERMINATION OF NSAIDS AND OPIOID ANALGESICS IN ADVANCED DRUG DELIVERY SYSTEMS AND HUMAN PLASMA	Asad Ullah Madni Mahmood Ahmad, Naveed Akhtar, Muhammad Usman
7	EFFECT OF POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE CONCENTRATION ON RELEASE PROFILE AND KINETICS OF GLIBENCLAMIDE EXTENDED RELEASE DOSAGE FORM SYSTEM	Amit Kumar Peeyush Sharma, Anil Bhandari		

CUMHURIYET 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES APRIL 23, 2023 - ANKARA				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II Meeting ID: 839 6456 4212 Passcode: 230423				
23 NİSAN/ 23 APRIL2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 16	Dr. Paul Osmond	1	Assessing the Effects of Explosion Waves on Office and Residential Buildings	Mehran Pourgholi Amin Lotfi Eghlim
		2	Multipath Routing Sensor Network for Finding Crack in Metallic Structure Using Fuzzy Logic	Dulal Acharjee Punyaban Patel
		3	Advantages of Large Strands in Precast/Prestressed Concrete Highway Application	Amin Akhnoukh
		4	Torsion Behavior of Steel Fibered High Strength Self Compacting Concrete Beams Reinforced by GFRB Bars	Khaled S. Ragab Ahmed S. Eisa
		5	A Study on the Developing Method of the BIM (Building Information Modeling) Software Based On Cloud Computing Environment	Byung-Kon Kim
		6	Applications of Carbon Fibers Produced from Polyacrylonitrile Fibers	R. Eslami Farsani, R. Fazaeli
		7	The Establishment of Cause-System of Poor Construction Site Safety and Priority Analysis from Different Perspectives	Shirong Li, Xueping Xiang
		8	Application of “Streamlined” Material Accounting to Estimate Environmental Impact	Paul Osmond
		9	Lateral Torsional Buckling of Steel Thin-Walled Beams with Lateral Restraints	Ivan Balázs, Jindřich Melcher

CUMHURİYET
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
APRIL 23, 2023
ANKARA

19th International Group Exhibition "Adventure Of Art From Traditional To Contemporary"					
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Eser Adı / Art Work	Artist	Tema / Theme
			Dep_Ar	Arzu Uslu	
			MERKEZİ SES DÜZENİ ÜZERİNE HİSLER	Ayşegül TÜRK	
			Manastırdan Bakış	Aynur Karagöl	
			REVNA	CANAN ERDÖNMEZ	
			Unrequited	Ceyda SIKI	
			Invitation	Ceyda SIKI	
			Kompozisyonda Renk-1	Deniz DORA	
			Kompozisyonda Renk-2	Deniz DORA	
			İsimsiz	Emel ÇENET	
			Aimless	Erdem ÇAĞLA	
			Aralık	Emel Uzuner	
			Kutnu	Emine KOCA	
			Asmystic	Esme Hajobid	
			Okyanus	Fatma KOÇ	
			İsimsiz	Gökçen Şahmaran Can	
			İsimsiz	HAMİDE SOYSAL DEMİRCİ	
			Tekstil&Tekstil-2	Hatice TOZUN	
			akış/flow	Metin KAR	
			Babaannem	Mustafa TUNÇ	
			Soba	Mustafa TUNÇ	
			NEHİR/RIVER	MUSTAFA KULA	
			Yığın	Onur Taşkın	
			Kollektif Bilinç / Collective Consciousness	PELİN DEMİRTAŞ DİKMEN	
			Dönüşüm	Şevval AY	
			Bekleyiş	Serdar DARTAR	
			Yirmi Bir Derece	Sinem Ünal	

	Fatma'nın Doası/ Fatman's prayer	SALİMEH AMANJANI
	Ölüm Rengi	Şule BAYRAK
	Hitit Aslanı	Tennur Yaşar
	Kayboluş	Ulviye Özönder Aydın
	Hiçlik	Ulviye Özönder Aydın
	KİM ÖNCELİKLİ	Yücel Yazgın
	GÜNBATIMI	Yücel Yazgın
	DÖNGÜ" / "THE LOOP"	ZEYNEP ÇAVDAR KALELİ

Contents

SANAT EĞİTİMİNİN METAFİZİĞİ.....	1
KİMLİK ARAYIŞINDA SUNDUĞU ROL MODELLERİ AÇISINDAN SANATIN KADIN ALGISINA ETKİSİ.....	7
RAST DÖRTLÜSÜNÜN NEY SAZI ÜZERİNDEKİ TRANSPOZESİNİN İCRADAKİ PERDE BASKISINA KATKILARI	12
NEVŞEHİR'DE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ İLKOKUL BİNALARI	24
FOOTBINDING IN IMPERAL CHINA.....	39
VERGİ PSİKOLOJİSİ TEMELİNDE MÜKELLEFİN VERGİYE GÖSTERDİĞİ TUTUM VE DAVRANIŞLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ	45
COVID-19 SALGINININ HASTANELERİN REKABET STRATEJİLERİNE ETKİSİ HAKKINDA SAĞLIK PERSONELİNİN ALGILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	49
KİLİT DENETİMİN REA MODELİ İLE MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİNE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	66
TÜRKİYE'DE EN DEĞERLİ BEŞ MARKANIN İNSTAGRAM KULLANIMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	75
DOĞAL AFET VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: G-8 ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ	85
KAMU YÖNETİMİNDE ETİK İHLALLERİ: KAMU GÖREVLİLERİ ETİK KURUL KARARLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	99
TÜRKİYE'DE YEREL BÜTÇE HAKKININ KANUNİ DÜZENLEMELER ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ.....	113
İDARELERARASI MALİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ: GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ	125
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI TEMSİLİ DEMOKRASİNİN MEŞRUIYET KRİZİNE YANIT ÜRETEREK DAHA KATILIMCI BİR DEMOKRASİNİN KOŞULLARINI HAZIRLAYABİLİR Mİ ?	137
PANDEMİ SÜRECİNİ EV ORTAMINDA GEÇİREN YAŞLILARDA KAYGI VE YALNIZLIK İLE DEPRESYON ARASINDAKİ İLİŞKİ	143
BELİRSİZ ALACAK DAVASINDA, DAVA DİLEKÇESİNDE BELİRTİLEN TALEBİN, TÜKETİCİ HAKEM HEYETİNİN GÖREV SINIRINA GİRMESİ HALİNDE, DOĞRUDAN TÜKETİCİ MAHKEMESİNDE DAVA AÇILIP AÇILAMAYACAĞI SORUNU .	162
HACİZDE İSTİHKAK DAVASINA KARŞI, KARŞI DAVA OLARAK AÇILAN TASARRUFUN İPTALİ DAVALARI HAKKINDA BAZI TESPİTLER	174
STATISTICAL ANALYSIS USING THE AFTERSHOCKS DURING 2023 KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKE	193
REKABETÇİ TUTUM VE PSİKOLOJİK BELİRTİLER.....	205
GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSU VE PSİKOLOJİK BELİRTİLER	215
İKT-NİN TƏHSİLDƏ TƏTBİQİNİN YENİ, DAHA EFFEKTİV VARIANTLARININ HAZIRLANMASI.....	228
ANTİK YUNANDA SPOR OYUNLARINDA KADIN YARIŞMACILAR.....	232
ANTİK OLİMPİYATLARDA SEYİRCİLER VE RİTÜELLER	238
İLKOKUL 4. SINIF MATEMATİK DERS KİTAPLARINDAKİ KESİR ETKİNLİKLERİNİN EDGA-ETKİNLİK METNİ BİLEŞENLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ.....	244
ANNELERİN BİLİŞSEL ESNEKLİK DÜZEYLERİ İLE ÇOCUKLARIN PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	259
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLİŞSEL ÇARPITMALARI İLE HİPOTETİK VE YARATICI DÜŞÜNME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ.....	269
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLİŞSEL ESNEKLİK VE YANAL DÜŞÜNME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	283
ETHOS IN <i>TO KILL A MOCKINGBIRD</i> : A CHARACTER ANALYSIS OF ATTICUS FINCH FROM ARISTOTELIAN POINT OF VIEW.....	291
CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMI	301

İBRAHİM ŞİNASÎ VE TASVİR-İ EFKÂR GAZETESİNİN TÜRK BASIN TARİHİNDEKİ ÖNEMİ	315
KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN SERMAYE YAPISI KARARLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BIST ÜZERİNE BİR UYGULAMA	321
DOES 'COMPETITIVE EXCHANGE RATE' REALLY INCREASE EXPORTS? EXAMPLE OF TURKIYE	332
RHODES ISLAND LINDOZ TOWNSHIP, ERMENCELUS VILLAGE STONE QUARRY	344
REKLAMLARIN MƏTN FORMATLARI VƏ İMKANLARI	363
KENT TARIMI VE KADIN	373
KIRSAL ALANDA KADINLARA YÖNELİK DÜZENLENEN GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMLERİNİN İŞGÜCÜ PİYASALARINA YANSIMALARI	378
SU MUHASEBESİ: DÜNYA VE TÜRKİYE İÇİN BİR DEĞERLENDİRME.....	386
SÜRDÜRÜLEBİLİR REKABETİN VE DEĞİŞİMİN İTİCİ GÜCÜ ARGE TÜRKİYE ve MARKALARI BU REKABETTİN NERESİNDE	395
TÜRKÇEDE BİÇİMBİLİMSEL EKONOMİ ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER.....	412
-LIK BİÇİMBİRİMİNİN KULLANIMI	412
TÜRKÇEDE YAKIN ANLAMLILIK OLGUSU: DERLEM TEMELLİ BİR DEĞERLENDİRME	424
OKUL BAZLI BÜTÇELEME KILAVUZUNUN UYGULANMASINA İLİŞKİN YÖNETİCİ GÖRÜŞLERİ	437
SOSYAL BİLGİLER ALANINDA YARATICI DRAMA KONUSUNDA YAYINLANAN LİSANSÜSTÜ TEZ VE MAKALELERİN İNCELENMESİ	452
ON İKİ HALİFE GELECEĞİNİ BİLDİREN HADİSLERİN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ	463
HZ. MUHAMMED'İN ŞEHİT ÇOCUKLARINA YARDIM VE YAKLAŞIMI.....	474
YUNUS EMRE'NİN ŞİİRLERİNDE A'YÂN-I SÂBİTE DÜŞÜNCESİ	484
MÜZİK EĞİTİMİ ANABİLİM DALI ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL BEĞENİRLİK DÜZEYLERİ	502
BATI HAYRANLIĞI-EGOİZM-NARSİSİZM-FİZYONOMİ BAĞLAMINDA AHMET REŞAT'IN BEYİN HAKKI VAR ESERİ... 515	
EDEBÎ ESERDE GÜZEL AHLAK-MUTLU AİLE İLİŞKİSİ ABDÜLKADİR-KÜÇÜK BİR KIZIN SERGÜZEŞTİ ÖRNEĞİ.....	524

SANAT EĞİTİMİNİN METAFİZİĞİ

Doç. Dr. Funda ÖZŞENER

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü,
ORCID: 0000 0003 1350 5019

ÖZET

Bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler, Metafizik'in birinci kitabı bu cümleyle başlar. Aristoteles, öğrenme arzusunu insanın en temel edimlerinin başına yerleştirirken ona bir de eğitici atamıştır: Bilge Kişi. Bilge kişi *bilen kişidir ve kendisine emredilen kişi değil tersine daha az bilge olanların itaat ettiği kişidir*. Aristoteles bir bilge kişidir fakat bilge kişi modern dünyada gerçekte kimdir ya da kim bilge olmalıdır? En az yöneticiler kadar eğitimciler de böyle bir sorunun ilk muhataplarıdır şüphesiz. O halde bugün, eğitimin en can alıcı noktası, bir bilge kişi olarak eğitimcinin yeniden, belli sınırlar içinde, oldukça iyi şekilde izah edilmiş bir tarzda ele alınıp alınamayacağı olabilir. Ve elbette böylesi bir teşebbüste aslında hangi kavramlara ihtiyaç duyduğumuzda. Fakat bu tartışmanın kapsamı oldukça geniş bir alana yayılır ve eğitimin niteliği tarafından belirlenir. Bu doğrultuda sanat eğitiminde *öğretilebilir* olanlarla asla *öğretilmeyecek* ancak bilge kişi olarak eğitimci tarafından *sezdirilebilecek* olanların sınıflandırması oldukça işe yarayacaktır. Çünkü *öğretilmeyecek* olanların kabulü daha baştan belli bir bakış açısını, eğitimin metafizik boyutunu ve eğitimcinin niteliğini ima eder. Ne var ki modern dünya ruhsal olarak bunun tam tersini söylemiş ve günümüze yaklaştıkça noksanlığı fark etmiştir. Sorun sadece neyin, nasıl ve kim tarafından, hangi metotlar ile *öğretilmeyecek* kaynaklanmamıştır. Daha ziyade sanat ya da tıpkı onun gibi teoloji, hukuk veya tıp eğitiminde *öğretilebilir* olan ile *öğretilmez* olanın ayrı şeyler olduklarının görmezden gelinmiş olmasındadır. Bu çalışma büyük oranda sanat eğitiminde farklı bir bakış açısına yönelme ihtiyacının cevaplanmasına dairdir.

Anahtar Kelimeler: Sanat Eğitimi, Eğitimci, Eğitimde Metafizik

Giriş

Modern çağın en parlak niteliklerinden biri zaman içinde en ciddi kusurlarından birine dönüşmüş görünmektedir. Eğitimin yaygınlaşması, içerik ve süre bakımından standarda bağlanması dolayısıyla örgün eğitimin ortaya çıkışı bir kazanımdır ne var ki bu kazanım önceki dönemlerden alışık olduğumuz bazı değerleri dışarıda bırakır ve modern çağda eğitim meselesi müfredata bağlı bir bilgi aktarımı ile pratik beceriye indirgenir. Bu sebeple daha çok batı tipi yaşayış ve değerler evrenini işaret eden uygulamalarımız doğuya yaklaştıkça bir takım problemlere de yol açar ve özellikle sanat eğitimi gibi eğitimin metafizik yönüne kuvvetle ihtiyaç duyan alanlarda, *bilgelik* ve *sezginin* eksikliği kendini süratle açığa vurur.

Gerçekte eğitim felsefesinin konusunu oluşturan bu sorun aynı biçimde kadim zamanlardan bize aktarılan bilgi türlerinin kullanımı ile de ilgilidir ve gerçeklik sorunları bakımından metafizik ile bağımızı da kurar: “Eğitim felsefesi genel anlamda felsefi sorunlarla uğraşmaz, eğitimi ilgilendiren felsefi sorunlarla uğraşır” (Büyükdüvenci, 1983, 38). Nitekim bir sanat öğrencisinin sadece bilmeye değil en geniş anlamıyla dikkat, bellek, dil, öğrenme, karar verme gibi bilişsel yetilerin kullanımının bizzat kendini edinmeye ve uğraşını sürdürürken günlük hayatta karşılaşacağı ahlaki problemlerle başa çıkmasına yardımcı olacak değerleri yüklenmeye ihtiyacı vardır. Yeniden Aristoteles’e atıfla dile getirecek olursak *bilge kişi sadece ilkelere dayanarak yaşayan değil ilkelerin kendi hakikatine dair bilgiye de sahip olan kişidir*. Dolayısıyla eğitimci bilgi kadar bilginin prensiplerini başka bir deyişle ana mekanizmasını da aktarmak ile yükümlüdür.

1-Birey ve Modern Eğitim

Birey, kişisel eğitimi ile ilgili olarak, her zaman psikolojik ya da sosyal belli ihtiyaçlar içerisinde. Fakat bu durum çok yalın biçimde ifade edildiği gibi sadece kendisi ile alakalı değildir. Eğitim süreci içerisindeki kazanımları sonradan kültürel bir katkı olarak topluma iade edeceği yekûnu oluşturur. Kendisine öğretilen bilgi türü her zaman belli değer yargıları, ahlak prensipleri, tarihsel ya da güncel birikimden kaynaklanan alışkanlıklar, gelenekler ile çevrilidir ve topluma karıştığında onun hangi yargıları edinmiş olduğunu, hangileri ile hareket edeceğini belirler. Kültürden kültüre değişiklik gösteren bu değerler sistemi her ne kadar toplumlar arasında farklılıktan kaynaklansa da çağdaş dünyada, genel olarak iki uçlu bir görünüm sergiler: Evrensel ve yerel.

Modern çağın belirgin kusurlarından bir diğeri de işte bu noktada, çok uzun bir süre boyunca yerel olanı ihmal etmiş olmasında karşımıza çıkıyor görünür. Yerel ve geleneksel bilgi birikiminin ihmali, evrensel olanı sağlamlaştırmak adına tarihsel olanı terk etmek, neticede kurumsallaşmış, sınırları belirgin, güçlü fakat çoğu kez kökleri zayıf bir eğitim sistemi ve içeriği ile sonuçlanmış gibidir. Ki doğudan yükselen bir itiraz bağlamında, bu duruma çoğu kez Batı değerlerini ve toplum yaşantısını sağlamlaştırmak, yaygınlaştırmak için eğitimin tek tipleştirilmesi de denilmektedir.

Ayrıca Aydınlanma Dönemi olarak adlandırılan ama aslında dünyevileşmek (sekülerleşmek) olarak adlandırmanın daha doğru olduğu bu dönemden itibaren eğitimin paradigması, insana bilgi ve beceri kazandırmak olarak sınırlandırılmıştır. Eğitimin insanın metafizik, transandantal ya da ruhi-dini tarafını görmezden gelerek sadece bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine

odaklanması, en hafif tabirle insanda aidiyet duygusunu ortadan kaldırır. Öte yandan geleneklerin (kültürün) yerine yasaları, dinin yerine psikolojiyi ikame etmek için eğitimi araç olarak kullanmıştır (Aydoğan, 2017,7).

Özellikle sanat eğitimi söz konusu olduğunda mesele daha da ciddi bir hal alır çünkü sanatçı evrensel olduğu için yerel değil tam tersi biçimde yerel olduğu için evrenseldir. Dahası inanç ahlak ve etik türünden bilgi birikimleri ile bağı kesilmiş dolayısı ile yerel olanı yitirmiş bir eğitim metafizik boyutunu da yitirmiş sayılır çünkü onda iki husus dışarıda kalmış, terk edilmiştir: Birincisi, öğretilemez olanın öğretilebilmesinin imkânı ve diğeri, gerçeklik.

Oysa diyelim ki; mitler evrenini teolojik bağlamı ile bilmeden Antik Yunan'ı, Antik Yunan'ı bilmeden tragedya türünü anlamamanın da anlatıp öğretmenin de olanağı yoktur. Mitolojik öyküler, efsaneler, kıssalar, meseller kendiliklerinden, sadece anlatılmak için doğuvermiş, uydurulmuş ve belli ailelerin yaşamlarını ya da tecrübelerini kapsayan heyecanlı öyküleri değildir. Her biri inanç sistemleri, üretim ilişkileri, sosyal/kültürel yapılar ile sıkı sıkıya ilişkili soyutlamalardır. Belki şöyle netleştirmek daha uygun olacaktır; bundan iki bin beş yüz sene önce Atinalı bir gence bunları aktarmanın yolu vardır da, bilginin her türden değer sistemi ile bağlantısız olduğunu zannederek yetişmiş Hollandalı bir gence yoktur. Hatta bunu ona sezdirmek dahi nerede ise imkânsızdır. Çünkü eğitimin bir diğer ögesi, eleştirel bakış açısı bu noktada işlemez hale gelmiş yani kıyaslama yeteneği, ortada bir sabit kalmadığı için körelmiştir. Böylece dünyaya ait olan ile kendine ait olan arasındaki çizgi belirsizleşmiş, silikleşmiştir.

Aslında metafizik olanın sınırları da eğitimdeki önemi de modern çağ ile birlikte edindiğimiz kazanımları dahi kapsayacak denli genişdir. İnsanoğlunun ilk ve asla unutulmamış bilgilerini kapsar, onları içerir. Üstelik bir yönüyle postmodernizm veya çokkültürcülük bütün olumsuz eleştirilere rağmen içinde bir miktar özür, yitirilene dair kaygı ve panik saklar. Aristoteles'e göre *insan bilmek ister ve insan öğrenebilen bir varlıktır*.

Aristoteles metafiziği *varlığın bilimi, var olmak bakımından varlığın bilimi* olarak ortaya koyar. Bu açıdan insan, merkezde bulunan ve yeryüzünde kendi varlığını, öğrenerek ortaya koymuş olan bir varlıktır. Bilmek ihtiyacı duyumsal arzular ile ilgili değil yaşamsal bir ihtiyaçtır ve akılla olan bağlantısı dolayısıyla insanın diğer canlılar içindeki mertebesini belirlemiş, ona üst bir seviye kazandırmıştır. Seçim ve irade nitelikleri ile özgürleşmiş olan insan, sadece maddi yaşantının başka bir deyişle tabiatın değil manevi değerler sisteminin de bir üyesi haline

gelmiştir. Bütün dinler ve inanışlar fakat özellikle semavi dinler insanı yaratıcısı ile irtibatlı bir varlık olarak kabul eder. Bu ilk irtibatın en geniş sınırlarını eğitim çizer. Yaradılış açısından ilk pozisyonunda insan öğrenci, tanrı öğreten konumundadır. Neredeyse bir eğitim süreci söz konusudur. Hatta belki bir başka bakımdan cennetten kovulmak sadece tutku, ihtiras, merak, şehvi duygular, kıskırtılma ve benzeri kavramlarla ilgili değil yanlış ya da eksik öğrenme, dahası öğrenememiş olma ile de ilgilidir. Fakat tanrı yeryüzüne aylak aylak dolaşan insanı da yardımsız bırakmaz. Örneğin İslamiyet'e göre ona her şeyin adını yani ilk kelimeleri, kavramları; sonradan yaptıklarına pişman olduğunda ise kendisine dönüp af dileyebileceği sözcükleri belletir. Böylelikle insan yalnızca göksel anlamda değil yeryüzünde, bizlerin ve geçmiş atalarımızın zihinlerinde de ikili bir nitelik kazanır: Ruh ve beden. Ruh tabii olarak tanrısal bir öz taşımaktadır. Doğanın bir parçası olan Beden ise yaradılıştan itibaren eğitimin, kesintisiz ilk fiziki alanı, ilk coğrafyası haline gelmiştir ki bu varlık durumunu, mevcudiyeti ölüm ile noktalanıncaya kadar sürdürecektir. Dolayısıyla yaratılmış olsun ya da olmasın semavi ya da pagan dinlere, küllere göre ruh ve beden ayırımına, düalitesine sahip, ontik bir varlık olarak insan, hayatta kalmak için öğrenmek/öğretmek, bunu yaparken de ruhsal alana ait bilgiyi çağlar içinde bir diğerine aktararak edinmek zorunluluğundadır.

Düşünce tarihinde ve teolojilerde insan varlığı genellikle beden ve ruh birlikteliğinden müteşekkil bir dualite ile açıklanmıştır.¹ Yine insan bu dünyadaki eylemlerini yöneten ve onu diğer varlıklardan ayrı kılan akıl yetisiyle donatılmış bir canlı olarak da nitelendirilmiştir. Ayrıca semavi teolojiler içinde insanın varlıklar içindeki yeri, yaratıcı güç ile doğrudan ilişki kuran ya da bizatihi onun yansıması olan metafizik bağlamda izah edilmeye çalışılmıştır. Hıristiyanlıkta insan, Tanrı'nın bu dünyadaki yansıması, Müslümanlar içinse, Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Ontik olarak insan, mümkün varlıklar içinde en üstünü aynı zamanda Tanrısal öze ve ilişkiye sahip tek varlık olarak ifade edilmiştir (Şekerci, 2021,507).

Böylelikle eğitimde metafizik boyutun yokluğu gerçekte insanın yokluğuna da işaret eder. Bu mesele bir iman sorunu çerçevesinde ele alınabilecek gibi değildir çünkü bu teolojik değil felsefi bir meseledir. Nihayetinde dünya üzerinde farklı dinler ve pek çok inanç sistemi mevcuttur. Fakat bu mesele insanın varlığının diğer bir boyutunun ihmal edilerek, eğitimi sadece dikte edilebilir, kanıtlanabilir, apaçık olanlar üzerine inşa etmenin yarattığı sorunlara dairdir ki örneğin sanat eğitimi söz konusu olduğunda böylesi bir yaklaşımla temel düzeyde dahi estetik uyanış sağlamak söz konusu olamayacaktır. Nitekim bütün eğitimler içerisinde bilhassa sanat eğitimi; *öğretilebilir* olan ile *öğretilemez* olanın besbelli olduğu, kendini hemen açığa vurduğu nadir mecralardan biridir. Hatta konuyla alakalı olarak, neredeyse bir laboratuvar

gibidir. Sezdirilmesi gereken öğretilemez olan ise deyim yerindeyse ruha, her tür fısıltıyı işitebilecek dumansı o varlığın bilgisini edinmiş olmaya ihtiyaç gösterir. Çünkü nihayetinde öğretilemez olan eksik tecrübe ya da sınırlı ustalık değildir. Tecrübe ya da ustalaşmanın telafi edebileceği bir bilgi türü de değildir. O gerçekten *öğretilemez* olandır.

Sonuç

Beden ve ruh ayrımı şüphesiz çok eski sınıflandırmalardır. Aydınlanma çağı ile birlikte insanı anlamak ve yeniden tanımlamak için pek çok farklı nitelik, kategori kullanılır olmuştur. Akıl bunların içinde en önemlilerindedir. Fakat akıl vurgusunun bu denli büyük olması bir kategori olarak metafizik ile bağlantımızı kuran, bu bağlantımızı temsil eden ruhu yok saymamızla neticelenmiştir. Elbette bu durum kısa bir bildirinin sınırlarını aşan mahiyettedir ve aslında daha çok felsefe ile alakalıdır. Yine de bizi şunu söylemekten alıkoyamaz: Felsefenin ya da diğer tüm insanbilimlerinin konusunu oluşturmaktan başka insanın ruh sahibi bir varlık olarak anılmaktan ayrılığı ruhsallığın yitimi ile sonuçlanmıştır. Ve ruhsallığın yitimi nihayetinde erdem, ahlak, mutluluk, cesaret gibi kendini gerçekleştirme ile alakalı olan niteliklerin yitimi ya da daha kötüsü çarpılmasıdır. Oysa modern birey hayatta kalabilmek için en çok kendini gerçekleştirmek ile ilgilenir. Onun tabiattan çıkıp gelen doğal düşmanları oldukça azdır. Ateş yakmaz, aslan avlamaz, üşümez, karanlıkta kalmaz, koşmak ya da kilometrelerce yürümek zorunda değildir, basit hastalıklarla acı içinde kıvrılmaz. Yine de korku, korunma, hayatta kalma, üreme, haz hisleri yerli yerindedir ve dahası onları kullanmaya mecburdur. Üstelik bu mecburiyet tam tersi istikamette de işler. Yani etrafta bir yerlerde bir aslan olsun ya da olmasın netice değişmez. Korku hep aynı yerdedir, sabittir, ormanın bir parçasıdır. Dolayısıyla ruhsallığın yitimi, bizim tartışmamız açısından ise eğitimde metafizik olanın yitimi aslında tehlikelidir.

Hiçbir sanat eseri yoktur ki bizi fiziksel varlığı ile etkilesin. Bir tabloda ne boyayı ne de tuvali görürüz. Bir tiyatro oyunu fiziki varlığı ile içimize işlemez ya da şiiri sözcükleri sayarak okumayız. Onlardan yükselen ve içimize işleyen şey ruhsallıklarıdır. Bilge kişi olarak eğitimci bu ruhsallığı felsefenin, teolojinin, ekonominin ya da biyolojinin kavramlarını kullanarak inşa eden kişidir ki içinde insan vardır.

Kaynakça

Büyükdöveci, S., 1983, *Eğitim Felsefesi: Tanımlar, İşlevler, Sorunlar*, Eğitim ve Bilim, eğitimvebilim.ted.org.tr

Şekerci, A.,E., 2021, *Epistemik Öznenin Ontik Ben İdraki: Eğitime Metafizik Bir Anlam Kazandırmak*, Darulfunun İlahiyat, İstanbul Üniversitesi Yay.

Aydoğan,İ., 2017, *Sekülerizm, Kültür ve Eğitim*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt7, S:1

KİMLİK ARAYIŞINDA SUNDUĞU ROL MODELLERİ AÇISINDAN SANATIN KADIN ALGISINA ETKİSİ

Doç. Dr. Funda ÖZŞENER

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü,
– ORCID: 0000 0003 1350 5019

ÖZET

Sosyal kimliklerin ritüeller ve sanat eserleri aracılığı ile yeniden üretilmesi hem geleneksel olanın tekrarı hem ideal modelin yaratılması açısından ikili olanak sunar: Bu süreçte ritüeller rol modellerini pekiştirici bir işlev yerine getirirken sanat eserleri aynı işlevi farklı şekilde, bir yandan onaylayarak bir yandan tümüyle yıkararak gerçekleştirir. Dolayısıyla çağlar boyunca *bereket, doğurganlık, anaçlık, aile hayatı, şefkat* vb. yerleşik sıfatların kadın kimliği ile örtüşmesinde sanatın etkin rolü olmuş, kadın algısını öncelikle üretildiği toplumda belirlemiş fakat aynı zamanda tümüyle yeni ve hatta istisnai olanın da kaynağı olarak öncülük görevi üstlenmiştir. Bereket Tanrıçası Kybele kadının canlılık ve yaşamla ilişkisini simgeler. Heykel sanatı kadının bir bereket figürü olarak sunulduğu sayısız örnekle doludur. Modern Batı Romanı, örneğin Steinback’ın Gazap Üzümleri, Gorki’nin Ana, E. Zola’nın Döl Bereketi bu niteliği onaylayarak, pekiştirir. Bunun yanında kadın, Tolstoy’un Anna Karanina’sında, Gustave Flaubert’in Madame Bovary’sinde artık bereketin, aile hayatının simgesi değildir. Aşkın peşinden gider yine de pek az özelliği ile Afrodit’i hatırlatır. Türk şiirinde Sezai Karakoç “Mona Rosa” ile tümüyle ruhsal bir varlık olarak biçimlendirir kadını. Leonardo Vinci’nin Mona Lisa’sı ise yalnız ruhsal değil gizemli bir varlıktır. Sanatın, kadına ait farklı kimlikleri o güne değin tartışılmamış bir şekilde karakterize etmesi sadece estetik manada değişiklikler yaratmamıştır. Her bir sanat eseri döneminin koşullarında kadının sosyal hayattaki algılanışını da belirlemiştir. Böylelikle tarihsel süreçte tanrıçalıktan, işçiliğe, aşkın nesnesi gizemli bir varlıktan, cinsiyet hakları için mücadele eden bireye kadar pek çok farklı rol üstlenmiştir o eserlerde kadın. Her kültürde pek çok sanat eseri yerleşik algıyı tümüyle değiştiren, yıkan ya da tam tersi biçimde onaylayan benzer örneklerle doludur.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Rol Model, Sanat

1. SANAT KADINI NASIL ANLATIR?

Sanat eserinin, özellikle modern sanat eserinin kadın algısına etkisi teknik açıdan bir kaç yolla olur. Bu yollardan ilki ve elbette en bilineni *yeniyi yaratmada var olanın onaylanması* şeklinde kendini gösterir. Edebi sanatlara ait kurgusal eserler, sahne sanatlarına ait dramatik metinler sıklıkla böyle kestirme ve bazen de zorunlu olan bir yolu kullanır. Sosyal ve tarihsel koşulların kadın için çizdiği rol model, tutum ve ruh evreni sanat eserinin onu detaylandırarak tekrar etmesi neticesinde kuvvet kazanmıştır ve ayrıca bu model bilinirliği ile ortak, sosyal algıya rahatça seslenerek kendini eser içinde daha kolay ifade etmiştir. Örneğin Şinasi’nin Şair

Evlenmesi piyesinde âşık olunan Kumru hanımın güzelliği zaten aşkın güzellik ile örtüştüğünün kabulünü, evlenilmek istenmeyen çirkin ve ileri yaştaki Sakine hanımın evde kalmışlığının ise kolayca fark edileceği üzere geçkinlik ve talihsizliğin birlikte yol aldığı fikrini açıkça onaylaması gibi. Dolayısıyla sanatçı bu piyeste bir yandan görücü usulü evliliğe yönelik sıra dışı bir eleştiri getirirken bir yandan da gerçekte o fikri yaratan toplumun değer yargılarını Sakine hanım karakterinde tekrarlamış, benimsemiştir. Sanat eseri böylelikle -özellikle radikal ve yeni bir kadın algısı yaratmak için kaleme alınmamışsa- tekrar ve detaylandırmaya başvurarak var olanı meşrulaştırmak kestirme yolu vasıtasıyla yeni olana ulaşmıştır.

Bu yöntem; sanatçının yaratım metotlarından yaygın olarak bilmemiz gerekenlerden sadece bir tanesini işaret eder ve bizi eserin çözümlenmesinde örneğin feminist okumaya ya da dramaturgiye ihtiyaç hissetmeksizin analitik bir yoldan yanıtlar. Böylelikle sanat eserleri ister kült ister popüler olsun, kanona dahil edilsin ya da dışarıda kalsın temel bir prensibi kullanarak bir algı, bizim çalışmamız açısından ise bir kadın algısı yaratmaya muktedir olur. Kadın kimliğinin o eserde nasıl ele alındığı meselesi ise tümüyle yapısal bir sorundur ve doğal olarak kadın ya çağın, dönemin değer yargılarından beslenmiş sosyolojinin bir kurucusu ya da eserin baş kişisidir ki aynı zamanda o eserin özgünlüğünü tesis edecek olan felsefeyi inşa etmiştir.

Dante'nin Beatrice'i kutsal ve ilahi olanın sözcüsü, aşk duyulan ruhsal bir varlık olarak cennette takip edilir. Çünkü o salt Dante'nin öte dünya sosyolojisinin bir kurucusu değil –öte dünya sosyolojisini daha çok günahkârlar ve affa uğrayanlar oluşturmuştur- şairi tarafından yaratıldığı haliyle; takip edilmesi inayete ulaşmakla neticelenecek üstün aşkın bir simgesi, açık kimliğidir. İlahi Komedyayı yazan Dante'nin zihni vasıtasıyla bu dünyada kutsallık yeniden tanımlanmış; Shakespeare'in Ophelia'sı ile de ona masumiyet, kırılğanlık ve ölüm eklenmiştir. Kadın her şey ya da buradakilerden biri olabilir. Okuyucunun Lady Macbeth'e, onun bir vakitler yaşadığına ve şimdi cehennemde olduğuna dair inancı tamdır. Sanat eseri topyekûn bir algı yaratmıştır.

Elbette her zaman bireysel kurgular geçerli değildir. İnsanlık tarihinin daha eski devirleri kadın kimliğine ilişkin dinsel kökenli anlamlandırmalar ile üretkenlik, doğurganlık, bereket gibi doğrudan atıfları dolaysızca kadın nitelikleri, özellikle de kadın bedeni ile birleştirmiştir. Fakat bir Kibele heykelciğine ya da duvar mozaigine kast ettiğimiz anlamda sanat eseri demek ne derece doğrudur şüphesiz tartışılmalıdır? Nihayetinde büyük harfli Sanat olarak adlandırdığımız kurum Modern çağa aittir ve o da kutsallıkla ilişkisini ancak tabiatla yitip giden ilişkisi kadar muhafaza edebilmiştir.

İşte bu noktada bir yol ayrımına girmiş gözükürüz. Modern sanat eseri, doğrudan inanç kökenli olmayan bir yola girdiğinde kadın kimliği hususunda nereden beslenir ve bunu eserde nasıl açığa çıkarır? Cevaplamamız gereken sorulardan biri budur.

2. FEMİNİZM ETKİSİ ve VENÜS

Antik Yunan'dan günümüze, neredeyse kesintisiz bir süreklilikte karşımıza çıkan Venüs tabloları, heykelleri geçirdikleri evrim ile bu soruya yanıt vermekte ilginç örnekler oluştururlar. Ancak daha önce tıpkı edebi ya da dramatik eserler örneğinde olduğu gibi bu sanat ürünlerinin

belli bir algı yaratan yapısal parçalarına ve bu parçaları işler kılan öz yapıya bakmamız, onu dikkate almamız gerekmektedir.

Modern çağı boylu oyunca kat etmiş ciddi bakış açılarından bir tanesi feminizmdir. Feminist çalışmalar kadın hakları temelinden başlayarak genişlemiş, sosyal ve hukuki kazanımlarla ilerledikçe kültürel okumalara oradan da sanat eleştirisine yönelen, estetiği de kapsayan bir dizi düşünsel gelişim göstermiştir. Böylelikle Modern çağın feminist estetik eleştirisi hangi dönemde ortaya çıktığına bakmaksızın sanat eserlerini kadın algısı üzerinden sürekli okumaya tabii tutar ve hemen hemen benzer, az çok birbirinin aynı bir manzara çizer. Bu manzarayı belki de şöyle ifade edebiliriz:

- 1- Kadın daima erkek gözünden anlatılmıştır,
- 2- Kadın algısı rol model temelli sosyolojik ve düşünsel bir olgudur,
- 3-Daha derinlerdeki ortak kadın tanımlarımız ilk atalarımızın inşa ettiği uygarlıklara dek geri gider, bu sebeple zannettiğimizden daha köklüdür,
- 4- Kadın fikrinin biyolojik temelli olarak sunulması sorunludur
- 5- Kadın sanatçı olsa dahi erkek bakış açısını benimsemiştir, bu aşılması gereken bir problemdir,

Son olarak da postmodern düşüncenin uğrak noktalarından biri olması bakımından queer felsefede;

- 6- Kadınlık ve erkeklik durumu performans ile ilişkilidir veya ona bağlıdır.

Dolayısıyla feminist estetik bir okumaya göre herhangi bir modern eser kaçınılmaz biçimde, her daim kadın algısı yaratacak bir içerik üretir. Ne var ki bu bakış açısının dikkate almadığı ya da doğası gereği almayacağı mesele Estetik'tir. Bu sebeple; Velazquez'in Las Meninas (Nedimeler) tablosunda Michel Foucault'un (Foucault, 1966) muhteşem tanımlamasıyla *bize bakışı* değil dışıl varlıkları görebiliriz. Hâlbuki belki de Johannes Vermeer'in İnci Küpeli Kız (Meisje met de parel) tablosu dahi bütünüyle bir kız resmi değildir. Tıpkı Leonardo da Vinci'nin Mona Lisa'sının tümüyle bir kadın resmi olamayacağı gibi.

3. VENÜS ETKİSİ

Yukarıda Antik çağdan günümüze, karşımıza çıkan Venüs tabloları ve heykellerinin geçirdikleri evrim ile ilginç örnekler oluşturduklarına ve bu bağlamda yeni kadın algılarını simgelediklerine işaret etmiştik. Gerçekten de paleolitik çağın Venüs figürleri, heykelcikleri tapınma amaçlı üretilmiş nesnelersalar dahi bizde belli bir estetik fikir oluşturur ve belli bir kadın algısına işaret ederler. Bu heykelcikler genellikle kadın vücudunun gerçek oranları değiştirilmiş modelleridir ve göğüsler, üreme organları, kalçalar genişlikleri veya dolgunlukları ile kuvvetli bir doğurganlığı işaret ederler. Fakat heykelcikler çıplaklıkları içinde olsalar dahi erotik bir içerik taşımazlar. Hatta onlarda bildiğimiz anlamda bir *kadın ve güzellik* bağlantısı da ortaya çıkmamıştır. Yunan ve Renaissance sanatının idealize edilmiş kadın bedeni formları henüz gündemde değildir. Elbette bu ideal formlar günümüz güzellik anlayışı ile kıyaslandığında da oldukça farklılıklar gösterir. Örneğin

Sandro Botičelli'nin "Venüs'ün Doğuşu" tablosunda, bir midye kabuğu içinde resmedilen Venüs düşük omuzları, dizlerine uzanan saçları, tombulluğu ve orantısız kıvrımları ile 20. Yüzyıl kadın güzelliği anlayışına hizmet etmez. Hele Picasso'nun Avignon'lu Kızlar tablosu ile kadın güzelliğinin uzaktan yakından bağlantısı yoktur.

Ne var ki tüm bu değindiklerimiz ve daha pek çokları apaçık biçimde bir şeyi ortaya koyarlar. Bir sanat eseri kendi çağı içinde kutsal, erotik, ruhani, evcimen, sıcak ya da mesafeli, yerel, otantik ya da geleceğin simgesi gibi anlamlardan herhangi birini kadına atfetmeye bunu yaparken de çağın düşüncesinden, özgün yaratıcılıktan ya da dehadan beslenmeye yatkındır. O eserde vücut bulan yeni kadın yalnız kendi kendinin değil farklı bir kutsallık ya da aşk türünden bir tanımın, kavramın da taşıyıcısıdır. Böylece bir sanat eseri bazen tıpkı ritüel törenlerinde olduğu gibi pekiştirici ya da sanat eserlerinde sıklıkla gördüğümüz gibi yıkıcı işlev görerek kadının toplum içindeki algılanışını değiştirebilir. Aynı biçimde kadın aracılığıyla o kavramın içeriğini yenilemiş, değiştirmiş, zenginleştirmiş de olabilir. Üstelik böylesi bir anlamın içeriğinin eserin içeri ile tümüyle örtüşmesine de gerek yoktur. Kimi kez edebi bir eserde savaş tasviri vahşi ve kanlı manzarası ile kadın, aile, yuva yokluğunu, merhametsizliği işaret eder. Merhametsiz bir kadın profili ise insanın eksik kalmış, kusurlu doğasını.

2. SONUÇ

Sonuç olarak; kadın algısının oluşmasında tarihsel, sosyolojik miras kadar kültürel etkiler dahası kolektif bilinçaltı da rol oynar. Ne var ki her bir sanat eseri bu kavrayışa özgün bir katkıda bulunur. İster edebi sanatlara ister sahne sanatlarına ya da plastik sanatlara dahil olsun bir eserin algı yaratmada zaman zaman var olan değer yargısını meşrulaştırarak amacına kestirme yoldan ulaşmaya çalışması her zaman olumsuz bir anlam veya işlev de taşımaz. Çünkü eser neticede kendi felsefesini bu sosyolojiyi çevreleyerek yaratmıştır. Dolayısıyla feminist estetik okumalar da dahil olmak üzere esere dair bir dizi çözümleme metodu tek başlarına kullanıldıklarında da her zaman yeterli sonuca ulaştırmayacaklardır. Ki; Anna Karamina yazıldığı 1870'lerin Rusya'sında üst sınıflar arasında, çağın olağan bir alışkanlığı kabul edilen yasak aşka düştüğünde bu nedenle düşük bir karakter olarak değil tam tersine âşık bir kadın karakter olarak zihinlerimizdeki yerini alır.

Tüm bu tartışmalara ek olarak belki de üstünde hassasiyetle durmamız gereken bir diğer husus sanat eserlerinin zihinlerimizde bir fikri, bir bakış açısını yaratmadaki gücü kadar bu bahiste göstereceği zayıflığın sonuçları olmalıdır. Çünkü sanat eserlerinin kadın karakterleri gittikçe daha az temsil etmeye başlaması kısa vadede değilse dahi orta vadede sonuçlarını göstermeye başlayacak Kadın etki gücü gittikçe zayıflayan, ilgisiz kalmış bir varlık olarak silikleşecektir. Bu konuda örneğin; *"British Council tarafından yayımlanan "İngiltere'de Kadın ve Kız Çocuklarının Cinsiyet Eşitliği ve Güçlendirilmesi Raporu beş sürdürülebilir kalkınma hedefine sahiptir ve kültürel sektörler bunlardan biridir. Raporla kadınların sanat ve medya sektörlerinde yeterince temsil edilmediği belirtilir".* (Öztürk; 2020)

KAYNAKÇA

[1] Şinasi, *Şair Evlenmesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019

[2] Foucault, M., *Kelimeler ve Şeyler*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2017

[3] Alighieri, D., *İlahi Komedyası*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2006

[4] Öztürk, T., A., *Sanat Dünyasında Kadın*, Koç Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul

<https://kockam.ku.edu.tr/sanat-dunyasinda-kadin-tugba-aydin-ozturk/>

(Erişim tarihi:

27.02.2023)

RAST DÖRTLÜSÜNÜN NEY SAZI ÜZERİNDEKİ TRANSPOZESİNİN İCRADAKİ PERDE BASKISINA KATKILARI

Doç. Dr., Emre PINARBAŞI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, - 0000-0003-0939-0087

ÖZET

Çalışmanın amacı, Türk müziğinde kullanılan Rast dörtlüsünün ney üzerinde nasıl transpoze edildiğini incelemek ve bu transpozelerin icradaki perde baskısına olan etkilerini değerlendirmektir.

Bildiri, öncelikle ney sazının tarihsel ve müzikal önemini ele almaktadır. Daha sonra, Rast dörtlüsünün teorik temelleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, transpozisyon sürecinin ney sazında nasıl gerçekleştirildiği ayrıntılı olarak incelenmektedir.

Çalışmada, Rast dörtlüsünün ney sazında çeşitli transpozisyonlarının icradaki perde baskısı üzerindeki etkileri, analitik yöntemlerle değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, özellikle transpoze edilmiş dörtlülerin perde dengesi üzerinde durulmaktadır.

Sonuçlar, Rast dörtlüsünün ney sazı üzerindeki transpozelerinin, icradaki perde baskısını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Bu etkiler, ney sazının tınısının ve perde dengesinin gelişimine yardımcı olarak, icra ve yorum süreçlerine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, transpozisyon sürecinin ney sazında özgün bir biçimde ele alınması, Türk müziğindeki Rast dörtlüsünün saz üzerindeki icrasının daha derinlemesine anlaşılmasına ve uygulanmasına olanak sağlamaktadır.

Bu çalışma, Rast dörtlüsünün ney sazı üzerindeki transpozemesinin müzikal pratiğe ve teoriye önemli katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu katkılar, Türk müziği alanında yeni icra teknikleri, eğitim yöntemleri ve yaratıcı süreçlerin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, transpozisyon ve perde baskısı arasındaki ilişkinin incelenmesi, ney sazının performans ve besteleme uygulamalarındaki potansiyelini daha da artırabilecek yeni perspektifler sunmaktadır.

Son olarak, bu bildiri, Rast dörtlüsünün ney sazı üzerindeki transpozemesinin icradaki perde baskısı üzerindeki etkilerine dair yapılan çalışmaların Türk müziği alanında daha geniş bir bilgi birikimi ve uygulama potansiyeli yaratmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu sayede, Türk müziğinin estetik ve teknik değerlerinin daha iyi anlaşılması ve daha etkili bir şekilde aktarılması için önemli bir adım atılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler : Ney, Transpoze, Rast Makamı, Perde İcrası

1. GİRİŞ

Geleneksel Türk müziği, tarihi ve kültürel mirasıyla dünya müziği sahnesinde önemli bir konumdadır. Türk müziğinin temel yapı taşlarından biri olan makamlar, melodi ve ritim üzerinden müziğin estetik ve duygusal ifadesini şekillendirir. Rast makamı, Türk müziğinde sıkça kullanılan ve özgün bir karaktere sahip olan önemli bir makamdır. Rast dörtlüsü ise, müzikal yapı ve harmoni açısından büyük öneme sahiptir.

Ney, Türk müziğinin en eski enstrümanlarından biri olup, kendine has eğitim ve icra süreci vardır. Ney eğitiminin başlangıcında Kız Ney kullanılır; ancak, nota dizilimi ve diyatonik yapısı nedeniyle, yarım ve komalı seslerin alınması zorlaşır. Bu durum, ney sazında transpoze çalışmalarının önemini artırır.

Transpoze uygulaması, perde baskısının daha dengeli ve doğru elde edilmesini sağlar ve entonasyon ile perde hakimiyetinin kazanılması açısından kritiktir. Bu nedenle, ney eğitiminde temel olarak Kız Ney kullanılır ve transpoze uygulamasının önemi kabul edilir.

Bu çalışma, Rast dörtlüsünün ney sazı üzerindeki transpozitesinin perde baskısına katkılarını ele almayı hedefler. Öncelikle Rast dörtlüsünün temel özelliklerine değinir ve ardından transpozisyon süreci ile ilgili teorik temeller üzerinde durulur.

Ana kısımda, Rast dörtlüsünün ney sazında çeşitli transpozisyonlarının perde baskısı üzerindeki etkileri analitik yöntemlerle değerlendirilir ve müzikal anlam ve ifade üzerindeki önemi tartışılır.

Sonuç olarak, bu çalışma Rast dörtlüsünün ney sazı üzerindeki transpozitesinin perde baskısına etkilerini ayrıntılı bir şekilde inceleyerek, Türk müziği alanında yeni bilgi birikimi ve uygulama potansiyeli yaratmayı amaçlar. Bu çalışma, Türk müziği alanında yeni icra teknikleri, eğitim yöntemleri ve yaratıcı süreçlerin geliştirilmesine katkı sağlarken, müzik bilimine ve dünya müziği sahnesindeki kültürel zenginliğe de değerli bir katkı sunmaktadır.

2. NEY SAZINDA RAST DÖRTLÜSÜNÜN TRANSPOZE UYGULAMALARI

2.1. Türk Müziğinde Transpoze Uygulaması

Türk müziğinde transpoze veya göçürme yöntemi, bir müzikal eseri veya parçayı başka bir perdeye taşıma işlemidir. Bu yöntem, sazandelerin veya hanendelerin tonal beceri ve rahatlık seviyelerine göre parçaları daha uygun ve kolay çalınabilir hale getirmelerini sağlar. Türk müziğinde transpoze işlemi, aşağıdaki adımlar izlenerek gerçekleştirilir:

- 1) Öncelikle, göçürülecek ezginin orjinal makamını ve karar perdesini belirlenir. Bu, transpoze işlemi için temel referans noktası olur.
- 2) Parçanın göçürüleceği yeni perdeyi seçilir. Yeni perde, orijinal perdeden daha tiz veya daha pest olabilir ve yeni makam, orijinal makamın bir türevi olabileceği gibi, farklı bir karaktere sahip başka bir makam da olabilir.
- 3) Ezginin orijinal notalarını, yeni karar perdesine göre değiştirilir. Bu, orijinal notaları tize veya peste kaydırarak, müzikal aralıkları ve süreleri koruyarak yapılabilir. Türk müziğinde, mikrotonal olarak yapılan bu işlem, komalı perde değişiklikleri ile gerçekleştirilir.

- 4) Göçürme işlemi sırasında, bazı tınlar ve süslemeler (örn. tril, mordent, grupetto) makamın karakteristik özelliklerine göre değişebilir. Bu nedenle, süslemelerin ve tınların yeni makama ve perdeye uygun hale getirilmesi önemlidir.
- 5) Ezginin yeni versiyonunu, göçürülen makam ve perde üzerinde dikkatle çalışarak, orijinal eserin müzikal ifadesini ve duygusu korunacak şekilde icra edilir.

Transpoze işlemi, Türk müziği eğitimi ve performanslarında sıklıkla kullanılır ve müzisyenlerin repertuarlarını genişletmelerine, daha fazla esneklik kazanmalarına ve farklı ses renkleri ve duyguları ile deney yapmalarına olanak tanır.

2.2. Ney Sazının Perde Durumu ve Transpoze Yapılabilecek Tam Delikli Perdeler

Ney, Türk müziğinde ve Orta Doğu müziğinde yaygın olarak kullanılan, nefesli ve mikrotonal bir enstrümandır. Ney'in perdesiz bir enstrüman olması, onun ses rengi, ifade ve çalım tekniklerinde benzersiz özelliklere sahip olmasına yol açar. Keman gibi, ney de perdesiz bir enstrüman olarak kabul edilir ve bu durum, müzisyenlerin daha hassas ve zengin tonlar ve melodi çeşitliliği yaratmasına olanak tanır.

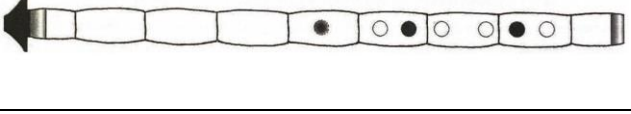

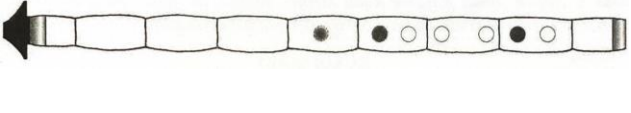

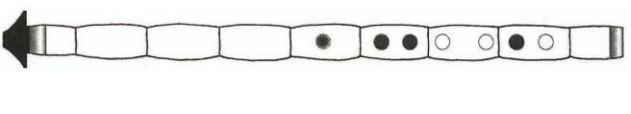

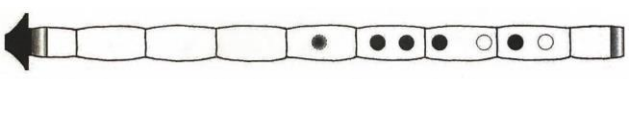

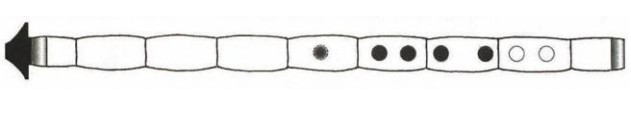

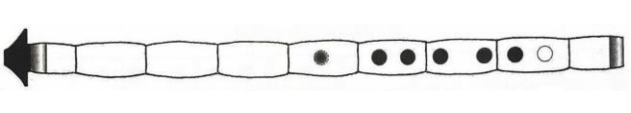

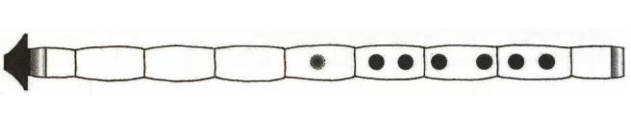

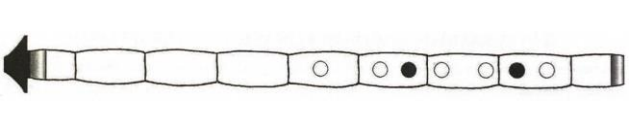

Ney ve keman arasındaki temel benzerlik, her iki enstrümanda da sabit perdelerin bulunmamasıdır. Sabit perdeli enstrümanlar (örn. gitar, piyano) sınırlı sayıda nota ve perde sunarken, perdesiz enstrümanlar, müzisyenlerin sürekli perde değişimi ile mikrotonal ifadelere erişmesine olanak tanır. Ney, bu sayede, müzikal eserleri daha hassas ve zengin bir şekilde icra edebilir.

Ney'in mikrotonal olma özelliği, Türk müziğinde ve Orta Doğu müziğinde yaygın olarak kullanılan makamların ve karakteristik tınların daha doğru ve etkili bir şekilde yansıtılmasına imkân tanır. Bu, özellikle Türk sanat müziği ve halk müziği gibi geleneksel müzik türlerinde önemli bir rol oynar.

Mikrotonal seslerin bazıları deliklerin kendisinden üflenilmesine karşın bir çoğu deliklerin iştirme yardımı ile uygun nefes ve parmak açıklığı tekniğiyle deliklerin tam kapatılmadan üflenmesi ile oluşmaktadır. Bu noktada hem delik sayısının az olması hem de saz üzerindeki dizilimin diyatonik olması sebebiyle komalı sesler üzerinde transpoze uygulaması yapmak oldukça zordur ve Türk Müziği uygulamalarında da pek komalı ses üzeri transpoze kullanılmadığı için sazın doğal düzenindeki deliklerinden çıkan perdeler üzerinden transpozeler yapılacaktır.

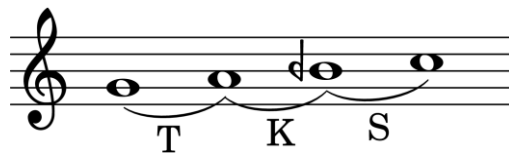
Sazın doğasında üzerindeki deliklerden elde edilen perdeler aşağıdaki resimlerde de görüleceği üzere Neva (Re), Hicaz (Do#), Çargah (Do), Segah (Si Koma Bemol), Kürdi (Si Bemol), Dügah (La) ve Rast'tır (Sol).

Çizelge 1. Ney Sazındaki Tam Delik Pozisyonlardan Farklı Üfleme Derecesi İle Çıkan Notalar (Kaya, 2017)

Neva Pozisyonu		
Hicaz Pozisyonu		
Çargah Pozisyonu		
Segah Pozisyonu		
Kürdi Pozisyonu		
Dügah Pozisyonu		
Rast Pozisyonu		
Aşiran Pozisyonu		

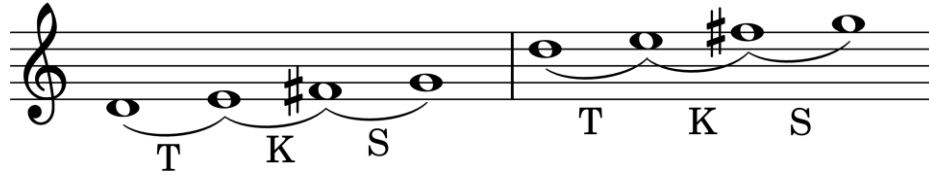
2.2. Rast Dörtlüsü ve Ney Üzerindeki Deliklere Denk Gelen Perdelere Transpozitesi

Rast dörtlüsünün kendi yeri Rast (Sol) perdesidir. Aralıkları pestten tize T-K-S (9 koma – 8 koma – 5 koma) olarak hesaplanmaktadır. Porte üzerinde aşağıdaki gibi gösterilir: (Özkan, 1990)

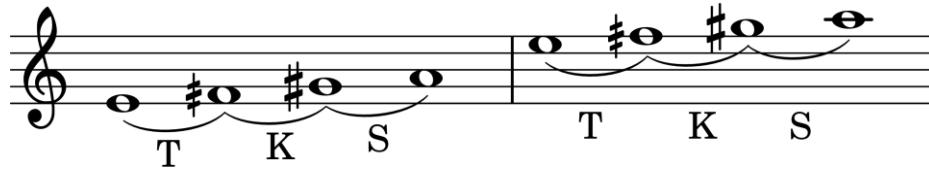

Görsel 1. Rast Dörtlüsü (Özkan, 1990)

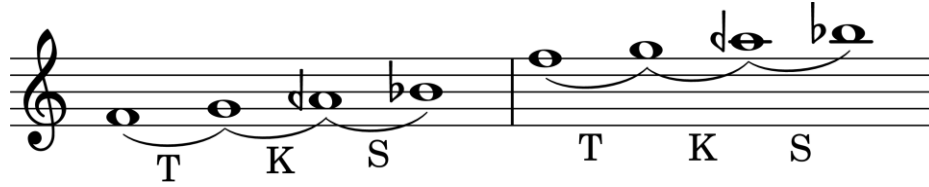
Sırasıyla Ney sazındaki deliklere denk gelen Neva (Re), Hicaz (Do#), Çargah (Do), Segah (Si Koma Bemol), Kürdi (Si Bemol) ve Dügah (La) perdelerini karar aldığımızda ise aşağıdaki gibi transpoze edilirler:

Görsel 2. Yegah (Re) ve Neva (Re) perdelerine Göçürülmüş Rast Dörtlüsü (Neva Pozisyonu İçin)

Görsel 3. Hüseyini Aşiran (Mi) ve Hüseyini (Mi) perdelerine Göçürülmüş Rast Dörtlüsü (Aşiran Pozisyonu İçin)

Görsel 4. Acem Aşiran (Fa) ve Acem (Fa) perdelerine Göçürülmüş Rast Dörtlüsü (Aşiran Pozisyonu İçin)

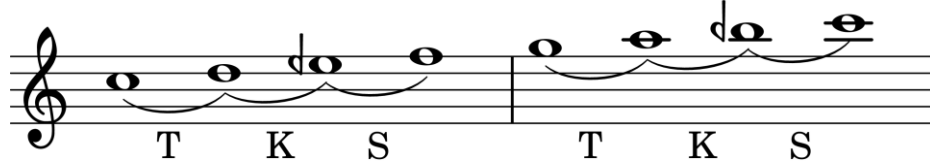
Görsel 5. Dügah (La) ve Hüseyini (Mi) perdelerine Göçürülmüş Rast Dörtlüsü (Dügah Pozisyonu İçin)

Görsel 6. Kürdi (Si Bemol) ve Acem (Fa) perdelerine Göçürülmüş Rast Dörtlüsü (Kürdi Pozisyonu İçin)

Görsel 7. Segah (Si Koma Bemol) ve Eviç (Fa#) perdesine Göçürülmüş Rast Dörtlüsü (Segah Pozisyonu İçin)

Görsel 8. Çargah (Do) ve Gerdaniye (Sol) perdesine Göçürülmüş Rast Dörtlüsü (Çargah Pozisyonu İçin)

Görsel 9. Hicaz (Do#) ve Şehnaz (Sol#) perdesine Göçürülmüş Rast Dörtlüsü (Hicaz Pozisyonu İçin)

Görsellerde de görüldüğü üzere Ney sazındaki doğal deliklere denk gelen perdelere Rast dörtlüsünün transpozisi yapıldığında Görsel 7’deki Segah (Si Koma Bemol) göçürmesinde ve Görsel 9’deki Hicaz (Do#) göçürmesinde aşağı ok ile gösterilen diyez işaretli (ki bu Türk Müziği ses sisteminde olan bir işaret değildir, anlaşılması için aşağı ok çizilmiştir) perdelerin var olan 4 koma değerinden daha pest basılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Türk Müziği ses sisteminde 3 komanın gösterilmediği de göz önünde bulundurulduğunda teorik olarak mümkün olmayan dörtlü göçürmesi ile karşı karşıya kalıyoruz. Ancak Ney sazının nefes yardımı ile ufak tizleştirme ve pestleştirme yöntemlerinin var olması neticesinde teoride bulunmayan bu aralıklar da saz ile çalışılabilir ve entonasyon olarak öğrencinin kulağına oturtularak sağlıklı icra yapılması sağlanabilir. Teorikte bu koma arızaları bulunmadığı için çalışmamızda bu perdeler üzerinden etüt örneği verilmeyecektir.

2.3. Rast Dörtlüsünün Ney Sazı Tam Delikten Çıkan Perdeleri Üzerindeki Transpozisine Örnek Etütler

Rast dörtlüsünün ney sazında transpozisyonunun tüm perdelere uygun ve sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için, bireyin başvurabileceği basit ve ney sazında icrası kolay olan bir

melodi seçimi önemlidir. Bu tür bir melodi, yarım veya çeyrek delik baskılı perdelerin doğru entonasyonda icra edilmesine yardımcı olacaktır. Bu bağlamda, Rast makamındaki "Ey Aşık Dildade" isimli ilahi, tam deliklerle uyumlu perdeler üzerine transpoze edilerek üfleme çalışmaları için iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Akademik bir çerçevede değerlendirildiğinde, "Ey Aşık Dildade" ilahisi üzerinden yürütülecek olan çalışma, Rast dörtlüsünün ney sazındaki transpozisyonu sırasında ortaya çıkabilecek zorlukların ve entonasyon hatalarının belirlenmesine ve bu sorunların çözümüne yönelik stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda, öncelikle ilahinin orijinal formundaki perdelerin ney sazında nasıl çalındığı verilecek ve ardından transpoze süreci boyunca ortaya çıkan hangi perdelerin yarım veya çeyrek delik baskılı hale geldiği belirlenecektir.

"Ey Aşık Dildade" isimli ilahinin ilk iki ölçüsü bize rast dörtlüsünün temel seslerini vermektedir. Uzunca ilahiyi transpoze etmeden bu iki ölçü üzerinden gidilecektir.

Görsel 10. "Ey Aşık Dildade" İlahisinin İlk İki Ölçüsü

Sırasıyla ezgi Neydeki tam delik perdelerle pestten tize doğru göçürüldüğünde ortaya çıkan notasyon ve sazdaki icra açıklaması aşağıdaki gibidir.

2.3.1. Neva (Re) Pozisyonuna Transpoze

Görsel 11. Yegah (Re) Perdesine Transpoze

Ezgi Neva pozisyonuna transpoze edildiğinde Yegah perdesi üzerindeki transpozitesinde Ney sazında icrası en zor iki perde ile karşılaşılır. İlki mavi çember içinde gösterilen Irak (Fa#) perdesi ikincisi kırmızı çember içinde gösterilen Hüseyini Aşiran (Mi) perdesidir. Bu perdeler Aşiran deliğinden nefes arttırma ve azaltma yöntemi ile birlikte dudak açma ve içeri kapatma yöntemleri kullanılarak bulunan Ney sazında hali hazırda bulunmayan perdelerdir. Perdelerin frekanslarını doğru entonasyonda üfleyebilmek için kişinin ilgili perdeleri yeteri miktarda nefes ve açılı ile çıkartması gerekmektedir. Verilen notanın orijinal ezgisi kişi tarafından daha öncesinde tecrübesi için Irak (Fa#) ve Hüseyini Aşiran (Mi) perdelerinin doğru entonasyonda çıkartılması büyük ölçüde katkı sağlayacaktır. Bu etüt ile bu perdelerin entonasyonları oldukça sağlamlaştırılabilmektedir.

Görsel 12. Neva (Re) Perdesine Transpoze

Neva perdesinde göçürülmüş halinde ise herhangi bir ilave çaba sarfedilmeksizin Ney sazındaki doğal deliklerinden elde edilen seslerle icra yapılabilmektedir.

2.3.2. Aşiran Pozisyonuna Transpoze

Görsel 13. Hüseyni Aşiran (Mi) Perdesine Transpoze

Ezgi Görsel 13'deki gibi Hüseyni Aşiran (Mi) perdesine transpoze edildiğinde Ney sazında tam delikten çıkmayan iki perde ile karşılaşılır. İlk perde mavi çember ile gösterilen Nim Zirgüle (Sol#) perdesidir. Bu perde Rast pozisyonunu az kapatmak suretiyle bulunmaktadır. Kimi metotlarda bu perde için yarım veya çeyrek kapatma şeklinde ifade edilse de kişiye göre parmak yapısı sebebiyle değişiklik göstermektedir. Doğru yaklaşım ise Nim Zirgüle perdesini doğru entonasyonda üfleyecek şekilde kapatarak nefesi ona göre yeniden ayarlamaktır. Bu etüt ile Nim Zirgüle perdesinin icrası kişi tarafından ezgi bütünlüğü bilindiği için çok daha sağlıklı şekilde oturtulabilecektir.

İkinci perde olarak Geveşt perdesi olarak isimlendirilen 5 komalık Fa# sesi ile karşılaşilmektedir. Perde iki farklı şekilde çıkartılmaktadır. Birinci yöntem Irak perdesinin çıkartıldığı gibi Aşiran bölgesinde dudağın dışarı çıkartılarak nefesin artırılmasıdır. İkinci yöntem ise Rast (Sol) perdesini Rast pozisyonunda nefesi azaltıp dudağı içeri kapatarak Rast sesini pestleştirerek alma yöntemidir. Ezginin biliniyor olmasının her ikisinde de doğru entonasyonda üflenebilmesine büyük katkısı vardır.

Görsel 14. Acem Aşiran (Fa) Perdesine Transpoze

Görsel 14'teki gibi Acem Aşiran (Fa) perdesine göçürülmesiyle mavi çember içinde gösterilen Dik Zirgüle (Koma La Bemol) perdesi ile karşılaştırılır. Bu perdenin Rast dörtlüsü özelinde önemi büyüktür. Rast ezgisine genel olarak bakıldığında dörtlünün kendi kararındaki üçüncü sesi olan Segah perdesinin (Si koma bemol) karakteristik bir glisendosu bulunmaktadır. Bu sebeple dörtlünün transpoze edildiği her karar perdesi üzerindeki üçüncü perdede ilgili glisendonun yapılması Rast karakterinin ortaya çıkartılması için önemlidir. Görsel 14'teki transpozede üçüncü ses olan Dik Zirgüle perdesini de Rast ezgisinin olması gerektiği glisendoyu yapabilecek şekilde ufak parmak desteği ve nefes azaltma yönteminin birlikte kullanılması gerekmektedir. Bu ezginin transpozese sayesinde bir komalık la bemol sesi olan Dik Zirgüle perdesi sağlıklı şekilde kişi tarafından öğrenilebilecektir.

2.3.3. Düğah Pozisyonuna Transpoze

Görsel 15. Düğah (La) Perdesine Transpoze

Görsel 16. Hüseyini (Mi) Perdesine Transpoze

Düğah pozisyonunda yapılan transpoze neticesinde hem Düğah (La) hem de Hüseyini (Mi) perdesinde kırmızı çember içinde gösterilen iki perde ile karşılaştırılır. Görsel 15'te Buselik (Si) ve Görsel 16'da Mahur (Fa beş koma diyaz) perdeleri pozisyon itibariyle üfleme derecesi değiştirilmesi sayesinde aynı delikten çıkarılmaktadır. Daha önce de anlatıldığı gibi Segah pozisyonuna denk gelen perde işitsel olarak doğru frekansı kadar hem parmak desteği hem de nefes azaltma/arttırma tekniği kullanılarak bulunabilmektedir. Verilen etüt sayesinde hem Buselik (Si) hem de Mahur (Fa beş koma diyaz) perdesi ezgi bütünlüğü sayesinde doğru şekilde oturtulabilmektedir.

2.3.4. Kürdi Pozisyonuna Transpoze

Görsel 17. Kürdi (Si bemol) Perdesine Transpoze

Ezgi Görsel 17’teki gibi Kürdi (Si Bemol) perdesine transpoze edildiğinde Ney sazında tam delik perdelerden çıkartılamayan iki perde ile karşılaşılır. İlki mavi çember ile gösterilen Dik Hicaz (Re koma bemol) ikincisi Hisar (Mi bemol) perdesidir. Görsel 14 ifade edilirken bahsettiğimiz Rast ezgi glisendosu bu göçürmede Dik Hicaz (re koma bemol) perdesine denk gelmektedir. Dik Hicaz perdesi Rast ezgisinin olması gerektiği glisendoyu yapabilecek şekilde ufak parmak desteği ve nefes azaltma yönteminin birlikte kullanılması gerekmektedir. Bu ezginin transpozese sayesinde bir komalık re bemol sesi olan Dik Hicaz perdesi kişi tarafından sağlıklı şekilde öğrenilebilecektir.

İkinci ses olan kırmızı çember ile gösterilen Hisar (Mi bemol) perdesidir. Bu perde Görsel 13’de ifade edildiği gibi Rast pozisyonunu kapatma yöntemiyle bulunmaktadır. Hisar perdesini doğru entonasyonda üflemenin yolu, kişinin Rast pozisyonunda parmağın altından çok az şekilde açarak nefesi ona göre yeniden ayarlamaktır. Bu etüt ile Hisar ve Dik Hicaz perdelerinin icrası kişi tarafından ezgi bütünlüğü bilindiği için çok daha sağlıklı şekilde oturtulabilecektir.

Görsel 18. Acem (Fa) Perdesine Transpoze

Görsel 18’deki Acem (Fa) perdesine transpoze, Görsel 14’teki gibi Acem Aşiran (Fa) perdesine göçürülmesiyle aynı özelliklere sahiptir. Bu göçürmede Mavi çember içinde gösterilen Dik Şehnaz (Koma La Bemol) perdesi ile karşılaşılır. Göçürmedeki üçüncü ses olan Dik Şehnaz perdesini Rast ezgisinin olması gerektiği glisendoyu yapabilecek şekilde ufak parmak desteği ve nefes azaltma yönteminin birlikte kullanılarak bir komalık la bemol sesi olan Dik Şehnaz perdesi kişi tarafından sağlıklı şekilde öğrenilebilecektir.

2.3.5. Çargah Pozisyonuna Transpoze

Görsel 19. Çargah (Do) Perdesine Transpoze

Görsel 19'deki Çargah (Do) perdesine transpoze, Görsel 14 ve Görsel 18'deki gibi Rast göçürmeleriyle aynı özelliklere sahiptir. Bu göçürmede Mavi çember içinde gösterilen Dik Hisar (Koma Mi Bemol) perdesi ile karşılaşılır. Göçürmedeki üçüncü ses olan Dik Hisar perdesini Rast ezgisinin olması gerektiği glisendoyu yapabilecek şekilde ufak parmak desteği ve nefes azaltma yönteminin birlikte kullanılarak bir komalık la bemol sesi olan Dik Hisar perdesi kişi tarafından sağlıklı şekilde öğrenilebilecektir.

3. SONUÇLAR

Bu çalışmada, ney sazında temel eğitime Kız Ney ile başlanması ve Rast dörtlüsünün transpozisyonunun icradaki perde baskısı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yapılan inceleme ve değerlendirmeler sonucunda, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Kız Ney ile başlanan temel eğitim sürecinde, Rast dörtlüsünün transpozisyonu, ney sazındaki entonasyon ve perde hakimiyeti için önemli bir etken olduğu gözlemlenmiştir. Transpoze edilen ezgilerin ney sazı üzerinde uygulanması, daha sağlıklı perde baskısı ve dengeli entonasyon sağlamaktadır.

Ney sazında transpoze uygulamaları, müzikal anlam ve ifade üzerinde önemli katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle, ney sazı eğitimi ve icrasında transpoze uygulamalarına daha fazla önem verilmesi önerilmektedir.

Rast dörtlüsünün ney sazında transpozisyonu, ney sazının diyatonik yapısı ve elde edilebilecek yarım ses ve komalı seslerin sınırlamalarını aşmada yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, ney eğitim sürecinde öğrencilere transpoze uygulamaları hakkında teorik ve pratik bilgiler sunulmalıdır.

Ney sazı eğitimi ve icrasında, her sese göre kararda yapılmış neyler kullanılması, transpoze edilen ezgilerin daha doğru ve sağlıklı bir şekilde icra edilmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, ney eğitimine katılanların farklı kararlar ve sesler üzerinde yapılmış neylerle çalışmaları teşvik edilmelidir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Genel olarak çalışmayı değerlendirdiğimizde;

Ney sazı eğitim ve icra süreçlerinde transpoze uygulamalarının önemi ve etkileri üzerine daha kapsamlı ve detaylı araştırmalar yapılmalıdır.

Ney sazı eğitim kurumları ve öğretmenleri, transpoze uygulamalarının ney sazındaki entonasyon ve perde hakimiyeti üzerindeki etkilerini öğrencilere aktarmalı ve bu konuda daha fazla dikkat göstermelidir.

Ney sazı icracıları ve eğitimcileri, Rast dörtlüsü ve diğer makamlardaki dörtlü transpozisyonları konusunda deneyim ve bilgi birikimlerini paylaşarak, bu alandaki gelişmelerin daha hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleşmesine katkıda bulunmalıdır.

Ney sazı eğitimi ve icrasında karşılaşılan entonasyon ve perde hakimiyeti sorunlarına dikkat çekerek, transpoze uygulamalarının bu konudaki önemini vurgulayan eğitim materyalleri ve kaynaklar geliştirilmelidir.

Ney sazı eğitiminde farklı kararlar ve sesler üzerinde yapılmış neylerle çalışma alışkanlığı kazandırılması, müzisyenlerin ve öğrencilerin müzikal anlam ve ifade konusundaki becerilerini geliştirmelerine ve transpoze uygulamalarına daha kolay adapte olmalarına yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, ney sazında Rast dörtlüsünün transpozitesinin icradaki perde baskısı üzerinde önemli etkileri olduğu ve ney sazındaki entonasyon ve perde hakimiyeti için büyük öneme sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle, ney sazı eğitimi ve icrasında transpoze uygulamalarına daha fazla önem verilmesi ve bu konuda daha fazla araştırma ve çalışma yapılması önerilmektedir. Bu sayede, Türk müziğinde ney sazının daha sağlıklı ve etkileyici bir şekilde icra edilmesi ve müzikal anlam ve ifadenin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

Kaya, A., *Ney Metodu*, Kitabevi Yayınları/İstanbul, 2017.

Özkan, İ. H., *Türk Müsıkîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, Ötüken Neşriyat/İstanbul, 1990.

NEVŞEHİR'DE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ İLKOKUL BİNALARI

Gamze PEHLİVAN¹

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

0000-0001-7739-7606

ÖZET

Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile birlikte modern ve çağdaş bir ulus devletinin kuruluşu için eğitim, mimari, hukuk ve kamu yönetimi gibi birçok alanda önemli projeler hayata geçirilmiştir. Bunlardan en önemlisi, eğitim alanında gerçekleştirilen reformlar ve eğitim politikalarıdır. Erken Cumhuriyet dönemi ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun kırsal alanda yaşıyor olması köy eğitimini gündeme getirmiştir. Özellikle 1923-1950 yılları arasında gerçekleşen eğitim faaliyetlerinde amaç, halkın büyük bölümünü okur-yazar hale getirmektir. Böylelikle ilkokulların, her köy ve kasabada olması, devlet ve valiliklerin maddi desteği ya da köy halkının iş gücünden yararlanılarak ilkokul binalarının inşasına başlanmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde yeterli imkân ve eleman olmadığı için ilk yılda Osmanlı Devlet'inden kalan planlar kullanılmaya devam edilmiştir. Dönemin Maarif Vekâleti bünyesinde yerli ve yabancı mimar ve teknik elemanların görev aldığı İnşaat Dairesinde, Anadolu'nun iklim şartları, geleneksel yapı malzemeleri göz önünde bulundurularak, ilkokullar için tip projeler çizilmiştir. Ülkenin bütün bölgelerine gönderilerek, okul binalarının projelere uygun biçimde inşa edilmesi istenmiştir. Okul binaları, dikdörtgen bir alanda simetrik plan kurgusu şeklinde inşa edilmiştir. Bina cephelerinde, Selçuklu ve Osmanlı mimari üslubu kullanılarak ulusal bir mimari kimlik oluşturulmak istenmiştir. Bu çalışmada, Nevşehir il merkezine bağlı köylerdeki günümüze kadar gelebilmiş ilkokul binalarının mimari özellikleri ve plan tipolojileri incelenmiştir. Aynı tip plan projesinde yapılmış olan okul binaları değerlendirilmiştir. Bu binalar, Erken Cumhuriyet dönemi mimarlık anlayışını yansıtmaları açısından önemlidir ve ilk kez bu çalışma ile akademik literatüre kazandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet ideolojisi, İlkokul binaları, Nevşehir

1. GİRİŞ

¹ Bu çalışma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalında devam etme olan "Nevşehir İl Merkezindeki Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları (1923-1945)" adlı yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

Cumhuriyet dönemi yeni eğitim anlayışı, okul sistemindeki değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Toplumun geleneksel anlayıştan sıyrılarak uygar, çağdaş ve modern bir eğitim anlayışının doğmasını sağlamıştır. Bu dönemde eğitim, yenileşme aracı olarak görülmüştür. Atatürk ile arkadaşları, laik ve çağdaş eğitim kurumlarının, memleketin her tarafında yaygınlaşmasına büyük önem vermişlerdir (Kaya 1983:69). Cumhuriyet, zamanına kadar birçok devrim ve yenilik yapılmıştır. 1869 yılında hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Genel Eğitim Yönetmeliği) ve 1913 yılında yürürlüğe giren Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati (Geçici İlköğretim Kanunu), ilköğretim temelini oluşturmaktadır.

Maarif Nezaretinden sonra, vilayetlerde okullaşma oranının artması, bunların tek merkezden idare edilmesi, okulların finansman kaynakları gibi sıkıntılar, taşra eğitiminin gelişimi açısından kamusal desteğin ihtiyacını ortaya koymaktadır. Böylelikle Maarif Nizamnamesi hem merkez de, hem de taşrada, eğitim-öğretim düzenlemeleri açısından ilk yasal belgedir. Taşrada, ilköğretim okullarının yaygınlaşması ve öğretmen ihtiyacı gibi konularla daha çok ilgilenilmiştir. (Nurdoğan 2005:74-75). Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu ile ilköğretim 4 yıldan 6 yıla çıkarılmıştır (Varış 1983:196). Bu kanunnameye göre, ilköğretim zorunlu ve devlet bünyesindeki okullarda parasız olacaktır (Duran 2018:65). Ama geçici olan bu kanunda bazı değişiklikler yapılarak Cumhuriyet döneminde de geçerliliğini uzun süre devam ettirmiştir (Güçlüol 1983:145). Bu sebeple II. Meşrutiyet Döneminde (1908-1918) yapılan yenilik çalışmaları, Cumhuriyet döneminin eğitim alanındaki düzenlemelerine zemin hazırlamıştır (Alpagut 2005:25).

23 Nisan 1920 yılında seçili milletvekillerinin katılımıyla birlikte, Türkiye'nin ilk Büyük Millet Meclisi Ankara'da açılmıştır (Wilson, Başgöz 1968:54). Türkiye devletinin yönetimi için gerekli olan bakanlıkların kurulmasına karar verilmiştir. "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına 2 Mayıs 1920 Tarih ve 3 Numaralı Kanun" gereği diğer bakanlıklarla birlikte, Milli Eğitim Bakanlığı 'da kurulmuştur (Güçlüol 1983:146). 1921 tarihinde, Milli Eğitime yön vermek ve memleketin durumunu ele almak için Sakarya savaşıdan kısa bir süre önce Ankara'da bir Maarif Kongresi toplanmıştır (Akyüz 1983:89). Bu kongre, hükümet programında yer alan ve yapılması gereken işler için çalışmalarını sürdürmüştür. Ayrıca, eğitim sisteminin örgütlenmesinde, eğitim kurumlarında ve programlarında reform hareketleri için ilk planlama teşebbüsüne girişilmiştir (Özalp, Ataunal 1983:106).

29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Cumhuriyet'in ilanı, yeni reform ve politikaları beraberinde getirmiştir. Memleket genelinde siyasal, sosyal-kültürel ve hukuki anlamda yeni adımlar atılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilköğretime genel olarak Cumhuriyet'in gerektirdiği doğrultuda insan yetiştirmek için yön verilmiştir. Bu doğrultuda Atatürk'ün fikirlerinden ilham alınmıştır (Akyüz 2003: 19). 1926 yılındaki Maarif Teşkilat Kanununa göre; ilköğretim çağına gelmiş çocuklar, meslek okullarına giremezler. Çünkü ilköğretim çağını geçmiş ve hiç öğrenim görmemiş çocukları alan kurumlar, bunlara ilköğrenimi de vermek zorundadır. 1926 tarihli kanuna göre ilköğretim kurumlarınca şehir, kasaba ve köylerde "gündüzlü", "yatılı" olarak ilkokulların yapılacağı böylelikle hükme bağlanmıştır (Akyüz 2007:346). Cumhuriyetin ilk yıllarında ilköğretimin altı yıl olduğu, ancak 1924 yılında öğrenim süresi beş yıla indirilmiştir. Beş yıllık eğitim süresi

kendi içinde birinci, ikinci ve üçüncü sınıfların alt, dördüncü ve beşinci sınıfların üst kademe olduğu iki ayrı dönem olarak tasarlandığı bilinmektedir (Özbek 2013:272).

Geleneksel eğitim sebebiyle, ilköğretim çağındaki çocuklar yüzyıllar boyu Türkçe 'den yoksun kalmışlardır. Türkiye Cumhuriyet'i devleti, Türkçe'nin ilkokuldan itibaren işlenmesine, öğretim dili ve bilim-kültür dili olarak benimsenmesine önem göstermiştir. Sıbyan mekteplerinde eğitim, Arapça öğretimi üzerinden ilerlemekteydi. Fakat Cumhuriyet döneminde Atatürk, okulu anlamlı bir yer, aydınlığa çıkma okulu ve "gerileme etkeni" değil "ilerleme" etkeni haline getirmiştir. Asıl sebep ilköğretimi somut, doğal ve kültürel bir anlama oturtmaktır. Boşlukta olan bir ilköğretim hiçbir şey ifade etmemekteydi. Bireyin öncelikle kendi özünü, dilini anlaması gerektiğini vurgulamıştır (Cıvıtlı 1983:272). Bu sebeple girilen reformlardan, biride Arap alfabesinin yerine, Latin alfabesinin kabul edilmesidir (Wilson, Başgöz 1968:112) 1 Kasım 1928 yılında bir kanunla yeni Latin Alfabesi kabul edilmiştir. Bu tarihten itibaren yeni alfabenin kullanılmasıyla, okur-yazarlık oranında hızla artış olmuştur (Akyüz 2003:21).

1923 yılından sonra en temel değişim, halkçılık ile cumhuriyetçilik arasındaki bağlantıdır. Cumhuriyet döneminde halkçılık anlayışının en karakteristik özelliği "hâkimiyet-i milliye" kavramının en belirgin halidir. Nedeni şu ki; yeni demokraside siyasi iktidarın yasal kaynağının halkta olmasıdır. Gerek dinsel kaynaklı yasalaşma, gerek Osmanlı döneminden kaynaklanan yasalaşma olsun, artık yerini radikal bir değişim olan, halkın egemenliğine bırakılmaktadır (Karaömerlioğlu 2006:43). Bu sebeple halkın eğitimine, sosyal-kültürel alandaki yerine ve değişen siyasi ortamda halkın ön planda olmasına önem verilmiştir. Köy halkının kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın, laik bir Cumhuriyet anlayışı benimsenmiştir.

Yeni bir milletin doğmasına tanıklık eden Cumhuriyet rejiminde, ülkenin sınırlarında modernleşme projesinin, devlet tarafından uygulamaya konulduğu bilinmektedir. Batılı ve çağdaş bir Cumhuriyet yaratmak adına, her alanda devrimler yapılmıştır. Böylelikle modernleşme projesi, kamusal mekânın değişim ve dönüşümü, yeni bir ülke düzeninin ortaya konmasını gerektirir. Bu bağlamda, Erken Cumhuriyet döneminde (1923-1950 arası) birçok öncü kamusal mekân tarzı geliştirilmiştir (Arıtan 2008:49). Türkiye'de uygulanan mimari akımlar, Cumhuriyet tarihi boyunca özellikle ilk yıllarında Doğu-Batı ikilemi arasında kalmıştır. Bununla birlikte ulusal-evrensel, geleneksel-modern veya dindarlık-laiklik gibi ikilemlere neden olan siyasi görüşler, mimarlık alanındaki gelişmeleri etkilemiştir (Şahin 2019:1493). Böylelikle bütün mekânsal değişimlerin amacı, öncelikle Cumhuriyet kuruluşlarının sistemini oluşturmak ve kamusal hizmetlerin tüm ülkeye ulaşmasını sağlamaktır. Bu değişimlerin önemli bir diğer hedefi, onlara yüklenen ideolojik roldür. Eskiye karşı yeninin, geleneğe karşı modernliğin yerini alması, dolayısıyla hanedana karşı Cumhuriyet rejiminin gelmesidir (Kul 2010:14).

Cumhuriyetin ilanından sonra yeni rejimin etkisi ile ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda ülke genelinde yapıların inşasına başlanmıştır. Kamusal yapıların, okulların ve sosyal işlevli mekânların inşası 1923-1931 yılları arasında yapılmıştır. Osmanlı formlarının, Cumhuriyet döneminde kullanıldığı "geçiş dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem Osmanlı canlandırıcılığının yani "Birinci milli mimari" dönemin başlangıcı olmuştur (Bozdoğan 2008:31). İkinci dönem, 1930'lu yıllarda Cumhuriyet'in çağdaş medeniyetler seviyesine yükselmesi, ideolojik hedefler doğrultusunda uluslararası ve akılcı bir yaklaşımın kabul

edilişidir. Üçüncü dönem ise ikinci dünya savaşının psikolojik sebepleri, Avrupa’da ortaya çıkan milliyetçi akımla biçimlenen “İkinci milli üslup” olarak bilinen 1940’lı yılları kapsamaktadır (Kul 2010:16). Birinci Milli üslupta temel fikir; geleneksel Osmanlı mimarisinde kullanılan unsurların özellikle, kubbeler, çatı konsolları, sivri kemerler ve çini dekorasyonları ile Cumhuriyet döneminin yeni inşaat tekniklerinin betonarme, demir ve çelikle birleştirilmesidir (Bozdoğan 2008:31).

Birinci Ulusal Mimarlık döneminde hizmet vermiş olan mimarlar, bu akımı destekleyerek, çalışmalarında bu üslubu devam ettirmişlerdir. Bu akımın en önemli mimarlarından biride Kemalettin Bey’dir (Yaldız, Parlak 2018:4931). Ayrıca Kurtuluş savaşından sonra 1923 yılında Ankara’da ve Anadolu şehirlerinde bu üslupta önemli kamu binaların inşasına devam edilmiştir (Bozdoğan 2008:31). Prof. Celal Esat Arseven “Türk Sanatı” adlı kitabında bu dönemi şu sözlerle anlatmıştır; *“Hemen hemen bütün mimarlar Mimar Vedat ve Kemalettin’in açtıkları çığırda yürüdüler. Hükümet de bu hareketi teşvik etti okul, kışla ve tren istasyonu vb. bütün binaların milli üslupta yapılmasını ısrarla istedi. Hatta özel kişileri milli üslupta binalar yapmaya zorlayacak bir kanun çıkarılmasını bile istedi”*(Ural 1974:23).

Birinci Ulusal Mimarlık döneminin, genel olarak karakteristik özellikleri, daha çok cephe tasarımında yoğunlaşmıştır. İç mekânda, sadece ihtiyaçlara cevap verecek şekilde sade olarak tasarlanmış ve buna karşılık cephe tasarımları abartılmıştır. Tasarımlar, kamusal yapıların türlerine göre çeşitlilik göstermektedir. Genellikle dikdörtgen plan şemasına sahip olan kamu yapıları, simetrik bir düzende tasarlanmıştır. Yapılan binaların cephelerinde hem yatay, hem de düşey bir kademelendirme mevcut olup, Osmanlı ve Selçuklu mimarisinin süsleme tekniklerinden yararlanılarak, cephe elemanları kullanılıp anıtsal bir etki sağlanmıştır. İç mekân tasarımları, kamu yapılarının işlevselliğine göre farklılık göstermektedir. Örneğin; Banka binalarında daha yoğun süslemeler kullanılırken, eğitim binalarında süslemelerin daha sade kullanıldığı görülmektedir (Yaldız, Parlak 2018:4931).

1930’ların sonlarına doğru modernist üslup eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştirilerin sebebi, binaların yerel ve iklim şartları dikkate alınmadan inşa edilmesi, bu sebeple de hızlı bir şekilde bozulması olarak açıklanmaktadır. 1940’lı yıllar sürecinde mimari alanda “İkinci Ulusal Mimarlık” akımı olarak adlandırılan üslup ortaya çıkmış ve Sedat Hakkı Eldem önderliğinde bu üslup geliştirilmiştir. İklim şartlarına, geleneksel mimariye, yerel malzeme kullanımına önem verilmiş ve geleneksel yapı malzemeleri modernize edilmiştir. Böylelikle Türk mimarisinde kullanılan eski üsluplar, sivil ve kırsal yapı tiplerine esin kaynağı olmuştur. Bu yıllarda etkili olan ikinci yaklaşım, Türk yapısal ve dekoratif elemanlarının kullanılması ile gelişen anıtsal Neo-klasik tarzıdır. Anıtsal Neo-klasik olarak adlandırılan yaklaşım, 1930’lu yılların ortalarından itibaren kamu binalarının resmi dili haline gelmiştir. 1940’lı yıllarda devletin gücü, otorite simgesi olarak devam etmiştir (Kul 2010:20-21).

Cumhuriyet ideolojisini özetlemek gerekirse, daha çağdaş uygarlık seviyesine ulaşılması, her bölgede benimsenmesi istenilen bir hedef olmasıdır (Şahin 2019:1495). İlköğretim politikaları şekillenmeye başladıkça, 1930’lu yıllardan itibaren kırsal alanlardaki eğitim sorunları üzerinde durulmuştur. Cumhuriyet dönemi rejimlerini destekleyecek amaçlardan biri, bütün köylerde okul inşa edilerek hem çocukları hem de köylüleri rejimin hedefleri doğrultusunda eğitmektir.

Böylelikle bu dönemde farklı tip projelere göre şehir ve köylerde yoğun bir şekilde imar faaliyetleri başlamıştır (Kul 2010:69).

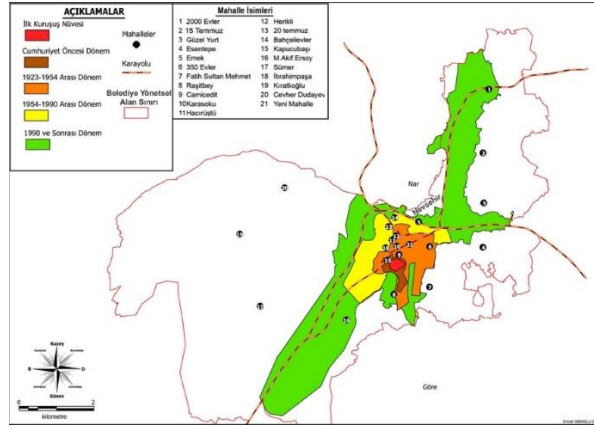
Türkiye’de köy meselesi fazlasıyla yaşamsal öneme sahipti. Bunun sebebi Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine kadar köylü nüfusunun zaman içinde artmış olmasıdır. Cumhuriyet’te daha az şehirli, daha çok köylü demektir. Köylüler, ülke nüfusunun yüzde seksenini oluşturmakla kalmayıp, ayırıcı en önemli üretici kesimi oluşturması bakımından bir hayli önemliydi (Karaömerlioğlu 2006:12). O dönemin Maarif Kanununa göre; köylere yapılacak olan okulların giderleri devlet tarafından karşılandığı halde, köylere okul inşa ettirilmesi ve bunların giderleri köy halkına yüklenmiştir. Bu sebeple küçük köyler bu yükü kaldıramamış ve devletin bütçesi 1945 yılına kadar yetersiz kaldığı için köylere okullar yaptırılmamıştır (Başgöz 2010:11). Halkın okuma ve yazmaya karşı ilgisi daima büyüktü ve evlerindeki keresteleri sökerek, okulların yapılmasına yardımcı olmuşlardır (Wilson, Başgöz 1968:54).

İlk olarak 1926 tarihli kanunla, resmi okul binaları sadece Bakanlığın izni ve gönderdiği planlar doğrultusunda yapılabilirdi. Ayrıca aynı yıl, yeni ve modern okul binalarının planlanması için, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı İnşaat Dairesi kurulmuştur. Maarif müdürlüğü tarafından belirlenen planlar nüfusa, eğitim ihtiyaçlarına ve yerleşim yerlerine uygun olarak tasarlanmıştır. Karar verilen projeler, İl Özel İdaresi tarafından inşa edilmiş ve tüm inşaat giderleri halktan toplanan vergilerle karşılanmıştır (Kul 2012:262). Köy okullarının inşasında ise bu durum farklıdır. Köy okulları, köy halkının maddi desteğiyle birlikte, iş gücü olarak okul inşaatında görev aldıkları bir sistemle inşa edilmektedir (Kul 2010:67).

Elde olan projeler ile yapılacak ilkokul binaları, her vilayetin köylerinde yapılacak binalardır. Bu sebeple mimarlar soğuk, sıcak iklimi göz önünde bulundurarak bir bina için bölgeye uygun üç tip proje hazırlamıştır. Mimarlar iklime göre proje hazırlarken, stil farklılıklarını, yapı malzemelerini, bölgede çalışacak elemanları ve teknik durumlara da dikkat etmişlerdir. (Kul 2010: 70-71). Köy okulları ve ilkokul binalarının yapımında; kiremit, kereste, çivi gibi satın alınması gereken malzemeler, devlet tarafından karşılanmaktadır. Bütün bölgedeki köyleri okullara kavuşturmak için, Bakanlar kurulunca ortalama 10 yıl süre verilmiştir. Şehir ve kasabalardaki ilkokul binalarının yapımı, köylerde esaslara uygun şekilde yapılacaktır. İlkokulu bitiren çocukların, köylerde işe yarar meslek sahibi olmak için bölge okullarına gitmesi gerekmektedir (BOA 30-10-0-0).

2. NEVŞEHİR İLKÖĞRETİM OKULLARININ PLAN ve CEPHE TASARIMI

Cumhuriyet öncesi döneme kadar Nevşehir, Niğde iline bağlı bir kazaydı. Nevşehir Cumhuriyet’in ilanından sonra 1924 yılında, Niğde ilinin bir ilçesi olmuştur. Fakat 6249 sayılı yasa ile Nevşehir, 1954 yılında il haline getirilmiştir. 1954 yılından sonra hızlı bir şekilde şehirleşmeye başlayan Nevşehir, 1990 yılına kadar sosyal-kültürel hareketliliğin yaşandığı bir şehir olmuştur (Şikoğlu 2017:104). Cumhuriyet döneminde ülkenin genelinde olduğu gibi Nevşehir ilinde de okullaşma oranı artmaya başlamıştır. Şehrin ilk yerleşim yeri kale etrafında olmuş ve zaman içinde büyümüştür. (Görsel 1.) Böylelikle merkezden kırsala doğru uzanan okullaşma oranları artmaya başlamıştır. Elbette bu artış, 1954 yılında Nevşehir’in il olmasıyla hızlı bir gelişim göstermektedir (Atılğan 2008:6-7).

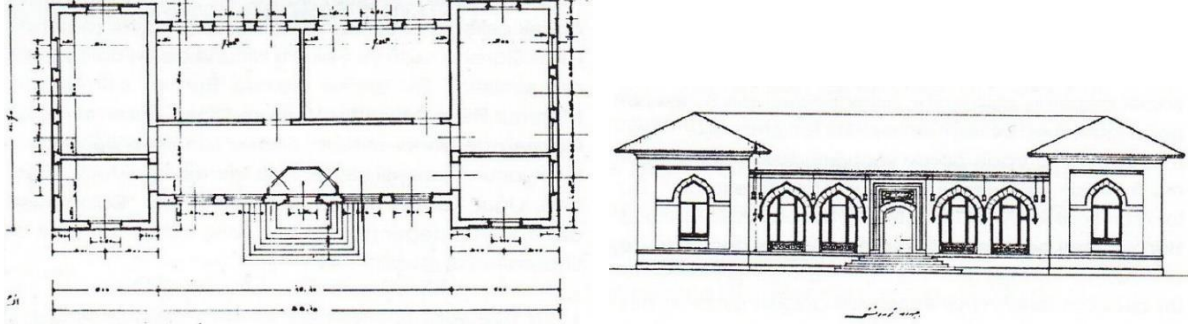

Görsel 1. Nevşehir'in tarihi gelişim haritası (Emrah Şıkoğlu'ndan)

Cumhuriyet döneminde, ilk olarak yapılaşma faaliyetleri merkezlerde başlamış, daha sonra kırsal kesimlerdeki ihtiyaçlar doğrultusunda devam etmiştir. Cumhuriyet dönemine kadar Nevşehir'deki eğitim-öğretim faaliyetleri, medreseler tarafından sağlanmaktaydı. Halktan yeni okulların açılması yönünde istekler gelmekteydi. Ekonomik durumu iyi, nüfusu fazla olan köylerde, çocukların merkeze gitmemesi için okul yapım faaliyetlerine girişilmiştir. Nevşehir bölgesi inşa malzemesi açısından verimli bir bölgedir. Yapılarda yörenin mimari dokusuna uygun olan, sarı taş kullanılmıştır.

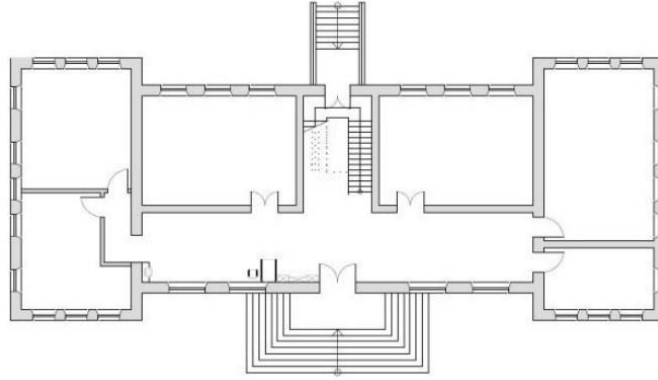
Cumhuriyet'e geçişte, Nevşehir merkezinde üç adet önemli okul bulunmaktadır. Bunlardan ilki günümüze kadar gelememiş olan 1913 tarihli İstiklal İlkokuludur. İstiklal İlkokulunun, Cumhuriyetin ilanından sonra ismi, "29 Teşrinievvel İlkokulu" yani (29 Ekim İlkokulu) olarak değiştirilmiştir. Ayrıca kız ve erkek öğrencilerin birlikte okuması suretiyle, karma eğitime geçilmiştir. Bu yıllarda 3 sınıflı bir okul olan İstiklal İlkokulu, 1930'lu yıllarda bir yangın çıkması sonucunda büyük hasar almıştır. Bu sebeple burada öğrenim gören öğrenciler, 1934 tarihinde yapılmış olan İbrahim Paşa İlkokuluna nakledilmişlerdir (Kılıç 2021). Merkezde yer alan diğer okul binası ise 1923 yılında inşa edilen Cumhuriyet İlköğretim okuludur. Böylelikle merkezde Cumhuriyet ideolojisini yansıtan İstiklal İlkokulu, Cumhuriyet İlköğretim Okulu ve İbrahim Paşa İlköğretim Okulu kentin önemli simgelerini oluşturmaktadır.

Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen eğitim yapılarının birçoğu dikdörtgen plan tasarımına sahiptir. Bunun yanında "U" ve "I---I" şeklinde plan şemalarının kullanıldığı yapılarda bulunmaktadır. 20. yüzyılın ilk başlarında inşa edilen ilkokulların bazıları, giriş kapılarına paralel bir koridorun arkasına sıralanmış dersliklerle, ana cepheden ön ve arka cephenin yan kanatları dışa taşırılarak meydana gelen "H" tipi olarak adlandırılan plan tasarımı ile yapılmıştır. Bazılarında sivri kemer açıklıkları ve geniş saçaklar kullanılan okulların, Mimar Kemalettin Bey'in Evkaf Nezareti'nde çalıştığı yıllarda tasarlamış olduğu, Edirne Karaağaç Mektebinden ilham alınarak yapıldığı ileri sürülmektedir (Özbek 2019:323). (Şekil 1.) Cumhuriyet'in ilk on yılında köylerde uygulanan bir plan tipolojisi olmuştur.

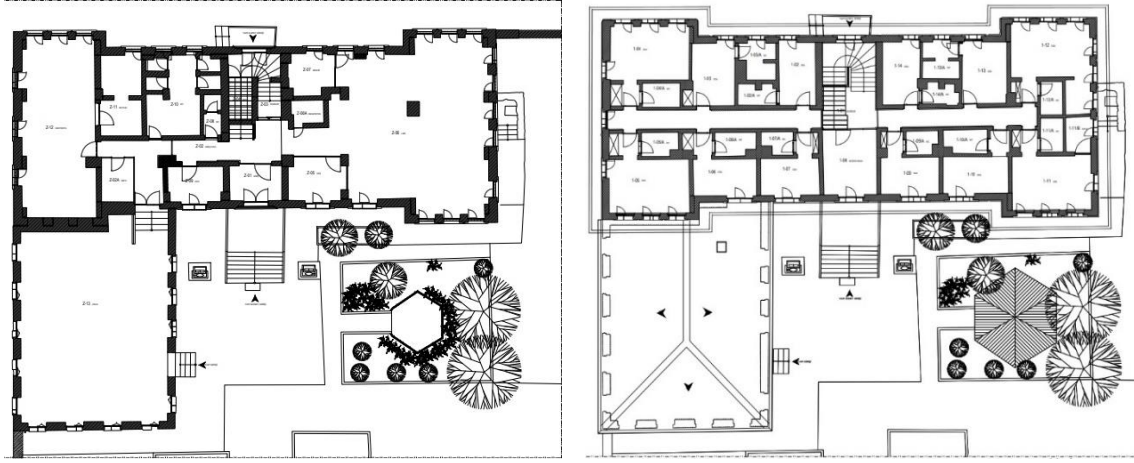
Şekil 1. Edirne Karaağaç Mektebi planı ve cephe görünüşü (Fatma Nurşen Kul'dan)

Aynı şekilde 1920'li ve 1930'lu yıllarda ülkenin genelinde Mukbil Kemal Taş'ın hazırladığı, Ankara'daki Gazi ve Latife okullarının planları, uygulanan bir diğer tip proje olmuştur. (Kul 2010:68) (Şekil 2.)

Şekil 2. Ankara Gazi ve Latife okulları planı (Özge Parlak, Esra Yıldız'dan)

Nevşehir bölgesinde yer alan "I--I" tipi plan tasarımı yapılmış ilkökuller de bulunmaktadır. 1923 yılında Nevşehir merkezinde inşa edilen Cumhuriyet İlkokulu benzer özellikle inşa edilmiştir. (Şekil 3. 4.) Fakat Cumhuriyet İlkokulu 1983 yılından itibaren Öğretmenevi olarak faaliyet göstermiştir. Bu sebeple binanın iç tasarımında değişiklikler olsa da, Erken Cumhuriyet dönemi tip proje okulları örnek alınarak inşa edildiği bilinmektedir. Plan, malzeme ve cephe karakteristik özellikleri olarak Ankara Gazi Kemal Paşa ve Latife Hanım okulları, Malatya Gazi İlkokulu ve (Görsel 3.-Şekil 5.) Denizli Cumhuriyet Numune mektebi ile benzerlik göstermektedir. (Görsel 4.-Şekil 6.)

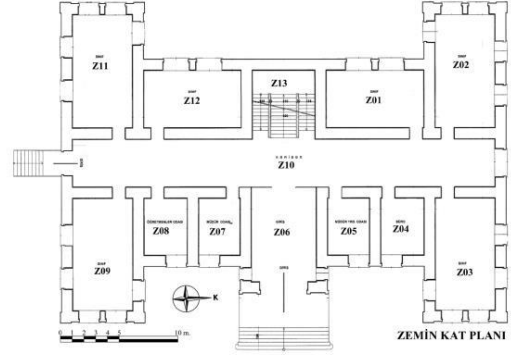
Şekil 3., Şekil 4. Cumhuriyet İlkokulu zemin kat planı ve birinci kat

(İl Özel İdare Arşivinden)

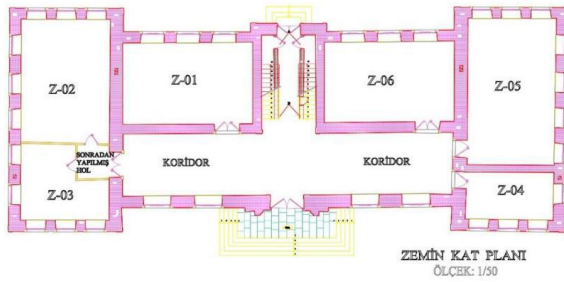
Doğu-batı doğrultuda konumlanmış yapının, güney cephesinde ve kuzey cephesinde olmak üzere iki giriş kapısı bulunmaktadır. Güneydeki yuvarlak kemerli, dikdörtgen formlu kapının üstünde, sarı renkli mermer kitabe ile kuzeydeki yuvarlak kemerli kapının üzerinde ise yeşil renkli mermer kitabe yer almaktadır. Bu her iki kitabede de, Osmanlıca harflerle “Cumhuriyet Mektebi” yazmaktadır. Bu yazının hemen altında ise hicri 1342/ miladi 1923 tarihi yer almaktadır. Her iki kapının yuvarlak kemeri de, sarı renkli yöre taşı ve daha koyu kesme taşın ritmik dizilimiyle oluşmaktadır. Sade bir cephe tasarımına sahip olan yapı, pencerelerle hareketlendirilmiştir. Birinci kattaki pencereler ile pencerelerle zemin kattaki pencereler, aynı dikey aksta açılmıştır. Zemin kat pencerelerinde kare formlu, birinci kattaki pencerelerde ise sivri kemer formu tercih edilmiştir. Düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Bir de güney cephe kısmının batısında, yapıya bitişik olarak inşa edilmiş, tek katlı ve kırma çatılı müstemilat yer almaktadır. (Görsel 1. 2.)

Görsel 1., Görsel 2. Cumhuriyet İlkokulu kuzey cephe ve güney cephe görünümü

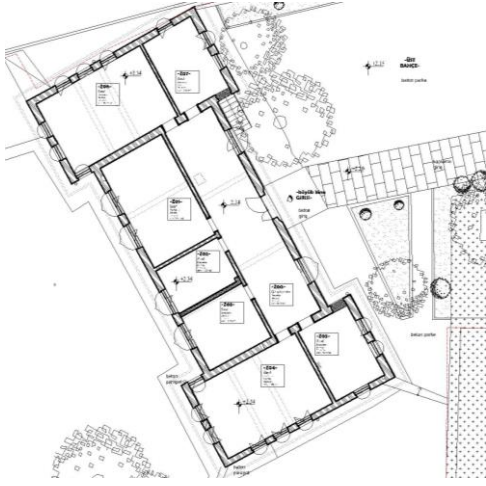
Görsel 3., Şekil 5. Malatya Gazi İlkokulu (A. Atıcı'dan)

Şekil 6., Görsel 4. Denizli Cumhuriyet Mektebi (A. Atıcı'dan)

Nevşehir'de günümüze kadar ulaşan bir diğer örnek, 1934 yılında inşa edilen Uçhisar beldesinde yer alan Fatih İlköğretim Okuludur. (Şekil 7.) 1903 yılında kasaba sakinlerinden Lütfiye Hatun'un kendi adına yaptırdığı caminin avlusunda, medrese eğitimi verilmesi amacıyla yapılmış bir yapının yer aldığı bilinmektedir. Bu yapıda, çevre köylerden gelen öğrencilere 1928 yılına kadar eğitim verilmiştir. 1928 yılından sonra, yazı devrimi ile yeni alfabeye geçiş yapılarak, üç sınıflı bir derslik olarak eğitime devam edilmiştir. 1934 yılında medrese binası yıkılarak, yerine günümüzdeki mevcut bina inşa edilmiştir. (Görsel 5.) Okulun ilk binası 1934-1950 arasında kullanılmış, ikinci bina ise 1950 yılından itibaren kullanılmaya başlanmış ve bugünkü mevcut her iki bina ortak bir avluyu paylaşmaktadır.

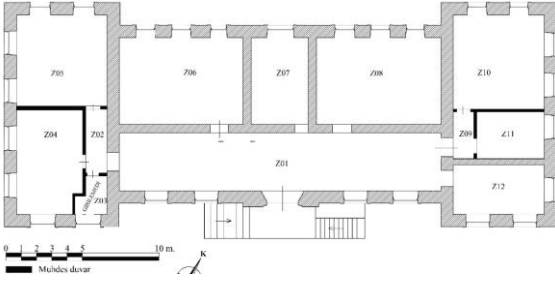
Düzgün kesme taştan inşa edilen okul, kırma çatılı olup dış cephe tasarımında köşeler, kesme taştan "dendan" sistemi ile yapılarak yüzey hareketlendirilmiştir. 1950 yılında yapılan binanın mimari özellikleri, 1934 yılında yapılmış olan ilk binaya göre daha sadedir. (Görsel 6.) Mimari özellikleri, bu dönemde yapılmış çoğu okul binalarıyla benzerlik göstermektedir. 1927 yılında inşa edilen Sinop/Ayancık Kurtuluş İlkokulu, (Şekil 8. Görsel 7.) 1928 yılında inşa edilen Kayseri/Sarız Yeşilkent ilkokulu (Şekil 9. Görsel 8.) ve 1934 yılında inşa edilen Kayseri/Pınarbaşı Kaynar ilkokullarıyla (Şekil 10. Görsel 9.) benzer özellikleri görmek mümkündür.

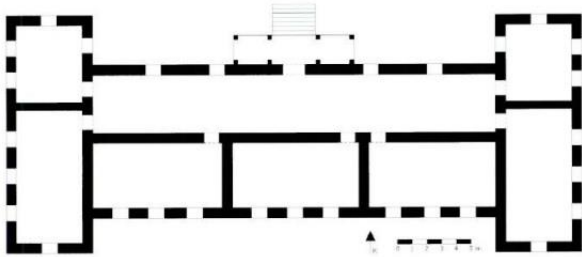
Şekil 7., Görsele 5. Uçhisar Fatih İlköğretim Okulu (Şekil Argos Yapı Arşivinden)

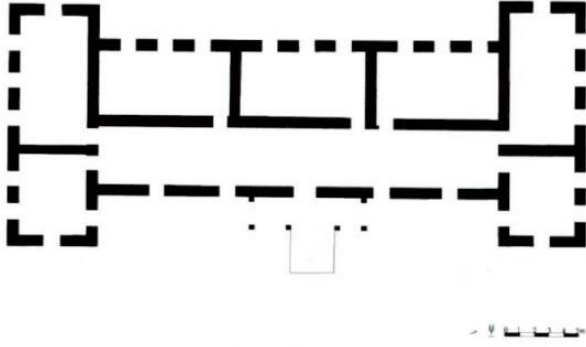
Görsele 6. Uçhisar Fatih İlköğretim Okulu ikinci bina genel görünüm

Şekil 8., Görsele 7. Sinop/Ayancık Kurtuluş İlkokulu (1927) (A. Atıcı'dan)

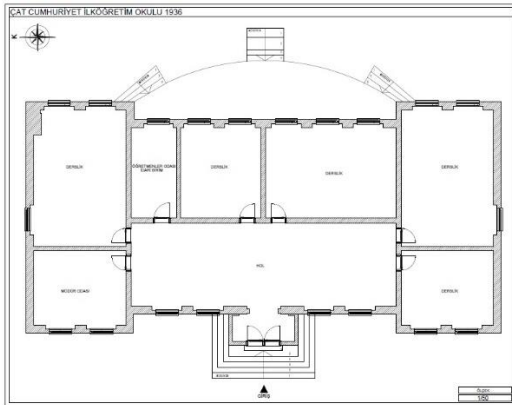

Şekil 9., Görsele 8. Kayseri/Sarız Yeşilkent İlkokulu (1928) (Y. Özbek'ten)

Şekil 10., Görsel 9. Kayseri/Pınarbaşı Kaynar İlkokulu (1934) (Y.Özbek'ten)

Bir diğer örnek ise; Nevşehir iline bağlı, Çat beldesinde yer alan 1936 yılında inşa edilmiş olan Çat Cumhuriyet İlköğretim okuludur. Bodrum kat üzerine tek katlı olarak tasarlanan okul binası, "I--I" tipi planla yapılmıştır. (Şekil 11.) Çat Cumhuriyet İlköğretim okulunda, eğitim ve öğretim 1936 yılından, 2016 yılına kadar devam etmiştir. Eğimli arazi üzerinde bulunan yapının, kuzey yönündeki girişle sağlanan bir bodrum katı bulunmaktadır. Eski bir kazanın varlığı sebebiyle, kazan dairesi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu alanda, arka cephenin sıvasının dökülmesinden dolayı, özgün taş malzeme ve duvar örgüsü, oldukça net bir şekilde görülmektedir. Böylelikle köşelerde düzgün kesme taş, diğer yerlere kaba yonu taşın kullanımı söz konusudur. Okul binasının arkasında büyük, yarım daire şeklinde bir seki yer almaktadır. (Görsel 10.) Binanın arka bahçesinin büyük olması sebebiyle, bu seki özel günlerde veya törenlerde gösteri için kullanılmıştır. Yapıya sonradan eklenmiş olma ihtimalide büyüktür. Çat Cumhuriyet İlköğretim Okulu, gerek giriş kısmıyla, gerekse üçe bölünmüş kütle yapısıyla, kemerli pencere düzenlemesiyle, Erken Cumhuriyet Devri mimarisinin tipik bir yapısını yansıtmaktadır. Ayrıca cephe düzenlemesindeki üç bölümlü simetrik plan şeması, iç mekânda da hissedilmektedir.

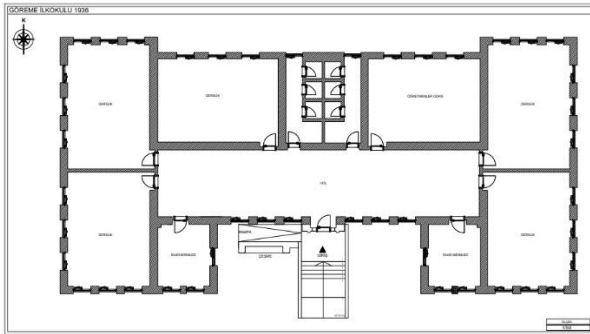

Çizim 11., Fotoğraf 10. Çat Cumhuriyet İlköğretim okulu

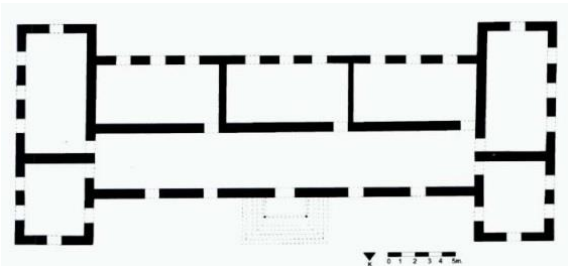

Görsel 11. Çat Cumhuriyet İlköğretim okulu batı cepheden görünüm

Göreme kasabasında yer alan 1936 yılında inşa edilen, Göreme İlköğretim Okulu da aynı plan tipolojisi ile yapılmıştır. (Şekil 12.) 1936 yılında inşasına başlanan yapının, inşaat süreci 1960 yılında bitmiştir. Okula güney cephenin ortasına açılmış, anıtsal olmayan kapı ile giriş sağlanmaktadır. Kapı önünde, yedi basamaklı merdivenin batısına bitişik, yuvarlak kemerli birde çeşme yer almaktadır. Doğu- batı doğrultuda simetrik olarak inşa edilen yapının, giriş aksına denk gelen kuzey kısmı değişime uğramıştır. Önceden bir koridor ile arka bahçeye açılan kapı ve bu kapının her iki yanında bulunan birer pencere açıklığı, daha sonraki süreçte kapı kısmı tamamen, pencere kısmı ise yarım olarak örülüp, günümüzde tuvalet bölümü olarak kullanılmaktadır. Yapının üst örtüsü kiremit kaplı kırma çatıyla kapatılmıştır. Günümüzde eğitime açıktır. Düzgün, sarı kesme taştan inşa edilen yapının cephe tasarımı oldukça sadedir. Cephe, pencere açıklıkları ile hareketlendirilmiştir. Göreme İlköğretim Okulu, Kayseri'deki Kayseri Akkışla Cumhuriyet İlköğretim Okulu (1935), (Şekil 13., Görsel 13.) Denizli Cumhuriyet Mektebi (Şekil 6., Görsel 4.) ve Kayseri/Pınarbaşı Kaynar İlkokulu (1934) (Şekil 10., Görsel 9.) gibi diğer okullarla benzer özelliklere sahiptir.

Şekil 12., Görsel 12. Göreme İlköğretim Okulu

Şekil 13., Görsel 13. Kayseri Akkışla Cumhuriyet İlköğretim Okulu (1935) (Y. Özbek'ten)

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Atatürk, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte halkın daha bilgili yetişmesi ve okur-yazarlık oranında da artış olması için eğitime çok önem vermiştir. Bu sebeple tüm Türkiye'de eğitim yapılarının inşası hız kazanmıştır. Yeni bir ulus devletinin doğmasına kaynaklık eden Cumhuriyet rejimi, ülke sınırları içerisinde modernleşme projesinin, doğrudan devlet eliyle uygulamaya konulduğu bir gerçektir. Modernleşme projesi adı altında özellikle Erken Cumhuriyet döneminde (1923-1950) çok sayıda kamusal mekân modeli geliştirilmiştir (Arıtan 2008:49-56).

Özellikle I. Ulusal Mimarlık dönemi tasarımları, kamusal yapıların türlerine göre çeşitlilik göstermektedir. Genellikle dikdörtgen plan şemasına sahip olan kamu yapıları, simetrik bir düzende tasarlanmıştır. Cephe tasarımına önem verilen bu projelerde, eğitim yapılarının iç tasarımı daha sadedir. İklim şartlarına, geleneksel mimariye, yerel malzeme kullanımına önem verilmiş ve geleneksel yapı malzemeleri modernize edilmiştir. Böylelikle Türk mimarisinde kullanılan eski üsluplar, sivil ve kırsal yapı tiplerine esin kaynağı olmuştur. Modernleşme projesi merkezden, kırsala doğru etkisini göstermektedir. Mimar Kemalettin Bey'in Evkaf Nezareti'nde çalıştığı yıllarda tasarlamış olduğu, Edirne Karaağaç Mektebinden ilham alınarak yapılan "I---I" plan tasarımı belirlenen tip projelerden biridir.

Nevşehir'de Cumhuriyetin ilanından sonra inşa edilen ve günümüze ulaşan eğitim yapıları inşa edildikleri dönemler hakkında bilgi vermektedir. Nevşehir'de bulunan Cumhuriyet İlkokulu, Uçhisar Fatih İlköğretim Okulu, Çat Cumhuriyet İlköğretim Okulu ve Göreme İlköğretim Okulu plan ve cephe karakteristiği açısından; Ankara'da bulunan Gazi ve Latife okulları, Malatya Gazi İlkokulu, Denizli Cumhuriyet Mektebi, Sinop/Ayancık Kurtuluş İlkokulu, Kayseri/Sarız Yeşilkent İlkokulu, Kayseri/Pınarbaşı Kaynar İlkokulu ve Kayseri Akkışla Cumhuriyet İlköğretim Okullarıyla benzer özelliklere sahiptir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y., *Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi*, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983.
- Akyüz, Y., *Cumhuriyet Gelinceye Kadar İlköğretimin Tarihçesine Kısa Bir Bakış*, Türkiye'de İlköğretim (Dünü, Bugünü, Yarını), İstanbul, 2003.
- Akyüz, Y., *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2007*, Ankara, 2007.
- Alpagut, L., *Erken Cumhuriyet Döneminde Ankara'daki Eğitim Yapıları*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.
- Arıtan, Ö., *Modernleşme ve Cumhuriyetin Kamusal Mekân Modelleri*, Mimarlık 342, 2008.
- Atılgan, O., *Nevşehir Damat İbrahim Paşa Halk Kütüphanesi*, Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi, 2008.
- Başgöz, İ., *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Eğitimin Genel Görünümü*, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu 07-09 Aralık 2005, Ankara, 2010.
- BOA, *Milli Eğitim Bakanlığı'nın Hükümet Programlarında Yer Alan Köy Okulları ve İlkokul Yapımı, Öğretim ve Öğretmen İşleri, Üniversiteler, Milli Kütüphane, Güzel Sanatlar, Beden Terbiyesi Konularında Rapor*, 30-10-0-0 Muamelat Genel Müdürlüğü, 14-81-7, 20 Mart 2023.
- Bozdoğan, S., *Modernizm ve Ulusun İnşası; Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür*, İstanbul, 2002.
- Cırtılı, H. H., *İlköğretim*, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983.
- Duran, A., *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923)*, İstanbul, 2018.
- Güçlüol, K., *Milli Eğitimde Teşkilatlanma*, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983.
- Karaömerlioğlu, A., *Orada Bir Köy Var Uzakta; Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İstanbul, 2006.
- Kaya, Y.K., *Bugün Milli Eğitimin Durumu*, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983.
- Kılıç, M., *Nevşehir İstiklal İlkokulu'nun Tarihçesi*, Avanos ve Çevresi Kültür- Tarih Araştırmaları (AVKÜTA), Ocak 2021.
- Kul, F. N., *A New Approach For Defining The Conservation Status of Early Republican Architecture Case Study: Primary School Buildings In İzmir*, Doctoral Thesis, Middle East Technical University, To The Graduate School Of Natural And Applied Sciences, 2010.
- Kul, F. N., *Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Binaları*, Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, 2010.
- Kul, F. N., *Primary Schools Of İzmir (1923-1950)*, Metu Jfa, 2012.
- Mustafa Şahin, *Atatürk Döneminde Okul Mimarisi*, 9. Uluslararası Atatürk Kongresi, Amasya, 2019.
- Nurdoğan, A. M., *Osmanlı modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.
- Özalp, R., Ataünal, A., *Milli Eğitimde Kongreler Ve Şuralar*, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983.

- Özbek, Y., *Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1945) Kayseri’de Okul Yapıları*, Belleten Türk Tarih Kurumu, Nisan, 77, 278, 2013.
- Özbek, Y., *Tanzimat Sonrası Osmanlı Eğitim Yapıları*, Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm (Ed. A. Budak, M. Yılmaz), Mart, 2019.
- Şikoğlu, E., *Nevşehir Şehir Coğrafyası*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2017.
- Ural, S., *Türkiye’nin Sosyal Ekonomisi ve Mimarlık 1923-1960*, Mimarlık 123, Sayı 12, 1974.
- Varış, F., *Program Geliştirme Çalışmaları*, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983.
- Wilson, H. E., Başgöz, İ., *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim Ve Atatürk*, Ankara, 1968
- Yaldız, E., Parlak, Ö., *Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Kamu Yapıları*, International Social Sciences Studies Journal, Vol:4, Issue:24, 2018.

FOOTBINDING IN IMPERIAL CHINA

Graduate Student, Merve ÇETİNKAYA

Selçuk University,– 0009-0008-4208-6275

ABSTRACT

Being a sign of beauty and status, footbinding was a Chinese tradition which lasted almost one thousand years and considered as one of the most striking body modifications in history. The desired bound foot called “golden lotus” was supposed to be three Chinese inches (about eleven centimetres). In order to form such a small size, the sole and toes of young girls bended under the feet towards the heel. The toes are lost most of the time. Women left crippled and had health problems throughout their lives. There is not a certain date for the first emergence of the practice. However, it is commonly believed that it was first appeared after the fall of the Tang dynasty among professional dancers and entertainers. Over time, beginning with upper class women, footbinding spread to almost every social class of women. Binding the feet was thought to raise the marriage prospect. Poor families bind their daughters’ feet in order to wed them with rich men. In this way upward mobility was possible for the poor. Even if that chance was elusive, women still went on binding their feet to maintain the respectability of men and continuity of the practice by passing it to the future generations. In order to stop footbinding a large number of official and unofficial campaigns were carried out. The New Republic of China banned footbinding in 1912.

Key words: body modification, footbinding, golden lotus, marriage

1. INTRODUCTION

Footbinding was a Chinese tradition which was an indicator of beauty and obedience. The practice was agreed upon by the majority of the society because it was believed that footbound women would endure pain. On the other side, a woman was thought to be masculine when she had unbound feet. First appearance of the practice is uncertain, however, it was considered that it started after the fall of the Tang Dynasty in early eleventh century. To end footbinding there were many attempts. The first people to oppose the custom was the European missionaries and Chinese revolutionaries. Even so, it lasted almost one thousand years and left millions of Chinese women crippled. In most parts of China footbinding disappeared by 1949.

2. EMERGENCE OF FOOTBINDING

The certain date footbinding appeared as a common practice is not known. However, there are some stories related to the origin of footbinding and one of them is the story of Pan Yunu who is the concubine of Southern Qi Emperor Xiaobaojuan. She is famous for her tiny feet and performs a dance barefoot on a floor where there is a motif of a golden lotus. The emperor has a great admiration for Pan Yunu and her dance. Making a reference to the Buddhist

legend Padmavati, he says “lotus springs from her every step” (Ko, 2002, p. 32). Nevertheless, there is no evidence that Pan Yunu had ever bound her feet or not. It is thought that the terms “golden lotus” and “lotus feet” may have come out following that event. Footbinding could be the transference of poetic images to the real life practice. Dorothy Ko writes about the origin of footbinding as follows “In all likelihood the practice began slowly in the eleventh century after the fall of the Tang, most probably first among entertainers and professional dancers and then spread when respectable housewives chose to adopt the fashion and styles of entertainers” (p. 35). Literary sources give more specific information about the practice. The first known criticism is by a Chinese writer Che Ruoshui in 1274. He writes as follows : “Little girls not yet four or five years old, who have done nothing wrong, nevertheless are made to suffer unlimited pain to bind [their feet] small. I do not know what use this is.” (Morris, 2010, p. 424). However, since most of the women who experienced footbinding were illiterate at that time and there were not female authors, our knowledge of it is quite limited.

3. HISTORY OF FOOTBINDING

In her research which is based on the archeological findings of women’s foot bones in Hennan Province of China, Christine Lee (2019) draws attention to the density of footbinding in different periods of dynasties through time. According to the results of the reseach, footbinding increased drastically through time and reached its highest degree in the late Ming Dynasty and especially Qing Dynasty. Such a long time period corresponds to nearly one thousand years. She adds as follows:

From the Song Dynasty (960–1279) until the end of the Ming Dynasty 明(1368–1644) a mild form of footbinding was practiced by royalty and the nobility. For roughly 700 years footbinding did not visibly alter the bones of the feet and was practiced by a small number of elite women. By the Qing Dynasty 清(1644–1911) the practice of footbinding had spread to women of all socioeconomic classes with striking morphological changes to the feet. (p. 9).

Nevertheless, in the first seven centuries, the shape of the feet kept its normal length and the sole of the feet remained the same. Binding the feet made more slender feet only. As Ko (2005) claims women used to wear their normal lenght shoes which are narrower and had a pointed shape at the toe part. That was the only modification for the foot. The shoes found in the tombs of the Aristocratic women between 1200s and 1500s are the evidence of that. Nonetheless, in the last three centuries, feet of the women began to take a total deformed shape. Reischl (2008) claims that “Binding affected the development of the foot which included the reduction of length, a reshaping of the sole that caused an exaggerated arch, and a reduction of the overall width of the foot.” (p. 629). The feet was supposed to be short as much as possible. The desired boundfoot called “golden lotus” is suppose to be three Chinese inches which is about eleven centimetres. However, there were other sizes called “silver lotuses” which is four Chinese inches (around 13 centimetres) and “iron lotuses” which is five Chinese inches (around 17 centimetres.). Iron lotuses were the least desirable ones for marriage.

According to the historical and archaeological evidence, Lee (2019) points out that “footbinding was not practiced by the middle and lower classes until the late Ming Dynasty early Qing Dynasty.” (p. 16). She explains the reasons behind the strict way of binding. The

Manchurians who were not ethnically Chinese but a nomadic people from the Northeastern part conquered China and ended the Ming Dynasty. They formed Qing Dynasty and forbade many national symbols and practices of native Chinese. For instance, native Chinese men, called as Han people, were forced to style their hair and get dressed as the Manchurians do. However, the Han women were out of the reach of the new rulers since they were secluded in their homes. Therefore, they saw footbinding as a requirement to maintain their national identity and went on binding their feet rebelliously. In that way, footbinding spread all socioeconomic classes including poor women, concubines and prostitutes.

As an example, Ko (2005) draws attention to a girl at that time named Ning Lao-t'ai-t'ai', the daughter of a cake-peddler. In an interview with Ida Puritt she explains that "Match-makers were not asked 'Is she beautiful?' but 'How small are her feet?' a plain face is given by heaven but poorly bound feet is a sign of laziness." (p. 3). Additionally, it was considered that only servants have big feet. Since bound feet is a sign of status, a girl with bound feet has also a bright future for herself and her family. Poor families especially farmers bind their first daughter's feet in order to wed them with a rich man. Other daughters were not footbound since they were the part of the work force on the fields. As Blake (1994) explains,

The motive, even among working-class women, was the dream, the hope, or the real expectation of upward mobility through marriage Even when the possibility of upward mobility through self-improvement and marriage proved personally elusive, there was still the dignity of one's own family and its male heads to uphold and there was the next generation of daughters who if properly informed with a sense of class might entertain the hope and promise of mobility through self-improvement and marriage." (pp. 702- 703).

Unfortunately, even if women bind their feet, a huge percentage of them could not marry into richer families. Despite that reality they still went on binding their feet. Because, the motive which led to the continuity of the practice was the hope to pass it to the future generations and maintain the respectability of men.

As another fact, foot-bound women were intentionally showed and labelled as useless because of their hardship in their mobility and walking. In some folk songs they are blamed for being useless. For instance, there is a song from Henan which is one of the states of China. In the song "madam big feet" blames the foot-bound women out of jealousy for her uselessness as follows: "You are like two trowels that can't mix the mud; you are like two threshing boards that can't thresh the grain; you are like two pieces of dried meat that can't be sacrificed at the temple; you are like two softshell turtle lamps that set upon the stage cannot shine brightly!" (Liu, 2005, pp. 204-205). On the contrary, foot-bound women contributed to the household economy to a great extent. Producing shoes and clothes for the family members was just one of their responsibility. That made it necessary to master weaving, spinning and sewing. Additionally, embroidering was another domestic-based profession for them. Blake(1994) points out those facts with his words "While suffering through the early phases of binding, all little girls were impressed with the traditional need to develop a sense of industry at the very least by learning how to sew and spin." (p. 703). When analyzed, data from some studies shows that women who were creating handicraft earned as much as the men did from agriculture or other industries. In some cases the income of women was even larger than that of men's. (Fei, 1939). Beginning with the early years of the twentieth century women began to work in textile

industries, however, they still bound their feet. Grounding his words on a sociological survey of female labor in the city of Chefoo, Rietvelt (1926) states “practically all women and girls who examine nets have bound feet. I have found some who walk to and from work covering a distance of three miles every day. Forewomen in most shops and factories have unbound feet. The custom of binding feet is still fixed among these working people” (Rietvel, p. 560). Footbound women worked as serving maids in large houses as well as they worked in different types of city shops. They even worked on the fields when there was a shortage of labour. Nevertheless, their work is considered as “supplementary” or “cheaper”. (Blake 704). Contrary to the poor working class women, forewomen were much better well off than working class women. For that reason, these rich women no longer needed a sign of statue like bound feet.

3. THE PROCESS AND HEALTH PROBLEMS

The process started when the girls were between five and nine years old since the arch of the foot could still take a new shape. The nails on the toes trimmed as deeper as possible in order to prevent possible infections and growing. Then the binding process began. The toes bended down as much as possible till they were broken. Then the feet were bandaged tightly. Depended on the richness of the family “Each time the feet were unbound, the bandages and feet were cleaned. Any dead skin, blisters, dried blood, and pus were removed. The process could cause paralysis, gangrene, ulceration, or death, though death was rare.”(Smith, 2023). The bandages were unbound daily or a few times in a week to clean the feet. Each time the feet bound tighter than before to form the desired shape. Every moment of girls passes with extreme pain and that is not just for a short time. It covers all their childhood and puberty years. Broken bones, blood and its odour, sleepless nights are what they have to endure.

The fatal results of footbinding had been a curious study field for researchers. According to Reischl (2008) footbinding caused “stunted toe nail growth and skin lesions. Foot ulceration and calluses can be attributable to the localized tissue pressures associated with a deformed foot.” (Reischl et al. 631). In 1916, doctor John Preston Maxwell, published an article in The China Medical Journal related to severe consequences of footbinding. (There are many technical words and processes in the study, but I will try to explain the processes as simple as possible.) First of all, Maxwell drew attention to the year. Almost five years passed after the founding of The Republic of China, however, there were still cases of footbinding. With his words, he aimed to shed lights over the “physical evil which may affect its victim.” (p. 393). There were a number of cases mentioned in the study. To start with, a nine year of girl was brought to the Yungchun Hospital in 1916. The girl’s feet had been bound eighteen months ago and the worst septic infection occurred. After over a months staying at the hospital, she lefts with artificial legs. Soon after that case, another girl who was a few years older than the previous one was brought. “Moist gangrene” sat in both of her feet and the infection reached even over the ankles. Unfortunately, she died the next day. As mentioned in his following lines, another girl was bought around the same days. This time, the girl had infection near the lower spine, That part was opened and she was healed thanks to the treatment. The writer described her psychological condition as follows: “She went out strong and well, but not at all pleased that her feet had been unbound as she was afraid of being despised.”(p. 395). In the journal, there were example of elder women, too. One of them was 45 year of woman. It is mentioned that

“the bones of the legs displaced backward” around the ankle, causing her almost unable to move. It was indicated in the study that, these four examples were only limited number of cases and there were many other similar ones.

4.CAMPAIGNS TO STOP FOOTBINDING AND ABOLITION OF THE PRACTICE

In order to stop footbinding a large number of official and unofficial campaigns were carried out. However, it was not that easy to cease it. Some Chinese ethnic groups like Munchus were against binding feet from the very beginning and the women belonging those groups had never bind their feet. Those people tried to persuade other people to leave the practice of binding feet, too. Unfortunately, they could not succeeded. Ko (2005) explains the reason “In practice, the conservative gentry often provided the most steadfast resistance spreading rumors and fears about women’s marriability.” (p. 59). Women believed that men would not marry them if their feet were to be big. Therefore, there was a strong opposition to leaving the practice of footbinding. Yan Xishan, the leader of Shanxi province banned footbinding in 1912 and appointed female foot inspectors who went from village to village and from home to home to find out the women who still went on binding their feet. The ones who continued binding feet were punished. Yan made many speeches to persuade footbound women to unbind their feet. One of them was as follows:

Today I send this message going to such lenght to persuade you, because in truth I pity you so, you ignorant women. Hurry up and get rid of your old bad habits, don’t let my concern in you be in vain. From now on if you still bind and swaddle, the female inspector will find out and you’ll be severly punished. (p. 60).

Despite the threathening words of Yan Xishan women went on binding their feet secretly. They were mostly the peasant women who were illiterate and/or old. Yan’s campaigns were more successful in urban areas than rural areas. Another reason that lessen footbinding was the Japanese invasion of China in 1937. Many of the mothers could not afford the required materials for binding anymore. Thus, they did not had the chance to bind the feet of their daughters. Additionally, Chinese women had to escape from the Japanese soldires.

The practice of footbinding disappeared in different regions of China in different time periods. As Ko(2005) reports “The last reported case of girl’s binding came to a halt in 1957”. (p. 4). Nevertheless, the practice “continued in remote villages until the Communist Revolution.” (Lee, 2019, p. 17). It ended during the revolution because women had to fight alongside men. For that reason, families stopped binding their daughters’ feet immediately.

CONCLUSION

The origins of foot binding are uncertain, and our understanding of them relies on literary sources and legends.

Every moment of girls passes with extreme pain and that is not just for a short time. It covers all their childhood and puberty years. Broken bones, blood and its odour, sleepless nights are what they have to endure.

Footbinding was not a custom which the women chose with their free will. They forced into it with certain threats. They were believed that without bound foot male would not marry

them and respectability of the male heads of the family would not be possible. Therefore, females had to sacrifice themselves for that purpose. The mothers as well as the daughters knew that they had to behave according to the rules of male authority as long as they wanted to become precious in the eyes of the males. To sum up, foot-binding was a symbol of male privilege.

REFERENCES

- Blake, C. F., Foot-binding in Neo-Confucian China and the Appropriation of Female Labor, *Journal of Women in Culture and Society*, 19, 3, 1994.
- Chow, Ray. Modern Chinese Literary and Cultural Studies in the Age of Theory: Reimagining a Field, Duke University Press/ Durham and London, 2000.
- Fei, H., Fei, X., Peasant Life in China: A Field Study of Country Life in the Yangtze Valley, Routledge and Kegan Paul/ London, 1939.
- Ko, D., *Cinderella's Sisters: A Revisionist History of Footbinding*, University of California Press/ Berkeley and Los Angeles London, 2005.
- Ko, D., *Every Step a Lotus: Shoes for Bound Feet*. University of California Press/ Berkeley and London, 2002.
- Lee, C., A bioarchaeological and biocultural investigation of Chinese footbinding at the Xuecun archaeological site, Henan Province, China, *International Journal of Paleopathology*, June, 25, 2019.
- Liu, J., & Carpenter, M. Trends and Issues of Women's Education in China, *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 78, 6, 2005.
- Maxwell, J.P., On the Evils of Chinese Foot-binding, *The China Medical Journal*, 30,6, 1916.
- Morris, I., *Why the West Rules—for Now: The Patterns of History, and What They Reveal About the Future*, Profile Books, London, 2010.
- Reischl, U., Nandikolla, V., C, Colby., B., Mijovic., H, Wei., A Case Study of Chinese Bound Feet: Application of Footprint Analysis, *Coll. Antropol.* 32, 2, 2008.
- Smith, T.M., Footbinding, *Encyclopedia Britannica*,
<https://www.britannica.com/science/footbinding>. (Accessed 18 February 2023)
- Rietveld, H., Women and Children in Industry in Chefoo, *Chinese Economic Monthly* 3,12, 1926.

VERGİ PSİKOLOJİSİ TEMELİNDE MÜKELLEFİN VERGİYE GÖSTERDİĞİ TUTUM VE DAVRANIŞLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

¹Doktora Öğrencisi, Gülşah ÇETİN

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ORCID ID: 0000-0001-9299-9998.

ÖZET

Gün geçtikçe gelire duyulan ihtiyacın artması beraberinde mükellefin vergisel uyuma gösterdiği davranışların önemini daha çok ön plana çıkarmıştır. Vergiye uyum sürecinde mükelleften beklenen asıl sorumluluk, gönüllülük esasına göre davranış sergilemesidir. Bu kapsamda gerçekleştirilecek ilk çalışmalardan birisi, mükellefin vergiye uyum gösterme sürecinde sergilediği davranış ve tutumların sebeplerinin irdelenmesi ve mükellefin vergiye uyum sağlama aşamasında verdiği tepkiler olmaktadır. Bu hususta araştırmamızın temel dayanağı vergi psikolojisidir. Konuyla ilgili olarak birçok çalışma yapılmış ve bunun sonucunda, mükellefin vergiye uyum sürecini etkileyen birçok faktörün olduğu görülmüştür. Bunlar arasında mükellefe ait kişisel durumlar olan yaş, cinsiyet, meslek, dini inanç, gelir olmakla birlikte; vergi ahlakı, vergi bilinci, vergi yükü, siyasi ve ekonomik yapı, vergi oranı gibi faktörler etkili olmaktadır. Çalışmanın konusunu da bu faktörler oluşturmaktadır. Çalışmada vergi psikolojisinin temel dayanağı ele alınmış ve mükelleflerin vergiye karşı sergilediği davranışların temelindeki faktörler sebepleri ile birlikte incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Uyumu, Vergi Mükellefi, Vergi Psikolojisi, Mali Psikoloji.

INVESTIGATION OF THE FACTORS AFFECTING THE ATTITUDES AND BEHAVIORS OF THE TAX LIABILITY ON THE BASIS OF TAX PSYCHOLOGY

ABSTRACT

The increase in the need for income day by day has brought the importance of the taxpayer's tax compliance behaviors to the fore. The main responsibility expected from the taxpayer in the tax compliance process is to behave on a voluntary basis. One of the first studies to be carried out in this context is the examination of the reasons for the behaviors and attitudes of the taxpayer during the tax compliance process and the reaction of the taxpayer during the tax compliance phase. The basis of our research in this regard is tax psychology. Many studies have been carried out on the subject and as a result, it has been seen that there are many factors affecting the tax compliance process of the taxpayer. These include age, gender, occupation,

¹ Doktora Öğrencisi, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ORCID: 0000-0001-9299-9998 .

religious belief, income, which are personal conditions of the taxpayer; Factors such as tax morale, tax awareness, tax burden, political and economic structure, tax rate are effective. These factors constitute the subject of the study. In the study, the basic foundation of tax psychology was discussed and the factors underlying the taxpayers' behavior against taxes were examined together with their reasons.

Keywords: Tax Compliance, Taxpayer, Tax Psychology, Fiscal Psychology.

1. GİRİŞ

Vergi psikolojisi; vergi konusuyla ilgili olarak toplumsal, bireysel durum ve olayları araştıran, analiz eden bir alan olarak görülmektedir. Toplanan vergiler, mükellefin çeşitli davranışlar göstermesine zemin hazırlamaktadır. Bu durum verginin nihai amacından uzaklaşılmasına sebep olmaktadır. Mükelleflerin göstermiş olduğu farklı davranışlar, onların siyasi kararlarını da etkileyebilmektedir (Şenyüz,1995: 5).

Vergi psikolojisiyle ilgili olarak mali psikoloji ise kişilerin mali durum ve olaylar karşısındaki tavır ve davranışlarını incelemekle yükümlü bilim dalı olarak ifade edilmiştir (Taytak, 2010: 498). Mali psikolojiyi de içinde barındıran vergi psikolojisi kişilerin vergiye yönelik pasif ve aktif tepkileriyle ilgilenmektedir (Güngör ve Saruç, 2012: 28). Bu kapsamda çalışmada mükellefin vergiye yönelik gösterdiği tutum ve davranışları etkileyen faktörler ele alınmıştır.

2. MÜKELLEFIN VERGİYE GÖSTERDİĞİ TUTUM VE DAVRANIŞLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Mükellefin vergiye yönelik uyumunu etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Ancak bu faktörler belirli bir sınıflandırmaya tabi tutulabilmektedir. Vergi mükelleflerinin davranışlarını etki eden faktörler ve oluşan davranış kalıpları aşağıdaki gibi sıralanabilir.

Cinsiyet: Kadınlar erkeklere nazaran daha az vergiden kaçınmaktadır (Fallan, 1999: 173) ve erkeklerin riske girme durumu kadınlara göre daha fazladır. Bunun sebebinin kadına biçilen aile ve toplumsal görev ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Politika: Bazı çalışmalarda demokrasi yanlısı olan mükelleflerin, vergiyi ödeme noktasında daha gönüllü olduğunu ortaya çıkarmıştır (Leonardo, 2011: 43-68). Ayrıca geçmiş zamanlarda da demokrasinin iyice oturmuş olduğu ülkelerde vergi uyumunun oldukça fazla olduğu görülmüştür. Demokrasiye yeni geçmiş ülkelerde ise vergi uyumunun daha az olduğu görülmüştür (Leonida, 2014: 588).

Vergi Cezaları: Vergi cezaları, mükellefin vergiye olan uyumunu arttırmaktadır. Yine de bu artışın kısıtlı olduğu görülmektedir. Artan denetim oranları, mükellefin gelecek zamanda da denetlenme ihtimalini oldukça arttırmaktadır (Tuay ve Güvenç, 2007: 31).

Kazanç: Kazancı çok fazla olan ve kazancı çok düşük olan mükellefler vergi kaçırma daha fazla meyilli olmaktadır. Mükellefin gelirinin fazla olması vergiden kaçınma ve vergi kaçırma noktasında fazla seçenek sunabilir. Geliri düşük olan mükellef de aynı güdüyle hareket edip vergiden kaçınmaya daha meyilli hale gelebilir. Bu iki olasılık da vergi uyumunun negatif şekilde sonuçlanmasına sebep olabilir.

Vergi Danışmanı: Vergi danışmanları aracılığıyla vergi konusunda sağlanan bilginin yeterliliği önemli olmaktadır. Mükellefin vergi kanunları ve vergi idaresi hakkında yeterli düzeyde bilgisinin olmaması ve güvensizliğinin olması noktasında vergi danışmaları devreye girmektedir. Mükellefe gerekli bilgiyi sunmaktadır. Bu durum mükellefin vergiye daha uyumlu hale gelmesinin önünü açmaktadır (Kitapçı, 2011: 256).

İş Faktörü: İşsiz mükelleflerin gelir elde etme noktasında sıkıntı yaşadıkları ve vergiye uyum göstermede sorun yaşadıkları söylenebilir. Ancak beyan etme hususuna nazaran vergiye biraz daha uyumlu olduğu gözlenmektedir.

Riskten Kaçma Durumu: Bireyler kazanmaktan ziyade kaybedeceklerine odaklanarak riske girerler. Kayıplardan uzak durmak için risk alırlar. Onlar için kazanmaktan daha önemli şey varsa o da kaybetme ihtimali oldukları şeydir (Kermer vd., 2006: 649).

Yaş Durumu: Yaşlılar risk alma konusunda gençlere göre daha fazla mesafelidir. Bu sayede yaşlıların vergiye daha fazla uyumlu olduğu söylenebilir (Flexman, 1997: 73). Bu durumun asıl sebebi yaşlı bireylerin sosyal faaliyet ve eylemlere daha uzak olmalarıdır. Aynı zamanda yaşlılar cezalardan daha fazla korkmaktadır. Kendini güvende hissetmek istemektedirler (Lillemets, 2010: 245).

Evlilik Hali: Bazı araştırmalar evlenmiş kişilerin vergiye uyum noktasında daha iyi olduklarını, vergi uyumsuzluğuna yönelik çok fazla fırsatlarının olmadığını ortaya koymuştur. Bazı çalışmalar ise tam tersinin olduğunu göstermiştir. Ayrılmış çiftler de vergi uyumunda başarılı olmuştur.

Eğitim Faktörü: Eğitim almış bireyler bilgi seviyeleri yüksek olduğu için vergisel uyum noktasında sorun yaşamamaktadır. Onlar yeterince vergi bilgisine sahiptir. Ancak bir o kadar da vergiden kaçınma bilgisine de sahiptirler. Bu yüzden eğitim faktörü hep tartışma odağı olmuştur. Net bir şekilde sonuçlanamamıştır.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir arada yaşamanın gerekliliği olarak, devletin en temel gelir kaynaklarından birisi vergiler olmaktadır. Vergiler karşılıksız ve zorunluluk esasına göre alınmaktadır. Bu durum zaman zaman mükellefler açısından tepkisel bir şekilde karşılanmaktadır. Bu noktada mükellefin vergiye bakış açısı, vergi konusundaki algı ve kavrayışı ön plana çıkmaktadır. Burada temel amaç; mükellefin gönüllü bir şekilde vergiye uyumlu hale getirilmesidir. Ancak bu durum her zaman böyle olamayabilir. Mükellef vergiye uyum noktasında birbirinden farklı tutum ve tavırlar göstermektedir. Bu tutum ve davranışların altında yatan birden fazla faktör bulunmaktadır. Bunlardan bazıları yaş, cinsiyet, evlilik, gelir durumu, vergi danışmanı, riskten kaçma, cezalar, siyasi görüş, iş ve eğitim durumudur.

Vergiye uyumu etkileyen faktörlerin iyice ele alınıp, mükellefin vergiye daha fazla uyum sağlamanın önü açılmalıdır. Bu noktada gerekli araştırma ve çalışmalar yapılmalıdır. Mükellefin gönüllülük esasına göre vergiye uyumlu hale getirilmesi için mevcut gelir idaresinin faaliyet ve eylemlerine olduğundan daha fazla gereksinim duyulduğu ifade edilebilir. Vergiye uyum noktasında da ülkeler kendi performansını başka ülkelerle kıyaslama yoluna gitmelidir. Bu sayede kendi ülkesinin içindeki vergi uyumu sonuçlarını başka ülkelerle karşılaştırma

olanağı bulabilir. Böylelikle eksiklikler ve uyumsuzluklar noktasında nihai tablo daha açık bir şekilde görülebilir.

KAYNAKÇA

Fallan, L., “Gender, Exposure to Tax Knowledge, and Attitudes towards Taxation: An Experimental Approach”, *Journal of Business Ethic*, 18(2), 173-184, 1999.

Flexman, B., “Canadian Attitudes towards Taxation”, in: *The Underground Economy: Global Evidence of Its Size and Impact*, O. Lippert & M. Walker (eds.), 53-74, 1997.

Güngör Göksu, G., Saruç N. T., (2012), Türkiye’de Vergiye Uyum: Mülakat Çalışması, <http://www.mevzuatdergisi.com/2012/08a/01.htm>, (Erişim Tarihi: 06.03.2023).

IMF (2015), *Current Challenges In Revenue Mobilization: Improving Tax Compliance*, <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2015/020215a.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.04.2023).

Kermer, D.A., E. Driver-Linn ., T.D. Wilson ., D.T. Gilbert., “Loss Aversion is an Affective Forecasting Error”, *Psychological Science*, 17(8), 649-53, 2006.

Kitapçı, İ., “Bir Vergi Uyumu Sorunu Olarak Vergi Etiği ve Bileşenleri”, DEÜ, SBE, Maliye Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İzmir, 2011.

Leonardo, G.M., *Politics and Tax Morale. The Role Of Trust, Values, And Beliefs, In Shaping Individual Attitudes Towards Tax Compliance*, Georgia State University, Georgia Institute of Technology, 2011.

Leonida, I., “The Place and the Characteristics of the Romanian Tax System within the European Fiscal Area”, *International Conference Communication, Context, Interdisciplinarity (CCI), Economy and Management*, (3), 585-90, 2014.

Lillemets, K., *(Tax Morale, Influencing Factors, Evaluation Opportunities and Problems: The Case of Estonia*, 233- 252, 2010.

Şenyüz, D., *Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi*. Bursa, 1995.

Taytak, M., İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Vergi Bilincinin Tespiti: Ampirik Bir Araştırma. *Maliye Dergisi*, (3), 496-512, 2010.

Tuay, E., İ. Güvenç., *Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*, Gelir İdaresi Başkanlığı, Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı, Yayın No: 51, 2007.

COVID-19 SALGINININ HASTANELERİN REKABET STRATEJİLERİNE ETKİSİ HAKKINDA SAĞLIK PERSONELİNİN ALGILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr., Zekai ÖZTÜRK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, - orcid.org/0000-0003-2569-7249

Doktora öğrencisi, Semra ALTSOY

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, - <https://orcid.org/0000-0002-8404-6086>

ÖZET

Bu çalışma Covid-19 salgının hastanelerin rekabet stratejilerine etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Covid-19 salgınının hastanelerin rekabet stratejilerinden farklılaştırma, odaklanma ve toplam maliyet liderliği stratejilerinin hangilerine etkisi olduğunun ortaya çıkarılması nedeniyle bu çalışma önem taşımaktadır. Araştırmanın evrenini Ankara'daki bir kamu hastanesi oluşturmaktadır. Araştırma verileri, sağlık personelinin anket tekniğiyle 02.02.2023 ile 02.03.2023 tarihleri arasında toplanmıştır ve sonuçta 222 sağlık personeli bu çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Rekabet stratejilerinden farklılaştırma stratejisi 9 ifade, toplam maliyet liderliği stratejisi 7 ifade ve odaklanma stratejisi 5 ifadeyle ölçülmüştür. Sağlık personeli çalıştıkları hastanenin mevcut rekabet stratejilerini Covid-19 salgını öncesi (11 Mart 2020 öncesi) ve Covid-19 salgını dönemine (11 Mart 2020 ve sonrası) ait stratejilerini 7'li Likert ölçeğiyle ayrı ayrı değerlendirmiştir. Çeşitli analizler yapılarak sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcılardan elde edilen verilerle yapılan analizler neticesinde Covid-19 salgının hastanenin rekabet stratejilerinden farklılaştırma ve odaklanma stratejilerini etkilemediği fakat toplam maliyet liderliği stratejini etkilediği ortaya çıkmıştır. Çalışmanın en dikkat çekici bulgularından biri ankete katılan sağlık personelinin önemli bir kısmının (104'ünün) hastanelerinin bir rekabet stratejisi olmadığını sadece 1'i hariç diğerlerinin rekabet stratejileri ile ilgili ifadeleri değerlendirdiği görülmüştür. Konu ile ilgili yapılacak çalışmalara; aynı çalışmanın, kamu hastanelerinde çalışan idari personel ile özel hastanelerde çalışan idari personele daha geniş örneklemlerde uygulanarak Covid-19 salgının hastanelerin rekabet stratejilerine etkisinin ölçülmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, rekabet stratejileri, hastaneler

ABSTRACT

This study was conducted to examine the impact of the Covid-19 epidemic on the competitive strategies of hospitals. This study is important because it reveals the effects of the Covid-19 outbreak on the differentiation, focus and total cost leadership strategies of hospitals. The universe of the research is a public hospital in Ankara. The research data were collected from the health personnel between 02.02.2023 and 02.03.2023 with the survey technique, and as a result, 222 health personnel formed the sample of this study. Differentiation strategy from competitive strategies was measured with 9 statements, total cost leadership strategy with 7 statements, and focus strategy with 5 statements. Health personnel evaluated the current competitive strategies of the hospital they work for, before the Covid-19 epidemic (before 11

March 2020) and the strategies of the Covid-19 epidemic period (11 March 2020 and after) with a 7-point Likert scale. Various analyzes were made and the results were tried to be reached. As a result of the analyzes made with the data obtained from the participants, it was revealed that the Covid-19 epidemic did not affect the differentiation and focus strategies of the hospital from the competitive strategies, but the total cost leadership strategy. One of the most striking findings of the study was that a significant portion (104) of the health personnel who participated in the survey did not have a competitive strategy in their hospitals, but only one of them evaluated the statements about competition strategies. Studies on the subject; It can be suggested that the same study be applied to the administrative staff working in public hospitals and administrative staff working in private hospitals in larger samples to measure the impact of the Covid-19 epidemic on the competitive strategies of hospitals.

Keywords: Covid-19, competitive strategies, hospitals

1. GİRİŞ

Dünyaya hızlı bir şekilde yayılan, korona virüslerin neden olduğu ilk pandemi olan COVID-19 salgını, 31 Aralık 2019'da Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkmıştır. Türkiye'de de ilk pozitif vaka 11 Mart 2020'de tanımlanmıştır. Covid-19 salgının ekonomik ve sosyal hayata önemli derecede etkileri olmuştur. Salgının üretim ve hizmet sektörlerinde ciddi etkileri olmasının yanında salgın; işletmelerde iş süreçlerini, çalışma sürelerini, çalışma şekillerini, üretim miktarlarını, öncelikleri gibi birçok konuda etkisi olmuştur.

Hastanelerin de hizmet sunan bir işletme olduğu bilindiğinden Covid-19 salgınından etkilenen işletmeler arasında yerini almıştır. Özellikle hastanelerin rekabet stratejilerinden farklılaştırma, odaklanma ve toplam maliyet liderliği stratejilerinin etkilendiği düşünülmektedir. Bu çalışma Covid-19 salgının hastanelerin rekabet stratejilerine etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Covid-19 salgınının hastanelerin rekabet stratejilerinden farklılaştırma, odaklanma ve toplam maliyet liderliği stratejilerinin hangilerine etkisi olduğunun ortaya çıkarılması nedeniyle bu çalışma önem taşımaktadır. Çalışmada "Covid-19 salgınının hastanelerin rekabet stratejilerine etkisi oldu mu?" sorusu cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Araştırmada online ortamda oluşturulan anket kullanılmıştır. Araştırma kapsamında gönderilen anket linkine 222 adet dönüş sağlanmıştır. Araştırma verileri, sağlık personelinde anket tekniğiyle 02.02.2023 ile 02.03.2023 tarihleri arasında toplanmıştır ve sonuçta 222 sağlık personeli bu çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Rekabet stratejilerinden farklılaştırma stratejisi 9 ifade, toplam maliyet liderliği stratejisi 7 ifade ve odaklanma stratejisi 5 ifadeyle ölçülmüştür. Sağlık personeli çalıştıkları hastanenin mevcut rekabet stratejilerini Covid-19 salgını öncesi (11 Mart 2020 öncesi) ve Covid-19 salgını dönemine (11 Mart 2020 ve sonrası) ait stratejilerini 7'li Likert ölçeğiyle ayrı ayrı değerlendirmişlerdir. SPSS 26 paket programında çeşitli analizler yapılarak sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Strateji, eski Yunanca "stratus (ordu)" ve "ago (yönetmek, yön vermek)" kelimelerinden meydana gelen ve "orduların yönetimi" anlamını taşıyan bir kelimedir. Yazarların bazıları da strateji kelimesinin Latince "stratum" kelimesinden türetildiği ve bu kelimenin yol, çizgi, nehir yatağı anlamına geldiğini ileri sürmektedir. Strateji, bir amacı

gerçekleştirmek için eylem birliği yapma sanatı olarak da ifade edilebilir. (Döndaş Bağışlayıcı ve Bekmezci, 2020). Kısaca strateji, hedefleri gerçekleştirmek amacıyla oluşturulmuş, rakiplerin uygulamalarını da inceleyerek sonuç odaklı, etkin, uzun vadeli kararlar topluluğu olarak adlandırılmaktadır (Tan ve Öztürk, 2018).

Rekabet stratejisi, bir endüstride rekabetçi bir konum aramak olarak ifade edilebilir. Sektörde rekabeti belirleyen güçlere karşı kârlı ve sürdürülebilir bir pozisyon tayin etmeyi hedeflemektedir. Rekabet stratejileri, belirli bir pazardaki mevcut müşteriler için değer yaratan ve sahip olunan temel yetenekler vasıtasıyla rekabet üstünlüğü elde etmek için verilen karar ve sergilenen davranışların tümü olarak ifade edilmektedir. İşletmenin sektörde elde edeceği başarı, seçilen ve uygulanan rekabet stratejileriyle ilgilidir.

Rekabet stratejisi, endüstri yapısı ve rakip analizine önem vermekte ve rekabet üstünlüğü için birçok muhtemel çıktıyı kapsamaktadır. Bir endüstride rekabetin ulusal ya da uluslararası alanda, mal veya hizmet üretiminde olması, rekabetin beş gücünü değiştirmemektedir. Rekabet stratejilerinin büyük otoritelerinden Porter sektörde rekabeti etkileyen beş gücü; olası rakiplerin yarattığı tehdit, ikame mal ve hizmetlerin yarattığı tehdit, mevcut rakipler arasındaki rekabet, müşterilerin pazarlık gücü ve tedarikçilerin pazarlık gücü şeklinde sıralamıştır (Doğan, 2017). Rekabet stratejileri ile ilgili en çok bilinen kavramlar, Porter tarafından öne sürülen pozisyon (jenerik) stratejileridir. Porter'ın rekabet stratejileri işletmelerin stratejik avantajlarının ve stratejik hedeflerinin bir analizini temel almaktadır. Bu analizden faydalanan Porter, işletmelerin sektörde önemli bir konum oluşturmak ve rakiplerine göre çok daha iyi performans sergilemek amacıyla üç pozisyon stratejisi (maliyet liderliği stratejisi, farklılaştırma stratejisi ve odaklanma stratejisi) geliştirmiştir (Akbolat ve Işık, 2012).

Maliyet liderliği stratejisi, maliyetlerin düşülmesi sonucu işletmelerin rakiplerinden daha düşük maliyetle mal ve hizmet sağlayabilmelerini, fiyatları ile sektörde liderlik yapmalarını sağlayacak politikaların izlenmesi olarak tanımlanmaktadır.

Farklılaştırma stratejisi, sektörde yer alan mevcut mal ve hizmetlerden daha farklı ve üstün mal ve hizmetler yaratabilme, daha avantajlı teknoloji, servis ve süreçler geliştirebilme ve tüm bunları sunabilme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Odaklanma stratejisi ise işletmelerin, maliyet liderliği stratejisine ve farklılaştırma stratejisine göre daha dar bir hedef kitleye yönelme olarak ifade edilmektedir (Sevinç ve Güzel, 2016). Bu nedenle farklılaştırma stratejisi izleme eğilimi olan sağlık işletmelerinin çeşitli alanlarda daima çeşitlilik meydana getirmenin yollarını irdelemeleri gerekmektedir (Akbolat ve Işık, 2012).

İşletmeler bazı durumlarda sektörde rakip sayısının fazla olmasından kaynaklı olarak oluşan rekabete karşı dayanamayabilirler. İşletmeler bu durumdayken rekabet üstünlüğü elde etmeleri söz konusu değildir. Bu nedenle işletmenin karları düşük olmakta ve yaşamlarını uzun dönemde sürdürememektedirler. Odaklanma stratejisi bu tür işletmeler için faydalı olabilir. Odaklanma stratejisi aracılığıyla işletmeler, faaliyette bulunduğu pazarı daraltarak müşterilere daha hızlı ulaşabilmekte ve rekabet üstünlüğü sağlamaktadırlar. Böylelikle sektörde oluşan rekabet ortamından sıyrılan işletme ortaya çıkmış olan rekabeti engellemiş ve pozisyonunu sağlamlaştırmış olur. Odaklanma

stratejisi işletmeler tarafından iki farklı şekilde uygulamaktadır. Sektör genelinde maliyet liderliği stratejisi izleyen bir işletme odaklanma stratejisini maliyet liderliği ile en iyi şekilde kullanarak, farklılaştırma stratejisi izleyen bir işletme ise odaklanma stratejisini farklılaştırma stratejisi ile en iyi şekilde kullanarak izler (Acar, 2020: 30). Hastaneler açısından düşünüldüğünde odaklanma stratejisi, hastanelerin bir maliyet liderliği veya farklılaştırma stratejisini endüstrinin tümü yerine, dar bir kısmında (özel bir hasta türü veya hastane hizmetlerinin bir kısmı) uygulanması olarak düşünülebilir (Akbolat ve Işık, 2012).

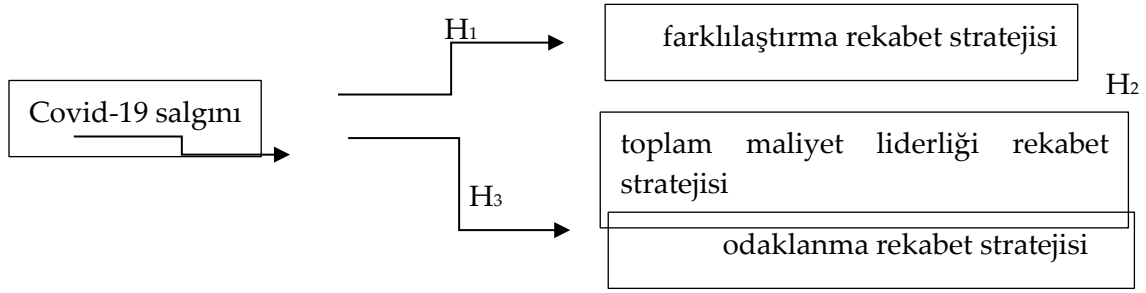
Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan dünyaya hızlı bir şekilde yayıldıktan sonra korona virüslerin neden olduğu ilk pandemi haline gelen COVID- 19 salgını, 31 Aralık 2019 tarihinde ortaya çıkmıştır. Türkiye'de de ilk pozitif vaka 11 Mart 2020'de doğrulanmıştır (Dikmen, Kına, Özkan, İlhan, 2020). Salgının hızlı bir şekilde yayılmasından dolayı durumu kontrol altına almak için hemen hemen tüm ülkeler gerekli koruyucu önlemleri almak zorunda kalmışlardır. Bu koruyucu önlemler arasında yurt içi yurt dışı yolculukların yasaklanması, işyerlerinin geçici süreliğine kapatılması, sosyal açıdan izolasyon, sokağa çıkma konusunda yasaklar gibi sıkı önlemler ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Örnek vermek gerekirse yurtiçi ve yurtdışı uçuşlar, taşımacılık hizmetleri, demiryolu hizmetleri, spor, eğitim, ticaret ve hizmet kuruluşları olmak üzere sektörlerin hemen hemen hepsi Covid-19 salgınından negatif yönde etkilenmiştir. İktisadi bakımdan güçlü ülkelerin çoğunun ekonomisi, COVID-19 hastalarının ve ailelerinin tedavisi ve rehabilitasyonunun yanı sıra, zor durumdaki işletmelere verilen destekler için yapılan aşırı harcamalar nedeniyle yüksek enflasyon ve işsizliğin artması şeklinde sonuçlar ortaya çıktı. Dünyada yaşanan Covid-19 salgını tarım, ticaret, sanayi, ulaşım, finans ve bankacılık, sağlık, havayolları ve enerji piyasaları gibi bir çok sektörü negatif bir şekilde etkilemiş, durgunluğa yol açmıştır (Duran ve Acar, 2020).

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, yaşanan Covid-19 salgınının hastanelerin rekabet stratejilerine olan etkisini katılımcılara uygulanan anket sonucunda elde edilen verilerden yararlanarak incelemektir. Çalışma nicel bir çalışma olup veri toplama araçları, veri toplama süreci, verilerin analizi gibi çalışma ile ilgili yöntemsel konular bu ana başlık altında ele alınmıştır.

3.1. Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Çalışmada, Covid-19 salgınının hastanelerin (farklılaştırma, toplam maliyet liderliği ve odaklanma) rekabet stratejilerine etkisini incelemek amacıyla aşağıdaki model geliştirilmiştir. Çalışmada, Covid-19 salgını bağımsız değişken, bağımlı değişkenler ise farklılaştırma rekabet stratejisi, toplam maliyet liderliği rekabet stratejisi ve odaklanma rekabet stratejisidir.

Görsel 1. Araştırmanın modeli

Hipotezler

H₁ = Covid-19 salgınından öncesi ve Covid-19 salgını dönemi karşılaştırıldığında hastanelerin farklılaştırma rekabet stratejisinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₂ = Covid-19 salgınından öncesi ve Covid-19 salgını dönemi karşılaştırıldığında hastanelerin toplam maliyet liderliği rekabet stratejisinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₃ = Covid-19 salgınından öncesi ve Covid-19 salgını dönemi karşılaştırıldığında hastanelerin odaklanma rekabet stratejisinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Ankara'daki bir kamu hastanesinde çalışan sağlık personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini online ortamda oluşturulan anket linkinin sağlık personeline gönderilmesi sonucunda anketi yanıtlayan 222 sağlık personeli oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan ölçek, Porter'ın jenerik stratejileri, Kurtluk (2019) doktora tezinden alınmıştır. Farklılaştırma stratejisi 9 ifade, toplam maliyet liderliği stratejisi 7 ifade ve odaklanma stratejisi 5 ifadeyle ölçülmektedir. Sağlık personeli çalıştıkları hastanenin mevcut rekabet stratejilerini Covid-19 salgını öncesi (11 Mart 2020 öncesi) ve Covid-19 salgını dönemine (11 Mart 2020 ve sonrası) ait stratejilerini 7'li Likert ölçeğiyle ayrı ayrı değerlendirmişlerdir. Ölçekte 1-Hiçbir önemi yok ve 7-Her zaman önemlidir yargılarını yansıtmaktadır.

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Anket formunda kullanılan ölçek için Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli izin alınmıştır. Araştırmada online ortamda oluşturulan anket kullanılmıştır. Araştırma kapsamında gönderilen anket linkine 222 adet dönüş sağlanmıştır. Araştırma verileri, sağlık personelinin anket tekniğiyle 02.02.2023 ile 02.03.2023 tarihleri arasında toplanmıştır. SPSS 26 paket programından (Statistical Package for the Social Science) yararlanılarak çeşitli analizler yapılmış ve sonuçlara ulaşılmıştır.

4. BULGULAR

Aşağıda çalışma ile ilgili bulgulara yer verilmiştir. Çalışmada veri analizinin ilk aşamasında, verilerin normal dağılım özelliği gösterip göstermediğini anlamak için basıklık ve çarpıklık kat sayılarına bakılmış ve verilerin normal dağılım özelliği gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 1. Normallik Testi (Covid-19 Salgını Öncesi (11 Mart 2020 Öncesi))

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Farklılaştırma Stratejisi	,075	222	,004	,956	222	,000
Toplam Maliyet Liderliği Stratejisi	,108	222	,000	,918	222	,000
Odaklanma Stratejisi	,077	222	,003	,974	222	,000

Çizelge 2. Normallik Testi (Covid-19 Salgını Döneminde (11 Mart 2020 ve Sonrası))

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Farklılaştırma Stratejisi	,092	222	,000	,953	222	,000
Toplam Maliyet Liderliği Stratejisi	,121	222	,000	,909	222	,000
Odaklanma Stratejisi	,085	222	,000	,967	222	,000

Yukarıda çizelgelerde Kolmogorov-Smirnov p değerlerine bakıldığında $p=0,00<0,05$ olduğu görülmekte dolayısıyla normal dağılım göstermediği düşünülmektedir. Fakat testin p değerlerine bakarak verilerimizin normal dağılıma uyup uymadığına karar vermek doğru değildir. Normal dağılım kriterlerine göre karar vermek daha sağlıklıdır. Bu kriterler; “ortalama, ortanca, mod değerlerinin birbirine yakın olması, değerlerin histogram dağılımı çan eğrisi şeklinde olması, normal Q-Q Plot grafiğinde noktaların 45 derecelik doğru üstünde (ya da çok yakınında) olması” (Cevahir, 2020: 13-14), Tabachnick ve Fidell (2013)’e göre çarpıklık ve basıklık kat sayılarının -1,5 ve +1,5 aralığında olması kabul edilir.

Çizelge 3. Verilerin Tanımlayıcı İstatistiği (Covid-19 Salgını Öncesi (11 Mart 2020 Öncesi))

Farklılaştırma Stratejisi	
Çarpıklık (skewness)	-,830
Basıklıklık (kurtosis)	,944
Toplam Maliyet Liderliği Stratejisi	
Çarpıklık (skewness)	-1,007
Basıklıklık (kurtosis)	,659
Odaklanma Stratejisi	
Çarpıklık (skewness)	-,362
Basıklıklık (kurtosis)	-,437

Yukarıda Çizelge 3’te Farklılaştırma Stratejisi basıklık değerinin ,944 ve çarpıklık değerinin -,830 olduğu görülmektedir. Toplam Maliyet Liderliği Stratejisi basıklık değerinin ,659 ve çarpıklık değerinin -1,007 olduğu görülmektedir. Odaklanma Stratejisi basıklık değerinin -,437 ve çarpıklık değerinin -,362 olduğu görülmektedir. Tabachnick ve Fidell (2013)’ e göre değerlerin +1,5 ve -1,5 aralığında olması kabul edildiğinden dolayı verilerin normal dağıldığından söz edilir.

Çizelge 4. Verilerin Tanımlayıcı İstatistiği (Covid-19 Salgını Döneminde (11 Mart 2020 ve Sonrası))

Farklılaştırma Stratejisi	
Çarpıklık (skewness)	-,817
Basıklık (kurtosis)	,927
Toplam Maliyet Liderliği Stratejisi	
Çarpıklık (skewness)	-1,035
Basıklık (kurtosis)	,591
Odaklanma Stratejisi	
Çarpıklık (skewness)	-,346
Basıklık (kurtosis)	-,730

Yukarıda Çizelge 4'te Farklılaştırma Stratejisi basıklık değerinin ,927 ve çarpıklık değerinin -,817 olduğu görülmektedir. Toplam Maliyet Liderliği Stratejisi basıklık değerinin ,591 ve çarpıklık değerinin -1,035 olduğu görülmektedir. Odaklanma Stratejisi basıklık değerinin -,730 ve çarpıklık değerinin -,346 olduğu görülmektedir. Değerler +1,5 ve -1,5 aralığında olduğundan dolayı verilerin normal dağılımından söz edilir.

Çalışmanın ikinci aşamasında ölçeğin güvenilirlik ve geçerliliğine bakılmıştır.

Çizelge 5. Güvenilirlik Testi

Cronbach Alfa	Standartlaştırılmış Cronbach Alfa Ögeler	Öge sayısı
,940	,944	21

Yukarıda Çizelge 5'te kullanılan ölçeğin Cronbach's Alpha değeri 0,940 olduğu görülmekte yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğu düşünülmektedir ($0,80 < \alpha < 1$).

Çalışmanın üçüncü aşamasında önce örneklemin özelliklerine ilişkin bulgulara yer verilmiş daha sonra Covid-19 salgınının hastanelerin rekabet stratejilerine etkisi olup olmadığını değerlendirmek için Paired Samples T-Testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Çizelge 6. Örneklemin Özelliklerine İlişkin Bulgular

Özellikler		Örneklem	
		N	Yüzde
Cinsiyet	Boş	2	,9
	Kadın	112	50,5
	Erkek	108	48,6
Yaş	Boş	2	,9
	18-25	54	24,3
	26-35	86	38,7
	36-45	63	28,4
	46-55	17	7,7
Eğitim durumu	Boş	2	,9
	İlköğretim	1	0,5
	Lise	13	5,9
	Ön lisans	54	24,3
	Lisans	124	55,9
	Yüksek lisans	19	8,6
Doktora	9	4,1	
Kurumda çalışma süresi	Boş	2	,9
	0-5 YIL	95	42,8
	6-11 YIL	55	24,8

	12-17 YIL	44	19,8
	18-23 YIL	19	8,6
	24-29 YIL	5	2,3
	30+	2	,9
Meslek	Boş	2	,9
	Doktor	12	5,4
	Hemşire	67	30,2
	Ebe	3	1,4
	Sağlık Teknikeri	96	43,2
	İdari Personel	14	6,3
	Diğer	28	12,6
Hastanede rekabet stratejisi varlığı	Boş	3	1,4
	Evet	115	51,8
	Hayır	104	46,8

Yukarıda Çizelge 6'ya bakıldığında çalışmaya katılanların sayısı 222'dir ve katılımcıların %50,5'si (n=112) kadın, %48,6'sı (n=108) erkek ve %0,9'u (n=2) cinsiyet sorusunu yanıtlamamıştır. Katılımcıların %24,3'ü (n=54) 18-25 yaş aralığında, %38,7'si (n=86) 26-35 yaş aralığında, %28,4'ü (n=63) 36-45 yaş aralığında, %7,7'si (n=17) 46-55 yaş aralığında ve %0,9'u (n=2) yaş sorusunu yanıtlamamıştır. Katılımcıların %0,5'i (n=1) ilköğretim, %5,9'u (n=13) lise, %24,3'ü (n=54) ön lisans, %55,9'u (n=124) lisans, %8,6'sı (n=19) yüksek lisans, %4,1'i (n=9) doktora ve %0,9'u (n=2) eğitim durumu sorusunu boş bırakmıştır. Katılımcıların %42,8'i (n=95) 0-5 yıl, %24,8'i (n=55) 6-11 yıl, %19,8'i (n=44) 12-17 yıl, %8,6'sı (n=19) 18-23 yıl, %2,3'ü (n=5) 24-29 yıl, %0,9'u (n=2) 30+ yıl ve %0,9'u (n=2) kurumda çalışma süresini boş bırakmıştır. Katılımcıların %5,4'ü (n=12) doktor, %30,2'si (n=67) hemşire, %1,4'ü (n=3) ebe, %43,2'si (n=96) sağlık teknikeri, %6,3'ü (n=14) idari personel, %12,6'sı (n=28) diğer mesleklere mensup ve %0,9'u (n=2) meslek sorusunu yanıtlamamıştır. Katılımcıların %51,8'i (n=115) evet, %46,8'i (n=104) hayır, %1,4'ü (n=3) hastanenizin bir rekabet stratejisi var mı sorusunu boş olarak bırakmıştır.

Farksızlık Analizi Sonuçları

Covid-19 salgının hastanenin rekabet stratejilerine etkisi olup olmadığını ölçmek için aynı ölçekteki ifadelerin aynı kişiler tarafından farklı zaman dilimleri için değerlendirilmesi istendi. Ve verilerin analizi Paired Samples T-Test ile yapıldı. Paired Samples T-Test, bir grubun tekrarlayan iki ölçüm ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için parametrik bir test olan bağımlı gruplarda t testi (Paired Samples T-Test) yapılıdır. Bu testin yapılabilmesinin varsayımları; örneklemin evrenden tesadüfi bir şekilde seçilmesi, ortalamaları kıyaslanacak en az aralık ölçeğinde olan tekrarlayan ölçüm değerlerinin fark puanlarının normal dağılım özelliği göstermesi beklenir. Test sonucu $p > 0,05$ ise H_0 hipotezi kabul edilir. İki ölçüm ortalaması arasında fark yoktur; $p < 0,05$ ise H_0 hipotezi ret edilir. İki ölçüm ortalaması arasında fark vardır (Cevahir, 2020: 43-44).

Çizelge 7. Farklılaştırma Stratejisi (Paired Samples T-Test)

Farklılaştırma (Covid-19 salgınından önce) - Farklılaştırma (Covid-19 salgını döneminde)	Eşleştirme Farkları			T	Df	Sig.
	Ortalama Farkı	Std. Sapma	Std. Hata Ortalaması			
	-,07708	,76489	,05134	-1,501	221	,135

Çizelge 8. Farklılaştırma Stratejisi İçin Tanımsal İstatistikler

Farklılaştırma	Ortalama	N	Standart Sapma	Standart Hata
(Covid-19 salgınından önce)	4,7693	222	1,37808	,09249
(Covid-19 salgını döneminde)	4,8463	222	1,34440	,09023

Yukarıda Çizelge 7 ve Çizelge 8’de katılımcılardan elde edilen verilerle yapılan Paired Samples T-Test sonuçlarına göre hastanelerin farklılaştırma stratejilerinde meydana gelen değişim yer almaktadır. Çizelge 7 incelendiğinde $p=0,135>0,05$ olduğundan dolayı H_1 hipotezi ret edilmiştir (Covid-19 salgınından öncesi ve Covid-19 salgını dönemi karşılaştırıldığında hastanelerin farklılaştırma rekabet stratejisinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır). Hastanelerin Covid-19 salgınından önce farklılaştırma stratejileri düzeylerinin aritmetik ortalaması ($\bar{x}=4,7693$, $SD=1,37808$) ile Covid-19 salgını döneminde farklılaştırma stratejileri düzeylerinin aritmetik ortalaması ($\bar{x}=4,8463$, $SD=1,34440$) arasında anlamlı bir fark yoktur ($p=0,135>0,05$). Katılımcılardan elde edilen verilerle yapılan Paired Samples T-Test sonuçlarına göre Covid-19 salgınının hastanelerin farklılaştırma stratejilerine etkisi olmamıştır.

Çizelge 9. Toplam Maliyet Liderliği Stratejisi (Paired Samples T-Test)

Toplam Maliyet Liderliği (Covid-19 salgınından önce) - Toplam Maliyet Liderliği (Covid-19 salgını döneminde)	Eşleştirme Farkları			T	Df	Sig.
	Ortalama Farkı	Std. Sapma	Std. Hata Ortalaması			
	-,10940	,69281	,04650	-2,353	221	,020

Çizelge 10. Toplam Maliyet Liderliği Stratejisi İçin Tanımsal İstatistikler

Toplam Maliyet Liderliği	Ortalama	N	Standart Sapma	Standart Hata
(Covid-19 salgınından önce)	4,9820	222	1,56724	,10519
(Covid-19 salgını döneminde)	5,0914	222	1,56531	,10506

Yukarıda Çizelge 9 ve Çizelge 10’da katılımcılardan elde edilen verilerle yapılan Paired Samples T-Test sonuçlarına göre hastanelerin toplam maliyet liderliği stratejilerinde meydana gelen değişim yer almaktadır. Çizelge 9 incelendiğinde $p=0,020<0,05$ olduğundan dolayı H_2 hipotezi kabul edilmiştir (Covid-19 salgınından öncesi ve Covid-19 salgını dönemi karşılaştırıldığında hastanelerin toplam maliyet liderliği rekabet stratejisinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır). Hastanelerin Covid-19 salgınından önce toplam maliyet liderliği stratejileri düzeylerinin aritmetik ortalaması ($\bar{x}=4,9820$, $SD=1,56724$) ile Covid-19 salgını dönemi toplam maliyet liderliği stratejileri düzeylerinin aritmetik ortalaması ($\bar{x}=5,0914$, $SD=1,56531$) arasında anlamlı bir fark vardır ($p=0,020<0,05$). Katılımcılardan elde edilen verilerle yapılan Paired Samples T-Test sonuçlarına göre Covid-19 salgınının hastanelerin toplam maliyet liderliği stratejilerine etkisi olmuştur.

Çizelge 11. Odaklanma Stratejisi (Paired Samples T-Test)

Odaklanma (Covid-19 salgınından önce)	Eşleştirme Farkları			T	Df	Sig.
	Ortalama Farkı	Std. Sapma	Std. Hata Ortalaması			
Odaklanma (Covid-19 salgını döneminde)	-,06757	,72069	,04837	-1,397	221	,164

Çizelge 12. Odaklanma Stratejisi İçin Tanımsal İstatistikler

Odaklanma	Ortalama	N	Standart Sapma	Standart Hata
(Covid-19 salgınından önce)	4,0901	222	1,70030	,11412
(Covid-19 salgını döneminde)	4,1577	222	1,75314	,11766

Yukarıda Çizelge 11 ve Çizelge 12’de katılımcılardan elde edilen verilerle yapılan Paired Samples T-Test sonuçlarına göre hastanelerin odaklanma stratejilerinde meydana gelen değişim yer almaktadır. Çizelge incelendiğinde $p=0,164>0,05$ olduğundan dolayı H_3 hipotezi ret edilmiştir (Covid-19 salgınından öncesi ve Covid-19 salgını dönemi karşılaştırıldığında hastanelerin odaklanma rekabet stratejisinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır). Hastanelerin Covid-19 salgınından önce odaklanma stratejileri düzeylerinin aritmetik ortalaması ($\bar{x}=4,0901$, $SD=1,70030$) ile Covid-19 salgını döneminde odaklanma stratejileri düzeylerinin aritmetik ortalaması ($\bar{x}=4,1577$, $SD=1,75314$) arasında anlamlı bir fark yoktur ($p=0,164>0,05$). Katılımcılardan elde edilen verilerle yapılan Paired Samples T-Test sonuçlarına göre Covid-19 salgınının hastanelerin odaklanma stratejilerine etkisi olmamıştır.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Rekabet stratejileri, pazarın analizi açısından önem taşıması ve pazarda üstünlük sağlamaya katkıda bulunması gibi birçok yönden avantajlara sahiptir. İşletmeye pazarda avantajlı bir konum elde etmesi ve rekabet edebilirliğini olumlu yönde etkilemesi açısından önem arz etmektedir. Rekabet stratejileri denilince Porter’ın jenerik stratejileri (maliyet liderliği stratejisi, farklılaştırma stratejisi ve odaklanma stratejisi) aklımıza gelmektedir. Rekabet stratejilerinde pazarın, rakiplerin analizi önem arz ettiği ve çevrenin pazar üzerinde etkili olduğu dolayısıyla analizi etkilediği ve rekabet stratejilerine etkisi olduğu sonucuna ulaşılabilir. Covid -19 salgını da işletmelerin doğal çevresinde meydana gelen pazarı, işletmeyi etkileyen bir salgın olmuştur. Dolayısıyla işletmelerin rekabet stratejileri üzerinde etkisi olabileceği düşünülmüştür. Bu salgının üretim ve hizmet sektörleri ile birlikte insan yaşamını çoğu yönden etkilediği söylenebilir. Aşağıda COVID-19 salgınının etkileri ile ilgili çoğu sağlık alanıyla ilgili olan yerli ve yabancı çalışmalara yer verilmiştir.

Acar (2020) tarafından yapılan çalışmada yeni koronavirüsün ülke ekonomilerini olumsuz etkilediği ve bu etkilerin uzun süre fark edilebileceği, turizm sektörünün de doğrudan olumsuz yönde etkileneceğine değinilmiştir.

Tayar vd. (2020) çalışmalarında Covid-19 salgınının birçok sektörde olumsuz etkilere sahip olduğu sonuçları elde edilmiştir.

Janssens vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada Kenya kırsalındaki düşük gelirli hanelerin COVID-19 salgınının anlık ekonomik sonuçlarıyla nasıl başa çıktığını değerlendirdi. Bağış ve havalelerden elde edilen gelir, pandeminin başlamasından sonra üçte birden fazla azaldı. Bununla birlikte, gıda ile ilgili hane halkı harcamaları COVID öncesi seviyelerde kaldı. Artan borçlanma, varlık satma veya tasarrufları geri çekme yoluyla hane halklarının gelirlerinin azaldığı kanıtlara ulaşılamadı. Ayrıca, okulların kapanması ve seyahat kısıtlamalarına paralel olarak okullaşma ve ulaşım masraflarını önemli ölçüde azalttılar. Bu nedenle, etkilenen geçim kaynaklarına rağmen, haneler gıda harcamalarını sabit tutmayı başardılar, ancak bu, haneler arasında azalan gayri resmi risk paylaşımı ve sosyal desteğin maliyetine neden oldu.

Coughlina, Bonara ve Bickel (2021) tarafından yapılan çalışmada COVID-19 krizine verilen yanıt, sağlık hizmeti sağlayıcıları üzerinde sanal bakım sunmaları için doğrudan baskı oluşturduğu ve madde bağımlılığı olan kişiler için uzaktan tedavide yenilikler geliştirme fırsatı yarattığına değinilmiştir.

Nigro vd. (2020) çalışmalarında COVID-19 salgını sırasında diş hekimleri korumak ve korunmak için bireysel koruyucu önlemlerle ilgili toplam tedavi süresini ve maliyetlerini artıracak birkaç önlem (işletim ve ameliyat sonrası prosedürler) benimsemek zorunda kaldığına değinilmiştir.

Hu vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada mevcut salgın sırasında ciddi hastalığı olan çocukların rehabilitasyon tedavisinin sağlanması gerektiğine değinilmiştir.

Xu vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada kanser hastalarını zamanında tedavi etmenin zorlaştığı; bu sorunu çözmek için kanser merkezleri, pandemi sırasında tedavi gören hastaları yönetmek, onlara gerekli tedaviyi sağlamak ve aynı zamanda virüsün hastalar, hasta ziyaretçileri ve sağlık çalışanları arasında yayılmasını önlemek için stratejik bir plan geliştirmesi gerektiğine değinilmiştir.

Vles vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada temel amacı hasta güvenliğini artırmak olan COVID-19 salgını sırasında elektif ortopedik cerrahiye dönüşün ilk aşamasında hasta seçimine yardımcı olacak objektif, şeffaf, pragmatik ve esnek bir iş akışı tasarlamaktı. Ortopedi, epidemiyoloji, etik, bulaşıcı hastalıklar, kardiyovasküler hastalıklar ve yoğun bakım temsilcilerinden oluşan multidisipliner bir çalışma grubu oluşturuldu. COVID-19 salgını sırasında elektif ortopedik cerrahiye mümkün olan en güvenli dönüşü amaçlayan hasta seçimi için bir iş akışı önerilmiştir.

Altman vd. (2020) çalışmalarının amacı, ayakta tedavi temelli klinisyenleri yatarak tedavi hizmetlerine geçişte hazırlayan başarılı bir eğitim müdahalesi oluşturmaktır. Elektronik sağlık kaydının (EHR) içindeki ve dışındaki noktalardan erişime sahip, yüksek düzeyde erişilebilir bir işe alma belgesine yönelik yeni uygulamanın, klinisyen performansını artıracak ve COVID-19 salgını ve ötesinde diğer kuruluşlara yardımcı bir örnek olarak hizmet vereceği düşünülmektedir.

Wee (2020) tarafından yapılan çalışmada kurum, bir COVID-19 vakası kümesini içermek ve hasta-sağlık çalışanı bulaşmasını önlemek amacıyla 6 hafta süresince “solunum gözetim koşusu” (RSW) stratejisini başarıyla kullandı. Bununla birlikte, bu yöntem, test ve yatak kapasitesi açısından yoğun kaynak gerektiriyordu.

Gagliano (2020) tarafından yapılan çalışmada ilk basamak hastane, hastaneye yatırılması gereken COVID-19 pozitif hastaların akışına yanıt vermek için lojistik ve departman yapısını yeniden tasarlamak zorunda kaldı. Lojistik ve yapısal stratejiler, salgının başlangıcından itibaren 8 gün içinde hazırlanmak için kriz birimi tarafından yönlendirildi. Hastane, farklı ventilasyon gereksinimleri olan 200'den fazla COVID-19 pozitif hastayı karşılamaya, temiz acil erişim hatlarını tutmaya ve cerrahi müdahaleleri eski haline getirmeye ve acil, rutin aktiviteyi ertelemeye hazır olacağına değindi.

Yukarıdaki çalışmalara bakıldığında; Covid-19'un üretim ve hizmet sektörlerini etkilediği görülmektedir. Üretim sektörlerinin yanında hizmet sunan sağlık sektöründe de iş süreçlerinde, hizmet sunumu önceliklerinde, işlemlerin maliyetlerinde gibi birçok alanda Covid-19 salgınından dolayı etkilendikleri görülmektedir. Covid-19'un Turizm, Elektrik, Ulaştırma, Mali, Sınai, Teknoloji Sektör Endeksleri üzerinde negatif etkilere sahip olduğu, haneler arasında gayri resmi risk paylaşımı ve sosyal desteğin azaldığı, sağlık hizmeti sağlayıcıları üzerinde sanal bakım sunmaları için doğrudan baskı sonucu uzaktan tedavide yenilikler geliştirme fırsatı ortaya çıktığı, dış hekimleri bireysel koruyucu önlemlerle ilgili toplam tedavi süresini ve maliyetlerini artırabilecek önlemler aldığı, çapraz enfeksiyonu etkili bir şekilde önlemek ve hastane ortamında enfeksiyonların meydana gelmesini önlemeye yönelik uygulamalara başvurulduğu, virüsün hastalar, hasta ziyaretçileri ve sağlık çalışanları arasında yayılmasını önlemek için stratejik planlar önerildiği, COVID-19 salgını sırasında elektif ortopedik cerrahiye mümkün olan en güvenli dönüşü amaçlayan hasta seçimi için iş akışı önerildiği, hasta-sağlık çalışanı bulaşmasını önlemek için "solunum gözetim koşu" uygulamasından faydalandığı, hastaneye yatırılması gereken COVID-19 pozitif hastaların akışına yanıt vermek için lojistik ve departman yapısını yeniden tasarlanmak zorunda kalındığı, ilk sırada hasta ve işçilerin kurtarılması için kurtarma stratejilerine değinildiği görülmektedir. Covid-19 salgının özellikle sağlık alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde pek çok yönden etkilediği görülmektedir. Bu sonuçlardan dolayı salgının hastanelerin rekabet stratejilerini de etkileyeceği düşünülmüş ve rekabet stratejilerine etkisini incelemek amaçlanmıştır.

Aşağıda çoğu hastanelerde rekabet stratejileri ile ilgili olan yerli ve yabancı çalışmalara yer verilmiştir.

Akbolat ve Işık (2012) çalışmalarında farklılaşma stratejisini özel hastaneler başta olmak üzere hastanelerin hepsinin izlediği, bunu odaklanma ve toplam maliyet liderliği stratejileri izlediğine değinilmiştir.

Üstünoldu (2002) tarafından yapılan çalışmada İstanbul ilinde bazı yataklı tedavi kurumlarının rekabet stratejilerini değerlendirme amacıyla yapılmıştır. Buna göre hastanelerin %33.7'si farklılaştırma-odaklanma stratejisini, 33.7'si karma strateji, %17.4'ü arada kalmış hastaneler, %11.6'sı farklılaştırma stratejisini, %2.3'ü odaklanma stratejisini, %1.2'si maliyet liderliği stratejisini izlemektedir.

İnce ve Gürbüz (2020) tarafından yapılan çalışmada yeni girişimcilerin üzerinde durduğu rekabet stratejileri saptanmaya ve girişimcilerin izledikleri rekabet stratejilerinin, işletme performansı ile olan ilişkisi çözümlenmek hedeflenmiştir. Çalışma sonucunda farklılaşma stratejisinin özellikle yeni girişimciler için önem arz ettiği görülmüştür. Ayrıca farklılaşma

stratejisi ve maliyet liderliği stratejisi ile işletmenin karlılık performansı arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Akbolat (2009) tarafından yapılan çalışmada özellikle özel hastanelerin farklılaştırma ve çeşitlendirme stratejisi uygulamaya önem verdikleri, toplam maliyet liderliği stratejisini kamu hastanelerinin daha fazla uyguladıkları gibi sonuçlar elde edilmiştir.

Stefan ve Popa (2019) çalışmalarında genel olarak, Romanya sağlık kuruluşlarının temel olarak farklılaştırma stratejilerini ve daha az oranda maliyet liderliğini benimsemiş eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Varmah (2012) tarafından yapılan çalışmada Kenya, Nairobi'deki Ağa Han Üniversite Hastanesi tarafından benimsenen Rekabetçi Stratejiler ve çalkantılı iş ortamında bunların uygulanmasında karşılaşılan zorluklar hakkında bir vaka çalışması yürüterek mevcut araştırma boşluğunu doldurmayı amaçlamıştır. Katılımcıların çoğunluğunun (%85) ürün tasarımı/stili, reklamlar/promosyonlar, kaliteli ürünler, marka itibarı ve tanıtım kullanımının pazarda rekabetçi kalmak için kullanılan başlıca stratejiler olduğunu ortaya koymuştur.

Latheef (2015) tarafından yapılan çalışma hastanelerin rekabet stratejilerinin kasıtlı ve acil stratejilerin bir karışımı olduğunu gösterdi.

Awiti (2007) tarafından yapılan çalışmada farklılaşma stratejisi kuruluşların çoğunda belirgindi, ancak bazıları maliyet liderliği stratejisini uyarlamak için kasıtlı girişimlerde bulundu. Analizden üreme sağlığı kuruluşlarının rekabet avantajı elde etmek maksadıyla jenerik stratejiler kullandıkları tespit edildi. Farklılaştırma stratejisinin ortalama puanı 4,1 ve maliyet liderliğinin puanı 4,3'tür. Bu stratejilerin, üreme sağlığı kuruluşları içindeki çoğu kuruluş tarafından aynı şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Wang'ombe (2007) tarafından yapılan çalışmada Sağlık Bakım Kuruluşlarının şehir içindeki başlıca rekabet stratejilerinin; düşük maliyetli liderler olmak, mükemmel müşteri hizmetlerine sahip olmak, personel eğitimi, etkili işe alma politikaları ve daha iyi tesisler olduğu görülmektedir.

Devers, Brewster, and Casalino (2003) tarafından yapılan çalışmada Hastanelerin stratejik vurgusunun 1996-1997 ve 2000-2001 yılları arasında önemli ölçüde değiştiğini bulunmuştur. 1990'ların ortalarında, hastaneler öncelikle "toptan satış" stratejileri (yani yönetilen bakım planlarına çekici hizmetler sunmak) yoluyla fiyat konusunda rekabet ediyorlardı. 2000-2001'e gelindiğinde, fiyat dışı rekabet giderek daha önemli hale geldi ve hastaneler "perakende" stratejilerini yeniden canlandırdı (yani, bireysel doktorlar ve hizmet ettikleri hastalar için çekici hizmetler sunmak).

Kurtluk (2019) tarafından yapılan çalışmada özel hastanelerin izledikleri büyüme ve rekabet stratejilerinin beraber ele alınması ve hastanelerin maliyet, kalite ve finansal performansı üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Araştırma sonuçlarından birinin de hastane tarafından uygun görülen rekabet stratejilerinin hastanelerin kalite performansı üzerinde olumlu yönde etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır.

Çoğu hastanelerde rekabet stratejileri ile ilgili olan çalışmalar incelendiğinde hastanelerin farklılaşma stratejisini izlediği, sırasıyla odaklanma ve toplam maliyet liderliği stratejileri takip

ettiği, hastanelerin %33.7'si farklılaştırma-odaklanma stratejisini, 33.7'si karma strateji, %17.4'ü arada kalmış hastaneler, %11.6'sı farklılaştırma stratejisini, %2.3'ü odaklanma stratejisini, %1.2'si maliyet liderliği stratejisini izlediği, farklılaştırma stratejisinin yeni girişimciler için önem arz ettiği, farklılaştırma stratejisini özel hastanelerin daha yoğunlukta uyguladıkları, Romanya sağlık kuruluşlarının temel olarak farklılaştırma stratejilerini ve daha az oranda maliyet liderliğini benimsedikleri, ürün tasarımı/stili, reklamlar/promosyonlar, kaliteli ürünler, marka itibarı ve tanıtım kullanımının pazarda rekabetçi kalmak için kullanılan başlıca stratejiler olduğu, farklılaştırma stratejisi ve maliyet liderliği stratejilerinin çoğu üreme sağlığı kuruluşu tarafından aynı şekilde kullanıldığı, düşük maliyetli liderler olmak, mükemmel müşteri hizmetlerine sahip olmak, personel eğitimi, etkili işe alma politikaları ve daha iyi tesisler gibi stratejiler benimsendiği, hastane tarafından seçilen rekabet stratejileri ise hastanenin kalite performansı üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu gibi sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Yapılan çalışmada Covid-19 salgının hastanelerin rekabet stratejilerine etkisini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla toplanan 222 anketin verileri analiz edilerek değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmanın sonuçları şu şekildedir:

Anketi yanıtlayan katılımcıların sayısı 222'dir. Katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında;

- 112'si kadın, 108'i erkek ve 2'si cinsiyet sorusunu yanıtlamamıştır.
- 54'ü 18-25 yaş aralığında, 86'sı 26-35 yaş aralığında, 63'ü 36-45 yaş aralığında, 17'si 46-55 yaş aralığında ve 2'si yaş sorusunu yanıtlamamıştır.
- 1'i ilköğretim, 13'ü lise, 54'ü ön lisans, 124'ü lisans, 19'u yüksek lisans, 9'u doktora, 2'si eğitim durumu sorusunu boş bırakmıştır.
- 95'i 0-5 yıl, 55'i 6-11 yıl, 44'ü 12-17 yıl, 19'u 18-23 yıl, 5'i 24-29 yıl, 2'si 30+ yıl ve 2'si kurumda çalışma süresini boş bırakmıştır.
- 12'si doktor, 67'si hemşire, 3'ü ebe, 96'sı sağlık teknikeri, 14'ü idari personel, 28'i diğer mesleklere mensup ve 2'si meslek sorusunu boş bırakmıştır.
- 115'i evet, 104'ü hayır, 3'ü hastanenizin bir rekabet stratejisi var mı sorusunu boş olarak bırakmıştır.

Çalışmanın en dikkat çekici bulgularından biri ankete katılan sağlık personelinin önemli bir kısmının (104'ünün) hastanelerinin bir rekabet stratejisi olmadığını, sadece 1'i hariç diğerlerinin (103'ünün) rekabet stratejileri ile ilgili ifadeleri değerlendirmiştir. Bu durum sağlık personelinin önemli bir kısmının çalıştıkları hastanede rekabet stratejilerinin farkında olduğunu fakat farkında oldukları durumların bir rekabet stratejisi neticesinde gerçekleştiğinin farkında olmadıkları olarak değerlendirilebilir.

Katılımcılardan elde edilen verilerle yapılan analizler sonucunda Covid-19 salgının hastanelerin rekabet stratejilerinden farklılaştırma ve odaklanma stratejilerini etkilemediği fakat toplam maliyet liderliği stratejisini etkilediği ortaya çıkmıştır.

Konu ile ilgili yapılacak çalışmalara; aynı çalışmanın, kamu hastanelerinde çalışan idari personel ile özel hastanelerde çalışan idari personele daha geniş örneklerde uygulanarak Covid-19 salgının hastanelerin rekabet stratejilerine etkisinin ölçülmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2020). Yoğun Rekabet İçindeki İşletmeler İçin Rekabet Stratejileri: Konumlandırma Okulunun Avantajları. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19), 18-34.
- Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.
- Akbolat, M. (2009). *Türkiye Sağlık Sektöründe Rekabet Stratejileri: Hastaneler Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya). Erişim Yeri: <https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/tezsorgusonucyeni.jsp>. (Tez No: 228715).
- Akbolat, M. ve Işık, O. (2012). Hastanelerde Rekabet Stratejileri ve Performans. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (1): 401-424.
- Altman, R. L., Anstett, T., Simpson, J. R., Del Pino-Jones, A., Lin, C. T. ve Pell, J. (2020). Ambulatory Clinician's Guide To Inpatient Service: An Innovative Rapid Onboarding Strategy For The Covid-19 Pandemic. *Innovative Onboarding Strategy For Inpatient Clinicians*, 802-806.
- Awıtlı, M. A. (2007). *A Survey Of Competitive Strategies Used By Reproductive Health Organizations To Cope With Increased Competition In The Private Sector* (Master's Thesis). Access Point: A Survey Of Competitive Strategies Used By Reproductive Health Organizations To Cope With Increased Competition In The Private Sector (Uonbi.Ac.Ke).
- Cevahir, E. (2020). *Spss ile Nicel Veri Analizi Rehberi*. İstanbul: Kibele Yayınları, 1. Baskı.
- Coughlina, L. N., Bonara, E. E. ve Bickel, W. K. (2021). Considerations For Remote Delivery Of Behavioral Economic Interventions For Substance Use Disorder During Covid-19 And Beyond. *Journal Of Substance Abuse Treatment*, 1-4.
- Devers, K. J., Brewster, L. R. ve Casalino L. P. (2003). Changes In Hospital Competitive Strategy: A New Medical Arms Race?. *Health Services Research*. 447-469.
- Dikmen, A., Kına, H. M., Özkan, S. ve İlhan, M. N. (2020). Covid-19 Epidemiyolojisi: Pandemiden Ne Öğrendik. *J Biotechnol And Strategic Health Res.*, 1(Özel Sayı): 29-36.
- Doğan, E. (2017). Rekabet Stratejileri Perspektifinden Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 163-178.
- Döndaş Bağışlayıcı, A. ve Bekmezci, M. (2020). Bankacılık Sektöründe Rekabet Stratejileri. *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 1(1), 103-113.
- Duran, M. S. ve Acar, M. (2020). Bir Virüsün Dünyaya Ettikleri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri. *International Journal Of Social And Economic Sciences*, 10(1): 54-67.

- Gagliano, A. vd. (2021). Covid-19 Epidemic In The Middle Province Of Northern Italy: Impact, Logistics, And Strategy In The First Line Hospital. *Disaster Medicine And Public Health Preparedness*, 14(3), 372-376.
- Hu, J., Hu, G., Cai, J., Xu, L. ve Wang, Q. (2021). Hospital Bed Allocation Strategy Based On Queuing Theory During The Covid-19 Epidemic. *Cmc*, 66(1), 793-803.
- İnce, M, ve Gürbüz, A. (2020). Yeni Girişimcilerde Rekabet Stratejileri Uygulamaları ve İşletme Performansı İlişkisi. *Econder International Academic Journal*, 4 (1) , 94-115 .
- Janssens, W. vd. (2021). The Short-Term Economic Effects Of Covid-19 On Low-Income Households In Rural Kenya: An Analysis Using Weekly Financial Household Data. *World Development* 138, 1-8.
- Kurtluk, E. (2019). *Özel Hastanelerde Büyüme ve Rekabet Stratejileri Uygulamaları: Ankara İli Örneği* (Doktora Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul). Erişim Yeri: <https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/tezsorgusonucyeni.jsp>. (Tez No: 595004).
- Latheef, F. (2015). *Competitive Strategies In The English National Healthcare System (Nhs) A Case Study Of York Teaching Hospital* (Thesis For The Master's Degree In Business Administration). Access Point: <http://bth.diva-portal.org/smash/get/diva2:831925/fulltext01.pdf>.
- Nigro, G. L., Bizzoca, M. E., Muzio, L. L. ve Campisi, G. (2020). The Management Of Dental Practices In The Post-Covid 19 Era: An Economic And Operational Perspective. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 1-21.
- Sevinç, F. ve Güzel, T. (2016). Yat Limanı İşletmelerinde Rekabet Stratejileri; Türkiye'deki Uygulamalar. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 13 (1), 60-76.
- Stefan, S.C. ve Popa, S.C. (2019). Exploring The Features Of Health Organizations' Competitive Strategies. *33rd International-Business-Information-Management-Association (Ibima) Conference, Education Excellence And Innovation Management Through Vision 2020*, 2942-2948.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell ,L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (Sixth Ed.) Pearson, Boston.
- Tan, Z. ve Öztürk, M. (2018). Porter'in Rekabet Stratejileri: Safranbolu Turizm İşletmelerinde Bir Uygulama. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 131-147.
- Tayar, T., Gümüştakin, E., Dayan, K. ve Mandi, E. (2020). Covid-19 Krizinin Türkiye'deki Sektörler Üzerinde Etkileri: Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Araştırması. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayı, 293-320.
- Üstünoldu, E. (2002). *İstanbul İlinde Bazı Özel Yataklı Tedavi Kuruluşlarında Rekabet Stratejileri ve Hasta Memnuniyeti Üzerine Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul). Erişim Yeri: <https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/tezsorgusonucyeni.jsp>. (Tez No: 115915).
- Varmah, M. B. M. (2012). *Competitive Strategies Adopted By Aga Khan University Hospital In Nairobi, Kenya And Challenges Faced In Their Implementation* (A Research Project

- Submitted In Partial Fulfillment Of The Requirement For The Degree Of Master Of Business Administration (Mba), School Of Business, University Of Nairobi). Access Point: <http://erepository.uonbi.ac.ke/bitstream/handle/11295/12894/milton%20varmah%20d61-60891-2011.pdf?sequence=3&isallowed=y>.
- Vles, G. F. vd. (2020). Returning To Elective Orthopedic Surgery During The Covid-19 Pandemic: A Multidisciplinary And Pragmatic Strategy For Initial Patient Selection. *www.journalpatientsafety.com*, 16(4), 292-298.
- Wang'ombe, C. W. (2007). *Competitive Strategies Of Health Maintenance Organizations In Nairobi* (Master's Thesis). Access Point: <http://erepository.uonbi.ac.ke/handle/11295/21279>.
- Wee, L. E. vd. (2020). Respiratory Surveillance Wards As A Strategy To Reduce Nosocomial Transmission Of Covid-19 Through Early Detection: The Experience Of A Tertiary-Care Hospital In Singapore. *Infection Control & Hospital Epidemiology*, 41, 820–825.
- XU, S. vd. (2020). Cancer patient management strategy in a Cancer Center of Zhejiang, China during the COVID-19 pandemic. *BMC Cancer*, 1-12.

KİLİT DENETİMİN REA MODELİ İLE MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİNE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Nazan Güngör KARYAĞDI¹

Bitlis Eren Üniversitesi,

ORCID ID:0000-0003-3938-4147

Özet

İşletmelere ait bilgilerin yüksek kalitede olması işletmelerin faaliyetlerinin sürdürülmesi ve alınan kararların etkin bir şekilde uygulanabilmesi açısından oldukça önemlidir. İşletmelerin çalışma koşullarının iyileştirilmesinde büyük etkiye sahip olan bilgi, verilerin sistematik bir şekilde birbiriyle ilişkilendirilmesi sonucu üretilmektedir. Bu sebeple bilginin üretilmesi, bilgi için verilerin toplanabilmesi ve taraflara iletilebilmesi son zamanlarda teknolojik gelişmelere olan ilgiyi artırmıştır. İşletme faaliyetlerinin bilgi üretim sürecine dâhil olması ve yüksek kalitede muhasebe bilgi kalitesine sahip olması teknolojik gelişmelere uyumlu veri tabanlarının oluşturulmasıyla gerçekleşmektedir. Son yıllarda veri tabanlarının oluşturulmasıyla ilgili çeşitli modeller oluşturulmuştur. İşletmelerdeki muhasebe bilgi kalitesinin oluşturulması, piyasadaki paydaşların doğru kararlar verebilmesi, piyasalarda etkinliğin optimize edilmesi vb. açılardan muhasebe bilgi sistemi veri tabanı tasarımında kullanılan modellerden biri de REA (resources – events - agents) muhasebe modelidir. Modelin yanı sıra muhasebe bilgi yönetiminin iyileştirilmesinde etkin rol oynayan kavramlardan biri de kilit denetimdir. Kazanç yönetimi ve analist kaygısı taşıyan işletmelerde muhasebe bilgi kalitesinin artırılmasında etkili olan kilit denetim, REA modeline dayalı olarak denetim standartlarının uygulanabilirliği ve sermaye piyasası etkinliğinin artırılması açısından da olumlu bir etkiye sahiptir. Bu amaçla çalışmada, kilit denetimin REA modeli ile muhasebe bilgi sistemine etkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Denetim, Kilit Denetim, REA Model, Muhasebe Bilgi Sistemi

EVALUATION OF THE EFFECT OF KEY AUDIT ON THE REA MODEL AND THE ACCOUNTING INFORMATION SYSTEM

Abstract

The high quality of the information belonging to the enterprises is very important in terms of the continuation of the activities of the enterprises and the effective implementation of the decisions taken. Information, which has a great effect on improving the working conditions of enterprises, is produced as a result of systematically correlating data. For this reason, the production of information, the collection of data for information and the ability to transmit it to the parties have recently increased the interest in technological developments. The inclusion of

¹ Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, , ORCID ID: 0000-0003-3938-4147

business activities in the information production process and the high quality of accounting information are achieved by the creation of databases compatible with technological developments. In recent years, various models have been created for the creation of databases. Establishing the accounting information quality in businesses, enabling the stakeholders in the market to make the right decisions, optimizing the efficiency in the markets, etc. In terms of accounting information system, one of the models used in database design is the REA (resources - events - agents) accounting model. In addition to the model, one of the concepts that plays an active role in the improvement of accounting information management is key auditing. Key auditing, which is effective in increasing the quality of accounting information in businesses with earnings management and analyst concerns, also has a positive effect on the applicability of auditing standards and increasing capital market efficiency based on the REA model. For this purpose, it is aimed to investigate the effect of key audit on the accounting information system with the REA model.

Keywords: Audit, Key Audit, REA Model, Accounting Information System

1. GİRİŞ

Veri tabanlarında oluşan verilerin muhasebe bilgi sistemleri tarafından sorunsuz bir şekilde kullanılmasına olanak sağlayan modellerin oluşturulması işletmeler için büyük bir zorunluluk oluşturmuştur. Bilgi iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi ve bu gelişmeler doğrultusunda oluşturulan veri tabanları, muhasebe işlemlerinin daha kısa sürede ve denetime açık bir şekilde yapılmasını kolaylaştırmıştır. Önceleri geleneksel işlemlerle yapılan muhasebe işlemleri bilgi teknolojilerinin personeller tarafından da benimsenmeye başlamasıyla işlemlerin bilgisayar ortamına aktarılması sağlamıştır.

Muhasebe bilgi sistemine kolaylık sunacak modellerin oluşturulması çabaları, daha az zamanda daha çok işlem yapılması, daha çok veri girişinin mümkün olması gibi yönleriyle işletmelere avantajlar sağlamıştır. Bilgi teknolojilerinin bu hızlı dönüşümü ve modellere dayalı bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılması muhasebe sürecinde tedarikçiler ve müşteriler ile olan ilişkileri de pozitif yönde etkilemektedir. Oluşturulan modeller ve veri tabanları aracılığıyla elde edilen bütün veriler işletmelerin bütün birimleri tarafından kullanılmakta ve ihtiyaç duyulan bilgilere kısa zamanda erişim gücünü arttırmaktadır. Muhasebe bilgi sistemi çerçevesinde yapılan işlemlerin denetimi de işletmeler için büyük önem arz etmektedir. İşlemlerin şeffaf, karşılaştırılabilir, güvenilir bir şekilde yapılması, karar alıcıların karar alırken objektif olması, yönetimin ve işletmenin değerinin artması gibi konularda etkili olan kilit denetim ve konularının da göz önünde tutulması gerekmektedir. Bu sebeple oluşturulan modellerde kilit denetim konularının muhasebe bilgi sistemine olan etkilerinin tasarlanarak oluşturulması işlemlerin süreci ve kalitesi açısından önemlidir. REA modeli kilit denetim konularının ve muhasebe bilgisi sisteminin bütünleştirilerek sunulması açısından oldukça avantajlı bir model olarak kabul görmektedir. Bu bilgiler ışığında çalışmada, kilit denetim konularının REA modeline tasarlanarak muhasebe bilgi sistemine olan etkisi sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu yönüyle ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayacak nitelikte olduğu düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kilit Denetim

Denetim raporu kullanıcılarının hazırlanan raporlarda denetim sürecine yönelik bilgilerin eksiksiz bir şekilde yer alması konusunda bir takım taleplerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu talepler doğrultusunda rapor hazırlayanlar tarafından düzenlemeler yapılmış ve raporların içeriğinin tekrar alınmasına dikkat edilmiştir. Böylece kilit denetim konuları kavramı ortaya çıkmıştır. Kilit denetim konuları, mali tabloların denetiminde önem arz eden ve denetçilerin denetim süreçlerinde en çok dikkat etmesi gereken hususları içermektedir (Ertan & Kızılcık, 2019: 265). Bu alanlara denetim raporlarında yer verilerek sunulan bilgilerin kullanıcılarla paylaşılması, denetim sürecine yönelik şeffaflığı arttıracak raporların hazırlanması ve denetim raporlarının iletişim değerini artırma gibi hususlar giderek önem kazanmaya başlamıştır (ACCA, 2018: 5).

- Denetimi gerçekleştiren denetçiler, kilit denetim konularını belirlerken; yanlışlık riski yüksek olan alanları, yönetimin önemli yargılarını kapsayan alanları ve dönem içinde gerçekleşerek denetimi önemli düzeyde etkileyen olay ve işlemleri dikkate almalıdır. Bu konular arasında denetimi ve sürecini etkileyecek konular seçilmelidir. Böylelikle denetim kalitesi de olumlu yönde etkilenecektir (Ertan & Kızılcık, 2019:265). Kilit denetim konularının denetim raporlarında bildirilmesinin temelinde bazı amaçlar yer almaktadır. Bu amaçlar şunlardır (Temiz, Acar , & Durmaz , 2020: 22):
- Yapılan denetimde şeffaflığın üst düzeyde sağlanarak raporun iletişim değerini arttırmak,
- Finansal tablo kullanıcılarına, işletme ve finansal tabloların muhakemesini içeren alanların anlaşılabilirliği konusunda yardımcı olmak,
- Mesleki muhakemenin göz önünde buldurulmasıyla cari döneme ait olan finansal tabloların anlaşılmasında ilave bilgiler sunmak.

Kilit denetim konuları denetim raporunda, görüşün dayanağının yer verildiği kısmın bulunmaktadır. Denetçilerin görüşüne yakın bir yerde olması, raporu inceleyenler tarafından kilit denetim konularının daha kolay bir şekilde fark edilmesine katkı sağlamaktadır. Kilit denetim konuları bölümünde, konunun neden kilit denetim konusu olduğu açıkça belirtilmeli ve denetimde konunun nasıl ele alındığına dair detaylı bilgiler yer almalıdır. Bununla birlikte kilit denetim konusuna ilişkin bir finansal tablo açıklamasına yer verilerek varsa bu bölümde söz konusu açıklamaya atıfta bulunulması gerekir (BDS 701: 13). Kilit denetim konuları, denetim raporunun kilit denetim konuları başlıklı bölümünde, ayrı ayrı alt başlıklar şeklinde sunulmalıdır. Kilit denetim konuları bölümünün giriş cümlesinde, görüşün dayanağı paragrafında açıklanan konuya mutlaka atıfta bulunulmalıdır. Bunun yanı sıra kilit denetim konuları bölümünde, bu konuların denetimde en çok önem arz eden konular olduğu ve

denetçinin bu konular hakkında ayrı bir görüş vermediği belirtilmelidir (Ertan & Kızık, 2019: 267).

Denetim ve güvence hizmetlerinin kalitesini daha da güçlendirmek ve küresel çapta bu hizmetlere güven sağlamayı amaç edinen bağımsız, küresel, standartlar belirleyen bir kurum statüsünde olan Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB), denetçilerin raporundaki kilit denetim konularının muhasebe bilgi kalitesini ve denetçi raporunun iletişimsel değerini artıracaklarını düşünerek Ocak 2015 tarihinde ISA 701 “Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi” standardını yayınlamıştır. ISA 701 standardının 15 Aralık 2016 ve sonrasında hesap dönemlerinde uygulanması zorunluluğu getirilmiştir (Temiz, Acar , & Durmaz , 2020: 21).

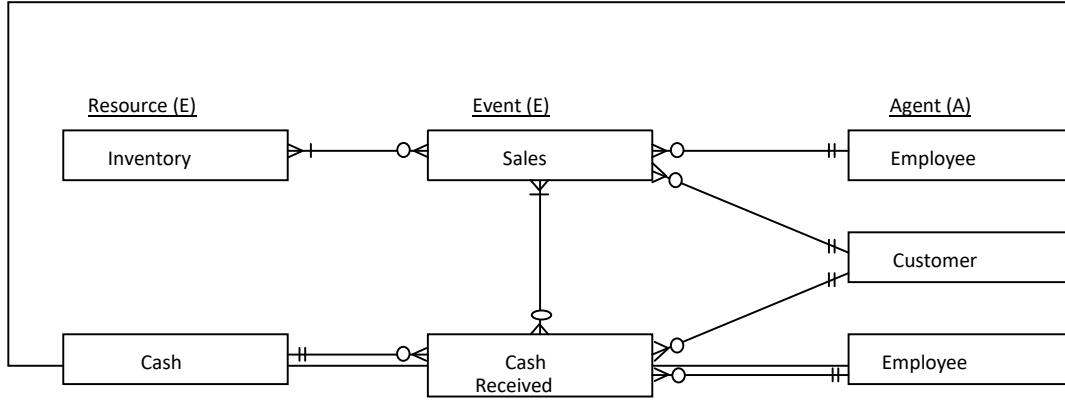
2.2. Rea Modeli

Resources (kaynaklar) – Events (olaylar) – Agents (tarafklar) kavramlarının bir araya gelmesiyle oluşan REA model veri tabanı üç önemli unsurun bütünleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Karagül, 2022: 1544). REA modelinin temelinde bulunan kaynaklar, olaylar ve taraflar arasında gelişen dönüşüme ve değişim süreçlerinin tekrar eden ilişkileri mevcuttur (Poels vd., 2007:64). Bu 3 önemli unsura ilişkin bilgiler şöyledir:

Kaynaklar: Bir işletmenin kontrolü kapsamında olan bütün değerler olarak tanımlanır. Muhasebe bilgi sistemindeki “varlıklar” kavramına karşılık gelen kaynaklar, veri tabanının yapılanmasından dolayı alacakları içermemektedir. Ekonomik olaylardaki eşitsizlikler alacak-borç ilişkisinin ve gelecek aylara ait gelirler/giderlerin doğmasına neden olmaktadır (McCarthy, 1982:568).

Olaylar: İşletmenin pazarlamadan satın almaya, üretimden depolamaya, finanstan muhasebeye ve denetime kadar bütün faaliyetlerini kapsayan işlemlerdir. Bu işlemlerden finansal özellikli olanlar yani “kaynaklar”daki artış ya da azalış gibi değişimleri ortaya çıkaran işlemler “ekonomik olaylar” olarak sınıflandırılır. Tahsilat, hammadde tedariki, satış vb. ekonomik olaylardandır (Karagül, 2022: 1548). Kaynaklar üzerinde direkt etkisi olmayan fakat denetim, kontrol, yönetsel faaliyetler bakımından ekonomik olaylarla ilişkili faaliyetlerin tümü de ise “destekleyici olaylar” olarak ifade edilmektedir. Müşterilerin kredibilitésinin incelenmesi, stok kontrolü gibi faaliyetler destekleyici olaylara örnek olarak verilebilir. Ekonomik olaylar muhasebe bilgi sisteminin esas veri kaynağını oluşturduğundan zengin bir veri tabanı oluşturabilmek amacıyla verilerin en detaylı şekilde toplanmasını ve kaydedilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle oldukça önemlidir (Hall, 2011:461).

Taraflar: REA modelinde önemli bir unsur teşkil eden taraflar, olaylara katılan veya astlarının katılımından sorumlu olan kişi ya da birimler olarak tanımlanır (McCarthy, 1982:563). Modelde, her bir olay en az bir iç ve/veya dış tarafla bağlantılı olacak şekilde gelişir. Örneğin, bir satış işleminde iç taraf işletmenin pazarlama departmanı/personeli olabilirken dış taraf ise müşteri olmaktadır. Benzer şekilde yarı mamullerin üretiminin tamamlanıp nihai mamul ambarına aktarılması işleminde üretimden sorumlu taraf iç tarafı temsil ederken teslim alan taraf (örneğin, teslim alma memuru) dış taraf olarak yer almaktadır (Hall, 2011:461). Aşağıda Şekil 1’de REA modeli yer almaktadır.

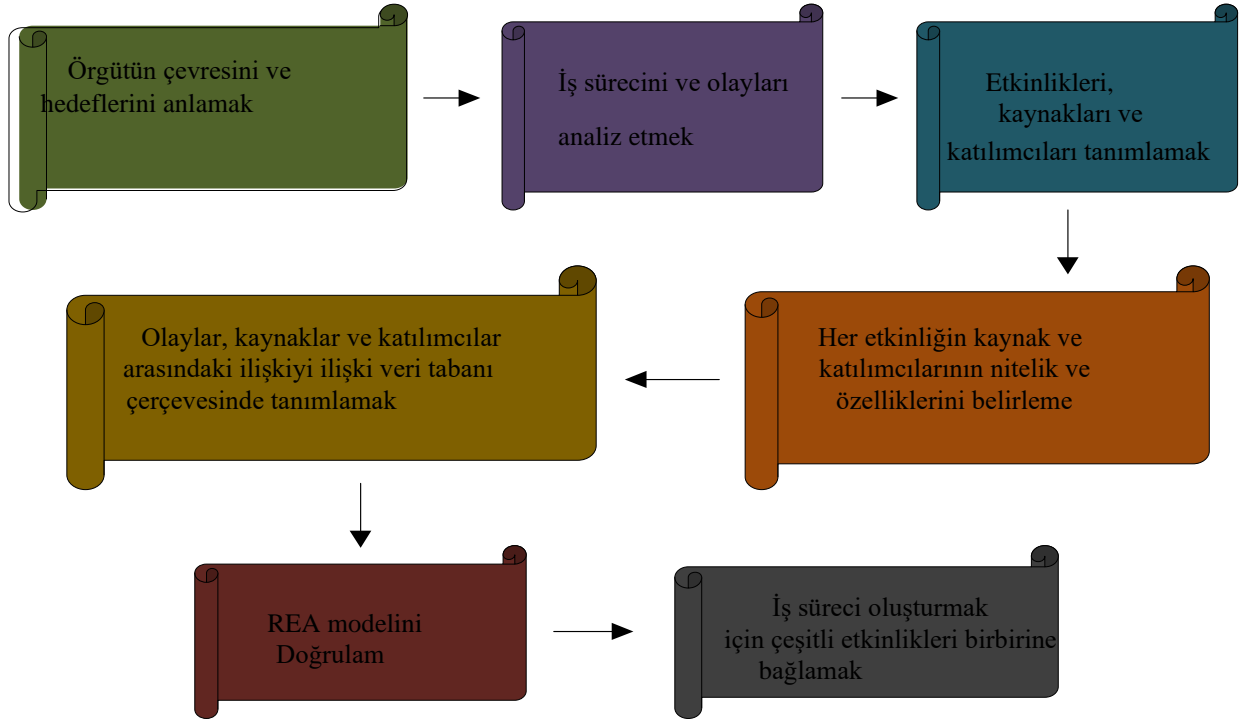
Şekil 1. REA Modeli Örneği

Kaynak: (Mohamed & Noordin, 2013: 1220)

Birbiri ile ilişki olan kaynak, olay ve taraf unsurlarının farklı unsurları da içerdiği görülmektedir. İşletmelerin bütün faaliyetlerine özellikle muhasebe bilgi sistemine katkıları olan REA modelinin birim personelleri tarafından benimsenmesi ve model çerçevesine uyum sağlanması işletmeler ve gelecekleri için büyük önem arz etmektedir.

3. KİLİT DENETİMİN REA MODELİ İLE MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİNE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kilit denetim, denetçilerin mesleki yargıya göre açıklama yapması gereken konuları kapsamaktadır. Cari dönem mali tablolarının denetlenmesi bakımından da önemli olan kilit denetim, tabloların açıklanmasına endekslenen kilit denetim olaylarını ayrıntılı bir şekilde sunar (Gold & Heilmann, 2019: 2). Bu durum denetçiler ve standartları uygulayanlar için oldukça önemlidir. Çünkü gerek denetçiler gerekse standartları uygulayanlar, kilit denetim konularının işletmeler için bilgi içeriğinin, karar verme etkinliğinin artırılabilmesi ve denetim etkinliğinin sağlanabilmesi, denetim değerinin artırılabilmesine katkı sağlayacağına inanmaktadır (Zaitone, Al-Zahrani, & Ahmed, 2022: 1365). REA modeli ise, kaynaklar, iş riski yönetimi olaylarını, katılımcıları ve bunlar arasındaki ilişkiyi inceleyen ve iş faaliyetlerini kaydeden bir modeldir. Kaynaklar, etkinlikler ve katılımcıların birbiriyle ilişki içerisinde olmasını sağlayan REA modeli, iş süreçlerinin daha kolay gerçekleştirilmesine, finansal ve finansal olmayan verilerin kodlanarak tarafların daha kolay kullanılabilmesine yardımcı olmaktadır. (Zaitone, Al-Zahrani, & Ahmed, 2022: 1368). REA modeli, muhasebe bilgi sistemi açısından veri tabanında kayıtlı tüm verileri tüm fonksiyonların kullanabileceği biçimde ilişkilendirerek kurumsal kaynak planlaması sistemlerinin gelişimine de katkı sağlamıştır (Karagül, 2022: 1557). İşletmeler için gerek konum gerekse iş süreçleri açısından sürekli geliştirilmeye çalışılan REA modeli aşağıda Şekil 2’de verilmiştir.

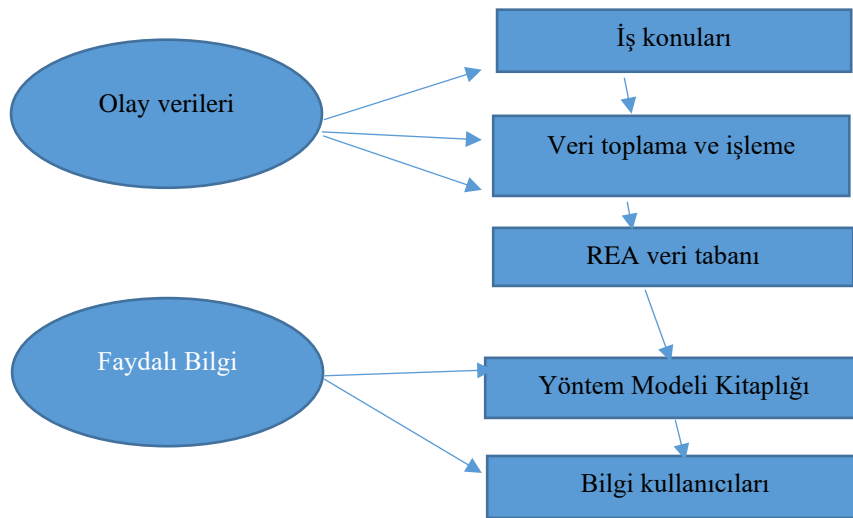

Şekil 2. REA modeli süreci

Kaynak: Du (2022:2)

Şekil 2 incelendiğinde REA modeline dayalı bir muhasebe bilgi sistemi tasarımı görülmektedir. İş süreçlerinin izlenmesi ve olaylara bağlı olarak gerçekleştirilmesi ile yöneticilerin planlama, uygulama ve kontrol etme süreçleri kısaltacak, verim artacaktır.

REA model, işletmelerde ekonomik iş süreçleri ve olaylarında verilerin nasıl saklanacağı ve kullanılacağını belirleyen önemli bir modeldir. Bu modele dayalı muhasebe bilgi sistemi, çeşitli görünümüleri kullanabilmek amacıyla ihtiyaç duyulan bilgileri sağlayabilir, veri tutarsızlığını ve verilerin gereksiz bir şekilde tekrarlanarak depolanmasını engelleyebilir (Du 2022:2-3).

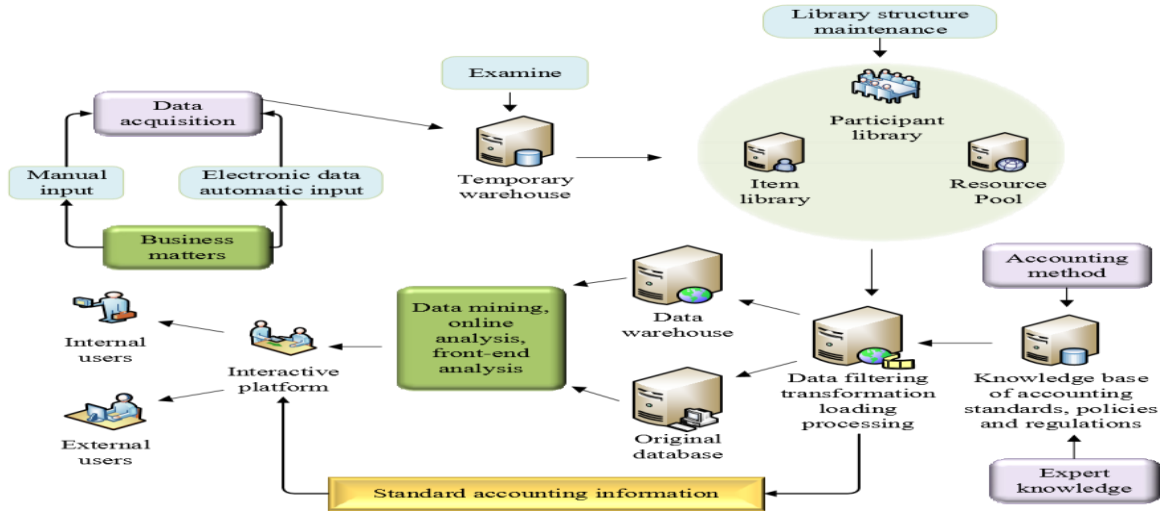

Şekil 3. REA Modeline Dayalı Muhasebe Bilgi Sistemi Modeli

Kaynak: Du (2022:3)

Şekil 3 incelendiğinde, iş konuları, veri toplama ve işleme, REA veri tabanı olay verilerinin kapsamına alınarak muhasebe bilgi sistemine dâhil edilmektedir. Yönetim modeli kitaplığı ve bilgi kullanıcıları ise faydalı bilgini oluşmasına katkı sağlayarak muhasebe bilgi sistemine etki etmektedir. Birbirine bağlı olan bu süreçler, muhasebe bilgi kullanıcılarının verileri birçok açıdan analiz etmesine fırsat vermektedir.

Kilit denetim konularının yürütülen işlemlere daha fazla şeffaflık sağlanması modelin anlaşılması ve değerinin artması açısından oldukça önemlidir. Bununla beraber yine kilit denetim konularının tasarlanması kullanıcıların karar almasında etkili olarak daha fazla bilgi sağlayıcı nitelik taşımaktadır. İşletmenin ve yönetimin anlaşılması konusunda da hedef kullanıcılara yol gösterici olan kilit denetim konuları oldukça etkin rol oynamaktadır (Celayir & Türedi, 2021: 206). İşletmelerin sürekliliğinin değerlendirilmesi, kontrol eksiklikleri, sto değerlemesi gibi kilit denetim konuları da işletmelerin bu modele yönelmesinde etkili olmaktadır. Bu bilgiler ışığında kilit denetim konularının REA modeline tasarlanarak muhasebe bilgi sistemine ciddi anlamda etkisini olduğu görülmektedir. Kilit denetim konularının REA modeline dayalı olarak tasarlanmasına ilişkin şekil aşağıdaki Şekil 4’te verilmiştir.

Şekil 4: Kilit Denetim kapsamındaki konuların REA modeline dayalı tasarımı

Kaynak: (Du 2022:3).

Şekil 4’e bakıldığında Wande ve CSMAR veri tabanlarından alınan bilgiler doğrultusunda, kilit denetim konuları ve muhasebe bilgi kalitesi arasında çok güçlü bir bağ vardır. Bu bağ, Kazanç yönetimi ve uygulanabilir tahakkukların mutlak değeri açısından ele alınmaktadır (Du 2022:3). Kazanç yönetimi, özel kazançlar elde edebilmek amacıyla dışsal finansal raporlama sürecine bilerek müdahale etmek şeklinde tanımlanmaktadır. Buradaki dışsal finansal raporlama ifadesi ile kazanç yönetiminin kamuya açıklanan bilgilere yapılan müdahale yönünün ön plana çıkarılması amaçlanmıştır (Memiş & Çetenak, 2012: 206). Bu ikili arasındaki bağı Şekil 3’e göre değerlendirmek gerekirse, uygulanabilir tahakkukların mutlak değeri ne kadar büyük olursa kazanç yönetiminin de derecesi o kadar ciddi olmaktadır. Bu sebeple kilit denetim kapsamındaki bütün konular muhasebe bilgi sisteminin yanı sıra kazanç yönetimi üzerinde de etkilidir (Du 2022:3).

4. SONUÇ

Veri toplama konusunda yaşanan karmaşıklıklar işletmeleri fazla sayıda finansal ve finansal olmayan verilerle uğraşmak zorunda bırakmıştır. Bu durum işletmelere zaman açısından sorun yarattığı gibi işletmelerin elde edilen verileri etkin şekilde yönetmemesi açısından da büyük zorluklar çıkarmaktadır. Elde edilen verilerin işletmelerin tüm fonksiyonları tarafından kullanılması ve bu şekilde kodlanması, verilerin diğer fonksiyonlar tarafından spesifik olarak kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle muhasebe bilgi sistemi ve denetimde karşılaşılan bu zorlukları gidermek amacıyla veri tabanı modelleri geliştirilmeye ve bu modellerden REA muhasebe modeli tercih edilmeye başlanmıştır. Kaynak, olay ve taraflar arasındaki ilişkiyi güçlendirerek, kurumsal kaynak planlaması açısından da etkili olan REA modeli, denetimin de önemli konularının bilgi sistemi açısından değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

Bu çalışma, REA modelini temel alarak kilit denetim konularının muhasebe bilgi yönetimini ele almıştır. Kilit denetim kalitesi ve muhasebe bilgi kalitesi arasındaki ilişkiyi analiz eden bu çalışmada;

- Kilit denetim konularının yeterli bir şekilde açıklanması ile muhasebe bilgi yönetiminin kalitesi artabilmekte, işletmelerin "kişiselleştirilmiş bilgilerini" elde etmek için raporlama yapan kullanıcıların maliyetleri düşebilmekte, bilgi şeffaflığını artırılabilir ve bilgi içeriğini iyileştirme gerçekleştirilebilmektedir.
- Kilit denetim konularının muhasebe bilgilerinin kalitesini iyileştirme etkisi, kazanç yönetimi yüksek olan işletmelerde daha belirgin olmaktadır.
- Kilit denetim konularının sunulan denetçi raporlarında sayısı ve açıklama, yanıt paragraflarının açıklanması ne kadar detaylı olursa, muhasebe bilgi yönetiminin kalitesi de o ölçüde iyi olmaktadır.

Bu bilgiler ışığında, işletmeler tarafından REA modelinin kilit denetim konularının ve muhasebe bilgisi sisteminin bütünleştirilerek sunulması açısından oldukça avantajlı bir model olarak kabul edilmesi ve kullanılmasının bir çok açıdan faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ACCA (2018), Key audit matters: unlocking the secrets of the audit, https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/professional-insights/Keyaudit-matters/pi-key-audit-matters.pdf (11.02.2022)

BDS 701 Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi, 09.03.2017 tarihli ve 30002 sayılı resmi gazete

Celayir, D., & Türedi, H. Kilit denetim konularının Uluslararası Denetim Standardı (UDS) 701. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 3,4,2021

- Du, N. Impact of Key Audit Matters on Accounting Information Management by REA Model. *3rd International Symposium on Economics, Management, and Sustainable Development (EMSD 2022)*, 2022.
- Ertan, Y., & Kızık, E. (2019). Kilit Denetim Konuları: BİST İmalat Sektöründe Faliyette. *Muhasebe ve Finansman Dergisi Bulunan İşletmelerin 2017 Yılı Denetim Raporlarının İncelenmesi*(Ağustos Özel Sayı), 263-278. <https://doi.org/10.25095/mufad.606023> (Erişim Tarihi:11.03.2022).
- Gold, A., & Heilmann, M. (2019). The consequences of disclosing key audit matters (KAMs): A review of the academic literature. *Maandblad voor accountancy en bedrijfseconomie*, 93(2), 5-14. <https://mab-online.nl/article/29496/> (Erişim Tarihi:09.03.2022).
- Karagül, A. A. (2022). Muhasebe Bilgi Sistemi Tasarımında REA Modeli. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(45), 1537-1557. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iticusbe/issue/74685/1069001> (Erişim Tarihi: 05.03.2022).
- Memiş, M. Ü., & Çetenak, E. (2012). Kurumsal Yönetimin Kazanç Yönetimi Uygulamaları Üzerine Etkisi: İMKB'de İşlem Gören Şirketler Üzerine Uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 205-224. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4391/60387> (Erişim Tarihi:02.03.2022).
- Mohamed, I., & Noordin, M. (2013). STA Data Model for Effective Business Process Modelling. *Procedia Technology*(11), 1218-1222. <https://pdf.sciencedirectassets.com/282073/1-s2.0-S2212017313X00064/> (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Resources, Events, Agents*. (2022). https://en.wikipedia.org/wiki/Resources,_Events,_Agents adresinden alındı. (Erişim Tarihi:05.03.2022).
- Temiz, H., Acar , M., & Durmaz , Ş. (2020). Kilit Deentim Konularının Denetim Raporlarının Bilgilendiriciliği ve Güvenilirliği Üzerindeki Etkisi: Profesyonel Olmayan Yatırımcılar Üzerine Bir Araştırma. *İda Academia*, 3(1), 20-41. <http://www.idaacademia.org/tr/pub/issue/53171/635880> (Erişim Tarihi:16.03.2022).
- Zaitone, B. A., Al-Zahrani, A., & Ahmed, O. (2022). Spray Drying of PEG6000 Suspension: Reaction Engineering Approach (REA) Modeling of Single Droplet Drying Kinetics. *Process Academy*, 10(7), 1363-1374. <https://doi.org/10.3390/pr10071365>. (Erişim Tarihi:05.03.2022)

TÜRKİYE’DE EN DEĞERLİ BEŞ MARKANIN İNSTAGRAM KULLANIMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Feryat ALKAN

Muş Alparslan Üniversitesi, - 0000-0001-9962-4195

ÖZET

Yeni iletişim teknolojileriyle birlikte zaman ve mekân kavramları anlamlarını kaybetmiş ve anlık iletilerle birlikte bilgiler edinilmeye başlanmıştır. Son dönemlerde teknolojik alanlarda meydana gelen hızlı gelişmeler, internet tabanlı teknolojilerin de hızlıca gelişmesine neden olmuştur. Taşınabilir internet teknolojilerinde yaşanan bu hızlı gelişmeler, internet kullanım oranlarının artmasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmelerle birlikte tüketim alışkanlıkları da değişmiş ve pazarlama alanında da önemli değişikliklere neden olmuştur. Sosyal medya kullanımı, günümüzde yalnızca bireysel ya da toplumsal mesajların ötesinde bilhassa marka tanıtımı ve pazarlama gibi pek çok faaliyet üzerinde etkisi önemli ölçüdedir. Rakipleri karşısında üstünlük sağlamak adına sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmaya başlayan işletmeler, ürün ve hizmetlerin tanıtılmasının yanı sıra markanın bilinirliğini arttırmak içinde sosyal mecraları kullanmaktadır. Ayrıca firmalar pazarlama faaliyetlerinden kullanıcıları faaliyet alanlarına yönlendirme ve hedef kitleyi etkilemek için sosyal medyayı kullanmaktadır. Sosyal medya ağlarının maliyet düşüklüğünden ve hedef kitleye ulaşmanın kolaylığından dolayı firmalar tarafından tercih edilmektedir. Brand Finance tarafında 2022 yılında yayınlanan Türkiye’nin en değerli markalarından ilk beşinin Instagram hesapları dikkate alınarak 01.01.2023 - 28.02.2023 tarihleri arasında yapılan paylaşımlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Marka, Sosyal Medya, Instagram

A RESEARCH ON THE USE OF INSTAGRAM OF THE FIVE MOST VALUABLE BRANDS IN TURKEY

ABSTRACT

With the new communication technologies, the concepts of time and space have lost their meaning and information has begun to be obtained with instant messages. The rapid developments in technological fields in recent years have led to the rapid development of internet-based technologies. These rapid developments in portable internet technologies have led to an increase in internet usage rates. Along with these developments, consumption habits have also changed and have caused significant changes in the field of marketing. The use of social media has a significant impact on many activities, especially brand promotion and marketing, beyond just individual or social messages today. Businesses that have started to use social media actively in order to gain an edge over their competitors use social media to promote products and services as well as to increase brand awareness. In addition, companies use social media to direct users from marketing activities to their fields of activity and to influence the target audience. Social media channels are preferred by companies due to their low cost and ease of reaching the target audience. Considering the Instagram accounts of the first five of

Turkey's most valuable brands, published by Brand Finance in 2022, the posts made between 01.01.2023 and 28.02.2023 were emphasized.

Keywords: Brand, Social Media, Instagram

1. GİRİŞ

İşletmeler için farklılaşmanın anahtarı şeklinde değerlendirilen marka kavramı, tüketiciler için satın alınan veya satın alınma ihtimali olan ürünlerin özelliklerini özet geçmekte ve satın alma davranışının gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Özellikle yoğun bir rekabetin olduğu bir ortamda tüketicilerin akıllarında farklı olarak konumlandırmak için mutlaka markalaşma çalışmalarına dikkat edilmelidir (Yılmaz, 2017: 4). Güçlü bir markanın oluşturulabilmesi için pek çok değer bir araya gelmesi ve değerler zinciri oluşturulduktan sonra olacak olan bir süreçtir. Marka, stratejik bir konudur. Stratejik bakış açısıyla tüm çalışmaların temeli oluşturulursa, ancak o zaman gerçek anlamda bir marka değeri oluşturulabilir (Ar, 2004: 141). Web 2.0 teknolojileriyle birlikte bireylere ulaşmak, geleneksel yöntemlerin geçerli olup olmadığının sorgulanmasını zorunlu kılmıştır. Web 2.0 teknolojileriyle birlikte firmaların iletişim yöntemlerini değiştirmesi zorunlu hale gelmiştir. Firmalar, sosyal medya sayesinde hedef kitesine zaman ve mekân sınırı olmadan ulaşma imkânı bulmaktadır. Kendi sistemlerini birkaç adımda kuran firmalar, tüketicilere bu sistemler üzerinde ulaşabilmektedirler. Birçok tüketici ürün iletişimine çok defa maruz kalmakta ve satın alma kararı sürecinde kolaylaştırıcı işlemlerin olmasına ihtiyaç duymaktadır. Tam olarak böyle bir durumda marka kavramı, önemli bir değer olarak kendisini göstermektedir (Taşçı, Baş, 2018: 711).

Pazarlama iletişimi, bir ürün veya hizmetin pazarlamasında kullanılan iletişim fonksiyonları şeklinde tanımlanmaktadır (Altunbaş, 2007: 157). Pazarlama iletişimi özellikle hedef kitle ve potansiyel hedef kitlelerle etkili bir iletişim kurmak amacıyla kullanılan iletişim yöntemleri ve araçlarıdır. Tutundurma karması olarak adlandırılan reklam, halkla ilişkiler, satış özendirme ve kişisel satış gibi faktörler olarak bilinmektedir (Taşoğlu, 2009: 28). İletişim teknolojilerinde yaşana hızlı gelişmelerle birlikte sosyal medya mecraları hem bireylerin hem de kurumların kendi iş ve işlemlerini hedef kitlelerine ulaşturmalarında önemli bir araç haline gelmiştir. Sosyal medya araçları işletmelerin hedef kitlelerine ve olası hedef kitlelere ulaşmasına imkân sağlamaktadır. Bu durum ise işletmelere zaman ve maliyet açısından fırsat sağlamaktadır. Çalışma kapsamında araştırmaya konu olan 2022 yılında Türkiye'nin en değerli markalarından ilk beş markanın 01.01.2023-28.02.2023 tarihleri arasındaki Instagram kullanımı üzerinden oluşmaktadır. Bu doğrultuda markaların Instagram'daki takipçi sayısı, gönderi sayısı, ortalama beğeni ve yorum sayısı, gönderi türü ve gönderi içeriklerinin dağılımları üzerinde içerik analizi yapılmıştır.

2. MARKA KAVRAMI

Tarih öncesi dönemlerde avcı bireylerin kullandığı silahlarda bulunan işaretler, silahların ayırt edilmesi ve özelliklerinin belirlenmesi için kullanılmaktaydı. Daha sonrasında Antik Yunan Döneminde özellikle mutfakta kullanılan çömlek gibi eşyalar yapılırken kim tarafından yapıldığının belli olması için işaretlenmesi ve Orta Çağda hayvanların ve ürünlerin üzerine konulan işaretler markanın ilk izlerini oluşturmaktadır (Knapp, 2000: 87). Türk Dil Kurumu sözlüğü markayı resim ya da harfle yapılan işaretler şeklinde tanımlamaktadır

(www.tdk.gov.tr). “Brand” kelimesi İngilizce yaygın olarak marka kelimesinin karşılık olarak kullanılmasının yanında damgalamak, işaretlemek, yaftalamak gibi anlamları da vardır (Khan and Mufti, 2007:75). Knapp (2000: 1), markayı “müşterilerin ve tüketicilerin algıladıkları duygusal ve işlevsel getirilere dayanan izlenimlerin ayrı bir yer yaratması sonucu getiren, içselleştirilmiş bir özet” şeklinde tanımlamaktadır.

Marka kavramı yalnızca yazar, akademisyen ya da sektörün önde gelen bireyleri tarafından değil, marka ile ilgili işleri yapan kuruluşlar tarafından da tanımlanmıştır. Bu doğrultuda ülkemizde marka ile ilişkilendirilen kuruluşlardan biri olan Türk Patent Enstitüsü markayı “bir teşebbüsün mallarının veya hizmetlerinin diğer teşebbüslerin mallarından veya hizmetlerinden ayırt edilmesini sağlaması ve marka sahibine sağlanan korumanın konusunun açık ve kesin olarak anlaşılmasını sağlayabilecek şekilde sicilde gösterilebilir olması şartıyla kişi adları dâhil sözcükler, şekiller, renkler, harfler, sayılar, sesler ve malların veya ambalajlarının biçimi olmak üzere her tür işareten oluşabilir” şeklinde tanımlamaktadır (www.turkpatent.gov.tr).

Marka kavramı, hem işletmeler hem de müşteriler açısından önem taşıyorken ticaretin gelişimi için ise vazgeçilmezdir. Ürünlerin her geçen gün eşitlendiği bir zamanda, firmaların rekabet pazarlığında farklılaşa bilmesi için markalaşması ve marka olması gerekmektedir (Demir, 2013:24). Bir ürünü diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerden bir tanesi markasının olmasıdır. Markaların tüketicilerde “iz” bırakma özelliği vardır. Markalaşma ile birlikte tüketiciler, benzer ürünler arasında tercih imkânı bulabilmektedirler. Marka, tüketicilerin tercih edeceği ürün ya da hizmeti belirlemesini sağlamaktadır (Uztuğ, 2003: 22). Sanayi devrimiyle nüfusun artması, kırsal kesimden kentsel alana göçün olması ve beraberinde kent alanlarında nüfusun yoğunlaşmasıyla birlikte tüketim mallara olan talebi arttırmış ve bu doğrultuda pazarın ve pek çok unsurun gelişmesini zorunlu kılmıştır (Uztuğ, 2003: 14).

3. SOSYAL MEDYA

Sosyal medya günlük hayatın içerisinde sıklıkla başvurulan ve zamanın geçirildiği bir ortam haline gelmiştir. Sosyal medya, teknolojiyle bağının vurgulanmasının nedeni, sosyal medya ile ilgili yapılan tanımların Web 2.0 üzerine kurulu olmasıdır. Web 2.0 iki yönlü iletişimle birlikte çok yönlü bilgi ağlarını kullanmaktadır (Özutku vd., 2014:29). “Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte geleneksel medyanın kullanımının azaldığı ve sosyal medya kullanımının giderek arttığı görülmektedir. Çünkü sosyal medyada istenilen içeriklerin üretilebilmesi, geniş kitlelere ulaşılabilmesi, çift yönlü iletişimin olması, anlık geribildirim imkânı vermesi gibi avantajlar bulunmaktadır” (Çalışır ve Aksoy, 2019:43). Sosyal medya kullanıcılarının içerikler oluşturmasına ve bu içeriklerin paylaşılmasına olanak sağlayan dijital platformları ifade etmektedir (Özgül, 2015:83). Sosyal medya, internet kullanıcıları tarafından oluşturulan gerçek ya da gerçek olmayan profillerle başka kullanıcılarla etkileşim sağlayan ve iletişimde oldukları web temelli olan hizmetlerdir (Arslantepe, 2013:219). Sosyal medya, insanların fikir, görüş ya da deneyimlerini farklı şekillerde paylaşma durumunda söz konusu olmaktadır. Ayrıca bireylerin iletişim halinde kalması amacıyla kullandıkları çevrimiçi platformlar olarak da ifade edilmektedir (Eraslan, 2016:6).

Hayatın kendisine dönüşen sosyal medya ve hayat, dijital medyada şekil bulduğunu ifade eden Kaplan (2016:671) sosyal medyayı, “dijital dünya” terimiyle açıklamaktadır. “Dijital dünya, her şeyin gittiği, her şeyin mubah olduğu, buradayız ve şimdi, hayatın buradan ve şimdiden

ibaret olduğu bir dünya. “Burada ve şimdi.” Bu çok önemli ve çok tehlikeli bir şey. Dolayısıyla geçmiş zaman duygusunun, gelecek zaman duygusunun, zamanın tek bir zamana, genişletilmiş bir geniş bir zamana indirildiği ve insanın, hayatın körleştiği bir dünya burası” Sosyal medya, bilgi ve haber sağlayan, insanların bir arada oldukları büyük bir alan olma niteliğini taşımaktadır (Taşdelen, 2014:83). “Sosyal medya; katılımcılarının online ortamlarda kendilerini ifade etme, iletişime geçme, gruplara katılma ve bu ortamlara fikir, yorum ve yayınlarıyla katkıda bulunma imkanı sağlayan sosyal içerikli web siteleri olarak tanımlanabilir” (Köksal ve Özdemir, 2013:325). “Sosyal medyanın yaygınlaşması söz konusu gösterişçi tüketimin sergilenmesine çok uygun bir zemin oluşturmaktadır. Zira bu mecralarda gösterge değeri yüksek olduğu düşünülen metalar, lokasyonlar, hatta bedenlerin teşhir edilmesinde bir sorun görülmemekte, hatta zorunluluk olarak düşünülmektedir.” Demirezen, 2022: 122). 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan yeni iletişim teknolojileri, 21. yüzyılın başına gelindiğinde yerini sosyal medyaya bırakmıştır. Tahminlerin ötesinde bir gelişme gösteren sosyal medya, yeni bir iletişim alanı olmuştur. Hayatın hemen her alanında yer edinen bu yeni iletişim alanı kitleler arası iletişimde, fikirlerin yaygınlaştırılmasında ve benimsenmesinde önemli rol oynayacak şekilde ilerlemektedir (Özutku vd., 2014:81).

4. DİJİTAL PAZARLAMA

Teknolojinin gelişmesi ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte firmalar da iş yaşamında bu teknolojileri kullanmaya başlamıştır. “Dijitalleşme işletmelerin pazarlama çabalarını geliştiren ve değiştiren bir güce dönüşmüştür (Eren, 2020: 9). Dijital pazarlama, internet ve sosyal medya ağlarını kullanarak belirlediği hedeflere ulaşmak, marka imajını yönetmek ve müşteriyle etkili iletişimi sağlayabilmek için uygulanan faaliyetlerin tümü olarak ifade edilmektedir (Kotler, 2017: 65). Dijital pazarlama, interneti, sosyal medya mecralarını ve mobil ortamları kullanan verimli bir pazarlama tekniğidir. Dijital pazarlama ile birlikte işletmeler kendilerini bir anda birden çok kanalda göstererek, kendi markalarını tanıtabilir, satış potansiyellerini arttırabilir, müşteri ile ilişkilerini sistemli hale getirerek gelişim sağlayabilmektedirler (Bulunmaz, 2006: 357). Dijitalleşen pazarlama, geleneksel pazarlamadan farklılaşarak web 2.0 teknolojileriyle birlikte müşterilerine deneyim yaşama imkanı sağlayarak pazarlamaya farklı bir boyut kazandırmaktadır. We Are Social ile Hootsuite’in 2023 raporuna göre Türkiye’de 71.38 milyon internet kullanıcısının olduğu dijital dünya, gün geçtikçe gelişmekte ve büyümektedir (<https://wearesocial.com/digital-2023>). Bu veriler pazarlamanın sosyal medya araçları ile de yapılmasının önemini bizlere göstermektedir.

Büyüme ile birlikte bireylerin bilgiye daha çabuk ulaştıkları ve satın alma davranışının bu büyümeden önemli oranda etkilendiği görülmektedir. Kullanıcılar, davranış ve tutumları değerlendirerek işletmelere geri bildirimler göndermekte, böylece işletmelerin gelişmesine ve değişmesine ivedilik katmaktadır. Olumlu ya da olumsuz deneyim yaşayan bireyler internet ortamında birçok markayı aynı zamanda değerlendirerek memnuniyetlerini ve memnuniyetsizliklerini markalara gönderebildiklerinden dolayı markaların harekete geçmesini zorunlu hale getirmiştir (Pulat, 2015: 117). İnternet teknolojileri tüketicilerin satın alma kararı alması noktasında önemli etkilerinin olmasıyla birlikte dijital pazarlama işletmeler için de hayatı önem taşımaktadır (Bulunmaz, 2006: 357).

5. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Sosyal medya, işletmelerin sanal alanlarda ürün veya hizmetlerinin görünürliğini artırması için önemli bir ortamdır. Sosyal ağlar hem bireysel hem de kurumsal amaçlı kullanımının köklü bir geçmişinin olmamasına rağmen çok hızlı şekilde gelişim göstermiş ve pazarlamacıların görsel öğeleri kullanabildiği ve tüketici ile satıcının toplandığı bir uygulamaya dönüşmüştür. Markaların takipçi sayısı, gönderi sayısı, ortalama beğeni ve yorum sayısı, gönderi türü ve gönderi içeriklerinin dağılımları gösterilmektedir. Bu çalışmada amaç, Brand Finance dergisi göre Türkiye'nin en değerli markalarında ilk beş markanın Instagram hesaplarını nasıl kullandıklarını ortaya koymaktır. Bu çalışma ile birlikte markaların sosyal medya kullanım şeklinin ölçümlenebilmesi açısından çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Marka değerlendirilmesinde önde gelen kuruluşlardan Brand Finance 2022 Türkiye'nin en değerli markaları açıklanmıştır. Bu sıralamada sadece Türkiye'deki markaların değerliliği tablolastırılmıştır. Araştırma kapsamında Brand Finance 2022 yılı Türkiye raporuna göre en değerli ilk beş marka sırasıyla şu şekildedir; "Türk Hava Yolları"(1 milyar 604 Milyon Dolar), "Arçelik"(1 milyar 452 Milyon Dolar), "Ford Otosan" (819 Milyon Dolar), "Vestel" (720 Milyon Dolar) ve "Turkcell" (705 Milyon Dolar) (www.brandfinance.com). Markaların Instagram'daki takipçi sayısı, gönderi sayısı, ortalama beğeni ve yorum sayısı, gönderi türü ve gönderi içeriklerinin dağılımları nasıl olduğu araştırılmıştır. Araştırma 01.01.2023 - 28.02.2023 tarihleri arasında paylaşılan gönderileri kapsamaktadır.

7. TÜRKİYE'NİN EN DEĞERLİ BEŞ MARKASININ INSTAGRAM KULLANIMI ANALİZİ

Araştırmada "Türk Hava Yolları", "Arçelik", "Ford Otosan", "Vestel" ve "Turkcell" markalarının Instagram hesaplarının takipçi sayısına, yapılan gönderilerin sayısına, ortalama yapılan beğeni ve yorum sayısına, gönderilerin türüne ve içeriklerine bakılmıştır.

Çizelge 1. Türk Hava yolları Instagram Kullanımı (01.01.2023-28.02.2023)

Instagram Hesabı	turkishairlines				
Takipçi Sayısı	2 Milyon				
Gönderi Sayısı	28				
Ortalama Beğeni Sayısı	7.542				
Ortalama Yorum Sayısı	169				
Gönderi türü	Fotoğraf:	6	Video:	22	
Gönderilerin içerikleri	Ürün veya Hizmet	Reklam veya Tanıtım	Sosyal Sorumluluk	Özel Gün	Diğer
	8	18	2	0	0

Listenin ilk sırasında 1 milyar 604 milyon dolarla Türkiye'nin en değerli markası olan "Türk Hava Yolları" gelmektedir. "Türk Hava Yolları" markasının instagram üzerinde 2 milyon takipçisi vardır.

01.01.2023 - 28.02.2023 tarihleri arasında markanın instagram hesabından 28 gönderi paylaşılmıştır. Paylaşılan bu 28 gönderinin 6 tanesi fotoğraflardan oluşurken, 22 tanesi ise videodur. Markanın her bir gönderisi için ortalama 7.542 beğeni ve 169 yorum yapılmıştır. Genel olarak paylaşılan gönderilerin içeriklerine bakıldığında “ürün veya hizmet” amaçlı 8 gönderinin paylaşıldığı, “reklam ve tanıtım” amaçlı 18 gönderinin paylaşıldığı ve “sosyal sorumluluk” amaçlı ise 2 gönderinin paylaşıldığı görülmektedir. Böylece “Türk Hava Yolları” instagram hesabından en fazla “reklam ve tanıtım” amaçlı içeriklerin paylaşıldığı, sırasıyla “ürün ve hizmet” ve “sosyal sorumluluk” ile ilgili içeriklerin paylaşıldığı görülmektedir. Ayrıca markanın 01.01.2023 - 28.02.2023 tarihleri arasında “özel gün” içerikli paylaşımı olmamıştır.

Çizelge 2. Arçelik Instagram Kullanımı (01.01.2023-28.02.2023)

Instagram Hesabı	arcelik				
Takipçi Sayısı	305 bin				
Gönderi Sayısı	26				
Ortalama Beğeni Sayısı	2.205				
Ortalama Yorum Sayısı	77				
Gönderi türü	Fotoğraf:	11		Video:	15
Gönderilerin içerikleri	Ürün veya Hizmet	Reklam veya Tanıtım	Sosyal Sorumluluk	Özel Gün	Diğer
	10	3	12	1	0

Listenin ikinci sırasında 1 milyar 452 milyon dolarla Türkiye'nin en değerli ikinci markası olan “Arçelik” gelmektedir. “Arçelik” markasının instagram üzerinde 305 bin takipçisi vardır. 01.01.2023 - 28.02.2023 tarihleri arasında markanın instagram hesabından 26 gönderi paylaşılmıştır. Paylaşılan bu 26 gönderinin 11 tanesi fotoğraflardan oluşurken, 15 tanesi ise videodur. Markanın her bir gönderisi için ortalama 2.205 beğeni ve 77 yorum yapılmıştır. Genel olarak paylaşılan gönderilerin içeriklerine bakıldığında “ürün veya hizmet” amaçlı 10 gönderinin paylaşıldığı, “reklam ve tanıtım” amaçlı 3 gönderinin paylaşıldığı, “sosyal sorumluluk” amaçlı 12 gönderinin paylaşıldığı ve “özel gün” amaçlı 1 gönderinin paylaşıldığı görülmektedir. Böylece “Arçelik” instagram hesabından en fazla “sosyal sorumluluk” amaçlı içeriklerin paylaşıldığı, sırasıyla “ürün ve hizmet”, “reklam ve tanıtım” ve “özel gün” ile ilgili içeriklerin paylaşıldığı görülmektedir.

Çizelge 3. Ford Otosan Instagram Kullanımı (01.01.2023-28.02.2023)

Instagram Hesabı	fordotosan				
Takipçi Sayısı	39,5 bin				
Gönderi Sayısı	16				
Ortalama Beğeni Sayısı	1.158				
Ortalama Yorum Sayısı	304				

Gönderi türü	Fotoğraf:	12	Video:	4	
Gönderilerin içerikleri	Ürün veya Hizmet	Reklam veya Tanıtım	Sosyal Sorumluluk	Özel Gün	Diğer
	1	3	10	2	0

Listenin üçüncü sırasında 819 milyon dolarla Türkiye'nin en değerli üçüncü markası olan "Ford Otosan" gelmektedir. "Ford Otosan" markasının instagram üzerinde 39,5 bin takipçisi vardır. 01.01.2023 - 28.02.2023 tarihleri arasında markanın instagram hesabından 16 gönderi paylaşılmıştır. Paylaşılan bu 16 gönderinin 12 tanesi fotoğraflardan oluşurken, 4 tanesi ise videodur. Markanın her bir gönderisi için ortalama 1.158 beğeni ve 304 yorum yapılmıştır. Genel olarak paylaşılan gönderilerin içeriklerine bakıldığında "ürün veya hizmet" amaçlı 1 gönderinin paylaşıldığı, "reklam ve tanıtım" amaçlı 3 gönderinin paylaşıldığı, "sosyal sorumluluk" amaçlı 10 gönderinin paylaşıldığı ve "özel gün" amaçlı 2 gönderinin paylaşıldığı görülmektedir. Böylece "Ford Otosan" instagram hesabından en fazla "sosyal sorumluluk" amaçlı içeriklerin paylaşıldığı, sırasıyla "reklam veya tanıtım", "özel gün" ve "ürün veya hizmet" ile ilgili içeriklerin paylaşıldığı görülmektedir.

Çizelge 4. Vestel Instagram Kullanımı (01.01.2023-28.02.2023)

Instagram Hesabı	vestel				
Takipçi Sayısı	180 bin				
Gönderi Sayısı	24				
Ortalama Beğeni Sayısı	5.485				
Ortalama Yorum Sayısı	193				
Gönderi türü	Fotoğraf:	15	Video:	9	
Gönderilerin içerikleri	Ürün veya Hizmet	Reklam veya Tanıtım	Sosyal Sorumluluk	Özel Gün	Diğer
	8	6	5	3	2

Listenin dördüncü sırasında 720 milyon dolarla Türkiye'nin en değerli dördüncü markası olan "Vestel" gelmektedir. "Vestel" markasının instagram üzerinde 180 bin takipçisi vardır. 01.01.2023 - 28.02.2023 tarihleri arasında markanın instagram hesabından 24 gönderi paylaşılmıştır. Paylaşılan bu 24 gönderinin 15 tanesi fotoğraflardan oluşurken, 9 tanesi ise videodur. Markanın her bir gönderisi için ortalama 5.485 beğeni ve 193 yorum yapılmıştır. Genel olarak paylaşılan gönderilerin içeriklerine bakıldığında "ürün veya hizmet" amaçlı 8 gönderinin paylaşıldığı, "reklam veya tanıtım" amaçlı 6 gönderinin paylaşıldığı, "sosyal sorumluluk" amaçlı 5 gönderinin paylaşıldığı, "özel gün" amaçlı 3 gönderinin paylaşıldığı ve "diğer" amaçlı 2 gönderinin paylaşıldığı görülmektedir. Böylece "Vestel" instagram hesabından en fazla "ürün veya hizmet" amaçlı içeriklerin paylaşıldığı, sırasıyla "reklam veya tanıtım", "sosyal sorumluluk", "özel gün" ve "diğer" ile ilgili içeriklerin paylaşıldığı görülmektedir.

Çizelge 5. Turkcell Instagram Kullanımı (01.01.2023-28.02.2023)

İnstagram Hesabı	turkcell				
Takipçi Sayısı	332 bin				
Gönderi Sayısı	24				
Ortalama Beğeni Sayısı	2.287				
Ortalama Yorum Sayısı	454				
Gönderi türü	Fotoğraf:	10	Video:	14	
Gönderilerin içerikleri	Ürün veya Hizmet	Reklam veya Tanıtım	Sosyal Sorumluluk	Özel Gün	Diğer
	4	5	10	1	4

Listenin beşinci sırasında 705 milyon dolarla Türkiye'nin en değerli beşinci markası olan "Turkcell" gelmektedir. "Turkcell" markasının instagram üzerinde 332 bin takipçisi vardır. 01.01.2023 - 28.02.2023 tarihleri arasında markanın instagram hesabından 24 gönderi paylaşılmıştır. Paylaşılan bu 24 gönderinin 10 tanesi fotoğraflardan oluşurken, 14 tanesi ise videodur. Markanın her bir gönderisi için ortalama 2.287 beğeni ve 454 yorum yapılmıştır. Genel olarak paylaşılan gönderilerin içeriklerine bakıldığında "ürün veya hizmet" amaçlı 4 gönderinin paylaşıldığı, "reklam veya tanıtım" amaçlı 5 gönderinin paylaşıldığı, "sosyal sorumluluk" amaçlı 10 gönderinin paylaşıldığı, "özel gün" amaçlı gönderinin paylaşıldığı ve "diğer" amaçlı 4 gönderinin paylaşıldığı görülmektedir. Böylece "Turkcell" instagram hesabından en fazla "sosyal sorumluluk" amaçlı içeriklerin paylaşıldığı, sırasıyla "reklam veya tanıtım", "ürün veya hizmet", "diğer" ve "özel gün" ile ilgili içeriklerin paylaşıldığı görülmektedir.

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dijital dünyanın hızlı bir şekilde yaygınlık kazanmasıyla birlikte meydana gelen sosyal medya mecraları, hem bireysel hem de kurumsal olarak her geçen gün büyüyerek kullanıcı sayısını arttırmaktadır. Yoğun rekabetin olduğu bir ortamda kurumlar için sosyal mecralar kuruluşların yapmış olduğu iş ve işlemleri hedef kitlelerine ulaştırabilmeleri için temel araç haline gelmiştir. Ayrıca mevcut hedef kitle dışında yeni hedef kitlelere ulaşabilme imkânı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu durum firmalar için zaman ve maliyet açısından fırsatlar sunmaktadır.

Bu araştırmada Brand Finance 2022 yılı Türkiye raporuna göre, Türkiye'nin en değerli ilk beş markası olan "Türk Hava Yolları", "Arçelik", "Ford Otosan", "Vestel" ve "Turkcell" markalarının (www.brandfinance.com) Instagram hesaplarında paylaşılan gönderiler incelenmiştir. Markaların Instagram'daki takipçi sayısı, gönderi sayısı, ortalama beğeni ve yorum sayısı, gönderi türü ve gönderi içeriklerinin dağılımları nasıl olduğu araştırılmıştır. Araştırma 01.01.2023 - 28.02.2023 tarihleri arasında paylaşılan gönderileri kapsamaktadır. Böylece Instagram üzerinden takipçi sayısı en fazla olan marka "Türk Hava Yolları" (2 milyon), olmuştur. "Türk Hava Yolları"nın sırasıyla "Turkcell" (332 bin), "Arçelik" (305 bin), "Vestel" (180 bin) ve "Ford Otosan" (39,5 bin), takip etmektedir. Instagram üzerinden gönderi sayısı en fazla olan marka "Türk Hava Yolları" (28), olmuştur. "Türk Hava Yolları"nın sırasıyla, "Arçelik" (26), "Vestel" (24), "Turkcell" (24) ve "Ford Otosan" (16), takip etmektedir. Gönderi

türüne bakıldığında “Türk Hava Yolları”, “Arçelik” ve “Turkcell” markalarının çoğunlukla video türünden gönderiler paylaşıldığı görülürken, “Vestel” ve “Ford Otosan” markalarının ise fotoğraf türünden gönderiler paylaştığı görülmektedir. Gönderi içeriklerine bakıldığında ise “Türk Hava Yolları” markasında en fazla “Reklam veya Tanıtım” (18), amaçlı içeriklerin paylaşıldığı, “Vestel” markasında en fazla “Ürün veya Hizmet” (8), amaçlı içeriklerin paylaşıldığı, “Arçelik” (12), “Ford Otosan” (10) ve “Turkcell” (10), markalarında en fazla “Sosyal Sorumluluk” amaçlı içeriklerin paylaşıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Altunbaş, H., Pazarlama iletişimi ve şehir planlaması Şehirlerin Markalaşması, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 4, 2007.

Ar, A. A., *Marka ve Marka Stratejileri*, Detay Yayınları, Ankara, 2004.

Arslanteppe, M., Sosyal Medyada Ticari İletişim, Can Bilgili ve Gülüm Şener (Ed.), *Kitle İletişiminde Yaşanan Değişimler* içinde (ss. 213-231) içinde, Reklam Yaratıcıları Derneği, İstanbul, 2013.

Bulunmaz, B., Gelişen Teknolojiyle Birlikte Değişen Pazarlama Yöntemleri ve Dijital Pazarlama, TRT akademi, 1, 2, 2006.

Çalışır, G., Aksoy, F., Kamu Kurumlarında Sosyal Medya Kullanımı: Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Örneği, *Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, 3, 1, 2019.

Demir, N., *Genç Tüketicilerin Demografik Özelliklerinin Marka Tercih Etme Nedenlerinde ve Marka Sadakatlerinde Oluşturduğu Farklılığın Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2013.

Demirezen, İ., Tüm Yönleriyle Mahremiyet, Şule Albayrak (Ed.), *Tüketim Toplumlarında Mahremiyetin Çöküşü* (ss. 107-126) içinde, Reklam Matbaa, Ankara, 2022.

Eraslan, L., *Sosyal Medyayı Anlamak* Nobel Yaşam, İstanbul. 2016.

Eren, Ş., *Türkiye’de En Değerli 100 Markanın Instagram Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun, 2020.

<https://wearesocial.com/digital-2023> (Erişim tarihi: 29.01.2023)

<https://www.brandingturkiye.com/turkiyenin-en-degerli-100-markasi-2022/> (Erişim tarihi: 28.03.2023)

<https://www.turkpatent.gov.tr/marka>. (Erişim Tarihi 28.02.2023)

Kaplan, Y., İnsan Dijital Medyanın Kölesidir, TRT Akademi Dergisi, 1, 2, 2016.

Khan, S., Mufti, O., The Hot History & Cold Future of Brands. *Journal of Managerial Sciences*, 1, 1, 2007.

Knapp, D. E., *Marka akl*, (Ç. A. Akartuna, Dü.), MediaCat Kitapları, Ankara, 2000.

Kotler, P., *Pazarlamayı Anlamak*, Optimizt Yayınları, İstanbul. 2017.

Köksal, Y., Özdemir S., Bir iletişim Aracı Olarak Sosyal Medya'nın Tutundurma Karması içerisindeki Yeri Üzerine Bir inceleme, SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18, 1, 2013.

Özgül, G. E., Yanılsamalar Labirentinde Bir Yanılsama Olarak Özne, Özlem Oğuzhan (Ed.), *İletişimde Sosyal Medya Sosyal Medyada İletişim* (ss. 83-111) içinde, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2015.

Özutku, F., Çopur, H., Sığın, İ., İlter, K., Küçükyılmaz M., Arı, Y., *Sosyal Medyanın ABC'si*. Alfa Basım, İstanbul, 2014.

Pulat, D., *Online Alışveriş Değerleri ve Reklam İlişkisi: Özel Alışveriş Sitelerinin Reklamlarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2015.

Taşçı, h., Baş, M., Marka, Marka Değeri ve Değerlendirme Yöntemleri: Interbrand ile Brand Finance Yöntemleri ve 2017 En Değerli Dünya Marka Sıralamasının Karşılaştırmalı Analizi, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 53, 3, 2018.

Taşdelen, V., Sosyal Medya ve Edebiyat: Sorunlar, Eleştiriler ve Öneriler, Hece Aylık Edebiyat Dergisi, 213, 2014.

Taşoğlu, N. P., *Pazarlama iletişimi (bütünleşik bir yaklaşım)*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009.

Uztug, F., *Markan Kadar Konuş*, Media Cat, İstanbul, 2003.

Yılmaz, K. G., *Marka Şehir*, Gazi kitabevi, Ankara, 2017.

DOĞAL AFET VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: G-8 ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Gaye KARPAT ÇATALBAŞ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 0000-0001-6348-8881

YL Öğrencisi M. Enes ÖZÇELİK

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 0000-0002-4321-7483

ÖZET

Ülkelerin doğal afetlere karşı dirençliliği her zaman tartışılan bir konudur. Bu çalışma, doğal afetler ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki etkilenen insan sayısı, toplam etkilenen insan sayısı ve toplam tahmini hasar bakımından ülke düzeyinde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada doğal afetlere karşı ülkelerin dayanıklılığını etkileyen faktörler arasında ekonomik faktörler (gelir), sosyoekonomik faktörler (eğitim, nüfus) ve coğrafi faktörler (yüz ölçümü) yer almaktadır. G-8 ve Türkiye için 1990-2020 dönemi verileri kullanılarak yürütülen çalışmada panel veri analizinden yararlanılmıştır. 3 farklı bağımlı değişken için 3 farklı model panel veri analizi ile tahmin edilmiştir. Her üç modelin bağımsız değişkenleri aynı olmak üzere 1. Modelde bağımlı değişken etkilenen kişi sayısı (EKS), 2. Modelde toplam etkilenen kişi sayısı (TEKS), 3. Modelde ise toplam tahmini hasar (TH) alınmıştır. Analiz sonucunda afetlerden etkilenen kişi sayısı, toplam etkilenen kişi sayısı ve tahmini hasar üzerinde nüfus yoğunluğu, kentsel nüfus ve yüzölçümü etkili iken gelir sadece tahmini hasar üzerinde etkili bir faktör olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğal Afet, Afet Direnci, Panel Veri Analizi, Etkilenen İnsan Sayısı, Ekonomik Gelişme

THE RELATIONSHIP OF NATURAL DISASTER AND ECONOMIC DEVELOPMENT: THE CASE OF G-8 COUNTRIES AND TURKEY

ABSTRACT

The resilience of countries against natural disasters is a subject that is always discussed. This study aims to examine the relationship between natural disasters and economic development at the country level in terms of the number of people affected, the total number of people affected and the total estimated damage. In the study, economic factors (income), socioeconomic factors (education, population) and geographical factors (area) are among the factors that affect the resilience of countries against natural disasters. Panel data analysis was used in the study carried out using the 1990-2020 period data for the G-8 and Turkey. 3 different models for 3 different dependent variables were estimated by panel data analysis. With the independent variables of all three models being the same, the dependent variable was the number of affected persons (ECS) in the Model 1, the total number of affected persons (TEKS) in the Model 2, and the total estimated damage (TH) in the Model 3. As a result of the analysis, population density, urban

population and area were found to be effective on the number of people affected by disasters, the total number of affected persons and estimated damage, while income was found to be an effective factor only on estimated damage.

Keywords: Natural Disaster, Disaster Resilience, Panel Data Analysis, Number of Affected People, Economic Development

1. GİRİŞ

Bir ülke geliştikçe, doğal afetlerin etkilerini azaltmak için tasarlanmış ihtiyati tedbirlerin uygulanması da dahil olmak üzere, güvenliğe daha fazla kaynak ayırdığı genel olarak anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, sosyal/ekonomik kalkınma ölçütleri ile doğal afetlerin etkileri arasındaki ilişkileri tahmin etmek için 44 yılı aşkın bir süredir birçok ülke için doğal afetlerin neden olduğu toplam etkilenen insan sayısı, etkilenen insan sayısı ve ekonomik hasar verilerini kullanıyoruz. Analizimiz, ekonomiler geliştikçe afete bağlı ölüm ve zararların/GSYİH'nın daha az olduğunu gösteriyor. Ayrıca, daha yüksek eğitim düzeyine, daha açık ekonomilere, daha eksiksiz finansal sistemlere ve daha küçük hükümetlere sahip ülkelerde gelir, insani ve/veya ekonomik kayıpların kontrolü daha azdır. Birçok araştırmacı, kırılganlığı azaltmada ekonomik kalkınmanın önemine dikkat çekmiştir. Japonya'nın 1995'teki Kobe depremine verdiği tepki üzerine bir çalışmada, Horwich (2000), herhangi bir ekonominin bir doğal afete tepkisinde kritik bir altta yatan faktörün, o ekonominin refah seviyesi olduğunu öne sürüyor. Tol ve Leek (1999) ve Burton ve diğerleri. (1993), 1973 ve 1986 yılları için yirmi ülke için doğal afetlerden kaynaklanan ölümler ile gelir arasında mütevazı bir ters ilişki olduğunu göstermektedir. Albalá-Bertrand (1993), afet etkilerinden en çok etkilenen kişilerin ekonomik ve politik temelleri daha zayıf olan kişiler olduğunu savunmaktadır. OFDA/CRED'den alınan afet verilerini kullanan yakın tarihli bir çalışmada Kahn (2005), gelir arttıkça ölümlerin, yaralanmaların ve evsizlerin sayısının azaldığını ve daha fazla demokratik ülkenin daha az demokratik ülkelere göre daha az insan kaybı yaşadığını göstermektedir. Bu çalışmayı, afet-güvenlik-kalkınma ilişkisinde diğer bazı sosyal/ekonomik doku ölçütlerinin rolünü inceleyerek genişletiyoruz. Afet-gelir-güvenlik ilişkisinin iki bileşeni vardır. Birincisi, gelirdeki artışlar, özel güvenlik talebini artırır. Daha yüksek gelir, bireylerin (ve buna bağlı olarak ülkelerin) ek maliyetli ihtiyati tedbirler olarak risklere yanıt vermesini sağlar. Ancak, bu özel afet-gelir-güvenlik ilişkisinden farklı olarak, tüm toplum için güvenliği artıran temel bir sosyal/ekonomik dokunun varlığı vardır. Toplumsal maruziyet derecesini belirleyen çeşitli sosyal/ekonomik altyapı ölçümlerini inceliyoruz: Eğitim düzeyi, arazi alanı, finansal gelişme ve hükümetin büyüklüğü. Bu faktörler gelirle ilişkiliyken, gelirden bağımsız olarak bu değişkenlerin doğal afetlerden korunmanın belirlenmesinde rol oynadığı tespit edilmiştir.

Doğal afetlerin ekonomik kalkınma ile ilişkisine yönelik literatürde var olan çalışmalar aşağıda verilmiştir:

Noy (2010), doğal afetlerin Vietnam'daki yıllık üretim artışı üzerindeki etkisini incelemiştir. Birincil ve ikincil endüstriler için il verilerini kullanarak, afetlerin makroekonomi üzerindeki etkisini tahmin etmek için Blundell-Bond Genel Momentler Yöntemi prosedürünü kullanmıştır. Daha fazla ölümcül felaketin daha düşük üretim artışıyla sonuçlandığını, ancak daha fazla mülk

ve sermayeyi yok eden felaketlerin aslında kısa vadede ekonomiyi canlandırdığını göstermiştir. Afetlerin farklı coğrafi bölgelerde farklı makroekonomik etkileri olduğunu bulmuştur; bu farklılıklar potansiyel olarak Vietnam merkezi hükümetinden transferler oluşturma yeteneğiyle ilgilidir.

Rigolini ve Christiaensen (2012), 1961-2005 periyodu için ülkeler arası panel veri setine dinamik genelleştirilmiş momentler panel tahmincisi yöntemini uygulamıştır. Afetlerin ekonomik büyümeyi etkilediğini, ancak afet türleri ve ekonomik sektörler arasında farklılık gösteren etkilerle her zaman olumsuz olmadığını bulmuştur. Orta dereceli afetler (sel gibi) bazı sektörlerde olumlu bir büyüme etkisine sahip olabilse de şiddetli afetler böyle olmadığını, gelişmekte olan ülkelerdeki büyüme, doğal afetlere karşı gelişmiş ülkelere göre daha hassas olduğunu, daha fazla sektörün etkilendiğini ve etkileri daha büyük ve ekonomik açıdan anlamlı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Shabnam (2014), ekonomik büyüme teorilerine ilişkin bir literatür taraması sağlamış ve büyüme teorilerinin belirsiz şokların, yani doğal afetlerin potansiyel etkilerini ele almadaki çıkarımlarını belirlemeyi amaçlamıştır. 1960'tan 2010'a kadar gözlemlenen 187 ülkenin geniş bir panel veri setini kullanarak, sellerden etkilenen toplam insan sayısının kişi başına yıllık GSYİH büyüme oranını önemli ölçüde azalttığını, oysa selden ölenlerin sayısının yıllık GSYİH üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Kişi başına büyüme oranı taşkınlardan etkilenen her bir milyon kişiden bin kişi, kişi başına düşen GSYİH büyüme oranını % 0,005 oranında azalttığını bulmuştur.

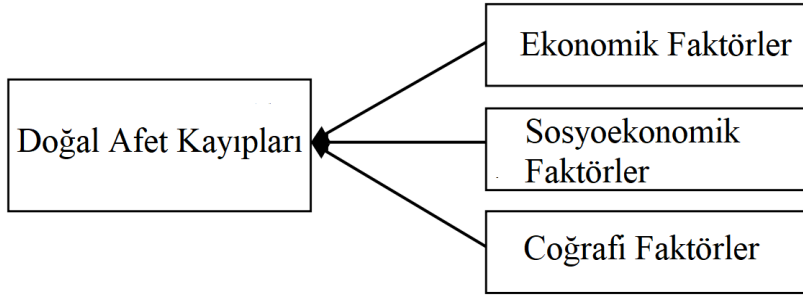
Klomp & Valckx (2014) 750'den fazla tahmin kullanarak, kişi başına ekonomik büyüme ile doğal afetler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların meta-regresyon analizi yapmıştır. Ele alınan çalışmalar, ele alınan afet türleri, ülke örnekleri ve kapsanan zaman dilimleri, model özellikleri, kullanılan tahmin ediciler ve yayın yeri açısından çok farklıdır. Sonuçlar kapsamlı bir şekilde test edildikten sonra, doğal afetlerin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğu sonucuna varmıştır. Ekonomik büyüme, dahil edilen afetler ve kullanılan ülke örneğine göre farklılık göstermiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki iklimsel felaketlerin ekonomik büyüme üzerinde en önemli olumsuz etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Deschenes & Sanders (2019), afet etkilerini azaltan faktörlere ilişkin içgörülerini belirlemek için ana teorik, hesaplamalı ve ampirik yöntemlerini sentezlemiştir. Doğal afetlerin, gelişmiş ülkelerdeki yüksek mülk kayıpları ve gelişmekte olan ülkelerdeki can kayıpları gibi önemli olumsuz doğrudan ekonomik sonuçlara sahip olduğunu göstermiştir. Net makroekonomik (yani dolaylı) kayıplar genel olarak negatiftir, ancak negatif üretim şoklarıyla daha iyi başa çıkabildikleri için büyük gelişmiş ekonomiler için küçük olmasının muhtemel olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ekonomik etkilerin genellikle düşük gelirli ülkeler ve daha küçük, daha az çeşitlendirilmiş ekonomiler için daha şiddetli olduğunu bulmuştur.

2. EKONOMETRİK ANALİZ

2.1. Model, Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışma, doğal afet kayıpları ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Literatür incelemelerine dayanarak afet kaybını etkileyen faktörler olarak ekonomik (gelir), sosyoekonomik (eğitim, nüfus yoğunluğu), coğrafi faktörler (arazi alanı) alınmıştır. Bu durumu ifade eden araştırma modeli Görsel 1'de verilmiştir.

Görsel 1. Araştırma Modeli

Kaynak: Songwathana (2018)

Bu çalışmada kullanılan ampirik model, Görsel 1'deki araştırma modeline dayanmaktadır. Ampirik modelde yer alan değişkenlere ait bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. Analizde kullanılan veri seti 1990-2020 yılları arasında ABD, İngiltere, Rusya, Almanya, İtalya, Fransa, Kanada, Japonya ve Türkiye'den elde edilen bilgilerden oluşmaktadır. Analizde kullanılan modeller;

$$EK_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 KBGSYI_{it} + \beta_2 BUY_{it} + \beta_3 OKUL_{it} + \beta_4 KENT_{it} + \beta_5 NUFY_{it} + \beta_6 ARAZI_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$TEK_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 KBGSYI_{it} + \beta_2 BUY_{it} + \beta_3 OKUL_{it} + \beta_4 KENT_{it} + \beta_5 NUFY_{it} + \beta_6 ARAZI_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$TH_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 KBGSYI_{it} + \beta_2 BUY_{it} + \beta_3 OKUL_{it} + \beta_4 KENT_{it} + \beta_5 NUFY_{it} + \beta_6 ARAZI_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

ile verimiştir.

Doğal afet kayıpları etkilenen kişi sayısı (EK), toplam etkilenen kişi sayısı (TEK) ve toplam tahmini hasar miktarı (TH) olmak üzere 3 farklı şekilde ölçülmüştür. Dolayısıyla 3 farklı bağımlı değişken için bağımsız değişkenler aynı kalmak koşulu ile 3 farklı model tahmininde bulunulmuştur. Söz konusu modellerin tahmininde panel veri analizinden yararlanılmıştır. Analizde Stata 14.2 ve Stata 15.0 istatistiksel paket programları kullanılmıştır.

Ekonometrik ve istatistiksel araştırmalarda önemli bir konu olan verilerin doğru olmasının dışında doğru verilere uygun model ve tahmin yönteminin kullanılması da güvenilir tahminler elde etmek adına önemlidir. Bu aşamada ekonometrik bir analizde yatay kesit veri, zaman serisi ve panel veri olmak üzere 3 tür veri söz konusudur. Her birine özgü tahmin yöntemleri de farklılık göstermektedir. Yatay kesit ya da zaman serisi verileri ile çalışılması durumunda tek bir boyut söz konusudur. Ancak uygulamalarda tek boyutla çalışmak yetersiz kalmaktadır. Çünkü yatay kesit verileriyle çalışılması durumunda sadece tek bir dönem bilgisi elde edilirken, zaman serisi verileriyle çalışılması durumunda tek bir birime ait bilgiler elde edilmektedir. Son yıllarda ekonometrik analizlerde sıklıkla kullanılan panel veri ise zaman serisi ile yatay kesit verilerin birarada kullanımına imkan sağlamaktadır.

Birimlere (bireyler, ülkeler, firmalar, haneler, vb.) ait yatay kesit gözlemlerin belirli dönemde (günlük, aylık, üç aylık, yıllık, vb) bir araya gelmesi şeklinde tanımlanan panel veri için kullanılan model genel olarak,

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad (4)$$

şeklinde verilir. Burada t (zaman serisi boyutu) zamanı, i birimleri (yatay kesit boyutu), Y_{it} t zamanında i . Birime ait bağımlı değişkeni, X_{it} t zamanında i . birime ait bağımsız değişken(ler)i, β_{kit} , eğim katsayılarını, β_{0it} sabit terimi, u_{it} ise 0 ortalamalı ve σ^2 sabit varyanslı özdeş ve bağımsız normal dağılıma sahip hata terimini göstermektedir (Tatoğlu, 2018; Gujarati ve Porter, 2012).

Panel veri analizinde kullanılan modeller, Klasik Model, Sabit Etki Modeli ve Tesadüfi Etki Modeli olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Parametrelerin birim ve/veya zamana göre değişip değişmesine göre bazı varsayımlar yapılmaktadır. Parametrelerin birim ve/veya zamana göre değişmediği, başka bir ifade ile tüm gözlemlerin homojen olduğu varsayıldığında Klasik Model kullanılmaktadır. Klasik model Havuzlanmış En Küçük Kareler (HEKK) yöntemi ile tahmin edilmektedir.

Sabit Etkiler Modeli ve Tesadüfi Etkiler Modelinde parametrelerin birim ve/veya zamana göre değiştiği varsayılmaktadır. Eğer, yatay kesit boyut büyük bir anakütleden tesadüfi olarak seçilmiş ise Tesadüfi Etkiler Modeli; daha özel bir veri seti ile çalışılıyorsa ise Sabit Etkiler Modeli kullanılmaktadır. Ayrıca, birim etkiler ile bağımsız değişkenler arasında ilişki yok ise Tesadüfi Etkiler Modeli, var ise Sabit Etkiler Modeli söz konusu olmaktadır. Bir diğer ayrım ise zaman sabiti değişkeninin varlığına izin verip vermemesine göre yapılmaktadır. Tesadüfi Etkiler modelinde zaman sabiti değişkenlerinin varlığına izin verilirken, sabit etkiler modelinde bu değişkenlerin varlığı sınılıdır (Tatoğlu, 2018).

Pek çok Tahmin yöntemi olmakla birlikte Sabit Etkiler Modelinin tahminde kullanılan en bilinen yöntem Grup İçi Tahmin yöntemi, Tesadüfi Etkiler Modelinin tahmininde kullanılan yöntem ise Genelleştirilmiş EKK'dir.

Panel veri analizinde kullanılan 3 model arasındaki seçim için yukarıda bahsedilen varyasyonlarla birlikte testlerin de yapılması gerekmektedir. Genel olarak, Klasik modelin geçerli olup olmadığı F testi ile belirlendikten sonra eğer Klasik Modelin geçerli olmadığına karar verilirse Tesadüfi Etkiler Modeli ile Sabit Etkiler Modeli arasındaki seçim için Hausman testinden yararlanılmaktadır.¹

Eş.1, 2 ve 3'de yer alan değişkenlere ait gösterim, tanım ve veri kaynakları Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Değişken Tanımları

Bağımlı Değişkenler	Tanımlar	Kaynaklar
Toplam Etkilenen Kişi Sayısı (TEK)	Yaralı, evsiz ve etkilenen kişilerin toplamı olan toplam etkilenen insanlar. Yaralı insanlar, bir afetin doğrudan sonucu olarak fiziksel yaralanma, travma veya acil tıbbi yardım gerektiren bir hastalıktan mustarip kişilerdir; evsizler ise bir olaydan sonra evi yıkılan veya ağır hasar gören ve bu nedenle barınmaya ihtiyaç duyan kişilerdir.	EM-DAT
Etkilenen Kişi Sayısı	Acil bir dönemde acil yardıma ihtiyaç duyan, yani yiyecek, su, barınma, sanitasyon ve acil tıbbi yardım gibi temel hayatta kalma ihtiyaçları olan etkilenen kişilerle temsil edilebilir.	EM-DAT

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tatoğlu (2018).

(EK)		Mülklere, ekinlere ve canlı hayvanlara verilen hasarın miktarı olan tahmini hasar. Tahmini hasarın değeri ABD Doları olarak verilmiştir. Her afet için, kaydedilen rakam, olay anındaki hasar değerine karşılık gelir, yani rakamlar olayın yılına göre gösterilir.	EM-DAT
Toplam Tahmini Hasar (TH)			
Bağımsız Değişkenler			
Ekonomik Faktörler			
Kişi Başı GSYİH (GSYİH)	Başı	Gayri safi yurtiçi hasılanın yıl ortası nüfusa bölümüdür. (2015 yılı sabit fiyatlarıyla) (\$)	WDI ve OECD
Kişi başına GSYİH büyümesi (BUY)	başına	Sabit yerel para birimine dayalı kişi başına GSYİH'nin yıllık yüzde büyüme oranı. (2015 yılı sabit fiyatlarıyla) (%)	WDI ve OECD.
Sosyoekonomik Faktörler			
Okullaşma Oranı (OKUL)		Brüt okullaşma oranı, yaşa bakılmaksızın ortaöğretim düzeyindeki toplam kayıtların, yaş grubu nüfusuna oranıdır. (%)	WDI
Kentsel nüfus (KENTNUF)		Ulusal istatistik ofisleri tarafından tanımlanan kentsel alanlarda yaşayan insan sayısı (kişi sayısı)	WDI
Nüfus Yoğunluğu (NUFY)		Nüfus yoğunluğu, yıl ortası nüfusun kilometrekare cinsinden arazi alanına bölünmesiyle elde edilir. (kişi sayısı)	WDI
Coğrafi Faktörler			
Arazi alanı (ARAZI)		Kara alanı, iç su kütlelerinin altındaki alan, kıta sahanlığına ilişkin ulusal talepler ve münhasır ekonomik bölgeler hariç, bir ülkenin toplam alanıdır. (km ²)	WDI

2.1. Bulgular

Doğal afet ve ekonomik kalkınma ilişkisinin panel veri analizi ile incelendiği bu çalışmada öncelikle tahmin edilen modelde kullanılan değişkenlere ait betimleyici istatistikler hesaplanmış ve sonuçlar Çizelge 2'de verilmiştir:

Çizelge 2. Betimleyici İstatistikler

Değişken	N	Ortalama	S. Sapma	Min	Max
GSYİH	279	31760.57	20225.87	5303.01	279548.1
BUY	279	1.734237	3.424592	-14.53107	11.20011
OKUL	279	98.18656	10.85218	50.94531	126.3899
NUFY	279	142.3911	115.2726	3.088602	351.358
KENTNUF	279	80200000	61600000	21200000	272000000
ARAZI	279	4118629	5598978	241930	16400000

EK	279	482077.7	5168580	0	85100000
TEK	279	482893.5	5167106	48	85100000
TH	279	8715027	27300000	0	245000000

Çizelge 2’ye göre ortalama toplam etkilenen kişi sayısı 482893.5, ortalama etkilenen kişi sayısı ise 482077.7 ‘dir. Ortalama toplam hasar miktarı ise yaklaşık 8715027 bin ABD doları olarak hesaplanmıştır. Örneklem büyüklüğü, etkilenen ve etkilenmeyen dönemlerde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri kapsadığından, bu değişkenlerin standart sapmaları oldukça değişkenlik göstermektedir.

Tahmin edilen modellerde yer alan değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanmış, sonuçlar Çizelge 3’de verilmiştir.

Çizelge 3. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	GDP	BUY	OKUL	KENTN	NUFY	ARAZI	TEK	TH	EK
GSYİH	1								
BUY	0.0354	1							
OKUL	0.3786	-0.1363	1						
KENTN	0.1951	-0.0306	-0.081	1					
NUFY	0.0906	-0.0766	0.1872	-0.1862	1				
ARAZI	-0.0957	-0.0124	-0.0816	0.4225	-0.7511	1			
TEK	0.0855	-0.0076	-0.0117	0.2224	-0.0705	0.0687	1		
TH	0.1762	0.002	-0.0204	0.4553	0.0133	0.0655	0.1339	1	
EK	0.0884	-0.0054	-0.0102	0.2269	-0.0721	0.0703	0.7993	0.1324	1

Çizelge 3’ de hesaplanan korelasyon katsayılarının değerlerinin 0.80’den küçük olması bağımsız değişkenler arasında herhangi bir korelasyon sorunu olmadığını göstermektedir.

3 farklı bağımlı değişken için 3 farklı model tahmin edilmiştir. Her üç modelin bağımsız değişkenleri aynı olmak üzere bağımlı değişken, 1. Modelde etkilenen kişi sayısı (EKS), 2. Modelde toplam etkilenen kişi sayısı (TEKS), 3. Modelde ise toplam tahmini hasar (TH) alınmıştır. Öncelikle her üç model Klasik Model, Sabit Etkiler Modeli ve Tesadüfi Etkiler Modeli olarak tahmin edilmiş ve tahmin sonuçları sırasıyla Çizelge 4, 5 ve 6’da verilmiştir.

Çizelge 4. Etkilenen Kişi Sayısı (Model 1) İçin Model Tahmini

Variable	HEKK	SE	TE
GSYİH	9.26	1.16	9.26
BUY	-14057	-11464	-14057
OKUL	3936	-4874	3936
KENTN	.0209***	.0957**	.0209***
NUFY	-5609	-52120	-5609
ARAZI	-.116	-189	-189
Sabit	-585729	7.79e+08	-590000

N	279	279	279
F Testi	2.9***	2.47**	
Wald Testi			17.38***
F _{8,264} Testi (Birim Etki)		1.39	
Hausman Testi (χ^2)		5.67	

*** %1, ** %5, * %10 anlamlılık düzeylerini gösterir.

Çizelge 5. Toplam Etkilenen Kişi Sayısı (Model 2) İçin Model Tahmini

Variable	HEKK	SE	TE
GSYİH	8.96	1.29	8.96
BUY	-17728	-16162	-17728
OKUL	2966	-4791	2966
KENTN	.0205***	.0954**	.0205***
NUFY	-5489	-53109	-5489
ARAZI	-0.113	-194	-0.113
Sabit	-467758	8.01e+08	-467758
N	279	279	279
F Testi	2.77**	2.5**	
Wald Testi			16.64**
F _{8,264} Testi (Birim Etki)		1.42	
Hausman Testi (χ^2)			6.31

*** %1, ** %5, * %10 anlamlılık düzeylerini gösterir.

Çizelge 6. Toplam Tahmini Hasar (Model 3) İçin Model Tahmini

Variable	HEKK	SE	TE
GSYİH	95.86	-1.93	67.66
BUY	85694	200986	90912
OKUL	-41174	-141740	-50595
KENTN	.221***	.566**	.228***
NUFY	-795	-178674	-1801
ARAZI	-0.695	451	-0.755
Sabit	-5142222	-1.85e+09	-3509605
N	279	279	279
F Testi	13.63***	1.48	
Wald Testi			46.97***
F _{8,264} Testi (Birim Etki)		1.19	
Hausman Testi (χ^2)			3.26

*** %1, ** %5, * %10 anlamlılık düzeylerini gösterir.

Teorik olarak bir panel veri modelinde gözlemlenemeyen birim ve/veya zaman etkilerinin olmadığı durumda Klasik Model geçerli olur ve HEKK ile tahmin edilir. Klasik modelin geçerli olmadığı durumda ise Sabit Etkiler ya da Tesadüfi Etkiler modellerinden biri kullanılmaktadır. Söz konusu bu iki modelin farkı, gözlemlenemeyen birim etkilerinin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisine dayalı olarak yapılan varsayımdır. Eğer, gözlemlenemeyen birim etkiler ile bağımsız değişkenler arasında ilişki var ise sabit etki modeli, yok ise tesadüfi etki modeli kullanılmaktadır. Uygulamada genellikle gözlemlenemeyen etkilerin bağımsız değişkenlerle etkili olması gerçeğinden hareketle genellikle varsayım gereği sabit etkiler modelinin kullanılması tercih edilir. Ancak Sabit Etkiler ve Tesadüfi Etkiler Modelinin hangisinin kullanılacağına dair yapılacak olan Hausman testi ile de varsayım desteklenerek uygun modele karar verilir.

Çizelge 4, 5 ve 6'daki modellerin tahmin sonuçlarını yorumlamadan önce uygun modele karar vermek gerekmektedir. Bu amaçla modeller arasında seçim için Hausman testi uygulanmıştır. Hausman testi sonucuna göre “tesadüfi etkiler tahmincisi tutarlıdır” şeklinde kurulan sıfır hipotezi reddedilememiş ve her üç model için uygun modelin tesadüfi etkiler modeli olduğuna karar verilmiştir.

Uygun görülen Tesadüfi Etkiler Modelinde varsayımlardan sapmaların test edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Değişen Varyanslılık (Heteroskedasite), Otokorelasyon ve Birimler Arası Korelasyonun varlığı uygun testler ile test edilmiştir. Tesadüfi Etkiler modelinde birimler arası korelasyon, değişen varyanslılık ve otokorelasyon durumlarının incelenerek eğer söz konusu varsayım ihlalleri var ise düzeltici önlemlerin uygulanarak tahmin sonuçlarının elde edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla öncelikle birimler arası korelasyonu varlığı Friedman testi ile test edilmiş sonuçlar aşağıda verilmiştir:

$$\text{Friedman's test of cross sectional independence} = 91.435, Pr = 0.0000$$

Friedman'ın testi sonuçlarına göre, “Birimler arası korelasyon yoktur.” şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilmekte ve birimler arası korelasyon olduğuna karar verilmiştir.

İkinci adım olarak hataların Değişen Varyanslı (Heteroskedasite) olup olmadığı test edilmiş ve sonuçlar aşağıdaki gibi elde edilmiştir:

$$\begin{aligned} W_0 &= 3.1151894 \quad df(8, 270) \quad Pr > F = 0.00220523 \\ W_{50} &= 1.8310205 \quad df(8, 270) \quad Pr > F = 0.07140927 \\ W_{10} &= 1.8523324 \quad df(8, 270) \quad Pr > F = 0.06772674 \end{aligned}$$

Levene, Brown ve Forsythe'nin test istatistikleri (W_0, W_{50} ve W_{10}), (8, 270) serbestlik dereceli snedecor F tablosu ile karşılaştırıldığında “ H_0 : Birimlerin varyansları eşittir.” şeklinde kurulan sıfır hipotezi reddedilememiş ve Tesadüfi Etkiler Modelinin hatalarının değişen varyanslı olduğuna karar verilmiştir.

Son olarak Tesadüfi Etkiler Modelinin hata terimlerinin Otokorelasyonlu olup olmadığı Bhargava, Franzini ve Nerendranathan'ın Durbin-Watson ve Baltagi-Wu'nun Yerel En iyi Değişmez Testleri yardımıyla test edilmiş ve sonuçlar aşağıda verilmiştir.

$$\text{Modified Bhargava et al. Durbin-Watson} = 2.1445052$$

$$\text{Baltagi-Wu LBI} = 2.1533435$$

Yukarıda da görüldüğü gibi Tesadüfi Etkiler Modeli'nde her iki test içinde değerler kritik değer olan 2'den büyüktür. Bu durumda Tesadüfi Etkiler Modelinin hata terimlerinin otokorelasyonlu olmadığına karar verilmiştir.

Varsayım testleri göz önüne alındığında yatay kesit bağımlılık ve değişen varyanslılık durumunda diğer modellerle birlikte tesadüfi etkiler modelinde dirençli (robust) standart hatalar elde edilmiş ve her üç model için sonuçlar sırasıyla Çizelge 8, 9 ve 10'da verilmiştir.

Tüm modeller için robust tahmin sonuçları elde edilmiş ancak model yorumları Hausman testi sonucunda uygun bulunan Tesadüfi Etkiler Modeline göre yapılmıştır.

Çizelge 7'deki model tahmin sonuçlarına göre model genel anlamlılığı için yapılan Wald testi sonucunda sıfır hipotezi %1 AD'de reddedilmiş ($p < 0.01$), modelin genel olarak anlamlı olduğuna karar verilmiştir. Modelde yer alan her bir değişkenin tekil olarak istatistiksel anlamlılığına bakıldığında GSYİH %10, KENTN, NUFY ve ARAZI değişkenlerinin %1 AD'de anlamlı olduğu görülmektedir. Modelde yer alan diğer değişkenler ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Buradan hareketle, ekonomik kalkınmayı ifade eden GSYİH'nin doğal afetten etkilenen insanlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca, nüfus yoğunluğu ve arazi alanına ilişkin tahmini katsayılar negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu da daha az yoğun nüfus veya daha geniş alana sahip ülkenin doğal afetten etkilenen insan sayısını azaltacağı anlamına gelmektedir. Kentsel nüfus değişkeninin katsayısı ise pozitif ve istatistiksel olarak %1 AD'de anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç daha fazla kentsel nüfusa sahip ülkelerin doğal afetlerden etkilenen insan sayısını arttıracaklarını göstermektedir.

Çizelge 7. Etkilenen Kişi Sayısı (Model 1) İçin Model (Robust) Tahmini

Variable	HEKK	SE	TE
GSYİH	9.26	1.16	9.26*
BUY	-14057	-11464	-14057
OKUL	3936	-4874	3936
KENTN	.021	.0957***	.021***
NUFY	-5609	-5210**	-5608***
ARAZI	-0.116	-189	-.116***
Sabit	-5.9e+05	7.79e+08	-585728.6
N	279	279	279
F	0.78	24.34***	
Wald testi			1231.79***

*** %1, ** %5, * %10 anlamlılık düzeylerini gösterir.

Çizelge 8. Toplam Etkilenen Kişi Sayısı (Model 2) İçin Model (Robust) Tahmini

Variable	HEKK	SE	TE
GSYİH	8.96	1.29	8.96*
BUY	-17728	-16162.5	-17728.43
OKUL	2966	-4790.95	2966.16
KENTN	.0205	.0954***	.0205***
NUFY	-5489	-53109**	-5489***
ARAZI	-0.1135	-194	-.113***
Sabit	-467758.3	8.01e+08	-467758.3
N	279	279	279
F	0.82	29.50***	
Wald Testi			1256.77***

*** %1, ** %5, * %10 anlamlılık düzeylerini gösterir.

Çizelge 9. Toplam Tahmini Hasar Miktarı İçin (Model 3) Model (Robust) Tahmini

Variable	HEKK	SE	TE
GSYİH	95.86	-1.93	67.66*
BUY	85694	200986	90911.92
OKUL	-41174	-141740	-50595
KENTN	0.221***	0.566***	0.2283***
NUFY	-795	-178674	-1801
ARAZI	-0.695**	450	-0.7547**
Sabit	-5142222	-1.85e+09	-3509605
N	279	279	279
F	4.46***	616***	
Wald Testi			1146.46***

*** %10, ** %5, * %1 anlamlılık düzeylerini gösterir.

Çizelge 8'deki model tahmin sonuçlarına göre model genel anlamlılığı için yapılan Wald testi sonucunda sıfır hipotezi %1 AD'de reddedilmiş ($p < 0.01$) modelin genel olarak anlamlı olduğuna karar verilmiştir.

Modelde yer alan her bir değişkenin tekil olarak istatistiksel anlamlılığına bakıldığında kişi başı GSYİH %10, KENTN %1 ve ARAZİ %5 AD'de anlamlı olduğu görülmektedir. Modelde yer alan diğer değişkenler ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Buradan hareketle, ekonomik kalkınmayı ifade eden kişi başı GSYİH'nin toplam tahmini hasar miktarı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca, nüfus yoğunluğu ve arazi alanına ilişkin tahmini katsayılar negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu da daha az yoğun nüfus veya daha geniş alana (yüz ölçümüne) sahip ülkenin doğal afetten toplam etkilenen insan sayısını azaltacağı anlamına gelmektedir. Kentsel nüfus değişkeninin katsayısı ise pozitif ve istatistiksel olarak %1 AD'de anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç daha fazla kentsel nüfusa sahip ülkelerin doğal afetlerden toplam etkilenen insan sayısını arttıracaklarını ifade etmektedir.

Model 1 ve Model 2'ye benzer şekilde, toplam hasar miktarı için Tesadüfi Etkiler modeli robust tahmin sonuçları ise Çizelge 9'da verilmiştir. Buna göre modelin genel anlamlılığı için yapılan Wald testi sonucunda sıfır hipotezi %1 AD'de reddedilmiş ($p < 0.01$), modelin genel olarak anlamlı olduğuna karar verilmiştir.

Modelde yer alan her bir değişkenin tekil olarak istatistiksel anlamlılığına bakıldığında kişi başına GSYİH %10, ARAZI %5 ve KENTN %1 AD'de doğal afetten kaynaklanan toplam hasar miktarını ifade eden TH üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğunu göstermektedir. Etkilenen kişi ve toplam etkilenen kişi modellerinde olduğu gibi kişi başı GSYİH'ye ilişkin tahmin edilen katsayı istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olması gelişmiş ülkelerin daha yüksek yaşam maliyetine sahip olduğunu ve dolayısıyla doğal afetlerden kaynaklanan hasar maliyetinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Arazi alanına ilişkin tahmin edilen katsayı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı, kentsel nüfusa ilişkin tahmini katsayı ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, 1990-2020 döneminde G-8 ülkeleri ve Türkiye'deki doğal afet direncini ve doğal afetlere karşı savunmasızlığı incelemeyi amaçlamaktadır. Daha önceki araştırmalar, yoksulların felaketlerden daha fazla zarar görme eğiliminde olduğunu ortaya çıkarsa da, ülkeler arası düzeyde analiz edilen az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma mevcut çalışmalardaki boşluğu doldurmaya ve ülke bazında doğal afet ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi incelemek adına literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, afet direncini ve afete karşı savunmasızlığı temsil eden bağımlı değişkenler, etkilenen kişi sayısı, toplam etkilenen kişi sayısı ve doğal afetten kaynaklanan toplam hasar miktarı; bağımsız değişkenler ise ekonomik faktörler (KBGSYİH, büyüme), sosyo-ekonomik faktörler (eğitim, nüfus) ve coğrafi faktörler (yüz ölçümü)den oluşmaktadır. Her bir bağımlı değişken için kurulmuş 3 model için Havuzlanmış En Küçük Kareler, Sabit Etki ve Tesadüfi Etki modelleri ile tahmin edilmiş, Hausman testi ile Tesadüfi Etkiler Modelinin en uygun model olduğuna karar verilmiştir. Tesadüfi etkiler modelinde varsayımdan sapmaların olup olmadığı da test edilmiş ve yapılan testler sonucunda modelin hata terimlerinin otokorelasyonlu olmadığı ancak değişen varyanslı olduğu ve birimler arası korelasyonun olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda varsayım ihlaline karşı dirençli (robust) tahminler elde edilmiş ve model yorumları robust tahminlere göre yapılmıştır.

Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, her üç modelin genel olarak anlamlı bulunmuştur. Model 1, Model 2 ve Model 3'te yer alan değişkenlerin tekil anlamlılıklarına bakıldığında kişi başı GSYİH, KENTN, NUFY ve ARAZI değişkenleri etkilenen kişi sayısı ve toplam etkilenen kişi sayısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmuş, toplam tahmini hasar miktarı üzerinde ise kişi başı GSYİH, KENTN ve ARAZI değişkenlerinin etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Nüfus yoğunluğu (NUFY) ve arazi alanının (ARAZI), etkilenen kişi sayısı ve toplam etkilenen kişi sayısı üzerindeki etkisi negatif bulunmuştur. Bununla birlikte, hem kişi başına düşen GSYİH hem de kentsel nüfus, doğal afetlerden kaynaklanan tahmini hasar miktarı, etkilenen kişi sayısı ve toplam etkilenen kişi sayısı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu sonuç, daha

yüksek gelire sahip ülkeler, doğal afetlerden etkilenen insan sayısını ve toplam etkilenen insan sayısını azaltması beklense (Songvathana, 2018) de daha yüksek geliri ülkeler, daha fazla mal-mülk, mahsul ve hayvana sahip olduğundan bunlara verilen zarar miktarı açısından da daha yüksek toplam hasara sahiptir. Daha yüksek miktarda hasar ise yüksek geliri ülkelerde daha yüksek yaşam maliyetinden kaynaklanmaktadır.

Kalkınmaya paralel olarak inşaat sektöründeki gelişmeler neticesinde kentleşme ile birlikte daha fazla konutun yapılması bireyleri müstakil yaşamdan toplu ve kalabalık binalarda yaşamaya sevk etmiştir. Bunun sonucunda da doğal afetten etkilenen kişilerin sayısında artış olması doğaldır. Sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, kişi başına geliri arttırmakla birlikte gelirdeki artışı doğal afete karşı dirençli binaların yapımına kanalize etmek, arazi alanının ve dolayısıyla nüfus yoğunluğunun geniş olduğu, kentsel nüfusun az olduğu yerleşim yerlerinde yaşamının doğal afet direncini arttırmanın veya afete karşı savunmasızlığı en aza indirmenin yolu olarak önerilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma planları kapsamında doğal afetten etkilenen insanların, binaların, tarım ürünleri ve hayvanların afete karşı direncini arttırmak için uygun politika ve programların uygulanması gerekmektedir

KAYNAKÇA

Albala-Bertrand, J., Political Economy of Large Natural Disasters. Oxford University Press Inc., New York. Barro, R., Lee, J., 1996. International measures of schooling years and schooling quality. American Economic Review, 86, 1993, pp. 218–223.

EM-DAT. The OFDA/CRED International Disaster Database, www.em-dat.net, (Erişim tarihi: 12.04.2023)

Gujarati, D. N.& Porter, D.C.. *Temel Ekonometri*, 5. Basımdan çeviri, Çev. Ümit Şenesen ve Gülay Güllük Şenesen, Literatür Yayıncılık, İstanbul. 2012, s. 591-594.

Horwich, G. Economic Lessons from the Kobe Earthquake. Economic Development and Cultural Change, 48, 2000, pp:521–542.

Ingmar Schumacher and Strobl, Eric “Economic Development And Losses Due To Natural Disasters” The Role of Risk, 2008, p.1-3

Kahn, M.. The Death Toll from Natural Disasters: The Role of Income, Geography, and Institutions, Review of Economics and Statistics, 87, 2005, pp. 271-284.

Songvathana, K. *The Relationship between Natural Disaster and Economic Development: A Panel Data Analysis*, 7th International Conference on Building Resilience; Using scientific knowledge to inform policy and practice in disaster risk reduction, ICBR2017, 27 – 29 November 2017, Bangkok, Thailand. Procedia Engineering 212, 2018, pg:1068–1074.

Tatoğlu, Y.F., *Panel Veri Ekonometrisi*, Beta Yayınları, 2020, 37-281

Tol, R., Leek, F. Economic analysis of natural disasters. In: Downing, T., Olsthoorn, A., Tol, R. (Eds.), Climate Change and Risk. Routledge, London, 1999, pp. 308–327.

Toya, H. and Skidmore, M.. “Economic Development and the Impact of Natural Disasters”,
Economics Letters, 94, 2007, pp. 20-25.

WDI, World Development Indicators. The World Bank (Erişim tarihi: 12.04.2023)

KAMU YÖNETİMİNDE ETİK İHLALLERİ: KAMU GÖREVLİLERİ ETİK KURUL KARARLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öğr. Gör. Dr. Muhammed Enes KAN

Bayburt Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-9786-9858

ÖZET

Türk kamu yönetiminde şeffaflığı ve hesap verebilirliği sağlamak, kamuda etik ilkeleri korumak ve yaygınlaştırmak amacıyla 25/5/2004 tarihli ve 5176 sayılı Kanunla kurulan Kamu Görevlileri Etik Kurulu, başvuru üzerine ya da re'sen harekete geçerek kamudaki etik ihlal iddialarını değerlendirmektedir. Bu çalışmanın amacı kamu görevlileri etik kurulu tarafından verilen etik ihlal kararlarının incelenerek Türk kamu yönetiminde görülen etik ihlallerinin ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun WEB sayfasında yayınlanan son on yıla ait etik ihlal kararları nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntem olan içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre Türk kamu yönetiminde en yaygın etik ihlalleri; genel etik ilkelere uygun davranmamak, psikolojik taciz (mobbing), kamu yönetimine güven ve kamuda adalet ilkesine zarar veren davranışlar, kamu hizmetlerinin belirlenen standartlara ve süreçlere uygun yürütülmemesi, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde, kamuya personel alımlarında ve personel yükseltme süreçlerinde kayırmacılık, kamu kaynaklarının kişisel amaçlar veya hizmet gerekleri dışında kullanılması, takdir yetkisinin yerinde kullanılmamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetiminde Etik, Kamu Yönetiminde Etik İhlalleri, Kamu Görevlileri Etik Kurulu

GİRİŞ

Yunanca alışkanlık ve gelenek anlamlarında kullanılan “ethos” kelimesinden türetilen etik kavramı iyi insan olma ve bireysel karakter anlamını içermektedir. (Karataş, 2021: 74). Etik, “*insanların birey ve toplum olarak kurdukları ilişkilerin temelinde yer alması gereken değer ve yargıları; iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kavramları, ahlâksal açıdan araştıran bir felsefi disiplin olarak adlandırılabilir*” (Kaplan, 2009: 344). Günümüzde genellikle ahlak kavramıyla özdeşleştirilen hatta ahlak kelimesinin yerine kullanılan etik kavramı, ahlaka göre daha geniş bir kavramdır. Etik ahlak ilkelerinin tümünü kapsamaktadır. Etik değerler ve ilkeler ahlaka göre daha evrensel bir nitelik taşımaktadır. Etik hayatın birçok alanında gelişen dinamik bir olgudur. Bilim etiği, siyaset etiği, medya etiği, spor etiği vb. birçok alanda etiğin varlığından söz edilmektedir. Kamu yönetiminde etik ise, kamu yönetici ve görevlilerinin karar alırken, kamusal hizmetleri yürütürken, tarafsız, dürüst, nezaket kurallarına uygun, adil, şeffaf, hesap verebilir, kamu yararını önceleyen, liyakate sadık, etkin ve verimli bir şekilde davranması için yol gösteren kriterler bütünüdür (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 35). 1980’li yıllarda dünya genelinde yayılan hesap verebilirlik, şeffaflık, kaynakların etkili kullanımına dayalı yeni yönetim anlayışı, kamu yönetiminde bu değerlere dayalı bir etik anlayışının gelişmesine neden

olmuştur. Devlet yönetiminde ve idari işlerin yerine getirilmesinde bu ilkelere verilen önem gittikçe artmıştır. Toplumlarda genel etik ilkelerin yaygınlığına bağlı kamu yönetiminde etik kültürün yerleşmesinin seviyesi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Sayılanoğlu, 2015: 114).

Türk kamu yönetiminde ise etik davranışların yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılması için atılmış en önemli adımlardan biri 2004 yılında yürürlüğe giren 5176 sayılı “Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”dur. Kanun ile kamu personellerinin işlerini yürütürken uymaları gereken şeffaflık, dürüstlük, tarafsızlık, hesap verebilirlik gibi ilkeler belirlenmeye çalışılmıştır (Özdemir, 2008: 191).

25/5/2004 tarihli ve 5176 sayılı Kanunla beraber kurulan Kamu Görevlileri Etik Kurulu yine Türk kamu yönetiminde etik ilkelerin yaygınlaştırılması ve denetlenmesi açısından oldukça önemlidir. Kanun’da Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun kuruluşu ve genel nitelikleri hakkında bilgiler sunulmuştur. Buna göre Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun görevleri; (WEB1)

- *Kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkelerini Yönetmeliklerle belirlemek ve uygulamayı gözetmek,*
- *Etik davranış ilkelerinin ihlâl edildiği iddiasıyla re’sen veya yapılacak başvurular üzerine gerekli inceleme ve araştırmayı yaparak sonucu ilgili makamlara bildirmek,*
- *Kamuda etik kültürünü yerleştirmek üzere çalışmalar yapmak veya yaptırmak ve bu konuda yapılacak çalışmalara destek olmak,*
- *3628 sayılı Kanuna göre verilen mal bildirimlerini gerektiğinde incelemek,*
- *Kamu görevlileri için hediye alma yasağının kapsamını belirlemek ve en az genel müdür veya eşiti seviyedeki üst düzey kamu görevlilerince alınan hediyelerin listesini gerektiğinde her takvim yılı sonunda bu görevlilerden istemekle, görevli ve yetkilidir.*

Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’a göre; Kamu Görevlileri Etik Kurulu kamu yönetiminde etik davranış ilkelerine aykırı bir iş, işlem ya da eylem olduğu iddiasıyla en az genel müdür veya denk bir kamu görevlisi hakkında bir şikayet ile harekete geçebileceği gibi, Kurul söz konusu iddialara ilişkin re’sen de harekete geçebilmektedir. Kurula başvuru yapan kişiler bilgilerinin gizli tutulmasını da talep edebilmektedir. Kurul başvuruları “Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”te belirlenen etik değerlere aykırılık olup olmaması açısından değerlendirir. Kurul incelemesini en geç üç ay içinde sonuçlandırır ve verilen karar ilgililere ve başvuru sahiplerine bildirilir.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu 2020 yılında yayınladığı istatistiki verilere göre Kurul’un kurulduğu günden söz konusu tarihe kadar kurula toplam 2476 başvuru bu başvurulardan 97 tanesine etik ihlal kararı verilmiştir (WEB2). Bu kararlardan 60 tanesi Kurul’un WEB sitesinde yayınlanmaktadır (WEB3).

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Türk Kamu Yönetimindeki etik ihlallerini detaylı bir şekilde incelemek amacı ile gerçekleştirilen bu çalışmada nitel araştırmada veri toplamanın önemli yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi veriler toplanmış ve yine nitel araştırmada verilerin analizinde sıklıkla kullanılan içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. “İçerik analizi nitel metinsel verilerle değişken nesne ve temalar arasındaki tutarlı kalıp ve ilişkileri tanımlamak için benzer varlıkları küme veya kavramsal kategorilere ayıran entelektüel bir süreçtir. İçerik analizi nitel metinleri kodlama kurallarına göre daha az sayıda kategoriye indirgeyen sistematik, tekrarlanabilir bir teknik olarak tanımlanmaktadır” (Güçlü, 2019: 169).

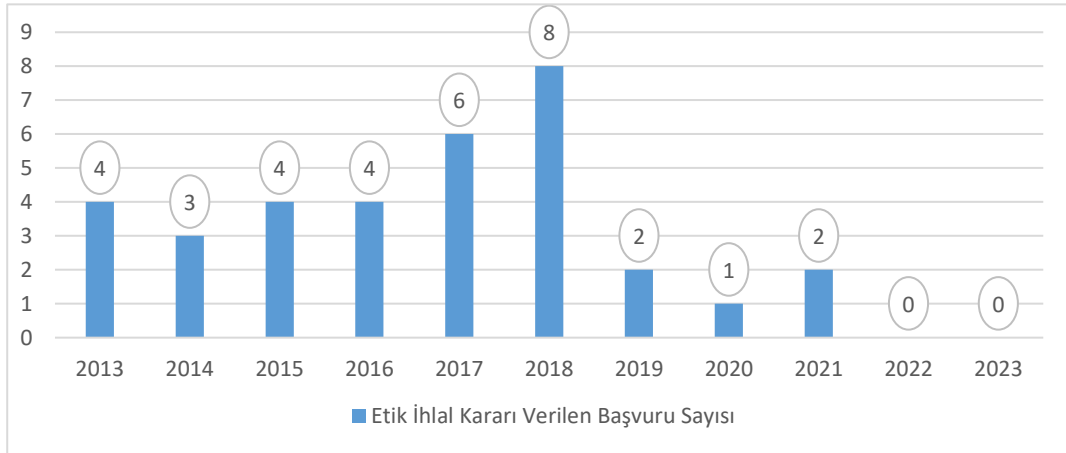
Çalışmanın veri seti Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından son 10 yılda (2013-2023) raporlanan etik ihlal kararlarından oluşmaktadır. Kurumun internet sitesinde (WEB3) 2011 yılından bugüne toplam 34 etik ihlal kararı verildiği görülmüş ve söz konusu kararlar depolanarak nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan NVIVO 12 paket programı yardımıyla içerik analizine tabi tutulmuştur.

2.2. Bulgular

2.2.1. Etik İhlal Kararlarının Sınıflandırılması

Çalışmanın veri seti Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından son 10 yıl içinde etik ihlal kararı verilerek raporlaştırılan 34 karardan oluşmaktadır. Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından verilen etik ihlal kararlarının yıllara göre dağılımı Çizelge 1’de ifade sunulmuştur.

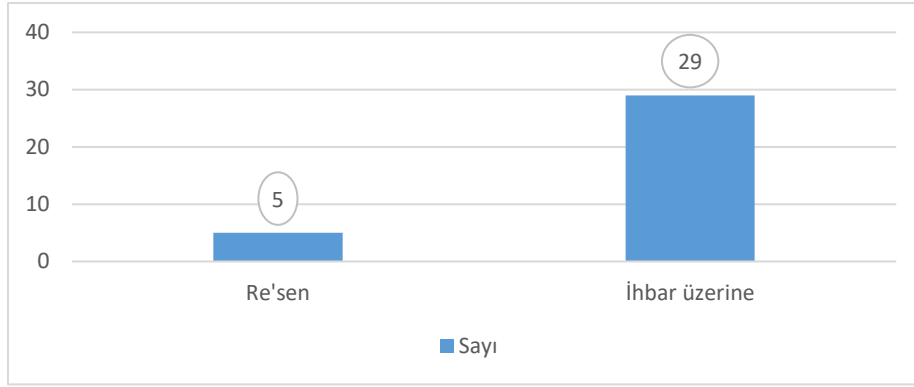
Çizelge 1: Kamu Görevlileri Etik Kurulu Tarafından Verilen Etik İhlal Kararlarının Yıllara Göre Dağılımı

Çizelge 1’de görüleceği üzere 2018 yılı etik ihlal kararları sayısında başı çekerken, kurumun internet sitesinde yayınlanan verilere göre 2022 ve 2023 yıllarında verilen etik ihlal kararları yayınlanmamıştır.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu bir ihbar üzerine ya da re’sen harekete geçen bir kurumdur. Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun son 10 yılda etik ihlal kararı verdiği olaylara, Kurulun harekete geçme şekli Çizelge 2’de sunulmuştur.

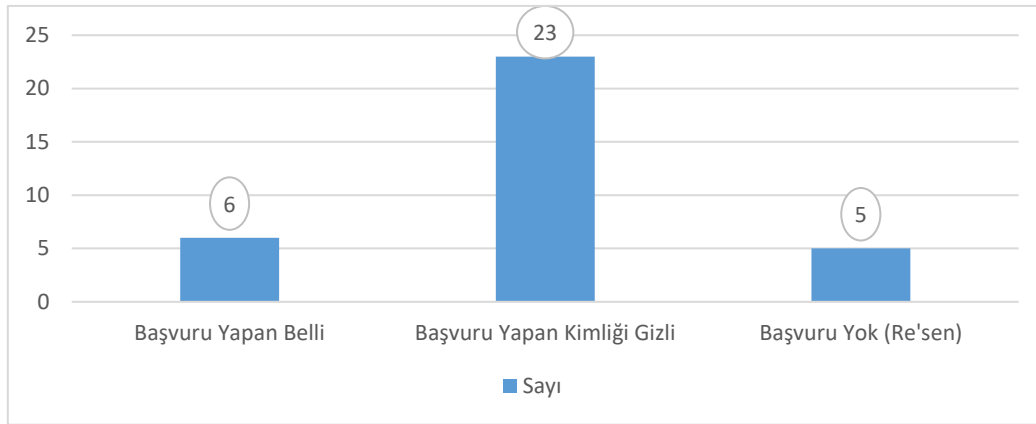
Çizelge 2: Kamu Görevlileri Etik Kurulu Tarafından Etik İhlal Kararı Verilen Olaylara Kurulun Harekete Geçme Şekli

Çizelge 2’de görüleceği üzere Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun etik ihlal kararı verdiği olayların büyük bir bölümü şikayet üzerine gerçekleşen olaylardan oluşmaktadır. Sadece 5 etik ihlali tespit edilen olay için Kurul re’sen harekete geçmiştir.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu’na yapılan başvurularda, başvuruda bulunan kişi kimliğini gizlemek suretiyle de başvuru yapılabilmektedir. Son 10 yılda Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından etik ihlal kararı verilen olaylar için başvuru yapanların kimliklerini gizleyip gizlemediklerine ilişkin bilgiler Çizelge 3’de sunulmuştur.

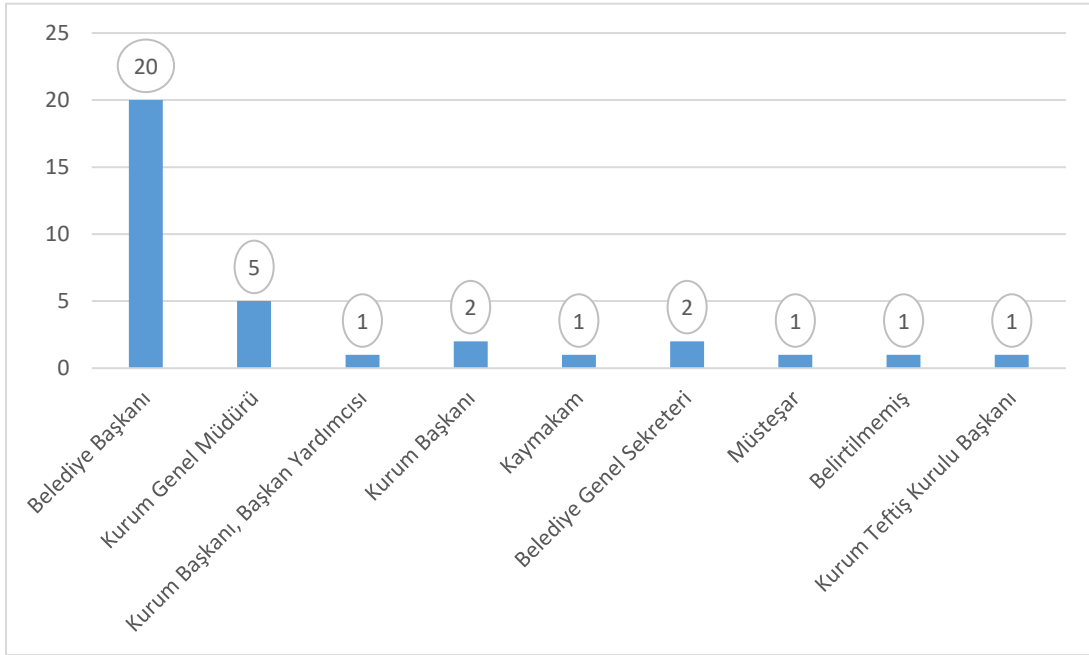
Çizelge 3: Kamu Görevlileri Etik Kurulu Tarafından Etik İhlal Kararı Verilen Olaylara Başvuru Yapanların Kimlikleri

Çizelge 3’de görüleceği üzere Kamu Görevlileri Etik Kurulunun verdiği etik ihlal kararlarında başvuruda bulunanların önemli bir kısmın gizlilik talepli olarak başvuruda bulunmuştur.

Kamu görevlileri Etik kurulu tarafından hakkında etik ihlali yapıldığı tespit edilen kamu görevlilerinin mesleklerine göre dağılımı ise Çizelge 4’de sunulmuştur.

Çizelge 4: Kamu Görevlileri Etik Kurulu Tarafından Hakkında Etik İhlali Yaptığı Tespit Edilen Kamu Görevlilerinin Mesleklerine Göre Dağılımı

Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından hakkında etik ihlali yapıldığı tespit edilen kamu görevlilerinin mesleklerine göre dağılımı incelendiğinde belediye başkanlarının 20 etik ihlal kararı ile açık ara ilk sırada olduğu görülmektedir. 5 etik ihlal kararı ile Kurumların genel müdürleri ikinci sırada yer alırken, 3. sırayı kamu kurumlarının başkanları ve belediye genel sekreterleri almaktadır.

2.2.2. Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kararları Işığında Türk Kamu Yönetiminde Görülen Etik Dışı Davranışlar

Çalışma kapsamında incelenen etik ihlal kararları içerik analizine tabi tutulmuş ve Türk kamu yönetiminde görülen etik dışı davranışlar sınıflandırılmıştır.

2.2.2.1. Genel Etik İlkeler Uygun Davranmamak

Çalışma kapsamında incelenen etik ihlal kararlarının bazılarında kamu görevlilerinin genel etik ilkelerle aykırı davrandığı ve bu nedenle kendisi hakkında soruşturmanın gerçekleştiği tespit edilmiştir. Söz konusu soruşturmalarda yönetici pozisyonundaki kamu görevlilerinin diğer kamu personellerine karşı nezaket sınırlarını aşan söz ve davranışlarda bulunduğu ve bu suretle etik değerleri ihlal ettiği görülmektedir. Konuya ilişkin etik ihlal kararlarının birinin, bir bölümü aşağıda sunulmuştur;

“İddiaların Özeti

Basında yer alan bazı haberlerde;

... Başkanının, ... Ekim ayı toplantısında söz alarak konuşan üyeye, “Kendi işinize bakın. Size ne? Bakın iş başka yere gidecek. Size ne? Karışmayın. Bu nasıl ... yahu. Kesin! Mikrofonu kapattırmayın bana! Kesin! Ahlaklı olun! Konuyu kapatın... Arkadaşlar mikrofonu

kapatın... Otur yerine... Çıkarken bağırma!” diye bağırıldığı iddiaları yer almaktadır.” (K.N: 2017/88)

Söz konusu soruşturma sonucunda hakkında soruşturma yürütülen kamu görevlisinin Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin “nezaket ve saygı” başlıklı 11. Maddesini ihlal ederek etik ihlaline neden olduğuna karar verilmiştir.

Yine benzer şekilde yönetici pozisyonundaki bazı kamu görevlileri, pozisyonları gereği sahip oldukları ve kullanmaları gereken yetkileri kullanmayarak da etik ihlalleri gerçekleştirebilmektedir. Bu durum aşağıda sunulan etik ihlal kararında açıkça görülmektedir;

“İddiaların Özeti

.... Belediyesi’nde ziraat mühendisi olarak görev yapan başvuran dilekçesinde,

23.08.2016 tarihinde mesai saati içinde işyerinde ... Müdür V. ... tarafından darp edildiğini ve başka bir tarihte hakarete uğradığını; durumu 24.08.2016 tarihli ve 4320 sayılı dilekçe ile Belediye Başkanı’a bildirmiş olmasına rağmen disiplin soruşturması açılması gerekirken konu hakkında hiçbir işlem yapılmadığını ve şahsına herhangi bir cevap verilmediğini; konu ile ilgili olarak Asliye Ceza Mahkemesi’nde dava açtığını; Belediye Başkanının mağduriyetine göz yummak ve gerekli işlemleri yapmamak suretiyle etik ilkelere aykırı davrandığını iddia etmektedir” (K.N: 2019/13)

Söz konusu soruşturma sonucunda hakkında soruşturma yürütülen kamu görevlisinin Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin “saygınlık ve güven” kenar başlıklı 10. Maddesi ve “dürüstlük ve tarafsızlık” kenar başlıklı 9. Maddesini ihlal ederek etik ihlaline neden olduğuna karar verilmiştir

2.2.2.2. Psikolojik Taciz (Mobbing)

İngilizce olarak mobbing şeklinde ifade edilen işyerinde psikolojik taciz kavramı işyerinde bireylere üstleri, eşit düzeydeki çalışanlar veya astları tarafından sistematik biçimde uygulanan her tür kötü muamele, tehdit, şiddet, aşağılama gibi davranışları anlatmaktadır (Tınaz, 2006: 14). Çalışma kapsamında incelenen etik ihlal kararlarının bazılarında soruşturma konusunun mobbing olduğu ve söz konusu nedenden dolayı etik ihlal kararı verildiği görülmüştür. Konuya ilişkin etik ihlal kararlarının birinin, bir bölümü aşağıda sunulmuştur;

“İddiaların Özeti

Başvuran, dilekçesinde, ... Belediyesi Genel Sekreteri tarafından şahsına mobbing (psikolojik yıldırma) uygulandığını, bu çerçevede;

(1) Belediye Çevre ve Koruma Daire Başkanlığına bağlı olan Şube Müdürü görevini yürütürken Genel Sekreter tarafından bu görevden alınarak aynı müdürlükte sıradan bir personel olarak görevlendirdiğini; yerine ise başka bir kurumdan bir kişinin vekâleten şube müdürü olarak görevlendirdiğini;

(2) Devir Tasfiye ve Paylaştırma Komisyonu kararı ile Belediyeye devredilen personel

arasında iken, Genel Sekreter tarafından, Devir Tasfiye ve Paylaştırma Yönergesi'ne aykırı ve keyfi bir işlem ile “norm ve ihtiyaç fazlası personel” olarak değerlendirilerek maddi ve manevi olarak mağdur edildiğini;

(3) Norm ve ihtiyaç fazlası personel olarak İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nde Araştırmacı olarak görevlendirilmesi işlemine karşı İdare Mahkemesi'nde açtığı davada işlemin iptal edildiğini; ancak Genel Sekreter tarafından kararın uygulanmadığı ve makam odasında 4 kişinin huzurunda “O personeli buraya (Belediye'ye) alacağım ve ...ya göndereceğim.” diyerek art niyetini açıkça beyan ettiğini;...” (K.T: 31.08.2018, K.N: 2018/138).

Söz konusu soruşturma sonucunda hakkında soruşturma yürütülen kamu görevlisinin Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin “Saygınlık ve güven” kenar başlıklı 10. Maddesi ve “dürüstlük ve tarafsızlık” kenar başlıklı 9. Maddesini ihlal ederek etik ihlaline neden olduğuna karar verilmiştir.

2.2.2.3. Kamu Yönetimine Güven ve Kamuda Adalet İlkesine Zarar Veren Davranışlar

Toplumsal hayatın önemli bileşenlerinden biri olan güven kavramı kamu yönetimi ve vatandaş ilişkilerinde de oldukça hayatidir. Günümüzde kamu yönetimindeki en büyük aksaklıklardan biri olarak görülen güven sorunu, temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi, hukuk devletinin gereklerine uygun hareket edilmemesi, kamu yönetiminde etkin ve verimliliğin sağlanamaması gibi birçok faktöre bağlı olabilmektedir. (Durkal ve Korkmaz, 2017: 2160). Hak, hukuk, haklılık gibi kavramlarla eş değer olarak kullanılan adalet kavramı (Çeçen, 1993: 18) da tıpkı güven unsuru gibi kamu yönetiminin etkin ve verimli bir şekilde işlemesindeki bir diğer önemli bir değerdir. Çalışma kapsamında incelenen etik ihlal kararlarının bazılarında kamu personellerinin, kamu yönetimine karşı güveni zedeleyen, adalet ilkesine aykırı eylemleri ile karşılaşmıştır. Diğer bir ifade ile bazı kamu personelleri söz konusu değerleri ihlal etmiş ve bu nedenle haklarında etik ihlal kararı verilmiştir. Kamu yönetimine olan güveni zedeleyen, adalet ilkesine zarar veren etik ihlal kararlarından birinin bir kısmı aşağıda sunulmuştur;

“İddiaların Özeti

... Bakanlığın Teftiş Kurulu Başkanlığı'nın 31.10.2017 tarihli ve 4308 sayılı yazısıyla, ... Genel Müdür Vekili ... hakkındaki bazı iddiaların incelenmesine ilişkin 09.12.2016 tarih ve 22/6, 64/4 sayılı İnceleme Raporu ve ekleri Kurulumuza gönderilmiştir. Söz konusu İnceleme Raporu'nda özetle, ...'nın;

(1) Genel Müdür V. olarak görev yaptığı dönemde atamaları yapılmış olan il müdürlerinden oluşan İl Müdürleri Koordinasyon Kurulu'nun 06-07 Mayıs ve 11 Haziran 2015 tarihli toplantısında, kendisine ait dört eserin 2015-2016 yılı sanat sezonu ... eserleri repertuarına alınmasını sağladığı...” (K.T: 15.01.2018, K.N: 2018/2).

Söz konusu soruşturma sonucunda hakkında soruşturma yürütülen kamu görevlisinin Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin “dürüstlük ve tarafsızlık” başlıklı 9. Maddesi, “görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması” başlıklı 14. Maddesi ve “saygınlık ve güven” başlıklı 10. Maddesini ihlal ederek etik ihlaline neden olduğuna karar verilmiştir.

2.2.2.4. Kamu Hizmetlerinin Belirlenen Standartlara ve Süreçlere Uygun Yürütülmemesi

Kamu hizmetlerinin sunumunda vatandaşların kamudan beklentilerinin belirlenmesi, onların memnuniyetlerinin garanti altına alınması ve kamu hizmet sunumunda standartların sağlanmasının kamu yönetiminde etkinlik ve verimliliği artırmaktadır (Algan, 2015 :16). Kamu hizmet standartlarına ve süreçlerine aykırı davranışlar aynı zamanda etik ilkelere de aykırıdır. Çalışma kapsamında incelenen mahkeme tutanaklarının bazıları Türk kamu yönetiminde de söz konusu etik ihlallerinin yaşandığını ortaya koymuştur. Konuyla alakalı etik ihlal kararların birinin bir bölümü aşağıda sunulmuştur;

“İddia

Kurumumuza yapılan ... tarihli başvurusunda;

... 5- ...'in Belediye sosyal tesislerinde ..., ..., ... vb. çocuk evleri ve kreşlerinden Maliye Bakanlığı'nın Kamu Sosyal Tesislerine İlişkin 2014/3 Sayılı Tebliğ'e rağmen herhangi bir ücret almayarak kamuyu zarara uğrattığı...” (K.T: 26.08.2014, K.N: 2014/44).

Söz konusu soruşturma sonucunda hakkında soruşturma yürütülen kamu görevlisinin Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 9. Maddesinin birinci fıkrasındaki “yasallık” hükümlerini ihlal ederek etik ihlaline neden olduğuna karar verilmiştir.

2.2.2.5. Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde, Kamuya Personel Alımlarında ve Personel Yükseltme Süreçlerinde Kayırmacılık

Günlük dilde torpil ile eş anlamlı olarak kullanılan kayırmacılık, iktidar sahiplerinin ya da makam, mevki sahiplerinin makamlarından kaynaklanan imkanları, siyasal ideoloji, kan bağı ya da özel bir bağ nedeniyle kendilerine yakın olan kişilere maddi veya manevi çıkar sağlayacak şekilde kullanmalarıdır (Berkman, 2009: 31). Bugün dünyada hemen her ülkede oldukça sık görülen bir olgu olan kayırmacılığa (Ak ve Sezer, 2018: 746), bu çalışmada incelenen etik ihlal kararlarında da rastlanmıştır. Bunlardan bir kısmı kamu hizmetlerinin yürütülmesi ve kaynakların dağıtılmasında meydana gelen kayırmacılık eylemlerine ilişkindir. Konuyla alakalı etik ihlal kararların birinin bir bölümü aşağıda sunulmuştur;

“İddia

Kurulumuza yapılan başvuruda özetle;

1) ... Belediyesine ait olan Kültür evi içerisinde yer alan kafeteryanın tarafından usulsüz olarak işletildiği,

2) Söz konusu kafeteryanın tüm faturalarının Belediye tarafından ödendiği, 3) Kafeteryayı işleten'ün eşinin de belediyede şef kadrosunda görev yaptığı, iddia edilmektedir...” (K.T: 07.12.2017, K.N: 2017/97).

Söz konusu soruşturma sonucunda hakkında soruşturma yürütülen kamu görevlisinin Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 9. maddesinde yer alan “Dürüstlük ve tarafsızlık” başlık ilkesini ve 16. maddesinde yer alan “Kamu malları ve kaynaklarının kullanımı” başlıklı ilkesini ihlal ederek etik ihlaline neden olduğuna karar verilmiştir.

Kamu kurumlarında kayırmacılık nedeniyle ortaya çıkan etik ihlallerinin bir kısmı da kamuya personel alımı veya personellerin üst derecelere yükseltilmesi şeklinde gerçekleşebilmektedir. İncelenen etik ihlal kararlarının birkaçında kurumlarda özel kalem müdürlüğü makamının memuriyete geçişte bir basamak olarak kullanılması veya kamuya personel alımlarında ve yükseltmelerinde eş, dost, akrabaların kayırıldığı tespit edilmiştir. Konuyla alakalı etik ihlal kararların birinin bir bölümü aşağıda sunulmuştur;

“İddia

... 4) Kurumun işe alım ve terfilerde Kanun ve Yönetmeliklere uygun davranmadığını, görevde yükselme sınavı yaparak şube müdürü kadrolarına asaleten atama yapmak yerine, bu kadroların büyük kısmına liyakatsiz ve idarecilerin akrabası olan kişilerin vekaleten görevlendirildiğini, Genel Müdürlükteki 52 şube müdürlüğünün, 36’sının vekalet, 9’unun tedviren atama yoluyla yürütülerek kayırmacılık yapıldığını, Genel Müdürlüğün İnsan Kaynakları ve Eğitim Dairesi Başkanının kızının ve yeğenin henüz beş yıllık memur olmalarına rağmen mevzuata aykırı şekilde tedviren görevlendirme usulü ile müdür yapıldığını, kurumdaki tecrübeli personelin haksızlığa uğratılarak yıldırıldığını, iddia etmektedir” (K.T: 07/03/2018, K.N: 2018/62).

Söz konusu soruşturma sonucunda hakkında soruşturma yürütülen kamu görevlisinin Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’in 10. maddesinde yer alan “Saygınlık ve güven” başlık ilkesini ihlal ederek etik ihlaline neden olduğuna karar verilmiştir.

2.2.2.6. Kamu Kaynaklarını Kişisel Amaçlar veya Hizmet Gereklere Dışında Kullanmak

Devlet kamusal hizmetlerin karşılanması için çeşitli harcamalar yapmak zorundadır. Devletin fonksiyonlarını yerine getirebilmek için yaptığı harcamalara kamu harcamaları adı verilmektedir. (Yılmaz ve Kaya, 2005: 259). Kamu kaynaklarının kullanımıyla gerçekleştirilen bu harcamalar her şeyden önce “kollektif ihtiyaçların karşılanması” amacına hizmet etmektedir (Arslan, 2002: 77). Bazı kötü niyetli kamu görevlileri makamları nedeniyle kendilerine tanınan kamu kaynaklarını dağıtım yetkisini suiistimal ederek kendilerine ya da yakınlarına fayda sağlayabilmekte veya kaynakları sunulan hizmetin gereklere dışında kullanabilmektedir. Bu çalışma kapsamında incelenen etik ihlal kararlarının bazılarında bu durum açıkça görülmektedir. Konuyla alakalı etik ihlal kararların birinin bir bölümü aşağıda sunulmuştur;

“İddia

2) ... kafeteryanın elektrik ve doğalgaz faturalarının kiracı adına olduğu, kafeteryanın bulunduğu binanın su tesisatı alt yapısında tek sayaç olduğu için su tüketim bedelinin Belediye tarafından ödendiği,

...yaklaşık 6 yıllık zaman diliminde ortak sayaç olması nedeni ile söz konusu kafeteryaya ait su tüketim bedelinin Belediye tarafından ödendiği...” (K.T. 07/12/2017, K.N: 2017/97)

Söz konusu soruşturma sonucunda hakkında soruşturma yürütülen kamu görevlisinin Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’in 16. maddesinde yer alan “Kamu malları ve kaynaklarının kullanımı” başlıklı ilkesini ihlal ederek etik ihlaline neden olduğuna karar verilmiştir.

2.2.2.7. Takdir Yetkisinin Yerinde Kullanılmaması

İdari eylem ve işlemlerin yerine getirilmesinde, idareye tanınan işlemin sebebini, konusunu, zaman ve yerinin belirlemek, çözüm yollarından birini seçmek, işlem yapmak veya yapmamak konusunda hareket serbestliği tanıyan takdir yetkisi (Seçkin ve Üstün, 2015: 511) idarenin yeni koşullara uyum sağlayabilmek, olağan üstü sorunlara çözüm üretme ve ona hız kazandırmak için verilmiş bir yetkidir. (Karatepe, 1991: 71) Bu çalışma kapsamında incelenen mahkeme tutanaklarının bazılarında, kendilerine konularında dolayı çeşitli konularda takdir yetkisi tanınmış bazı kamu görevlilerinin bu yetkilerini suiistimal ederek etik ilkelere aykırı davrandığı tespit edilmiştir. Konuyla alakalı etik ihlal kararların birinin bir bölümü aşağıda sunulmuştur;

“İddia

Başvuran dilekçesinde özetle; ... Genel Müdürü ...’in etik ilkelere aykırı olarak kurum içi atamalar gerçekleştirdiğini ve bu çerçevede, Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği mevzuatına aykırı olarak:

...

2) ... Müdürlüğü’nde görev yapan ön lisans mezunu ...’in, “sadece bir günlüğüne”

...Müdürlüğüne “müdür yardımcısı” olarak atandığını; sonraki gün ise “şef” kadrosuna atandığını,

3) Müdürlüğünde “tekniker” olarak çalışan ön lisans mezunu ...’in ... Müdürlüğüne “müdür yardımcısı” olarak atandığını ve “bir gün sonra” ... Müdürlüğüne “şef” olarak atandığını;

4) Baş mühendislik kadrosu unvan değişikliği sınavına tabi olmasına rağmen; Genel Müdürlük İşletme Daire Başkanlığı’nda “mühendislik” kadrosunda çalışan ...’in, 10.03.2020 tarihinde ... Müdürlüğüne “müdür yardımcısı” olarak atandığını ve 12.03.2020 tarihinde ise Genel Müdürlük İşletme Daire Başkanlığı’na “Başmühendis” kadrosuna atandığını...” (K.T: 29.07.2021, K.N: 2021/48).

Söz konusu soruşturma sonucunda hakkında soruşturma yürütülen kamu görevlisinin Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin “Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci” başlıklı 5. maddesine, “Dürüstlük ve tarafsızlık” başlıklı 9. maddesine, “Saygınlık ve güven” başlıklı 10. maddesine aykırı davranması nedeniyle etik davranış ilkelerini ihlal ettiğine karar verilmiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kamu yönetiminin işleyişini aksatan temel problemlerden biri olan etik dışı faaliyetler Türk kamu yönetiminin de en önemli problemlerinden biri olarak görülmektedir. Söz konusu bu davranışlar bireysel boyutları aşır kurumsallaştıkça kamu yönetimini daha da yozlaştırmak da vatandaşların devlete olan güvenini zedelemektedir (Koçak ve Yüksel, 2010: 81). Bu durumun önüne geçmek, kamu yönetimindeki etik kuralları belirlemek ve etik ihlal iddialarını değerlendirmek için 2004 yılında Kamu Görevlileri Etik Kurulu kurulmuştur. Kurul’un 2022

yılında yayımladığı faaliyet raporuna göre (WEB4) Kamu Görevlileri Etik Kurulu kurulduğu günden bugüne kadar toplam 106 etik ihlal kararı vermiştir.

Bu çalışmada Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından son 10 yılda (2013-2023) verilen etik ihlal kararları incelenerek Türk kamu yönetiminde görülen etik dışı davranışlar sınıflandırılarak ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; genel etik ilkelere uygun davranmamak, psikolojik taciz (mobbing), kamu yönetimine güven ve kamuda adalet ilkesine zarar veren davranışlar, kamu hizmetlerinin belirlenen standartlara ve süreçlere uygun yürütülmemesi, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde, kamuya personel alımlarında ve personel yükseltme süreçlerinde kayırmacılık, kamu kaynaklarını kişisel amaçlar veya hizmet gerekleri dışında kullanmaması, takdir yetkisinin yerinde kullanılmaması Türk kamu yönetimindeki etik değerlerin ihlalindeki temel davranış kalıplarıdır.

Çalışmada incelenen tutanaklar Türk kamu yönetimindeki etik ihlallerinden birinin genel etik ilkelere aykırı davranışlar olduğunu göstermiştir. Söz konusu bu davranışların başında bazı kamu görevlileri tarafından astlara karşı yapılan aşağılayıcı tavırlar, gurur kırıcı sözler gelmektedir. Bu davranışlara maruz kalan bazı kamu görevlileri Kamu Görevlileri Etik Kurulu'na başvurmuş ve bu davranışta bulunan kamu görevlileri hakkında yapılan inceleme ile etik ihlal kararı verilmiştir. Genel etik ilkelerin ihlal edildiği bir diğer durum da bazı kamu görevlilerinin konuları nedeniyle şikâyetleri dikkate alma ve bu şikâyetleri inceleme, soruşturma açma yetkilerini kullanmamasıdır. Kamu görevlileri şikâyetlerini dikkate almayan, soruşturma açması gerektiği halde bu yetkisinin kullanmayan kamu görevlileri hakkında Kamu Görevlileri Etik Kurulu'na şikâyette bulunmuş, Kurul yaptığı inceleme sonucu etik ihlal kararı vermiştir.

Çalışmada incelenen tutanaklar Türk kamu yönetimindeki etik ihlallerinden bir diğerinin kamu görevlilerine uygulanan Psikolojik Taciz yani (Mobbing) olduğunu göstermiştir. Kamu kurumlarında yönetici pozisyonundaki bazı kamu görevlileri çeşitli nedenlerle (şahsi meseleler, siyasi farklılıklar vb.) bazı personellere Psikolojik Taciz uygulamakta onları işyerlerinde huzursuz etmektedir. Söz konusu bu Mobbing, personelin görev yerini değiştirmek, hak etmediği cezalar vermek, çalışma ortamını bozmak, pozisyonun gerektirdiği olanakları kısıtlamak gibi çeşitli şekillerde olabilmektedir.

Çalışmada incelenen tutanaklar Türk kamu yönetimindeki etik ihlallerinden bir diğerinin kamu yönetimine güven ve kamuda adalet ilkesine zarar veren davranışlar olduğunu göstermiştir. Bazı kamu görevlileri kamuda adalet ilkesine aykırı çeşitli davranışlar sergilemekte bu durum hem kamu görevlilerinin hem de vatandaşların kamuya duyduğu güveni zedeleyebilmektedir. Özellikle kamu kurumlarında yöneticilerin personellerine standart bir tavır sergilememesi, izin, ceza gibi araçların bazı kamu personellerine daha ayrıcalıklı sunulması söz konusu etik ihlallerinin temel şekilleridir.

Çalışmada incelenen tutanaklar Türk kamu yönetimindeki etik ihlallerinden bir diğerinin de kamu hizmetlerinin belirlenen standartlara ve süreçlere uygun yürütülmemesi olduğu tespit edilmiştir. Türk kamu yönetiminde bazı kamu görevlileri gerek yasal düzenlemelere gerekse yapılacak olan işler için önceden belirlenen standartlara uymayarak etik ilkeleri ihlal edebilmektedir. Bu durum hem kamu hizmetlerinin etkinlik ve verimliliğini azaltmakta hem de devlete olan güveni zayıflatmaktadır.

Çalışmada incelenen tutanaklar Türk kamu yönetimindeki etik ihlallerinden bir değerinin de kamu hizmetlerinin yürütülmesinde, kamuya personel alımlarında ve personel yükseltme süreçlerinde kayırmacılık uygulamaları olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin önemli sorunlarından biri olan kayırmacılık, kamu yönetiminde de yaygınlaşmış ve etik değerleri ihlal eden önemli olgulardan biri haline gelmiştir. Çalışma kapsamında incelenen tutanaklar kamu hizmetlerinin yürütülmesi esnasında çeşitli faktörlerin etkisiyle (eş, dost, akrabalık bağları, siyasi bağlar vb.) bazı kesimlerin kayırıldığını ortaya koymuştur. Yine özellikle kamuya personel alımlarında ya da personelin kurum içinde yükseltilmesinde söz konusu bu faktörler etkili olabilmekte, liyakat ilkesi hiçe sayılarak hem yasal hem de etik ihlalleri meydana gelebilmektedir. İncelenen kararlarda özellikle kamu kurumlarında özel kalem müdürlüğü makamının memuriyete geçişte bir basamak olarak sıklıkla kullanıldığı dikkat çekmektedir. Benzer şekilde kurum içinde şef, müdür, yönetici gibi üst kademelere yapılacak atamalarda kayırmacılık olaylarının sıklıkla yaşandığı tespit edilmiştir.

Çalışmada incelenen tutanaklar Türk kamu yönetimindeki etik ihlallerinden bir değerinin kamu kaynaklarını kişisel amaçlar veya hizmet gerekleri dışında kullanması olduğunu göstermiştir. Kamusal ihtiyaçların giderilmesi için tahsis edilen kamu kaynaklarının kişisel çıkarlar için kullanılması Türk kamu yönetiminin etik değerleri yozlaştıran durumlardan biridir. Çalışma kapsamında incelenen tutanaklarda bazı kamu görevlilerinin kamu kaynaklarını kendileri için kullandıkları ve neticede kamuyu zarara uğrattığı tespit edilmiştir. Bu davranışların başında satın alma yetkilerinin suiistimali, kamusal kaynakların israf edilmesi, kamu kaynaklarının üçüncü kişilerin menfaatine kullanılması gibi durumlar gelmektedir.

Çalışmada incelenen tutanaklar Türk kamu yönetimindeki etik ihlallerinden bir değerinin de idareye tanınan takdir yetkisinin yerinde kullanılmaması olduğunu göstermiştir. İdari işlerin yürütülmesinde hareket serbestliği tanıyan ve idari işlemlere hız, etkinlik ve verimlilik sağlamayı amaçlayan takdir yetkisi, bazı kamu görevlileri tarafından suiistimal edilerek etik ihlallerini ortaya çıkarabilmektedir. Çalışma kapsamında incelenen tutanaklarda buldukları konum nedeniyle takdir yetkisine sahip bazı kamu görevlilerinin özellikle kurum içi yönetici atama veya kurum içinde yapılacak görevlendirmelerde bu yetkilerini suiistimal ederek etik değerleri ihlal ettiği görülmüştür.

Çalışmada elde edilen bu sonuçlar Usta ve Arslan (2020)'in Türkiye'de etik yönetim anlayışını Kamu Görevlileri Etik Kurulu üzerinden incelediği çalışmalarında etik ihlallerine ilişkin yaptıkları sınıflandırmayla uyumludur. Benzer şekilde Akcagündüz ve Eken (2021)'in Kamu yönetiminde ettiği Kamu Görevlileri Etik Kurulu üzerinden incelediği çalışmalarında, etik ihlal kararlarını etik ilkelere göre yaptıkları sınıflandırmayla uyumludur. Altun ve arkadaşları (2013)'da Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun kararlarını inceleyerek kamuda görülen etik dışı davranışları ve yolsuzlukları incelemiştir. Bu çalışmaya benzer bir sistematik ile yürütülen çalışmada Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun 2013 yılına kadar verdiği kararlar analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda tespit edilen etik ihlalleri, Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun 2013 yılından bugüne kadar verdiği kararları inceleyen bu çalışma ile benzer sonuçları taşımaktadır. Bu durum Türk kamu yönetimindeki etik ihlal davranışlarının son 20 senede farklılaşmadığı ve benzerlik taşıdığını göstermektedir.

Bu çalışma Türk kamu yönetimindeki yaygın etik ihlal davranışlarını ortaya koymaktadır. Söz konusu bu davranışları azaltmaya yönelik tedbirler ile Türk kamu yönetiminde görülen etik ihlalleri azalacak, kamu yönetiminde etik değerlere olan bağlılık ise artacaktır. Etik ilkelere riayet edilen kamu yönetiminde kamu hizmetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde sürdürülebileceği, hem kamu görevlilerinin hem de vatandaşların devlete güveninin artacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akcagunduz, E. ve Eken, M. B. (2022). “Kamu Yönetiminde Etik Kavramının İzini Sürmek: Kamu Görevlileri Etik Kurulu Üzerine Bir İnceleme”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (25), 473-496.

Altun, M. Sayer, A. Barutçu, A. (2013). “Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kararları Işığında Kamuda Görülen Etik Dışı Davranışlar ve Yolsuzluklar”. *Sayıştay Dergisi*, (91), 33-55.

Ak, M. ve Sezer, Ö. (2018). “Kamu Personel Sisteminde Çalışanların Görevde Yükselmesinde Kayırmacılık Sorunu”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 739-757.

Algan, F. (2015). “Kamu Hizmetlerinin Standartlaştırılması İle Verimliliğin Artırılması”. *Verimlilik Dergisi*, (1), 87-108.

Arslan, A (2022). “Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim”. *Maliye Dergisi*, (140), 76-89.

Berkman, A. Ü. (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk Ve Rüşvet*. TODAİE Yayınları.

Güçlü, İ. (2009). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Teknik-Yaklaşım-Uygulama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Durkal, M. ve Korkmaz, H. (2017). “Kamu Güveni İnşasında Kurumların Rolü: Bimer Örneği”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Kayfor 15 Özel Sayısı, 2159-2181.

Eryılmaz, B. ve Biricikoğlu, H. (2011). “Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik”. *İş Ahlakı Dergisi Turkish Journal of Business Ethics*, 4 (7), 19-45.

Kaplan, D. (2009). “Kamu Yönetiminde Etik ve Kamu Çalışanlarının Etik Kavramını Algılayışları”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 343-355.

Karataş, Abdullah (2021). “Yerel Yönetimlerde Etik Kavramının Önemi Üzerine Bir Çalışma”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 70-88.

Karatepe, Ş. (1991). “İdarenin Takdir Yetkisi” *Türk İdare Dergisi*, 63 (392), 63-120.

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi-Hukuk Araştırmaları Dergisi, 2015/2 Sayısı, 509-534.

Özdemir, M. (2008), “Kamu Yönetiminde Etik”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 179-195.

Sayılganoğlu, S. S. (2015). “Yerel Siyasette Etik Kültürünün Gelişimi ve Toplum Üzerindeki Etkileri”. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (37), 113-126 .

Seçkin, S. ve Üstün, G. (2015). “İdari İşlemlerde Takdir Yetkisi ve Gerekçe İlkesi”.

Tınaz, P. (2006). “İşyerinde Psikolojik Taciz Mobbing”. *Çalışma ve Toplum*, 4(11), 13-28.

Usta, S. ve Arslan, Ş. (2020). “Türkiye’de Etik Yönetim Anlayışına Yönelik Çerçeve Arayışı: Kamu Görevlileri Etik Kurulu Üzerinden Bir İnceleme”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 11(2), 222-244.

WEB1- <https://www.etik.gov.tr/kurumsal/kurul-hakkinda/> Erişim Tarihi (03.17.2023).

WEB2- <https://www.etik.gov.tr/raporlar/istatistiki-veriler/> Erişim Tarihi (03.17.2023).

WEB3- <https://www.etik.gov.tr/etik-ihlal-kararlari/> Erişim Tarihi (03.17.2023).

WEB4- <https://www.etik.gov.tr/faaliyet-raporlari/> Erişim Tarihi (03.17.2023).

Yılmaz, Ö. ve Kaya, V. (2005). “Kamu Harcama Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 257-271.

TÜRKİYE'DE YEREL BÜTÇE HAKKININ KANUNİ DÜZENLEMELER ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Araş. Gör. Dr. Merve YOLAL EROĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0001-5980-5610

ÖZET

Bütçe hakkı genel olarak bütçeleme sürecinde halkın gözetim, denetim ve karar verme sürecine katılımının sağlanması şeklinde tanımlanabilir. Modern demokrasilerde bu süreç yasama organı üyeleri tarafından yerine getirilmektedir. Ancak devletlerin siyasi yapılanmaları dikkate alındığında sadece merkezi bir otoriteden oluşmadığı ve dolayısıyla bütçe harcamalarının çeşitli siyasi birimlerce gerçekleşmesi bütçe hakkının farklı katmanlarda ele alınmasını gerektirmektedir. Özellikle halk seçimleriyle iş başına gelen merkezi hükümetler ile yerel yönetimler üstlendikleri görev ve yetkiler itibarıyla bütçe hakkını temsilen faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu bakımdan hem merkezi hükümetler ve meclisler hem de yerel yöneticiler ve meclisler halkı temsil etmek suretiyle bütçe hakkına sahip olmaktadır.

Siyasi seçimlerde vatandaşlar harcama yapma ve gelir toplama yetkisini üstlenecek yürütme organını ve ayrıca bu yürütme işlevini gözetim altına alacak yasama organını seçmektedir. Merkezi yönetim için geçerli olan bu sürecin benzer bir şekli de yerel idareler için gerçekleşir. Burada özellikle merkezi idarenin (ulusal bütçe hakkının) yerel idare (yerel bütçe hakkı) üzerindeki yaptırım ve sınırlamalarının geniş anlamda bütçe hakkını etkilemesi hususu tartışmalıdır. Nitekim, bu husus yerel idare sınırları içinde yaşayan vatandaşların alacakları hizmet kalitesini ve kamu hizmetlerin etkinliğini etkileyebilmektedir.

Çalışmada yerel yönetimlerin (belediyeler özelinde) bütçe hakkı kanuni düzenlemeler çerçevesinde ele alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle bütçe hakkı ile yerel bütçe hakkı kavramlarının tanımlarına yer verilecektir. Ardından merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki mali ilişkinin politik boyutu ele alınarak, bu ilişkinin sınırlarının neler olabileceği anlatılacaktır. Son olarak, Türkiye'deki yerel idarelerin (belediyeler özelinde) mali yapısını etkileyen hukuki düzenlemeler (gelir, borçlanma ve bütçe gibi bütçe hakkının önemli bileşenleri) çerçevesinde bütçe hakkının sınırları incelenerek konuyla ilişkili hususlar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Hakkı, Mali Yerelleşme, Yerel Yönetimler

EXAMINATION OF LOCAL POWER OF THE PURSE IN TÜRKİYE WITHIN THE FRAMEWORK OF REGULATIONS

ABSTRACT

The power of the purse can generally be defined as ensuring the participation of the public in the monitoring, control and decision-making process in the budgeting process. In modern democracies, this process is carried out by the members of the legislature. However, when the political structures of the states are taken into account, it is necessary to consider the power of the purse in different layers, as it does not consist of only a central authority and therefore the budget expenditures are realized by various political units. In particular, central governments and local governments, which come to power through popular elections, continue their activities representing the power of the purse in terms of the duties and authorities they undertake. In this respect, both central governments and assemblies, as well as local administrators and assemblies, have the power of the purse by representing the people.

In political elections, citizens choose the executive body that will assume the power to spend and collect revenue, as well as the legislative body that will oversee this executive function. Another similar form of this process, which is valid for the central government, takes place for local governments. Here, it is debatable that the sanctions and limitations of the central administration (national power of the purse) on the local administration (local power of the purse) affect the power of the purse in a broad sense. As a matter of fact, this issue may affect the quality of service and the efficiency of public services to be received by citizens living within the boundaries of local administrations.

In the study, the power of the purse of local governments (in particular municipalities) will be discussed within the framework of legal regulations. In this context, firstly, the definitions of the power of the purse and local power of the purse will be given. Afterwards, the political dimension of the financial relationship between the central government and local governments will be discussed and the limits of this relationship will be explained. Finally, within the framework of legal regulations (important components of the power of the purse such as income, borrowing and budget) affecting the fiscal structure of local administrations (in particular municipalities) in Türkiye, the limits of the power of the purse will be examined and relevant issues will be evaluated.

Keywords: The Power of The Purse, Fiscal Decentralization, Local Governments

1. GİRİŞ

Belge niteliği taşıyan bütçeler incelenerek bir ülkenin ilgili dönemdeki sosyo-ekonomik ve mali yapısı hakkında ayrıntılı bilgi edinilirken; bütçeleme süreci incelendiğinde ise ülkenin siyasi ve hukuki yapısı hakkında bir fikir sağlanmaktadır. Bu bağlamda bütçeleme sürecinin siyaset ve hukuk alandaki somut karşılığı olarak bütçe hakkından bahsedilmektedir. Dolayısıyla bütçe hakkının tam anlamıyla kavranması ve değerlendirilebilmesi için ülkenin birçok açıdan ele alınması kaçınılmaz olmaktadır.

Bütçe hakkına yönelik çalışmalar genellikle yasama ve yürütme arasındaki münasebet üzerinden yapılmaktadır. Ancak bütçe hakkının çok daha geniş bir alandan etkilenmesi nedeniyle farklı açılardan ele alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim kamu fonlarının kullanılmasını etkileyecek her bir sürecin doğrudan veya dolaylı yoldan bütçe hakkıyla ilişkili olduğu kabul edilmektedir. Bu çerçevede bütçe hakkı sadece merkezi idareyi ve parlamentoyu ilgilendiren bir husus olmaktan çıkarılarak incelenmelidir.

Merkezi yönetim gibi yerel yönetimler de kendi meclislerine sahip olup bütçelerini hazırlamaktadır. Her ikisinin seçimle işbaşına gelmesi ve kanunla kendilerine yüklenen kamusal hizmetleri yerine getirmesi hem hukuki hem de siyasi açıdan bütçe hakkına sahip olduklarını göstermekle birlikte her ikisi için bunun sınırlarının değişebileceği anlamına da gelmektedir. Bu çalışmada da bu husus göz önünde bulundurularak yerel yönetimler kapsamındaki belediyelerin bütçe hakkı ve hukuki sınırları Türkiye özelinde ele alınacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde bütçe hakkı açıklanacak ve yerel bütçe hakkı kavramından bahsedilecektir. Ardından belediyelerin hukuki düzenlemelerindeki gelir, bütçe ve borçlanmaya yönelik hükümlerine yer verilecek ve değerlendirmeler yapılacaktır.

2. BÜTÇE HAKKI – YEREL BÜTÇE HAKKI KAVRAMLARI

Bütçe kavramının tarihsel gelişim sürecine veya nasıl ortaya çıktığına bakıldığında ilk kez İngiltere’de kullanıldığı görülmüştür. Buna göre, 18. yüzyılda İngiltere Maliye Bakanı bütçeye ilişkin belgelerini deri bir çantada taşımakta ve Parlamento’ya bu çanta ile gelmekteydi. Bütçe görüşmeleri yapılmadan önce Maliye Bakanının çantasını açıp gelir ve giderlere ait belgeleri çıkarması üzerine bütçe süreci başlamaktaydı. Bu sebeple zaman içinde bütçe kavramının yerine küçük çanta, para torbası gibi çeşitli kavramların da kullanıldığı görülmüştür (Bağlı, 2012: 42). Bütçe kavramını en genel tanımıyla “*belirli bir mali yıla ait gelir ve giderlerin tahmini olarak gösterildiği, gelirlerin toplanmasına ve harcamaların yapılmasına izin veren bir kanun*” olarak ifade edilmektedir.

Bütçe kavramının tanımında da yer aldığı üzere devlet gelir ve giderlerinin hesaplanması ve buna ilişkin olayların varlığı ise bütçe hakkı kavramını ortaya çıkarmıştır. Bazı yazarlar bütçe hakkını tanımlarken doğrudan gelirin toplanması ve kullanılmasına karar veren otoriteyi ön plana çıkarmakta iken (Selen ve Tarhan, 2015: 2), bazıları ise fonksiyonel bir yaklaşımla ödenekler dışında hazine para harcamamasına dikkat çekmekte (Stith, 1988: 1344) ve diğerleri ise politik bir yaklaşımla yürütme erkinin önündeki tek ve en önemli engel olarak tanımlamaktadır (Sidak, 1989: 1168).

Bütçe hakkı; (i) toplumsal ihtiyaçlara yönelik kamu hizmet üretimi, (ii) kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılacak gelirlerin belirlenmesi ile bunların tahsili ve (iii) bu sürece ilişkin yetkinin kim tarafından, nasıl ve ne zaman kullanılacağına belirlenmesi olmak üzere üç temel unsurdan oluşmaktadır (Konukman, 2015: 25). Özetle bütçe hakkı kavramı; hangi kamu hizmetlerinin üretileceğine, bu hizmetlerin karşılanması için hangi harcamaların yapılacağına ve bu harcamaların karşılanması için hangi gelirlerin toplanacağına dair karar verme yetkisidir.

Yasamanın sahip olduğu bütçe hakkı literatürde dört sınıfa ayrılmış ve uygulanmıştır. Bunlardan ilki “*kabul veya redde dayalı bütçe hakkı*”dır. Buna göre, yasama bütçe teklifinde hiçbir değişiklik yapmadan direkt kabul veya reddetmektedir. Bir diğer sınıflandırma türü olan “*sınırlı bütçe hakkı*” ise, yasamaya belirli konularda değişiklik yapma hakkı verilmektedir.

Örneğin, yasamanın gelirleri azaltıp giderleri artırma hakkı verilmesi gibi. Üçüncü sınıflandırma ise “*dengeli bütçe hakkı*”dır. Buna göre, yasama giderleri artıracak bir teklifte bulunacaksa bu harcamanın finanse edileceği gelir kalemini yani ödeneği de bulmak zorundadır. Son sınıflandırma türü ise “*sınırsız bütçe hakkı*”dır. Yasamanın yürütme organından onay almaksızın gelir ve giderler üzerinde sınırsız yetkiye sahip olduğu bu hak; başkanlık sisteminin olduğu ülkelerde uygulanmaktadır (Avcı, 2015: 72-73).

Mahalli idarelerin (yerel yönetimlerin) bütçe hakkına bakıldığında ise, bu idarelerin bütçeleri 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu hükümleri saklı kalması suretiyle kendi özel kanunlarındaki düzenlemeler çerçevesinde bütçelerini hazırladıkları görülmektedir. Mahalli idarelerin bütçelerini düzenleyen kanunlar ise; 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu’ndan oluşmaktadır (Gezer, 2015: 9).

Yerel düzeyde bütçeler hazırlanırken yerel yönetimlere ayrılan mali kaynakların öncelik sıralamasına göre kullanılması gereği dikkat edilmesi gereken en önemli husustur. Dolayısıyla yerel yönetimler bütçelerini hazırlarken ihtiyaçlara göre hizmet sunumunu ön planda tutmalı ve buna göre bütçe hazırlamalıdır.

Çizelge 1. İyi Bir Yerel Bütçenin Özellikleri

Özellik	Açıklama
Hesap verilebilirlik	Bütçe meclise, vatandaşlara ve hukuka karşı hesap verilebilirliği sağlayacak detaylı kontrol mekanizmalarına (iç kontrol, iç denetim, dış denetim ve katılımçılık) sahip olmalıdır.
Kapsayıcılık	Yerel yönetimin bütün mali kaynak ve harcamaları tek bütçede görülebilmelidir.
Ödenek tavanları ve kaynak sınırları	Yerel yönetimin yapacağı harcamaların üst limitleri önceden belirlenmeli ve toplayacağı kaynağın azami sınırları açıkça gösterilmelidir.
Koordinasyon ve iş birliği	Yerel yönetim bütçesi kendi hizmet alanındaki diğer otoritelerin (valilik, özel idare, belediyeler, merkezi yönetimin yereldeki hizmet sunucuları) kararları ile uyumlu olmalıdır.
Samimiyet	Bütçe tahminleri gerçekçi ve tarafsız olmalıdır.
Sezgi ve öngörülebilirlik	Bütçe yerel yönetimle ilgili kaynak yönetimini hem yakın hem de orta ve uzun vadeli bir perspektifle değerlendirmelidir.
Duyarlılık	Bütçe vatandaş tercihlerini yansıtabilecek katılımcı politikalar dikkate alınarak hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.
Zamanlama	Bütçe süreci belediyenin normal faaliyetlerinin beklendiği zamanda yerine gerilmesini sağlamalıdır.
Saydamlık	Bütçe süreci, bütçe verileri ve bütçeye ilişkin kararlar herkes tarafından anlaşılabilir olmalıdır.

Kaynak: Yılmaz, 2015: 7-8.

2.1. Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetimler Arasındaki Mali İlişkilerin Politik Sınırları

Kanunda tanımlanmış birtakım görevlerin yerel yönetimler tarafından yerine getirilmesi zorunluluğu merkezi idare ile aralarında mali ilişkinin doğması anlamına gelmektedir. Bu bakımdan yerel yönetimler, karar verici konumunda olmamaları nedeniyle, yasayla getirilen görev ve sorumlulukların gerçekleştirilmesinde yeterli finansman kaynağına sahip olmayabilmektedir. Dolayısıyla hem harcama hem de bunun finansmanı konusunda yerel yönetimlere belli bir mali özerklik sağlanabilmelidir. Böyle bir yetki yerel yönetimlere kendi politika ve bütçe önceliklerine göre hareket edebilme kabiliyeti sağlamakla birlikte özellikle sosyal konularda “dibe doğru yarış” gibi bazı sorunlara da yol açabileceği ifade edilmektedir (Ting, 2001: 266).

Demokratik işleyişte hizmet sunan birim vekil, hizmete karar veren ve bunun fon tahsisini sağlayan birim ise asil olarak tanımlanmaktadır. Bu ilişkinin sağlanmasında kullanılan mukavele ise bütçedir. Temsili demokrasilerde asil olan vatandaşlar (Yılmaz ve Biçer, 2010: 207) bu ilişkide vergi mükellefi ve kamu hizmetinden etkilenen taraf konumundadır.

Bütçe hakkı en etkili ve sık kullanılan kontrol araçlarından biri olarak, harcamacı birimin bütçesi üzerindeki yasama ve yürütme gücü olarak da ifade edilmektedir (Carpenter, 1996: 283). Böyle bir tanımlama, harcamacı birim olan yerel yönetimler tarafından hazırlanan bütçenin muhtelif araçlarla merkezi yönetim tarafından sınırlandırılmasının da bütçe hakkı bağlamında ele alınabileceğini göstermektedir. Ancak bütçe hakkının niteliği gereği, bütçesinin hazırlanması sürecinde demokratik yollarla meydana gelmeyen (harcamacı bakanlıklar ve genel müdürlükler gibi) birimler ile demokratik süreçlerle işbaşına gelen yerel idareler farklı şekilde değerlendirilmelidir.

Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki, bütçe hakkı bağlamında, politik sınırın en önemli belirleyicisi fon transferleridir. Zira harcamaları belirleme konusunda kısmi bir ‘ihtiyari belirleyicilik’ olmasıyla birlikte finansman kaynağının yeterli olması gerekmektedir. Yerel yönetimlerin idari/siyasi sınırları içindeki vergi kaynaklarının önemli bir kısmının merkezi idare tarafından tahsil edilmesi ise yerel yönetimlerin merkezi yönetime bağımlılığıyla sonuçlanmaktadır.

İktisadi istikrarsızlık ve kriz dönemlerinde merkezi hükümetlerin harcamalarını kısımları ve/veya gelirlerini artırmaları gerekliliği sosyal açıdan arzu edilmeyebilmektedir. Zira hem uluslararası kreditorlere merkezi bütçenin dengelendiği gösterilmek hem de vatandaşların sosyal hizmetlerden faydalanmasını sağlamak istenmektedir. Böyle durumlarda sosyal hizmetlerin merkezden yerele doğru kaydırılması çözüm olarak değerlendirilmektedir (Escobar-Lemmon, 2001: 29). Harcamaların önemli bir kısmının yerel yönetimlere bırakılması, merkezi yönetim aleyhine bütçe hakkı dengesi meydana getirmektedir. Nitekim bu durumda, merkezi yönetimin hazırlayacağı bütçede en büyük harcama kalemlerinden biri yerel yönetimlere transfer edilen fonlardan oluşacaktır. Diğer taraftan, yasal olarak merkezi yönetimce gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı bazı hizmetlerin ve/veya mal alımlarının yerel yönetimler tarafından yapılması sağlanarak bütçe hakkı ilkesinden taviz verilmesi sonucunu doğuracaktır (Istook, 2015).

Yerel yönetimlerin mali yetkilerinin vatandaşlar için istenmeyen sonuçlar doğurması (çifte vergileme gibi) merkezi hükümetin mali uyum konusunda kolaylaştırıcı bir rol almasını gerektirebilmektedir. Bu rolün bütçe hakkına sahip olmasından kaynaklandığı ifade

edilmektedir (Boadway, 2001: 117). Ancak yerel yönetimlerde de seçimlerin olması, karar vermek ve yürütücü organların bu şekilde işbaşına gelmeleri nedeniyle yerel düzeyde de bütçe hakkından bahsetmek mümkündür (Çetinkaya, 2021: 207). Belediye meclisinin belediye başkanı ve idari birimler üzerinde yaptıkları denetimi göz önünde bulundurarak bütçe hakkının yerel yönetimler için de söz konusu olduğunu ifade etmektedir.

Mali özerkliğin gerekliliğine yönelik çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin önemli bir kısmı iktisadi ve mali nedenlere dayanmaktadır. Örneğin, yerel kamusal hizmetlerin sunumunda etkinliğin sağlanması, dışsallıklar, homojen talepler bu kapsamda değerlendirilir. Ancak mali özerkliğin en önemli faktörlerinden biri politik bir faktör olan bütçe hakkıdır. Dolayısıyla ulusal anlamdaki bütçe hakkının tüm gerekliliklerinin yerel düzeydeki bütçe hakkı kapsamında ele alınması ve mali özerkliğin bu şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bazı maliyecilere göre mali özerkliğin bu şekilde tanımlanması¹ (Ulusoy ve Akdemir, 2009: 264) bütçe hakkına zımni olarak yapılan atıf anlamına gelmektedir.

3. TÜRKİYE ANALİZİ

Türkiye’de bütçeleme konusunda belirleyici olan asıl hukuki düzenleme 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun (KMYKK) yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Kanuni değişikliğin yapısal bir dinamik taşıdığı ifade edilebilir. Zira uzun yıllar yürürlükte kalan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu düzenlenirken Kıta Avrupası esas alınmış ve dolayısıyla merkezi yönetimin belirleyiciliği ile yerel yönetimin merkeze göre tanımlanması esası benimsenmişti. 5018 sayılı Kanun ise Anglo-Sakson modeli çerçevesinde geliştirilmiş ve adem-i merkeziyetçi bir sistemi geçerli kılmıştır (Konukmak, 2015: 48-49).

Türkiye’de mali özerklik hukuken teminat altına alınmakla birlikte uygulamada böyle olmadığı ifade edilmektedir. İdari vesayet olarak ifade edilen bu sınırlama merkezi idarenin mahalli idareye ait kararları onaylama, erteleme ve veto etme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, yerel yönetimler bütçelerini kendileri hazırlamakta ancak kesinleşmesi için mülki idare amirinin onayı gerekmektedir (Urhan, 2008: 91). Yerel meclisler tarafından alınan kararların belediye başkanı tarafından onaylanmasından sonra kesinleşmesi ve yürürlüğe girebilmesi için mülki idare amirine gönderilmesi ise idari vesayetin bir başka yönünü oluşturmaktadır.

3.1. Gelirlere Yönelik Hukuki Düzenlemeler

Belediye gelirlerine ilişkin düzenlemeler çeşitli kanunlar kapsamında yapılmıştır. Bunlar; 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun, 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu, 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’dur.

➤ 5779 sayılı Kanun:

5779 sayılı kanunda² yapılan değişiklikle genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı toplamının %1,5’i büyükşehir dışındaki belediyelere, %4,5’i büyükşehirdeki ilçe belediyelerine ve %0,5’i il özel idarelerine ayrılır. ÖTV’nin (I) sayılı listesinden sağlanan vergi geliri hariç, büyükşehir

¹ Burada vurgulanan husus, bütçe hakkına uygun olarak harcama yapma, vergileme, borçlanma ve bütçeleme sürecine yerel meclislerce karar verilmesidir.

² Bu kanuna göre İller Bankası ve Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından dağıtılacak vergi gelirleri toplamının %2’si kesilerek İller Bankasının ödenmiş sermayesine eklenir.

belediye sınırları³ içinde yapılan vergi tahsilatı toplamının %6'sı ile büyükşehir ilçe belediyelerine ayrılan (%4,5) payın %30'u büyükşehir payı olarak ayrılır. Cumhurbaşkanı burada belirtilen oranları iki katına kadar arttırmaya veya kanuni sınırına kadar indirmeye yetkilidir.

Büyükşehir belediyesine ayrılan %6'lık payın %60'ı ilgili büyükşehir belediyesine, kalan %40'ın 0,7'si nüfusa ve 0,3'ü yüzölçümüne göre diğer büyükşehir belediyelerine dağıtılır.

Nüfusu 10.000 ve altında olan belediyelere aktarılmak üzere Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın bütçesine denkleştirme ödeneği konulmaktadır. Bu ödenek kesinleşmiş son genel bütçe vergi geliri tahsilatının 0,001'i kadardır. Bu ödeneğin 0,65'i eşit olarak, kalan 0,35'i nüfusa göre dağıtılır.

Belli bir sınırlaması olmayan ödenek türü ise belediyelere yardım ödeneğidir. Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın bütçesine konulan bu ödenek yatırım nitelikli projelerin finansmanında kullanılmaktadır. Ödeneği kullandırma yetkisi Cumhurbaşkanı'na aittir.

➤ 2464 sayılı Kanun

2464 sayılı Kanuna göre belediye gelirleri arasında İlan ve Reklam Vergisi (maktu), Eğlence Vergisi⁴ (maktu ve nispi), Haberleşme Vergisi (nispi), Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi (nispi), Yangın Sigortası Vergisi (nispi), Çevre Temizlik Vergisi (maktu), İşgal Harcı (maktu), Tatil Günlerinde Çalışma Ruhsatı Harcı (maktu), Kaynak Suları Harcı (maktu), Tellallık Harcı (nispi), Hayvan Kesin, Muayene ve Denetleme Harcı (maktu), Ölçü ve Tartı Aletleri Muayene Harcı (maktu), Bina İnşaat Harcı (maktu), Kayıt ve Suret Harcı (maktu), Altyapı Kazı İzin Harcı (nispi), İlk Parselasyon Harcı (maktu), İfraz ve Tevhid Harcı (maktu), Plan ve Proje Tasdik Harcı (maktu) ve diğer harçlardan (maktu) oluşmaktadır. Belediyelerin bir diğer geliri ise harcamalara katılma payıdır. Yol harcamalarına, su tesisleri harcamalarına ve kanalizasyon harcamalarına katılma payı şeklinde alınan bu ödemeler harcamaların tamamına eşit olacak şekilde belirlenmekle birlikte bina ve arsalarda vergi değerinin %2'sini geçmemektedir. Müzeler giriş ücretlerinin %5'lik kısmı da belediye payı olarak ayrılmaktadır. Büyükşehirlerdeki müzelerde ise bu pay büyükşehir belediyesine yatırılmakta ve ancak bu payın %75'i ilçe belediyelere nüfusları nispetinde dağıtılmaktadır. Belediyelere ödenen bir diğer ödeme de maden işletmeleri tarafından yapılan yıllık satış tutarının %0,2'sidir⁵.

Sayılan gelirler içinde nispi olanların önemli bir kısmı kanunla belirlenmiş düşük oranlardan oluşmaktadır. Maktu olarak belirlenenlerin bir kısmı tek bir tutardan oluşmakta ve belediyelere konu hakkında yeniden belirleme hakkı tanınmamaktadır. Diğer bir kısmında ise kanun en az ve en yüksek tutarların sınırını çizere belediyelere bu aralıkta kalmak kaydıyla belirleme hakkı tanımaktadır. Ayrıca bu vergi ve harçlara ilişkin tüm istisna ve muafiyetler kanunda tanımlanarak belediyelere herhangi bir yetki bırakılmamıştır. Cumhurbaşkanına nispi oranları değiştirme yetkisi verildiği uygulamalar da bulunmaktadır. Örneğin Altyapı Kazı İzin Harcının binde 2'lik oranını belediye grupları itibarıyla yarısına kadar indirmeye veya on katına kadar

³ Büyükşehirlerde belediye sınırı il siyasi sınırının tamamını kapsamaktadır.

⁴ Film gösterimleri ile biletle girilen yerlerde tahsil edilen verginin 0,75'lik kısmı Kültür ve Turizm Bakanlığı Merkez Saymanlık hesabına aktarılır.

⁵ Türkiye'de yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasındaki gelir bölüşümünün tarihsel gelişimi için bkz. Aydın, 2017: 139-144.

arttırmaya Cumhurbaşkanı yetkili kılınmıştır. Esasen bu yetki maktu olarak alınan tüm harçlar için geçerlidir. Harcamalara katılma payının belediyeler itibariyle yarısına kadar (peşin ödemelerde üçte birine kadar) indirme yetkisi de Cumhurbaşkanıya verilmiştir.

➤ 1319 sayılı Kanun

Belediye gelirleri arasında yer alan diğer bir vergi, diğerlerinden farklı olarak kendi özel kanunıyla düzenlenmiş olan emlak vergisidir⁶. Nispi olarak alınan verginin kanuni oranları yarısına kadar indirmeye veya üç katına kadar artırma yetkisi Cumhurbaşkanıya verilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın vergi değerinin belirlenmesinde dikkate alınan yeniden değerlendirme oranını nispetinde artırma veya bu artış oranını sıfıra indirme yetkisi de bulunmaktadır. Emlak Vergisi Kanunu'na göre ilgili belediyelerce tahsil edilen vergi geliri o belediyece alınır ve büyükşehir belediyesine pay ayrılmamaktadır.

➤ 5216 sayılı Kanun

Büyükşehir belediyelerine yönelik düzenlenen kanunda bazı ilave ve düzenleyici hususlar bulunmaktadır. Buna göre at yarışları dahil müşterek bahislerden elde edilen Eğlence Vergisinin %20'si yarışların yapıldığı yerdeki belediyeye, %30'u nüfusları oranında diğer ilçe belediyelere ve kalanı büyükşehir belediyesine aktarılmaktadır. Büyükşehir belediyesinin yetki alanındaki yollar, meydan, bulvar, cadde ve ana yollardaki ilan ve reklam vergileri, park yerlerinin işletilmesinden elde edilen gelirin %50'si nüfusları oranında ilçelere dağıtıldıktan sonra kalan kısmı, hizmetin büyükşehir belediyesi tarafından yapıldığı durumlarda yol, su ve kanalizasyon harcamalarına katılma payları, kamu idare ve müesseselerinden gelen yardımlar, şartlı ve şartsız bağışlar gelirleri arasında sayılmaktadır.

Büyükşehir belediyeleri ve bağlı kuruluşları ile ilçe belediyelerinin birbirlerine ödemeleri gereken vergi ve benzeri mali yükümlülüklerde eksiklik olması veya su, atık su ve doğalgaz bedellerini zamanında yatırmadıkları hallerde; İller Bankası tarafından borçlu belediyenin genel bütçe vergi gelirleri içindeki payından düşülmek suretiyle alacaklı belediyenin hesabına eksik kalan kısım yatırılır.

3.2. Bütçeye Yönelik Hukuki Düzenlemeler

Belediye bütçesine ilişkin düzenlemeler çeşitli kanunlar kapsamında yapılmıştır. Bunlar; 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'dur.

➤ 5216 sayılı Kanun:

Büyükşehir ilçe belediyeleri bütçelerini Büyükşehir belediyesine gönderdikten sonra burada hukuka uygun denetimi yapılarak gerekli görülmesi halinde bazı değişiklikler yapılmaktadır. Örneğin vergi ve harçların kanunda belirtilen alt ve üst sınırlar içinde belirlenmesi gerekirken bu sınırların dışına çıkılması halinde bir müdahale söz konusu olur. Ya da kesinleşmiş bir belediye borcunun olmasına rağmen bütçede buna ilişkin ödenek ayrılmamışsa gerekli ödenek ilave edilir. Ayrıca ortak yatırım programları kapsamına giren yatırımlar söz konusu ise bunlar için de gerekli ödenek ilave edilir.

⁶ Aynı kanunla değerli konut vergisi de getirilmiş ancak buradan elde edilen gelir genel bütçe vergi gelirleri arasına dahil edilmiştir.

➤ 5393 sayılı Kanun

Belediye Kanunu'nda belirtilen hususlar aksi belirtilmediği müddetçe tüm il, ilçe ve büyükşehir belediyeleri için bağlayıcıdır. Dolayısıyla kanunla belirlenmiş görev ve sorumlulukların yerine getirilmesi gerekmektedir. Ancak bu görev ve sorumluluklar belediyelerin mali durumu dikkate alınmaksızın zorunlu kılınmıştır⁷. Benzer şekilde, mali durumlarından bağımsız olarak bazı faaliyetler belediyelerin tercihine bırakılmıştır. Kanunla getirilen önemli husus hizmetlerin yerine getirilmesinde öncelik sırasının mali durumun ve hizmetin aciliyetinin dikkate alınmasıdır. Dikkat edilecek olursa burada bir hizmetin başka bir hizmete tercih edilmesi söz konusu olmayıp sadece öncelik tercihine yöneliktir.

Belediyelerde bütçeye yönelik önemli yetki belediye meclisine verilmiştir. Hem bütçenin hem de kesin hesabın kabul edilmesi ve fonksiyonel sınıflandırmanın birinci düzeyleri arasında aktarma yapma ve borçlanmaya karar verme yetkisi belediye meclisine aittir. Karar alınabilmesi için üye salt çoğunluğuyla toplanmak ve katılanların salt çoğunlukla alınması yeterlidir. Belediye başkanı kararın tekrar görüşülmesini isteyerek geri gönderebilir ancak üye tam sayısının çoğunluğuyla karar verilmesi halinde bu karar kesinleşir⁸. Kesinleşen kararın yürürlüğe girmesi için ise bu kararın yedi gün içinde mülki idari amirine gönderilmesi gerekmektedir.

Bütçe belediye meclisi tarafından aynen veya değiştirilerek kabul edilir. Herhangi bir nedenle bütçenin çıkmaması halinde geçen yıl bütçesi uygulanır. Belediyenin bütçesi dışında harcama yapılması yasaklanmıştır. Ödeneklerin verimli, tutumlu ve yerinde kullanımı konusunda hem belediye başkanı hem de harcama yetkisi verilenler sorumlu tutulmuştur.

Belediye içinde denetim mekanizmaları da bulunmaktadır. Özellikle belediye başkanı hakkında gensoru verilmesi veya önceki yıla ait faaliyet raporlarının mecliste ibra edilmemesi neticesinde gerekli çoğunluğun sağlanması halinde belediye başkanının başkanlıktan düşmesi mümkündür. Böyle bir durumda meclis tarafından bir başkan vekili seçilir. Ancak terör suçları nedeniyle başkanlığın sona ermesi durumunda il ve büyükşehir belediyelerinde İçişleri Bakanı, diğer yerlerde valilik tarafından belediye başkanı görevlendirilir ve bütçe ile muhasebe işlemleri (valilik onayıyla) defterdarlığı/mal müdürlüğüne yaptırılır⁹.

3.3. Borçlanmaya Yönelik Hukuki Düzenlemeler

Belediye bütçesine ilişkin düzenlemeler çeşitli kanunlar kapsamında yapılmıştır. Bunlar; 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'dur.

➤ 4749 sayılı Kanun

Ülkenin kalkınma hedeflerini korumak suretiyle devletin iç ve dış borçlarının yönetimini, her türlü mali yükümlülüğün geri ödenmesi ve raporlanmasına ilişkin esasları düzenleyen bu kanun büyükşehir belediyeleri ve bunlara bağlı kuruluşların borçlanmasına ilişkin esasların temelini

⁷ Bunun istisnası olduğu durumlar da bulunmaktadır. Örneğin nüfusu 100 binin altında olan belediyeler kadın ve çocuk konukevi açarken mali durumlarına göre karar verebilmektedirler.

⁸ Böyle bir durumda belediye başkanı kararı yargıya taşıyabilmektedir.

⁹ Ayrıca belediye başkanı tarafından çağrılmadıkça belediye meclisinin toplanması yasaklanmıştır. Ayrıca encümen ve komisyonların görev ve yetkileri de belediye encümeninin memur üyeleri tarafından yerine getirilir.

oluşturmaktadır. Bu kanuna göre mali yıl içinde mali sürdürülebilirliğin dikkate alınması suretiyle, bütçe başlangıç ödenekleri toplamı ile tahmin edilen gelirler arasındaki fark miktarı kadar net borçlanmaya başvurulur. Bu limit değiştirilememekle birlikte borç durumu dikkate alınarak Cumhurbaşkanı'nın onayı ile bir yıl içinde en fazla yüzde beş oranında artırılabilir.

Belediyeler doğal afet durumunda yapılacak istisnalar dışında, projeler için Müsteşarlık garantisiyle kullandıkları kredileri veya dış borcun ikrazı amacıyla kullandıkları kredileri geri ödemek amacıyla Dış Borç Ödeme Hesabı oluşturur. Belediye ve bağlı kuruluşların yönetimleri değişse dahi bu hesaba yatırılması için belirlenen gelir hiçbir surette azaltılamaz veya bu hesap kapatılamaz.

➤ 5393 sayılı kanun

Belediyeler dış borçlanmayı 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'a göre ve sadece yatırım programında yer alan projelerin finansmanı için yapabilir. İller Bankasından alacağı borçlanma için ise geri ödeme planının banka tarafından yeterli görülmesi gerekmektedir¹⁰. Belediyenin (bağlı kuruluşlar veya en az %50 ortak olduğu şirketler dahil) iç borç alabilmesi için belirli bir orana kadar meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu kararı, bu oranın üzerinde ise bu kararlar birlikte Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının onay şartı aranmaktadır.

Belediyenin ileri teknolojik ve yüksek tutarda mali kaynak gerektiren yatırımlar için yapacağı borçlanmada Cumhurbaşkanı tarafından onay alınırsa toplam iç-dış borç stok tutarına ilişkin sınırlamadan muaf kalabilmektedir¹¹.

4. SONUÇ

Türkiye'de yerel yönetimlerin bütçe hakkına yönelik hususların önemli bir kısmı 2000'lerden sonra getirilen yasal düzenlemelerle sağlanmıştır. Bu düzenlemeler yerel yönetimlerin hukuk sistemine gelir, harcama, bütçeleme ve borçlanma şeklinde kapsamlı olarak dahil edilmiştir. Yasal düzenlemeler genel olarak incelendiğinde merkezi yönetimin dengeleyici güç olduğu söylenebilir. Belediyelerin gelirlerine yönelik düzenlemelere bakıldığında gelirlerden alınacak payların kanunda belirtilmiş olmasına rağmen bazı durumlarda bu oranların merkezi hükümet tarafından değiştirilebileceği ifade edilmektedir.

Yerel vergilerde verginin konusu da belediyelere bırakılmamıştır. Sadece kanunla getirilen alt ve üst sınırlar içinde kalmak koşuluyla vergi oranını belirleme yetkisi verilmiştir. Vergisel istisna ve muafiyetler konusunda da belediyelere herhangi bir yetki verilmemiştir. Borçlanma konusunda da belediyelerin sınırlandırıldığı görülmektedir. Ancak bazı durumlarda bu sınırlamalar merkezi hükümetin onayı ile kaldırabilmektedir. Kanuni düzenlemelerle belediyelerin hangi kamusal hizmetleri yerine getirebileceği belirtilmiştir. Buna göre belediyenin mali durumu ve yerine getirilecek hizmetin aciliyeti dikkate alınarak bazı hizmetleri öncelikli olarak yerine getirebilmelerine imkân tanınmıştır. Bazı ödeneklerin

¹⁰ Bankanın Genel Kurul, Yönetimi Kurulu ve Denetim Kurulunun teşekkül etmesinde Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ile Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı belirleyicidir.

¹¹ Dış borçlanma durumunda Hazine ve Maliye Bakanlığında görüş alınmaktadır.

kullandırılma yetkisi ise merkezi hükümete verilmiştir. Sonuç olarak, belediyelerin sınırlı bir bütçe hakkına sahip olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aydın, A. (2017). Intergovernmental Fiscal Transfers and Turkey's Implementation: Amendments in Fiscal Transfer System Set in Law No. 6360, içinde: *The Political Economy of Public Finance* (M. Çelen, Ö. Zülfüoğlu ve E. Robak (eds.)), pp. 133-164, London: Ijopec Publication.
- Avcı, M. A. (2015). Yasamanın birincil güçlü silahı bütçe hakkı: teorik bir yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 69-80.
- Bağlı, M. S. (2012). Teorik ve tarihsel açıdan bütçe hakkı. *Yasama Dergisi*, 20, 39-76.
- Boadway, R. (2001). Inter-Governmental Fiscal Relations: The Facilitator of Fiscal Decentralization. *Constitutional Political Economy*, 12, 93-121.
- Carpenter, D. P. (1996). Adaptive Signal Processing Hierarchy, and Budgetary Control in Federal Regulation. *The American Political Science Review*, 90(2), 283-302.
- Çetinkaya, Ö. (2021). Mahalli İdareler Maliyesi. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Escobar-Lemmon, M. (2001). Fiscal Decentralization and Federalism in Latin America. *Publius: The Journal of Federalism*, 31(4), 23-41.
- Gezer, H. (2015). Mahalli İdarelerde Bütçe Hazırlama ve Uygulama Esasları. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/06/9083mahalli-idarelerde-butce-hazirlama-ve-uygulama-esaslari-mhu-egitimi-sunumu-2015.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.04.2023).
- Istook, E. (2015). How Washington Uses the Power of the Purse to Bribe and Control State and Local Governments, Principles of Federalism Conference, October 13.
- Konukman, A. (2015). Türkiye'de Bütçe Hakkının Kullanımı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 23-65.
- Selen, U. ve Tarhan, A. B. (2015). Power of the Purse Perception of Voters in Turkey and Affecting Factors. *Journal of Life Economics*, 2(2), 1-18.
- Sidak, J. G. (1989). The President'd Power of the Purse. *Duke Law Journal*, 38(5), 1162-1253.
- Stith, K. (1988). Congress' Power of the Purse. *Yale Law Journal*, 97(7), 1343-1396.
- Ting, M. M. (2001). The "Power of the Purse" and Its Implications for Bureaucratic Policy-Making. *Public Choice*, 106, 243-274.
- Ulusoy, A. ve Akdemir, T. (2009). Yerel Yönetimler ve Mali Özerklik: Türkiye ve OECD Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 259-287.
- Urhan, V. F. (2008). Türkiye'de Yerel Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması. *Sayıştay Dergisi*, 70, 85-102.

Yılmaz, H. H. (2015). Yerel Yönetimler: Bütçeleme.
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/53402/mod_resource/content/0/ders4-5yerel.pdf,
(Erişim Tarihi: 09.04.2023).

Yılmaz, H. H. ve Biçer, M. (2010). Parlamentonun Bütçe Hakkını Etkin Kullanımının Yeni Bütçe Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Maliye Dergisi, 158, 201-225.

1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu

2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu

4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

5393 sayılı Belediye Kanunu

5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun

6107 sayılı İller Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun

İDARELERARASI MALİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ: GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ

Araş. Gör. Dr. Merve YOLAL EROĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0001-5980-5610

ÖZET

Güney Afrika Cumhuriyeti yakın tarihe kadar varlığını sömürge olarak sürdürmekteydi. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısının ortasından itibaren sömürge düzeninin yeni politikalarla artırılmaya çalışılması toplumsal rahatsızlıkları daha fazla görünür hale getirmiştir. Ülkede oluşan toplumsal rahatsızlıklar uluslararası bir sorun haline gelmiş ve nihayet yüzyılın sonunda herkese eşit oy hakkı verilmesi ile ülke hem politik hem de ekonomik bir dönüşüm sürecine girmiştir. Güney Afrika'daki dönüşüm süreci yeni bir ülke kurmaktan ziyade, kurumları ve sistemi ile sorunlu olan bir ülkenin ıslah edilmesi anlayışına dayandığı için yerel yönetimler de bu dönüşüm sürecinden etkilenmiştir. Eskiden siyahı-beyaz ayırımına dayanan yerel yönetim anlayışı yapılan dönüşümlerle birlikte ortadan kaldırılmış ve ülkede yerel taleplerin daha güçlü dile getirilmesi için politik yapıda iyileştirilmelere gidilmiştir.

Çalışmada Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki yerel yönetim anlayışı 1994 yılından itibaren yaşanan değişim süreciyle ele alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle Güney Afrika Cumhuriyeti'nin kısa tarihi ve mevcut yönetim sistemi konusunda bilgi verilecektir. Ardından 1994 öncesi ve 1994 sonrası yerel yönetim anlayışındaki farklılıklar anlatılacaktır. Bu çerçevede yeni dönemle birlikte yürürlüğe konulan hukuksal düzenlemeler ve yapılan kurumsal değişikliklerin neler olduğu geçiş döneminin önemli gelişmeleri olarak dikkate alınacaktır. Daha sonra mahalli idarelerin mali yapısı bütçeleme süreci yönüyle incelenerek, mahalli idarelerde Sayıştay tarafından yapılan denetim anlatılacaktır. Genel olarak değerlendirildiğinde Güney Afrika Cumhuriyeti'nin 1994 sonrası dönemde önemli reformist hareketlerle yerel yönetimlerde değişiklikler yaptığı, ancak değişen politik güç dengesinin ülkenin önemli sorunlarına çözüm bulmakta yetersiz olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Değişiklikler yerel düzeydeki hizmetlerin görülmesinde etkinlik sağlamış ancak denetim konusundaki eksikliklerin giderilmesinde tam anlamıyla bir başarı elde edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Güney Afrika, Yerel Yönetimler, İdarelerarası İlişkiler

EXAMINATION OF INTERGOVERNMENTAL FISCAL RELATIONS: THE CASE OF THE REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

ABSTRACT

The Republic of South Africa has existed as a colony until recently. Especially, since the middle of the second half of the 20th century, attempts to increase the colonial order with new policies have made social disturbances more visible. Social disturbances in the country have become an international problem and at the end of the 20th century, with the granting of equal voting rights to all, the country entered into a process of both political and economic transformation. This transformation process in South Africa was not about founding a new country, but rather the reformation of a country that had problems with its institutions and system. One of the issues affected by the transformation process has been local governments. The local government approach, which used to be based on black-white separation, has been eliminated with the transformations and improvements were made in the political structure in order to express more strongly local demands in the country.

In the study, the understanding of local government in the Republic of South Africa will be discussed with the change process since 1994. In this context, first of all, information will be given about the short history of the Republic of South Africa and the current management system. Then, the differences in the understanding of local government before and after 1994 will be explained. In this framework, the legal regulations put into effect with the new period and the institutional changes made will be considered as the important developments of the transition period. Then, the financial structure of local administrations will be examined in terms of the budgeting process, and the audit carried out by the Auditor-General South Africa in local administrations will be explained. When evaluated in general, the Republic of South Africa made changes in local governments with important reformist movements in the post-1994 period. But The result is that the changing political power balance is insufficient to find solutions to the important problems of the country. The changes have provided efficiency in the provision of services at the local level, but no success has been achieved in eliminating the deficiencies in auditing.

Keywords: The Republic of South Africa, Local Governments, Intergovernmental Relations

1. GİRİŞ

Güney Afrika Cumhuriyeti devletinin tarihi neredeyse bir sömürge tarihidir. Yüzyıllar önce batılı beyazların buraya gelmesiyle başlayan etkileşim her zaman yerli siyahilerin aleyhine olmuştur. Ancak 1970’li yıllardan sonra beyazların siyahilere karşı daha ayrımcı ve sert politikalar uygulamaya başlaması siyahilerin bu durumdan gittikçe daha da rahatsız olmalarına yol açmıştır. Eşitlik endişesine ve amacına yönelik artan siyahi öğrenci hareketleri bütün topluma yayılan bir şiddet zincirine dönmüş ve bu süreç içinde birçok siyahi öldürülmüştür. Birleşmiş Milletlerin gerek ekonomik gerekse ülkeye silah satışına ambargo koymasına kadar varan uluslararası tepkiler gösterilmiştir.

Beyazların elinde bulunan siyasi güç 1980 yılında artan küresel krizle birlikte azalmış ve ambargoların etkisiyle de oldukça zayıflamıştır. Hem zayıflayan ekonominin etkisi hem de ırksal ayrımcılığa karşı verilen küresel tepkiler sonucunda hükümet uyguladığı ırksal politikaları yumuşatmak zorunda kalmıştır. 1990 yılında ise Nelson Mandela’nın serbest bırakılmasıyla ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik adımlar atılmıştır. 1994 yılında yapılan seçimlerde ırk ayrımı yapılmaksızın herkese eşit oy hakkı verilmesiyle siyahiler sadece

siyasi gücü değil aynı zamanda ekonomik gücü de ellerinde toplamak üzere girişimlere başlamışlardır. 1996 tarihli Güney Afrika Anayasası kabul edilerek insan hakları vurgusu yapılmış ve sosyal, siyasal, ekonomik tüm alanlarda eşitlikçi bir toplum düzeninin oluşturulması ve bunun korunması hedeflenmiştir. Yerel yönetimler de bu değişim rüzgarlarından nasibini almış ve daha önce siyahi-beyaz ayrımına dayanan bölgeler Sınır Kurulunun kurulmasıyla daha eşitlikçi şartlara göre belirlenmeye başlamıştır. Ülke dokuz eyalete ayrılmış ve her eyalete ulusal anayasaya ters düşmeyecek şekilde yasama ve yürütme yetkisi verilmiştir. Ayrıca her eyalet Ulusal Meclise delege göndererek federal politikalar üzerinde de etkili olmaya başlamıştır.

Güney Afrika'nın idarelerarası mali ilişkilerinin ele alındığı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmada ilk olarak idarelerarası mali ilişki kavramı, özellikleri ve türleri açıklanacaktır. Ardından Güney Afrika Cumhuriyeti'nin geçmişi kısa bir özetle anlatılacaktır. Üçüncü bölüme gelindiğinde ise Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yerel yönetim anlayışı ele alınacaktır. Bu kapsamda yerel yönetim türleri, görevleri, mali yapıları ve denetlenmesine ilişkin açıklamalara yer verilecektir.

2. İDARELERARASI MALİ İLİŞKİLERİN ÖZELLİKLERİ VE TÜRLERİ

İdarelerarası mali ilişkiler Türkiye'de mali tevzin, mali denkleşme veya mali uyuma kavramları ile açıklanırken; Fransızca'da "compromis fiscal", İngilizce'de "intergovernmental fiscal relations", Almanca'da ise "finanzausgleich" kavramları ile ifade edilmektedir (Keleş, 1972: 59). İlk kez 1922 yılında Albert Hansel tarafından kullanılan mali tevzin kavramına daha sonra Almanya'da vergilerin devlet ile diğer kamu yönetimleri arasında bölüştürülmesine dair yasada¹ yer verilmiştir (Ulusoy ve Akdemir, 2014: 73).

İdarelerarası mali ilişkiler en geniş tanımıyla üniter devletlerde merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasındaki gelir ve hizmet paylaşımını ifade ederken; federal devletlerde ise federal devlet, federe devlet ve yerel yönetimler arasındaki ilişkiyi kapsamaktadır (Kesik, 2005: 76). Diğer bir deyişle, idarelerarası mali ilişkiler iki yönlü ele alınmaktadır. Buna göre merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında i) hizmet ve giderler, ve ii) bu giderlerin finansmanını sağlayan gelirler (mali kaynakların) paylaşılmaktadır (Dayar, 2002: 298).

İdarelerarası mali ilişkiler uygulamada dikey ve yatay olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Vergi kaynaklarının merkezi idare tarafından daha etkin kullanılırken hizmet yönetiminin de mahalli idareler tarafından daha etkin kullanılması dikey mali ilişkilerin varlık nedeni olmuştur. Dikey mali ilişkiler federal yapılı devletlerde federal devlet-eyaletler-mahalli idareler arasındaki ilişkileri; üniter yapılı devletlerde ise merkezi idare-mahalli idareler arasındaki ilişkileri ifade etmektedir (Özer, 2015: 532). Dikey mali ilişkilerde üstten alta doğru bir yetki devri söz konusudur. Diğer bir deyişle, güç merkezden yerele doğru bölüşülmektedir. Bu bölüşümün temel amacı ise daha etkin olacak hizmetlerin yerel yönetimlere bırakılması ve bu sayede iktisadi etkinliğin sağlanmasıdır. Mali ilişkilerin bir diğer türü olan yatay mali ilişkiler ise aynı düzeydeki idari birimler arasında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla mahalli idareler-mahalli idareler, federe devlet-federe devlet idari olarak aynı düzeyi temsil ettiklerinden bunlar arasındaki mali ilişkiler yatay mali ilişkileri oluşturur.

¹ 1923 yılında çıkarılan ilgili kanuna Mali Tevzin Kanunu adı verilmiştir.

İdarelerarası mali ilişkilerin sağlayacağı birtakım avantajlar vardır. Bunlardan bazıları; i) kamu hizmetlerinin sunumunda etkinliğin sağlanması, ii) güç unsurunun merkezi yönetimde aşırı yoğunlaşmasının engellenmesi, iii) seçmen ihtiyaçlarının doğru tespit edilmesi, iv) yerel sürdürülebilir gelişme sürecini desteklemesi gibi. Diğer yandan ise birtakım dezavantajların ortaya çıktığı durumlarda söz konusu olmaktadır. Bunlar ise; i) idarelerarası olumsuz mali rekabete yol açması, ii) mali kapasitenin aynı olmamasına bağlı olarak bölgelerarasında eşitsizliklerin artması, iii) çeşitli yönetim düzeylerinin varlığı nedeniyle yetki ve görevlerde karmaşaya neden olması, iv) yerel harcamaların aşırı artması ve aşırı borçlanmalara başvurulmasının bir sonucu olarak mali disiplinin bozulması gibi bazı olumsuz gelişmelerin yaşanması ile sonuçlanmaktadır (Sezer ve Vural, 2010: 210-211).

3. GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ'NE GENEL BİR BAKIŞ

1924'te bir Taung çocuğunun kafatasının keşfi; bir dünya mirası alanı olan Sterkfontein mağaralarında insansı fosil keşifleri ve güney Cape'deki Blombos Mağarası'nda yapılan çığır açan çalışmalar, Güney Afrika'yı insanlığın kökenlerine yönelik paleontolojik araştırmalarda ön plana çıkarmıştır. 15. yüzyılın sonlarında Portekizli denizciler Güney Afrika kıyılarını düzenli olarak ziyaret etmişler ve bunu 16. yüzyılın sonlarından itibaren diğer Avrupalılar da izlemiştir. 1652'de Hollanda Doğu Hindistan Şirketi geçen gemilere tedarik sağlamak için Cape Town'da bir istasyon kurmuştur. Ancak kısa bir süre sonra bu durum çatışmaları başlatmıştır. 1657'de Avrupalı yerleşimcilere Cape Town çevresindeki ekilebilir bölgelerde sömürge yetkilileri tarafından çiftlikler tahsis edilmiştir. Ardından yerli Afrika halkı mülksüzleştirilmiş ve hizmetçi olarak sömürge ekonomisine dahil edilmiştir (South Africa Yearbook, 2022: 9).

Ayrımcı düşüncenin ilkeleri Güney Afrika Yerli İşleri Komisyonu (South African Native Affairs Commission) tarafından 1905 tarihli bir raporda ortaya koyularak, bu durum ekonomik, sosyal ve politik baskılara yanıt olarak gelişmeye devam etmiştir. Güney Afrika Yerli İşleri Komisyonu "yerli sorununa" kapsamlı yanıtlar sağlamak üzere yayınladığı ilk raporunda Siyah ve beyaz toprak mülkiyetinin bölgesel olarak ayrılmasını, Siyah "yerleşimlerinin" yaratılmasıyla sistematik kentsel ayrışmayı, Siyah "gecekonduların" beyaz çiftliklerden çıkarılarak onların yerine ücretli emekçilerin geçmesini ve son olarak siyasi alanda Siyahların beyazlardan ayrılmasını önermiştir. Bu tavsiyeler ise 1910 ile 1936 yılları arasında çıkarılan diğer kanunların temelini oluşturmuştur (Britannica, 2023).

1948'de, önceki hükümetlerin ayrımcı politikalarından daha katı ve otoriter bir yaklaşım getiren "apartheid" ideolojisine sahip Ulusal Parti genel seçimleri kazanmıştır. Apartheid sisteminde, ülkede bulunan Avrupalı beyaz ırklar Siyahilere göre üstündür ve bu nedenle azınlığın yönetimini kontrol ettiği ayrımcı tabanlı bir politika hakimdir (Milliyet, 2022). Bu sistemde beyaz ırklar sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuki olarak diğerlerine göre her zaman korunmuştur. Apartheid sistemi Güney Afrikalıları dört gruba ayırmışlardır. Bunlar; beyazlar, zenci Bantular, Asyalılar (Hintlilerin çoğunluğunu oluşturduğu) ve melezlerdir. 1949 yılındaki ilk Apartheid Yasası'nda farklı gruplardaki insanların evlenmeleri yasaklanmış, tüm sosyal alanlar bu sisteme göre yeniden düzenlenmiş, beyaz olmayan tüm grupların siyasal faaliyetleri yasaklanmıştır (Örmeci, 2015).

"Ayrı kalkınma" olarak adlandırdıkları politikalar neticesinde Afrika nüfusu kıtanın başka yerlerindeki eğilimlere uygun olarak her birinin kendi anavatanına ve bağımsızlık beklentisine

sahip etnik uluslara ayrılmıştır. "Beyaz" bölgelerden zorla göç ettirilen 3,5 milyon yerli halk anavatanlarında çöplük alanı olarak kullanılan geniş kırsal kenar mahallelere yerleşmiştir. Geçiş yasaları ve giriş kontrolü genişletilmiş ve 1970'lerin ortalarına kadar yılda yarım milyondan fazla kişiye ulaşan yüzbinlerce insan geçiş yasaları uyarınca tutuklanmıştır (South Africa Yearbook, 2022: 11-12).

1970'li yılların ortalarına gelindiğinde artan ırkçı politikalara karşı harekete geçen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1973 yılında "Apartheid Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme"yi kabul etmiş ve bu rejimi "insanlık suçu" olarak ilan etmiştir. Siyahilerin ırkçı eylemler yapması ve siyasi olayların tırmanması sonucunda yüzlerce göstericinin öldürülmesinin ardından Birleşmiş Milletler Konseyi 1977 yılında Güney Afrika'ya silah satışını yasaklamıştır. 1980'li yıllarda Apartheid Rejim'ine karşı BM'nin de yayınlamış olduğu çağrılar neticesinde Güney Afrika'ya uygulanan çok sayıda uluslararası ambargo ekonomik krizi artırmış ve bu rejimin yumuşamasının ilk kapısı aralanmıştır. 1990 yılında insan haklarının ön plana çıkması ve Apartheid Rejim'ine karşı artan protestolar sonucunda 1962'den beri hapiste bulunan zenci lider Nelson Mandela ve diğer bazı tutsaklar serbest bırakılmıştır (Büyüktavşan, 2021: 36-37).

Mandela serbest bırakıldıktan kısa bir süre sonra Avrupa Parlamentosu'na Güney Afrika'yı 'birleşik, demokratik ve ırk ayrımı yapmayan bir ülkeye' dönüştürmek için adil ve kalıcı bir çözüme ihtiyaç duyulduğunu söylemiştir. Mandela sayesinde 1991'de Apartheid rejimi yürürlükten kaldırılmıştır. Tüm topluma eşit vatandaşlık ve oy hakkı verilmesini öngören anayasa değişikliğinin ardından yapılan 1994 seçimleriyle Cumhurbaşkanlığı'nı kazanan ilk Siyahi lider olmuştur. 1994'te Mandela başkanlığında artık bir siyasi parti olan Afrika Ulusal Kongresi barışçıl, demokratik bir seçimde halk oylarının %62'sinden fazlasını kazanmıştır (Blakemore, 2020).

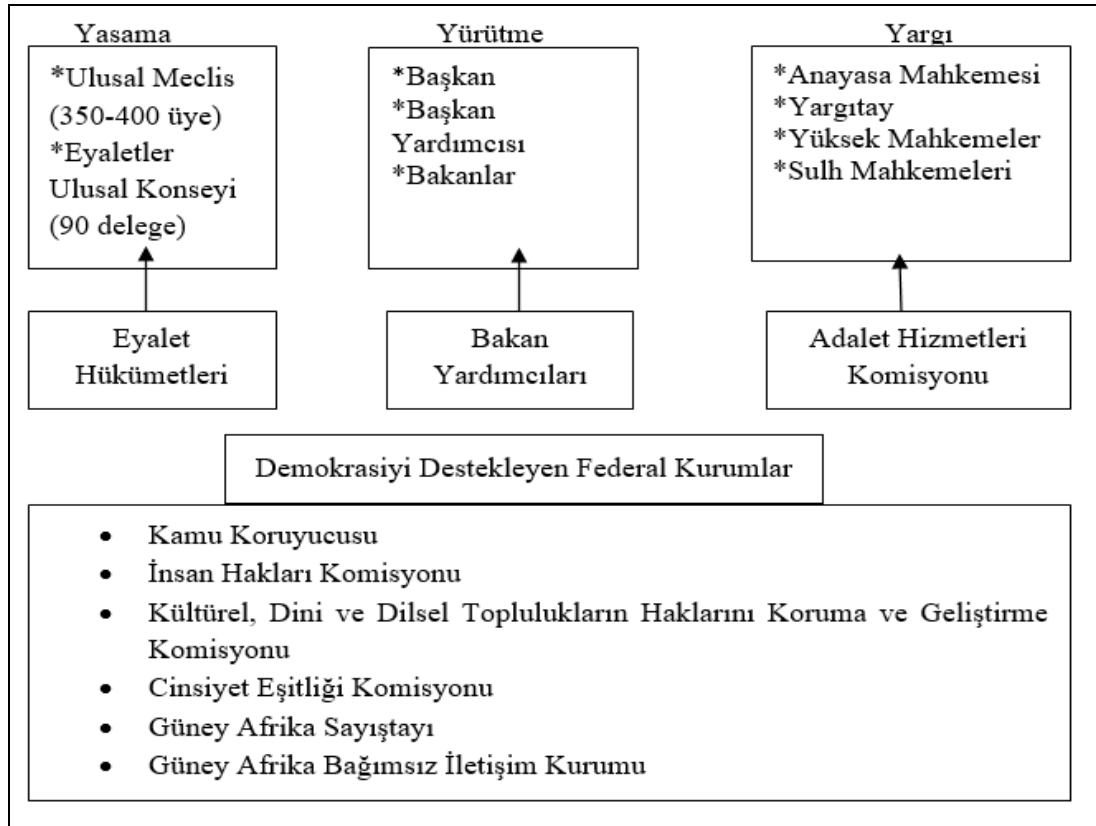
1990-1997 yılları arasında devam eden anayasal hazırlık sürecinde iki milyon halk önergesinin yer alması demokratik başlangıç adımlarının atıldığını göstermiştir. Bu süreçte öncelikli olarak şiddeti önlemek, toplumsal haklar yerine bireysel hakları vurgulamak amacıyla Haklar Bildirgesi yayınlanmıştır. Bireysel hakların anayasal düzeyde korunması amacıyla da Haklar Bildirgesi Anayasa'da yerini almıştır. 1994 tarihinde Geçici Anayasa halk oylamasıyla kabul edilmiş ve 1996 tarihli Güney Afrika Cumhuriyeti'ni kuran yeni anayasa hazırlanana kadar yürürlükte kalmıştır. Güney Afrika Anayasası'nda üç yönetim düzeyi ve bunların yetkileri belirlenmiştir. Bunlar; ulusal düzey, eyalet ve yerel düzeyden oluşmaktadır. Geri kalmış bölgelerin gelişmesi amacıyla eyaletlerden ulusal hükümete yetki devri yapılmaktadır. Düzeyler arasındaki yetki devrinin temel amacı hizmetlerin eşit bir şekilde yapılması ve bölgelerarası gelişmişlik farkının ortadan kaldırılmasıdır (Yokuş, 2022: 22-24).

Görsel 1. Güney Afrika Cumhuriyeti Eyaletleri

Toplam dokuz eyaletten oluşan Güney Afrika Cumhuriyeti'nin yargı başkenti Bloemfontein, yasama başkenti Cape Town ve idari başkenti de Pretoria'dır. Anayasa değişikliğinden sonra Anayasa'ya İnsan Hakları Bildirgesi (Bill of Rights) başlığını taşıyan ikinci kısmında insan onuru, eşitlik, özgürlük, politik haklar, işçi hakları, sosyal güvenlik, kölelik-kulluk-zorla çalıştırılma gibi birçok konuda kimseye ırkı, cinsiyeti, dili, dini kısıtlara göre ayırım yapılmadan devlet anayasal güvence vermektedir. Haklar Bildirgesi yasama, yürütme, yargı ve devletin tüm organları için bağlayıcıdır (Constitution of the Republic of South Africa, 1996).

Görsel 2. Güney Afrika Hükümet Yapısı

Kaynak: South Africa Yearbook, 2015: 202.

Ulusal, eyalet ve yerel düzeydeki hükümetlerin tümü kendi alanlarında yasama ve yürütme yetkisine sahiptir ve Anayasa'da kendine özgü, birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkili olarak tanımlanmıştır. Ülkenin işbirlikçi yönetim ile yönetilmesi Anayasa'da belirtilen bir amaçtır. Bu amaç doğrultusunda üç alanın (yasama, yürütme, yargı) birbirine yardım etmesi ve desteklemesi, bilgi paylaşması ve çabalarını koordine etmesi gerekir. Kanun yapıcıların (yasama makamlar), hükümetin (yürütme makamları) ve mahkemelerin (adli makamlar) yetkileri birbirinden ayrıdır (South Africa Yearbook, 2015: 202).

4. GÜNEY AFRİKA'DA YEREL YÖNETİMLER

Güney Afrika'daki yerel yönetimler yüksek yoksulluk ve işsizlik seviyeleri, yetersiz hizmet sunumu, durgun yerel ekonomiler, yerel ekonomik kalkınmayı ilerletmek için gerekli beceri eksikliği, idari kapasite eksikliği ve politikaların etkisiz uygulanması gibi devasa zorluklarla karakterize edilir ve bunlarla karşı karşıya kalır. Güney Afrika'daki yerel yönetimler 1996 tarihli Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası'nın 152. maddesi ve 1998 tarihli Yerel Yönetimler Hakkında Beyaz Kitap uyarınca, sosyal ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmede kritik bir rol oynamak için anayasal bir yükümlülüğe sahiptir. Bu da belediyelerin kalkınma görevlerini açıkça pekiştirmektedir (Mashamaite ve Lethoko, 2018:116).

1994 öncesi döneme (Apartheid rejimi) bakıldığında ise, Güney Afrika'da yerel yönetimler ırk tabanlı (apartheid racial division) olarak belirlenmekteydi. Beyazların bölgeleri Beyaz Yerel Otoriteler (White Local Authorities) tarafından yönetilmekte ve idare edilmekteydi. Bu bölgelerdeki otoriteler vergilendirme gücünü kullanmaktan politik kararlar almaya kadar birçok konuda tam yetkiliydi. Afrikalılar ise Siyahi Yerel Otorite (Black Local Authority) tarafından idare edilmekteydi. İki bölge arasında ekonomik ve politik güç farklılığı bulunmaktaydı. Buradaki halk beyazların çıkarları için oluşturulmuş bölgelerde yaşıyorlardı. Bu durum beyazlarla siyahiler arasındaki eşitsizliği iyice artırmıştır. Nisan 1994 genel seçimlerden sonra 1995'in sonlarında gerçekleşen yerel seçimler önemli değişikliklerle yapılmıştır. Bunlardan en önemlileri; Yerel Hükümet Geçiş Kanunu (Local Government Transition Act), yerel yönetimleri daha katılımcı hale getiren Kalkınmayı Kolaylaştırma Kanunu (Development Facilitation Act) ve yerel yönetimlerin coğrafik alanlarının tekrar çizildiği ve Güney Afrika'nın bütün bölgelerinde demokratik seçimlerle gelen yerel otoriteler tarafından yönetileceğini hüküm altına alan Sınır Kanunudur (Demarcation Act) (Nyalunga, 2006: 15-16).

1996 tarihli Güney Afrika Anayasası üç tür belediye tanımına yer vermiştir. Bunlar büyükşehir belediyesi (metropolitan), bölge belediyesi (district) ve yerel belediye (local) dir. Mevcut 257 belediyenin 8'i büyükşehir, 44'ü bölge ve 205'i yerel belediyelerden oluşmaktadır. Yerel Yönetimler ve Belediye Yapıları Hakkında Kanunda (Local Government and Municipal Structures Act 117 of 1998) yerel yönetimlerin düzenlenmesine yer verilmiştir. Kanunda yerel yönetimler üç kategoriye ayrılmıştır. Bu kanun bir bölgenin ne zaman A kategorisinde bir belediyeye (büyükşehir belediyeleri) sahip olması gerektiğini ve belediyelerin ne zaman B kategorisine (yerel belediyeler) veya C kategorisine (bölge belediyeleri) girdiğini belirleyen kriterler içermektedir. Kanunda ayrıca, A kategorisi belediyelerin yalnızca büyükşehir bölgelerinde kurulabileceği belirtilmiştir (www.gov.za, 2023).

Belediye Yapıları Hakkında Kanun belediye kategorilerinin her biri içinde, bir belediyenin örgütlenme ve yönetilme biçiminde çeşitliliğe izin vermiştir. Kategorilerin her biri için beş genel belediye türü vardır. Bunlar (Nyalunga, 2006: 19);

- **Kolektif Yürütme Sistemi:** Yürütme yetkisi, belediyenin yürütme liderliğinin toplu olarak yetkilendirildiği bir yürütme kurulu aracılığıyla kullanılır.
- **Belediye Başkanlığı Yürütme Sistemi:** Yürütme yetkisi, belediye başkanlığı komitesi tarafından desteklenen bir belediye başkanı tarafından kullanılır.
- **Genel Yürütme Sistemi:** Yürütme yetkisinin kullanımı belediye meclisinin kendisi ile sınırlıdır.
- **Bir Alt Konsey Katılımcı Sistemi:** Bu sistem, belediyenin bazı bölümleri için kurulan alt meclislere yetki devri yapılmasına imkân verir.
- **Bölge Katılımcı Sistemi:** Bölgeleri ilgilendiren konular, her bölge için oluşturulan bölge komiteleri tarafından ele alınır.

Güney Afrika'da yerel yönetimler bir dizi hizmetin sunulmasından anayasal olarak sorumlu tutulmuşlardır. Bu temel işlemlere göre yerel yönetimler; demokratik ve hesap verebilir bir yönetim sağlamalıdır, sürdürülebilir bir şekilde hizmet etmelidir, sosyal ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmelidir, güvenli ve sağlıklı bir ortam sunmalıdır, yerel yönetim meselelerine toplulukların ve topluluk kuruluşlarının katılımını teşvik etmelidir. Güney Afrika'da belediyelerin esas hedefi hizmet sunumu ve yerel ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. Bu hedeflere ulaşmak için farklı belediye kategorileri çeşitli yetkilere sahiptir. Büyükşehir bölgeleri, kendi yetki alanlarında yetkiye sahipken, yerel ve bölge meclisleri yetkiyi paylaşırlar. Buna göre tüm yerel konseyler bir bölge konseyi kapsamına girer ve yetkilerini bölge meclisi ile paylaşmaları gerekir (Nyalunga, 2006: 17-18).

Büyükşehir bölgelerinde tek büyükşehir bütçeleri, ortak mülk derecelendirmeleri ve hizmet tarife sistemleri ve tek işveren organları vardır. Büyükşehir bölgelerinde çeşitli yürütme sistemi türleri vardır: yürütme yetkisinin belediye başkanına verildiği belediye başkanlığı yürütme sistemi veya bu yetkilerin yürütme komitesine verildiği kolektif yürütme sistemi. Büyükşehir olmayan alanlar ise bölge belediyesi ve yerel belediyeden oluşur. Bölge belediyeleri öncelikle kapasite geliştirme ve bölge çapında planlamadan sorumludur (South Africa Yearbook, 2015: 212).

Bölge belediyeleri ile yerel belediyelerin ortak alanına giren bölgelerde bölge belediyelerinin yerine getirmesi gereken birtakım hizmetler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları (Local Government: Municipal Structures Act, 1998);

- ✓ Kalkınma planlarını hazırlamak, uygulamak ve gözden geçirmek,
- ✓ Toplu altyapı hizmetlerini yerine getirmek,
- ✓ Yerel belediyenin gerçekleştirmesi gereken hizmetleri dolayısıyla kapasite açısından eksik kalması halinde bu kapasiteyi artırıcı tedbirler almak,
- ✓ Kaynakları yerel belediyeler arasında eşit olarak dağıtılmasını sağlamak,
- ✓ Kanalizasyon hizmetlerini yerine getirmek,
- ✓ Ulaşım hizmetlerini yerine getirmek,

✓ Sayılan hizmetlerle ilgili olarak vergi koymak ve toplama²ktır.

Bölge belediyesi yerel belediyenin isteği doğrultusunda sahip olduğu imkanlar ölçüsünde hizmetleri desteklemek üzere finansal, teknik ve yönetsel destek sağlayabilir. Aynı destek yerel belediyelerden bölge belediyelere yönelik olarak da gerçekleştirilebilir. Veya bir bölge belediyesi başka bir bölge belediyesine de bu tür destekleri sağlayabilir (Local Government: Municipal Structures Act, 1998).

4.1. Mahalli İdarelerin Mali Yapısı

Yerel hükümetlerin vergi ve benzeri gelirlerden oluşan kendi gelirleri ve merkezden yapılan transfer gelirleri vardır. Belediyelerin kendi gelirleri toplam gelirler içindeki payı oldukça yüksektir. Örneğin 2000-2001 yılında büyükşehir belediyelerinin (Kategori A) kendi öz gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı %97, yerel belediyelerin (Kategori B) ise %92 olarak gerçekleşmiştir. En önemli gelirlerinden biri de emlak vergisidir (Bahl, Smoke ve Solomon, 2003: 71-72).

Belediyeler için mali yıl 1 Temmuz-30 Hazirandır. Belediyeler her mali yıl için bütçe hazırlamak zorundadır. Belediyeler hazırladıkları bütçeleri 30 Haziran'dan önce onaylamak durumundadır. Bütçe sürecinde Bölge Komiteleri (Ward Committees) önemli bir role sahiptir. Bütçe sürecinde bölge komitelerine danışılır ve meclis üyeleri toplantıya çağrılarak bütçe konusundaki gerekli görülen düzenlemeler ele alınır. Burada ele alınan iki bütçe vardır; yatırım bütçesi (capital budget) ve faaliyet bütçesi (operational budget). Yatırım bütçesinin temel gelirleri dış krediler (bunlar banka ve benzeri finansal kuruluşlardan sağlanan borçlardır ve yüksek faiz oranları dolayısıyla pek tercih edilmez, sadece otoyollar, kanalizasyon yapımı gibi büyük işlerin finansmanı için kullanılır), iç krediler (belediyelerin kendi oluşturdukları fonlardan oluşmaktadır), gelirlerden paylar, merkezi hükümet transferleri, bağışlar, kamu-özel ortaklıkları şeklinde gerçekleşen hizmetler olarak sayılabilir. Faaliyet bütçesinin temel gelirleri ise; emlak gelirleri (belediye sınırları içindeki arazi, konut, işyeri değerleri dikkate alınır), hizmet bedelleri (konut ve işyerlerine sağlanan su, elektrik gibi hizmetler dolayısıyla alınan, doğrudan hizmetten faydalanma bedelleri), cezalar (trafik cezaları, kütüphanelere kitapların geç getirilmesi dolayısıyla alınan cezalar bunlara örnek olarak verilebilir), merkezi hükümetten alınan gelir payları (her bir belediyenin içinde yaşayan düşük gelirli nüfus dikkate alınarak paylar dikkate alınır) olarak sayılabilir (www.etu.org, 2023).

4.2. Mahalli İdarelerin Denetimi

Ülkedeki bütün hükümet harcamaları Sayıştay (Auditor-General South Africa-AGSA) denetimine tabidir. Sayıştayın yetkisi Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası'nda belirtilmiştir. Yerel idarelerin yaptıkları harcamaların etkin ve belirtilen amaçlara göre harcanıp harcanmadığı Sayıştay denetimiyle belirlenir. Tüm devlet daireleri, kamu kurumları, belediyeler ve kamu kurumları hakkında yıllık olarak denetim raporları yayımlar. Sayıştay'ın anayasal bir yetkisi vardır ve Güney Afrika Sayıştay'ı olarak kamu sektöründe denetim yoluyla gözetim, hesap

² Yerel Yönetim Belediye Emlak Vergisi Oranları Yasası (The Municipal Property Rates Act), bir belediyenin belediye sınırları içinde bulunan taşınmaz mallara (arazi ve binalara) değer biçme ve derecelendirme yetkisini düzenleyen ulusal bir yasadır. Belediyeler oran koyma yetkisini Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası'nın 229(1) maddesinden almaktadır. Bölge belediyelerine vergi koyma ve toplama yetkisi sayılan hizmetlerle ilgili olmaksızın ulusal mevzuat çerçevesinde verilebilir (Municipal Property Rates Act, 2004).

verebilirlik ve yönetim sağlayarak, kamu güvenini inşa eder ve demokrasinin güçlenmesini teşvik eder (www.agsa.co.za, 2023).

Mahalli idarelerin denetimi üçe ayrılmaktadır. Temiz denetim görüşü (clean/unqualified audit opinion), şartlı denetim görüşü (qualified audit opinion) ve olumsuz denetim görüşü (adverse audit opinion). Temiz denetim görüşünde (mali açıdan şartsız denetim görüşü) mali tablolar önemli yanlışlıklar içermez ve performans hedefleri veya mevzuata uyumsuzluk hakkında raporlamaya ilişkin önemli bir bulgu yoktur. Şartlı denetim görüşünde ise, mali tablolar belirli miktarlarda önemli yanlışlıklar içermektedir veya mali tablolarda yer alan belirli tutarların önemli ölçüde yanlışlık içermediği sonucuna varılması için yeterli kanıt yoktur. Olumsuz denetim görüşünde ise, mali tablolar belirli tutarlarla sınırlı olmayan önemli yanlışlıklar içerir veya yanlışlıklar mali tabloların önemli bir bölümünü temsil eder (www.agsa.co.za, 2023).

2009/2010 mali yılında Sayıştay tarafından sadece dokuz belediyeye temiz denetim görüşü verirken (Stolley ve Nhlathathi, 2011); 2009-2013 yılları arasında Güney Afrika'da yerel yönetimlerin toplam denetimlerinin sadece %5'i temiz denetim görüşü almıştır. Başka bir deyişle yerel yönetimlerin sadece %5'i Sayıştay denetiminde tam bir şeffaflık sağlamış ve mevzuata tam anlamıyla uygun kayıtlar tutmuştur (Sapa, 2013).

5. SONUÇ

Afrika Cumhuriyeti 1994 yılından sonra ciddi reformlarla adeta yeniden kurulmuş ve siyaset, sosyal ve ekonomik kurumların düzeni tamamen değiştirilmiştir. Daha önce siyasi irade ve ekonomik kaynakların neredeyse tamamı beyazların elindeyken siyasi irade birden siyahilere geçmiş ve yapılan diğer reformlarla ekonomik zenginliğin siyahilerin lehine gelişmesine önem verilmiştir.

Artık siyasette iktidar mücadelesi siyahiler arasında yaşanırken ekonomik göstergelerde de ciddi bozulmalar yaşandığı gözlemlenmektedir. Yüksek işsizlik oranları, paradaki değer kayıpları, ihracat ve ithalattaki düşüşler, yoksulluk oranlarının yüksekliği, halen sürmekte olan gelir dağılımı adaletsizliğinin beyazlar lehine olması devletin ekonomik alandaki başarısızlıklarını göstermektedir. Ayrıca komşu devletlerdeki iç karışıklıklar ülkenin sosyo-ekonomik göstergeleri üzerinde de tahripkar sonuçlar doğurmaktadır.

Yerel yönetimlere sağlanan özerklik hizmetlerin görülmesinde etkinlik sağlamaktadır. Ancak bu durum dolaylı olarak harcamaların denetimi önünde engel oluşturmaktadır. Zira denetim raporlarında etkin denetim oranlarının çok düşük olduğu görülmüştür. Bunun için ulusal bir Sayıştay kurumundan ziyade yerel yönetimlerde özerkliği daha da güçlendirecek yerel bir Sayıştay kurumunun oluşturulması ve ulusal Sayıştayın yerel Sayıştaylardan hesap sorabilen bir üst mahkemeye dönüştürülmesi gibi yeni düzenlemelerin yapılması düşünülmelidir. Bu sayede hesap verilebilirlik çerçevesinde yerinden yönetim ve denetimin daha etkin sonuçlar doğurması da mümkün olacaktır.

Yerel yönetimlere bırakılan sınırlı vergi kaynaklarının olması yerel yönetimlerin vergi gelirlerinin düşük olmasına neden olmakta ve yerel yönetimlerin temel görevi olan ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi amacı da sekteye uğramaktadır. Sınırlı vergi kaynaklarına bakıldığında da vergi kapasitesi düşük alanların olduğu görülmektedir. Daha fazla vergi kaynağının yerel yönetimlere bırakılması ve bu konuda sınırlı bir yasama yetkisinin verilmesi

(örneğin bazı harcama vergilerinin ulusal olarak belirlenen aşağı ve yukarı sınırlar içinde belirlenmesi, toplanması ve harcanması yerel yönetimlere bırakılabilir) yerel yönetimlerce sağlanacak hizmetlerde iktisadiliği ve etkinliği sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

Bahl, R., Smoke, P. ve Solomon, D. (2003). Overview of the Local Government Revenue System, In *Restructuring Local Government Finance in Developing Countries, Lessons From South Africa*. (Ed.); Roy Bahl ve Paul Smoke, Edward Elgar Publishing: USA.

Blakemore, E. (17.07.2020). How Nelson Mandela fought apartheid—and why his work is not complete, <https://www.nationalgeographic.com/history/article/nelson-mandela-fought-apartheid-work-not-complete>, (Erişim Tarihi: 06.04.2023).

Britannica (2023). Milner and reconstruction, <https://www.britannica.com/place/South-Africa/Segregation>, (Erişim Tarihi: 07.04.2023).

Büyüktavşan, H. Z. (2021). Güney Afrika'daki Irkçı Apartheid Rejimi: 1948–1994. *Africana*, 1(1), 26-41.

Constitution of the Republic of South Africa. (1996). <https://www.gov.za/documents/constitution/chapter-2-bill-rights>, (Erişim Tarihi: 06.04.2023).

Dayar, H. (2002). Türkiye'de Yönetimlerarası Mali İlişkilerin Düzenlenmesi, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 297-313.

Keleş, R. (1972). Belediye Gelirleri ve Mali Denkleşme. *Amme İdaresi Dergisi*, 5(1), 58-75.

Kesik, A. (2005). Yönetimler arası mali ilişkiler ve Türkiye uygulaması. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 75-103.

Local Government: Municipal Structures Act. (1998). https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201409/a117-980.pdf, (Erişim Tarihi: 06.04.2023).

Mashamaite, K. ve Lethoko, M. (2018). Role of the South African local government in local economic development. *International Journal of eBusiness and eGovernment Studies*, 10(1), 114-128.

Milliyet (08.06.2022). Apartheid Ne Demek? Apartheid Sistemi Nedir?, <https://www.milliyet.com.tr/egitim/apartheid-ne-demek-apartheid-sistemi-nedir-6769678#:~:text=Apartheid%20kelimesi%20ayr%C4%B1%C4%B1k%20anlam%C4%B1na%20gelmekte,savunan%20bir%20sistem%20olarak%20bilinmektedir>, (Erişim Tarihi: 06.04.2023).

Municipal Property Rates Act. (2004). https://www.cogta.gov.za/cgta_2016/wp-content/uploads/2016/09/Basic-Information-for-Ratepayers.pdf, (Erişim Tarihi: 06.04.2023).

Nyalunga, D. (2006). The Revitalisation of Local Government in South Africa, *International NGO Journal*, 1(2), 15-20.

Örmeci, O. (2015). Siyasal Sistemler: Güney Afrika Cumhuriyeti, <http://ydemokrat.blogspot.com/2015/01/siyasal-sistemler-guney-afrika.html>, (Erişim Tarihi: 06.04.2023).

Özer, M. A. (2015). Yerel Yönetim Merkezi Yönetim İlişkilerinde Gelir Bölüşümü Sorunu ve Türkiye'deki Son Durumun Değerlendirilmesi. *Türk İdare Dergisi*, 481, 525-558.

Sapa (13.08.2013). Only 5% of local governments have clean audits, says AG, <http://mg.co.za/article/2013-08-13-still-only-5-of-local-governments-have-clean-audits-says-ag>, (Erişim Tarihi: 07.04.2023).

Sezer, Ö. ve Vural, T. (2010). Kamu hizmetlerinin sunumunda devletin değişen rolü ve merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında yetki ve görev paylaşımı. *Maliye Dergisi*, 159, 203-219.

South Africa Yearbook 2015. <https://www.gcis.gov.za/sites/default/files/docs/11%20Government%20System%20NEW.pdf> (Erişim Tarihi: 07.04.2023).

South Africa Yearbook 2022. https://www.gcis.gov.za/sites/default/files/docs/gcis/SAYB%202021_2022%20ONLINE%20VERSION.pdf, (Erişim Tarihi: 07.04.2023).

Stolley, G. ve Nhlabathi, H. (29.06.2011). AG gives only seven municipalities clear audits, <https://mg.co.za/article/2011-06-29-ag-gives-only-seven-municipalities-clear-audits/>, (Erişim Tarihi: 07.04.2023).

Ulusoy, A. ve Akdemir, T. (2014). Mahalli İdareler, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yokuş, S. (2022). Bölünmüş Toplumlarda Anayasa Yapımı: Güney Afrika Deneyimi. *Aurum Journal of Social Sciences*, 7(1), 13-27.

<https://www.gov.za/about-government/government-system/local-government>, South African Government, (Erişim Tarihi: 07.04.2023).

<http://www.etu.org.za/toolbox/docs/localgov/webmunfin>, Local Government Finances and Budgets, (Erişim Tarihi: 07.04.2023).

<https://www.agsa.co.za/AboutUs/OurVision.aspx>, (Erişim Tarihi: 06.04.2023).

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI TEMSİLİ DEMOKRASİNİN MEŞRUIYET KRİZİNE YANIT ÜRETEREK DAHA KATILIMCI BİR DEMOKRASİNİN KOŞULLARINI HAZIRLAYABİLİR Mİ ?

Yüksek Lisan Öğrencisi, Ergin POLAT

Selçuk Üniversitesi, polatt_erginn@hotmail.com

ÖZET

Sivil toplum kuruluşlarının temeli oldukça eskiye dayanmaktadır. Sivil toplum kuruluşları zaman içerisinde farklı formatlarda karşımıza çıkmıştır. Bu çalışma da sivil toplum kuruluşlarının tanımlamaları yapıldıktan sonra, demokrasi kavramı ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğu üzerinde durulmuştur. Çalışmada amaç, bir sivil toplum kuruluşunun, demokrasiye olan etkisini göstermek, demokrasi açısından sağladığı faydaları ve sakıncaları ortaya koymaktır. Sivil toplum kuruluşu, aslında her toplumda bulunması gerekli bir yapılanmadır. Çünkü devlet her yerde olamayabilir ve her şeye yetişemeyebilir. İnsanların da belirli amaçlar doğrultusunda bir araya gelip, bir uğraş göstermesi, organizasyon oluşturma kabiliyeti açısından değerlidir. Ama burada altı kalın kalemle çizilmesi gereken şey, bu yapılanmaların ‘belirli bir amaç’ doğrultusunda bir araya gelmesidir. Bu yapılanmaların amaçları her şeyi değiştirmek olmamalıdır. Tek bir amaçları olmalı ve amaçlarının dışına çıkmamalıdır. Örneğin siyasi partiye dönüşmemeliler ya da çıkarları uğruna amaçlarından sapmamaları gerekmektedir. Güvenlik stratejisi açısından, hükümetleri tehdit ederek baskı altına almaya çalışan çıkar gruplarına dönüşmemelilerdir. Eğer sivil toplum kuruluşları, benimsemiş oldukları amaçları dışına çıkarlarsa güvenilirliklerini sarsılır. Ama belirlemiş oldukları amaçtan kopmazlarsa, topluma fayda sağlayan yapılanmalar olmaktadır. Bu çalışmada da, kaynak taraması yapıldıktan sonra nitel araştırma yöntemine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Sivil toplum kuruluşları, demokrasi, katılımcı demokrasi

1.GİRİŞ

Aritoteles sivil toplumu ‘Politike Koinonia’ yani insanların oluşturduğu politik düzen olarak tanımlamıştır. Sivil toplum kavramı eski zamanlarda devlet kavramıyla özdeşleştirilerek anlatılırdı. Devlet demek STK demek olarak görülmekteydi. Toplumunda bulunan bireylerin her biri bir sivil toplum ferdi olarak görülmekteydi. Devleti kuran faktörün sivil toplum olduğu ileri sürülmekteydi. Bunun en temel sebebi, insanlar bir araya gelerek, bir güç etrafında birleşmeleri ve devleti oluşturmalarıydı. Bu noktada insanları bir araya getiren şeyin sivil toplum ruhu olduğu öne sürülmektedir.(Özer: 2008, s87-88)

Sivil toplum kuruluşları, toplum içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemizde Sivil toplum kuruluşları (STK) olarak bilinen kavram, Avrupa’da nongovernmental organizations (NGO)

olarak bilinmektedir. Amerika’da ise gönüllü kamu örgütleri olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, sunulması güç belirli hizmetlerin sunumu sağlamak için varlardır. (Güneş akt Talas:2011, s 389)

Sivil toplum kuruluşları için genel bir tanım yapılacak olursa, insanları herhangi bir zorlamaya maruz bırakmadan, hür iradeleriyle içinde bulunduğu kuruluşlardır. Bu kuruluşlar devletin bir uzantısı değildir. Bir sivil toplum kuruluşu, bir siyasi parti gibi her konuda değil, sadece belirli bir konuda faaliyet gösteren bir yapılanma olmalıdır. Tek bir konuda faaliyet gösterdiği için o alanda uzmanlaşan insanların oluşturduğu bir birlik bütünlüğü teslim etmektedir. Bu kuruluşlar, kişisel çıkarların ve hırsların olmaması gereken, siyasi yönetime gelme isteği barındırmayan ve bunun yanında birlikte gönüllü olarak hareket eden insanların bulunması gereken kuruluşlardır. (Brand akt Yıldırım, 2003: s,227)

Sivil toplum kavramını açıklamaya çalışan farklı görüşler vardır. Bunlardan ilki olarak Larry Diamon’a göre, sivil toplum kuruluşu bağımsız bir yapılanmadır. Yani devlete bağlı olmayan, insanların kendi aralarında oluşturduğu ve içerisinde bir siyasi otorite barındırmayan özgürlükçü bir yapı olarak görülmektedir. Diğer taraftan Ernest Gellner’a göre ise sivil toplum kuruluşları, aslında var olan bir boşluğu doldurmaya çalışırlar ve bu yüzden varlardır. Yani sivil toplum kuruluşları daha çok ara kurum gibi görülmekte olup bir siyasi parti ya da bir vakıf tarzı yapılanmalar olarak tanımlanmaktadır. Günümüz tanımlamalarına göre ise bu tanımlama tam anlamıyla sivil toplum kuruluşunu ifade etmemektedir. Son olarak John Keane’e göre sivil toplum kuruluşunun oluşumu devlet dışında bir oluşum olduğundan, devlet bu kuruluşlar üzerinde baskı oluşturabilir. Siyasi otoritenin bu kuruluşlara istediğini yaptırabilmek adına, bu kuruluşlar üzerinde denetim mekanizması olarak görevini üstlenebileceği söylenmektedir. Tüm bu yaklaşımlara bakıldığında tek başına hiç biri bir sivil toplum kuruluşunu ifade edememektedir. Tanımlamaların her biri, sivil toplum kuruluşlarının farklı farklı özelliklerine vurgu yapmışlardır. Fakat bir sivil toplum kuruluşu aslında bu özelliklerin hepsini barındıran yapılar olmalı ve kişisel menfaat gütmemelidir. (Çulhaoğlu akt Talas: 2011, s 390)

Sivil toplum kuruluşu kavramı kurullarla sorunsuz bir şekilde toplumda düzenin sağlanması kamu güvenliğinin sağlanması anlamında kullanılıyordu. Bu tanımlamayla, devletin bir uzantısı ve devlet tarafından yönetilen bir olgu olarak algılanmaktaydı. Bu anlayış yaklaşık 18. Yy kadar sürmüştür. Fakat bu tarihten sonra artık sivil toplum ve devlet kavramları birbirlerinden ayrı kavramlar olarak düşünölmeye başlamışlardır.(Özer:2008,s 88)

Belirli kurullar bütünü içerisinde bir araya gelerek bir amaç doğrultusunda faaliyet göstermeye çalışan insanlar topluluğuna, toplum denilmektedir. İnsanlar, kendileriyle aynı düşünce tarzına sahip olan insanlara daha yakın hissedeceklerinden, bir topluluk oluşturacakların da bu insanlarla bir araya gelmek isterler. Bu yüzden insanlar, farklı farklı gruplar halinde toplumda yaşarlar. Bu gruplaşmalar çeşitlilik sağlamıştır. Örneğin eski dönemlerden bahsedilirken kullanılan ilkel toplum kavramı ya da orta çağ Avrupa’sından bahsedilirken kullanılan feodal toplum kavramı şeklinde terimler kullanılır. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarına bakıldığında bu kavram içinde yaşadığımız dönemi kapsayan bir kavram olarak görölmektedir. Peki, bu kavram ne ifade ediyor? Kavram içinde bir kimlik ya da bir patron içermeyen, devletten bağımsız olan bir yapıyı anlatmaktadır. Sivil toplum kuruluşu içerisindeki herkes eşittir, kimse kimseden üstün değildir. Bu da onu demokratik bir yapı haline getirmektedir. Sivil toplum

kuruluşları içerisinde bireyler, kamusal birer özne olarak yer almaktadırlar. Bu bireysel olarak insanların, kamusal ortamda yaşayan diğer insanlara yardımcı olacak faaliyetlerde bulunmasını içermektedir. Dediğimiz gibi sivil toplum kuruluşları içerisinde herkes eşittir, kimsenin bir diğerine bir üstünlüğü olmadığından, bu yapılanmalar çoğulcu demokratik yapılanmalardır. Bu anlamıyla sivil toplum kuruluşları devlet iktidarı arayışı içerisinde değildirler. Oluşturdukları yapılanmaları içerisindeki seçimleri, iktidara gelmek için değil en iyi çözümü bulup uygulamak içindir. (Yıldırım: 2003, s. 227-228)

Son olarak bazı kesimlerde, STK'lara yönelik takınılan olumsuz tutumun gerekçelerine baktığımızda, batılı devletler tarafından finansman edilen yapılanmalar olduğu ve onların politikalarını uygulamak üzere dizayn edildiklerine yönelik bir düşünce bulunmaktadır. Batılı devletlerin bir maşası oldukları, aslında masum görünen amaçlarının ardında, ideolojik olarak hizmet ettikleri devletlerin bazı politikaların dikte edilmeye çalışıldığı yönünde düşünceler bulunmaktadır. Diğer bir yönden bakıldığında STK yöneticilerinin, bazı çıkar gruplarının politikalarıyla uyumlu kişiler tarafından atandıkları ve kendi içinde bile demokratik olmadığını yönünde eleştiriler vardır. (Göymen, 2007, s 6-7)

2. Sivil Toplum Kuruluşu ve Demokrasi

Söze önce demokrasinin ne olduğunu tanımlamakla başlamak doğru olacaktır. Demokrasi Yunanca 'demos' ve 'kratein' kelimelerinden oluşmakta, anlamı ise 'halkın yönetimi' demektir. Zaman içerisinde demokrasinin farklı türleri ortaya çıkmıştır. İlk olarak doğrudan demokrasi kavramı karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar bir konu hakkında karar alacaklarında temsilciye ihtiyaç duymamaktadırlar ve kendi kararlarını kendilerinin aldığı bir yöntemdir. Dünya üzerinde, artan nüfus oraları yüzünden uygulanması zorlaşan bir yöntem olmuştur ve yerini temsili demokrasiye bırakmıştır. Temsili demokrasi de ise insanlar kendilerine temsilciler seçerler bu sayede karar alma sürecine katılırlar.(İsbir, 2009, s 1573-1575)

Türkiye'de de temsili demokrasi kavramı hâkimdir. Temsili demokrasinin tercih edilme sebebi olarak ise doğrudan demokrasinin uygulanabilirliğinin imkansızlaşması vardır. Bunun da en büyük sebebi artan insan sayısı olarak gösterilmektedir. Dünyada demokrasi denildiğinde aklımıza ilk olarak seçim gelmektedir. İnsan, kendisi için en iyi olanı kendisi seçer. Fakat günümüz şartları kişisel çıkarlar ya da küçük grupların çıkarlarından ziyade bir toplumun çıkarını seçmeyi gerektirdiğinden, insanın bu seçimi kendisinin yapmasına pek imkan vermemektedir. Eğer bu imkan verilmiş olsaydı her insan kendi kişisel çıkarları doğrultusunda seçim yapacağından, toplumun ortak iyisini seçmek mümkün olmayacak ve bir kaos ortamının oluşmasına neden olunurdu. Bu yüzden insanlara, temsilci seçme yönetimini sunulmaktadır. Peki, gerçekten bu yöntemle meşruiyet kazanılmış olacak mı? Temsili demokrasinin uygulanması için gerekli olan koşullara bakıldığında, ilk olarak karşımıza sınırları belirlenmiş toprak parçası çıkmaktadır. Sonrasın da o toprak parçası içerisinde bir devletin de olması gerekiyor. Arından o devlette yaşayan bireyler eşit ve özgür olmalıdır. İnsanlar ancak bu şartlar sağlandığında, kendilerini teslim edecek kişileri seçerler ve bir meclis oluştururlar. Sorunların çözümü ve tercihlerin yapılabilmesi için bu meclisin kullandığı bir kamu alanı olmalı ve sonunda temsilcilerin uhdesinde, siyasi otorite alınacak nihai kararı vermelidir. Yani kararları almak için gerekli bir meclisin yanında, alınan kararları uygulamak içinde bir de otorite olmalıdır.(Tekeli, 2009a, s 236-237)

Ülkelerin mahalli müşterek ihtiyaçları karşılamak için daha küçük çapta örgütlenmeleri olmaktadır. Genel adıyla bunlara yerinden yönetimler denilmektedir. Kimi ülke de bu yapılanmalara siyasi özerklik tanınırken bazı ülkelerde sadece idari kararlar alma noktasında özerktirler. Bireyler mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak için, bu yerel yapılanmalarda karar alma süreçlerinde daha aktif yer alırlar. Bu sayede demokrasi daha etkin olmaktadır. (İsbir, 2009, s 1580-1581)

Zaman içerisinde artık temsili demokrasi de, demokratik olmak adına yetmemeye başlamıştır. Temsilcilerin oluşturduğu meclis, artık kendilerini seçenleri temsil etmenin ötesine geçerek seçimi kazanan parti, mecliste çoğunluğu alarak istediğini yapmaya başlamaktadır. 'Çoğunluğun Diktası' olarak tanımlanan bu davranış tarzı, temsili demokrasinin çatırdamaya başladığının ilk sinyallerindedir. Diğer yandan temsili demokrasi için gerekli olan bir diğer unsur, sınırları belirlenmiş toprak parçasının olmasıydı. Fakat günümüzde artık sınırlar kalkmış durumdadır. 'Küreselleşen' dünya da artık kararlar, sınırlar içerisinde alınmamaktadır. Temsili demokrasi de çoğunluğu alan siyasi parti istediğini yapabilme gücünü eline alınca himayecilik, yandaşlarına avantajlar sağlama vb. yollara sapılabilmektedir. Diğer bir sorun ise kamu alanının, devlet tarafından işgal edilmesidir. Bir siyasi partiye üye olmadan bireyler, kamu alanına giremeyebilmekte ve özel alanlarına hapsedilebilmektedir. Pozitivizminin, göz ardı edilmesi de diğer bir eleştiri odağı olmuştur. (Tekeli, 2009b, s 238-242)

Bu eleştiriler çerçevesinde, insanlar daha katılımcı bir demokrasiye yönelmişlerdir. Katılımcı demokrasi, doğrudan demokrasinin istenilmesi üzerine oluşturulmuştur. Amaç insanların karar alma süreçlerinde daha aktif olarak bulunmaları sağlamaktır. (Yaman, 2017, s 136)

Temsili demokrasinin yetersizliğinden dolayı katılımcı demokrasiye olan istek artmıştır. Katılımcı demokrasi, sivil toplum kuruluşlarının etkin olduğu bir yerdir. STK'lar sayesinde kamu alanı genişlemiştir. İnsanlar artık karar alma süreçlerine sivil toplum kuruluşları sayesinde daha fazla katılabilmektedirler. Bunun için insanlar, başarmak istedikleri belirli bir amaç doğrultusunda, gönüllü olarak ve kişisel çıkar gütmekten bir araya gelmektedirler. Bu sayede daha demokratik kararlar alınabilmektedir. STK'lar kamu alanını genişletirler, fakat meşruiyetlerini kamu alanından almazlar. Sivil toplum kuruluşları, devletten bağımsız oldukları için meşruiyetlerini özel alandan alırlar. Özel alanda bulunan bireyler, bir araya gelerek siyasi bir kaygı gütmekten, ortak payda da kendilerine bir kamu alanı oluşturmaktadırlar. Fakat STK'lar her ne kadar devletten bağımsızda olsalar, devlet olmazsa işlevlerini yerine getiremezler. Bu noktada çizgilerimiz kesindir, sivil toplum kuruluşları kesinlikle devletten türemezler ama ancak devletle birlikte var olabilirler. Buradan anlıyoruz ki sivil toplum kuruluşları, amaçlarını gerçekleştirme doğrultusunda siyasi otorite ile ortak hareket edebilirler. Fakat bir sivil toplum kuruluşu, siyasi otoritenin bir uzantısı gibi hareket edemez. Sivil toplum kuruluşunda bir çatışma, güç toplama yarışı yoktur. Görüş birliği olan konu üzerinde başarıya ulaşma çabası vardır. Sivil toplum kuruluşları siyasal otoriteyi etkileyebilirler. Fakat bunu yaparken, asıl amaçlarını unutmamaları gerekmektedir. Siyasi otoriteyi ele geçirmek için değil den savunmuş oldukları amacı yerine getirebilmek için bunu yaparlar. Eğer bir sivil toplum kuruluşu, gerçekleştirmek istediği amacı dışında siyasi otoriteyi etkileyeme çalışırsa, bu o kuruluşu bir sivil toplum kuruluşu olmaktan çıkarır. Temsili demokrasi hakim olduğu bir

yönetim içerisinde ilgilenilmeyen faaliyetlerle, katılımcı demokrasinin hakim olduğu bir yönetimde STK'lar ilgilenmektedirler..(Tekeli, 2009a, s 212-215)

Sivil toplum kuruluşları, katılımcı demokrasi içerisinde daha etkin kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları, bir siyasi figür olmadan, insanlara daha fazla söz sahibi olma imkanı tanır. Bu kuruluşlar yanlış ellerde, farklı çıkarlar için kullanılmadıkları sürece oldukça faydalı kuruluşlardır. İnsanlar belli bir sorunu çözmek için bir araya gelirler ve bu insanlar arasında ki birliktelik duygusu geliştirir.

STK'ların, daha katılımcı bir demokrasi için bir adım olarak görmek yanlış olmayacaktır. Fakat STK'ların, kendileriyle benzer amaçlar doğrultusunda kurulmuş diğer benzer kuruluşlarla, birlikte çalışma konusunda istekli olmadıkları yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Ayrıca savunmuş oldukları amaçları doğrultusunda yine gerektiği kadar istekli olmadıkları ve katılımcılığı sağlayamadıkları yönünde eleştiriler de görmezden gelinmemelidir.. (Fowler akt Göymen, 2007 s 7)

Sivil toplum kuruluşlarına, katılımcılığı sağlanamadığı yönünde yöneltilen bir diğer eleştiri ise; aslında devletten bağımsız olması gereken STK'ların, finansman kaynaklarının içerisinde devletin payının büyük olmasıdır. Gelişmişliği yüksek devletlerde, STK'lar finansmanlarının %40'ını, gelişmesi devam eden ülkelerde ise %15'ini, toplamda bakıldığında dünyadaki STK'ların gelirlerinin %30'luk kısmının devletler tarafından sağlandığını görülmektedir. Bu göstergeler STK'ların, devletten bağımsız olmadıkları, devletin bir uzantısı oldukları yönünde eleştirilere maruz kalmasına neden olmaktadır. Eleştirinin boyutu finans edilen STK'ların, devletlerin yanlışları karşısında duramayacağı ve aslında o devletin politikaları doğrultusunda hareket ettikleri iddiasına kadar varmaktadır. Aynı eleştiriler, uluslararası kuruluşlar; IMF, Dünya Bankası gibi yapılanmalar içinde yapılmaktadır. Belirli kuruluşlara finansman sağladıkları ve bu sayede politikalarının, alt yapılarını kurdurmaya çalıştıkları yönünde söylemler mevcuttur. Türkiye'de STK'lar AB'ye uyum politikaları doğrultusunda önem kazanmıştır. Kuruluşların bir kısmının finansmanı da AB'ye bağlı fonlardan sağlandığı söylenmektedir. Bu yönden katılımı sağlamak yerine 'maşa' olarak kullanıldıklarını düşünen görüşlerinde var olduğu söyleyebiliriz.(Şahin ve Uysal, 2007, s 2)

SONUÇ

Küreselleşen dünya da insanlar sivil toplum kuruluşları sayesinde bir araya gelerek organize olmaktadır. Bu kuruluşlar sayesinde belirli sorunlara çözüm aramaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları, temsili demokrasinin tıkandığı noktada insanların ihtiyaçlarına cevap üretebilmek adına, katılımcı demokrasiyle birlikte etkinliği arttıran kuruluşlardır. İnsanlar, sorunların çözümünde siyasi otoritede yer almadan da bulunmak isterler. Sivil toplum kuruluşları bunun bir tezahürü olarak görülebilirler. Sonuç olarak makale başlığında ki soruya cevap vermek gerekirse; evet sivil toplum kuruluşları, bir noktada temsili demokrasi krizine cevap olarak daha katılımcı bir demokrasinin temelini atabilmektedirler. Fakat 'maşa' oldukları yönündeki eleştiriler güvenilirliklerini sarsmakta ve onlara karşı şüpheyle bakılmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

Göymen, Korel (2004) ‘Küresel Sivil Toplum: Gereksinme, Fırsatlar ve Engeller’, s 67-73

İsbir, Begüm (2009) ‘Temsili Demokrasi Anlayışına Göre Yerel Yönetimlerde Özerklik’

Özer, M.Halis (2008), Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (26) s 86-97

Şahin Mehmet ve Uysal Özge, (2007) ‘ Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet Tarafından Finansmanı Üzerine Bir Tartışma’, Maliye Dergisi 153, s 1-13

Talas, Mustafa (2011) ‘Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi’ Türklük Bilimi Araştırmaları (29), s 387-401

Tekeli, İhsan (2009a), Akılcı Planlamadan Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya ‘Küreselleşen ve Moderniteyi Aşan Dünya Artık Temsili Demokrasiyle Yetinmiyor’ Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s 233-245)

Tekeli, İhsan (2009b) Akılcı Planlamadan Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya ‘Sivil Toplum Kurumlarının Bir Özne Olarak Ortaya Çıkışı ve Çoğulcu Demokrasinin Yaşama Geçirilmesindeki Önemi’ Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s 212-215)

Yaman, Fatih Turan (2017) ‘Katılımcı Demokrasi: Kapsam ve Unsurlar’ Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2) s 136-160

Yıldırım, Murat (2003) ‘Sivil Toplum ve Devlet’ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:27 No:2 s 226-242

PANDEMİ SÜRECİNİ EV ORTAMINDA GEÇİREN YAŞLILARDA KAYGI VE YALNIZLIK İLE DEPRESYON ARASINDAKİ İLİŞKİ

İCİK, Züleyha, Doç. Dr. Meryem Karaaziz

Yüksek Lisans, Klinik Psikoloji Bilim Dalı

Yakındoğu University

Özet

Bu araştırmanın temel amacı, pandemi sürecini ev ortamında geçiren yaşlılarda kaygı ve yalnızlık ile depresyon arasında ilişkinin belirlenmesi olarak belirlenmiş olup, araştırmanın alt amaçları kapsamında yaşlıların kaygı, yalnızlık ve depresyonun sosyo-demografik özelliklere göre nasıl değiştiği incelenmiştir.

İlişkisel tarama modelinde yürütülen bu araştırmanın, evreni Yozgat ilinde yaşayan 65 yaş üstü bireylerden oluşmakta olup, evrenden amaçsal örneklem yöntemiyle belirlenen 456 yaşlı katılımcı ile görüşülmüştür. Araştırmada veri toplama aracı olarak, sosyodemografik bilgi formunu, Geriatrik Depresyon Ölçeği Yaşlılarda Yalnızlık Ölçeği, Koronavirüs Anksiyete Ölçeği Kısa Formu 'ndan oluşan anket formu kullanılmış ve anketler yüz yüze görüşme tekniği ile uygulanmıştır.

Araştırmada pandemi sürecini ev ortamında geçiren yaşlılarda kaygı ve yalnızlık ile depresyon düzeyleri arasında pozitif yönlü korelasyonların olduğu, koronavirüs kaygısı ve sosyal yalnızlığın depresyonu yordadığı belirlenmiştir. Araştırma bulgularının ışığında politika yapıcıların yaşlıların ruhsal sağlıklarını korumaya yönelik önlemler alması, psikologların yaşlı bireylere gereken psikolojik desteği vererek, psikolojik iyi oluş düzeylerini yükseltmek için online veya canlı terapi hizmetleri organize etmeleri, akademisyenlere koronavirüse yakalanmış ve yakalanmamış yaşlı bireylere uygulanarak bu durumun, koronavirüs anksiyetesi, geriatrik depresyon ve yalnızlık algısıyla anlamlı olarak farklılaşp farklılaşmadığını test eden çalışmalar yapılması yönünde öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: koronavirüs, yaşlılık, kaygı, depresyon, yalnızlık

**The Relationship Between Anxiety and Loneliness and Depression in the Elderly People
Who Passed the Pandemic Process at Home**

Abstract

The main purpose of this study was determined as the determination of the relationship between anxiety and loneliness and depression in the elderly who spent the pandemic process at home, and within the scope of the sub-objectives of the research, how the anxiety, loneliness and depression of the elderly changed according to their socio-demographic characteristics was examined.

The population of this research, which was carried out in relational screening model, consists of individuals over 65 years old living in Yozgat, and 454 elderly participants, who were determined by the purposeful sampling method from the population, were interviewed. As a data collection tool in the research, a questionnaire consisting of a sociodemographic information form, Geriatric Depression Scale Elderly Loneliness Scale, Coronavirus Anxiety Scale Short Form was used and the questionnaires were applied by face-to-face interview technique.

In the study, it was determined that there were positive correlations between anxiety and loneliness and depression levels in the elderly who spent the pandemic process at home, and that coronavirus anxiety and social loneliness predicted depression. In the light of the research findings, policy makers take measures to protect the mental health of the elderly, psychologists organize online or live therapy services to increase the psychological well-being of the elderly by providing the necessary psychological support to the elderly, and it is applied to the academicians to elderly individuals who have or have not been infected with the coronavirus. Suggestions have been made to conduct studies that test whether it differs significantly with the perception of depression and loneliness.

Keywords: coronavirus, old age, anxiety, depression, loneliness

Giriş

Yaşlılık, birçok ruhsal rahatsızlıkların görüldüğü bir dönemdir. Bu ruhsal rahatsızlıklara, fizyolojik değişiklikler neden olabileceği gibi çevresel ve sosyal etkiler de sebep olabilmektedir. Yaşlılıkta en sık karşılaşılan ruhsal rahatsızlıkların başında depresyon gelmektedir (Fidan, 2021). Yaşlıların pandemiden dolayı uzun süre evde kalmış olmaları onların hareketlerini daha da yavaşlatmıştır (Peleg, 2020). Pandemi koşulları nedeniyle ortaya çıkan yalnızlık ve yetersiz sosyal destek, depresyona yatkın olan yaşlılarda daha belirgin etkiler göstermiştir (Braithwaite, 2021).

COVID- 19 pandemi döneminde özellikle yaşlılar bulaş tehlikesinden dolayı belli bir dönem sokağa çıkma yasağı nedeniyle sosyal izolasyona maruz kalmışlardır (Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi, 2021). Evlerinde sınırlı bir alanda yaşama durumu onları arkadaşları, ait oldukları çevre ve hatta kendi aile bireylerinden, çocuklarından, torunlarından veya hobilerinden uzak kalmaya mecbur etmiş ve yalnızlaştırmıştır. ABD’de yapılan bir araştırmaya göre, yaşlı bireylerin pandemi döneminde izolasyon sonucunda ciddi sağlık sorunlarının ortaya çıktığı görülmüştür (Evlice, 2021). Bunların başında bunama ve benzeri ciddi sağlık sorunları yer almaktadır (CDC, 2021).

Günümüzde, emekli olan bireylerin yeterli ekonomik getirileri olmaması nedeniyle istenilen seviyede hayat şartlarına sahip olmadıkları görülmektedir. Emekliliği olmayan ve çalışmak durumunda kalan yaşlılar ise hem yaşlılık hem de geçim sıkıntısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Azalan gelir ve fiziksel yetersizlik sonucunda yaşlılar, çocuklarından veya yakınlarından destek almak mecburiyetinde kalmaktadır. Bu durum yaşlılarda psikolojik baskıya sebep olmaktadır (Akbaş vd., 2020).

Yalnızlığın sosyal ve duygusal izolasyon şeklinde iki çeşidi bulunmaktadır. Sosyal izolasyon, sosyal olan tüm bağımlılıkların eksilmesi durumudur. Doğal olarak yavaşlama sosyal izolasyonla daha da azalmak durumun kalmaktadır (Lauren ve Chiristina, 2020).

Problem Durumu

Pandemi sürecinde sosyal izolasyona maruz kalan gruplar arasında yaşlılar da bulunmaktadır (İçişleri Bakanlığı, 2020). Bu izolasyon sebebiyle yaşlılar, depresyon açısından en büyük risk grubunu oluşturmuştur. Çünkü yaşlılar bu dönemde rutin hayatlarının dışında kısıtlı bir mekânda yaşamak durumunda kalmışlardır. Yaşadıkları mekân her ne kadar kendilerini ait hissettikleri evleri de olsa kısıtlama durumu onlara ağır gelmiştir. Kısıtlı mekanları içerisinde, pandemi öncesi edindikleri bilgi ve becerilerinden, hobilerinden, arkadaşlarından, serbest zamanlarını değerlendirdikleri mekanlardan uzak kalmışlardır (Akbaş vd., 2021). Yaşlı bireylerin yaşadıkları stres durumları onlarda kaygı ve beraberinde depresyona sebep olmuştur. Yaşlı bireyler kendileri için önemli olan manevi mekanlar ve toplu etkinliklerden uzak kalmışlar ve kısıtlı bir alan içerisinde hem fiziksel hem de ruhsal açıdan kendilerini var etme çabasına girmek zorunda kalmışlardır (Alsancak ve Kara 2020). Yaşanılan sürecin ne zaman biteceğine dair belirsizlik onlarda tükenmişlik yaratmıştır. (Hintistan ve Cin, 2021). Bu süreçte en temel ihtiyaçları için başkalarına muhtaç kalma durumu ile karşı karşıya kalmışlar ve iletişim için teknoloji öğrenmek ya da teknolojiyi öğrenme gerekliliği ile yüzleşmek zorunda kalmıştır

(Özdemir, 2020). Yaşlı bireyler yaşlılığın getirdiği olağan yalnızlık dışında zorunlu bir şekilde yalnızlık yaşamak durumunda kalmışlardır. Bu durum akabinde kaygı depresyon ve gerilime sebep olmuştur (Gökçe Kutsal vd., 2020). Yaşlı bireyler arasında çalışmak durumunda kalan yaşlılar çalışma hayatlarından karantina süreci boyunca uzak kalmak durumunda kalmışlardır. Bu onların ekonomik olarak da sıkıntı yaşamalarına sebep olmuştur (Yağcı, 2022).

Bu araştırmada temel olarak “pandemi sürecini ev ortamında geçiren yaşlılarda kaygı ve yalnızlık ile depresyon arasındaki ilişki var mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır.

Araştırmanın Amacı

Yaşlılar pandemi sürecinde ciddi hastalık ve bulaş riski taşıdıklarından dolayı koruyucu sağlık önlemleri çerçevesinde yalnız kalmak durumunda kalmıştır (Arıcı, 2020). Yaşanan bu süreç yaşlıların, yalnızlıkları ile baş başa kalmalarına sebep olmuştur. Bu doğrultuda ülkemizdeki yaşlıların kendi başına özyeterliliklerini sürdüremedikleri, ruhsal ve maddi varlıklarını sürdürmede yaşadıkları zorlukları aşabilmeleri için neler yapılacağı, yaşlıların hayat kalitelerini artırmaları için ne gibi psikolojik destek sağlanması gerektiği ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Özkan, 2021). Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, pandemi sürecini ev ortamında geçiren yaşlılarda kaygı ve yalnızlık ile depresyon arasında ilişkinin belirlenmesi olarak ortaya koyulmuştur. Bu amaç doğrultusunda belirlenen alt amaçlar aşağıda sunulmuştur.

Alt Amaçlar

1. Yaşlıların koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon düzeyleri nedir?
2. Yaşlıların cinsiyetine göre koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon düzeyleri arasında farklılık var mıdır?
3. Yaşlıların yaşına göre koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon puanlarının arasında farklılık var mıdır?
4. Yaşlıların cinsiyetine göre koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon puanlarının arasında farklılık var mıdır?
5. Yaşlıların medeni durumuna göre koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon puanlarının arasında farklılık var mıdır?
6. Yaşlıların çocuğu olma durumuna göre koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon puanlarının arasında farklılık var mıdır?

7. Yaşlıların çalışma durumuna göre koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon puanlarının arasında farklılık var mıdır?
8. Yaşlıların gelir düzeyine göre koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon puanlarının arasında farklılık var mıdır?
9. Yaşlıların hobi sahibi olma durumuna göre koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon puanlarının arasında farklılık var mıdır?
10. Yaşlıların günlük işleri kendi başına yapma durumuna göre koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon puanlarının arasında farklılık var mıdır?
11. Yaşlıların pandemi sürecini birlikte geçirdiği kişilere göre koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon puanlarının arasında farklılık var mıdır?
12. Yaşlıların sosyal destek durumuna göre koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon puanlarının arasında farklılık var mıdır?
13. Yaşlıların pandemi sürecinde yakınlarıyla görüşme şekline göre koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon puanlarının arasında farklılık var mıdır?
14. Yaşlıların pandemi sürecinde ihtiyaçlarını karşılama şekline göre koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon puanlarının arasında farklılık var mıdır?
15. Yaşlıların koronavirüs anksiyetesi, yalnızlık ve depresyon puanları arasında ilişki var mıdır?
16. Yaşlıların koronavirüs anksiyetesi ve yalnızlık puanlarının depresyon puanlarını yordamamaktadır mıdır?

Araştırmanın Önemi

Koronavirüs pandemisinin yaratmış olduğu, bulaşma korkusu, kaygı, uzun süren sosyal izolasyon ve karantina uygulamaları bireyin psikolojik sağlığına negatif etkilerde olup, bu etki yaşlı bireylerde daha yoğun olmaktadır (Hocaoğlu, 2020). Koronavirüs pandemisi sebebiyle meydana genel duygudurum değişiklikleri psikopatolojik olgulara yol açmakta, kronik yorgunluğa, depresyon ataklarına ve davranış bozukluklarına sebebiyet vermektedir (Aslan, 2020).

Koronavirüs pandemisine dair duyulan korku bulaşma riski kaygısı ve savunmasız hissetme ile meydana geldiği, bu korkuyla başa çıkılmaması durumunda kaygının arttığı ve

özellikle yaşlılarda psikolojik/psikiyatrik semptomlara sebebiyet verdiği ve depresyonunun tetiklendiği bildirilmiştir (Maggi vd., 2021). Bu çalışmada pandemi sürecini ev ortamında geçiren yaşlılarda kaygı ve yalnızlık ile depresyon arasında ilişkinin belirlenmesi amaçlanmış olup, ortaya çıkan bulgular koronavirüs kaygısının ve karantina sürecinde yaşanan yalnızlığın depresyon ile ilişkisinin belirlenmesinde önem arz etmektedir. Elde edilen bulguların literatüre katkı sağlayacağı, gelecekte yürütülmesi muhtemel benzer araştırmalara ışık tutması muhtemeldir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma anket formunda kullanılan Koronavirüs Anksiyete Ölçeği, Geriatrik Depresyon Ölçeği ve Yaşlılar için Yalnızlık Ölçeğinden elde veriler ile sınır olmasının yanı sıra;

1. Bu araştırma, Türkiye Cumhuriyeti Yozgat ilinde yaşayan 65 yaş üstü ve pandemi sürecini ev ortamında geçiren, nörolojik ve psikiyatrik hastalıkları olmayan bireylerle sınırlı tutulmuştur.
2. Bu araştırma Kişisel Bilgi Formu, Koronavirüs Anksiyete Ölçeği, Geriatrik Depresyon Ölçeği ve Yaşlılar için Yalnızlık Ölçeği ölçtüğü nitelikler ile sınırlandırılmıştır.
3. Bu çalışma pandemi sürecini ev ortamında geçiren bireylerle ve yapılan istatistiksel çözümlenmelerle sınırlandırılmıştır.

Tanımlar

Yaşlılık: Yaşlılık, yetişkinlik döneminin ardından yaşam biçiminde fiziksel ve ruhsal değişimlerin olduğu dönemdir (Durak, 2005).

Pandemi: Hastalığın çok geniş coğrafyalarda yayılım göstermesi şeklinde tanımlanmıştır (DSÖ,2020)

Depresyon: Depresyon en az iki hafta devam eden süreğen bir üzüntü ve günlük işlevlerini yerine getirememe, diğer taraftan iki hafta öncesine kadar zevk alarak yaptığı işlerden zevk alamama durumudur (DSÖ, 2017).

Kaygı (anksiyete): Kişinin içinde bulunduğu belirsiz tehlike, felaket ya da talihsiz bir durumun yaklaşmakta olduğu endişesiyle beraber bedende gerilim yaratan duygu türüdür (Karakas, 2017).

Yalnızlık: İnsanın kalabalık ortamlar içinde de kendini yalnız hissedişidir (Karaoğlu, 2019).

Yöntem

Araştırmanın yöntem bölümünde araştırmada kullanılan model, evren-örneklem, kullanılan veri toplama araçları, verilerin nasıl toplandığı ve analiz edildiğine dair bulgular yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Çalışmada pandemi sürecini ev ortamında geçiren yaşlılarda kaygı ve yalnızlık ile depresyon arasında ilişkinin incelenmesi için nicel yöntemler ile yürütülmekte olan araştırmalarda yer alan kavramlar arasında bulunan ilişkilerin değerlendirilmesi amacıyla ilişkisel tarama modelinin kullanılması uygun bulunmuştur.. İlişkisel tarama modelinde birden fazla kavram arasında bulunan ilişkinin tespit edilmesi ve kavramlar arasında gerçekleşmiş olan değişimin saptanması amaçlanmaktadır (Karasar, 2012).

BÖLÜM V

Tartışma

Covid-19 pandemisi sırasında özellikle sağlık sorunları olan yaşlı bireyler en savunmasız grup olarak ön plana çıkmıştır. Yaşlı bireylerin bedensel sağlık problemlerinin çoğalması ile psikolojik yükleri de çoğalmakta, ağır psikolojik problemler yaşanabilmekte ve rahatlıkla hastalığa yakalanabilmektedirler (Niu vd. 2020). Koronavirüs pandemisi, yaşlı bireylerin dirençlerini büyük oranda düşüren yaygın anksiyeteye ve strese yol açmıştır. Pandemi sürecinde yaşanan belirsizlikler ve sosyal izolasyon yaşlı bireylerde; stres durumu bozuklukları, kaygı, endişe, anksiyete, yalnızlık, duygusal durum bozuklukları, depresyon, tedirgin olma hali, saldırgan olma hali ve öfkelenme gibi çok sayıda psikolojik problemlerin insidansını yükseltmiştir (Santini vd. 2020).

BÖLÜM VI

Sonuç ve Öneriler

Sonuç

Koronavirüs pandemisi bulaşıcı ve ölüm riski olan bir hastalık olmasının ötesinde kişileri, aileleri ve toplumları biyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik açılardan etkilemiş küresel bir sorundur. Hastalığa yakalananların çoğu hastalığı hafif şekillerde atlattıysa da dezavantajlı gruplar arasında yer alan yaşlıları daha ağır tablolarda etkilemiştir. Yaşlanmanın tüm bu olağan etkilerinin üzerine bir de Koronavirüs pandemisinin etkileri eklendiğinde bu dönemde yaşlı bireyler anksiyete, depresyon, yalnızlık, stres, umutsuzluk ve ölüm korkusu gibi psikolojik problemlerinde artışlar görülmeye başlamıştır (Zeybek, 2020).

Covid-19 pandemi sürecini ev ortamında geçiren yaşlılarda kaygı ve yalnızlık ile depresyon arasında ilişkinin incelendiğin bu araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Pandemi sürecini ev ortamında geçiren yaşlılarda genel olarak koronavirüs kaygısı düşük bulunurken, geriatrik depresyon ve algılanan duygusal, sosyal ve genel yalnızlık orta düzeyde bulunmuştur.

Pandemi sürecini ev ortamında geçiren kadın yaşlılarda koronavirüs kaygısı düşük bulunurken ve geriatrik depresyon erkeklere göre yüksek bulunmuştur. Kadınların algıladıkları duygusal yalnızlığın erkeklere göre yüksek olduğu saptanırken, sosyal yalnızlık ve genel yalnızlık cinsiyete göre benzer bulunmuştur.

Araştırmaya dahil edilen yaşlılarda yaş gruplarına bakılmaksızın koronavirüs kaygısı ve geriatrik depresyon düzeyleri benzer bulunmuştur. 80 yaş ve üzerindeki bireylerde algılanan sosyal yalnızlık ve genel yalnızlık görece daha genç olan 65-69 yaş grubuna göre fazladır.

Yaşlı bireylerde eğitim durumuna göre koronavirüs kaygısı, geriatrik depresyon ve algılanan duygusal ve genel yalnızlığın farklılaştığı, eğitim almamış olan yaşlılarda koronavirüs kaygısı, geriatrik depresyon ve algılanan duygusal ve genel yalnızlığın daha fazla olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılan evli ve eşi ölmüş yaşlıların koronavirüs kaygısı ve geriatrik depresyon düzeyleri arasında fark bulunmazken, eşi ölmüş olanlarda algılanan duygusal, sosyal ve genel yalnızlık yüksek bulunmuştur.

Pandemi sürecini evde geçiren çocuk sahibi olmayan yaşlı bireylerde koronavirüs kaygısı, geriatrik depresyon ve algılanan duygusal ve genel yalnızlığın çocuğu olanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada yaşlı bireylerin çalışma durumuna göre koronavirüs kaygıları arasında fark olmadığı, çalışmayan yaşlıların geriatrik depresyon ve algılanan duygusal ve genel yalnızlıklarının daha fazla olduğu saptanmıştır.

Yaşlı bireylerin gelir durumuna göre koronavirüs kaygısı, geriatrik depresyon ve algılanan duygusal ve genel yalnızlığın farklılaştığı saptanmış olup, geliri giderinden az olan yaşlılarda koronavirüs kaygısı, geriatrik depresyon ve algılanan duygusal ve genel yalnızlık yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya dahil olan ve pandemi sürecini evde geçiren yaşlı bireylerde hobi sahibi olma durumuna göre koronavirüs kaygısı ve geriatrik depresyon arasında fark bulunmadığı belirlenmiş, algılanan duygusal, sosyal ve genel yalnızlık arasında fark olduğu görülmüştür. Hobi sahibi olmayan yaşlıların algıladıkları duygusal, sosyal ve genel yalnızlık hobi sahibi olanlarda fazladır.

İşlerini kendi başına yapamayan yaşlıların koronavirüs kaygısı, işlerini kendi başına yapan yaşlılardan yüksek bulunmuştur. İşlerini kendi başına yapabilen ve işlerini kendi başına yapamayan yaşlıların geriatrik depresyon düzeyleri benzer bulunmuştur. İşlerini kendi başına yapamayan yaşlıların algıladıkları sosyal yalnızlık ve genel yalnızlık işlerini kendi başına yapabilen yaşlıların algıladığı yalnızlık ve genel yalnızlıktan yüksek bulunmuştur.

Yaşlı bireylerin koronavirüs kaygısı ve geriatrik depresyon düzeylerinin birlikte yaşadığı kişilere göre farklı olmadığı saptanırken, yalnız yaşayan yaşlılarda algılanan duygusal, sosyal ve genel yalnızlık eş ve çocuklarıyla yaşayanlardan yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya dahil edilen ihtiyaçlarını kendisi karşılayamayan yaşlıların koronavirüs kaygısı, geriatrik depresyon, algıladıkları duygusal ve genel yalnızlık ihtiyaçlarını kendisi karşılayanlardan yüksektir.

Pandemi sürecini ev ortamında geçiren yaşlıların koronavirüs kaygıları ile geriatrik depresyonları arasında pozitif yönlü ilişki olduğu, koronavirüs kaygısının artması halinde geriatrik depresyon düzeylerinin de arttığı belirlenmiştir. Benzer şekilde yaşlıların algıladıkları duygusal, sosyal ve genel yalnızlıkları ile geriatrik depresyonları arasında pozitif yönlü ilişki saptanmış olup, algılanan duygusal, sosyal ve genel yalnızlığın artmasının geriatrik depresyonu artırdığı belirlenmiştir. Ayrıca yaşlıların koronavirüs kaygılarının ve algıladıkları sosyal yalnızlığın geriatrik depresyonu pozitif yönde yordadığı belirlenirken, algılanan duygusal ve genel yalnızlığın geriatrik depresyonu yordamadığı belirlenmiştir.

Öneriler

Politika Yapıcılara Öneriler

Araştırma sonuçlarından hareketle politika yapıcılara getirilen öneriler aşağıdaki gibidir.

Sosyal kısıtlamalar sebebiyle psikolojik olarak etkilenen yaşlılara yönelik, canlı ve online psikolojik danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, bu kişilere yakınlarının bilinçli sosyal destek sağlaması oldukça önemlidir. Bu tür önlemlerle pandemi sürecinin neden olduğu psikolojik problemleri azaltmak mümkün olabilir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bu uygulamalara ön ayak olmalı ve teşvik etmelidir.

Yaşlı yetişkinlerin Koronavirüs pandemisi sırasında sosyal temaslarını sürdürebilmelerini, aile bağlarını koruyabilmelerini ve yardım alma veya verme becerilerini sürdürebilmelerini sağlamak için bireysel, örgütsel ve kurumsal stratejiler oluşturulması gerekmektedir.

Hükümetlerin, yaşlı bireylere ailelerine ve bakıcılarına verilecek maddi ve manevi destekler, pandemiye kapsamlı bir şekilde yapılacak müdahalede önemli bir unsurdur. Sosyal kısıtlamalar, sokağa çıkma yasakları ve karantina gibi uygulamalarda, yaşlı bireylerin fiziksel sağlıklarının ve sosyal bakımlarının desteklenmesi amacıyla besleyici gıdalara, temel ihtiyaç malzemelerine, maddi desteğe, ilaca güvenli olarak erişmeye ihtiyaçları vardır. Bu kapsamda politika yapıcıların koruyucu önlemler alması gerekmektedir.

Klinik Psikoloğlara Öneriler

Yaşlı bireylere koronavirüs pandemisi anksiyetesi ile baş edebilmeleri için psikolojik ve duygusal açıdan verilen sosyal desteklerin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bilhassa yalnız yaşamak zorunda olan yaşlı bireyler için bu sosyal desteklerin önemi oldukça büyüktür. Psikoloji alanında çalışanlar Koronavirüs pandemisi anksiyetesi ile baş etmede yardıma ihtiyacı olan yaşlı bireylere gereken psikolojik desteği vererek, psikolojik iyi oluş düzeylerini yükseltmek için online veya canlı terapi hizmetleri organize etmelidirler.

Diğer taraftan Koronavirüs pandemisi ortamı yaşlıların anksiyete, depresyon ve yalnızlık algılarını etkilerken aynı zamanda onlara bakım sağlayan kişilerde bu psikolojik durumlara maruz kalabilirler. Psikologların, Koronavirüs pandemisi gibi kriz ortamlarında yaşlı bireylere bakım sağlayan kişilerin de psikolojik destek ihtiyaçlarının karşılamak üzere onlara özgü psikolojik destek programları hazırlamalılar.

Koronavirüs pandemisi döneminde ve sonrasında yaşlı bireylerin koronavirüs anksiyetesi, geriatrik depresyon ve yalnızlık algısı gibi psikolojik sorunlarla baş etmelerine

yardımcı olacak psikologları, psikiyatrları ve eğitimcileri bir araya getirecek platformlar kurulabilir.

Psikologlar, Koronavirüs pandemisi döneminde ve sonrasında psikolojik sorunları olan yaşlı bireylerin psikolojik iyi oluşluk düzeylerini yükseltecek ve psikolojik sorunlarını azaltacak müdahale çalışmaları yapılabilirler. Psikologlar online olarak veya örgün ortamlarda Koronavirüs pandemisi anksiyetesi ile bunun neden olduğu ve yaşlılıkla birleşen depresyonla ve yalnızlık algısıyla baş edebilmeleri hakkında detaylı ve eğitici bilgiler verilebilirler. Bu amaçla konunun daha ayrıntılı ele alındığı seminerler, konferanslar ve toplantılar düzenlenebilirler. Yaşlı bireylere ve ailelerine yönelik psikoeğitim ve psikoterapiler düzenlenebilir. Yaşlı yakını olan bireylere yaşlılık psikolojisi, yaşlılık dönemi gelişim özellikleri ve yaşlılık dönemi gereksinimleri hakkında farkındalık çalışmaları düzenlenebilir.

Akademisyenlere Öneriler

Huzurevlerine kalan yaşlılar ile kendi evlerinde kalan yaşlılara ilişkin geriatrik depresyon ve yalnızlık algılarına ilişkin çalışmalar yapılmış olmakla birlikte Koronavirüs pandemisi döneminde bu tarz çalışmaların yapılmadığı görülmektedir. Akademisyenlerin bu tür araştırmalar yapmasının ilgili literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Koronavirüs anksiyetesi, geriatrik depresyon ve yalnızlık ilişkisi, yaşlılar dışındaki diğer risk grupları için, örneğin “kronik hastalar”, “çocuklar” ya da “engelli yaşlılar” gibi risk grupları için ayrı akademik çalışmalarda incelenebilir.

Bu çalışmada kullanılan ölçekler, koronavirüse yakalanmış ve yakalanmamış yaşlı bireylere uygulanarak bu durumun, koronavirüs anksiyetesi, geriatrik depresyon ve yalnızlık algısıyla anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını test eden çalışmalar yapılabilir.

Gelecekteki çalışmalar, hem halk sağlığı tavsiyelerine hem de politika yapıcılar tarafından yapılan değerlendirmelere dâhil edilmelerini sağlamak için daha fazla risk altındaki yaşlı yetişkinlerin belirli sonuçlarına ve ihtiyaçlarına odaklanmalıdır.

Kaynakça

Ajlouni, A. O. ve Almahaireh, A. S. (2020). Relationship Between Coronavirus Related Anxiety and Optimism Among Undergraduates At The University of Jordan. *Journal of Critical Reviews*, 7(19), 7721-7727.

Ak, B. (1991). Yaşlılık Psikolojisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt:2 Sayı: 2

- Akbaş, E., Taşdemir Y., G. ve Çunkuş, N. (2020). Yaşlılıkta Sosyal İzolasyon ve Yalnızlık. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(26), 4540- 4562. <https://doi.org/10.26466/opus.648658>.
- Akgün, E. (2003). *Huzurevlerinde Yaşayan Yaşlı Bireylerin Algıladıkları Yalnızlık Duyguları ve Yaşam Kaliteleri Üzerine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Sevim Buzlu. İstanbul.
- Alsancak,F., Kara,H.Z. (2020). Koronavirüs Pandemisinde Toplumun Yaşlı ve Engellilere Yönelik Düşünceleri Üzerine Bir Araştırma. *Person Journal of Social Sciences & Humanities*
- Altay B, Üstün G. (2012). Bir Üniversite Hastanesinde Yatan Yaşlı Hastalarda Depresyon Riski ve Bazı Sosyo-Demografik Özelliklerin Etkisi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi*, 1(2),108–16.
- Altın, Z. (2020). Covid-19 pandemisinde yaşlılar. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30, 49-57.
- Arıcı, A. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Yaşlılar Üzerindeki Biyo-Psiko-Sosyal Etkileri *Afet ve Acil Tıp Derneği Dergisi*, 1(3), 5-22.
- Arslan, S., Karagöz, S., Arslan, N. (2021). Kovid-19 Kaygısını Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 43
- Aslan, R. (2020). Kovid-19 fizyoloji ve psikolojiyi nasıl etkiliyor? *Ayrıntı Dergisi*, 8(88),47-53.
- Bahar A., Tutkun H., Sertbaş G.(2005). Huzurevinde yaşayan yaşlıların anksiyete ve depresyon düzeylerinin belirlenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6(4), 227– 39.
- Bakioğlu F., Korkmaz O., Ercan H. (2021). COVID-19 korkusu ve pozitiflik: belirsizlik, depresyon, anksiyete ve stres intoleransının aracılık rolü. *Int J Ment Health Addict* 19(6), 2369-2382. doi: 10.1007/s11469-020-00331.
- Balcı E., Şenol V., Eşel E., Günay O., Elmalı F. (2012). 65 Yaş ve Üzeri Bireylerin Depresyon ve Malnutrisyon Durumları Arasındaki İlişki. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 10(1): 37-43.
- Birinci, M., ve Bulut, T. (2020). Covid-19'un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 62-68.
- Bulut, E. (2021). *Genç, Yetişkin ve Yaşlılarda Hayatın Anlamı*. Yüksek Lisans Tezi. T.C Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.

- Callow D. D., Arnold-Nedimala N. A., Jordan L. S. (2020). The Mental Health Benefits Of Physical Activity İn Older Adults Survive The COVID-19 Pandemic. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 28(10),1046-1057.
- Çam, C., Atay, E., Işıklı, B. (2018). Yaşlılarda Yalnızlık ve Yaşam Kalitesi. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 3(2),50-67.
- Caycho-Rodríguez T, Tomás JM, Vilca LW, Carbajal-León C, Cervigni M, Gallegos M. (2021). Socio-Demographic Variables, Fear of COVID-19, Anxiety, and Depression: Prevalence, Relationships and Explanatory Model in the General Population of Seven Latin American Countries. *Front Psychol*, 12,1-15.
- Çelebi, B. ve Dağ, B. (2021). Psikolojik ve Tarihsel Sosyolojik Açıdan Pandemi ve Yalnızlık. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı, 19(37),304-318.
- Çetin, C. ve Anuk Ö. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Yalnızlık Ve Psikolojik Dayanıklılık: Bir Kamu Üniversitesi Öğrencileri Örneklemini. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Dergisi*, 7(5), 170-189.
- Ceyhan, S., (2005). *Kayseri Nuh Naci Yazgan Sağlık Ocağı Bölgesinde Yaşayan 65 Yaş ve Üstü Bireylerin Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Hemşirelik Anabilim Dalı.
- Cihan, F. G. ve Gökgöz Durmaz, F. (2021). Evaluation of COVID-19 Phobia and the Feeling of Loneliness in the Geriatric Age Group. *International Journal of Clinical Practice*, 6, 75.
- Çınar I. Ö. , Kartal A. (2008). Yaşlılarda Depresif Belirtiler ve Sosyodemografik Özellikler ile ilişkisi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 7(5), 399- 404.
- Çırak, B. Y. (2021). *Pandemi sürecinde bireylerin geleceğe karşı belirsizlik algıları, kaygı düzeyleri ve yaşam doyumlarının incelenmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul.
- Çokluk, Ö., Şekercioglu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çölgeçen, Y. ve Çölgeçen, H. (2020). Covid-19 Pandemisine Bağlı Yaşanan Kaygı Düzeylerinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Turkish Studies*, 15(4), 261-275.
- Coon, D.W., DeVries, H.M., Thompson and Gallagher, D., (2004) Cognitive Behavioral Therapy With Suicidal Older Adults. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 32(04),481-493

- Çubuk, D. (2020). Covid-19 İle Gelen Kayıp Nesne, Yas ve Depresyon. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(21), 90-99.
- Cufta, M. (2016). Yaşlılık Döneminde Hayatın Anlam Arayışı. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(6), 106 -116.
- Demet M. M., Taşkın O. E, Deniz F., Karaca N., İçelli İ. (2002). Manisa Huzurevlerinde Kalan Yaşlılarda Depresyon Belirtilerinin Yaygınlığı ve İlişki Risk Etkenleri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(4), 290-299.
- Demir, Ç. ve Yüksel, M. (2014). Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Psikolojik Danışma ve Rehberlik Uygulamalarına Bir Bakış. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(2), 175-202.
- Demir, P. ve Yasemin, Y. (2017). Kendi Evinde Yaşayan ve Huzurevinde Yaşayan Yaşlı Bireylerin Günlük Yaşam Aktivitelerinin, Depresyon Düzeylerinin ve Sosyal İzolasyon Durumlarının Karşılaştırılması. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 16(1), 19-28.
- Demir, V. (2014). *Bilinçli farkındalık temelli hazırlanan eğitim programının bireylerin depresyon ve stres düzeyleri üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Durak, M. (2004). *Yaşadığı Ortamda Yaşlıya Hizmet Modeli*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, Yaşlılara Hizmet Merkezi Yayınları.
- Duru, E. (2008). Yalnızlığı Yordamada Sosyal Destek ve Sosyal Bağlılığın Rolü *Pamukkale Üniversitesi Türk Psikoloji Dergisi*, 16.
- Eraslan, E. (2021). Korona, Korona Virüsü, Kovid-19, Pandemi, Virüs sözcüklerinin tanımı, kökeni ve yazımı. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 231-249. DOI: 10.29000/rumelide.1036513.
- Erdoğan, A. ve Hocoğlu, Ç. (2020). Enfeksiyon Hastalıklarının ve Pandeminin Psikiyatrik Yönü: Bir Gözden Geçirme. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(1),72-80.
- Erdoğan, E., Tan Akbulut, N. (2021). *Pandemi Sürecinde İnsan ve Toplum*, İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Ergönül, Ö. (2016). Enfeksiyon Hastalıkları Epidimiyolojisi, *Okmeydanı Tıp Dergisi*,32 (1), 1-7..
- Erol S., Sezer A., Şişman F.N., Öztürk S., (2016). Yaşlılarda Yalnızlık Algısı ve Yaşam Doyumu. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(3), 60-69.
- Ertan, T. (1996). *Geriatrik Depresyon Ölçeği ile Kedinin Değerlendirme Depresyon Ölçeği'nin 60 yaş üzeri Türk popülasyonunda geçerlilik güvenilirlik incelenmesi* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, İstanbul.

- Erten, Y. (2022). Pandemi Günlerini Yaşarken Yaşlılık Üzerine Notlar. Erişim adresi: <https://icgoru.com/pandemi-gunlerini-yasarken-yaslilik-uzerine-notlar-yavuz-erten/>
- Ertit Taştan, B., Beyzi, E., Bakır, B. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Eş Nüfuslu Ülkelerin Durum Kıyaslaması. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi* 6 (2), 24-32.
- Faraji J., Metz G. A. (2021). Aging, Social Distancing, and COVID-19 Risk: Who is more Vulnerable and Why? *Aging Disease*, 12(7), 1624-1643. DOI: 10.14336/AD.2021.0319.
- Ertürk H.A (2021). *Pandemi Sürecinde İletişim*. İstanbul: Tablet Kitabevi.
- Gencer, N. (2020). Kovid-19 Sürecinde Yaşlı Olmak: 65 Yaş ve Üstü Vatandaşlar İçin Uygulanan Sokağa Çıkma Yasağı Üzerine Değerlendirmeler ve Manevi Sosyal Hizmet. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 35-42.
- Göker, M. (2021). Covid-19 Pandemisi Nedeniyle Uygulanan İhracat Kısıtlamaların DTÖ Kuralları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetimi Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 178-198.
- Görmez, V. (2016) Bilişsel Davranışçı Terapide Temel Kavramlar: Bir Teknisyen Olarak Terapistin Malzeme Çantasına Genel Bakış. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 23(2).
- Güler, B. (2020). İradenin Covid-19 Pandemisine İlişkin Sokağa Çıkma Yasağı Kararlarının Kanuni İrade İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid -19 Hukuk Özel Sayısı* 19(38), 180-201.
- Gündoğdu, Y.B. (2016). Psikianalitik Kişilik Kuramına Göre Değişimin İmkânı. *Turkish Studies*, 11(17), 373-400.
- Gürses, İ., Kılavuz, M.A. (2011) Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi. *T.C Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 153-166.
- Haspolat, N.K. (2022) Psikanalizin İçinden Bir Kavram "Özdeşleşme". *Muş Alpaslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-9.
- Hastaoğlu, F. (2021). Yaşlıların Pandemi Sürecindeki Biyopsikososyal Etkilenimleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 14(1), 45-49. <https://doi.org/10.46414/yasad.863017>.
- Hazer O., Boylu A. (2010). The Examination Of The Factors Affecting The Feeling Of Loneliness Of The Elderly. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9(1), 2083-2089.
- Hintistan, S., Cin, A. (2021). Covid-19 Pandemisinde Yaşlı Olmak. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 114-124.
- Hocaoğlu Ç, Erdoğan A. (2020). COVID-19 ve İntihar. *Türkiye Klinikleri*, 23(1), 35- 42.

- Hoşoğlu, T. K. ve Ümmet, D. (2021). Huzurevinde Bulunan Yaşlıların Yalnızlık Algısının ve Yaşam Kalitesinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 463-475.
- İlgar, İ., İlgar, Ş. (2007). Yaşlılık Dönemi ve Yaşlının Gelişim Görevleri. *Hasan Ali YÜCEL Eğitim Fakültesi Dergisi* 7, 147-156.
- Jung, C.G. (2016). *Psikanaliz kuramı*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Kalınkara, V. (2016). Yaşlılık Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar Çözümler-2. Ankara: Nobel Tıp Kitapevi.
- Kılıç, C., Pak Güre, M.D., Karataş, M., Duyan, V. (2020). Bilişsel Davranışçı Yaklaşım Ekseninde Yaşlılarla Grupla Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Etüsentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 4, 45-60.
- Kong X, Zheng K, Tang M, (2020). Prevalence and factors associated with depression and anxiety of hospitalized patients with COVID-19. *MedRxiv*, 1,12. DOI: 10.1101/2020.03.24.20043075.
- Koptagel-İlal G. (1992). Yaşlılıkta Psikosomatik Hastalıklar. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 29(1): 3-14.
- Korkmaz, T. (2019). *Huzurevinde Kalan Yaşlılarda Yalnızlık Algısının ve Yaşam Kalitesinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Krause N. (1991). Stress And İsolation From Close Ties İn Later Life. *Journal of Gerontology: Social Sciences* 46(4), 183-194.
- Kulaksızoğlu, I. B., Gürvit, H., Polat, A. (2005). Unrecognized depression incommunity-dwelling elderly persons in Istanbul. *Int Psychogeriatr*, 17 (2),303-312.
- Kuru, T. ve Uymaz, P. (2020). COVID-19 Salgını sırasında anksiyete, koruyucu davranışlar ve ilişkili faktörler: Kesitsel bir çalışma. *Acta Medica Alanya*, 4(2), 186-192.
- Laidlaw, K. (2021). Cognitive behavioral therapy with older people. In A. Wenzel (Ed.) *Handbook of cognitive behavioral therapy: Applications*. *American Psychological Association* <https://www.doi.org/10.1037/0000219-024>.
- Lauren, M. W., Christina Y. C. (2020). The COVID-19 pandemic's impact on older adults' mental health: Contributing factors, coping strategies, and opportunities for improvement. *International Journal of Geriatric Psychiatry*.
- Maggi, G., Baldassarre, I., Barbaro, A., Cavallo, N. D., Cropano, M., Nappo, R. (2021). Mental health status of Italian elderly subjects during and after quarantine for the COVID-19

- pandemic: a cross-sectional and longitudinal study”, *Japanese Psychogeriatric Society*, 21(4), 540–551.
- Manav, F. (2011). Kaygı Kavramı. *Toplum Bilimleri Dergisi* 5(9), 201-211.
- Martin-Maria, N., Caballero, F. F., Lara, E., Abella, J. D., Haro, J. M., Olaya, B. and Mateos, J. L. (2021). Effects of transient and chronic loneliness on major depression in older adults: A longitudinal study. *Geriatric Psychiatry*, 36(1). 76-85.
- Mete, L. (2013). *Rorschach Testi Yaşlılık Normları Çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. T.C İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nair, S. S., Hiremath, S. G., Ramesh, P. ve Nair, S. S. (2013). Depression Among Geriatrics: Prevalence and Associated Factors. *Int J Curr Res Rev*. 5.8, 110-112.
- Niu S., Tian S., Lou J., Kang X., Zhang L., Lian H. (2020). Clinical Characteristics Of Older Patients Infected With COVID-19: A Descriptive Study. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 89. DOI: 10.1016/j.archger.2020.104058.
- Özdemir, M., (2020) Yaşlılık Algısının Koronavirüs Salgını Sürecindeki Kültürel Değişimi. *Milli Folklor Dergisi*, 16 (127), 46-58.
- Özkan, G. (2021) Covid-19 Pandemisi ile Yoksulluğun Derinleşen Yüzü: Çalışan Yoksullar. *Toros Üniversitesi İİBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(14).
- Palabıyıkoglu R., Haran S., Yücat T., Köse K. (1992). Yaşlılarda Depresyon ve Yaşam Doyumu. *Kriz Dergisi*, 1(1), 26-31.
- Parlapani, E., Holeva, V., Nikopoulou, V. A., Sereslis, K., Athanasiadou, M., Godosidis, A., Stephanou, T., Diakogiannis, I. (2020). Intolerance of Uncertainty and Loneliness in Older Adults During the COVID-19 Pandemic. *Frontiers in Psychiatry*. 11, 842.
- Perrotta F., Corbi G., Mazzeo G. (2020) COVID-19 and the elderly: insights into pathogenesis and clinical decision-making. *Aging Clin Exp Res*. 32(8), 608.
- Polat, F. ve Geçici, F. (2020). Yaşlı bireylerin algıladığı yalnızlık düzeyi ile depresyon arasındaki ilişki . *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 8 (1). 72-82.
- Sağlık Bakanlığı (2020). <https://www.covid19.saglik.gov.tr>
- Salık, E (2017). DSÖ Yaş Skalası. <https://www.uplifers.com>
- Santini Z. I., Jose P. E., York Cornwell E., Koyanagi A., Nielsen L., Hinrichsen C. (2020). Social Disconnectedness, Perceived Isolation, And Symptoms Of Depression And Anxiety Among Older Americans (NSHAP): A Longitudinal Mediation Analysis. *Lancet Public Health* 5, 62-70.

- Sattari, S. ve Billore, S. (2020). Bring It On Covid-19: Being An Older Person İn Developing Countries During A Pandemic. *Working with Older People*, 24(4), 281-291. <http://dx.doi.org/10.1108/WWOP-06-2020-0030>.
- Savrun B.M. (1999). Depresyonun Tanımı ve Epidemiyolojisi. Depresyon, Somatizasyon Ve Psikiyatrik Aciller Sempozyumu, 2-3 Aralık; İstanbul
- Schrempft S., Jackowska M., Hamer M. (2019). Associations Between Social İsolation, Loneliness, And Objective Physical Activity İn Older Men And Women. *BMC Public Health*. 19(1), 1-10.
- Shapira, S., Schwartz, E.C., Katz, D.Y., Daniel, L.Aharanson, A.M. (2021). Teaching and Practicing Cognitive-Behavioral and Mindfulness Skills in a Web-Based Platform among Older Pandemic: A Pilot Randomized Controlled Trial. *Int J Environ Res Public Health*, 18(20).
- Şirin, H., Özkan S. (2020) Dünyada ve Türkiye’de Covid-19 Epidemiyolojisi. *KBB ve BBC Dergisi*, 28, 6-13.
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S.(2013). *Using multivariate statistics*. 6th Edn., Boston: Pearson Education.
- Tekin H, Asiret GD. (2022). Examination of Emotions and Thoughts of Elderly Individuals Regarding COVID-19. *TJFMPC*, 16(3), 550-558.
- Tekindal M., Ege A., Erim F., Gedik T. E. (2020). Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Covid-19 Sürecinde Yaşlı Bireyler: Sorunlar, İhtiyaçlar Ve Öneriler. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 1-6.
- Tel, H., Koç, M. ve Tel Aydın, H. (2020). Evde Yaşayan Yaşlılarda Yalnızlık, Yaşam Doyumu ve Ölüm Kaygısının Belirlenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-10. <https://doi.org/10.21733/ibad.760027>.
- Ticaret Bakanlığı (2022) Covid-19 Gelişmeleri <https://www.ticaret.gov.tr>
- TÜİK (2020). İstatistiklerle Yaşlılar Sayı:37227.
- Turk, D.C., Scharff L. (1995). Chronic pain and depression: role of perceived impact and perceived control in different age cohorts. *Science Direct* 61(1), 93-101.
- Türkseven E., Öner C., Şimşek E. E. (2020). The Relationship Between Geriatric Derpession and Perceived Social Support in Elderly: A Field Study. *TJFMPC*,;14 (2), 203-209.
- Kahraman, B. , Uğur, T. D. , Girgin, D., Koçak, A. B. (2022). COVID-19 Döneminde Yaşlı Olmak: 65 Yaş ve Üzeri Bireylerin Pandemi Sürecinde Yaşadığı Sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* , 39 (1) , 124-143 . DOI: 10.32600/huefd.988467

- Üstündağ, Ö. C. (2019). *Yaşlı Bireylerin Sosyal Yaşamı ve Yalnızlık Duyguları ile Hizmet Aldıkları Aile Hekimlerinin Bu Konuya Dair Farkındalığının Karşılaştırması*. Tıpta Uzmanlık Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Manisa.
- WHO, (2022) Covid-19 pandemic triggers 25% increase in prevalence of anxiety and depression Worldwide
- Yağcı, E. (2022). Dünyada Pandeminin Etkileri ve Davranışsal Finans Kapsamındaki Değişiklikler. *Sakarya İktisat Dergisi*, 11(2).
- Yazıcı K., Tot Ş., Yazıcı A., Kanık A., Erdem P., Buturak V., Okyay Y. Şimşek Y. (2003). Hastanede Yatan Tıbbi Hastalarda Anksiyete ve Depresyon Düzeyleri ile Sosyo demografik Faktörlerin İlişkisi. *Yeni Symposium*, 41 (3),120-124.
- Yoka, K., Yoka, O., Turan, M. B. ve Atalayın, S. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Sporcuların Koronavirüs Anksiyete Durumu ve Uyku Kalitesinin İncelenmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15(3), 454-469.
- Zubaroglu Yanardağ, M. & Say Şahin, D. (2019). Yaşlı Bireylerde Sürekli Kaygı ve Sürekli Depresyon Üzerine Bir İnceleme . *Toplum ve Sosyal Hizmet* , 30 (1) , 37-55 . DOI: 10.33417/tsh.516681.
- Zung W. W. K., Broadhead W. E., Roth M. E. (1993). Prevalence of Depressive Symptoms in Primary Care. *The Journal of Family Practice*, 37(1), 337–344.

BELİRSİZ ALACAK DAVASINDA, DAVA DİLEKÇESİNDE BELİRTİLEN TALEBİN, TÜKETİCİ HAKEM HEYETİNİN GÖREV SINIRINA GİRMESİ HALİNDE, DOĞRUDAN TÜKETİCİ MAHKEMESİNDE DAVA AÇILIP AÇILAMAYACAĞI SORUNU

Doç. Dr. Kudret ASLAN

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi,

ORCID ID, 0000-0002-5689-9778

ÖZET

Belirsiz alacak davasında, dava dilekçesinde belirtilen geçici talep sonucunun, tüketici hakem heyetinin görev sınırında kalması halinde Yargıtay, doğrudan tüketici mahkemesinde dava açılmayacağına, öncelikle tüketici hakem heyetine başvurulmasının zorunlu olduğuna karar vermiştir. Yargıtay'ın bu kararının isabeti tartışmaya açıktır. Zira belirli bir miktarın altında (2023 yılı için 66.000 TL) kalan tüketici uyuşmazlıklarında, tüketici hakem heyetlerine başvurulması zorunluluğu özel dava şartı teşkil etmekte ise de belirsiz alacak davaları bakımından farklı bir sonuca ulaşmak gerekir. Yargıtay'ın vardığı sonuç, bazı sorunlara çözüm bulmaktan uzak ve usul ekonomisi ilkesine de aykırıdır. Kanun koyucu belirsiz alacak davasında, alacaklıya asgari bir tutar belirtmek suretiyle dava açma hakkı vermiş ve yargılama esnasında da alacağın belirli hale gelmesi halinde bunu artırma yetkisi tanımıştır. Hakem heyetine başvuru zorunluluğu kabul edildiği takdirde, hakem heyetleri kendi görev sınırını aşan talep hakkında karar veremeyecektir. Daha sonra davacının alacağının, hakem heyetinin görev sınırından fazla olduğunun anlaşılması halinde, fazla miktar yine hakem heyetinin görevine giriyorsa, aynı alacak için birden fazla hakem heyetine başvuru zorunluluğu doğacaktır. Hâlbuki bunun yerine, dava dilekçesinde gösterilen değer hakem heyetinin görev sınırına girse bile, başlangıçta tüketici mahkemesinde dava açma hakkı tanınması, yargılama esnasında alacağın toplam tutarının hakem heyetinin görev sınırında kaldığının anlaşılması halinde, mahkemenin davayı, dava şartı eksikliğinden dolayı usulden reddetmesi; eğer alacağın belirli hale gelen toplam tutarı mahkemenin görev alanına giriyorsa, davanın karara bağlanması daha isabetli olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Belirsiz alacak davası, tüketici hakem heyetleri, özel dava şartı, medeni usul hukuku.

1. HUKUKİ MESELENİN TESPİTİ

Hukukumuzda, ilk defa Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 107 nci maddesiyle belirsiz alacak davası¹ açılması olanağı kabul edilmiştir. Bu hükme göre alacaklı, ancak davanın açıldığı tarihte

¹ Bu dava hakkında geniş bilgi için bkz. Pekcanitez, H., *Belirsiz Alacak Davası*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 11 vd.; Simil, C., *Belirsiz Alacak Davası*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 26 vd.; Tanrıver, S., "Belirsiz Alacak Davası ve Bu Bağlamda Uygulamada Yaşanan Güncel Sorunlar", Türkiye Noterler Birliği Hukuk

alacağının miktarını yahut değerini tam ve kesin olarak belirleyemiyorsa veya bu belirlemeyi yapması imkânsız ise, belirsiz alacak davası açabilmektedir. Bu koşulların gerçekleşmesi halinde davacı, dava dilekçesinde hukuki ilişkiyi ve asgari bir miktar ya da değeri belirtmek zorundadır. Davacının dilekçesinde hiçbir değer göstermeden dava açması mümkün olmayıp, mutlaka bir değer belirtilerek davanın açılması gerekmektedir. Ancak bu miktarın daha sonra yargılama esnasında alacağın gerçek miktarının belirlenmesi mümkün olduğunda, iddianın genişletilmesi yasağıyla karşılaşmadan artırılması mümkündür.

Öte yandan koşulların varlığı halinde, tüketici uyuşmazlıklarında da belirsiz alacak davası açılması mümkündür². Bu halde davaya bakmaya görevli mahkeme, tüketici mahkemesi olacaktır. Ne var ki, belirli bir miktarın altında kalan³ tüketici uyuşmazlıklarında, doğrudan tüketici mahkemesinde dava açılmamakta, tüketici hakem heyetine başvuru zorunlu olmaktadır⁴. Hakem heyetine başvuru zorunluluğu özel dava şartı⁵ teşkil ettiği için, doğrudan tüketici mahkemesinde dava açılması halinde, mahkeme davayı usulden reddedecektir.

İşte tam da bu noktada tüketici mahkemelerinin görevine giren bir belirsiz alacak davası açılmak istendiğinde önemli bir sorunla karşılaşmaktadır. Şöyle ki, esasında belirsiz alacak davasına konu uyuşmazlığın daha sonra yargılama esnasında belirlenecek gerçek değeri tüketici hakem heyetinin görev sınırını geçmekte, ancak başlangıçta dava dilekçesinde belirtilen geçici talep sonucu, hakem heyetinin görev sınırı içinde kalmakta ise nasıl hareket etmek gerekecektir? Davacının bu halde önce tüketici hakem heyetine başvurmak zorunda olduğunu, alacağının miktarının belirlenmesi halinde hakem heyetinin ancak kendi görev alanına giriyorsa alacağı hüküm altına alabileceğini mi kabul etmek; yoksa dava dilekçesinde belirtilen geçici talep sonucu hakem heyetinin görev sınırı içinde olsa bile, bu halde doğrudan tüketici mahkemesinde dava açılabilirliğini mi kabul etmek gerekecektir? Biz bu çalışmamızda tespiti yapılan hukuki sorunu⁶ incelemeye çalışacağız.

2. HUKUKİ MESELE HAKKINDA YARGITAY'IN TUTUMU

Yargıtay bazı kararlarında, belirsiz alacak davasında (hatta kısmi davada) dava dilekçesinde belirtilen tutarın, tüketici hakem heyetinin görev sınırında kalması halinde, mahkemenin, dava

Dergisi, 2, 2, 2015, s. 3-38; Ercan, İ., *Belirsiz Alacak ve Tespit Davası*, Aybil Yayınları, Konya, 2013, s. 10 vd.; Akil, C., “Belirsiz Alacak Davasına İlişkin Bazı Meseleler”, *Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi*, 6, 2, 2019, s. 55-83.

² Bu konuda bkz. Erişir, E., *Belirsiz Alacak Davasının Tüketici Hukukunda Gösterdiği Özellikler*, *Tüketicinin Korunması Hakkında Kanuna Disiplinler Arası Yaklaşım*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 97-104.

³ 2023 yılı için bu miktar 66.000 TL'dir.

⁴ Nitekim “Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun” m. 68/1 hükmüne göre; “*Tarafların İcra ve İflas Kanunundaki hakları saklı kalmak kaydıyla; değeri otuz bin Türk Lirasının altında bulunan uyuşmazlıklarda tüketici hakem heyetlerine başvuru zorunludur. Bu değerlerin üzerindeki uyuşmazlıklar için tüketici hakem heyetlerine başvuru yapılamaz*”.

⁵ Bu anlamda bkz. Dür, O., “Tüketici Uyuşmazlıklarının Çözümünde Özel Dava Şartları ve İlamsız İcra Takibi”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 12, 48, 2021, s. 217-244.

⁶ Bu konuda bkz. Tutumlu, M. A., “Kısmi Dava ile Belirsiz Alacak Davasının Tüketici Mahkemesiyle Tüketici Hakem Heyeti Arasındaki Görev İlişisine Etkisi”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 14, 153, 2019, s. 1066-1072; Tutumlu, M. A., “Belirsiz Alacak Davasında Görevli Mahkemenin Hangi Ölçüte Göre Belirleneceği- Tüketici Uyuşmazlıklarında Görev Sorunları ve Çözüm Yolları”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 15, 171, 2020, s. 2378 - 2385.

şartı eksikliğinden dolayı davanın usulden reddine karar vermemesi, davaya devam ederek karara bağlaması gerektiğine hükmetmiştir⁷. Yargıtay, bu kararlarında, alacağın miktarının baştan belirlenmesinin mümkün olmadığı, ancak yargılama esnasında belirlenebileceği, kaldı ki davacının fazlaya ilişkin haklarını saklı tutmuş olduğu gerekçelerine dayanmıştır. Buna karşılık özellikle Yargıtay Hukuk Genel Kurulu ise bu durumda, mahkemenin davaya devam edemeyeceğine, hakem heyetinin görev sınırında kalan davanın, dava şartı eksikliği nedeniyle usulden reddedilmesi gerektiğine karar vermiştir⁸. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu ise özellikle, belli bir miktarın altında kalan tüketici uyuşmazlıklarında tüketici hakem heyetine başvurunun zorunlu olduğu, bunun özel dava şartı teşkil ettiği, bu durum göz ardı edildiği takdirde belirsiz

⁷ Örneğin, "... Hakem Heyeti kararlarına karşı yapılan itiraz üzerine Tüketici Mahkemesinin vereceği karar kesindir" hükmü uyarınca 6502 sayılı Kanunun uygulanmasından kaynaklanan ve dava tarihi itibarıyla 3.300,00 TL'nin altında bulunan uyuşmazlıklarda tüketici hakem heyetine başvurulmadan tüketici mahkemesinde dava açılmayacağı gerekçesi ile davanın, dava şartı yokluğu sebebiyle usulden reddine karar verilmiştir. Davacı davayı açarken fazlaya dair haklarını saklı tutmuş olduğuna ve *davanın da niteliği itibarıyla belirsiz alacak davası olduğu anlaşıldığına göre mahkemece, işin esası incelenerek sonuca göre bir karar vermesi gerekirken bu husus gözetilmeksizin hatalı değerlendirme ile yazılı şekilde karar verilmiş olması usul ve yasaya aykırı olup, bozmayı gerektirir...*". Y. 13. HD, 6.10.2016, 12152/17768 (www.corpus.com.tr., Erişim Tarihi: 15.4.2023). "...Davacı, davalı ile aralarında yapılan konut satış sözleşmesi gereğince abonelik ve mesken ruhsatı ile tapu masraflarını davalıya ödemesine rağmen mesken ruhsatı alınmadığı gibi abonelik bedellerinin ise kendisi tarafından ödendiğini ve mesken ruhsatı alınmadığından ticari tarifeden ücretlendirme yapıldığından fazla ödeme yapıldığını ve davalı tarafından ne kadar masraf yapıldığına ilişkin belge verilmediğini ileri sürerek yapılan fazla ödemelerin tespitini istemiştir. Davacının uğradığı zarar ve gerçekte ödemesi gereken bedel yargılama esnasında belirlenebilecek nitelikte olup davacı tarafından fazlaya ilişkin hakları saklı tutularak dava açıldığına göre mahkemece, işin esası incelenerek sonuca göre bir karar vermesi gerekirken bu husus gözetilmeksizin hatalı değerlendirme ile yazılı şekilde karar verilmiş olması usul ve yasaya aykırı olup, bozmayı gerektirir...". Y. 13. HD, 18.10.2018, 4495/9746 (www.corpus.com.tr., Erişim Tarihi: 15.4.2023). Aynı yönde, Y. 13. HD, 26.12.2018, 6026/12546 (www.corpus.com.tr., Erişim tarihi: 15.4.2023).

⁸ Örneğin bkz. "...Tüketici gerek dava açarken (HMK, m.119/1-d) gerekse tüketici hakem heyetlerine başvururken (Yön. m. 22) talep sonucunun değerini göstermek zorundadır. Ancak iddia konusu alacak değerinin dava veya başvuru sırasında belirlenmesi mümkün değilse yahut alacaklıdan bunu belirlemesinin beklenemeyeceği bir hâl söz konusu ise dava/başvuru belirlenebilen asgari bir miktar üzerinden yapılacaktır. Tüketicinin belirleyebildiği ve bu suretle dilekçesinde gösterdiği asgari miktar TKHK'nın 68., ilgili Yönetmelik'in 6. maddesinde düzenlenen parasal sınır dâhilindeyse başvurunun kanunun amacına uygun şekilde öncelikle tüketici hakem heyetleri nezdinde yapılması gerekir. Aksi yönde bir kabul, kanun koyucunun belli parasal sınırlar için zorunlu çözüm yeri olarak öngördüğü tüketici hakem heyetlerini işlevsiz hâle getirerek, belirsiz alacak davası olarak açıldığı belirtilen her ihtilâfın mahkemeler önüne getirilmesine ve bu suretle kanun koyucunun amacına aykırı şekilde mahkemelerin iş yükünün artmasına, uyuşmazlıkların daha geç çözümlenmesine yol açacaktır. Nitekim bu husus Kanun'un 72. ve 84. maddelerine dayanılarak tüketici hakem heyetlerinin usul ve esaslarına ilişkin yönetmeliğin hazırlanması sırasında da dikkate alınmış ve 22. maddede açıkça düzenlenmiştir. Tüm bu açıklamalar ışığında somut olay irdelendiğinde; belirsiz alacak davası şeklinde ileri sürülen alacak isteminde, talep tarihi itibarıyla tüketici hakem heyetlerinin zorunlu görev sınırı dâhilinde bir dava değeri gösterilmiş olup bu hâlde öncelikle tüketici hakem heyetine başvuruda bulunulması gereklidir...". Y. HGK, 24.6.2021, 2234/830 (www.corpus.com.tr., Erişim Tarihi: 15.4.2023). Aynı yönde, "... Uyuşmazlık; tüketici hakem heyetlerinin görev sınırı dâhilinde kalan dava değeri üzerinden açılan belirsiz alacak davalarının tüketici mahkemelerince çözümlenmesinin mümkün olup olmadığı, burada varılacak sonuca göre mahkemece dava şartı noksanlığından davanın reddine karar verilmesinin usul ve yasaya uygun bulunup bulunmadığı noktasında toplanmaktadır. Davacı vekili belirsiz alacak davası şeklinde ileri sürdüğü alacak isteminde, talep tarihi itibarıyla tüketici hakem heyetlerinin zorunlu görev sınırı dâhilinde bir değeri göstermiş olup bu hâlde öncelikle tüketici hakem heyetine başvuruda bulunulması gereklidir. Bu aşama tamamlanmaksızın dava açılması nedeniyle tüketici mahkemesinin dava şartı noksanlığından davanın reddine karar vermesi usul ve yasaya uygundur...". Y. HGK, 4.3.2020, 551/239 (www.corpus.com.tr., Erişim Tarihi: 15.4.2023). Aynı yönde, Y. HGK, 29.11.2018, 13-508/1803 (www.corpus.com.tr., Erişim Tarihi: 16.4.2023).

alacak davası şeklinde açılan her davanın tüketici mahkemesinde açılacağı, böylece tüketici hakem heyetlerinin işlevsiz hale geleceği, bu sonucun kanun koyucunun amacı ile bağdaşmayacağı gerekçelerine dayanmıştır.

3. HUKUKİ MESELENİN TAHLİLİ

3.1. Dava Dilekçesinde Değer Gösterme Zorunluluğu Bakımından

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 119/1-g maddesine göre, davacının, kural olarak dava dilekçesinde açık bir şekilde talep sonucunu göstermesi, dava dilekçesinin zorunlu unsurları⁹ arasında sayılmıştır. Davacı, bu konudaki eksikliği¹⁰ kendisine verilen bir haftalık süre içinde de gidermediği takdirde, davanın açılmamış sayılmasına karar verilecektir (HMK m. 119/2). Kanun koyucu, bu kurala HMK m. 107 hükmünde düzenlediği belirsiz alacak davası bakımından bir istisna getirmiştir. Şöyle ki, belirsiz alacak davası açan davacının, başlangıçta dava dilekçesinde hukuki ilişkiyi ve asgari bir değer ya da tutarı göstererek dava açmasına izin verilmiştir¹¹. Dava dilekçesinde başlangıçta gösterilen bu değer, uyumsuzluk miktarını tam olarak gösteren bir değer değil, "geçici talep sonucu" niteliğinde olacaktır¹². Ancak alacaklı, yargılama esnasında alacağının tamamının belirlenmesi mümkün olduğunda, hâkim tarafından tahkikat sona ermeden verilecek iki haftalık kesin süre içinde geçici talep sonucunu artırarak, bunu kesin talep sonucu olarak belirleyebilecek ve bu miktarın hüküm altına alınmasını talep edebilecektir¹³. Çünkü alacaklının davanın açıldığı tarihte, alacağının miktarını yahut değerini tam ve kesin olarak belirleyebilmesi kendisinden beklenememekte veya bunu belirlemesi imkânsız olmaktadır. İşte bu nedenle kanun koyucu, alacaklıya bu koşulların¹⁴ varlığı halinde¹⁵, asgari bir tutar ya da değer göstererek dava açma hakkı tanımış, alacağının tamamının tutarını başlangıçta belirleme zorunluluğu getirmemiştir.

Ancak öte yandan Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK) ise, belirli bir miktarın altındaki uyumsuzluklarda tüketici hakem heyetine başvurulmasını, dava şartı olarak zorunlu kılmıştır. Nitekim TKHK m. 68/1 hükmüne göre "*Tarafların İcra ve İflas Kanunundaki hakları*

⁹ Dava dilekçesinin unsurları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Arslan, R., "Dava ve Cevap Dilekçelerinin Hazırlanması ve Ön İnceleme", *Bankacılar Dergisi*, 80, 2012, s. 67-82; Aşık, İ., "Güncel Yargıtay Kararları Işığında Dava ve Cevap Dilekçesinin Unsurları", *Medeni Usul ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısı XI, Zirve Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, 3, 2014, 145-175; Çelikoğlu, C. T., "Hukuk Muhakemeleri Kanununa Göre Dava ve Cevap Dilekçeleri", *Terazi Hukuk Dergisi*, 63, 2011, s. 48-60.*

¹⁰ Bu hususta bkz. Özkes, M., "HMK Bakımından Dava Dilekçesinde Eksiklik Halinde Yapılması Gereken İşlemler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16, 2014, s. 263-300.

¹¹ Belirsiz alacak davasında, hukuki ilişkinin ve asgari bir tutar ya da değer in dava dilekçesinde belirtilmesi zorunluluğu hakkında bkz. Pekcanitez, s. 47 vd.; Simil, s. 237 vd.

¹² Ayrıntı için bkz. Simil, s. 260 vd.

¹³ Belirsiz alacak davasının "dava konusu" bakımından arz ettiği özellikler hakkında bkz. Ercan Özler, M., *Medeni Usul Hukukunda Dava Konusu*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 317 vd.

¹⁴ Belirsiz alacak davasının açılabilme koşulları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Pekcanitez, s. 38 vd.; Simil, s. 207 vd.

¹⁵ Koşulları oluşmadan belirsiz alacak davası açılması halinde mahkemece nasıl bir karar verilmesi gerektiği hususunda bkz. Aslan, K., Akyol Aslan, L., Kiraz, T. Ö., "Koşulları Oluşmadan Açılan Belirsiz Alacak Davalarında Mahkemece Verilecek Karar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16, 2014, s. 975-1024; Akil, C., "Belirli Alacağın Belirsiz Alacak Davasına Konu Edilmesi Durumunda Mahkeme Ne Tür Bir Karar Vermelidir?", *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14, 2, 2017, s. 195-209.

saklı kalmak kaydıyla; değeri otuz bin Türk Lirasının altında bulunan uyuşmazlıklarda tüketici hakem heyetlerine başvuru zorunludur. Bu değerlerin üzerindeki uyuşmazlıklar için tüketici hakem heyetlerine başvuru yapılamaz”. Tüketici mahkemesinin görevine giren bir uyuşmazlık hakkında belirsiz alacak davası açmak isteyen alacaklı, dilekçesinde geçici talep sonucunu hakem heyetinin görev sınırı altında gösterdiği takdirde, HGK’nun kararlarına göre davanın usulden reddi sonucuyla karşılaşacaktır.

Kanaatimizce, HGK’nun yukarıda belirtilen kararlarında ortaya koyduğu bu yaklaşımı yerinde değildir. Çünkü kanun koyucu HMK m. 107 hükmü ile alacaklıya, geçici talep sonucu ile dava açma hakkını vermiştir. Davacı bu hükmü göre alacağının tutarının tamamını dava açarken belirlemek zorunda değildir. Oysa HGK’nun kararları esas alındığında, onun bu hakkını kullanması engellenmiş olacak, adeta alacaklı, miktarını başta belirleyemediği alacağını belirlemek zorunluluğu altına sokulacaktır. Hâlbuki TKHK m. 68/1 hükmünde, uyuşmazlık kavramı ve uyuşmazlığın değeri esas alınmıştır. Belirsiz alacak davasında dilekçede gösterilen geçici talep sonucu uyuşmazlığın gerçek değerini göstermemektedir. Çünkü davacı, uyuşmazlığın gerçek değerini ya da tutarını baştan belirleme olanağından zaten yoksundur. Uyuşmazlığın gerçek değeri yargılama esnasında belirlenecektir¹⁶. Belirsiz alacak davasında, her ne kadar geçici bir talep sonucu belirtilerek dava açılmakta ve o an için dava konusunu geçici talep sonucu teşkil etmekte ise de bu davada alacaklı alacağının tamamını dava etmekte ve böylece alacağının henüz belirlenememiş olan miktarının da hüküm altına alınmasını talep etmektedir¹⁷. Yargıtay HGK kararları esas alındığında, kanun koyucunun HMK m. 107 hükmüyle davacıya tanıdığı hak ve olanakların, TKHK m. 68/1 hükmüyle elinden alınması sonucu ortaya çıkacaktır ki, bunu kabul etmek doğru olmayacaktır.

İşte bu nedenle, hakem heyetinin görev sınırı içinde kalan bir taleple ilgili olarak doğrudan tüketici mahkemesinde dava açılması halinde, mahkemenin, davayı hemen dava şartı yokluğundan reddetmemesi, alacağın gerçek tutarının belirlenmesinden sonra gerekli kararı vermesi daha doğru bir yaklaşımdır¹⁸. Mahkemenin bu halde hakem heyetine başvuru zorunluluğunu, dava dilekçesinde gösterilen geçici talep sonucuna göre değil, yargılama esnasında belirlenecek kesin talep sonucuna göre belirlemesi daha isabetli olacaktır. Bu anlamda TKHK m. 68/1’de ifade edilen “uyuşmazlığın”, geçici talep sonucunun tutarı olarak anlaşılmaması, alacağın tamamının değeri olarak anlaşılması gerekir. Bu esastan hareket edildiğinde HGK kararlarına katılmak olanaklı değildir.

Öte yandan Tüketici Hakem Heyetleri Yönetmeliği’nin 20 nci maddesine göre hakem heyetlerinin belirsiz alacak talepleri hakkında karar verebilmesinin mümkün olması da sorunu çözmeye yetmemektedir. Gerçekten de bu Yönetmeliğin 20/1 inci maddesine göre “Tüketici hakem heyeti, uyuşmazlık ile ilgili karar verirken tarafların talebiyle bağlıdır. Ancak başvurunun yapıldığı tarihte uyuşmazlık miktarının tam ve kesin olarak belirlenebilmesinin mümkün olmadığı durumlarda, başvuru sahibinin hukuki ilişkiyi ve asgari bir miktarı belirtmesi ve inceleme sürecinde uyuşmazlık miktarının bilgi veya belgelerle tam olarak tespit

¹⁶ Bu belirlemenin nasıl yapılabileceği hakkında bkz. Simil, s. 149 vd.; Pekcanitez, s. 38 vd.

¹⁷ Pekcanitez, s.59 ; Simil, s. 273.

¹⁸ Aksi yönde, Tutumlu, Ölçüt, s. 2384.

edilmesi halinde talep edilen miktardan daha fazlasına veya azına karar verilebilir. Verilen kararın her hâlükârda 6 ncı maddede belirtilen parasal sınır dâhilinde olması gerekir”.

HMK m. 107 hükmüne paralel olan bu hükme göre, alacaklının hakem heyetlerine başlangıçta geçici bir taleple başvuru yapması, inceleme sürecinde uyuşmazlığın miktarının tam olarak tespit edilmesi halinde, hakem heyetinin tespit edilen miktardan fazlasına veya daha azına karar vermesi mümkündür. Ancak hakem heyetleri 6 ncı maddede belirtilen parasal sınırı (ki bu sınır 2023 yılı için 66.000 TL’dir) aşacak şekilde karar verememektedir. İnceleme esnasında alacağın miktarının kendi görev sınırını aşarak tüketici mahkemesinin görevine girmesi halinde, hakem heyetinin, başvuruyu, mahkemenin görevine girdiği gerekçesiyle reddetmesi gerekecektir¹⁹. Çünkü, TKHK m. 68/1’e göre, bu hükümde belirtilen değer üzerindeki (2023 yılı için 66.000 TL) uyuşmazlıklar için hakem heyetine başvurulamaz. Görüldüğü üzere, bu halde alacaklının hakem heyetine başvurmak zorunda bırakılması, kendisine hiçbir fayda sağlamayacak, alacaklı boş yere zaman kaybetmiş olacak, hakem heyetleri de gereksiz yere meşgul edilmiş olacaktır. Kaldı ki bu halde TKHK m. 68/1 hükmü de ihlal edilmiş olacaktır; zira burada belirtilen miktarın üzerindeki bir uyuşmazlık için hakem heyetine başvurulmuş olacaktır. Bu nedenle, belirsiz alacak davası açan alacaklıya, HMK m. 107 hükmü ile verilen hak ve yetkinin, TKHK m. 68/1 hükmüyle bertaraf edilmesi doğru olmayacaktır.

Dolayısıyla, TKHK m. 68/1 hükmünde ifade edilen ve hakem heyetine başvuru zorunluluğunu belirleyen uyuşmazlığın değeri, belirsiz alacak davalarında, dilekçede belirtilen geçici talep sonucu olarak anlaşılmalı, alacağın tamamının değeri olarak anlaşılmalıdır²⁰. Bu değer tam tutarı ise yargılama esnasında belirli hale gelecektir. Esasen yargılama esnasında belirlenen uyuşmazlığın tam değeri mahkemenin görevine giriyorsa, mahkeme yargılamaya devam ederek bu konuda karar verecektir. Ancak, belirlenen değer, hakem heyetinin görev sınırında kalıyorsa, mahkemenin ancak bu halde davayı dava şartı yokluğundan usulden reddetmesi gerekecektir. Kanaatimizce bu çözüm tarzı daha yerinde olacaktır.

3.2. Tüketici Hakem Heyetine Başvurunun Dava Şartı Teşkil Etmesi Bakımından

¹⁹ Aynı yönde, Tutumlu, Ölçüt, s. 2384. Ancak hakem heyetinin görev sınırını aştığı tespit edilen bir uyuşmazlıkta, başvuran, sınırı aşan miktardan feragat ederse, hakem heyetinin kendi görev sınırında kalan miktar bakımından karar verebilmesi gerekir. Tutumlu, Ölçüt, s. 2384.

²⁰ Nitekim benzer düzenlemelere pozitif hukuktan örnek vermek mümkündür. Örneğin istinaf yoluna başvurulabilen kararlara ilişkin HMK m. 341/3 hükmüne göre “Alacağın bir kısmının dava edilmiş olması durumunda üç bin Türk Liralık kesinlik sınırı alacağın tamamına göre belirlenir”. Aynı durum temyiz edilebilecek kararlara ilişkin HMK m. 362/2 hükmünde de ifade edilmiştir. Yani bu hallerde, dilekçede belirtilen tutar değil, alacağın tamamının değeri esas alınmaktadır. Yine belirli bir miktarın üzerindeki hukuki işlemlerin senetle ispatına ilişkin HMK m. 200 hükmünde, hukuki işlemin miktar veya değeri ödeme veya borçtan kurtarma gibi bir nedenle Kanunda belirtilen sınırın altına düşse bile, bu miktara değil, hukuki ilişkinin tamamının değerine göre senetle ispat zorunluluğuna ilişkin sınırın belirleneceği hükme bağlanmıştır.

Belirli miktarın altında kalan tüketici uyuşmazlıklarında, tüketici hakem heyetine başvuru zorunluluğu, özel dava şartı teşkil etmektedir²¹. Dava şartının söz konusu olduğu hallerde, bu şartın gereği yerine getirilmeden dava açılacak olursa, mahkemece davanın usulden reddine karar verilecektir. Ancak dava şartı noksanlığının giderilmesi mümkünse hâkim davacıya bu noksanlığı gidermesi için kesin süre verir. İşte bu kesin süre içinde de noksanlık giderilmezse, o zaman dava şartı yokluğundan davanın usulden reddine karar verilir (HMK m. 115/2)²². Ayrıca, dava şartları kamu düzenine ilişkin²³ olup mahkemece yargılamanın her aşamasında resen gözetileceği gibi taraflar da dava şartı noksanlığını her zaman ileri sürebilecektir²⁴. Yargıtay’ın da belirttiği gibi “Tüketici ile satıcı ve sağlayıcı arasında çıkan uyuşmazlıkların daha hızlı ve daha az masrafla çözümlenmesini sağlamak ve aynı zamanda tüketici mahkemelerinin iş yükünün hafifletilmesi amacıyla tüketici hakem heyetleri kurulmuştur. Kanun koyucu tüketici hakem heyetlerinin atıl duruma düşmesini engellemek ve kaynakların daha hızlı ve etkin şekilde çalışmasını sağlamak için belli miktarın altında kalan uyuşmazlıklarda hakem heyetine başvurulmasını zorunlu kılmıştır. Söz konusu kanun hükmü emredici mahiyette olup tüketiciye tercih hakkı tanımamıştır”.

Yargıtay’ın bu görüşünde elbette haklılık payı vardır. Zira belirli miktarın altındaki tüketici uyuşmazlıklarının, hakem heyetlerince çözülmesi halinde, uyuşmazlık davaya dönüşmeden daha çabuk ve ucuz bir şekilde çözülmüş olacaktır. Bu düşünce, alacağın tamamının hakem heyetinin görev sınırında kaldığı belirsiz alacak davaları bakımından savunulabilir. Ancak, belirsiz alacak davasında sadece geçici talep sonucunun hakem heyetinin görev sınırında kalması, alacağın tamamının hakem heyetinin görev sınırını aşmış tüketici mahkemesinin görevine girmesi halinde, bu düşünceyi savunmak kolay olmayacaktır. Çünkü, alacaklı, geçici talep sonucu hakem heyetinin görev sınırında kaldığı için hakem heyetine başvurmak zorunda kalır, ancak daha sonra inceleme aşamasında alacağın gerçek tutarının hakem heyeti görev sınırını aşmış tüketici mahkemesinin görevine girdiğini anlaşırsa, hakem heyeti bu uyuşmazlık hakkında karar veremeyecektir. Bu durumda alacaklı, tüketici hakem heyetlerini gereksiz yere meşgul etmiş, onların iş yükünü artırmış olacak, ayrıca, bu başvurunun sonuçlanması belirli bir zaman alacağı için alacaklının mahkemeye başvurusu da gecikmiş olacaktır.

²¹ Bkz. Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S., Hanağası, E., *Medeni Usul Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, s. 343; Görgün, Ş., Börü, L., Toraman, B., Kodakoğlu, M., *Medeni Usul Hukuku*, 9. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 267.

²² Yargıtay HGK, yukarıda belirtilen kararlarında, belirsiz alacak davasında geçici talep sonucunun tutarının hakem heyetinin görev sınırında kalmasına rağmen, tüketici mahkemesinde dava açılması halinde, mahkemenin davayı dava şartı yokluğundan usulden reddetmesi gerektiğini savunmaktadır. Oysa burada, adeta tamamlanması mümkün bir dava şartı varmış gibi düşünmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira, tüketici mahkemesinde açılan davada, yargılama esnasında belirlenen alacağın tam ve kesin tutarının, tüketici mahkemesinin görevine girdiği anlaşıldığı takdirde, bir anlamda başlangıçta var olan dava şartı noksanlığı da tamamlanmış olacaktır. Konuya bu şekilde yaklaşarak bir çözüme varmak, amaca daha uygun düşecektir.

²³ “... Tarafların, taraf ve dava ehliyetine sahip olmaları dava şartlarından (HMK. m. 114/1-d) olup, bu husus kamu düzeniyle ilgilidir. Mahkeme, dava şartlarının mevcut olup olmadığını, davanın her aşamasında kendiliğinden araştırmakla yükümlüdür. Taraflar da dava şartı noksanlığını her zaman ileri sürebilirler. (HMK. m. 115/1)...”. Y. 2. HD, 2.3.2016, 13228/4121 (www.corpus.com.tr., Erişim Tarihi: 16.4.2023).

²⁴ Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz, Hanağası, s. 332; Tanrıver, S., *Medeni Usul Hukuku*, C. I, Yetkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2018, s. 637-638.

Bu nedenle, belirsiz alacak davasında geçici talep sonucunu hakem heyetinin görev sınırında kalsa bile, davanın doğrudan tüketici mahkemesinde açılabilmesi gerekir. Yargılama esnasında alacağın miktarının tam ve kesin olarak belirlenmesi halinde, bu miktar hakem heyetinin görevine giriyorsa, tüketici mahkemesi zaten davanın usulden reddine karar verecektir²⁵. Dolayısıyla, dava şartı noksanlığı nedeniyle davanın başta reddedilmesi yerine, alacağın tamamının belirli hale gelmesinden sonra gerekiyorsa bu aşamada reddedilmesi daha doğru olacaktır²⁶. Çünkü tüketici mahkemesinin görevine girdiği tespit edildiği takdirde mahkeme davaya devam ederek uyuşmazlığı karara bağlayacaktır. O halde alacağın miktarının tam olarak belirlenmesi halinde, uyuşmazlığın hakem heyetinin görevine girdiğinin anlaşılması halinde, eğer varsa dava şartı noksanlığı yine dikkate alınmış olacaktır. Zaten dava şartları yargılamanın her aşamasında dikkate alınabilmektedir (HMK m. 115/1). Dolayısıyla, uyuşmazlığın miktarının geçici talebe göre belirlenip, bu miktarın hakem heyetinin görevine girdiğinden bahisle davanın dava şartı noksanlığı nedeniyle başlangıçta reddedilmesi yerine, tüketici mahkemesindeki yargılama esnasında ortaya çıkacak tespite göre karar verilmesi daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır²⁷.

3.3. Tüketici Hakem Heyetlerinin İşlevi ve Pozitif Düzenlemelerin Amacı Bakımından

Tüketici hakem heyetlerinin işlevi, belirli miktarın altında kalan uyuşmazlıkların, mahkemeye taşınmadan yani davaya dönüşmeden çözülebilmesine, yargılamada emek ve zamandan tasarruf edilmesine, böylece usul ekonomisinin gerçekleşmesine katkı sağlamaktır²⁸. Gerçekten de belirli bir miktarın altındaki uyuşmazlıkların, davaya dönüşmeden hakem heyetlerince çözüme kavuşturulmasının sağlayacağı yararın bir davaya oranla daha fazla olacağı şüphesizdir. Ancak acaba salt bu bakış açısı, belirsiz alacak davalarında, kanun koyucunun alacaklıya sağladığı bir takım avantajların göz ardı edilmesi için yeterli olacak mıdır? Kanaatimizce bu soruya olumsuz cevap vermek gerekir.

²⁵ "... Tüketici Hakem Heyetleri Yönetmeliği'nin 22/1.maddesine göre de; Tüketici hakem heyeti, uyuşmazlık ile ilgili karar verirken tarafların talebiyle bağlıdır. Ancak başvurunun yapıldığı tarihte uyuşmazlık miktarının tam ve kesin olarak belirlenebilmesinin mümkün olmadığı durumlarda, başvuru sahibinin hukuki ilişkiyi ve asgari bir miktarı belirtmesi ve inceleme sürecinde uyuşmazlık miktarının bilgi veya belgelerle tam olarak tespit edilmesi halinde talep edilen miktardan daha fazlasına veya daha azına tüketici hakem heyetince karar verilebilir. Verilen kararın her hâlikârda 6 ncı maddede belirtilen ve tüketici hakem heyetinin görev alanını belirten parasal sınırlar dâhilinde olması gerekir. Tüketici hakem heyetince yapılan inceleme neticesinde, alacak miktarının tüketici mahkemesinin görev alanına girmesi halinde de tüketici hakem heyetinin artık bu uyuşmazlığa bakması mümkün olmayıp, tüketici mahkemesinin görevli olduğu gerekçesiyle başvurunun reddine karar verilmesi gerekecektir...". Y. 13. HD, 3.11.2016, 9439/20193 (www.corpus.com.tr), Erişim Tarihi: 16.4.2023).

²⁶ Aksi yönde, Tutumlu, Ölçüt, s. 2384.

²⁷ Burada bir ihtimale daha dikkat çekmekte yarar vardır. Alacaklı belirsiz alacak davasında, hakem heyetinin görev sınırını geçen bir geçici talep sonucuyla dava açmasına rağmen, yargılama esnasında alacağın gerçek değeri ya da tutarının bu miktarın dahi altında olduğu ve bu haliyle uyuşmazlığın hakem heyetinin görevine girdiği anlaşıldığı takdirde nasıl bir karar vermek gerekecektir? Bir görüşe göre bu halde mahkemenin kısmi kabul kararı vererek davayı sona erdirmesi gerekir (Tutumlu, Ölçüt, s. 2384). Biz bu görüşe katılmaya imkân göremiyoruz. Çünkü, bu şekilde bir kısmi kabul kararı verilmesi mümkün değildir. Uyuşmazlığın belirlenen miktarının tamamı, hakem heyetinin görev sınırı altında kaldığına göre, ortada tüketici mahkemesinin kısmi kabul kararı vereceği bir miktar yoktur. Kaldı ki hakem heyetinin görevine giren uyuşmazlıklar için tüketici mahkemesinde dava açılmaz. Bu nedenle, işaret edilen durumda, mahkemenin davayı, dava şartı yokluğundan usulden reddetmesi gerekir.

²⁸ Bu konuda bkz. Özsoker, G., *Tüketici Hakem Heyetleri*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 10 vd.

Belirsiz alacak davasına konu olabilecek ve hakem heyetinin görevine giren bütün uyuşmazlıkların, tüketici hakem heyetine başvurmak yerine, tüketici mahkemelerinde dava açmak suretiyle ileri sürülmesinin, hakem heyetlerini işlevsiz hale getireceği endişesinde, ilk bakışta belli ölçüde haklılık payı olduğu söylenebilir. Gerçekten de alacaklı, alacağının tamamının belirli hale gelmesi ve bu miktarın hakem heyeti görev sınırında kalacağını bilmesi halinde dahi hakem heyetine başvurmak yerine tüketici mahkemesinde dava açmayı tercih etmiş olabilir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu olasılığın gerçekleşme sıklığının çok fazla olmayacağı kanaatindeyiz.

Çünkü, böyle bir davranış, hayatın olağan akışına aykırı olacaktır. Zira hiçbir alacaklı, alacağının tam ve kesin olarak belirlenmesi halinde, bu miktarın tüketici hakem heyetinin görev sınırını aşmayacağını bile bile doğrudan tüketici mahkemesine başvurarak dava açma yolunu tercih etmez. Çünkü davanın dava şartı noksanlığı nedeniyle reddedilme olasılığı vardır. Eğer böyle bir olasılık olmasaydı, hakem heyetlerinin işlevsiz kalacağı endişesi tamamen haklı olurdu. Ayrıca alacaklının bu yolu tercih etmesi kendisine hiçbir yarar sağlamayacak, aksine zarar verecektir. Zira, alacaklının bu şekilde dava açması halinde, örneğin alacağın tam ve kesin olarak belirlenmesi üç yıl süren bir yargılama sonucunda ortaya çıktığında ve bu miktarın hakem heyetinin görev sınırında kaldığı anlaşıldığında, davanın usulden reddi yaptırım ile karşılaşacaktır. Böylece hem mahkemede üç yıl gibi bir zamanı boş yere geçirmiş olacak hem de alacağın elde etmesi gecikmiş olacaktır. Ayrıca davanın usulden reddi halinde bu halde ödenmesi gereken yargılama giderlerini de ödeyecek, ilaveten davalının bir vekili varsa, vekâlet ücreti ödemeye de mahkûm edilecektir.

Görüldüğü üzere, alacaklının salt hakem heyetlerini işlevsiz bırakmak gibi bir amaçla dava açması kendisine yarar sağlamaktan ziyade, zarar verecektir. Bu nedenle, alacaklı, alacağının tam ve kesin değerinin hakem heyetinin görev sınırını aşmayacağını düşündüğü hallerde zaten tüketici mahkemesine başvurarak dava açma yolunu tercih etmeyecek, hakem heyetine başvuracaktır. Böylece, daha az masrafla ve daha çabuk bir şekilde alacağına kavuşacaktır. Hakem heyetinin talebin kabulüne ilişkin kararı ilam niteliğinde belge teşkil edeceği için, (TKHK m. 70/2) alacaklı bu bakımdan da dava açmakla ulaşabileceği amaca büyük ölçüde ulaşmış olacaktır. O halde, bir alacaklının ancak, alacağının gerçek tutarının hakem heyetinin görev sınırını aştığını düşündüğü hallerde, doğrudan tüketici mahkemesine başvurarak dava açma yolunu tercih ettiğini kabul etmek gerekir. Alacaklının, alacağının gerçek tutarının hakem heyetinin görev sınırını aştığını düşündüğü hallerde, salt geçici talep sonucunun hakem heyetinin görevine girdiğinden bahisle, onun hakem heyetine başvurmak zorunda olduğunu savunmak isabetli bir yaklaşım değildir. Çünkü, bu halde alacaklı, reddedileceğini baştan bildiği bir yola başvurmak zorunda bırakılmış olacaktır ki, bunun da kabul edilmesi mümkün değildir.

Öte yandan kanun koyucunun belirli miktarın altındaki uyuşmazlıklar bakımından sadece hakem heyetlerine başvuru zorunluluğunu getirmekle güttüğü amacı değil, belirsiz alacak davasını kabul etmekle güttüğü amacı²⁹ da dikkate almak gerekir. Nasıl ki alacağının tutarını

²⁹ Genel olarak bu amaçların, davacının yüksek yargılama giderleri ödeme riskinden kurtulması, alacağının tutarını baştan belirleyemeyen alacaklının alacağına tam olarak ulaşmasını sağlayabilecek imkân tanınması ve belirsiz

baştan belirlemesi mümkün olamayan alacaklı, talebini tam ve kesin olarak belirtmeden dava açabiliyor ve bu talebini yargılama esnasında kesin olarak belirleyebiliyorsa, tüketici mahkemesinin görevli olduğu hallerde, öncelikle hakem heyetine başvurma zorunluluğuna tabi olmadan doğrudan dava açma olanağına da sahip olması gerekir. Bu anlamda, kanaatimizce belirsiz alacak davasına olanak tanınmasıyla güdülen amacın, belirli miktarın altındaki uyuşmazlıklarda hakem heyetine başvuru zorunluluğu ile gerçekleştirilmek istenen amaçtan daha üstün tutulması gerekir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tüketici mahkemesinde açılan belirsiz alacak davasında, dava dilekçesinde gösterilen geçici talep sonucu, tüketici hakem heyetinin görev sınırı içinde kalsa bile, tüketici mahkemesinin, henüz kesin talep sonucunun belirlenmediği aşamada, davayı dava şartı yokluğu nedeniyle reddetmemesi gerekir. Her ne kadar belirli bir miktarın altında kalan tüketici uyuşmazlıklarında, önce tüketici hakem heyetine başvuru zorunluluğu özel dava şartı teşkil etmekte ise de belirsiz alacak davaları bakımından farklı bir değerlendirme yapmak gerekir. Zira kanun koyucu, alacağının tutarını dava açarken tam ve kesin olarak belirleyemeyen alacaklıya, başlangıçta geçici bir talep sonucu belirtmek suretiyle dava açma hakkı vermiştir. Alacaklıya tanınan bu hakkın, hakem heyetine başvuru zorunluluğu gerekçesiyle henüz davanın başında elinden alınmaması gerekir³⁰.

Belirsiz alacak davalarında ileri sürülen talebin tüketici hakem heyetinin görev sınırında kalıp kalmadığı, sadece geçici talep sonucuna göre değil, uyuşmazlığın tamamının değerine göre belirlenmelidir. Belirsiz alacak davalarında bu değer ise ancak kesin talep sonucunun belirlenmesi halinde ortaya çıkacaktır. Hakem heyetinin görev sınırı içinde kalan bir taleple açılan belirsiz alacak davasına tüketici mahkemesi, ancak alacaklının kesin talep sonucunu belirlemesinden sonra gerekiyorsa davayı dava şartı yokluğundan reddetmelidir. Belirlenen kesin talep sonucu kendi görev alanında kalıyorsa davaya devam edip karara bağlamalıdır. Bu halde her ne kadar özel dava şartı davanın başında göz ardı edilecek ise de yargılama esnasında kesin talep sonucunun tutarına göre uyuşmazlığın hakem heyetinin görevine girdiğinin tespiti halinde davanın yine dava şartı yokluğundan reddedilmesi olanağı mevcut olacaktır.

Benimsenen bu çözüm tarzının tüketici hakem heyetlerini işlevsiz hale getireceği endişe ve eleştirisi de kanımızca pek haklı sayılamaz. Çünkü bir alacaklının, alacağının tamamının değerinin hakem heyeti görev sınırı içinde kalacağını öngörmesine/düşünmesine rağmen, tüketici mahkemesinde dava açması rasyonel bir davranış olmayacağı gibi hayatın olağan

alacaklar bakımından hak arama özgürlüğünün önündeki engelin kaldırılması suretiyle etkin bir koruma sağlanmasıdır. bkz. Pekcanitez, s. 26 vd.; Simil, s. 35 vd.

³⁰ Nitekim Yargıtay'a göre "...Kanun Koyucu, hak arama hürriyetinin önündeki engelleri kaldırmak için yargılamanın başında elinde mevcut delillere ve miktarı belirleme yönünden delil elde etme çabalarına rağmen davacının dava edebileceği gerçek ve somut alacak miktarını belirleyebilmesinin kendisinden beklenemeyeceği veya herkes için imkânsız olacağı hallerde, davacıya düşük bir miktar göstererek belirsiz alacak davası açabilme imkânı getirmiştir. Bu sayede, alacağının davanın başında belirleyemeyen davacı düşük bir miktar göstererek alacağının tamamını dava edebilme ve gerçek miktar yargılama sırasında tespit edildiğinde, ıslah hakkını kullanmasına ya da ek dava açmasına gerek kalmaksızın ve iddianın değiştirilmesi yasağıyla karşılaşmaksızın alacak miktarını dilekçe sunarak ve eksik peşin harcını ikmal ederek mahkeme önüne getirebilme hakkına kavuşmuştur...". Y. İBBGK, 15.12.2017, 6/5 (www.corpus.com.tr., Erişim Tarihi: 16.4.2023).

akışına da uygun olmayacaktır. Zira kimse dava şartı nedeniyle reddedileceğini düşündüğü bir davayı bile bile tüketici mahkemesinde açmaz. Bu şekilde davranmasında davacının hiçbir haklı menfaati olmadığı gibi, bu tercih kendi aleyhine sonuçlar doğuracaktır. Çünkü bu halde hem açtığı dava usulden reddedileceği için zaman kaybetmiş olacak, hem yargılama giderlerine mahkûm edilecektir.

Bütün bu nedenlerle, tüketici mahkemesinde açılan belirsiz alacak davasında, geçici talep sonucu, hakem heyetinin görev sınırı içinde kalmakta ise, davanın hemen dava şartı yokluğundan reddedilmemesi, alacaklının kesin talep sonucunu belirlemesinin beklenmesi, ancak bundan sonra hâsıl olacak duruma göre mahkemece gerekli kararın verilmesi, bu konudaki normların amacına daha uygun bir çözüm olacaktır. Son olarak, belirtilen bu çözüm tarzına imkân tanıyan yasal bir değişiklik yapılmasının da oldukça yararlı olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Akil, C., “Belirli Alacağın Belirsiz Alacak Davasına Konu Edilmesi Durumunda Mahkeme Ne Tür Bir Karar Vermelidir?”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14, 2, 2017, s. 195-209.

Akil, C., “Belirsiz Alacak Davasına İlişkin Bazı Meseleler”, *Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi*, 6, 2, 2019, s. 55-83.

Arslan, R., “Dava ve Cevap Dilekçelerinin Hazırlanması ve Ön İnceleme”, *Bankacılar Dergisi*, 80, 2012, s. 67-82.

Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S., Hanağası, E., *Medeni Usul Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.

Aslan, K., Akyol Aslan, L., Kiraz, T. Ö., “Koşulları Oluşmadan Açılan Belirsiz Alacak Davalarında Mahkemece Verilecek Karar”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16, 2014, s. 975-1024.

Aşık, İ., “Güncel Yargıtay Kararları Işığında Dava ve Cevap Dilekçesinin Unsurları”, *Medeni Usul ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısı XI, Zirve Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı*, 3, 2014, 145-175.

Çelikoğlu, C. T., “Hukuk Muhakemeleri Kanununa Göre Dava ve Cevap Dilekçeleri”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 63, 2011, s. 48-60.

Dür, O., “Tüketici Uyuşmazlıklarının Çözümünde Özel Dava Şartları ve İlamsız İcra Takibi”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 12, 48, 2021, s. 217-244.

Ercan Özler, M., *Medeni Usul Hukukunda Dava Konusu*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019.

Ercan, İ., *Belirsiz Alacak ve Tespit Davası*, Aybil Yayınları, Konya, 2013.

Erişir, E., “Belirsiz Alacak Davasının Tüketici Hukukunda Gösterdiği Özellikler”, *Tüketicinin Korunması Hakkında Kanuna Disiplinler Arası Yaklaşım*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

Görgün, Ş., Börü, L., Toraman, B., Kodakoğlu, M., *Medeni Usul Hukuku*, 9. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020.

Özekes, M., “HMK Bakımından Dava Dilekçesinde Eksiklik Halinde Yapılması Gereken İşlemler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16, 2014, s. 263-300.

Özsöker, G., *Tüketici Hakem Heyetleri*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019.

Pekcanitez, H., *Belirsiz Alacak Davası*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.

Simil, C., *Belirsiz Alacak Davası*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Tanrıver, S., “Belirsiz Alacak Davası ve Bu Bağlamda Uygulamada Yaşanan Güncel Sorunlar”, *Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi*, 2, 2, 2015, s. 3-38.

Tanrıver, S., *Medeni Usul Hukuku*, C. I, Yetkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2018, s. 637-638.

Tutumlu, M. A., “Belirsiz Alacak Davasında Görevli Mahkemenin Hangi Ölçüte Göre Belirleneceği – Tüketici Uyuşmazlıklarında Görev Sorunları ve Çözüm Yolları”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 15, 171, 2020, s. 2378 - 2385.

Tutumlu, M. A., “Kısmi Dava ile Belirsiz Alacak Davasının Tüketici Mahkemesiyle Tüketici Hakem Heyeti Arasındaki Görev İlişisine Etkisi”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 14, 153, 2019, s. 1066-1072.

HACİZDE İSTİHKAK DAVASINA KARŞI, KARŞI DAVA OLARAK AÇILAN TASARRUFUN İPTALİ DAVALARI HAKKINDA BAZI TESPİTLER

Doç. Dr. Leyla AKYOL ASLAN

Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ORCID ID: 0000-00019245-5333

ÖZET

İcra ve İflas Kanunu'nun 97/17 nci maddesine göre, takip alacaklısı, hacizde istihkak davasına karşı, tasarrufun iptali davasını, karşı dava olarak açabilir. Kanun koyucu bu halde iptal davası açan takip alacaklısına bazı kolaylıklar sağlamıştır. Zira bu halde davacı alacaklı, borç ödemedi aciz belgesi sunmak zorunda olmadığı gibi, iptal davasında genel mahkeme değil, icra mahkemesi görevli olacaktır. Ancak bu halde alacaklının iptal talebini, dava açmadan, def'i olarak da ileri sürebilmesi gerekir. Öte yandan HMK m. 133/1 hükmüne göre, karşı dava, ancak esasa cevap süresi içinde açılabilir. Ancak, istihkak davasına karşı, karşı dava olarak açılan tasarrufun iptali davası, İİK m. 97/17'de herhangi bir süreye tabi tutulmamıştır. Yargıtay, istihkak davasına karşı açılacak iptal davasının da HMK m. 133/1'de düzenlenen karşı dava açma süresine tabi olduğuna karar vermektedir. Kanaatimizce Yargıtay'ın bu kararları, amaca uygun bir çözüm sunmaktan uzaktır. Bize göre bu halde karşı iptal davasının, HMK'da öngörülen süreye tabi olmaması, istihkak davasında hüküm verilinceye kadar, iptal davasının açılabilmesi gerekir. İptal davaları bakımından önemli bir mesele de muvazaalı işlemlerin tasarrufun iptali davasına konu olup olamayacağıdır. Yargıtay kararlarının aksine, kanaatimizce muvazaalı işlemlere dayanılarak tasarrufun iptali davası açılmaz. Özellikle muvazaalı işlemlere dayanılarak iptal davası açılmasını kabul eden Yargıtay'ın, bu halde, tıpkı iptale tabi tasarruflarda olduğu gibi hüküm kurulması gerektiğini kabul eden görüşüne katılmak ise mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler: Hacizde istihkak davası, tasarrufun iptali davası, karşı dava, icra ve iflas hukuku.

1. GİRİŞ VE MESELENİN TAKDİMİ

İcra ve İflas Kanunu'nun 97/17 nci maddesine göre, hacizde istihkak davasına¹ karşı, tasarrufun iptali davası (ya da kısaca iptal davası) karşı dava² olarak açılabilir. Bu halde karşı dava olarak açılan tasarrufun iptali davaları bakımından kanun koyucu alacaklıya bazı avantajlar/kolaylıklar sağlamıştır. Bunlardan biri, normalde genel mahkeme olan asliye hukuk mahkemesinde açılması gereken tasarrufun iptali davası, karşı dava olarak açıldığı için, asıl dava olan istihkak davasının görüldüğü icra mahkemesinde açılacaktır. Zaten karşı dava, esas davanın görüldüğü mahkemede açılmaktadır. Diğer yandan, tasarrufun iptali davası açan alacaklının normal koşullarda, dava açarken geçici veya kesin borç ödemedi aciz belgesi ibraz etmesi gerekmektedir. Ancak Kanunun açık hükmü gereği (m. 97/17), tasarrufun iptali davası, istihkak davasına karşı açıldığı takdirde, aciz belgesi gösterilmesine gerek bulunmamaktadır. Çalışmamızda, özellikle karşı iptal davası açılmasının bir süreye tabi olup olmadığı, iptal talebinin dava açmak zorunda olmaksızın, def'i olarak da ileri sürülüp sürülemeyeceği, muvazaalı işlemlere dayanılarak karşı dava şeklinde iptal davası açılıp açılmayacağı ve karşı davada verilecek hüküm gibi hususlar ele alınacaktır.

2. TASARRUFUN İPTALİ DAVASININ İSTİHKAK DAVASINA KARŞI

AÇILMASININ, KARŞI DAVANIN ŞARTLARI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Tasarrufun iptali davasının, hacizde istihkak davasına karşı, karşı dava olarak açılabilmesi için, öncelikle esas olarak karşı dava bakımından HMK m. 132'de öngörülen şartların gerçekleşmiş olması gerekir³. Bu şartlardan biri, asıl davanın açılmış ve halen görülmekte olmasının gerekli olmasıdır⁴. Buna göre, iptal davasının karşı dava olarak açılabilmesi için, öncelikle ortada asıl dava olan hacizde istihkak davasının açılmış ve halen görülmekte olmalıdır. Hacizde istihkak davasının söz konusu olabilmesi için ise istihkak iddiasına konu olan malların geçerli bir şekilde haczedilmiş olması gerekir. Yargıtay'a göre geçerli bir haczin varlığı hem istihkak hem de tasarrufun iptali davası bakımından dava ön koşulu, yani aslında özel dava şartıdır⁵. Ortada hukuken geçerli bir şekilde açılmış istihkak davası yoksa ona karşı açıldığı iddia edilse bile, karşı iptal davası da olmaz⁶. Bu halde olsa olsa karşı dava şeklinde değil de ayrı/bağımsız olarak

¹ Bu hususta geniş bilgi için bkz. Aslan, K., *Hacizde İstihkak Davası*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 13 vd.; Tekinay, S. S., *Hacizden Mütevellit İstihkak Davaları*, İstanbul, 1953, s. 9 vd.; Muşul, T., *İcra ve İflas Hukukunda İstihkak Davaları*, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 2 vd.; Güneren, A., *İcra ve İflas Hukukunda İstihkak Davaları ile Tasarrufun İptali Davaları*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 10 vd.; Ertekin, E., Karataş, İ., *İcra İflas Hukukunda İstihkak Davaları*, Ankara, 1998, s. 15 vd.

² Karşı dava hakkında geniş bilgi için bkz. Yazıcı, Ç., *Medeni Usul Hukukunda Karşı Dava*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.25 vd.; Arslanpınar, T., *Medeni Yargılama Hukukunda Karşı Dava*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 17 vd.

³ Aynı yönde, Muşul, İstihkak, s. 462.

⁴ Bu koşul hakkında ayrıntı için bkz. Yazıcı, s. 108 vd.; Arslanpınar s. 25 vd.

⁵ Aslan, s. 353; Muşul, İstihkak, s. 466-467. "... Takip hukukuna dayanan istihkak davalarında ve karşılık olarak açılan tasarrufun iptali davalarında diğer dava koşullarının yanında geçerli bir haczin varlığı bir başka ön koşuldur...". Y. 17. HD, 31.10.2013, 8721/14665 (Muşul, İstihkak, s. 467).

⁶ Aslan, s. 485.

açılmış bir iptal davasından söz edilebilir ki, bu davada icra mahkemesi değil, genel görevli mahkeme olan asliye hukuk mahkemesi görevli olacaktır⁷. Bu halde icra mahkemesinin kendi önünde açılan iptal davası bakımından görevsizlik kararı vermesi gerekecektir. Ayrıca bu halde alacaklının aciz belgesi sunması da zorunlu olacaktır.

İstihkak davasının varlığına rağmen, tasarrufun iptali davası açma koşulları yoksa icra mahkemesi bu halde de karşı davanın ayrılmasına ve daha sonra da görevsiz olduğuna karar vermesi gerekir⁸. Tasarrufun iptali davasının, ayrı bir dava olarak açılması halinde, istihkak davası ile birleştirilerek görülmesi de mümkün değildir⁹. Çünkü ancak aynı düzey ve sıfattaki mahkemelerde görülen davaların birleştirilmesi¹⁰ mümkündür (HMK m. 166/1). Oysa iptal davasının açıldığı asliye hukuk mahkemesi ile istihkak davasının açıldığı icra mahkemesi aynı düzey ve sıfatta mahkemeler değildir.

Aynı şekilde, kanaatimizce İİK m. 99'un uygulandığı, yani malın üçüncü kişinin elinde haczedildiği hallerde de iptal davası, istihkak davasına karşı icra mahkemesinde karşı dava olarak açılmaz¹¹. Zira karşı dava, asıl davanın davalısı tarafından açılır. Hâlbuki m. 99'a göre açılan istihkak davalarında, alacaklı davacı konumundadır¹². Alacaklının, terditli olarak önce

⁷ “İcra - İflas Yasasının 97. maddesi uyarınca haciz yaptıran alacaklı, üçüncü kişinin hakediş [istihkak] savına karşı olarak iptal davası açabilir. Karşı olarak [mütekabilen] açılmayıp da bağımsız acılan iptal davaları tetkik mercilerinin görevleri dışında olup mahkemelerde görülmesi gerekir”. Y. İBBGK, 24.2.1954, 2/7 (RG., 12.4.1954, Sayı: 8682). Aynı yönde, “...Davacı alacaklı İİK.nun 99. maddesine dayalı olarak 3. kişinin istihkak iddiasının reddi ile borçlular ile 3. kişi arasında yapılan tasarrufun iptalini talep etmiştir. İİK.nun 97/17 maddesinde, istihkak davasına karşı haciz yaptıran alacaklının İİK.nun 11. babı hükümlerine dayanarak geçici veya kesin haciz belgesi olmadan; karşılık iptal davası açabileceği belirtilmiştir. Somut olayda; davacı alacaklı tarafından tasarrufun iptali davası; karşılık dava niteliğinde olmayıp; doğrudan açılmış dava özelliğindedir. Bu şekilde açılan iptal davalarının İcra Mahkemesinde görülemez...”. Y. 21. HD,9.3.2004, 759/72173 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay..>, Erişim Tarihi: 17.4.2023).

⁸ Muşul, İstihkak, s. 462;

⁹ “Tasarrufun iptali davası kural olarak İİK'nun 277 ve devamı maddelerine göre Genel mahkemelerde açılıp görülebilir. Ne var ki, aynı Kanun'un 97/17. maddesi uyarınca, (3. kişi) tarafından açılan istihkak davalarında (alacaklı) borçlunun yaptığı tasarrufun iptalini ancak karşı dava olarak talep edebilir. Somut olayda alacaklının bağımsız olarak açtığı tasarrufun iptali davası görevli olmayan icra tetkik merciinde açılmıştır. Görev konusu kamu düzenine ilişkin olup mercii hâkimince bu hususun görevi nedeniyle resen göz önünde tutulması ve görevsizlik kararı verilmesi gerekirken, istihkak davası ile birleştirilip karara bağlanması doğru görülmemiştir”. Y. 21. HD, 1.12.2003, 9330/9733 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay..>, Erişim Tarihi: 15.4.2023).

¹⁰ Bu konuda ayrıntı için bkz. Ermenek, İ., *Medeni Usul Hukukunda Davaların Birleştirilmesi ve Ayrılması*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 101 vd.

¹¹ Doktrindeki bir görüşe göre “...Burada dikkat edilmesi gereken husus, üçüncü kişinin müdahalesine karşı iptal def'i, davada tarafların rollerine bağlı olmaksızın her halükarda def'idir; iptal alacaklısı, İİK m99'a göre davacı şeklinde ortaya çıktığında ise, artık bu istihkak davası dış görünüş bakımından iptal davasından farksızdır...”. Yani bu görüş, m. 99'a göre istihkak iddiasının reddi davası açan alacaklının aslında bununla bir anlamda tasarrufun iptalini de amaçladığını ifade etmektedir. Bkz. Yıldırım, K., *İcra ve İflas Hukukunda İptal Davaları*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1995, s. 234-235. Bu konuda ayrıntılı tahliller için bkz. Aslan, s. 538 vd.

¹² Muşul, İstihkak, s. 465; “... Davacı alacaklı İİK.nun 99. maddesine dayalı olarak 3. kişinin istihkak iddiasının reddi ile borçlular ile 3. kişi arasında yapılan tasarrufun iptalini talep etmiştir. İİK.nun 97/17 maddesinde, istihkak davasına karşı haciz yaptıran alacaklının İİK.nun 11. babı hükümlerine dayanarak geçici veya kesin haciz belgesi olmadan; karşılık iptal davası açabileceği belirtilmiştir. Somut olayda; davacı alacaklı tarafından tasarrufun iptali

istihkak iddiasının reddini, kabul edilmezse tasarrufun iptalini istemesi halinde de sonuç değişmez. Çünkü iptal davası, sadece karşı dava olarak açılırsa icra mahkemesi görevli olabilir¹³. Bu son belirtilen ihtimallerde tasarrufun iptali davasının ayrı ve bağımsız bir dava olarak asliye hukuk mahkemesinde açılması gerekir¹⁴.

Tasarrufun iptali davasının karşı dava olarak açılabilmesi için, asıl dava olan istihkak davasının açılmış ve halen derdest olması gerektiğini belirtmiştik. İptal davası açılmadan önce geçerli bir şekilde açılan istihkak davasının, örneğin feragat gibi davaya son veren taraf işlemleri nedeniyle¹⁵, davanın geri alınması¹⁶ nedeniyle ya da açılmamış sayılma nedeniyle sona ermesi halinde, artık karşı dava olarak iptal davası açılması mümkün olmayacaktır; zira artık ortada bir asıl dava yoktur. O halde istihkak davası derdestliğini muhafaza ettiği sürece, iptal davasının açılması mümkün olacaktır. Çünkü, asıl dava olan istihkak davasının varlığı, sadece karşı davanın açılabilmesi için şarttır; onun görülüp karara bağlanması için şart değildir. Kanaatimizce, karşı iptal davasının açıldığı anda derdest olan istihkak davasının derdestliğinin daha sonra herhangi bir nedenle sona ermiş olması, iptal davasının görülüp karara bağlanmasına engel olmamalıdır¹⁷. Nitekim HMK m. 134 hükmünde, asıl davanın herhangi bir sebeple sona ermesinin, karşı davanın görülüp karara bağlanmasına engel oluşturmayacağı açıkça ifade edilmiştir.

Ancak bu noktada istihkak davaları bakımından konuya farklı şekilde yaklaşmak ve istihkak davasının derdestliğinin hangi nedenle sona erdiğine (ortadan kalktığına) dikkat etmek gerekir. Hem istihkak davası hem de iptal davası bakımından geçerli bir haczin varlığı şart olduğuna göre, haczin ortadan kalkması halinde, hem istihkak davasının hem de karşı iptal davasının konusuz hale geleceği söylenebilir. Bu halde alacaklının tasarrufu iptal ettirmekte halen menfaati bulursa bile artık bu davanın karşı dava olarak icra mahkemesinde görülmesi mümkün

davası; karşılık dava niteliğinde olmayıp; doğrudan açılmış dava özelliğindedir. Bu şekilde açılan iptal davaları İcra Mahkemesinde görülemez. Y. 21. HD, 9.3.2004, 759/2173 (<https://www.corpus.com.tr#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 17.4.2023); "... Uyuşmazlık, alacaklıların 3. kişilerin istihkak iddiasının reddi istemiyle İ.İ.K.'nun 99. maddesine dayalı istihkak davası ile İ.İ.K.'nun 277. ve onu izleyen maddelere göre açtığı tasarrufun iptali davasına ilişkindir. 24.02.1954 gün ve E: 1953/3, K: 1954/7 sayılı İçtihadı Birleştirme kararına göre, alacaklı karşılık dava şeklinde olmayıp, bağımsız ve doğrudan iptal davası açarsa, İ.İ.K.'nun onbirinci bap hükümleri uyarınca bu davaya davanın değeri dikkate alınarak Sulh Hukuk veya Asliye Hukuk Mahkemesinde bakılmak gerektiğinden inceleme görevi İcra Tetkik Mercininin görevi dışındadır. Bu nedenle tasarrufun iptali davası yönünden verilen karar yerindedir...". Y. 21. HD, 10.11.2005, 4524/11064 (<https://www.corpus.com.tr#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 17.4.2023).

¹³ Aslan, s. 484.

¹⁴ Aynı yönde, Yazıcı, s. 344. Nitekim Yargıtay, aşağıda değinilen 24.2.1954 tarih ve 2/7 sayılı İçtihadı Birleştirme Kararında, İİK m. 97/17 hükmünde düzenlenen karşı iptal davası açma hakkının kıyasen İİK m. 99 hükmüne göre açılan istihkak davalarına karşı kullanılamayacağına, bu durumda alacaklının ancak genel mahkemelerde ayrı bir iptal davası açabileceğine karar vermiştir. Ancak karşı., Aslan, s. 538 vd.

¹⁵ Bkz. Akyol Aslan, L., *Medeni Usul Hukukunda Davadan Feragat*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 337.

¹⁶ Aslan, K., *Medeni Usul Hukukunda Davanın Geri Alınması*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016, s. 233.

¹⁷ Aynı şekilde karşı dava olan iptal davasının bu nedenlerle sona ermesinin de asıl dava olan istihkak davasını etkilemeyeceğini belirtmek gerekir. Zira istihkak davası, iptal davası (talebi) olmadan da mevcuttur.

olmamalıdır. Yine istihkak davasının davacısı üçüncü kişinin davadan feragat etmesi halinde de artık iptal davasının konusuz kaldığını kabul etmek gerekir.

Bir diğer ihtimal de istihkak davasının takipsiz bırakıldığı için açılmamış sayılmasıdır. İstihkak davasının açılmamış sayılması halinde, istihkak davasının derdestliği sona erecek ve dava açılmasının sonuçları geçmişe etkili olarak kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Kanımızca bu halde iptal davasının konusuz kalmaması gerekir. Zira artık ortada üçüncü kişinin hak iddiasına dayalı bir istihkak davası bulunmamakta ise de açılmamış sayılan davanın gerekli koşullar çerçevesinde yeniden açılması mümkündür. Ayrıca asıl davanın karşı dava açıldığında derdest olması zorunluluğu, karşı davaya devam edilebilmesi için aranmamalıdır. Bu nedenle, istihkak davası açılmamış sayılsa bile karşı iptal davasına devam edilmesi gerektiği savunulabilir. Ancak Yargıtay, bu halde, asıl dava açılmamış sayıldığı için artık ortada bir karşı davanın da bulunmadığını, iptal davasının şimdi adeta bağımsız açılan bir dava konumuna düştüğünü belirterek, icra mahkemesinin bu halde iptal davası hakkında görevsizlik kararı vermesi gerektiğine hükmetmiştir¹⁸. Demek ki istihkak davasının açılmamış sayılması halinde, Yargıtay'a göre de iptal davası konusuz kalmamakta, sadece icra mahkemesi görevsiz hale gelmektedir. Hâlbuki karşı davanın açıldığı anda icra mahkemesi görevlidir. Bu nedenle karşı iptal davasını görmeye devam etmesi usul ekonomisine de uygun olacaktır. Sonuç olarak, iptal davasının karşı dava olarak açılabilmesi için, öncelikle ortada asıl dava olan istihkak davasının açılmış ve halen görülmekte olması gerektiği söylenebilir. Ancak, iptal davasının bu halde bile karşı dava şeklinde açılmasının zorunlu olmadığını, genel mahkemede ayrı bir dava olarak açılabileceğini belirtmek gerekir¹⁹.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 132 nci maddesine göre karşı dava açılabilmesinin diğer bir koşulu, karşı davada ileri sürülecek olan talep ile asıl davada ileri sürülen talep arasında takas veya mahsup ilişkisinin bulunması yahut bu davalar arasında bağlantının mevcut olmasıdır.

¹⁸ "... Somut olayda 3. Kişi tarafından açılan istihkak davası, taraflarca takip edilmediğinden HUMK'nun 409/5-6. Maddesi gereğince açılmamış sayılmasına karar verilmiştir. Davanın açılmamış sayılması ile meydana gelen sonuçlar ortadan kalkar, dava hiç açılmamış sayılır. Bu durumda geride sanki bağımsız olarak açılmış tasarrufun iptali davası kalmıştır. Oysa karşılık dava olarak açılmayıp, ayrı dava olarak açılan iptal davaları icra mahkemelerinde görülemez. Bu halde iptal davasının görev yönünden reddi ile...". YİBBGK, 24.2.1954, 2/7 (<https://www.corpus.com.tr#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 17.4.2023). Aynı yönde "...Somut olayda, tasarrufun iptali davası karşı dava olarak yasal süresi içinde açılmakla birlikte; istihkak davasının açılmamış sayılmasına karar verilmesinden sonra asıl davadan ayrılmış, ancak yargılmasına İcra Hukuk Mahkemesi tarafından devam edilmiştir. İstihkak davasının hiç açılmamış sayıldığı bu durumda, karşı dava olarak açılan tasarrufun iptali davasının ayrılmasına yönelik verilen karar yerinde olmakla birlikte; ayırma işleminden sonra tasarrufun iptali davasının asıl davadan bağımsız bir hal aldığı, bu nedenle de İİK'nin 281. maddesi uyarınca genel mahkemelerde görülerek sonuçlandırılabilmesi için görevsizlik kararı verilmesi gerektiğinin dikkate alınmaması hatalı olmuştur...". Y. 4. HD, 2.2.2022, 1539/1421 (<https://www.corpus.com.tr#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 15.4.2023). "Somut olayda 5.5.2009 tarihinde müracaata bırakılan istihkak davası hakkında 11.8.2009 tarihinde HUMK'nun 409/5. madde gereğince açılmamış sayılmasına karar verilmiş olmakla ortada açılmış bir istihkak davası bulunmadığından davalı alacaklı tarafından açılan tasarrufun iptali davasıyla ilgili olarak dava dilekçesinin görev yönünden reddine, karar kesinleştiğinde ve talep halinde tasarrufun iptali davası yönünden dosyanın görevli ve yetkili Asliye Hukuk Mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekirken esas hakkında karar verilmesi doğru görülmemiştir". Y. 17. HD, 11.10.2011, 5274/9074 (<https://www.corpus.com.tr#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 15.4.2023).

¹⁹ Aslan, s. 485; Yazıcı, s. 343.

Kanaatimizce, iptal davasının, istihkak davasına karşı, takas veya mahsup talebiyle açılması, davanın konu ve amaçları bakımından pek mümkün değildir. Davalar arasında bağlantı bulunduğu ise burada ayrıca ispatına gerek yoktur. Çünkü kanun koyucu, iptal davasının istihkak davasına karşı açılması halinde, davalar arasında bağlantı olduğunu varsaymış²⁰ ve bu nedenle m. 97/17 hükmünde özel bir düzenleme yapmıştır. Gerçekten de istihkak davasına karşı iptal davası açılması halinde iki dava arasında bağlantı bulunduğu açıktır²¹.

Her iki davanın da çıkış noktası aslında borçluya ait bir mal üzerine haciz konulmuş olmasıdır. Ancak istihkak davası açan üçüncü kişi malın kendisine ait olduğunu, haczedilemeyeceğini ileri sürmekte iken, alacaklı ise buna karşı, üçüncü kişiye mülkiyeti geçiren üçüncü kişi ile borçlu arasındaki tasarrufun iptale tabi olduğunu ve bu nedenle malın bedelinden yararlanma hakkı olduğunu ileri sürmektedir. İptal davası kabul edildiği takdirde, istihkak davasına konu mal üzerinde, alacaklının alacağıyla sınırlı olmak üzere cebri icra yetkisi verilecektir. Yani alacaklı istihkak davasına konu olan malı sattırarak bu malın bedelinden alacağını alma yetkisi elde edecektir. İstihkak davasının kabulü halinde ise iptal davasının reddi gerekecektir. Dolayısıyla her iki dava arasında bağlantı bulunduğunu, bu açıdan da karşı dava açma koşulunun gerçekleşmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Karşı dava açılabilmesi için yukarıda incelenen koşullar mevcut olmamasına rağmen karşı dava olarak açılmış olması halinde, mahkemece, talep üzerine yahut resen, karşı davanın asıl davadan ayrılmasına; gerekiyorsa dosyanın görevli mahkemeye gönderilmesine karar verilecektir (HMK m. 132/2)²². Bu bağlamda örneğin istihkak davasına konu olan mal hakkında değil de borçlunun başka hacizli bir malı hakkında açılan iptal davası, karşı dava olarak icra mahkemesinde açılmaz²³. Bu davanın genel mahkemede açılması gerekir. Böyle bir durumda,

²⁰ Aslan, s. 484-485; Yazıcı, s. 343; Arslanpınar, s. 59.

²¹ İstihkak davası ile iptal davası arasındaki ilişkiyi doktrinde şu şekilde açıklamaktadır: “Her ne kadar doktrin iptalin karşı dava (veya def’i) yoluyla ikame edilmesini her iki davanın da icra (takip) hukukuyla ilgili oldukları gerekçesiyle kabul etmiş ise de bu o kadar basit değildir; bir iptal davasının bu yolla açılabilmesi, istihkak ve iptal davaları arasındaki kuvvetli benzerlikten kaynaklanır. Zira, icra hukuku açısından her iki dava da belirli bir malın takip alacaklısının müdahalesine maruz bırakılıp bırakılmayacağına ilişkindir. Öte yandan her iki dava da takip konusunun kapsamı ile ilgilidir. İcra hukuku bakımından her iki dava arasındaki en önemli fark, istihkak davasının daima bir haczi takiben açılması, iptal davasının ise kural olarak hacizden önce açılmasıdır. Her iki dava arasındaki maddi hukuk bakımından farklılık ise, istihkak talebinde bulunanın söz konusu malın borçluya değil kendisine ait olduğu iddiasıyla takibe muhalefet etmesine karşılık, iptal davacısı ise üçüncü kişinin mülkiyet hakkına itiraz etmemekte fakat iptali kabil şekilde iktisap edilmiş olduğunu için haczedilebileceğini iddia etmektedir...” (Yıldırım, s.234-235).

²² Bu konuda ayrıntı için bkz. Yazıcı, s. 107 vd.; Arslanpınar, s. 25 vd.

²³ Nitekim Yargıtay’a göre de “...İİK'nun 97/17. Maddesinde; 3. Kişi alacaklıya karşı icra mahkemesinde açtığı hacizden doğan istihkak davasına karşı, haciz yaptıran davalı alacaklının karşılık olarak tasarrufun iptali davası açabileceği öngörülmüştür. Bu halde tasarrufun iptali davasının konusu; yalnızca 3. Kişinin davasına konu ettiği hacizli mala ilişkin olabilir. Bunun dışındaki başka mallarla ilgili olarak alacaklı yanca açılan karşılık iptal davası istihkak davası ile birlikte incelenmez. Somut olayda; davacı 3. kişi 21.11.2003 haczedilen taşınır mallarla ilgili istihkak davası açmıştır. Oysa davalı alacaklı borçluya ait taşınmazın; davacı 3. kişiye satışına ilişkin tasarrufunun iptalini istemektedir. Bu nedenle mahkemece; karşı dava olarak anılan tasarrufun iptali davasının tefrik edilip ayrı bir esasa kaydedildikten sonra; İİK'nun 281. Maddesi gereğince tasarrufun iptali davası genel mahkeme görevine girdiğinden iptal davası hakkında dava dilekçesinin görev yönünden reddine karar verilmesi gerekirken, yazılı

icra mahkemesi, iptal davasının ayrılmasına karar vereceği gibi ayrılan davaya bakmakla görevli olmayacağı için ayrıca görevsizlik kararı da verecektir.

3. İPTAL TALEBİNİN KARŞI DAVA AÇMADAN İSTİHKAK DAVASINDA DEF'İ OLARAK İLERİ SÜRÜLÜP SÜRÜLEMEMEYECEĞİ

Alacaklı, İİK m. 97/17 hükmüne göre, mutlaka iptal davası açmak zorunda değildir. İptal davasını ayrı bir dava açarak da ileri sürebilir. Ancak iptal talebinin istihkak davasında savunma yoluyla yani def'i olarak ileri sürülüp sürülemediği hususu doktrinde tartışmalıdır. Bir görüşe göre, alacaklı, ancak iptal talebi dışında borçluya ait başka savunma sebeplerini def'i olarak ileri sürebilir. İptal talebinin ise karşı dava yoluyla ileri sürülmesi zorunlu olup, def'i şeklinde ileri sürülmesi mümkün değildir. Çünkü Kanunda m. 97/17 hükmünde iptal talebinin ancak karşı dava yoluyla ileri sürülebileceğinden söz edilmiş, bu hakkın def'i olarak ileri sürülmesi olanağı düzenlenmemiştir²⁴. Buna karşılık bizim de katıldığımız hâkim görüşe göre, iptal talebinin mutlaka karşı dava yoluyla ileri sürülmesi zorunlu olmayıp, def'i olarak ileri sürülmesi mümkündür²⁵. Zira, iptal talebinin def'i olarak ileri sürülmesini engelleyen açık bir hüküm yoktur. Alacaklı, üçüncü kişinin açtığı istihkak davasına verdiği cevap dilekçesinde, öncelikle istihkak davasının reddini sağlamak, bu mümkün olmadığı takdirde, tasarrufun iptalini istemek suretiyle terditli bir savunma yapabilmelidir²⁶.

İptal davasının karşı dava olarak açılabilmesi, onun def'i olarak ileri sürülme olanağının bertaraf edildiği şeklinde anlaşılabilir²⁷. İİK m. 97/7'deki özel hüküm, bu hükümde alacaklıya tanınan kolaylıklarla iptal davasını karşı dava şeklinde açma olanağını tanımak için konulmuştur. Dava yoluyla ileri sürülebilen bir iddianın evleviyetle def'i olarak da ileri sürülebilmesi gerekir²⁸. Esasen her iki dava, borçlunun bir malına haciz konulmuş olması vakıası ile yakından ilgilidir. Alacaklı öncelikle istihkak davasının reddini sağlamaya çalışacak,

şekilde kabulüne karar verilmesi usul ve yasaya aykırıdır...". Y. 21. HD, 14.7.2005, 6344/7509 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 15.4.2023).

²⁴ Üstündağ, S., *İcra Hukukunun Esasları*, 7. Baskı, Nesil Matbaacılık, İstanbul, 2000, s. 272-273.

²⁵ Postacıoğlu, İ., *İcra Hukuku Esasları*, 4. Bası, Emek Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 411-412; Postacıoğlu, İ., "Mahcuz Mala İstihkak Davası Zımında İleri Sürülen İptal Davalarında Vazife Meselesi", İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, 20, 1953, s. 307-320, s. 312 vd.; Umar, B., *Türk İcra ve İflas Hukukunda İptal Davası*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1963, s. 93; Yıldırım, s. 233, 236; Aslan, s. 460, 489; Yazıcı, s. 343.

²⁶ Umar, s. 93; Aslan, s. 461; Yazıcı, s. 343.

²⁷ Örneğin bkz. Y. İİD, 10.10.1964, 10363/10975 (Adalet Dergisi, 2, 1965, s. 248-250).

²⁸ Alacaklı iptal talebini def'i ve karşı dava yoluyla ileri sürmeyip de genel mahkemede ayrı bir iptal davası açarak ileri sürerse, istihkak davasına bakan icra mahkemesinin, iptal davasını bekletici mesele yapması gerekir. Aslan, s. 491. "İcra Mahkemesince yapılacak iş, istihkak davası ile birleştirilen tasarrufun iptali davasının bu davaların ayrılarak ayrı bir esasa kaydedilmesine daha sonra tasarrufun iptali davası dava dilekçesinin görev yönünden reddine, dosyanın dava değerine göre görevli İstanbul Asliye Hukuk Mahkemesine gönderilmesine karar vermek ve iptal davası sonucunun istihkak davası yönünden bekletici sorun yapmaktan ibarettir". Y. 21. HD, 28.6.2004, 4836/6344 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 16.4.2023).

bunu başaramadığı takdirde ikinci aşamada üçüncü kişiye mülkiyeti geçiren ve borçlu ile yapılan işlemin iptale tabi olduğunu ileri sürebilecektir. Bu halde alacaklı istihkak davasının reddini sağlamakla ya da tasarrufun iptale tabi olduğunu ispat ederek onu iptal ettirmekle aslında aynı faydayı sağlamış olacaktır. Nihayetinde alacaklının amacı, istihkak iddia edilen mahcuz malı sattırarak onun bedelinden alacağını elde edebilmektir²⁹. Doktrinde, sadece malın borçlu elinde hacedilmesi halinde değil, üçüncü kişi elinde hacedilmesi halinde (yani m. 99'un uygulanacağı hallerde) de iptal talebinin, alacaklı tarafından def'i olarak ileri sürülebileceği kabul edilmektedir³⁰.

4. İPTAL DAVASININ KARŞI DAVANIN AÇILMA SÜRESİNE İLİŞKİN

HMK M. 133 HÜKMÜNE TABİ OLUP OLMAYACAĞI

Burada incelenmesi gereken önemli bir mesele de istihkak davasına karşı açılan iptal davasının, herhangi bir süreye tabi olup olmayacağıdır. Diğer bir deyişle, acaba karşı dava olarak açılmak istenen iptal davasının da bu konuyu düzenleyen HMK m. 133'de öngörülen süre içinde açılması zorunlu olacak mıdır?

Öncelikle belirtmek gerekir ki HMK m. 133/1'e göre "Karşı dava, cevap dilekçesiyle veya esasa cevap süresi içinde ayrı bir dilekçe verilmek suretiyle açılır". Aynı hükmün ikinci fıkrasına göre ise "Süresinden sonra karşı dava açılması hâlinde, mahkeme davaların ayrılmasına karar verir". Acaba karşı dava olarak açılan iptal davasının da bu hükümlere tabi olduğu söylenebilecek midir?

Belirtilen husus doktrinde tartışmalı olup, bu konuda iki görüş ileri sürülmüştür. Doktrinde, ileri sürülen bir görüşe göre, karşı iptal davasının hangi sürede açılabilmesine ilişkin İİK m. 97/17 hükmünde bir düzenleme bulunmadığı gibi bir sınırlama da bulunmamaktadır. Bu konuda karşı dava açılma süresiyle ilgili HMK'na bir atıf da bulunmadığına göre, karşı iptal davasının bir süreye tabi olmadan her zaman açılabilmesi gerekir³¹. Yargıtay da bazı kararlarında bu görüşü benimsemiştir³². Doktrinde ileri sürülen diğer görüşe göre ise, iptal

²⁹ Postacıoğlu, İcra, s. 412; Aslan, s. 490-491.

³⁰ Postacıoğlu, Vazife, s. 313-315; Aslan, s. 540-541.

³¹ Tekinay, s. 65; Uygur, T., İcra Hukukunda İstihkak Davası, Ankara Barosu Dergisi, 1, 1974, s. 41-46, s. 44; Dalamanlı, L., Hacizden Mütevellit İstihkak Davaları, Adalet Dergisi, 9, 1961, s. 902-913, s. 906; Ögütçü, T., Çitoğlu, A., *Uygulamalı İcra ve İflas Kanunu*, C. 1, Ankara, 1977, s. 511; Olguç, S., *İcra-İflas*, C. 1, Ankara, 1978, s. 841.

³² "İstek, İİK.nun 96. ve onu izleyen maddelerine dayalı 3.kişinin istihkak davası ile davalı alacaklı tarafından İİK.nun 97/17. maddesine dayalı olarak açılan tasarrufun iptali davasına ilişkindir. Yasa koyucu karşılık davanın açılması yönünden anılan maddede açıkça bir süre öngörmediğinden süresinde açılan karşılık tasarrufun iptali davasının esasına girilerek taraf delilleri toplandıktan sonra oluşacak sonuca göre bir karar verilmesi gerekirken karşılık davanın süresinde açılmadığı gerekçesiyle reddine karar verilmesi bozmayı gerektirir". Y. 21. HD, 30.11.1999, 7458/8725 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 16.4.2023); "Davalı vekili dilekçesinde açılmış olan istihkak davasına karşı dava olarak tasarrufun iptali davasını açmıştır. Karşı dava olarak açılan iptal davasının açılması süreye tabi değildir". Y. 15. HD, 7.3.1994, 6015/1352 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 16.4.2023); "...İkame edilen istihkak davası dolayısıyla İİK'nun 97. maddesinin fıkrai mahsusuna tevfi kanunla açılacak müteakib iptal davası için kanun, bir müddet tayin etmemiştir. İstihkak davasının basit muhakeme usulüne tabi olması; alacaklıdan müteakib davasının ilk celsede ikame edilmesini zaruri kılmaz. HUMK'nun 509. ve müteakip maddeleri davadan değil, delillerden

davası ancak karşı dava için HMK'da öngörölmüş olan süre içinde açılabilir. Bu konuda İİK'nda, HMK'na atıf yapılmamış olması, iptal davasının bir süreye tabi olmayacağı anlamına gelmez. İİK m. 97/17 hükmü karşı iptal davasını bütün yönleriyle düzenlemek amacıyla değil, alacaklıya böyle bir olanak sağlamak amacıyla konulmuştur. Kanun koyucu sadece özel olarak düzenlenmesi gereken hususları düzenlemiştir. Bu hükmün karşı davanın nasıl açılacağı ve görüleceği ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Düzenleme yapılmayan hususlarda genel hükümlerin geçerli olacağı açıktır. Karşı davaya ilişkin genel hüküm ise HMK m. 132 vd. hükümleridir. Düzenleme bulunmayan hususlarda HMK'nun ilgili hükümleri geçerli olacaktır. İptal davasının açılma süresi hususunda da genel hükümlerden ayrılmayı gerektiren bir neden yoktur. Bu nedenlerle iptal davası istihkak davasına karşı ancak esasa cevap süresi içinde açılabilir³³. Yargıtay da bazı kararlarında bu görüşü benimsemiştir³⁴.

Kanaatimizce, istihkak davasına karşı, karşı dava olarak açılan tasarrufun iptali davasının, karşı dava için HMK m. 133'de öngörölen iki haftalık süreye tabi olmaması gerekir. Çünkü, öncelikle İİK m. 97/17 hükmünde bu konuda sınırlayıcı herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Kanun koyucunun dava açma süresi gibi önemli bir konuda bilinçli susma içinde olduğunu kabul

bahsetmektedir. Bu itibarla mezkur kanunun 511. maddesi delaletiyle 202. maddesinin de hadisede tatbik yeri yoktur" (Y. HGK 21.12.1955, İc. İf. 7/4: Ömerbaş, L., Çetintaş, S., *Temyiz Mahkemesi Hukuk Genel Kurulu Emsal Kararları ve İctihadı Birleştirme Kararları*, C. 3, 1960, s.282); "...Öte yandan, davalı anılan tasarrufun iptali için karşılık dava da açmıştır. İİK'nun 97. maddesinin sondan bir önceki fıkrasına dayanılarak açılan bu tür karşılık davalar bir süreye bağlı tutulmamıştır..." (Y. 13. HD, 18.4.1977, 1687/2152 (YKD, 11, 1977 s.1583); "...Dosyadaki yazılara, kararın dayandığı delillerle gerektirici sebeplere ve delillerin takdirinde bir isabetsizlik bulunmamasına ve özellikle, alacaklının istihkak davasına karşı, karşılık dava olarak açtığı iptal davasının bir süreye bağlı olmadığına..." (Y. 15. HD 6.2.1992, 5803/480: Uyar, T., *İcra Hukukunda İstihkak Davaları*, 3. Baskı, İzmir, 1994, s.812-813).

³³ Kuru, B., *İcra ve İflas Hukuku*, C. 2, 3. Baskı, Evrim Dağıtım, İstanbul, 1990, s. 1022; Umar, s. 95; Yıldırım, s. 286; Aslan, s. 487; Yazıcı, s. 342; Uygur, s. 44; Uyar, *İstihkak Davaları*, 3. Baskı, İzmir, 1994, s. 771; Uyar, T., "Hacizden Doğan İstihkak Davalarında Yargılama", Prof. Dr. Ernst Hirsch'in Hatırasına Armağan, Ankara, 1986, s. 817-843, s. 837; Uyar, T., "İcra ve İflas Yasasının 97. Maddesi Üzerine Bir İnceleme", Ankara Barosu Dergisi, 5, 1983, s. 51-67, s. 72; Ertekin, Karataş, s. 224.

³⁴ " İİK'nin 277 vd. maddelerine dayalı olarak doğrudan açılan tasarrufun iptali davaları genel mahkemelerde görülür. (İİK mad.281) Ancak, üçüncü kişi hacze dayalı istihkak davası açmışsa (İİK mad.97/6-9) davalı takip alacaklısı geçici veya kesin aciz belgesi sunmak zorunda olmaksızın, bu davaya karşılık tasarrufun iptali davası açabilir. (İİK mad.97/17) Bu durumda, karşı dava olarak açılan tasarrufun iptali davası istihkak davasına bakan icra mahkemesinde incelenerek karara bağlanır. Öte yandan, karşı dava, HMK'nin 133. maddesi gereğince cevap dilekçesiyle veya esasa cevap süresi içinde ayrı bir dilekçe vermek sureti ile açılır". Y. 8. HD, 2.6.2020, 1020/2791 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 16.4.2023). "... Alacaklı tarafından karşı dava biçiminde açılan tasarrufun iptali davası yönünden ise; asıl davanın dava dilekçesinin davalı alacaklıya 27.11.2012 tarihinde tebliğ edildiği, karşı davanın ise 26.12.2012 tarihinde açıldığı görölmektedir. 6100 sayılı HMK'nun karşı davanın açılması ve süresi başlıklı 133. maddesi "Karşı dava, cevap dilekçesiyle veya esasa cevap süresi içinde ayrı bir dilekçe vermek suretiyle açılır. Süresinden sonra karşı dava açılması hâlinde, mahkeme davaların ayrılmasına karar verir." hükmünü içermektedir. Aynı Kanun'un basit yargılama usulünde, dilekçelerin verilmesi konusunu düzenleyen 317/2. maddesi ise "Cevap süresi, dava dilekçesinin davalıya tebliğinden itibaren iki haftadır." hükmünü taşımaktadır. Bu bilgiler ve yasal düzenlemelere göre, karşı dava süresinde açılmamış olup, 6100 sayılı HMK'nun 133. maddesi gereğince karşı davanın asıl dava olan istihkak davasından ayrılmasına karar verilmesi gerekirken, karşı dava yönünden de davanın esasına ilişkin hüküm kurulması doğru olmamıştır...". Y. 8. HD, 16.2.2016, 14047/2495 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 16.4.2023).

etmek de pek mümkün değildir. İİK m. 97/17’de herhangi gibi düzenleme bulunmasa bile bu konuda genel hükümlerin uygulanması gerektiği şeklindeki görüşe de katılmıyoruz. Çünkü İİK’unda hüküm bulunmayan hallerde, HMK hükümlerinin uygulanacağına dair genel bir atfa İİK’unda yer verilmemiştir³⁵. İİK’da bu konuda açık bir atfa yer verilmediğine göre, HMK hükümlerinin bu konuda doğrudan ya da kıyasen uygulanması söz konusu olmamalıdır. Kanun koyucu, karşı dava olarak açılan tasarrufun iptali davasının belli bir süre içinde açılmasını isteseydi, bu konuda mutlaka bir düzenleme yapması gerekirdi. Nitekim icra hukukunda açılan menfi tespit, itirazın iptali, istirdat, borçtan kurtulma davaları gibi diğer davaların tamamının hangi süre içinde açılması gerektiğine dair İİK’na özel hükümler konulmuştur.

Ayrıca amaçsal olarak değerlendirme yapıldığında, iptal davasının bu halde süreye tabi olmaması gerektiği söylenebilir. Çünkü İİK m. 97/17 özel bir düzenleme olup, alacaklıya bazı kolaylıklar sağlamaktadır. Zira bu halde karşı dava açan alacaklının geçici ya da kesin borç ödemediği aciz belgesi sunmasına gerek yoktur. Bu alacaklı bakımından önemli bir kolaylık ve avantajdır. İptal davasının bu halde süreye tabi olacağı kabul edildiği takdirde, süreyi kaçıran, daha da önemlisi tasarrufun iptale tabi olduğunu sonradan öğrenen alacaklının ayrı bir iptal davası açması ve bu davada da aciz belgesi sunması gerekecektir. Alacaklının bu halde hem tasarrufun iptale tabi olduğunu esasa cevap süresi içinde öğrenmesi hem de bu arada bir aciz belgesi elde etmesi de kolay olmayacaktır. Ayrıca, iptal davası karşı dava olarak açıldığında, asıl dava istihkak davasıyla birlikte icra mahkemesinde görülecektir. Bu durumda her iki davada ileri sürülen vakiaları ve delilleri gören ve bunları birlikte değerlendiren hâkim daha doğru ve birbiriyle çelişik olmayan kararlar verebilecektir. Bu nedenlerle, istihkak davasına karşı açılan tasarrufun iptali davasının kanaatimizce HMK m. 133’de karşı dava için öngörülen süreye tabi olmaması gerekir. Bu durumda karşı davanın hangi ana kadar açılacağı sorusu akla gelecektir. Bize göre bu halde karşı iptal davasının, istihkak davasında hüküm verilmeye kadar açılmasının mümkün olması gerekir. Zira asıl davada henüz hüküm verilmemişse, karşı davaya konu olan iddianın da incelenip karara bağlanabilmesi gerekir.

Karşı davanın HMK m. 133’deki süreye tabi olması gerektiği kabul edildiği takdirde, karşı dava iptal davasının, esasa cevap süresi olan iki hafta içinde açılması gerekecektir. Hem yazılı yargılama usulünde hem de basit yargılama usulünde, esasa cevap verme süresi, cevap dilekçesinin davalıya tebliğinden itibaren iki haftadır (HMK m. 127/1; HMK m. 317/2). Bu hükümlere göre cevap dilekçesi verme süresinin koşulları varsa yazılı yargılama usulünde en fazla bir aya, basit yargılama usulünde ise iki haftaya kadar uzatılması mümkündür. Sürenin uzatılmasının söz konusu olduğu hallerde, davalının karşı iptal davasını uzatılmış iki hafta içinde açması mümkün olacaktır. Çünkü hem istihkak davası hem de karşı iptal davası basit yargılama usulüne tabidir (İİK m. 97/11; m. 281/1). Ayrıca karşı iptal davası, esasa cevap süresi içinde açılmak zorunda ise de mutlaka cevap dilekçesiyle birlikte açılmak zorunda değildir. Davalı alacaklı, istihkak davasına vereceği cevap dilekçesiyle birlikte karşı dava açabileceği gibi esasa cevap süresi olan iki hafta içinde olmak kaydıyla ayrı bir dilekçe vermek suretiyle de karşı davasını açabilecektir (HMK m. 133/1).

³⁵ HMK hükümlerinin icra ve iflas hukukunda uygulanabilirliği hakkında ayrıntı için bkz. Yılmaz, E., “Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin İcra İflas Uyuşmazlıklarında Uygulanabilirliği”, *Prof. Dr. Ramazan Arslan’a Armağan*, C.2, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 1835-1866.

Öte yandan HMK m. 133/2 hükmüne göre, süresinden sonra karşı dava açılması halinde, mahkeme davaların ayrılmasına karar verir. Bu konuda mahkemenin bir takdir hakkı yoktur. Mutlaka karşı davanın ayrılmasına karar vermek zorundadır. Bu hükmün karşı iptal davası bakımından da değerlendirilmesi gerekir. Acaba iptal davası esasa cevap süresinden sonra açılırsa, ayrılmasına mı karar verilmelidir? Yoksa karşı davanın süresinde açılmadığı gerekçesiyle reddine mi karar verilmelidir? Bir görüşe göre, karşı dava olarak esasa cevap süresi içinde açılmayan iptal davası bakımından icra mahkemesi görevli olamaz. Bu nedenle süresinden sonra açılan iptal davası hakkında icra mahkemesi görevsizlik kararı vererek dosyanın görevli mahkemeye gönderilmesine karar vermelidir³⁶. Gerçekten de HMK m. 133/2’de, karşı davanın süresinden sonra açılması halinde mahkemenin sadece karşı davanın asıl davadan ayrılmasına karar vermek zorunda olduğu düzenlenmiş, başka bir hükme yer verilmemiştir. Bu hükme ilk bakıldığında ayırma kararı veren mahkemenin davaya bakmaya devam edeceği sonucu çıkmaktadır. Ancak mahkemenin ayırdığı davaya bakabilmesi için o dava bakımından da görevli olması gerekir.

Süresinden sonra karşı dava açılmasına ilişkin HMK m. 133/2’de düzenlenmemekle birlikte, koşulları oluşmadan karşı dava açılması halinde bunun sonuçlarını düzenleyen HMK m. 132/2 hükmüne göre “*Belirtilen bu şartlar gerçekleşmeden karşı dava açılacak olursa, mahkeme, talep üzerine yahut resen, karşı davanın asıl davadan ayrılmasına; gerekiyorsa dosyanın görevli mahkemeye gönderilmesine karar verir*”. Görüldüğü üzere bu hükümde ayırma kararı veren mahkemenin gerekiyorsa dosyanın görevli mahkemeye gönderilmesine karar vereceği düzenlenmiştir. Kanaatimizce bu hükmün, süresinden sonra açılan karşı iptal davası bakımından da uygulanması gerekir. Yani bu halde mahkemenin süresinden sonra açılan karşı iptal davasının ayrılması, bundan sonra da görevsizlik kararı vermesi gerekir. Çünkü, tasarrufun iptali davası ancak karşı dava olarak açılırsa, icra mahkemesi görevli olabilir. İster koşulları oluşmadığı halde açılan, isterse süresinden sonra açılan karşı iptal davasında icra mahkemesi görevli olamaz. Görevsizlik kararı verilen tasarrufun iptali davası hakkında HMK m. 20 uyarınca gerekli işlemler yapılarak davanın görevli asliye hukuk mahkemesinde devamı sağlanırsa, asliye hukuk mahkemesinin istihkak davasının sonucunu bekletici mesele yapması gerekir³⁷.

5. KARŞI DAVA OLARAK AÇILAN TASARRUFUN İPTALİ DAVASINDA

YARGILAMA VE HÜKÜM

İcra ve İflas Kanunu’nun 283/1’inci maddesine göre “*Davacı, iptal davası sabit olduğu takdirde, bu davaya konu teşkil eden mal üzerinde cebri icra yolu ile hakkını almak yetkisini elde eder ve davanın konusu taşınmazsa, davalı üçüncü şahıs üzerindeki kaydın tashihine mahal olmadan o taşınmazın haciz ve satışını isteyebilir*”. Görüldüğü üzere iptal davası, iptale tabi tasarrufa konu malın mülkiyetini hedefleyen, onun borçlunun mülkiyetine geri dönmesini sağlayan bir dava değildir. İptal davası aynı bir dava olmayıp şahsi bir davadır³⁸. Çünkü bu

³⁶ Yazıcı, s. 342.

³⁷ Kuru, İcra C. 2, s. 1022; Aslan, s. 491; Yazıcı, s. 342.

³⁸ Kuru, B., İcra ve İflas Hukuku El Kitabı, 2. Baskı, Adalet Yayınları, Ankara, 2013, s.1397; Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S., Hanağası, E., *İcra ve İflas Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, s. 690;

davanın konusu alacaklının iptale tabi tasarrufa konu mal üzerinde cebri icra yoluyla hakkını elde edebilme yetkisine sahip olmaktır. İptal davasının, hacizde istihkak davasına karşı, karşı dava olarak açıldığı hallerde de davanın konusu ve davacı alacaklının amacı değişmez. İstihkak davası açan davacının amacı malın kendisine ait olduğunu ileri sürerek malı cebri icradan yani hacizden kurtarmayı amaçlamaktadır. Bu istihkak davasına karşı iptal davası açan alacaklının amacı ise istihkak edilen mal üzerinde, bunun iptale tabi bir tasarruf olduğunu ispat ederek alacağını elde edebilmektir. Dolayısıyla, istihkak davasına karşı açılan tasarrufun iptali davası, ancak istihkak davasına konu mallara yönelik olabilir. İstihkak davasına konu olmayan mallar hakkında, iptal davası icra mahkemesinde karşı dava olarak açılmaz³⁹.

İİK m. 97 hükmüne göre malın borçlu elinde haczedildiği durumlarda, istihkak davası, üçüncü kişi tarafından alacaklıya ve eğer istihkak iddiasına itiraz etmişse borçluya karşı birlikte açılır. Borçlu istihkak iddiasına itiraz etmemişse dava sadece alacaklıya karşı açılır⁴⁰. İİK m. 282 hükmüne göre ise “İcra ve iflas Kanununun 11 inci babındaki iptal davaları borçlu ve borçlu ile hukuki muamelede bulunan veya borçlu tarafından kendilerine ödeme yapılan kişiler ile bunların mirasçıları aleyhine açılır. Bunlardan başka, kötü niyet sahibi üçüncü şahıslar aleyhine de iptal davası açılabilir”. Görüldüğü üzere, iptal davaları mutlaka borçlu ve onunla iptale tabi tasarrufu yapan üçüncü kişiye karşı birlikte açılmak zorundadır. Bu halde davalılar arasında pasif zorunlu dava arkadaşlığı vardır⁴¹. İptal davasının, istihkak davasına karşı açılması halinde de bu davanın hem istihkak davasının davacısı olan üçüncü kişiye hem de borçluya karşı birlikte açılmak zorundadır. Bu halde de davalılar arasında pasif zorunlu dava arkadaşlığı vardır. İptal davasının karşı dava olarak açılması bu durumu değiştirmez. Her ne kadar karşı dava, asıl davanın davalısı tarafından asıl davacıya karşı açılmakta, asıl dava olan istihkak davasında borçlu taraf olarak yer almamakta ise de yine de iptal davasında borçlunun da taraf olarak gösterilmesi gerekir. Borçlu karşı iptal davasının dilekçesinde davalı olarak gösterilmemiş olsa bile, Yargıtay, borçlunun da duruşmaya davet edilerek kendisine savunma hakkı tanınması gerektiğine karar vermiştir⁴². Karşı iptal davasının sadece istihkak davacısı

Pekcanitez, H., Atalay, O., Sungurtekin Özkan, M., Özekes, M., *İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı*, 9. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2022, s. 597; Atalı, M., Ermenek, İ., Erdoğan, E., *İcra ve İflas Hukuku*, B. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, s. 726; Görgün, Ş., Börü, L., Kodakoğlu, M., *İcra ve İflas Hukuku*, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, s. 646.

³⁹“İİK'nun 97/17. Maddesinde; 3. Kişi alacaklıya karşı icra mahkemesinde açtığı hacizden doğan istihkak davasına karşı, haciz yaptıran davalı alacaklının karşılık olarak tasarrufun iptali davası açabileceği öngörülmüştür. Bu halde tasarrufun iptali davasının konusu; yalnızca 3. Kişinin davasına konu ettiği hacizli mala ilişkin olabilir. Bunun dışındaki başka mallarla ilgili olarak alacaklı yanca açılan karşılık iptal davası istihkak davası ile birlikte incelenmez”. (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 20.4.2023).

⁴⁰ İstihkak davasının tarafları hakkında bkz. Aslan, s. 359 vd.

⁴¹ Kuru, El Kitabı, s. 1423; Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz, Hanağası, s. 695; Pekcanitez, Atalay, Sungurtekin Özkan, Özekes, s. 592; Atalı, Ermenek, Erdoğan, s. 737; Karlı, A., *İcra ve İflas Hukuku*, 3. Baskı, Alternatif Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 549; Görgün, Börü, Kodakoğlu, s. 657.

⁴² “Dava, üçüncü kişinin İİK'nun 96. vd. maddeleri uyarınca açtığı “istihkak” davası ve davalı alacaklının İİK'97/17. maddesi uyarınca karşılık dava olarak açtığı “tasarrufun iptali” davası niteliğindedir. Tasarrufun iptali davasının konusu İİK'nun 280. maddesinde: “malvarlığı borçlarına yetmeyen bir borçlunun, alacaklılarına zarar verme kastıyla yaptığı tüm işlemler” olarak tanımlandığından bu davalarda takip borçlusu yasal hasım konumundadır. Bu nedenle davalı olarak gösterilmese de karşı dava dilekçesi ekli duruşma gün ve saatini gösterir

üçüncü kişiye ya da sadece borçluya karşı açılıp, taraf teşkili sağlanmadan⁴³ görülüp karara bağlanması mümkün değildir⁴⁴.

İcra ve İflas Kanunu m. 281/1 hükmüne göre “*Mahkeme, iptal davalarını basit yargılama usulü ile görüp hükme bağlar ve bu davalara mütaallik ihtilafları hal ve şartları gözönünde tutarak serbestçe takdir ve halleder*”. Benzer hüküm, istihkak davasına karşı iptal davası açılması olanağının düzenlendiği İİK m. 97/17 hükmünde de yer almaktadır. Nitekim bu hükme göre de “*Dava ve müteakbil davada tarafların gösterecekleri bütün delilleri hâkim serbestçe takdir eder*”. Yani bu hükümlere göre hem istihkak davasında hem de iptal davasında, hâkimin delilleri değerlendirme konusunda geniş bir serbestisi vardır. Bu davalarda, kesin deliller dahi hâkimi bağlamayacak, hâkim her türlü delili serbestçe değerlendirerek karar verebilecektir⁴⁵.

Asıl dava olan istihkak davası ve karşı dava tasarrufun iptali davasına bakan icra mahkemesi, yapılan yargılama sonunda her iki dava hakkında da bir karar vermek zorundadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, hacizde istihkak davası, üçüncü kişinin, borçluya ait olduğu gerekçesiyle üzerine haciz konulan ve kendisine ait olduğunu iddia ettiği bir malı, tamamen cebri icranın kapsamına çıkartmak yani hacizden kurtarmak amacıyla açılan bir davadır⁴⁶. Tasarrufun iptali davasının konusu ve amacının ne olduğu ise zaten kanunda belirtilmiştir. Nitekim İİK m. 283/1 hükmüne göre “*Davacı, iptal davası sabit olduğu takdirde, bu davaya konu teşkil eden mal*

uyarılı davetiye ile duruşmaya davet edilip savunmasını yaparak delillerini sunabilme olanağının kendisine tanınması, bundan sonra toplanacak delillere göre işin esası hakkında bir karar verilmesi gerekir. Somut olayda alacaklının açtığı dava dilekçesinde borçlu adına yer verilmemiş, Mahkeme ise tasarrufun iptali dava dilekçesinin borçluya tebliği yönünde bir ara karar oluşturmakla birlikte tebligatı üçüncü kişi vekiline yapmakla yetinmiştir. Bu durum da savunma ve adil yargılanma haklarını ihlal eden bir sonuç yaratmıştır ve hatalıdır”. Y. 17. HD, 18.2.2013, 546/1725 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 20.4.2023).

⁴³ “Somut olayda borçlu ile hukuki muamelede bulunan Raif Yüksel davada taraf olarak gösterilmemiş, borçlu ile kötünietli olduğu ileri sürülen 3. şahıs hakkında dava açılmıştır. Bu durumda, mahkemece borçlu ile hukuki muamelede bulunan dava dışı Raif Yüksel'e dava dilekçesi ile duruşma gün ve saati tebliğ edilmek suretiyle taraf teşkili sağlanıp bildirilmesi halinde delilleri de toplandıktan sonra sonucuna göre bir karar verilmesi gerekirken taraf teşkili sağlanmaksızın yazılı şekilde hüküm tesisi doğru olmamış, kararın bozulması uygun bulunmuştur”. Y. 17.HD, 5.3.2012, 12041/2508 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 20.4.2023).

⁴⁴ “Dava, 3. kişinin İİK'nın 96 ve devamı maddelerine dayalı olarak açtığı istihkak davasına ve davalı alacaklının da karşılık olarak açtığı tasarrufun iptali istemine ilişkindir. Bu tür davalar İİK'nın 282. maddesi uyarınca borçlu ve borçlu ile hukuki işlemde bulunan kişiler aleyhine açılır. Zorunlu dava arkadaşı durumunda olan kişilerin tümünün davalı olarak gösterilmemesi halinde eksik gösterilen kişi veya kişilere dava dilekçesinin tebliği ile davaya dâhil edilmeleri sağlanmalıdır. Taraf teşkili davanın görülebilme koşullarından olup, re'sen nazara alınmalıdır. Ayrıca taraf teşkili sağlanmadığı sürece işin esasına girme olanağı da yoktur. Somut olayda, davalı-karşı davacı (alacaklı) tarafından davacı 3. kişi ile borçlu arasında alacaklıdan mal kaçırmaya yönelik muvazaalı işyeri devri bulunduğu iddiasıyla karşı dava açılmıştır. Bu durumda, mahkemece davalı-karşı davacı alacaklıya 3. kişi ile işlemde bulunan takip borçlularını davaya dâhil etmesi için süre verilmesi, dava dilekçesinin dâhili davalılara tebliğ edilmesi ve bu şekilde taraf teşkili sağlandıktan sonra davanın esasına girilerek hâsil olacak sonuca göre bir karar verilmesi gerekirken, yanlış değerlendirme ile yazılı şekilde karar verilmiş olması doğru değildir”. Y. 17. HD, 5.3.2012, 12041/2508 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 20.4.2023).

⁴⁵ Pekcanitez, Atalay, Sungurtekin Özkan, Özekes, s. 595. Bu konuda ayrıntı için bkz. Aslan, s. 397 vd. Örneğin bkz. Y. 21. HD, 10.4.2008, 10704/5578 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 20.4.2023).

⁴⁶ Aslan, s. 21 vd.

üzerinde cebri icra yolu ile, hakkını almak yetkisini elde eder ve davanın konusu taşınmazsa, davalı üçüncü şahıs üzerindeki kaydın tashihi mahal olmadan o taşınmazın haciz ve satışını isteyebilir". İptal davasında davacı alacaklının amacı, davaya konu teşkil eden mal üzerinde cebri icra yoluyla hakkını alma yetkisi elde etmektir. Yani iptale tabi tasarrufa konu mal üzerine haciz koyarak ve hacizli malı sattırarak malın bedelinden alacağını elde etmektir. Çünkü dava kabul edildiği takdirde mal tekrar borçlunun mülkiyetine geri dönmez. Mal üçüncü kişinin mülkiyetinde kalmakla birlikte, alacaklı davayı kazanırsa, sadece aciz belgesindeki alacak ve ferileri nispetinde tasarrufun iptaline karar verilir. İptal edilen tasarruftan alacaklı alacağını aldıktan sonra geriye kalan miktar borçluya değil, üçüncü kişiye verilir. Zira malın mülkiyeti geçerli olarak üçüncü kişiye geçmiştir. Diğer bir deyişle iptal davasının konusunu hukuken geçerli işlemler teşkil eder⁴⁷. Bu nedenle iptal davası aynı değil şahsi bir davadır. Nitekim iptale

⁴⁷ Borçlu ile üçüncü kişi arasında yapılan işlem hukuken geçerli olmakla birlikte, bu işlemde alacaklı zarar gördüğü için, kanun koyucu tarafından İİK m. 277 vd. belirtilen sebeplerle iptale tabi kılınmıştır. Burada bir hususa değinmekte yarar vardır. İptal davasının konusunu borçlu ile üçüncü kişi arasında yapılan ve hukuken geçerli olan işlemler teşkil eder. Çünkü burada mülkiyet aslında borçlunun malvarlığından çıkmış üçüncü kişiye geçmiştir. Ancak iptale tabi olduğu için mal sanki borçlununmuş gibi üçüncü kişi mülkiyetinde satılmakta ve alacaklı alacağını elde etmektedir. Bu nedenle hukuken geçersiz işlemler için tasarrufun iptali davasının açılmasına aslında gerek yoktur. Bu konuda özellikle muvazaalı işlemlerin hem bağımsız olarak hem de karşı dava şeklinde açılması halinde tasarrufun iptali davalarına konu olup olamayacağı bakımından doktrinde tartışmalıdır. Bir görüşe göre muvazaalı işlemler için de iptal davası açılabilir. Çünkü muvazaa sebebiyle iptal davası açılmasına izin verilmezse, salt muvazaa davası açan alacaklı ispat güçlükleri yaşayacaktır. Bu nedenle alacaklıya seçim hakkı verilmelidir. Yargıtay da son tarihli kararlarında bu görüşü benimsemiş, muvazaa nedenine dayalı tasarrufun iptali kavramını yaratmış ve bu halde mahkemenin iptal davasındaki gibi hüküm kurması gerektiğine karar vermiştir. Bkz. Uyar, T., Uyar A., Uyar, C., *İcra ve İflas Hukukunda Tasarrufun İptali Davaları*, Bilge Yayınevi, Ankara, 2019, s. 39; Yıldırım, s. 142; Akkaya, T., "Alacaklıdan Mal Kaçırmaya Yönelik Muvazaalı Tasarrufların İcra ve İflas Kanunu'nda Düzenlenen İptal Davasına Konu Olup Olamayacağı Sorunu", MİHDER, 3, 2006, s. 661-684, s. 670 vd.; Uyar, T., "İcra ve İflas Hukukunda Tasarrufun İptali Davasının Konusu", Ankara Barosu Dergisi, 1, 2011, s. 211-231, s. 224; Eroğlu, O., *Tasarrufun İptali Davası İle Muvazaa Davası ve Karşılaştırılması*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 269. Örneğin, Y. HGK, 23.2.2021, 2249/146 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay..>, Y. 17. HD, 19.09.2013, 8492/12445 (www.e-uyar.com, Erişim Tarihi: 20.4.2023). Erişim Tarihi: 20.4.2021). Bizim de katıldığımız ve doktrinde hâkim olan diğer görüşe göre ise muvazaalı işlemler iptal davasına konu olamaz. Esasen buna gerek de yoktur. Çünkü iptal davasının konusunu geçerli hukuki işlemler teşkil eder. Oysa muvazaalı işlem geçersiz olduğuna göre iptaline de gerek yoktur. Muvazaalı olarak üçüncü kişiye devredilen mal üzerine alacaklı haciz koyabilir; zira mal borçlunun mülkiyetinden çıkmamıştır. Bu durumda üçüncü kişi ancak istihkak davası açarak malını hacizden kurtarabilir. Ancak bu görüşü savunan bazı yazarlar muvazaa ve iptal iddiasının terditli olarak ileri sürülebileceğini kabul etmektedir. Bkz. Kuru, El Kitabı, s. 1400; Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz ve Hanağası, s. 689-690; Pekcanitez, Atalay, Sungurtekin Özkan ve Özekes, s. 587; Atalı, Ermenek, Erdoğan, s. 727-728; Erdönmez, G., *Alacaklılara Zarar Verme Kastıyla Yapılan Tasarrufların İptali*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019, s. 16 vd. s. 30; Muşul, T., *İcra ve iflas Hukukunda Tasarrufun İptali Davaları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 44, 50; Umar, s. 17; Aslan, s. 492 vd.; Karlı, s. 552; Durman, O., *İcra ve İflas Hukuku Açısından Malvarlığı veya Ticari İşletmenin Devri*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2009, s. 161; Işık, M., "Tasarrufun İptali Davasının Konusuz Kılması", Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12, 2, 2022, s. 1193-1216, s. 1208-1209. Örneğin, "Dava, İİK'nun 277 ve devamı maddelerine dayalı tasarrufların iptali istemine ilişkindir. Tasarrufun iptali, hukuken geçerli satışlar için istenebilir. Muvazaalı satışlar tasarrufun iptali davasının konusunu oluşturmazlar. Mahkemenin, «muvazaa» hukuksal nedeninden hareketle hüküm oluşturması, bu nedenle doğru olmamıştır...". Y. 15. HD, 15.2.2021, 514/873 (www.e-uyar.com, Erişim Tarihi: 20.4.2023). Erişim Tarihi: 20.4.2021).

tabi tasarrufun konusunun bir taşınmaz olması halinde alacaklı, davalı üçüncü şahıs üzerindeki kaydın düzeltilmesine dahi gerek olmadan o taşınmazın haciz ve satışını isteyebilir.

Bu açıklamalara göre, yapılan yargılama sonunda, üçüncü kişinin açtığı istihkak davasının reddine karar verilmesi halinde, malın üçüncü kişiye değil borçluya ait olduğu netleşmiş olacak ve alacaklı borçluya ait olan bu malı sattırarak zaten alacağını alma yetkisine sahip olacaktır. Bunun için artık borçlunun üçüncü kişi ile yaptığı tasarrufun iptaline de gerek kalmayacaktır. Böylece alacaklının başta karşı dava açmakta mevcut olan hukuki yararı da ortadan kalkmış olacaktır; zira alacaklı iptal davasıyla ulaşmak istediği amaca, zaten istihkak davasının reddi ile de ulaşmış olacaktır⁴⁸.

İcra mahkemesince istihkak davasının kabulüne karar verildiği takdirde, bu durum, tasarrufun iptali davasının görülüp karara bağlanmasına engel olmamalıdır. Çünkü, üçüncü kişi, hacizli malın kendisine ait olduğunu ispat ederek istihkak davasını kazanmış olsa bile, tasarrufun yine de iptale tabi olması mümkündür. Diğer bir deyişle, hacizli malı borçludan edinen üçüncü kişi, bu malın mülkiyetini hukuken geçerli bir şekilde kazanmış olsa bile, borçlu ile arasında yapmış olduğu tasarrufun İİK m. 277 vd. hükümlerine göre iptale tabi olması mümkündür. Zaten iptal davasının konusunu hukuken geçerli işlemler teşkil etmektedir. Karşı iptal davasına devam edilmesi ve davanın kabulüne karar verilmesi halinde, alacaklının hacizli mal üzerinde cebri icra uygulayarak alacağını elde etme yetkisine karar verilecektir. Alacaklı hacizli malı sattırıp alacağını malın bedelinden alacak ve geriye kalan bir tutar olursa bu da üçüncü kişiye verilecektir.

Yukarıda belirtildiği üzere, muvazaaya dayalı olarak tasarrufun iptali davası açılıp açılmayacağı tartışmalı olup, hâkim görüş açılmayacağını savunmakla birlikte, Yargıtay son içtihatlarında bunun mümkün olduğunu kabul etmektedir. Aynı şekilde istihkak davasına karşı açılan tasarrufun iptali davasının da muvazaaya dayalı olarak açılabileceğini belirtmektedir. Fakat burada ilginç olan, Yargıtay'ın muvazaa sebebine dayalı olarak açılan tasarrufun iptali

⁴⁸ Muşul, İstihkak, s. 479. Nitekim Yargıtay da bu görüştedir, “Somut olayda, davacı üçüncü kişi tarafından istihkak davası açılmış, davalı alacaklı vekili tarafından cevap dilekçesi ile birlikte karşı dava olarak tasarrufun iptali davası açılmıştır. Bu durumda, İİK'nin 97/17. maddesi gereğince tasarrufun iptali davası ile ilgili esasa ilişkin karar verilmesi ve üçüncü kişinin açtığı istihkak davasında, davanın reddine karar verildiğinden, davalı-karşı davacı alacaklı vekili tarafından açılan tasarrufun iptali davasında, başlangıçta mevcut olan hukuki yararın ortadan kalktığından bahisle tasarrufun iptali davasının hukuki yarar yokluğundan reddine karar verilmesi gerektiği hususu gözardı edilerek yazılı gerekçe ile karar verilmesi hatalı olmuştur”. Y. 8. HD, 2.6.2020, 1020/2791 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 20.4.2020); “Dava, üçüncü kişinin İİK'nun 96 ve devamı maddelerine dayalı olarak açtığı istihkak davası ile alacaklının karşı dava olarak İİK'nun 97/17, 277-280. maddeleri gereğince açtığı tasarrufun iptali talebine ilişkindir. Tasarrufun iptali davasının amacı, bir alacağı ödememek için, mal varlığını azaltıcı veya artışı önleyici nitelikte, borçlu tarafından yapılan bir taraflı hukuki işlemler ve fiillerle, borçlunun amacını bilen veya bilmesi gereken kişilerle yaptığı tüm hukuki işlemleri alacaklının alacağı ile sınırlı olarak hükümsüz sayarak işlem konusu mal veya hak üzerinde borçluya aitmiş gibi cebri icraya devam edilerek alacaklının alacağını almasına imkân sağlamaktır. Mahkemece, üçüncü kişinin açtığı istihkak davasında, davanın reddine karar verildiğinden, davalı-karşı davacı alacaklı vekili tarafından açılan tasarrufun iptali davasında, başlangıçta mevcut olan hukuki yarar ortadan kalkmıştır. Açıklanan nedenlerle, tasarrufun iptali davasının reddine karar verilmesi gerekir”. Y. 8. HD, 26.10.2015, 5013/19178 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 20.4.2020); aynı yönde, Y. 17. HD, 1.10.2012, 3410/10286., www.e-uyar.com., Erişim Tarihi: 20.4.2023); Y. 17. HD, 14.10.2020, 4846/5677 (<https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay>., Erişim Tarihi: 20.4.2020).

davalarında da tıpkı muvazaaya dayanmayan diğer iptal davalarında olduğu gibi hüküm kurulması gerektiğine karar vermesidir. Yargıtay'ın bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Çünkü muvazaalı işlem geçersiz olduğuna göre malın mülkiyeti tamamıyla borçlunun malvarlığında kalacaktır. Hem işlemi geçersiz kabul edip hem de sanki geçerliymiş gibi iptale tabi tutarak hüküm kurmak, hukuken bir çelişkidir ve kabulü mümkün değildir⁴⁹. Hâlbuki alacaklının muvazaa iddiasına dayanması halinde sadece işlemin geçersizliğinin tespitine karar verilmesi zaten yeterlidir. Ayrıca alacaklıya söz konusu mal üzerinde alacağını cebri icra yoluyla elde etme yetkisinin verilmesine gerek yoktur. Çünkü malın mülkiyeti borçlunun malvarlığına çekildiğine göre alacaklı bu malın bedelinden alacağını elde etme hak ve yetkisine zaten sahiptir.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tasarrufun iptali davasının, istihkak davasına karşı, karşı dava olarak açılmasını öngören ve iptal davası açan alacaklıyı borç ödemededen aciz belgesi gösterme zorunluluğundan muaf tutan İİK m. 97/17 hükmü isabetli ve yerinde bir düzenlemedir. Bu hükmün uygulanabilmesi için, iptal davası bakımından da HMK'nunda öngörülen karşı davanın açılabilmesi koşulları esas olarak geçerlidir. Ancak kanun koyucu bu halde iptal davası ile istihkak davası arasında bağlantı bulunduğunu varsaydığı için, alacaklının iki dava arasında bağlantı bulunduğunu ayrıca ispat etmesine gerek yoktur. Ancak iptal davasının açıldığı anda derdest bir istihkak davasının varlığı şarttır. Özellikle istihkak davasının herhangi bir nedenle açılmamış sayılma konumuna düşmesi halinde, tasarrufun iptali davasına yine karşı dava olarak açıldığı icra mahkemesinde devam edilebilmesi gerekir. Karşı dava olarak açılan iptal davası, sadece istihkak davasına konu olan mala yönelik olabilir. Zira istihkak davasına karşı açılmadığı sürece iptal davasının icra mahkemesinde görülmesi mümkün değildir.

Alacaklı, mutlaka İİK m. 97/17 hükmüne göre icra mahkemesinde karşı dava olarak iptal davası açmak zorunda değildir. İptal davasını genel mahkemede ayrı ve bağımsız bir dava olarak da açabilir. Ancak bu halde davacı alacaklının borç ödemediği aciz belgesi göstermesi gerekir. Ancak alacaklının iptal talebini sadece karşı dava ya da ayrı bir dava olarak açmasının zorunlu olmaması, özellikle istihkak davasında iptal talebini def'i olarak da ileri sürebilmesi gerekir.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na göre karşı dava, esasa cevap süresi içinde olmak kaydıyla cevap dilekçesiyle ya da ayrı bir dilekçe vermek suretiyle açılabilir. Bu hükmün İİK m. 97/17 hükmüne göre istihkak davasına karşı açılan iptal davaları bakımından da geçerli olup olmayacağı tartışmalıdır. Kanaatimizce, bu halde iptal davasının, HMK'nunda öngörülen süreye tabi olmaması gerekir. İstihkak davasında hüküm verilinceye kadar, iptal talebinin karşı dava olarak ileri sürülebilmesi amaca daha uygun olacaktır. Çünkü süresinden sonra karşı dava olarak açılan iptal davasında icra mahkemesi görevli olmayacak, bu halde görevsizlik kararı verecektir. Hâlbuki alacaklının davadaki menfaati gereği iptal talebini hüküm verilinceye kadar her zaman ileri sürebilmesi gerekir. Bu konuda İİK'nda da yasaklayıcı açık bir hüküm yoktur. Açık bir atf hükmü olmadığına göre, HMK'nun karşı dava açma süresine ilişkin hükmünün burada doğrudan doğruya ya da kıyasen uygulanamayacağı söylenebilir.

⁴⁹ Aynı yönde, Erdönmez, s. 42 vd.; Aslan, s. 492 vd.

İptal davasının, istihkak davasına karşı açılması halinde, bu davanın hem istihkak davasının davacısı olan üçüncü kişiye hem de borçluya karşı birlikte açılması zorunludur. Bu halde davalılar arasında pasif zorunlu dava arkadaşlığı vardır. İptal davasının karşı dava olarak açılması bu durumu değiştirmez.

İptal davasının konusunu borçlu ile üçüncü kişi arasında yapılan ve hukuken geçerli olan işlemler teşkil eder. Çünkü burada mülkiyet aslında borçlunun malvarlığından çıkmış üçüncü kişiye geçmiştir. Ancak iptale tabi olduğu için mal sanki borçlununmuş gibi üçüncü kişi mülkiyetinde satılmakta ve alacaklı alacağını elde etmektedir. Bu nedenle hukuken geçersiz işlemler için tasarrufun iptali davasının açılmasına gerek yoktur. Bu bağlamda, hem bağımsız olarak hem de karşı dava şeklinde açılması halinde özellikle muvazaalı işlemlerin tasarrufun iptali davalarına konu olup olamayacağı kanaatindeyiz. Yargıtay'ın, muvazaalı işlemlere dayanılarak iptal davası açılabileceği ve bu dava sonunda, muvazaa iddiasına dayanmayan diğer iptal davalarındaki gibi alacaklıya, iptale tabi tasarrufa konu mal üzerinde cebri icra uygulamak suretiyle alacağını elde etme yetkisi verilmesi şeklinde hüküm kurulması gerektiğine dair görüşüne katılmak ise mümkün değildir.

Nihayet, istihkak davasının kabulü halinde, alacaklının tasarrufun iptali davasını devam ettirmekte hukuki yararı bulunmakta ise de, istihkak davasının reddi halinde alacaklı, dava ile elde etmek istediği amaca ulaşmış olacağı için, iptal davasını devam ettirmekte artık bir hukuki yararı kalmayacaktır.

KAYNAKÇA

Akkaya, T., “Alacaklıdan Mal Kaçırmaya Yönelik Muvazaalı Tasarrufların İcra ve İflas Kanunu'nda Düzenlenen İptal Davasına Konu Olup Olamayacağı Sorunu”, MİHDER, 3, 2006, s. 661-684.

Akyol Aslan, L., *Medeni Usul Hukukunda Davadan Feragat*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.

Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S., Hanağası, E., *İcra ve İflas Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.

Arslanpınar, T., *Medeni Yargılama Hukukunda Karşı Dava*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017.

Aslan, K., *Hacizde İstihkak Davası*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

Aslan, K., *Medeni Usul Hukukunda Davanın Geri Alınması*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016.

Atalı, M., Ermenek, İ., Erdoğan, E., *İcra ve İflas Hukuku*, B. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.

Durman, O., *İcra ve İflas Hukuku Açısından Malvarlığı veya Ticari İşletmenin Devri*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2009.

Erdönmez, G., *Alacaklılara Zarar Verme Kastıyla Yapılan Tasarrufların İptali*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019.

Ermenek, İ., *Medeni Usul Hukukunda Davaların Birleştirilmesi ve Ayrılması*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015.

- Eroğlu, O., *Tasarrufun İptali Davası İle Muvazaa Davası ve Karşılaştırılması*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.
- Ertekin, E., Karataş, İ., *İcra İflas Hukukunda İstihkak Davaları*, Ankara, 1998.
- Görgün, Ş., Börü, L., Kodakoğlu, M., *İcra ve İflas Hukuku*, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.
- Güneren, A., *İcra ve İflas Hukukunda İstihkak Davaları ile Tasarrufun İptali Davaları*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004.
- Işık, M., “Tasarrufun İptali Davasının Konusuz Kalması”, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, 2, 2022, s. 1193-1216.
- Karşlı, A., *İcra ve İflas Hukuku*, 3. Baskı, Alternatif Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Kuru, B., *İcra ve İflas Hukuku*, C. 2, 3. Baskı, Evrim Dağıtım, İstanbul, 1990 (Kuru, İcra C. 2).
- Kuru, B., *İcra ve İflas Hukuku El Kitabı*, 2. Baskı, Adalet Yayınları, Ankara, 2013 (Kuru, El Kitabı).
- Muşul, T., *İcra ve İflas Hukukunda İstihkak Davaları*, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017 (Muşul, İstihkak).
- Muşul, T., *İcra ve iflas Hukukunda Tasarrufun İptali Davaları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.
- Olgaç, S., *İcra-İflas*, C. 1, Ankara, 1978.
- Öğütçü, T., Çitoğlu, A., *Uygulamalı İcra ve İflas Kanunu*, C. 1, Ankara, 1977.
- Ömerbaş, L., Çetintaş S., *Temyiz Mahkemesi Hukuk Genel Kurulu Emsal Kararları ve İçtihadı Birleştirme Kararları*, C. 3, 1960.
- Pekcanitez, H., Atalay, O., Sungrtekin Özkan, M., Özekes, M., *İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı*, 9. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2022.
- Postacıoğlu, İ., “Mahcuz Mala İstihkak Davası Zımında İleri Sürülen İptal Davalarında Vazife Meselesi”, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 20, 1953, s. 307-320 (Postacıoğlu, Vazife).
- Postacıoğlu, İ., *İcra Hukuku Esasları*, 4. Bası, Emek Kitabevi, İstanbul, 1982 (Postacıoğlu, İcra).
- Tekinay, S. S., *Hacizden Mütevellit İstihkak Davaları*, İstanbul, 1953.
- Umar, B., *Türk İcra ve İflas Hukukunda İptal Davası*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1963.
- Uyar, T., “Hacizden Doğan İstihkak Davalarında Yargılama”, Prof. Dr. Ernst Hirsch’in Hatırasına Armağan, Ankara, 1986, s. 817-843.
- Uyar, T., “İcra ve İflas Hukukunda Tasarrufun İptali Davasının Konusu”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 2011, s. 211-231.
- Uyar, T., “İcra ve İflas Yasasının 97. Maddesi Üzerine Bir İnceleme”, *Ankara Barosu Dergisi*, 5, 1983, s. 51-67.

- Uyar, T., *İcra Hukukunda İstihkak Davaları*, 3. Baskı, İzmir, 1994 (Uyar, İstihkak Davaları).
- Uyar, T., Uyar A., Uyar, C., *İcra ve İflas Hukukunda Tasarrufun İptali Davaları*, Bilge Yayınevi, Ankara, 2019.
- Uygur, T., “İcra Hukukunda İstihkak Davası”, Ankara Barosu Dergisi, 1, 1974, s. 41-46.
- Dalamanlı, L., “Hacizden Mütevellit İstihkak Davaları”, Adalet Dergisi, 9, 1961, s. 902-913.
- Üstündağ, S., *İcra Hukukunun Esasları*, 7. Baskı, Nesil Matbaacılık, İstanbul, 2000, s. 272-273.
- Yazıcı, Ç., *Medeni Usul Hukukunda Karşı Dava*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021.
- Yıldırım, K., *İcra ve İflas Hukukunda İptal Davaları*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1995.
- Yılmaz, E., “Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin İcra İflas Uyuşmazlıklarında Uygulanabilirliği”, *Prof. Dr. Ramazan Arslan’a Armağan*, C.2, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 1835-1866.

STATISTICAL ANALYSIS USING THE AFTERSHOCKS DURING 2023 KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKE

Asst. Prof. Fatma Selen MADENOĞLU

Abdullah Gül University, Kayseri, Turkey, ORCID ID: 0000-0002-5577-4471

Assoc. Prof. Banu SUNGUR

Erciyes University, Kayseri, Turkey, ORCID ID: 0000-0002-0233-4317

ABSTRACT

Two earthquakes with a magnitude of 7.7 and 7.6 occurred on February 6, 2023, in Kahramanmaraş. Aftershocks centered on 11 districts continue to be experienced in the city. In this study, aftershock data that occurred in a fifty-day time period after two major earthquakes were analysed statistically. First of all, earthquakes were summarized with descriptive statistics. Normality analyzes were conducted with Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk tests and the methods were determined according to the results of normality. Earthquakes were classified as night and day earthquakes. These two related classes were compared with the Wilcoxon Test on the number of daily earthquakes and it was concluded that there was a significant difference in favor of night earthquakes. With the Runs test, it was analyzed whether the daily earthquake numbers and their average magnitudes developed by chance or not, both on the basis of provinces and districts. It has been observed that the number of earthquakes and average magnitudes over time is not coincidental. The Kruskal Wallis test was used to determine whether the difference was significant in terms of the magnitude of aftershocks between the districts and the difference was found to be significant. To identify which district differs from the others, we performed post hoc analysis. In order to determine whether the difference between earthquake magnitudes in Dulkadiroğlu and Göksun districts, where aftershocks are experienced the most, is significant or not, the Mann-Whitney U test was performed, and it was concluded that the difference was significant. The statistical analysis of aftershocks that occurred after two major earthquakes in Kahramanmaraş contribute to the research area.

Keywords: Statistical Analysis, Kahramanmaraş Earthquake, Disaster Management

1. INTRODUCTION

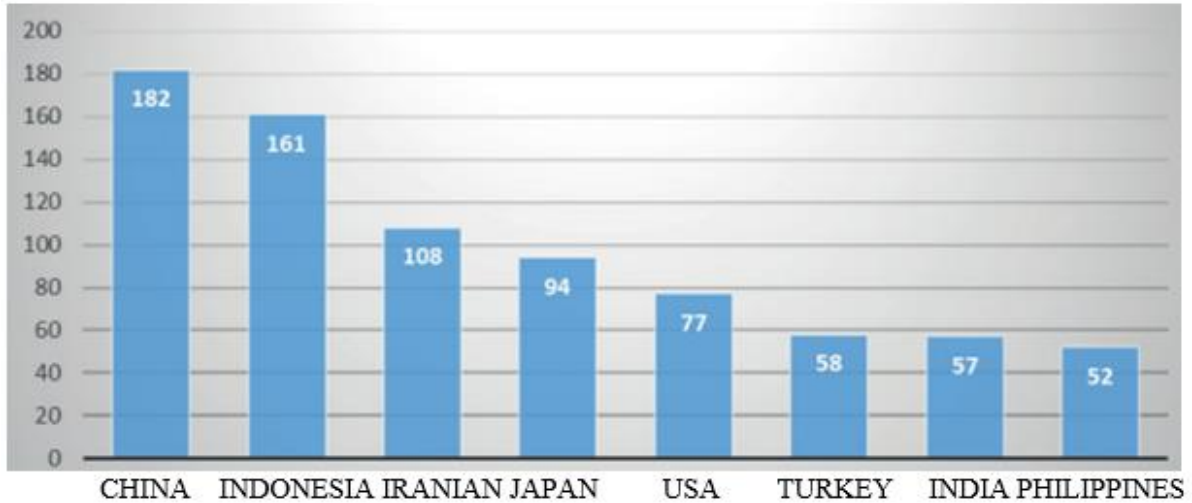
Disasters are a social phenomenon. For an event to be included in the scope of a disaster, it must have a social consequence. In terminology, disaster is defined as natural, man-made or technological events that can cause loss of life and property in the whole or a certain part of the society (AFAD, 2014). As a result of the events that have increased in number and severity throughout the world in recent years and have turned into disasters for various reasons, societies

have suffered great economic and social losses. Especially in the regions where disaster risk is high in developing countries, the urban population increases over the years and in parallel with this, more lives and property losses are experienced in disasters (UNDRR, 2016).

With the establishment of the Minister of Interior Disaster and Emergency Management Authority (AFAD) in our country in 2009, priority has been given to risk reduction activities at both national and local levels (AFAD, 2021). In this context, the implementation of the Turkish Disaster Risk Reduction Plan (TARAP) at the national level and the provincial disaster risk reduction plans (IRAP) at the local level has been a very important step. Disaster risk reduction practices at the local level have been started in Kahramanmaraş. The “Provincial Disaster Risk Reduction Plan” was prepared in the province of Kahramanmaraş, which was selected as the pilot province, with a study that lasted approximately two years.

According to the UNDRR “Poverty and Death” report, there were 7056 disasters worldwide between 1996 and 2015. More than 1.3 million people lost their lives in these disasters. It has been reported that an average of 327 deaths per disaster in low-income countries over 20 years, almost five times higher than in high-income countries. When the loss of life is classified according to disasters, it is reported that 55.6% earthquake, 17.8% typhoon or storms, 12.3% extreme heat, 11.1% flood, 1% landslide (UNDRR, 2016). As seen in the report, disasters cause the most casualties due to earthquakes in poor countries.

Earthquakes began to be recorded instrumentally for the first time in the world in 1880, with the advent of seismographs. In Türkiye, the process that started with the establishment of the Kandilli Observatory began in 1934 with the regular recording of seismographs (BDTİM 2018). In 1935, Charles Richter developed a logarithmic scale called the Richter scale, which is one of the parameters used in the measurement and evaluation of Magnitude (instrumental magnitude) earthquakes, which is defined as a measure of the energy released during an earthquake (Gülkan and Canbay 2008). The most earthquakes occurred in the world between 1990-2022 countries are presented in Figure 1. The location, time and magnitude of earthquakes contain uncertainty. As can be seen in Figure 1, Türkiye is one of the countries that have active fault lines and is generally exposed to a major earthquake hazard. In order to determine this, the energy and seismic movements accumulated on the fault lines can be determined or the date, location and magnitude of the earthquakes in the past can be determined by using statistical methods. Statistical models have been developed to eliminate this uncertainty for engineering structures that have been built or will be built (Celep and Kumbasar 1996).

Source: National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA)

Figure 1. Countries with the Most Earthquakes in the World (1990-2022)

Türkiye is one of the countries with a significant earthquake risk. 95% of the total human population living in Türkiye is in the earthquake zone, 21.5% of this population is located in the first and 31.4% in the second degree earthquake zone. 92% of the dams and 98% of the industrial facilities in Türkiye are located in the active seismic belt. Buildings in these regions have been exposed to earthquakes as of their location. Many of these structures were damaged or completely destroyed during earthquakes. In the last century, the number of earthquakes with a magnitude of 6 or more in Türkiye is 56. The damages resulting from these earthquakes are quite high, such that; 0.8% of our national income was used every year to cover the damages after earthquakes (Çavdar and Yolcu, 2018; Afad, 2019). Figure 2 demonstrates the number of earthquake from 2000 to 2023. The number of earthquakes in 2017 is 35177. Due to the earthquake in the Ege Sea, the number of earthquakes in 2017 increased remarkably compared to previous years. Due to the absence of very severe and destructive earthquakes in the following two years, the annual number of earthquakes decreased to 20000-21000 levels as the number of earthquakes decreased. In 2020, earthquakes with magnitudes between 6.5 and 6.9 occurred in Elazığ and İzmir. For this reason, the total number of earthquakes in 2020 has increased to 32767. The number of earthquakes decreased compared to the previous year, as there were no earthquakes that were too destructive and too wide-ranging in 2021 and 2022. In 2023, there were two earthquakes with a magnitude of 7.7 and 7.6 on 06 February, over the center of Kahramanmaraş. According to the earthquake statistics taken from the AFAD website on May 19, 2023, there were a total of 36476 earthquakes in Türkiye until the date specified in 2023. As can be seen in the graph, our country is an earthquake zone. In recent years, fault activity has been quite high.

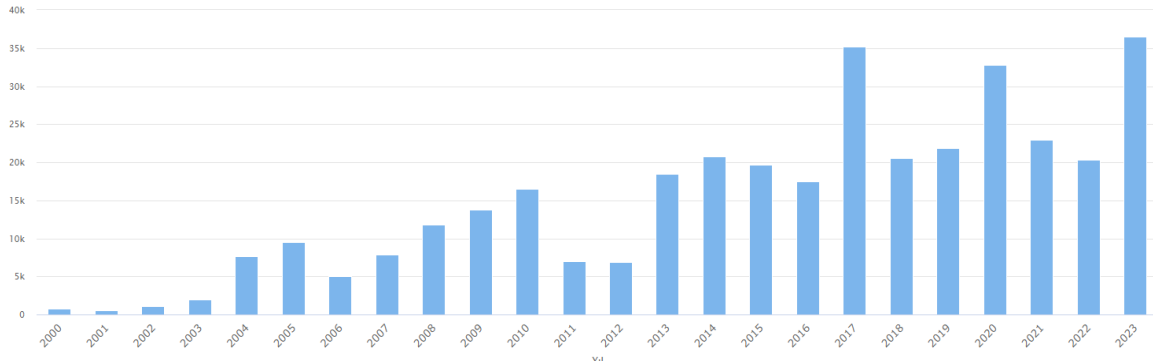

Figure 2. Number of Earthquake By Years (AFAD,2023)

While it is not known exactly when and where an earthquake will occur, the damages caused by the earthquake cannot be predicted, for example; In the 17 August 1999 Marmara earthquake, in which many people were died and thousands of buildings were completely destroyed, economic losses are estimated to be between 15-17 billion dollars (Youd et al., 2000). For this reason, it is important to determine the negativities experienced by examining the experiences of major natural disasters in order to minimize damage and loss of life (Bikçe, 2015). In addition, it is very important that disaster management approaches are prepared in detail and applied. The graph of the earthquakes that caused more than 100 loss of life and more than 1000 damaged buildings in Türkiye between 1900-2014 is shown in Figure 3 (Bikçe, 2015).

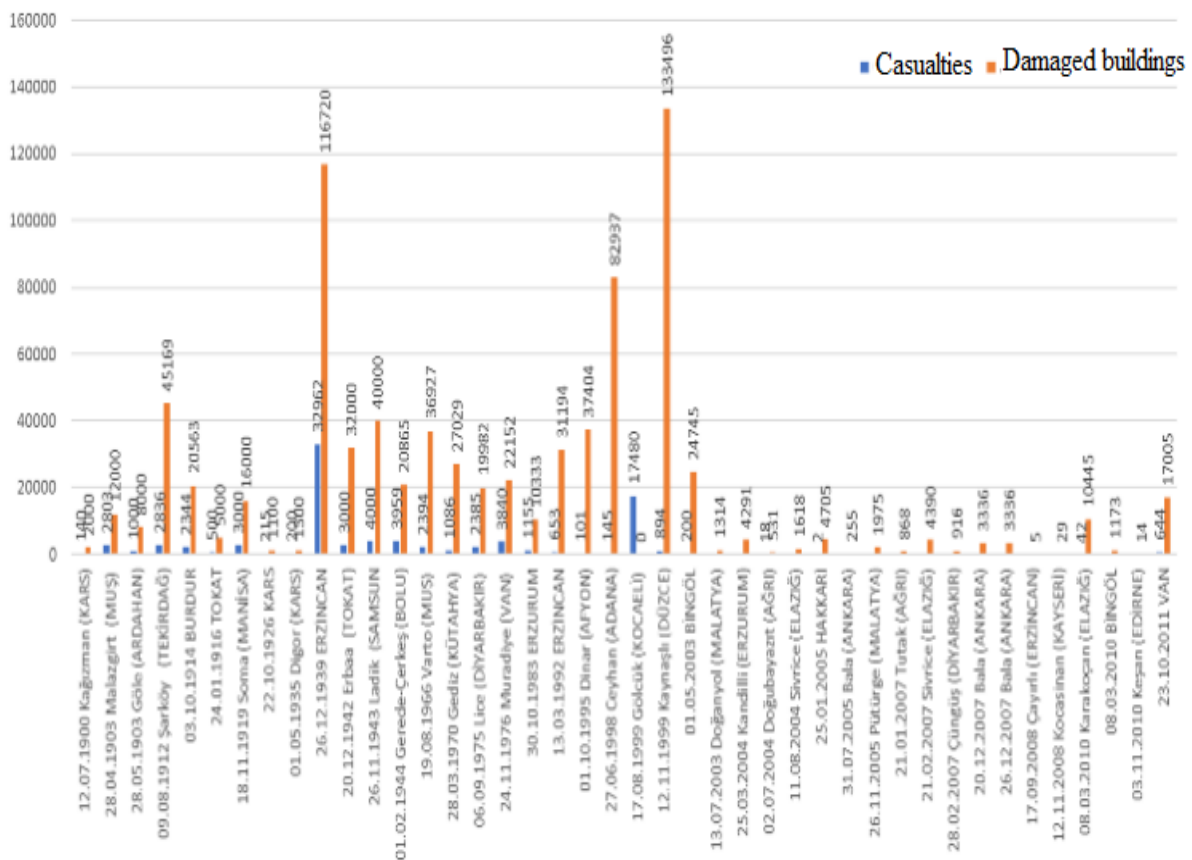

Figure 3. Earthquakes with more than 100 casualties and 1000 damaged buildings in Türkiye (Bikçe, 2015)

Kahramanmaraş is located in the northeastern part of the Mediterranean Region. There are many large and small faults in the province, especially the East Anatolian Fault. Due to this geological location of the province, it has been exposed to many earthquakes according to historical and instrumental period data (Kartal et al., 2014). Considering the earthquakes in Kahramanmaraş and its surroundings (2100 BC - 1900 AD), it can be said that the seismic activity of the region is quite high (Table 1).

Table 1. Earthquakes in Kahramanmaraş and its Surroundings

Date	Epicenter	Magnitude
131 BC	İslahiye	VII
13.12.115	Antakya	IX
128	İslahiye, K.Maraş	VIII
14.05.290	Ceyhun, Tarsus, Mersin	VIII
14.09.458	Antakya	IX
10.09.506	Antakya, Samandağ	IX
05.518	Antakya	VIII
29.05.526	Antakya, Samandağ	IX
29.11.529	Antakya	IX
561	Anazarba, Antakya	VIII
30.09.587	Antakya	IX
08.04.859	Antakya	IX
10.08.1114	Ceyhan, Antakya, K. Maraş	IX
29.11.1114	Kahramanmaraş, Urfa, Harran	VIII

On 06.02.2023, two earthquakes of magnitude Mw 7.7 and Mw 7.6 occurred at 04:17 and 13:24 Turkish time, respectively, with epicenters in Pazarcık (Kahramanmaraş) and Elbistan (Kahramanmaraş). Both earthquakes caused severe loss of life and damage in Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Gaziantep, Malatya, Kilis, Diyarbakır, Adana, Osmaniye, Şanlıurfa and Elazığ. The earthquake is effective in an area of 108,812km² covering 11 provinces in the Eastern and Southeastern Anatolia Region (Figure 4). It is possible to say that the first earthquake was more effective in Kahramanmaraş and Hatay, and the second earthquake was more effective especially in Malatya, according to the strong ground motion records of these two main shocks, which were recorded as the most destructive earthquake storms in the history of the country, field observations and the information received from the people of the region (AFAD, 2023). In the study, earthquake data for 50days after the Kahramanmaraş earthquakes on 06th February 2023 were examined.

Figure 4. The geography where the 06.02.2023 earthquakes were effective

2. METHODS AND RESULTS

The data used in this research consists of publicly available data. Data were obtained from AFAD's website. The study covers Kahramanmaraş districts. First of all, the number and magnitude of earthquakes that occurred in this city for 50 days are discussed. In order to better understand the effect of the earthquake on its occurrence time, the time period is divided into two periods as day and night. The randomness of the trend in the time series of the earthquake data was analyzed. A comparison of the districts where the earthquake took place was conducted. Two districts with the most earthquakes were determined. The difference between them in terms of earthquake magnitudes was discussed. In the study, the daily number of earthquakes and the daily average earthquake magnitudes were determined as variables. Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) statistical package program was used to evaluate the obtained data. Descriptive statistics, Normality, Wilcoxon, Run, Kruskal Wallis, post doc, Mann Whitney U test statistical analysis methods were used in the evaluation.

2.1. Descriptive Statistics

A data set might be a representation of the full population or a sample of a population, and descriptive statistics are short informative coefficients that sum up a given data set. Examination of the data distribution through statistics such as arithmetic mean, mode, median, skewness and kurtosis coefficients are stated as descriptive methods (Abbott, 2011).

Table 2 presents the descriptive statistics of two variables used in the study. Descriptive information includes the averages, median, skewness, kurtosis, standard deviation for the daily number of earthquakes and average earthquake magnitude data. According to Table 2, the mean value of number of earthquakes is 117, there are minimum 84 and maximum 296 earthquakes per day in a fifty-day period. The daily earthquake magnitudes over 50 days is 2.1, and the average daily earthquake magnitude is minimum 1.8 and maximum 4.0.

Table 2. Descriptive Statistics

		Statistic
The number of earthquakes	Mean	177,1
	Median	163,0
	Std. Deviation	57,7
	Minimum	84,0
	Maximum	296,0
	Skewness	0,3
	Kurtosis	-0,9
Average magnitudes	Mean	2,1
	Median	2,0
	Std. Deviation	0,4
	Minimum	1,8
	Maximum	4,0
	Skewness	2,6
	Kurtosis	9,0

2.2. Normality Test

The arithmetic mean, mode and median are equal or close, the skewness and kurtosis coefficients are close to 0 within the limits of ± 1 , and the skewness and kurtosis indices calculated by dividing the skewness and kurtosis coefficients by their own standard errors are close to 0 within the limits of ± 2 . The fact that the coefficient of variation, which expresses the ratio of the standard deviation and the mean as a percentage, is between 20 and 25, is considered as evidence for the existence of a normal distribution (Tabachnick & Fidell, 2013; Wilcox, 2012). If the sample size is larger than 35, the Kolmogorov-Smirnov (K-S) test (McKillup, 2012) can be used, and if the sample size is small, the Shapiro-Wilk test (Shapiro & Wilk, 1965) can be used. The fact that the p value calculated as a result of the test is greater than $\alpha = .05$ is considered as evidence of normal distribution of the scores at this significance level (Mertler and Vannatta, 2005).

In this study, aftershock data after two major earthquakes in Kahramanmaraş province were analyzed statistically. For this purpose, first of all, a normality test was performed on the data set to decide which statistical method to use. If the data set shows a normal distribution, we use parametric tests. If the parametric tests do not show a normal distribution, the non-parametric tests are used. Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk tests are used to understand whether the data set fitted to normal distribution. Normality test is performed for all data sets. The significance level (*p values*) of all data sets is 0.05.

Parametric tests are used in the analysis of normally distributed data, and non-parametric tests are used in the analysis of non-normally distributed data. In this case, since the assumption of normality is not provided in the study, the tests to be used are non-parametric tests.

2.3. Wilcoxon Test

The Wilcoxon test can be used when there are repeated values and when the sample subject to the research is measured in two or two different conditions. This test is a non-parametric alternative to the t-test. But instead of comparing the means, the Wilcoxon test converts the values into two different time periods (Time 1 and Time 2) to rank and compare the values and

tests whether there is a change in the values between these two time periods (Kalaycı, 2008). During the 50-day period, earthquakes were separated as day and night earthquakes and the number of day and night earthquakes were determined on a day-by-day basis. The hypotheses established in the Wilcoxon sign test are as follows.

H_0 : There is no significant difference between the day and night occurrences of earthquakes.

H_1 : There is a significant difference between the day and night occurrences of earthquakes.

Wilcoxon test analyzed whether there is a significant difference between the number of earthquakes day and night (Table 3). The number of negative rows (29) is greater than the number of positive rows (19). Equality was found in both lines. This means that night earthquakes are more than day earthquakes. The significance value (p) is 0.038. When the probability values of the test statistics given in Table 4 are less than 0.05, H_0 hypothesis is rejected and it is decided that there is a statistically significant difference between the day and night occurrences of earthquakes at the 0.05 significance level. The number of day and night earthquakes showed a significant difference in favor of night earthquakes.

Table 3. Wilcoxon Test Results

		N	Mean Rank	Sum of Ranks
Day-Night	Negative Ranks	29 ^a	27,26	790,50
	Positive Ranks	19 ^b	20,29	385,50
	Ties	2 ^c		
	Total	50		

a. Day < Night

b. Day > Night

c. Day = Night

Wilc. Z stat. -2,078^b

P ,038

a. Wilcoxon Signed Ranks Test

b. Based on positive ranks.

2.4. Runs Test

The mathematicians Abraham Wald and Jacob Wolfowitz developed a runs test, also known as the Wald–Wolfowitz runs test. A runs test is a statistical analysis that identifies any factors that might have an impact on data patterns, thereby assisting in determining the randomness of the data. The runs test model is crucial for establishing whether a trial result is truly random, especially when the difference between random and sequential data has implications for theories and analyses that occur later.

We perform a runs test to analyze whether the trend in the time series of earthquake data is developing randomly. The number of earthquakes for fifty day is shown in Figure 5. The average earthquake magnitude is presented in Figure 6.

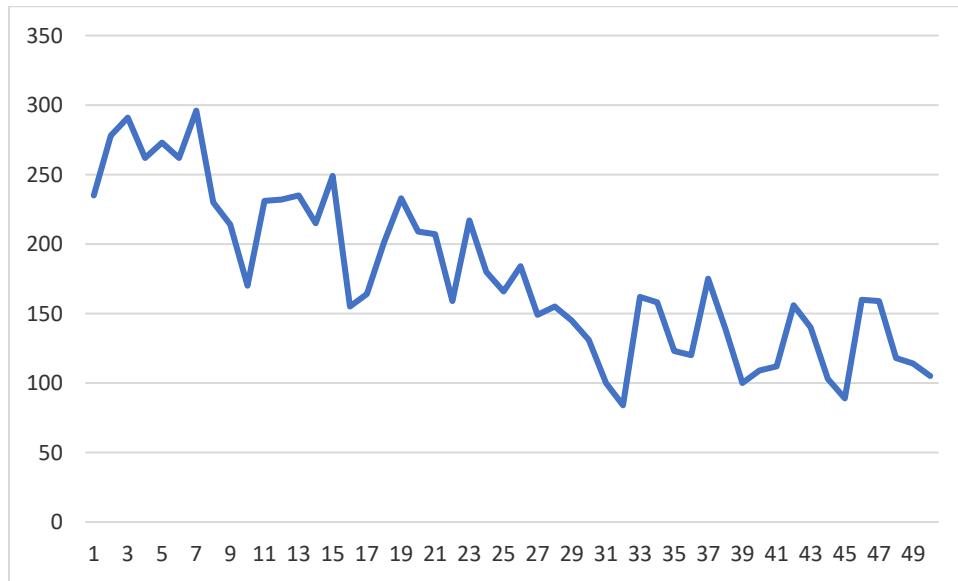

Figure 5. The number of earthquakes that occur after 06.02.2023

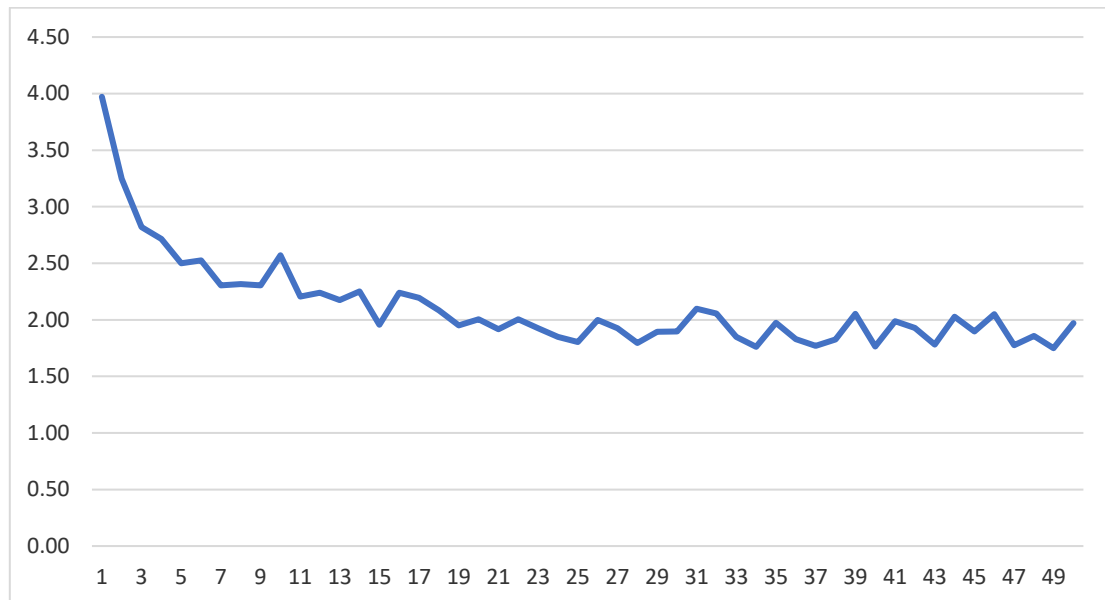

Figure 6. The average earthquake magnitudes that occur after 06.02.2023

It has been tested whether the daily number of earthquakes in Kahramanmaraş and the daily average magnitudes of earthquakes are coincidental in the 50-day time period. Table 4 presents the results of runs test. The runs values were 8 for the number of earthquakes and 18 for the average earthquake magnitudes. The significance value for earthquake numbers was $0.00 < 0.05$ and the significance value for earthquake magnitudes was $0.022 < 0.05$. This result shows that the data did not develop by chance.

Table 4. Runs Test

	The number of earthquakes	Average earthquake magnitudes
Test Value ^a	163,00	2,00
Cases < Test Value	25	25
Cases >= Test Value	25	25
Total Cases	50	50
Number of Runs	8	18
Z	-5,144	-2,286
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000	,022
a. Median		

2.5. Kruskal-Wallis Test

The Kruskal-Wallis test is used to test whether the mean of two or more samples differ significantly from each other. It is the non-parametric equivalent of one-way analysis of variance (ANOVA).

Table 5 presents the descriptive statistics of Kahramanmaraş districts. In order to analyze whether 11 Kahramanmaraş districts differ from each other in terms of earthquake magnitudes, we apply the Kruskal-Wallis Test to our data that cannot provide the normality assumption. We applied the Kruskal-Wallis test (Table 6). Since the p value is $0.00 < 0.05$, at least one of these 11 districts differs significantly from the others in terms of average earthquake magnitudes. We do post hoc analysis to determine which district is different from the other. Pazarcık and Andırın are similar to each other and different from the others. Dulkadiroğlu and Türkoğlu are similar to each other and different from the others. Cağlayanerit, Onikişubat, Elbistan, and Afşin are similar to each other and different from the others. Ekinözü, Göksun, and Nurhak are similar to each other and different from the others.

Table 5. Descriptive Statistics

	N	Range	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Pazarcık	1023	4,9	0,6	5,5	2,1	0,8
Dulkadiroglu	1441	4,1	0,5	4,6	1,9	0,7
Türkoğlu	1219	4,6	0,3	4,9	1,9	0,7
Cağlayanerit	105	4,2	0,8	5,0	2,3	0,8
Ekinözü	260	4,3	1,2	5,5	2,5	0,8
Göksun	2251	5,1	0,8	5,9	2,5	0,8
Nurhak	574	4,0	1,1	5,1	2,5	0,8
Onikişubat	885	4,1	0,9	5,0	2,3	0,7
Elbistan	752	3,3	1,0	4,3	2,2	0,6
Andırın	251	3,3	0,9	4,2	2,1	0,5
Afşin	93	2,8	1,2	4,0	2,4	0,6

Table 6. Kruskal-Wallis Test Results

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	578,043	10	57,804	109,266	,000
Within Groups	4678,144	8843	,529		
Total	5256,187	8853			

2.6. Mann Whitney U Test

The Mann-Whitney U test is a non-parametric statistical test used to examine whether two samples whose quantitative scale observations are given come from the same distribution. Dulkadiroğlu and Göksun districts, which are the two districts with the highest earthquakes, were selected to applied Mann Whitney U method (Table 7). Since $p=0.00 < 0.05$, there is a significant difference in earthquake magnitudes in Dulkadiroğlu and Göksun districts and the magnitude of earthquakes centered in Göksun is high.

Table 7. Mann Whitney U Results

	DulkGöksun	N	Mean Rank	Sum of Ranks
DulkGöks	Dulkadiroglu	1441	1318,84	1900449,50
	Göksun	2251	2184,29	4916828,50
	Total	3692		
p	,000			

3. GENERAL EVALUATION AND CONCLUSIONS

In this study, statistical analysis was performed on aftershock data that occurred fifty days after two significant earthquakes in Kahramanmaraş. First, descriptive statistics were used to summarize earthquakes. Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk tests were used to assess the data for normality, and analysis techniques were chosen based on the results. The results show that we use the non parametric methods. There are two categories of earthquakes: daytime and nighttime. When the number of daily earthquakes in these two linked classes was compared using the Wilcoxon Test, it was found that there was a substantial difference in favor of night earthquakes. The number of earthquakes and average magnitudes, both based on districts, were tested using the Runs test to figure out if they were the result of random variation. The difference in aftershock magnitude between the districts was found to be significant using the Kruskal Wallis test, which was used to assess whether the difference was significant. To determine which district differs from the others, we perform post hoc analysis. The Mann-Whitney U test was used to assess whether or not the difference between the earthquake magnitudes in the districts of Dulkadirolu and Göksun, where earthquakes are the greatest, is significant. The result showed that the difference was significant. The researcher will benefit from the statistical analysis of the aftershocks that followed two significant earthquakes in Kahramanmaraş.

REFERENCES

- Abbott, M. L. (2011). *Understanding educational statistics using Microsoft Excel and SPSS*. United States: John Wiley & Sons, Inc.
- AFAD. (2014). Açıklamalı afet terimleri sözlüğü. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı 2014.
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. “Turkey’nin Depremselliği”. <https://www.afad.gov.tr/> (18.09.2019).
- AFAD. (2021). AFAD ve Tarihçesi. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, <https://www.afad.gov.tr/afad-hakkinda> Erişim tarihi: 21.04.2022
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. “06 Şubat 2023 Kahramanmaraş (Pazarcık ve Elbistan) Depremleri Saha Çalışmaları Ön Değerlendirme Raporu”. <https://www.afad.gov.tr/> (24.02.2023)
- BDTİM, (2018), Geçmişten günümüze Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, <http://www.koeri.boun.edu.tr/new/tr/> tarihçe, [Erişim 06 Ocak 2020].
- Bikçe M. “Turkey’de Hasara ve Can Kaybına Neden Olan Deprem Listesi (1900-2014)”. 3. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı, İzmir, Turkey, 14-16 Ekim 2015.
- Celep Z., Kumbasar N., (1996), Yapı dinamiği ve deprem mühendisliğine giriş, Sema Matbaacılık, İstanbul.
- Çavdar, Ö., & Yolcu, A. (2018). Mevcut bir okul binasının Türk Bina Deprem Yönetmeliği 2018’e göre yapısal düzensizliklerinin incelenmesi. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(2), 153-164.
- Gülkan P., Canbay E., (2008), Binalar için deprem mühendisliği temel ilkeler, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 1. Baskı, 1-15, Ankara.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Kartal, R. F., Kadirioglu, F. T. & Apak, A. (2014). Deprem aktivitesinin bölgenin neotektoniği ile ilişkisi. 67. Türkiye Jeoloji Kurultayı, 14-18 Nisan 2014, MTA Genel Müdürlüğü Kültür Sitesi, Ankara.
- McKillup, S. (2012). *Statistics explained: An introductory guide for life scientists* (Second edition). United States: Cambridge University Press.
- Mertler, C. A., & Vannatta, R. A. (2005). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation* (third edition). United States: Pyrczak Publishing.
- Shapiro, S. S., & Wilk, M. B. (1965). An analysis of variance test for normality (Complete samples). *Biometrika*, 52(3/4), 591-611.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (Sixth edition). United States: Pearson Education.
- UNDRR. (2016). *Poverty & death: Disaster mortality 1996-2015*. United Nations Office for Disaster Risk Reduction.
- Wilcox, R. R. (2012). *Modern statistics for the social and behavioral sciences: A practical introduction*. United States: Chapman & Hall/CRC Press.
- Youd, T. L., Bardet, J. P., & Bray, J. D. (2000). Kocaeli, Turkey, earthquake of August 17, 1999 reconnaissance report.

REKABETÇİ TUTUM VE PSİKOLOJİK BELİRTİLER

Lisans Öğrencisi Sude YİĞİT

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-3548-946X

Lisans Öğrencisi, Feride BOĞAZKESEN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-3339-3125

Doç.Dr. Meryem Berrin BULUT

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-8476-8700

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca toplumun bir parçası olan insanoğlu bulunduğu toplumda var olmaya çalışırken diğer insanlardan daha iyi olma çabası içerisine girmektedir. Böylelikle, daha iyi olma arzusu ile rekabetçi tutum sergileyebilmektedir. Bunun sonucunda, rekabet kişide bazı psikolojik belirtilerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu araştırmanın amacı, psikolojik belirtilerin alt boyutlarından olan hostilite ve olumsuz benliğin yordayıcısı olarak rekabetçi tutumların incelenmesidir. Aynı zamanda yapılan çalışmada cinsiyete göre rekabetçi tutum ve psikolojik belirtiler incelenmiştir. Çalışmanın örneklem grubunu 18 yaş ve üzeri 317 (175 kadın, 140 erkek) gönüllü katılımcı oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Rekabetçi Tutum Ölçeği, Kısa Semptom Envanteri ve demografik bilgi formu kullanılmıştır. Çalışmada toplanan veriler bağımsız gruplar t-testi, korelasyon analizi ve hiyerarşik regresyon analizi ile çözümlenmiştir. Analiz sonucunda hostilite ve olumsuz benliğin cinsiyete göre farklılık gösterdiği; rekabetçi tutumun ise anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Rekabetçi tutumun hostilite ve olumsuz benlik ile arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Aynı zamanda rekabetçi tutumun hostilite ve olumsuz benliği anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur. Buna göre rekabetçi tutum puanları arttıkça hostilite ve olumsuz benlik puanları da artmaktadır. Yapılan çalışma sonrası elde edilen bulgular alanyazın temelinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rekabet, hostilite, olumsuz benlik.

COMPETITIVE ATTITUDE AND PSYCHOLOGICAL SYMPTOMS

ABSTRACT

Human beings, who have been a part of society throughout human history, strive to be better than other people while trying to exist in their society. Thus, they may exhibit a competitive attitude and desire to improve themselves. As a result, competition may lead to some

psychological symptoms. The aim of this study is to examine competitive attitudes as a predictor of hostility and negative self, which are sub-dimensions of psychological symptoms. At the same time, competitive attitudes and psychological symptoms were examined according to gender. The sample group comprised 317 (175 female, 140 male) volunteer participants aged 18 and over. Competitive Attitude Scale, Brief Symptom Inventory, and demographic information form were used as data collection tools. The data collected in the study were analyzed by independent samples t-test, correlation analysis, and hierarchical regression analysis. As a result of the analysis, it was determined that hostility and negative self differed according to gender, while competitive attitude did not show a significant difference. Significant positive correlations were found between competitive attitude, hostility, and negative self. It was also found that competitive attitude significantly predicted hostility and negative self. Accordingly, hostility and negative self-scores increase as competitive attitude scores increase. The current findings were discussed on the basis of the literature.

Keywords: Competition, hostility, negative self.

GİRİŞ

İnsanoğlu yaşam boyunca sürekli olarak toplumsal değişim ve gelişim içinde ilerlemektedir. Toplumdaki bu değişim ve gelişim içinde insanlar bir yandan yeni gruplar oluştururken bir yandan da var olan gruplara dahil olmaktadır. İnsanlar, bu grupların üyesi olma ve aynı zamanda o gruplarda varlıklarını gösterme çabasındadırlar (Köroğlu Yıldız ve Akbağ, 2008). Her birey toplum içinde hem yer ediniş toplumun bir parçası olmak hem de o toplumda bireyselliğini ortaya çıkarmak için çabalamaktadır (Yenidünya, 2005). TDK'da (2022) rekabet "aynı amacı güden kimseler arasındaki çekişme, yarışma, yarış" olarak tanımlanmaktadır. Kişi bulunduğu durumda/pozisyonda diğerlerinden daha iyi olmak, daha ileride olmak için çaba harcayarak rekabet içinde olabilmektedir. İnsana ait bir dürtü olarak görülen (Çantaoğlu, 2022) rekabetçilik tarih boyunca var olmaktadır (Yenidünya, 2005). Kısaca ifade etmek gerekirse, her zaman var olabilen rekabet, insanın bulunduğu her yerde ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, iş yerinde aynı pozisyonda olan bireylerin kendilerini diğerlerinden öne çıkarmak için; okul hayatında öğrencinin arkadaşlarından daha yüksek notlar alarak bir adım öne çıkma çabası ile; çocukken oynanan oyunu kazanmak için; aile içinde kardeşlerin ebeveynlerinden daha çok ilgi görmek için rekabetçi tutuma sahip oldukları görülmektedir. Rekabet ortamı zaman geçtikçe istenilen elde edilemediğinde bireyler için can sıkıcı duruma dönüşebilir (Birel, 2012). Yeterli düzeyde ortaya çıkan rekabet bireyin psikolojik sağlığına olumlu bir etki sağlayabilmektedir.

Aksi takdirde aşırı rekabet bireyin kazanma, rekabet içine girdiği kişilerden önde olma hırsı, benliğinde olumsuzluk yaratabilir. Rekabet sonucunda birey kendisini diğerleriyle kıyaslayarak, kendisini onlardan aşağıda görerek yetersizlik duygusuna kapılabilir. Aynı zamanda kişide oluşan aşırı rekabet karşı tarafa yönelik gizli bir düşmanlık beslemesine, karşı tarafla sürekli kendini kıyaslamasına sebep olabilir. Birey, rekabete girdiği kişiyi düşmanymış gibi algılamaya başlayabilir. Bu durum da bireyin ilişkilerinde ve kendi psikolojik sağlığı açısından problem durumuna dönüşebilir (Horney, 2007, ss. 167-198 akt. Birel, 2012).

Benlik, kişinin kendisini diğer insanlar içinde nasıl konumlandığı, kendisine verdiği değer ile ilgilidir (Yurtseven, 2021). Olumsuz benlik, kişinin kendisini başkaları ile kıyaslaması sonucu küçük görmesi, yetersiz hissetmesi, suçluluk ve başarısızlık duygusuna kapılması ile ortaya çıkmaktadır (Düzgün, 2010). Birey istek ve ihtiyaçları ile ilgili kendisine yönelik rahatsızlık veren engellenme durumunda benlik bütünlüğünün tehlikede olduğunu düşünerek öfkeye kapılabilir (Yurtseven, 2021). Bireyin bu öfke duygusunu dışı vurumunda istenmedik bir şekilde davranması sorunlara yol açabilir. Hostilite, kişinin başkalarına zarar verecek kadar sinirlilik, kızma, bir şeyleri kırıp dökme isteği gibi saldırganca tutum sergilemesi ile ortaya çıkmaktadır (Düzgün, 2010; Yurtseven, 2021).

Psikanalitik kurama göre rekabet, bireyin çocukluk döneminden getirdiği kıskançlık, üstünlük çabalarının ilerlemesi sonucu oluşmaktadır. Çocukluk döneminde bireyde meydana gelen çatışmalar kendisini iç ve dış çatışma olarak göstermektedir (Corman, 1996 akt. Köroğlu, 2008). İç çatışma, bireyin iç dünyasında meydana gelirken dış çatışma bireyin çevresine yöneliktir. Çocuklukta birey karşı cinsteki ebeveynine olan ilgisinden dolayı hemcinsi olan ebeveyni ile rekabet içine girmektedir (Burger, 2006). Daha sonraki dönemlerde ise kardeş kıskançlığı ile karşımıza çıkabilmektedir rekabet (Geçtan, 2006, ss. 37-39 akt. Birel, 2012). Ebeveynleri tarafından daha çok ilgi görmek isteyen çocuk kardeşi ile rekabete girebilmektedir. Rekabet hem çocukluk döneminde karşımıza çıkan ödipus kompleksinin sona ermemesi hem de kardeş kıskançlığının bitmemesi sonucu ilerleyen dönemlerde saldırganlık ve düşmanlık duygusunun ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Corman, 1996 akt. Köroğlu, 2008). Aynı zamanda üstünlük çabası sonucu rekabet içine girebilen birey kendisinin olumsuz yönlerini bastırma, güçlü bireyler arasında kendisini öne çıkarma ve diğerlerinden daha üstün olduğunu gösterme çabasına girebilmektedir. Horney'e (1986) göre güç, zenginlik, saygınlık elde etmek için birey sürekli bir mücadele ve rekabet içinde olmalıdır. Bu durumda rekabet herkeste olabilen normal bir durum iken rekabetçi tutumun ilerlemesi çatışmalara yol açabilmektedir (akt. Yenidünya, 2005). Bireyde rekabet duygusu arttıkça karşı tarafa olan düşmanlık artabilir.

Aynı zamanda rekabete giren birey olumsuzluklarla da karşılaşabilir. Diğer bir ifadeyle, birey rekabet duygusuyla harekete geçtiğinde yaşadığı yenilgiler sonucu kendisini yetersiz ve/veya küçük görebilir. Aşırı rekabetle hareket eden birey, tek bir yenilgi sonucunda bile kendisini normalin dışında eleştirerek yetersiz ve başarısız hissedebilir.

Rekabet, tarih boyunca hep var olan durum olmasına rağmen rekabet ile ilgili yeterli sayıda çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Alanyazında bulunan çalışmalara bakıldığında rekabetçi tutum ve psikolojik semptomlar arasındaki ilişkinin araştırıldığı ve ulaşılabilen tek çalışmayı Birel (2012) lise örneklemini üzerinde gerçekleştirmiştir. Mevcut çalışmanın yetişkin bireylerin rekabetçi tutum ile psikolojik semptomları arasındaki ilişkiyi ele alması açısından alanyazına farklı ve özgün bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, rekabetçi tutum ile psikolojik belirtilerden hostilite ve olumsuz benlik arasındaki ilişkinin anlamlılığını tespit etmektir. Aynı zamanda çalışmada kullanılan değişkenlerin (rekabetçi tutum, hostilite, olumsuz benlik) cinsiyet açısından anlamlı farklılığa yol açıp açmadığı da incelenmektedir.

YÖNTEM

Katılımcılar: Çalışmanın katılımcılarını 18 yaş ve üzeri 317 kişi ($n_{kadın}= 178$ ve $n_{erkek}= 139$) oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 36,75 ve yaşa bağlı standart sapma değeri 11,83'tür (yaş aralığı 18-66). Büyük bir çoğunluğunu ($n= 205$) üniversite mezunlarının oluşturduğu katılımcılar farklı meslek gruplarından ve öğrencilerden meydana gelmektedir. Medeni durumlarına göre ise katılımcıların yaklaşık yarısının evli ($n= 182$) ve diğer yarısının ($n= 135$) da bekar olduğu belirtilebilir.

Veri Toplama Araçları: Çalışmanın verilerini toplamak amacıyla rekabetçi tutum ölçeği, kısa semptom envanteri ve demografik bilgi formu kullanılmıştır. Ölçekler ve forma ait bilgiler aşağıda verilmektedir.

Rekabetçi Tutum Ölçeği: Ölçek Akbayırlı (1998) tarafından geliştirilmiştir. 23 madde ve üç faktörden (rekabetçi haz, sonuç odaklılık ve kıyaslama) oluşmaktadır. Ölçeğin değerlendirilmesinde 5'li Likert tipi ([1] kesinlikle katılmıyorum-[5] kesinlikle katılıyorum) bir derecelendirme kullanılmıştır. Akbayırlı (1998) çalışmasında tüm ölçek için Cronbach alfa katsayısını 0,95; rekabetçi haz için 0,90; sonuç odaklılık için 0,87 ve kıyaslama için 0,82 olarak tespit etmiştir. Bu çalışmada ise tüm ölçek için 0,87; rekabetçi haz için 0,82; sonuç odaklılık 0,53 ve kıyaslama için 0,63 olarak saptanmıştır.

Kısa Semptom Envanteri: Derogatis (1992) tarafından geliştirilen envanter Şahin ve Durak (1994) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçekte 53 madde ve 5 boyut (anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite) bulunmaktadır. Bu çalışmada bu boyutlardan sadece ikisi (olumsuz benlik ve hostilite) kullanılmıştır. Ölçeğin değerlendirilmesinde 5’li Likert tipi ([1] hiç-[5] ileri derecede) bir derecelendirme kullanılmıştır. Şahin ve Durak (1994) iç tutarlılık katsayılarını şu şekilde raporlamıştır: obsesif kompulsif (0,72), paranoid düşünceler (0,72), hostilite (0,76), fobik anksiyete (0,64), psikotizm (0,66), somatizasyon (0,78), kişilerarası duyarlılık (0,71), depresyon (0,81), anksiyete (0,80) ve ek maddeler (0,61). Mevcut çalışmada ölçeğin kullanılan boyutları için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı şu şekildedir: olumsuz benlik $\alpha=0,87$ ve hostilite $\alpha=0,73$.

Demografik Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından oluşturulan formda cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve meslek ile ilgili maddeler bulunmaktadır.

Verilerin Analizi ve İşlem: Çalışmanın verilerinin toplanmasından önce ilgili üniversitenin sosyal bilimler etik kurulundan gerekli izinler alınmıştır. Veriler Google Forms ile çevrimiçi olarak toplanmıştır. Ölçek maddeleri öncesinde, katılımcılar “bilgilendirilmiş gönüllü onam formunu” doldurmuşlardır. Bu formda çalışmanın amacı, kimler tarafından yürütüldüğü, ne kadar süreceği, katılımcıların istedikleri anda çalışmadan ayrılacakları, çalışma hakkında bilgi alabilecekleri iletişim bilgileri bulunmaktadır. Çalışmanın verileri SPSS 25 ile çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde nicel analiz tekniklerinden korelasyon ve regresyon analizlerinden faydalanılmıştır.

BULGULAR

Çalışmada ilk olarak değişkenlerin cinsiyetlere göre farklılığı (bk. Tablo 1) ve sonrasında değişkenler arasındaki ilişkiler (korelasyon için bk. Tablo 2 ve regresyon için bk. Tablo 3) verilmiştir.

Tablo 1.

Çalışmanın değişkenlerinin cinsiyetlere göre değerlendirilmesi.

Değişkenler	Cinsiyetin iz	N	Ort.	ss	t	p
Hostilite	Kadın	178	2,28	0,61	1,99	0,048*
	Erkek	139	2,15	0,61		
Olumsuz benlik	Kadın	178	2,15	0,68	2,76	0,006*
	Erkek	139	1,94	0,65		
Rekabetçi tutum	Kadın	178	3,11	0,56	-0,12	0,905
	Erkek	139	3,11	0,50		
Rekabetçi haz	Kadın	178	3,08	0,68	-0,21	0,837
	Erkek	139	3,09	0,64		

Sonuç odaklılık	Kadın	178	3,28	0,55	-0,31	0,759
	Erkek	139	3,30	0,49		
Kıyaslama	Kadın	178	2,94	0,66	0,27	0,786
	Erkek	139	2,92	0,59		

*p<0,05

Tablo 1’de görüldüğü gibi çalışmanın değişkenlerinden sadece hostilite ve olumsuz benlik için kadın ve erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre hem hostilite (Ort.kadın= 2,28, SS_{kadın}= 0,61; Ort.erkek= 2,15, SS_{erkek}= 0,61) hem de olumsuz benlik (Ort.kadın= 2,15, SS_{kadın}= 0,68; Ort.erkek= 1,94, SS_{erkek}= 0,65) için kadınların ortalama puanlarının erkeklerinkinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmektedir ($t_{\text{hostilite}}= 1,99$ ve $t_{\text{olumsuzbenlik}}=2,76$).

Tablo 2.

Çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkiler.

Değişkenler	n	Ort	ss						
				1	2	3	4	5	6
1.Hostilite	317	2,2	0,6	-	0,6	0,1	0,18*	0,1	0,1
		2	1		6*	8*		3*	5*
2.Olumsuz benlik	317	2,0	0,6		-	0,1	0,13*	0,1	0,2
		6	7			7*		2*	1*
3.Rekabetçi tutum	317	3,1	0,5			-	0,94*	0,8	0,8
		1	3					2*	0*
4.Rekabetçi haz	317	3,0	0,6				-	0,6	0,6
		8	6					9*	4*
5.Sonuç odaklılık	317	3,2	0,5					-	0,4
		9	2						9*
6.Kıyaslama	317	2,9	0,6						-
		4	3						

*p<0,05

Çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkilerin verildiği Tablo 2 incelendiğinde rekabetçi tutumun hostilite ($r= 0,18$, $p < 0,05$) ve olumsuz benlik ($r= 0,17$, $p < 0,05$) ile arasında olumlu yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir.

Tablo 3.

Psikolojik belirtilerin yordayıcıları.

Yordayıcı Değişken	Yordanan Değişken	B	t	p	R ²	Uyarlanmış R ²	ΔF
			2	0	3		4
Rekabetçi tutum	Hostilite	0,18	3,2	0,0	0,0	0,03	10,
			8	0	3		73

Tablo 3 incelendiğinde hem olumsuz benlik ($\beta= 0,17, p < 0,05$) hem de hostiliteyi ($\beta= 0,18, p < 0,05$) rekabetçi tutumun anlamlı olarak yordadığı görülmektedir. Rekabetçi tutum her iki değişkendeki varyansın %3'ünü açıklamaktadır.

TARTIŞMA

Bu araştırmada, rekabetçi tutum ile psikolojik semptomlardan olumsuz benlik ve hostilitenin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Ayrıca, rekabetçi tutum ile psikolojik semptomlar arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ve rekabetçi tutumun hostilite ve olumsuz benliği yordayıp yordamadığı da incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre cinsiyetin yalnızca hostilite ve olumsuz benlikte farklılaştığı; rekabetçi tutumun hem hostilite hem de olumsuz benlik ile olumlu yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu; rekabetçi tutumun olumsuz benlik ve hostiliteyi anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur.

Cinsiyet ile rekabetçi tutum arasındaki ilişkiye bakıldığında ölçekten alınan ortalama puan ve ölçeğin alt boyutlarından alınan puanlara göre anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde farklı bulgular olduğu tespit edilmiştir. Birel (2012) lise öğrencileri üzerinde yaptığı bir çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla rekabetçi tutum sergilediklerini saptamıştır. Kesebir (2019) kadınların erkeklere göre daha az rekabetçi olduğunu belirtmiştir ve bunu geçmişte yapılan çalışmalar ışığında evrimsel psikoloji yardımıyla açıklamıştır. Bu bakış açısına göre kadınlar ataerkil toplum içerisinde daha çok ev içerisindeki rollere sahipken erkeklerin kadınlar için rekabet etmesi gerekmektedir. Bu yönüyle araştırmada elde edilen bulgunun literatürle çeliştiği gözükmemektedir ancak günümüzde kadınların da belirlenen rollerin dışına çıkmaya başlamasının araştırmanın bulgularındaki bu farklılığı açıklayabileceği belirtilebilir. Hostilite ve olumsuz benlikten alınan ortalama puanların kadınlarda anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Alanyazın incelendiğinde mevcut çalışmayla hem tutarlı hem de tutarsız bulguların olduğu tespit edilmiştir. Mevcut çalışmanın bulguları ile tutarlı olarak, Düzgün (1995) lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada olumsuz benlik ve hostilitenin kız öğrencilerinde daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bu çalışmanın bulgularından farklı olarak, Callak (2019) çalışmasında erkeklerde hostilite ve olumsuz benliğin daha yüksek olduğunu raporlamıştır. Yine mevcut çalışmadan farklı olarak, Karahancı (2020) tarafından yapılan çalışmada erkeklerin hostilite puanları daha yüksek çıkarken olumsuz benlik cinsiyete göre anlamlı olarak farklılık göstermemektedir. Her ne kadar toplumda kadınlar ev içi ortamdan ayrılmaya başlasalar bile birçok alanda engellemeye maruz kalabilmektedirler. İş yaşamındaki engellemelerden ehliyet almak için kursa yazılmaya kadar birçok müdahaleyle karşılaşan kadınlar üzerinde baskı ve

engellenmişlik hissi oluşmuş olabilir. Bu hisler kişide hostilete puanlarının yüksek çıkmasına sebep olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra bu engelleme cümlelerini sürekli duyan kadınlarda olumsuz benlik algısı oluşmuş olabilir.

Bu çalışmada, hostilete ve olumsuz benlik ile rekabetçi tutum arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Alanyazın taraması yapıldığında rekabet ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Temli'nin (2019) yaptığı çalışmada rekabet arttıkça sözel saldırganlık ve öfke düzeyinin arttığı; düşmanlık düzeyinin azaldığı raporlanmıştır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında rekabet, hostiletenin anlamını karşılayan öfke düzeyi ve saldırganlıkla olumlu yönde ilişkiliyken, öfke düzeyi ve saldırganlığın ileri boyutu olarak sayılabilecek düşmanlık da olumsuz yönde ilişkilidir. Rekabet içerisindeki insanlar etraflarındaki insanlardan daha iyi bir konumda olmak istedikleri için kendilerini bir yarış içerisinde gibi hissedebilirler (Akbayırılı, 1998). Kendilerini sürekli etraflarındaki insanlarla kıyaslama içerisinde olan insanlar en iyisi olmak için çaba sarf edecektir ancak her zaman en iyisi olamayabileceklerdir. Bu durumu yaşayan kişiler bir süre sonra diğer insanlara düşmanlık besleyebilirler. Olumsuz benliğe sahip kişiler kendilerini daha aşağıda hisseder ve küçümsenler (Cingöz, 2022). Rekabet duygusu yüksek olan kişiler herhangi bir olayda, yarışta yüksek sıralarda yer almak ister ancak her zaman "en iyisi" olamayacakları için bu kişiler kendilerini başarısız görerek olumsuz benlik algısına sahip olabilirler.

Rekabetçi tutumun hem hostilete hem de olumsuz benlikteki varyansın %3'ünü açıkladığı tespit edilmiştir. Rekabet duygusu içerisindeki insanların kendilerini sürekli diğer insanlarla karşılaştırma eğiliminde olmaları ve bu eğilim sonucunda bu insanlarda öfke ve düşmanlık hissini oluşması muhtemeldir. Aynı şekilde kendini sürekli kıyaslayan kişiler buldukları durumdan daha iyi durumdaki insanları gördükçe olumsuz benliğe sahip olabilirler. Bu sebeplerden dolayı, rekabetçi tutumun hostilete ve olumsuz benliği yordadığı düşünülmektedir.

Rekabet insanlığın ilk zamanlarından itibaren bilinen bir kavram olmasına rağmen literatürde rekabet konusunda yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olması ve bu çalışma ile bu konunun ele alınması, çalışmanın güçlü yönleri arasındadır. Aynı zamanda rekabetin psikolojik semptomlar kapsamında ele alınmasının da literatüre önemli bir katkı sunması beklenmektedir. Çalışmanın güçlü yanlarının yanı sıra güçsüz yanları da bulunmaktadır. Çalışmanın verilerinin Google Forms aracılığıyla toplanması sonucunda sadece internet erişimi olan ve bilgisayar kullanma yetkinliğine sahip bireylere ulaşılabilmektedir. Rekabet ile ilgili çalışmaların sınırlı sayıda olması göz önünde bulundurulduğunda ilerleyen çalışmalarda rekabetin farklı değişkenlerle araştırılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra, rekabetçi tutumun olumsuz benlik ve hostileteyi

yordadığı düşünüldüğünde bu değişkenlerin olumsuz etkilerini en aza indirebilmek için çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akbayırılı, Y. B. (1998). *Bir ölçek geliştirme çalışması: Rekabetçi Tutum Ölçeği (RTÖ): Geliştirilmesi, güvenilirliği ve geçerliği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Birel, S. (2012). *Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Rekabetçi Tutum, Psikolojik Belirtiler Ve Problem Çözme Beceri Düzeyleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri*. (İ. D. Erguvan Sarioğlu, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Callak, Y. (2019). *Psikolojik Belirtiler ile Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkide Şemaların Aracı Rolü* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cingöz, S. (2022). *Üniversite Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Olumsuz Yaşantıları ve Psikolojik Belirtiler: Öz-Şefkatin Aracı Rolü* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Okan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Çantaoglu, E. (2022). *Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Dijital Oyun Bağımlılığı ile Rekabet Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Türkiye Cumhuriyeti Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Derogatis, L.R. (1992). *The Brief Symptom Inventory (BSI); Administration, Scoring And Procedures Manuel-II*. Clinical Psychometric Research Inc.
- Düzgün, Ş. (2010). Öğrencilerin Psikolojik Belirtileri ile Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1-2), 149-162.
- Düzgün, Ş. (1995). *Lise Öğrencilerinin Psikolojik Belirtileri ile Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karahancı, S. (2020). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik belirti ve öz-anlayış düzeylerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kesebir, S. (2019). Research: How Women and Men View Competition Differently. Research: How Women and Men View Competition Differently (hbr.org)

- Köroğlu, A. (2008). *Lise Öğrencilerinin Mükemmeliyetçi Özellikleri ile Rekabetçi Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Köroğlu Yıldız, A. ve Akbağ, M. (2008). Lise Öğrencilerinde Mükemmeliyetçi Kişilik Özellikleri Ve Rekabetçi Tutumun Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 28(28), 141-155.
- Rekabet. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/>
- Şahin, N. H. ve Durak, A. (1994). Kısa Semptom Envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 44-56.
- Temli, D. G. (2019). *Üniversite Öğrencilerinin Öz-Değer Koşulları ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yenidünya, A. (2005). *Lise Öğrencilerinde Rekabetçi Tutum, Benlik Saygısı ve Akademik Başarı İlişkisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yurtseven, C. (2021). *Covid-19 Pandemi Sürecinde Sağlık Çalışanlarının Psikolojik Yakınma ve Belirti Düzeyleri ile Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSU VE PSİKOLOJİK BELİRTİLER

Lisans Öğrencisi Sude YİĞİT

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-3548-946X

Lisans Öğrencisi, Feride BOĞAZKESEN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-3339-3125

Doç.Dr. Meryem Berrin BULUT

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-8476-8700

ÖZET

Teknolojinin gelişmesi ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber insanlar birbirlerinden daha kolay haber alabilir hale gelmişlerdir. Bu kolaylığın yanı sıra bu durum bazı korkuları da beraberinde getirmiştir. Bu korkulardan biri de gelişmeleri kaçırma korkusudur. Bu korkuyu deneyimleyen birey sürekli olarak diğer insanların neler yaptıklarını takip etme ihtiyacı duymaktadır. Bu çalışmada, psikolojik semptomların (anksiyete, depresyon, somatizasyon) gelişmeleri kaçırma korkusu üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek ve demografik bilgilere göre çalışmanın değişkenlerini incelemek amaçlanmıştır. Örneklem grubu 175'i kadın ve 140'ı erkek olmak üzere 315 gönüllü katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 36,73 (ss= 11,83) ve yaş aralıkları 18-66'dır. Çalışmanın verilerini toplamak amacıyla sosyodemografik bilgi formu, Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği, Kısa Semptom Envanterinin anksiyete, depresyon ve somatizasyon alt boyutları kullanılmıştır. Veriler Google Forms aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde nicel yöntemler kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda değişkenlerin hepsinde kadınların ortalama puanları istatistiksel açıdan erkeklere göre daha yüksek olarak bulunmuştur. Katılımcıların eğitim ve medeni durumuna göre psikolojik semptomlarına bakıldığında; üniversite mezunu ve evli bireylerin somatizasyon, depresyon ve anksiyete ortalama puanları diğer gruplara göre daha düşük çıkarken, gelişmeleri kaçırma korkusu için sosyodemografik değişkenler açısından anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Gelişmeleri kaçırma korkusu ile psikolojik belirtiler arasında ise olumlu yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Aynı zamanda regresyon analizi sonucunda gelişmeleri kaçırma korkusunu yalnızca anksiyetenin yordadığı ve anksiyetenin gelişmeleri kaçırma korkusundaki varyansın %15'ini açıkladığı saptanmıştır. Elde edilen bulgular tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: FOMO, gelişmeleri kaçırma korkusu, anksiyete, depresyon, somatizasyon.

FEAR OF MISSING DEVELOPMENTS AND PSYCHOLOGICAL SYMPTOMS

ABSTRACT

With the development of technology and the widespread use of social media, people have become easier to hear from each other. In addition to this convenience, this situation has brought along some fears. One of these fears is the fear of missing out (FOMO). The person who experiences this fear constantly needs to follow what other people are doing. This study aimed to determine psychological symptoms as predictors of the fear of missing out and to examine the variables of the study according to demographic information. There are 315 people in the sample group (175 women, 140 men). The mean age of the participants was 36.73 years ($SD=11.83$) and the age range was 18-66 years. In order to collect the data, sociodemographic information form, Fear of Missing out Developments in Social Settings Scale, anxiety, depression, and somatization subscales of the brief symptom inventory were used. Data were collected through Google Forms. The quantitative analysis method was used. In the analysis, the mean scores of women were found to be statistically higher than men in all variables. When the psychological symptoms of the participants were examined according to their education and marital status; while the mean scores of somatisation, depression and anxiety of university graduates and married individuals were lower, no significant difference was found for the FOMO variable. Significant positive correlations were found between FOMO and psychological symptoms. At the same time, as a result of regression analysis, it was found that only anxiety predicted FOMO and anxiety explained 15% of the variance of FOMO. The findings were discussed and recommendations were presented.

Keywords: FOMO, fear of missing developments, anxiety, depression, somatization

GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesiyle beraber hayatımıza giren telefon, tablet, bilgisayar gibi teknolojik araçların kullanılmasından önceki dönemle kullanılmaya başlandıktan sonraki dönemde bazı değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerin olumlu getirilerinin yanı sıra bazı olumsuz durumların da oluşmasına neden olduğu belirtilebilir. Teknolojinin olumlu yönlerinden biri belki de günlük hayatımızda çok sık kullandığımız telefondur. Bu gelişim sayesinde insanların iletişimi büyük ölçüde kolaylaşmıştır. Telefon kullanımı öncesinde insanlar aile ve arkadaşlarından haberdar olabilmek için farklı yöntemlere başvurmuşlardır. Kullanılan bu

yöntemler günümüzdeki kadar hızlı olmamıştır. Birinden haber alabilmek için günlerce belki aylarca beklemek gerekebilmekteydi. Teknolojinin kullanılmaya başlamasıyla beraber bireyler istedikleri anda istedikleri kişiye ulaşabilmektedir. Geliştirilen uygulamalarla (İnstagram, Twitter gibi) birlikte insanlar istedikleri zaman durum/hikâye paylaşarak o an ne yaptıklarını doğrudan sosyal çevrelerine iletebilmektedirler. KOVİD-19 döneminde ve 6 Şubat'ta gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli deprem sonrasında okullardaki derslerin online yapılması teknoloji sayesinde gerçekleşmiştir.

Sağlanan bütün bu olumlu yönlerin yanı sıra teknoloji bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Bunlardan bir tanesi de gelişmeleri kaçırma korkusudur (*Fear of Missing Out-FOMO*). Gelişmeleri kaçırma korkusu Cambridge (2013) sözlüğünde “özellikle sosyal medyada gördüğünüz, diğer insanların katılacağı heyecan verici etkinlikleri kaçırabileceğinize dair endişeli bir duygu” olarak tanımlanmaktadır. Przybylski ve arkadaşları (2013) ise FOMO'yu kişinin takip edemediği zamanlarda başka insanların ödüllendirici deneyimler yaşıyor olma ihtimalinden dolayı kaygı duyma hali olarak tanımlamışlardır. Gelişmeleri kaçırma korkusunun bazı belirtilerinin olduğu ifade edilmektedir. McGinnis (2017) gelişmeleri kaçırma korkusunun belirtilerini bütçeyi aşsa bile yeni deneyimler yaşama isteği, bir toplantı\arkadaşlarla buluşma gibi etkinlikleri kaçırdığında üzüntü duyma, sosyal medya hesaplarında gezerken yetersizlik hissetme, mümkün olabildiğince fazla sayıda etkinliklere katılma ve sürekli aktif olmaya çalışma olarak sıralamaktadır. Güven (2021) ise yaptığı derleme çalışmasında FOMO'nun sonuçlarına yer vermiştir. Psikolojik olarak yetersizlik hisseden kişilerin FOMO ölçeğinden aldıkları puanların arttığı, bunun yanı sıra FOMO'ya sahip kişinin diğer insanların yaşadıkları deneyimleri takip etmek amacıyla sosyal medya hesaplarında uzun süre vakit geçirdikleri ve bu durumun da sosyal medya ve internet bağımlılığına sebep olabileceği belirtilmektedir. Aynı zamanda bu kişilerin diğerlerini takip etmek için uyku saatlerinden ödün verdikleri ve bunun da uyku bozukluğuna sebep olabileceği bulgulanmıştır. Ortaya çıkan bağımlılıklar sebebiyle uzun süre cep telefonlarıyla meşgul olan kişilerin fiziksel olarak da olumsuz etkilenebileceği raporlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında ele alınan psikolojik belirtiler şu şekilde sıralanabilir: Somatizasyon, depresyon ve anksiyete. Somatizasyon DSM-5 tanı ölçütleri el kitabında bedensel belirti bozukluğu olarak adlandırılmaktadır. Günlük yaşamı etkileyen, kesintiye uğratan bedensel belirtiler olarak da ifade edilmektedir. Bedensel belirtiler sürekli olarak kendini göstermese de kişi belirtilerden bahsetmektedir. Belirtiler arasında aşırı düzeyde ve sürekli devam eden düşünme, sağlıklı olma ile ilgili kaygılı olma, sağlıklı olma kaygısıyla gerçekleştirilen

davranışlar (internet üzerinden araştırmak vb.) yer almaktadır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013). Depresyon nasıl hissedip düşündüğümüzü etkileyen bir hastalıktır (Uluhan, t.y). DSM-5 tanı kriterlerine göre depresyon belirtileri arasında çökkünlük, ilgi kaybı, kilo verme niyeti olmadan kilo kaybetme, uykusuzluk veya aşırı uyuma, değersizlik/suçluluk duyguları, odaklanmada zorluk, ölüm düşünceleri bulunmaktadır. DSM-5'e göre yaygın kaygı bozukluğu en az altı ay süreyle olay veya etkinliklere karşı aşırı kaygı hali ve geleceğe yönelik kaygılı bekleyiş olarak tanımlanmaktadır. Belirtileri arasında huzursuz olma hali, kolay yorulma, kolay sinirlenme, odaklanmada güçlük, kas gerginliği ve uykuya dalmakta zorluk vardır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013).

Yukarıda da belirtildiği gibi gelişmeleri kaçırma korkusunun belirgin özelliği sürekli başkalarının yaptıklarını takip etme isteğidir. Bu korkuyu yaşayan kişi etrafındaki olayları takip edememekten dolayı, kendini dışarıda kalmış hissedebileceği gibi bulunduğu ortamın dışında kaçırdığı şeyleri düşünerek memnuniyetsiz, mutsuz ve endişeli hissedebilir (Miller 2012; Przybylski ve ark., 2013). Bu endişeden hareketle kişi tanıdıklarını takip edebilmek için sürekli sosyal medya hesaplarından faydalanacaktır. Depresyon ve anksiyetenin internet bağımlılığı ile ilişkili olduğu raporlanmıştır (Kumar ve Mondal, 2018). Bunun yanı sıra, bazı çalışmalarda bedensel belirti bozukluğunun depresyon ve anksiyete ile beraber gözüküğü bulgulanmıştır (Karamustafalıoğlu, 2011; Özen ve ark., 2010). Bu sebeple, gelişmeleri kaçırma korkusu yaşayan bir kişinin depresyon, anksiyete ve bedensel belirti bozukluğundan aldığı puanların yüksek olması beklenmektedir.

Öz Belirleme Kuramına göre üç temel psikolojik ihtiyacın doyurulması gerekmektedir. Bunlar: Özerklik, yeterlilik ve ilişkili olma (Deci ve Ryan, 1985) şeklinde sıralanabilir. Kurama göre kişinin gelişimi için içsel motivasyonun sağlanması gerekir. Dış faktörlere göre motive olan kişi psikolojik ihtiyaçlarını dış ortamlarda karşılamaya çalışacaktır (Cihangir Çankaya, 2009). Günümüzde teknolojinin yaygınlaşmasıyla beraber motivasyonu dış ortamlarda sağlamaya çalışmak için telefonlar ve sosyal medya kullanılmaya başlanmıştır. Bu sayede kişi sosyal medya aracılığıyla gelişmeleri takip ederek psikolojik ihtiyacını karşılamaya çalışmaktadır.

Yapılan çalışmada gelişmeleri kaçırma korkusunun yordayıcıları olarak psikolojik semptomlar ele alınmış ve çalışmanın değişkenlerinin katılımcıların sosyodemografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amaçlanmıştır. Konuyla ilgili literatür taraması yapıldığında Türkiye'deki çalışmaların sınırlı sayıda olduğu, bu çalışmaların da daha çok sosyal medya bağımlılığı üzerinde durduğu saptanmıştır (Çınar ve Mutlu, 2019; Kovan ve Ormancı, 2021). Mevcut çalışmada ise önceki çalışmalardan farklı olarak FOMO ile psikolojik semptom

ve bazı demografik bilgiler ele alınmıştır. Elde edilen bulgularla literatürdeki bu boşluğun kapatılması ve literatüre katkı sunulması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Katılımcılar: Bu çalışmaya 175 kadın (%55,6) ve 140 (%44,4) erkek olmak üzere 315 kişi gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcılar 18-66 yaş aralığındaki (Ort.yaş= 36,73 ve ss_{yaş}= 11,83) farklı meslek gruplarından bireylerden oluşmaktadır. Eğitim durumlarına göre ise 205 kişi üniversite mezunu, 57 kişi üniversite öğrencisi, 37 kişi lise mezunu ve 16 kişi ise ilköğretim mezunudur. Katılımcıların 183'ü evli, 132'si ise bekarıdır. Çalışmanın katılımcılarına hem kolayda hem de kartopu örnekleme yöntemleri ile ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları: Çalışmada verileri toplamak amacıyla FOMO ölçeği, kısa semptom envanteri ve sosyodemografik bilgi formu kullanılmıştır. Ölçekler ve formlara ait özellikler aşağıda verilmektedir.

FOMO Ölçeği: Przybylski ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen Gökler ve arkadaşları (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçek bireylerin çevrelerinde olup bitenler konusunda bilgileri kaçırma korkularını ölçmektedir. Ölçeğin değerlendirilmesinde 5'li Likert tipi ([1] kesinlikle katılmıyorum-[5] kesinlikle katılıyorum) bir derecelendirme kullanılmıştır. Gökler ve arkadaşları (2016) çalışmalarında iç tutarlılık katsayısını 0,81 olarak tespit etmişlerdir. Mevcut çalışmada ise Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0,79 olarak saptanmıştır.

Kısa Semptom Envanteri: Derogatis (1992) tarafından geliştirilen; Şahin ve Durak (1994) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçekte 53 madde ve 5 boyut (anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite) bulunmaktadır. Bu çalışmada bu boyutlardan üçü (anksiyete, depresyon ve somatizasyon) kullanılmıştır. Ölçeğin değerlendirilmesinde 5'li Likert tipi ([1] hiç-[5] ileri derecede) bir derecelendirme kullanılmıştır. Şahin ve Durak (1994) iç tutarlılık katsayılarını şu şekilde raporlamıştır: somatizasyon (0,78), depresyon (0,81) ve anksiyete (0,80). Mevcut çalışmada ölçeğin kullanılan boyutları için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları şu şekildedir: somatizasyon $\alpha=0,74$, depresyon $\alpha=0,89$ ve anksiyete $\alpha=0,87$.

Sosyodemografik Bilgi Formu: Çalışmanın katılımcıları hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilmek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Formda katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve medeni durumları hakkında bilgi toplanmıştır.

Verilerin Analizi: Çalışmanın verileri nicel analiz teknikleri yardımıyla çözümlenmiştir. Verilerin analizinde hem betimsel hem de çıkarımsal istatistiksel tekniklerden faydalanılmıştır. Çalışmanın değişkenlerinin demografik özelliklere göre farklılığını incelemek amacıyla bağımsız gruplar t-testi; çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla korelasyon analizi ve yordayıcı değişkenlerin yordanan değişken üzerindeki etkisi için ise regresyon analizi kullanılmıştır. Veriler SPSS 25 ile analiz edilmiştir.

İşlem: Çalışma için ilk olarak etik kurul izni alınmıştır. Çalışmanın verileri Google Forms ile toplanmıştır. Çalışmanın katılımcılarına WhatsApp, Instagram ve Twitter gibi platformlar aracılığıyla ulaşılmıştır. Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına göre olup katılımcılara çalışma öncesinde gönüllü onam formu doldurulmuştur. Çalışmaya katılan bireylere çalışmanın herhangi bir aşamasında herhangi bir yaptırım olmadan çalışmadan ayrılacakları belirtilmiştir. Çalışmadan elde edilen bilgilerin sadece bilimsel amaçlarla kullanılacağı katılımcılara iletilmiştir. Ölçeklerin doldurulması yaklaşık 10 dakika sürmüştür.

BULGULAR

Tablo 1.

Çalışmanın değişkenleri ve cinsiyet.

Çalışmanın Değişkenleri	Cinsiyetiniz	N	Ort.	ss	t	p
FOMO	Kadın	175	2,79	0,63	4,25	0,00
	Erkek	140	2,49	0,61		
Somatizasyon	Kadın	175	1,85	0,53	5,39	0,00
	Erkek	140	1,55	0,45		
Depresyon	Kadın	175	2,53	0,71	4,57	0,00
	Erkek	140	2,16	0,72		
Anksiyete	Kadın	175	2,05	0,58	3,92	0,00
	Erkek	140	1,80	0,54		

*p<0,05

Tablo 1 incelendiğinde çalışmanın tüm değişkenlerinin cinsiyetlere göre anlamlı olarak farklılık gösterdikleri tespit edilmektedir. Buna göre tüm değişkenlerde kadınların ortalama puanlarının erkeklerinkinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu belirtilebilir.

Tablo 2.

Eğitim durumuna göre çalışmanın değişkenleri.

Değişkenler	Eğitim durumu	n	Ort.	ss	t	p
FOMO	Üniversite altı mezuniyet	110	2,70	0,68	0,92	0,36
	Üniversite mezuniyeti	205	2,64	0,61		
Somatizasyon	Üniversite altı mezuniyet	110	1,88	0,52	4,10	0,00
	Üniversite mezuniyeti	205	1,63	0,49		

Depresyon	Üniversite altı mezuniyet	110	2,56	0,78	3,42	0,00
	Üniversite mezuniyeti	205	2,26	0,70		
Anksiyete	Üniversite altı mezuniyet	110	2,03	0,58	2,10	0,04
	Üniversite mezuniyeti	205	1,88	0,57		

*p<0,05

Tablo 2’de görüldüğü gibi psikolojik belirtiler açısından üniversite mezunlarının ortalama puanları üniversite altı mezunlarından anlamlı olarak daha düşük iken FOMO için eğitim durumu açısından anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Tablo 3.

Medeni duruma göre çalışmanın değişkenleri.

Değişkenler	Medeni durumu	n	Ort.	ss	t	p
FOMO	Bekar	132	2,73	0,62	1,76	0,08
	Evli	183	2,61	0,64		
Somatizasyon	Bekar	132	1,82	0,54	3,01	0,00
	Evli	183	1,64	0,49		
Depresyon	Bekar	132	2,56	0,77	4,04	0,00
	Evli	183	2,23	0,70		
Anksiyete	Bekar	132	2,03	0,60	2,58	0,01
	Evli	183	1,86	0,55		

*p<0,05

Tablo 3’te medeni duruma göre değişkenler açısından farklılıklar incelenmiştir. Buna göre bekarların psikolojik belirti puanları evlilere göre daha yüksek iken her ne kadar bekarların FOMO puanları evlilerden daha yüksek olsa da istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Tablo 4.

Değişkenler arasındaki ilişkiler ve betimsel istatistik değerleri.

Değişkenler	n	Ort.	ss	1	2	3	4
1.FOMO	315	2,66	0,63	1			
2.Somatizasyon	315	1,72	0,52	0,26*	1		
3.Depresyon	315	2,37	0,74	0,34*	0,61*	1	
4.Anksiyete	315	1,93	0,58	0,40*	0,63*	0,83*	1

*p<0,05

Tablo 4’te görüldüğü gibi FOMO ile somatizasyon ($r= 0,26$, $p<0,05$), depresyon ($r= 0,34$, $p<0,05$) ve anksiyete ($r= 0,40$, $p<0,05$) arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır.

Tablo 5.

FOMOnun yordayıcıları.

Yordayıcı değişkenler	Beta	t	Sig.	R	R ²	Uyarlanmış R ²	ΔF
Somatizasyon	0,02	0,24	0,81	0,40	0,16	0,15	19,91
Depresyon	0,01	0,13	0,90				
Anksiyete	0,38	3,90	0,00				

FOMO'nun yordayıcılarının incelendiği Tablo 5'te görüldüğü gibi psikolojik belirtilerden sadece anksiyete ($\beta= 0,38, p<0,05$) FOMO'yu anlamlı olarak yordamakta ve FOMO'daki varyansın %15'ini açıklamaktadır.

TARTIŞMA

Mevcut çalışmada FOMO'nun yordayıcısı olabileceği düşünülen somatizasyon, depresyon ve anksiyete incelenmiştir. Aynı zamanda çalışmanın değişkenlerinin sosyodemografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığı da ele alınmıştır. FOMO ile somatizasyon, depresyon ve anksiyete arasında olumlu yönde istatistiksel açıdan anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Çalışma sonucunda sadece anksiyetenin FOMO'yu anlamlı olarak yordadığı görülmüştür. Cinsiyete göre hem psikolojik belirtiler hem de FOMO açısından kadınlar ve erkekler arasında, eğitim durumuna göre psikolojik belirtiler açısından üniversite mezunları ile üniversite altı mezunları arasında ve medeni duruma göre psikolojik belirtiler açısından bekarlar ile evliler arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Bu çalışmada FOMO ile psikolojik belirtiler arasında anlamlı ilişkilerin bulunması daha önce gerçekleştirilen pek çok çalışmanın (Çakır, 2020; Çelik ve Diker, 2021; Kartol ve Peker, 2020; Elhai ve ark., 2020) bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Çelik ve Diker (2021) KOVİD-19 sürecinde depresyon ve FOMO arasında olumlu yönde bir ilişki tespit etmişlerdir. Yapılan bu çalışmada insanların salgın sebebiyle gelecekle ilgili belirsizlik yaşadıkları ve bu belirsizliğin kişiyi depresyona, strese soktuğunu bununla birlikte içinde buldukları belirsizlik durumundan kurtulmak ve gelişmelerden haberdar olmak için sosyal medya kullanımının arttığı raporlanmıştır. Mevcut çalışma için verilerin toplandığı dönemin 6 Şubat 2023 depremlerinin meydana gelmesinin hemen sonrasında olması sebebiyle katılımcılar psikolojik belirti göstermiş olabilirler. Deprem felaketi ile karşı karşıya kalan bireyler pandemi döneminde olduğu gibi belirsizlik durumu içine girmelerinden dolayı gelişmelerden haberdar olmak için sürekli takipte kalmış olabilirler.

Çalışma sonucunda psikolojik belirtilerden sadece anksiyetenin FOMO'yu anlamlı olarak yordaması alanyazındaki çalışmaların bulgularına (örn., Beyens ve ark., 2016; Kartol ve Peker, 2020) paralellik göstermektedir. İnsanın bulunduğu yerde süreklilik ve değişkenlik her zaman hakimdir. Kişi merak duygusuyla bu süreklilik ve değişkenlik içine dahil olabilmek ve meydana gelen gelişmelerden haberdar olmak isteyebilir. Merak duygusunu yenemeyen birey kaygılanabilir. Aynı zamanda bireyin gerçekleşen olaylardan haberdar olmaması ya da grubundan ayrı kalması anksiyeteyi ortaya çıkarabilir. Bunun sonucunda birey, anksiyetesi

artıkça etrafında gerçekleşen olayları takip etme arzusunda olabilir (Kang ve Ma, 2020). Aynı zamanda, Kartol ve Peker (2020) yaptıkları çalışmada özellikle ergenlerin arkadaş ortamı içinde yer edinebilmeleri için sanal ortamlarda gelişmelerden haberdar olmaları gerektiğini ve bu gelişmeleri kaçırma korkusunun ergende arkadaşlık ilişkisinin zarar görebileceği yönünde kaygı oluşturabileceğini belirtmektedirler. Böylelikle gelişmeleri kaçırmaması korkusunun anksiyete düzeyinin artmasına neden olabileceği raporlanmıştır.

Cinsiyete göre hem FOMO'da hem de psikolojik belirtilerde anlamlı farklılık tespit edilmedi. Kartol ve Peker (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Aynı zamanda literatür incelendiğinde Beyens ve arkadaşlarının (2016) yaptıkları çalışmada kadınların erkeklere göre FOMO düzeylerinin daha yüksek olduğu raporlanmıştır. Benzer şekilde, Kartol ve Peker'in (2020) ergenler üzerinde yürüttükleri çalışmada kızların erkeklere göre FOMO düzeylerinin daha yüksek olması ergenlik döneminde beğenilme arzusu ve popülerleşme isteğinden kaynaklanmış olabilir. Mevcut çalışmada kadınların FOMO ve psikolojik belirti düzeylerinin erkek katılımcılara göre daha yüksek çıkması literatürde bulunan çalışmaların sonuçlarına benzer olarak beğenilme arzusu, ön planda olma isteği ya da merak duygularının fazla olması olarak yorumlanabilir.

Üniversite altı mezunlarının üniversite mezunlarına göre psikolojik belirti puanlarının anlamlı olarak farklılık göstermesi alanyazın bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Eren (2015) yaptığı çalışmada eğitim düzeyinin dolaylı yoldan gelir düzeyini artıracak düşüncesiyle daha yüksek maaşlı işlerde çalışmanın öznel iyi oluşu etkilediğini raporlamıştır (akt. Ünübol ve ark., 2020). Üniversite mezunu olan kişilerin psikolojik belirtilerinin üniversite altı mezunu olanlara göre daha rahat iş bulma, çalışma koşullarının daha iyi olması ve yaşam koşullarını daha iyiye götürmesi açısından farklılık göstermiş olabilir (Çelikler, 2017). Elde edilen bu bulgudan farklı olarak, Tekin'in (2022) yapmış olduğu çalışmanın bulguları farklılık göstermektedir. Mevcut çalışmada FOMO açısından eğitim düzeyine göre anlamlı bir sonuç elde edilemezken Tekin (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmada üniversiteli katılımcıların liseli katılımcılara göre FOMO düzeylerinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Tekin (2022) eğitimde yeni bilgilere ulaşma ihtiyacının FOMO'yu etkileyebileceğini belirtmiştir. Mevcut çalışmada anlamlı farklılığın tespit edilememesinin sebebi olarak verilerin deprem felaketinin yaşandığı dönemin hemen sonrasında toplanmış olması eğitim durumu fark etmeksizin herkesin bu felaketten dolayı gelişmeleri takip etmek istemesinden kaynaklanmış olabilir.

Son olarak, bekar katılımcıların evli olan katılımcılara göre psikolojik belirti puanlarının anlamlı olarak farklılık göstermesi Savaş'ın (2021) yaptığı çalışma ile benzerlik

göstermektedir. Savaş (2021) çalışmasında kadınların depresyon puan ortalamasının erkeklere göre anlamlı olarak daha yüksek olduğunu saptamıştır. Aynı zamanda Çiftçi (2021) yaptığı çalışmada evli bireylerin bekar bireylere göre öznel iyi oluş düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Buna göre mevcut çalışma sonucunda bekar katılımcıların evli olanlara göre daha yüksek düzeyde psikolojik belirtiye sahip olduğu söylenebilir. Evli olan katılımcıların psikolojik belirti düzeyinin bekarlara göre daha düşük düzeyde olması bu katılımcıların sorumluluklarının olması, yalnızlık duygusundan kurtaran hayat arkadaşlarının olması, kişinin evlenmesi ile birlikte düzenli bir hayata geçmesi ile açıklanabilir (Yıldırım, 2019). Bu çalışma sonucunda evliliğin özellikle psikolojik belirtiler açısından koruyucu bir etkiye sahip olduğu belirtilebilir.

Mevcut çalışmanın katılımcılarının yaş aralığının (18-66) geniş olması ve yeterli sayıda katılımcıya ulaşılmışının, çalışmanın sonuçlarının genellenme gücünü artırdığı söylenebilir. FOMO'nun son dönemde popüler hale gelmesi ve alanyazında FOMO ve psikolojik belirtileri ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olmasının mevcut çalışmayı güçlü kıldığı belirtilebilir. Bu çalışmanın sıralanan güçlü yönlerine ek olarak bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Bireyin ruh hali gün geçtikçe hatta saat, dakika geçtikçe bile değişebilir niteliktedir. Bu durumda katılımcıların verilerin toplandığı zaman diliminde bulunduğu ruh hali ile daha sonraki zaman diliminde buldukları ruh hali arasında farklılık olması çalışmanın sonuçlarını verilerin toplandığı zaman dilimi ile sınırlandırmaktadır. Buna ek olarak, çalışmanın 18 yaş üstü bireyleri kapsıyor olması sınırlılık olarak düşünülebilir. Çünkü ergenlik döneminde psikolojik belirti düzeyleri ve FOMO farklılık gösterebilmektedir. Çalışmanın bulguları sonucunda gelecekteki çalışmalar için 18 yaş altı bireyler üzerinde yeni bir araştırmanın tasarlanması önerilmektedir. Mevcut çalışma kesitsel olarak yapılmıştır. İleride yapılacak çalışmalar boylamsal olarak tasarlanabilir. Psikolojik belirtilerin çalışma sonucunda üniversite altı mezun bireylerde daha yüksek çıkmasından dolayı bu bireylere seminerler düzenlenerek konu hakkında bireylerin bilinçlendirilmesi çalışması yapılabilir.

Kaynakça

- Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-5)* (Çev. E. Köroğlu). Hekimler Yayın Birliği.
- Beyens, I., Frison, E. ve Eggermont, S. (2016). "I don't want to miss a thing": Adolescents' fear of missing out and its relationship to adolescents' social needs, Facebook use, and Facebook related stress. *Computers in Human Behavior*, 64, 1-8.

- Cambridge Dictionary (2023). FOMO. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/FOMO>.
- Cihangir Çankaya, Z. (2009). Özerklik desteği, temel psikolojik ihtiyaçların doyumu ve öznel iyi olma: Öz – Belirleme Kuramı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(31), 23-31.
- Çakır, Z. (2020). *Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, Sosyotropik ve Otonomik Kişilik Boyutlarının Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Etkisi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, F. ve Diker, E. (2021). Covid-19 sürecinde depresyon, stres, gelişmeleri kaçırma korkusu ve zorlayıcı sosyal medya kullanımını arasındaki ilişkiler. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 8(1), 17-43.
- Çelikler, A. N. (2017). *Bir Grup Genç Yetişkinde Bilinçli Farkındalık Düzeyi ile Başa Çıkma Tutumları ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çınar, Ç. Y. ve Mutlu, E. (2019). İnternet bağımlılığının benlik saygısı, dikkat, gelişmeleri kaçırma korkusu, yaşam doyumu ve kişilik özellikleri ile ilişkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 20(3), 133-142.
- Çiftçi, S. (2021). *Ergenlerde Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişki: Sosyal Karşılaştırma ve Yalnızlığın Aracı Rolü* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). The general causality orientations scale: Self-determination in personality. *Journal of Research in Personality*, 19(2), 109-134.
- Derogatis, L.R. (1992). *The Brief Symptom Inventory (BSI); Administration, Scoring And Procedures Manuel-II*. Clinical Psychometric Research Inc.
- Elhai, J. D., Gallinari, E.F., Rozgonjuk, D. ve Yang, H. (2020). Depression, anxiety and fear of missing out as correlates of social, non-social and problematic smartphone use. *Addictive Behaviors*, 105, 106335. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106335>
- Güven, A. (2021). Multidisipliner bir kavram olarak “Fear of missing out”(FOMO): Literatür Taraması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(48), 99-124.
- Kang, I. ve Ma, I. (2020). A study on bandwagon consumption behavior based on fear of missing out and product characteristics. *Sustainability*, 12(6), 2441.

- Karamustafalıoğlu, O. ve Yumrukçal, H. (2011). Depresyon ve anksiyete bozuklukları. *Şişli Etfal Hastanesi Tıp Bülteni*, 45(2), 65-74.
- Kartol, A. ve Peker, A. (2020). Ergenlerde sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu (FOMO) yordayıcılarının incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(21), 454-474.
- Kovan, A. ve Ormancı, N. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medyadaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ile Sosyal Medya Bağımlılığı Arasındaki İlişki: COVID-19 Pandemi Örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 2, 125-145.
- Kumar, M. ve Mondal, A. (2018). A study on Internet addiction and its relation to psychopathology and self-esteem among college students. *Industrial psychiatry journal*, 27(1), 61–66.
- McGinnis, P. (2017). 7 Symptoms of FOMO You Need to Treat Now
<https://patrickmcginnis.com/blog/7-symptoms-of-FOMO-you-need-totreat-now/>
- Miller, S. (2012). Fear of Missing Out: Are You a Slave to FOMO?
<https://abcnews.go.com/Health/Wellness/fear-missing-slave-FOMO/story?id=16629972>
- Özen, E. M., Serhadlı, Z. N. A., Türkcan, A. S. ve Ülker G. E. (2010). Depresyon ve anksiyete bozukluklarında somatizasyon. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 23(1), 60-65.
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R. ve Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in human behavior*, 29(4), 1841-1848.
- Savaş, E. (2021). *Pandemi Sürecinde Yetişkinlerin Öz Şefkat ve Duygu Düzenleme Becerilerinin Belirsizliğe Tahammülsüzlük Düzeyleri Ve Psikolojik Semptomları İle İlişkisinin İncelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Şahin, N. H. ve Durak, A. (1994). Kısa Semptom Envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 44-56.
- Tekin, M. (2022). *Genç Yetişkinlerde Sosyal Medya Bağımlılığının Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ve Depresyon Düzeyleri İle İlişkisinin İncelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Uluhan, E. F. (t.y.). Depresyon ve depresyon belirtileri. <https://www.psikoterapi.pro/psikiyatri-antalya/depresyon-ve-depresyon-belirtileri>

- Ünüböl, H., Hızlı, G. ve Koçyiğit, G. (2020). Bağlanma, aleksitimi ve psikolojik belirtilerin öznel iyi oluş üzerindeki yordayıcı etkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12, 398-420.
- Yıldırım, B. G. (2019). *İstanbul'da Sigara Bağımlılığı Bulunan Bireylerin Psikolojik Semptomları ve Aleksitimi Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İKT-NİN TƏHSİLDƏ TƏTBİQİNİN YENİ, DAHA EFFEKTİV VARIANTLARININ HAZIRLANMASI

DEVELOPING NEW, MORE EFFECTIVE OPTIONS OF THE APPLICATION OF ICT IN EDUCATION

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Biologiya və onun tədrisi texnologiyası
kafedrasının dosenti Qafarova Pərvin Muhəməd qızı
Azərbaycan, Bakı
ORCID ID 0009-0002-9696-3540

Xülasə

Pedaqoji işçilər, xüsusilə də müəllimlər demokratik cəmiyyətdə gənc nəsli elə hazırlamalıdır ki, onlar yenilikləri səmərəli şəkildə müstəqil mənimsəməyə səy göstərməklə yanaşı bunlardan cəmiyyət üçün istifadə etməyə qadir olsunlar. Onlarda müstəqil işləmək bacarığı, müxtəlif mənbələrdən sərbəst istifadə etmək, eyni zamanda sərbəst fikir söyləmək və öz fikirlərini həyata keçirmək kimi keyfiyyətləri inkişaf etsin. Müasir təlim metodlarının tətbiqi və təlimdə texnologiya vasitələrindən istifadə etməklə bütün bunlara nail olmaq mümkündür.

İnkişaf etmiş cəmiyyətin tələblərinə cavab verən müəllimlərin hazırlanmasını, ümumtəhsil məktəblərində müxtəlif təlim texnologiyalarının sınaqdan keçirilib öyrənilməsini, layihə sənədlərinin hazırlanmasını zəruri edir. Bu sahədə digər fənlərlə yanaşı biologiya fənninin yüksək səviyyədə tədrisinin daha da inkişaf etdirilməsi zərurəti yaranır.

Əsrlər boyu biologiya elmi sürətlə inkişaf etmişdir. Elmin inkişafı, istehsal fəaliyyətinin artması keyfiyyətli təhsil sisteminin qurulmasına şərait yaradır. Biologiya elminin müasir standartlara uyğun tədrisi İKT-nin tətbiqi məsələsini gündəmə gətirir və təlim prosesində istifadə edilməsini tələb edir. Bu baxımdan Yeni Pedaqoji Texnologiyalardan sayılan elektron dərsliklərdən istifadə edilməsi biologiyadan praktik fəaliyyətlərin düzgün qurulması və istiqamətləndirilməsi üçün çox vacibdir.

Ümumtəhsil məktəblərində biologiya fənninin müasir standartlara uyğun tədrisi məqsədi ilə İKT-nin tətbiqi istiqamətində bir çox tədqiqatlar işlənmişdir. Ayrı-ayrı fənlər o cümlədən biologiya üzrə elmin son nailiyyətləri əsasında tədris planına uyğun məlumatların tam, aydın və sistemli şəkildə kompüter versiyası hazırlanmış və proqrama daxil edilmişdir. İKT-nin imkanlarından faydalanaraq biologiyanın tədrisi üçün zəruri olan biliklər sistemləşdirilmiş, onun əsasında proqram mövzularına uyğun baza işlənmiş və elektron dərsliklər hazırlanmışdır.

Bu sahədə əsas məqsəd məktəblərdə İKT və YTT-dan istifadənin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq, biologiyanın tədrisində elektron dərsliklərdən istifadənin imkan və səmərəli yollarını müəyyənləşdirmək olmalıdır. Bu baxımdan elektron dərsliklərlə işin mahiyyəti araşdırılmalı, məktəb biologiyasının dərslik komplektlərinin imkanları nəzərə alınmalı, məktəblərdə elektron dərsliklərlə bağlı işin yaxşılaşdırılması yolları, elektron dərsliklərlə işin prinsipləri müəyyən edilməlidir.

Açar sözlər: İKT, məktəb, tədris, müəllim, şagird

Abstract

Pedagogical workers, especially teachers, should prepare the young generation in a democratic society in such a way that they will be able to use them for the society while trying to effectively master the innovations independently. They should develop such qualities as the ability to work independently, freely use various sources, and at the same time speak freely and implement their own ideas. All this can be achieved by applying modern training methods and using technology tools in training.

It requires the training of teachers who meet the requirements of a developed society, the testing and study of various teaching technologies in secondary schools, and the preparation of project documents. In this field, along with other subjects, there is a need to further develop the teaching of biology at a high level.

Over the centuries, the science of biology has developed rapidly. The development of science, the increase in production activity creates conditions for the establishment of a quality education system. The teaching of biological science according to modern standards brings up the issue of the application of ICT and requires its use in the educational process. In this regard, the use of electronic textbooks, which are considered New Pedagogical Technologies, is very important for the correct construction and guidance of practical activities in biology.

Many studies have been conducted in the direction of the application of İKT for the purpose of teaching biology in accordance with modern standards in secondary schools. A complete, clear and systematic computer version of information corresponding to the curriculum was developed and included in the program based on the latest achievements of science in separate subjects, including biology. Taking advantage of the possibilities of ICT, the knowledge necessary for teaching biology was systematized, based on it, a database was developed for the program topics and electronic textbooks were prepared.

In this field, the main goal should be to improve the situation of using ICT and ICT in schools, to determine the possible and effective ways of using electronic textbooks in the teaching of biology. From this point of view, the essence of working with electronic textbooks should be investigated, the possibilities of school biology textbook sets should be taken into account, ways of improving the work related to electronic textbooks in schools, and the principles of working with electronic textbooks should be determined.

Keywords: ICT, school, teaching, teacher, student

Giriş

Müasir gənclər sürətlə inkişaf edən bir cəmiyyətdə yaşayırlar. Onların yaşam tərzi və fəaliyyətləri heç də valideynləri ilə eyni deyildir. Bazar iqtisadiyyatına keçid yeni iqtisadi münasibətlərin formalaşması, müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının meydana gəlməsilə əlaqədar cəmiyyətdə əsaslı dəyişikliklər baş vermişdir. Yeni texnologiyaların meydana gəlməsi və formalaşması ümumtəhsil məktəblərində təlim prosesinin intensivləşdirilməsini, bu sahədə əsaslı yeniliklərin həyata keçirilməsini tələb edir.

Pedaqoji işçilər, xüsusilə də müəllimlər demokratik cəmiyyətdə gənc nəslə elə hazırlamalıdır ki, onlar yenilikləri səmərəli şəkildə müstəqil mənimsəməyə səy göstərməklə yanaşı bunlardan cəmiyyət üçün istifadə etməyə qadir olsunlar. Onlarda müstəqil işləmək bacarığı, müxtəlif mənbələrdən sərbəst istifadə etmək, eyni zamanda sərbəst fikir söyləmək və öz fikirlərini həyata keçirmək kimi keyfiyyətləri inkişaf etsin. Müasir təlim metodlarının tətbiqi və təlimdə texnologiya vasitələrindən istifadə etməklə bütün bunlara nail olmaq mümkündür[1].

Yeni texnologiya vasitələrinin tətbiqi nəticəsində həyata yeni baxış formalaşmış, yeni fənlərin tədrisinə başlanılmışdır.

İnkişaf etmiş cəmiyyətin tələblərinə cavab verən müəllimlərin hazırlanmasını, ümumtəhsil məktəblərində müxtəlif təlim texnologiyalarının sınaqdan keçirilib öyrənilməsini, layihə sənədlərinin hazırlanmasını zəruri edir. Bu sahədə digər fənlərlə yanaşı biologiya fənninin yüksək səviyyədə tədrisinin daha da inkişaf etdirilməsi zərurəti yaranır.

Əsrlər boyu biologiya elmi sürətlə inkişaf etmişdir. Elmin inkişafı, istehsal fəaliyyətinin artması keyfiyyətli təhsil sisteminin qurulmasına şərait yaradır. Biologiya elminin müasir standartlara uyğun tədrisi İKT-nin tətbiqi məsələsini gündəmə gətirir və təlim prosesində istifadə edilməsini tələb edir. Bu baxımdan Yeni Pedaqoji Texnologiyalardan sayılan elektron dərsləklərdən istifadə edilməsi biologiyadan praktik fəaliyyətlərin düzgün qurulması və istiqamətləndirilməsi üçün çox vacibdir[2].

Ümumtəhsil məktəblərində biologiya fənninin müasir standartlara uyğun tədrisi məqsədi ilə İKT-nin tətbiqi istiqamətində bir çox tədqiqatlar işlənmişdir. Ayrı-ayrı fənlər o cümlədən biologiya üzrə elmin son nailiyyətləri əsasında tədris planına uyğun məlumatların tam, aydın və sistemli şəkildə kompüter versiyası hazırlanmış və proqrama daxil edilmişdir. İKT-nin imkanlarından faydalanaraq biologiyanın tədrisi üçün zəruri olan biliklər sistemləşdirilmiş, onun əsasında proqram mövzularına uyğun baza işlənmiş və elektron dərsləklər hazırlanmışdır.

Əsas proqram informasiyanın ötürülməsini sadələşdirən və ya mükəmməlləşdirən alt proqramlarla əlaqələndirilir. Sadələşdirmə funksiyasını yerinə yetirən alt proqramlara elmin digər elmlərlə əlaqəsi və onun öyrənilmə zərurətləri, bu elm sahəsində əldə edilən məlumatların əhəmiyyəti və tətbiq sahələri, digər stimullaşdırıcı informasiyalar və s. kimi məlumatlar daxil edildi. Bütün bunlar elektron dərsləklərdə cəmləşdirildi[3].

Müasir dövrdə təhsil sisteminin qarşısında duran ən vacib və son dərəcə zəruri olan problemlərdən biri də öyrənənlərdə təhsilə olan marağın daim artırılmasıdır. Digər fənlərdə olduğu kimi biologiya fənninə də şagirdlər maraq yaradılması multimediyaya vasitələrindən hansı istifadənin səviyyəsindən çox asılıdır. Bu gün zəif oxuyan şagirdlərin də kompüterə marağı yüksək səviyyədədir. Məhz bu marağdan istifadə edib, şagirdlərin fikrini və marağını əlavə təsirlərdən qoruyaraq elmə və inkişafa yönəltmək mümkündür. Şagirdlərə kompüterdə fərdi tapşırıqlar və ya viktorinalar həll etmək, müxtəlif laboratoriya işləri nümayiş etdirmək çox maraqlıdır. Tədris zamanı kompüterdən istifadə etdikdə şagird obyekt və hadisələri həm görür, həm eşidir, həm də tətbiq və təhlil edir. Digər fənlərlə yanaşı biologiyanın tədrisində də kompüterdən istifadənin imkanları geniş, üstün cəhətləri çoxdur.

Bu sahədə əsas məqsəd məktəblərdə İKT və YTT-dan istifadənin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq, biologiyanın tədrisində elektron dərsləklərdən istifadənin imkan və səmərəli yollarını müəyyənləşdirmək olmalıdır. Bu baxımdan elektron dərsləklərlə işin mahiyyəti araşdırılmalı, məktəb biologiyasının dərslək komplekslərinin imkanları nəzərə alınmalı,

məktəblərdə elektron dərsliklərlə bağlı işin yaxşılaşdırılması yolları, elektron dərsliklərlə işin prinsipləri müəyyən edilməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Hacıyeva H.M. və b. Ümumtəhsil məktəblərində biologiyanın tədrisində bitkilərə dair tibbi bilik və biologiyanın tədrisində bitkilərə dair tibbi bilik və bacarıqların aşılınması. Bakı, 2015
2. Hacıyeva H.M. və b. Ümumtəhsil məktəblərində biologiyanın tədrisində heyvanların insan sağlamlığında əhəmiyyətinin öyrədilməsi. Bakı, 2016
3. Hüseynov Ə., Hacıyeva H. və b. Ümumtəhsil məktəblərində biologiyanın tədrisində kurikulumun tətbiqi. Bakı, 2015.
4. İbrahimov F., Hüseynzadə R. Pedaqogika. I cild, Bakı, 2012.

ANTİK YUNANDA SPOR OYUNLARINDA KADIN YARIŞMACILAR

Öğr.Gör.Dr., Aydan ERMİŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, - 0000-0003-2285-7980
Doç.Dr., Egemen ERMİŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, - 0000-0002-3976-6981
Prof.Dr., Osman İMAMOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, - 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışmada Antik Yunan'da spor oyunlarında kadın yarışmacıların güncel bilgilere göre araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla literatür taraması yapılmıştır. Antik Yunan Olimpiyatlarında kadın sporcular serbestçe yarışmıyorlardı. Buna karşılık kadınların kendi adlarına düzenledikleri oyunlar olarak Hera oyunları vardı. Hera oyunları Koşu yarışlarından ibaret idi. Hera oyunları dışında da yarışmalara katılan kadınlara rastlanır. Spartalı bir kadın Olimpiya'ya katılarak atlı araba yarışlarında olimpiyat şampiyonu olmuştur. Kadınların dans gösterileri vazolar üzerine çizilmiştir. Bronz heykeller kadınların atletizm yaptığını göstermektedir. Yine kadınların güçlü olmaları için Jimnastik yapmaları gerekli görülmüştür. Sonuç olarak, Antik Yunanda kadınlar erkelere göre daha az yarışmalara katılmıştır. Kadınların her dört yılda bir sadece koşu yarışması olarak yapılan Hera adında festivalleri vardı. Koşu dışında yarışmalara katılan kadınların da olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan, Kadın, Spor

WOMEN COMPETITORS IN ANCIENT GREEK SPORTS GAMES

Abstract:

In this study, the aim was to investigate female competitors in sports games in ancient Greece according to current information. A literature review was conducted for this purpose. In the Ancient Greek Olympics, female athletes could not compete freely. On the other hand, there were Hera games as games that women organized for themselves. Hera games consisted of running races. Apart from the Hera games, there were women who participated in the competitions. A Spartan woman participated in the Olympics and became the Olympic champion in chariot races. Women's dance performances were drawn on vases. Bronze statues show women doing athletics. Again, it was deemed necessary for women to do gymnastics in order to be strong. Women participated in competitions less than men in ancient Greece. Women had a festival called Hera, which was held every four years as a running event only. It has been observed that women participated in competitions other than running.

Keywords: Ancient Greece, Women, Sports

Giriş ve Amaç

Antik Olimpiyat oyunları Panhellenik Oyunlar festivalinin bir parçasıydı. Panhellenik Oyunlar “Olimpiyat, Pythian, Nemean ve İsthmian oyunları idi (<http://www.ancientgreecefacts>). Bu oyunların genelde erkeklerin yarıştığı oyunlar olduğu belirtilir. Kadınların sahaya seyirci olarak dahi giremedikleri ileri sürülür. Kadınların

yarışmaların yapıldığı sahaya girmesi, sadece arabayı çeken atların sahibi kadın olduğu zaman gerçekteşebilirdi (<http://www.olimpiyatkomitesi>). Oyunları kadınların seyirci olarak izlemesi de yasaktı. Gizlice oyunları izlerken yakalanan kadınlar yüksek kayalardan atılarak öldürülürlerdi (Tekin ve Tekin, 2014). Eski çağlardaki medeniyetlerde kadınlar spor amaçlı kabul edilebilecek faaliyetlere bazen erkekler ile beraber bazen ise ayrı olarak katılmışlardır. Spor kültürel bir olgu olarak gelişmiştir (Karakullukçu ve İmamoğlu,2021).

Yarışmalar yalnızca erkeklere açıktı, kadınların katılması yasaklanmıştı. Fakat bazı istisnalar da yok değildi. Sparta kralı Arkhidamos'un kız Kyniska'nın Olympia'daki bir araba yarışında birinci olması buna bir örnektir (<https://bianet.org/bianet>). Eski çağlarda kadınlarda spor hareketleri Antik Yunan medeniyetine kadar götürülse de, başka medeniyetlerde de kadınların spor yaptıkları ve sporla ilgilendikleri düşünülmektedir (Karakullukçu ve İmamoğlu,2021). Antik Çağ Yunan şenliklerinde kadınların sporcu olarak yarışmaları konusunda tartışmalı görüşler vardır. Bazı kaynaklara göre kadınlar kendi aralarında yarışmıştır (Kyele,2014). Genel olarak erkelerin yarıştığı bu Antik oyunlarda kadınlar da az da olsa bazen yarışmıştır veya kadınlara özel yarışmalar yapıldığı belirtilmiştir. Bu çalışmada Antik Yunan'da spor oyunlarında kadın yarışmacıların durumu güncel bilgilere göre açıklanmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve Sonuç

Antik çağ Yunan şenliklerindeki yarışmalara katılmak için bazı şartlar vardı. Bu şartlar aşağıdaki gibidir:

- Doğuştan özgür olmak ve Yunan soyundan gelmek.
- Oynalara katılan kişinin evli bir çiftten dünyaya gelmiş olması (gayri resmi bir ilişkiden doğan çocuklar katılamıyordu).
- İyi ve şerefli bir kişi olarak vatandaşlık haklarına sahip olma. Geçmişinde kötü kabul edilen şeylere bulaşmamış olmak (Serdaroğlu,2002).
- Dine karşı günahkâr olmamak ve inançlı olmak (Serdaroğlu,2002).
- Bekar olmak. Evli olmayan kadınlar, her dört yılda bir düzenlenen Hera festivallerinde koşma yarışlarına katılırdı. Sadece kadınların ve kızların katılabildiği yerel festivaller Olimpiyatlardan ayrı gerçekteşmiştir (Koichi, 2011).

Olimpiyat oyunlarında kadın yarışmacı: Olimpiyatlarda kadın yarışmacı atlı araba yarışlarında görülmüştür. Spartalı Kyniska, dört atlı araba yarışında ilk kadın olimpiyat şampiyonu olmuştu. Agesilaus, kız kardeşi Kyniska'yı Olympia'da bir araba yarışına girmeye ikna etmiş ve o da Olimpiyat at arabası yarışlarının erkeksi cesaretle değil servetle kazanılabileceğini göstermiştir. Kyniska'nın Olimpiyat Oyunlarına girme konusunda son derece hırslı olduğu ve sonuçta iki kez kazandığı kesindi. Ancak Kyniska'nın kazandığı zafer, kadın sporunun yayılmasına ya da kadın haklarının iyileştirilmesine yol açmamıştır (Koichi, 2011). Antik Çağ ile ilgili yazarlar, Sparta kralı Arkhidamos'un kızı Kyniska'nın, Olympia'daki quadriga yarışlarına (dört atlı araba yarış) yedi kez katılan ve kazanan ilk kadın yarışmacı olduğu, Kyniska'dan sonra birçok Spartalı genç kızın bu tür yarışmalara katılıp, başarılı olmalarına karşın hiçbirinin onun kadar ün kazanmadığını anlatırlar. Kyniska, Olimpik bir Sporda yarışan ve kazanan ilk kadındı ve bir sonraki Olimpiyatlarda (dört yıl sonra) tekrar yarıştı ve tekrar kazandı. Tören için stadyuma girmesi ve ödülünü (zeytin yapraklarının taçları) alması reddedilirken, yine de Olimpiyatları kazandı (kadınların rekabet edemeyeceği düşünülüyordu). Heykelini Zeus'un kutsal alanına yerleştirmesine için izin verildi. Kyniska'nın

erkeklerle ait olimpiyatları kazanması, daha fazla kadına Olimpiyatlara girmeleri için bir ön ayak olmuştur (Scanlon,2004).

Kadınların Diğer spor etkinliklerine katılımı: Eski Olympia'da Zeus'un karısı Hera onuruna ayrı bir şenlik düzenlendiği belirtilir. Bu festival, evlenmemiş kızlar için koşu yarışları içerirdi. Zeus Tapınağı'ndaki Hera Tapınağı'nın tasvirinde, yarışmaların şehirlerindeki 16 kadından oluşan bir komite tarafından düzenlendiği ileri sürülür (Kyele,2014). Helen'i kutlamak ve daha güçlü çocukların doğumunu teşvik etmek için kızların fiziksel alıştırma yapmaya yönlendirildiği söylenir. Fiziksel alıştırma Jimnastik antrenmanının yanı sıra yarışmayı (koşma, disk atma, cirit ve dövüş) de içeriyordu (Arrigoni, 1985). Kadınların şair Propertius tarafından onaylanmış olsa bile, boks ve pankreas sporuna katılımı bilinmemektedir (Carlomagno,2010).

Dans eden Kadınlar: Antik Yunanda flüt eşliğinde yapılan savaş danslarına sık rastlanılır. Eğlenceler ve oyunları gösteren tasvirlerde, çember atlayan delikanlılar, kuş kafesleri, yapraktan yelkenleri olan oyuncak at arabaları ve tahterevalli üzerindeki kızlar görülmektedir. Ayrıca müzik dışında profesyonel eğlence, akrobatlar ve geç dönemde çıplak kızlar tarafından yapılan savaş dansları vardır (Boardman, 2002). Korinthos vazoları üzerinde dansçılar görülmektedir. Dansçılar dar ve kısa khitonlar giymektedir. Elllerinde boynuzlu kadehler ve kâseler bulunur. Ayrıca bu şekildeyken kalçalarını vurarak ya da tekme atarak dans etmeleri tasvir edilmiştir (Çakır,2011). Sparta'da kadınların evlenene kadar erkeklerle egzersiz yaptıkları belirtilir. Çünkü sağlam ve kuvvetli çocuklara sahip olmak güçlü bir anne olmayı gerektiriyordu ve bunun da jimnastik ile mümkün olacağına inanılıyordu (Carlomagno,2010).

Spartalı Kadınlar ve spor: Plutarkhos'un aktarımına göre Sparta'da kadınlar toplum yaşantısında sportif faaliyetlerde bulunuyorlardı ve eğitimde erkeklerle eşit fırsatlara sahiptiler. Bu açıdan Spartalı kadınlar Atinalı kadınlara göre daha özgürlerdi. Sparta'da kadınların mülk edinme hakları da vardı. Sparta'da kadınlar "gymnazyumlarda" erkeklerle eşit oranda sportif faaliyetlerde bulunabilmekteydi. Her ne kadar kimi yazarlarca sağlıklı çocuklar yetiştirmeleri açısından böyle olduğu varsayılsa da kadın ve erkek eşitliği açısından önemli bir adımdır (Uslu,2018). Kyniska'nın şehir devleti Sparta aynı zamanda kadınları genel olarak spor yapmaya teşvik eden çok az yerlerden biri idi. Sparta'da ayrıca sağlıklı ve zeki kadınların güçlü erkekler üreteceği varsayımıyla kadınlar için bir eğitim sistemi vardı. Spartalı kadınlar, kentin her yerinde spor etkinliklerine katılırlardı ve Sparta'nın birçok alanında, kadınlar için güreşme ve koşma yarışmaları düzenlenirdi (Scanlon,2004). Ayrıca, Spartalı kızların yarışabilsinler diye eğitildikleri belirtilir. Philostratus Spartalı kadın ve erkeklerin birlikte sporu yaptığını belirtmiştir (Carlomagno,2010). Bununla birlikte, kadınların aldıkları eğitimin amacı sağlıklı ve güçlü çocuklar doğurmalarına yönelikti (Mechikoff ve Estes, 1993). Kadınların aktivitelerini dans, koşu, atlamalar, top oyunları, güreş, cirit ve disk atma oluşturuyordu. Sparta'lı kadınlar ağır egzersizler yaparlardı (Memiş ve Yıldırım,2011).

Hera Oyunları ve kadın: Hera, evliliğin ve kadınların koruyucu tanrıçasıydı. Kadınlar Tanrıça Hera onuruna Olympia'da 4 yılda bir Zeus adına düzenlenen Olimpiyat Oyunları ile çakışmayacak zamanlarda sadece koşu yarışlarını içeren kendi festivallerine katılıyorlardı. Bu oyunlar ergenlik ayinleri veya evlilik öncesi ayinler olabilir (Çetin ve Ece,2021). Elis 'te yaşayan 16 soylu kadının düzenlediği yarışlara sadece üç yaş grubundan bakireler katılabiliyor ve her grupta 16 genç kız yarışabiliyordu (Doğan,2020; Gómez-Lobo, 1997).

Bu oyunlarda da kadınlar için kurallar ve sınırlamalar vardı:

- Hera adına düzenlenen kadın festivalleri yalnızca koşudan oluşurdu (<https://www.runnersworldtr.com>).
- Hera oyunlarına genç kızların yani bekârların girmesine izin verilirken, evli kadınların katılması kesinlikle yasaktı (Tekin ve Tekin,2014).
- Antik Yunanda erkekler çıplak yarışırken, yarışan kadınlar dizlerinin biraz üstünden başlayarak sağ omzun üstünden dolaşan birer tunik giyiyorlardı (Türkoğlu, 2016).
- Koşu yarışlarına katılan kadınlar erkeklerin koştuğundan altıda bir oranından daha kısa olan yaklaşık 160 metrelik bir mesafeyi koşuyordu.
- Hera oyunlarında farklı yaş gruplarındaki kızlar için üç ayrı yarışma bulunurdu.
- Olimpiyat oyunlarında olduğu gibi kazananlar zeytin dallarından yapılmış taç ve Hera'ya adak olarak kesilen düvenin bir parçası ile ödüllendiriliyordu (Gómez-Lobo, 1997; Spears, 1984; Swaddling, 2000).
- Olimpiyat ödül sahiplerinin kendilerine ait heykellerinin olmasına izin verildiği gibi, bu festival galiplerinin de Hera tapınağında resmedilme ayrıcalığı verilirdi (<http://arkeofili.com>).

Resim1’de kadın koşucunun bronz heykeli görülmektedir. Bu büyük bir olasılıkla kadınların da atletizm aktivitelerinde yer aldığı Spartalı kadındır. Bu resim Antik Yunan coğrafyacısından olan ve yazar Pausanias’ın Heraia’da yarışan kız tanımına oldukça uygundur: “Saçları omuzlarına düşer, tuniği dizin biraz üstüne gelir ve sağ omuzları göğsüne kadar çıplaktır” (<http://arkeofili.com>). Sparta’da kadınların sportif faaliyetlerde giydiği kısa khitonla koşar pozisyonda betimlenmiştir (<https://hubpages.com>).

Resim 2’de festivale giden zengin bir izleyici kadın görülüyor. At üzerinde olduğu için zengin olarak tanımlanmıştır.

Resim 3’de bir kadın at üzerinde sporcu görünümündedir. Belki de ilk olimpiyat şampiyonu kadını canlandırmaktadır.

Resim 4’de Kıyafet giymiş bir koşucu veya atlama yapan kadını görülüyor.

Resim 5’de Bikini ve mayolu bir kadın olduğu görülmektedir.

Resim 6’da Egzersiz sonrası genç kadınların yıkandığını görülüyor.

Resim 1. Bronz heykel, Milattan önce 6. Yüzyıl Kadın koşucu bronz heykelcik, 520-500.

Resim 2. Festivale giden zengin bir izleyici

Resim 3.Vazoda sporcu görünümlü bir kadın binici

Resim 4. Uzun atlama yapan veya koşan bir kadın

Resim 5. Ağırlık çalışan bir kadın

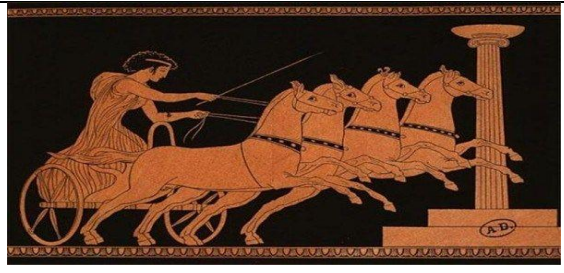

Resim 6. Kırmızı figürlü Attic Vazo da yıkanan kadınlar

Antik Yunan dünyasının bazı kaynaklarında belirtilen kadın spor aktiviteleri vardır. Özellikle koşarken tasvir edilen kızlar vardır. Kadınların egzersiz yapmasını emreden Lycurgus tarafından kadın sportif aktivitelerinin teşvik edildiği ve “iki sporcudan daha güçlü çocukların doğacağı göz önünde bulundurarak kadınlar için koşu ve kuvvet yarışları düzenledikleri” söylenmiştir. Yüzme yarışmaları ile ilgili yazılı ya da epigrafik bir kanıt yoktur. Kadınlar yüzerken yapılan birkaç vazo tablosunun rekabetçi sporlara ait olmadığı varsayılmaktadır. Accio'ya atfedilen bir parça, Spartalı kadınların yüzdüklerini düşündürmektedir (Carlomagno,2010).

Resim 7. Vazoda kadın biniciler

Resim 8. Dört atın çektiği arabada spardalı kadın sürücü

Sonuç: Antik Yunanda kadınlar erkelere göre daha az yarışmalara katılmıştır. Kadınların her dört yılda bir sadece koşu yarışması olarak yapılan Hera adında festivalleri vardı. Koşu dışında yarışmalara katılan kadınların da olduğu görülmüştür.

Kaynaklar

- Boardman, J., (2013). *Kırmızı Figürlü Atina Vazoları Arkaik Dönem*, (Çev.: G. Ergin), Homer Kitabevi, (2. Baskı), İstanbul
- Çetin S., Ece Cuma (2021). Spartalı Kadınlarda Spor ve Hera Oyunları, ROL Spor Bilimleri, 2(3);104-120
- Carlomagno N. (2010). Female Motor Activity in Ancient Times Methodological Aspects in Female Athletic Training in Ancient Times, International Quarterly of Sport Science, 26-39
- Çakır H.İ. (2011). Arkaik Dönem Yunan Seramiklerinin İncelenmesi ve Günümüz Yorumlamaları, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi

- Doğan E. (2020). Dünyanın En Eski Sporları Üzerine Düşünceler, Sporda Akademik Yaklaşımlar – 6 (Editörler: İdris Kayantaş- Mehmet Söyler), sh:23-37.
- Gómez-Lobo, A. (1997). The Olympiads in the ancient world. 12 Aralık 2011 tarihinde http://www.cepchile.cl/dms/archivo_1837_1603/rev65_gomezlobo_ing.pdf adresinden erişildi.
- Karakullukçu Ö.F., İmamoğlu O. (2021). Antik Çağlarda Değişik Ülkelerde Kadınların Sporla İlişkisi, Spor ve Bilim, Spor ve Bilim, (Editörler:Şirin Pepe-Hüseyin Tolga Esen), sh.181-196,Gece Kitaplığı, Ankara
- Koichi T. (2011). Women and sports in the ancient world. Japan J. Phys. Educ. Hlth. Sport Sci. 56: 19-30, June, 2011
- Kyle, D.G. (2014). Sport and Spectacle in the Ancient World, John Wiley & Sons, Ltd, The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex.
- Mechikoff, R., Estes, S. (1993). A History and Philosophy of Sport and Physical Education. Wm. C. Brown & Benhmark Publishers, Oxford, England.
- Memiş U.A. , Yıldırım İ. (2011). Batı Kültürlerinde Kadınların Spora Katılımlarının Tarihsel Gelişimi, Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, XVI(3), 17-26
- Serdaroğlu M. S.(2002). Olimpiyat Tarihi ve Türkiye'nin Olimpiyatlardaki Durumu,Niğde Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Spears, B. (1984). A perspective of the history of women's sport in ancient Greece. *Journal of Sport Tourism*, 11(2), 32-47.
- Swaddling, J. (2000). Antik Olimpiyat oyunları, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Tekin A., Tekin G.(2014). Antik Yunan Dönemi: Spor Ve Antik Olimpiyat Oyunları, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, Sayı XVIII, ss. 121-140.
- Türkoğlu Ç. (2016). Anadolu'da Antik Dönem Sportif Organizasyonlar ve Sportif Mekânlar, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 35, s. 455-469
- Uslu L. (2018). Antik Yunan'da Kadın Betimlemeleri ve Kadının Sosyal Statüsü, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi

İnternet kaynakları:

Scanlon,2004;<http://faculty.elmira>)

<http://www.ancientgreecefacts.com/olympics-facts>

<https://www.runnersworldtr.com/olimpiyat-oyunlarinda-kadin>

<https://hubpages.com>

<https://bianet.org/bianet>

ANTİK OLİMPİYATLARDA SEYİRCİLER VE RİTÜELLER

Doç.Dr., Egemen ERMİŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, - 0000-0002-3976-6981
Öğr.Gör.Dr., Aydan ERMİŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 0000-0003-2285-7980
Prof.Dr., Osman İMAMOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Antik Oyunlarda seyircilerin durumu ve ritüelleri ve rolleri üzerine güncel bilgiler vermektir. Çalışmada literatür taraması yapılmıştır. Antik oyunlarda genellikle seyirciler erkekler idi. Seyircilerin uzak yerlerden oyunlara geldikleri belirtilir. Heykellere ve yazıtlara yansıyan seyircilerden çok odaklanılan noktanın sporcular olduğudur. Seyircilerin yarışmada alınan sonuçlara hüküm veremedikleri ama çoğunlukla da yarışmada görev alan görevlilerin kararını etkilemeye ve akıllarını çelmeye çalıştıkları bilinmektedir. Seyirciler Antik oyunlara gelerek dinsel bir ritüele katılmış olurlar. Antik Yunanda oyunlarda genel olarak günümüzde olduğu gibi erkek seyirciler çoğunluktadır. Antik Yunan oyunlarında seyircilerin bazı sorunları günümüzdeki seyircileri için de mevcuttur. Antik Oyunlarında seyircilerin günümüz seyircilerinden farklı yönünün oyunlarda daha aktif rol oynamaları olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Antik Oyunlar, Spor, Seyirciler, Ritüeller

Spectators and Rituals at the Ancient Olympics

Abstract

The aim of this study is to provide up-to-date information on the status and rituals and roles of spectators in ancient plays. A literature review was conducted. In ancient games, the audience were usually men. It is stated that spectators came to the games from far places. The focus is on the athletes, rather than the audience, which is reflected in the statues and inscriptions. It is known that the spectators could not judge the results of the competition, but mostly tried to influence the decision of the officers involved in the competition and tried to influence them. Spectators attended the ancient games and participated in a religious ritual. In ancient Greece, the majority of spectators were men, as it is today. Some problems of spectators in ancient Greek games are present among the spectators of today. It can be said that the different aspects of spectators in the ancient games from today's spectators is the fact that they play a more active role in the games.

Keywords: Ancient Games, Sports, Spectators, Rituals

Giriş

Seyirci imgesi ve düşüncesi, dramatik performans türlerinin yaratım aşamasında tarih boyunca önemli bir rol üstlenmiştir. Seyircisi olmayan bir performansın, yaratıcı güç, istek ve kalite bakımından oldukça eksik kalacağı öngörülebilir (Özgül,2022). Olimpiyat Oyunları,

Antik Yunanlılar için büyük bir olay idi. Uzaktaki imparatorluğun her yerinden seyirciler ve katılımcıları gelirdi ve sosyal takvimin en önemli anlarıydılar. Çoğu antik kültür coğrafi olarak birbiri ile ilişkilidir. Yunanlılar erken dönemlerden itibaren coğrafi olarak oldukça dağınık bir alana yayılmışlardır. Öyle ki Milattan önce 600'de bile şimdiki Fransa, İspanya, İtalya, Libya, Türkiye, Rusya olan yerlerde yaşayan Yunanlılar vardı. Antik Yunanlıların Olimpiyatları bu kadar ciddiye almalarının bir nedeni de buydu. Yunanlılar, Oyunlara katılmak ve kimliklerini yeniden savunmak için Akdeniz havzasının her yerinden Oyunlara seyahat ettiler. Araştırmalar, belki de 50.000'den fazla kişinin Milattan sonra ikinci yüzyılda Oyunlar için Olimpiya'ya seyahat ettiğini tahmin ediyor. O zamanlar İmparatorluğun dört bir yanında hiçbir zaman dört milyondan fazla Yunanlı bulunmadığı göz önüne alındığında, bu önemli bir orandır (<https://olympics.com/ioc/ancient>). Antik oyunlarda mücadelelerin ziyafet atmosferinin tadını çıkarmaya, en sevdikleri sporcuları alkışlamaya veya güçsüzleri desteklemeye gelen bir seyirci kitlesinin ilgisini çektiği belirtilir (<http://ancientolympics.arts.kuleuven>).

Antik Yunanda seyirci olgusu iki türlü algılanabilir. İlki, dans, müzik ve atletik yarışmalar gibi performans türlerini izleyen seyirciler; diğeri ise adına düzenlenen ritüel, gösteri ve yürüyüş alaylarını izleyen tanrı. Antik Yunan dramatik performanslarında ise seyirci kavramı farklı boyutlar kazanmıştır (Özguven,2022).

Yunan agonistik yazıtlarında spor seyircilerine yapılan atıflar çok azdır. Dahası, spor seyircileri, belki de kaçınılmaz olarak sportif yarışmaların gerçek kahramanları olan sporculara odaklanan edebiyat yazarlarında seyrek ve çoğunlukla dolaylı ilgi görürler (Papakonstantinou,2016).

Bulgular ve Sonuç

Antik Yunan'da festivaller Dionysos adına düzenlenmeye devam ettiğinden, insan-seyircinin ötesinde ulaşılmak istenen, alandaki mevcudiyetini koruyan bir Tanrı-seyirci de vardır. Fakat Dionysos her ne kadar performans alanının içinde kendine bir yer tutmuş olsa da, aslında Dionizyak olan, dramatik türde Apollonik olan ile dizginlenir. Önemli Antik Yunan kültür öğelerinden agon'un uzine bu çatışmada rastlamak mümkündür. Agon Antik Yunan'da belli bir noktadan başka bir belirli noktaya doğru düzenlenen dinsel yürüyüş alayıdır (Özguven,2022).

Olimpiyat festivali Olympia'ya çok sayıda ziyaretçi gelirdi. Zenginler ve resmi delegasyon üyeleri özenle hazırlanmış çadırlar ve çardaklar kurmasına rağmen, çoğu insan dışarıda, yıldızların altında uyurdu. Tüccarlar, zanaatkarlar ve gıda satıcıları ise mallarını satmak için gelirdi. Yoğun program, kurbanlar da dahil olmak üzere dini törenleri içeriyordu; tanınmış filozofların konuşmaları; şiir dinletileri; geçit törenleri; ziyafetler ve zafer kutlamaları yapılırdı. Tıpkı bugün spor etkinliklerinde ünlüleri görmeyi sevdiğimiz gibi, diğer siyasi figürler de kalabalıklar tarafından daha sıcak karşılanırdı (<https://www.perseus.tufts.edu>).

Antik Yunanda dinsel boyut varlığını oyunlar içerisinde sergilenen ritüeller ile de hissettirir. Oyun öncesinde kurban ritüelleri, oyunlar esnasında da seyircilerin çok aşına oldukları libation (şarap dökme), evlilik, cenaze gibi konularla ilgili ritüeller gerçekleştirilirdi. Tanrı adına düzenlenen bu festivaller, Antik Yunan halkının sosyal hayatının da en önemli etkinliklerindedir. Attika'da her biri senede bir kez düzenlenen festivallerin en önemlileri Büyük Dionysia, Lenaia, Anthesteria ve Kırsal Dionysia'dır. Bunlar arasında en önemli olanı ise, o dönemlerde en az Olimpik Oyunlar kadar popüler olan Büyük Dionysia'dır. Diğer festivaller bölgesel veya yerel olarak düzenlenirken, Büyük Dionysia pan-Helenik bir özellik

taşır. Seyirciler, deniz aşırı topraklardan bu etkinlik için gelirlerdi. Bu yüzden festival, yelkenle seyahat etmeye elverişli olan, Mart aylarına denk gelen Elaphêboliôn'da düzenlenirdi. Büyük Dionysia'ya deniz aşırı topraklardan misafirler davet edilirdi. Yani seyirci artık, alt sınıf yandaşlığının kazanılmasının yanında, devletin gücünü ispat edebileceği bir unsura da dönüşür (Özgüven,2022).

Antik Olimpiyat oyunlarına seyircilerin gitmesi için Barış Yapma: Antik Yunan'da seyircilerin amacı Olympia'ya ulaşmaktı ve birçokları için bu, tehlikeli topraklarda hatırı sayılır bir yolculuk gerektiriyordu. Çatışmaların Oyunları engellememesi için bir Olimpiyat ateşkesi vardı. Ateşkes, Olimpiyatlar öncesinde ve sırasında, Yunan devletlerinin hepsinin Olimpiyatlara gitmek isteyen herkesin geçmesine izin vermesi anlamına geliyordu. Örneğin, A Eyaleti B Eyaleti ile Olimpiyatlar arasındaysa ve A ve B Eyaleti savaş halindeyse, Olimpiyatlar sırasında normalde düşman olan insanların Olympia'ya ulaşması için eyaletten geçmesine izin verilirdi. Ancak ateşkes, savaşın durduğu anlamına gelmiyordu. İnsanlar Olympia'ya güvenli bir şekilde ulaştıktan sonra, Oyunların beş günü boyunca orada kalma eğilimindeydiler. Olimpiya arkadaşlar, aile ve ortakların birlikte yiyip içtiği, dedikodu yaptığı ve iş yaptığı hareketli bir çarşı haline gelmiştir. Şu anda Avrupa olan her yerden gelen Yunanlıların bu kadar yoğun bir şekilde bir araya gelmesiyle, Olympia doğal olarak her dört yılda bir gidilecek yer haline gelmiştir (<https://olympics.com/ioc/ancient>).

Antik Oyunlarda Seyircilerin aktif katılımı: Antik Yunanda Büyük Dionysia'da ilk gün yürüyüş alayları düzenlenirdi. Yürüyüş alaylarında seyirciler de aktif katılımcılardır. En güzel kıyafetler giyilir, içkiler içilir, danslar edilir, kurbanlar kesilirdi. Dithyrambos adı verilen korolar oluşturulurdu. Yaygın görüş seyircilerin beş tam gün boyunca bu festivale zaman ayırdıkları ve sabahın ilk ışıkları ile birlikte ellerinde meşalelerle performans alanına giriş yaptığı yönündedir (Çok az kaynak ise giriş saatini daha makul olan 09.00-10:00 saatleri olarak gösterir) (Özgüven,2022).

Phaselis'teki oyunlarda ortak bir galibiyet verme kararı resmi olarak yarışma hakemlerine ait olsa da, seyircinin tepkisi ve seyirci-sporcu etkileşimi, yetkililerin kolayca göz ardı edemeyecekleri ek faktörler olarak sayılır. Seyircilerin kendi kendilerine yarışmada alınan sonuçlara hüküm veremedikleri ama çoğunlukla da yarışmada görev alan görevlilerin kararını etkilemeye, akıllarını çelmeye çalıştıkları bilinmektedir (Papakonstantinou,2016).

Büyük festivallerden hemen önceki hazırlık dönemlerinde, seyircilerin önceden antrenman yapan sporcuları görebildikleri dönemler vardı. Olimpiyatlar öncesinde bir aylık zorunlu antrenman için Elis şehrine toplanan ve spor salonunda antrenman yapan sporcuları izleyen seyirciler olduğu belirtilir (<https://ancientandmodernolympics>).

Homer önemli eğlenceler olarak seyircinin atletik/sportif yarışmaları yaptıklarını ifade eder. Yarışmaların veya Mücadelelerin kahramanlık ideolojisi, seyircileri ilgilendiren yönleri ve çok değişik hediye alışverişi ve konuklara gösterilen dostluk gelenekleri o toplumda ödül vermenin önemini göstermektedir (Kyle,2014). Bazen kahramanlar rekabetten uzaklaşma ya da seyirci olmayı tercih ederlerdi. Hemen hemen tüm galip gelenler oyunlarda maddi olarak kazanç elde etmiştir. Başarılı olanların dışındakiler veya seyirciler sosyal statü elde etmişlerdir. Oyunlara katılmak bile o toplumda insanlara bir ayrıcalık veriyordu. Ödüller ve seyirciler ile beraber şenlik bir şölene ve bir kurban yerine, bir oyun alanına çevrilirdi (Doğan ve İmamoğlu,2019).

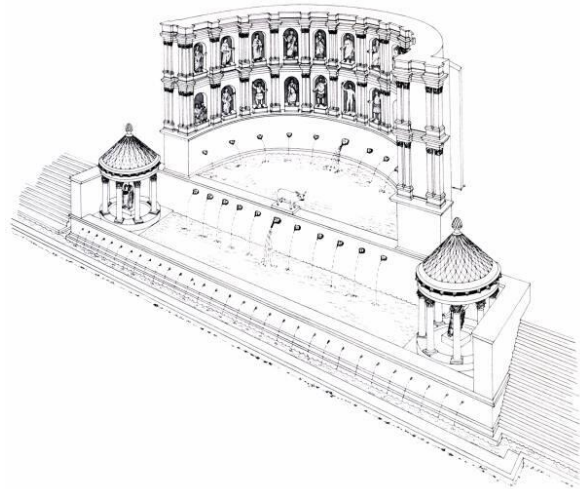
Antik Yunan olimpiyatlarında erkek seyirciler: Olympia stadyumunun yaklaşık 45.000 seyirci ve Nemea'nın yaklaşık 40.000 seyirci alabildiği söylenir. Bu seyircilerin hepsi erkekti, çünkü kadın seyircilere izin verilmezdi (<http://ancientolympics.arts.kuleuven>).

Koşu parkuru: Koşu etkinliği olarak da adlandırılan koşu parkuru, oyunların ilk yüzyıllarında kutsal alandaki iki alçak yokuş arasında doğu-batı yönünde uzanan basit bir dikdörtgen parkurdu. İçlerine paralel çizgiler oyulmuş iki taş levha, pistin başlangıcını ve sonunu gösteriyordu. Koltuk yoktu; seyirciler parkuru çevreleyen yamaçlarda dururdu. Başlangıçta, tüm Yunan stadyumlarında durum böyleydi, ancak Roma döneminde giderek daha fazla sayıda stadyum taştan koltuk sıraları aldı. Olimpiyat stadyumu hiçbir zaman böyle taş koltuklar almadığı için, koltukları olan stadyumlardan daha fazla insan, yani yaklaşık 40.000 ila 45.000 seyirci için yer vardı. Tüm izleyicilerin gösteriyi görmesine izin vermek için eğimler yapılırdı. Bu özellik Atina'nın modern Olimpiyat stadyumunda kopyalanmıştır. Stadyum sadece koşu etkinlikleri için değil, aynı zamanda disk ve cirit atma, uzun atlama ve dövüş müsabakaları için de işlev görmüştür. Sporcuların stadyuma üstü kapalı bir girişten girdiği belirtilir (<http://ancientolympics.arts.kuleuven.be>).

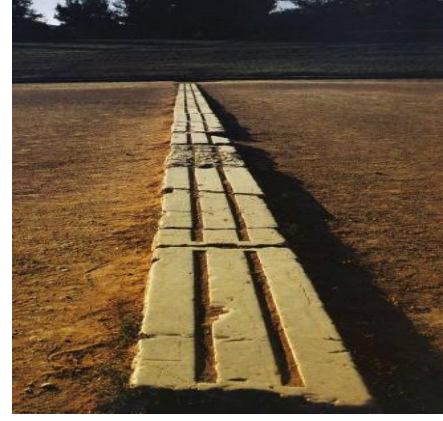
Resim1'deki Delphi stadyumu 178 m uzunluğunda ve 30 m genişliğinde olduğu belirtilir. Başlangıçta, seyircilerin etrafında durduğu düz bir pistti. Milattan sonra 175 civarında, Atinalı Herodes Atticus stadyumu yeniden inşa etti (<http://ancientolympics.arts.kuleuven>).

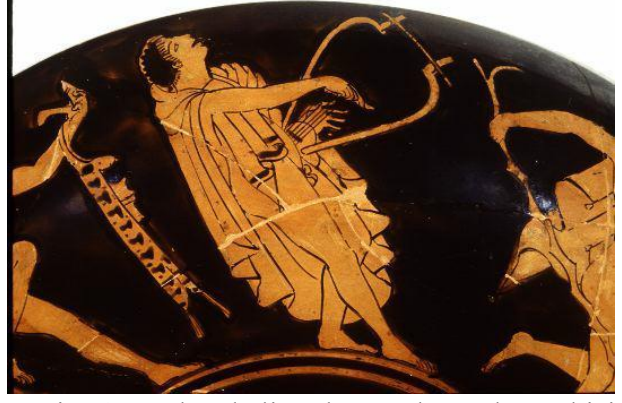
Resim 1. Delphi'deki stadyum

Resim 2. Herodes Atticus çeşmesinin yeniden inşası:

Resim 3. Olympia'daki koşu parkurunun başlama çizgisi

Resim 4. merkezde lir çalan, şarkı söyleyen kişi

Antik Olimpiyatlarda kadın Seyirciler: Olimpiyat oyunlarında kadınların seyirci olarak yer almasına izin verilmediği yaygın görüştür. Kadınlar Oyunlar sırasında Alpheios nehrinin diğer tarafında kalmak zorundaydılar. Oyunlara katılan tek kadın Demeter rahibesiydi. Katılan kadınlar için bir yasa vardı. Bu yasa dışında kalan diğer tüm kadın seyircilerin yüksek bir uçurumdan atılmasını şart koşuluyordu. Diğer oyunlar için bu tür yasaların olup olmadığı bilinmemektedir. Bununla birlikte, kadınların diğer atletizm yarışmalarına seyirci olarak katılmalarına da izin verilmemiş olması muhtemeldir. Olympia'da sadece bir kadın yakalanmıştır. Antrenör kılığında, kocasının ölümünden sonra oğlunu oyunlara getirdiği belirtilir. Oğlu boks yarışmasını kazandığında sevincinden antrenörlerle sporcuları ayıran çitin üzerinden atlamış ve kıyafetleri açılınca kıyafetleri düşmüştür ve böylece bir kadın olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak şampiyon olan babasına, erkek kardeşlerine ve oğluna olan saygıdan dolayı cezalandırılmamıştır (<http://ancientolympics.arts.kuleuven.be/eng>)

Antik Olimpiyatlara giden seyircilerin Özellikleri ve Sorunları: Seyircilerin çoğu çevre bölgelerden gelmekte, diğerleri ise oraya ulaşmak için uzun bir yolculuk yapmaktaydı. Seyahat etmek pahalıydı, bu yüzden seyirciler çoğunlukla üst sınıftan zengin erkeklerdi. Halk için konaklama çok sınırlıydı. Özellikle klasik dönemde altyapı yok denecek kadar azdı. Birkaç otel son derece zenginler için ayrılmıştı. Tüm bunlara rağmen seyirci kitlesel olarak gelmiştir. Tüccarlar, falcılar, hokkabazlar ve diğerleri para kazanmıştır. Ayrıca tarihçi Herodotus gibi filozoflar ve yazarlar, tüm Yunan dünyasında ün kazanmayı umarak oyunlarda geniş bir izleyici kitlesi aramışlardır. Politikacılar bu durumu siyasi propaganda için kullanmışlardır (<http://ancientolympics.arts.kuleuven>). Seyircilerin oyun alanına gelmeden önce, bütün gün devam edecek etkinlik süresince çok fazla acıkmamak için oldukça büyük bir öğün yediklerinden bahsedilir. Seyirciler yanlarında şarap ve kuru yemiş, meyve gibi yemesi kolay atıştırma malzemeleri getirmişler, tüm gün boyunca aynı yerde oturmuşlardır. Yanlarında minder benzeri yumuşak oturma gereçleri getiriyor olmaları muhtemeldir. Sürekli şarap içildiğinden, gün sonuna doğru artık seyircilerin sarhoş olmaya başladıkları öngörülür (Özgüven,2022).

Dans ve seyirciler: Seyircilerin, sahnelenen dans türlerinin çoğuna hâkim olması muhtemeldir. Atina vatandaşları eğitimlerinin bir parçası olarak gymnopaidai adı verilen dans dersleri alırdı. Ancak dans etmeyi bilen kişiler eğitilmiş ve erdemli sayılırdı. Dolayısıyla ile hem eğitimini aldıkları hem de kültürlerinin geniş bir alanında yer tutan (evlilik, cenaze vb.) dans türlerini sahne üzerinde izlemek, seyirciler için ortak bir kültürel paylaşım haline gelmiştir (Özgüven,2022).

Sonuç: Antik Yunanda seyirciler Antik oyunlara gelerek dinsel bir ritüele katılmış olurlar. Oyunlarda genel olarak günümüzde olduğu gibi erkek seyirciler çoğunluktadır. Antik Yunan oyunlarında seyircilerin bazı sorunları günümüzdeki seyirciler için de mevcuttur. Antik Oyunlarda seyircilerin günümüz seyircilerinden farklı yönünün oyunlarda daha aktif rol oynamaları olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

Doğan E., İmamoğlu G.(2019). Interpretation Of Sporting Activities And Visuals in Iliad and Odyssey, Turkish Studies, 14(3); 485-496 . 10.29228/TurkishStudies.24990

Kyle D.G.(2014). Sport and Spectacle in the Ancient World, John Wiley & Sons, Ltd, The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex.

Özgüven İ. (2022). Antik Yunan'da Seyirci – Performans İlişkisi, Aydın Sanat, 8(15);37 – 47. [://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2296444](https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2296444)

Papakonstantinou, Z. (2016). Spectator-Athlete Interaction in Ancient Greek Athletics . PHILIA , Vir Doctus Anatolicus. Sencer Şahin Anısına Yazılar , 699-707 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/philia/issue/38138/441108>

İnternet kaynakları

<https://olympics.com/ioc/ancient-olympic-games/spectators>

<http://ancientolympics.arts.kuleuven.be/eng/TB002EN.html>

<http://ancientolympics.arts.kuleuven.be/eng/TB009EN.html>

<http://ancientolympics.arts.kuleuven.be/eng/TD001eEN.html>

<http://ancientolympics.arts.kuleuven.be/picEN/slides/P0427.jpg.html>

<https://www.perseus.tufts.edu/Olympics/specs.html>

<https://ancientandmodernolympics.wordpress.com/category/spectators/>

İLKOKUL 4. SINIF MATEMATİK DERS KİTAPLARINDAKİ KESİR ETKİNLİKLERİNİN EDGA-ETKİNLİK METNİ BİLEŞENLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi, Gülay AGAÇ

Gaziantep Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-7788-4444

ÖZET

Bu çalışmanın amacı ilkokul 4. sınıf matematik ders kitaplarında yer alan kesir konulu etkinliklerin, Etkinlik Değerlendirme ve Geri Bildirim Aracının (EDGA) bir boyutu olan etkinlik metni özelinde incelenmesidir. Nitel olarak desenlenen bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın dokümanlarını Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 4. Sınıf matematik ders kitabı olarak okutulması onaylanan iki ders kitabı oluşmaktadır. Kitaplarda yer alan kesir konusuna yönelik olan etkinliklerin, *EDGA-Etkinlik Metni boyutunda yer alan Etkinlikle Hedeflenen Çıktı veya Ürün, Materyal, Yönergeler, Sorumluluk ve Kapsayıcılık* bileşenleri bağlamında betimsel analizleri yapılmıştır. Veri analizi sürecinde kodlayıcı güvenilirliğine başvurulmuştur. Veri analizlerinden elde edilen bulgular öğretim programında kesir konusu özelinde yer alan 6 kazanımın 5'ine yönelik her iki kitabın da benzer bağlamlarda birer etkinlik olmak üzere toplam 5 etkinliğe yer verdiğini göstermiştir. A kitabında yer alan etkinliklerin materyal ve yönergeler kapsamında daha nitelikli olduğu bununla beraber diğer bileşenlerin her iki ders kitabında da benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Etkinlik metni toplam puanları açısından her iki ders kitabı karşılaştırıldığında ise yine A kitabında yer alan etkinliklerin önemli bir kısmının B kitabındakilere göre daha yüksek puana sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Her iki ders kitabının kesir etkinliklerine ilişkin öğrencilere farklı öğrenme fırsatları sundukları ve öğretim ortamında kullanımlarının birbirlerine göre avantaj ve dezavantajlı durumların oluşmasına sebebiyet verebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: matematiksel etkinlik, etkinlik değerlendirme, matematik ders kitabı, etkinlik temelli öğretim

AN INVESTIGATION OF FRACTION TASKS IN PRIMARY SCHOOL 4TH GRADE MATHEMATICS TEXTBOOKS IN THE CONTEXT OF FfMA – ACTIVITY SCRIPT COMPONENTS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the fraction tasks in primary school 4th-grade mathematics textbooks in the context of the activity script, which is a dimension of the Framework for Mathematical Activities (FfMA). In this qualitative study, the document analysis method was used. The documents of the research consist of two textbooks approved by the Ministry of

National Education (MONE) to be used as 4th-grade mathematics textbooks. Descriptive analyzes of the tasks on the subject of fractions in the books were made in the context of the FfMA-Activity script dimension, Objective targeted by the activity, Material, Instructions, Responsibility, and Inclusivity components. Coder reliability was used in the data analysis process. The findings obtained from the data analysis showed that both books for 5 of the 6 acquisitions specific to the fraction subject in the curriculum included a total of 5 tasks, one for each in similar contexts. It has been concluded that the tasks in the book A are more qualified in terms of materials and instructions, however, other components are similar in both textbooks. When both textbooks were compared in terms of the total scores of the activity script, it was found that a significant part of the tasks in the book A had higher scores than those in book B. It has been concluded that both textbooks offer different learning opportunities to students regarding fraction tasks, and their use in the teaching environment may cause advantages and disadvantages compared to each other.

Keywords: mathematical tasks, activity evaluations, mathematics textbook, activity-based teaching

1. GİRİŞ

Aktif öğrenme ile ilişkilendirilen etkinlik temelli öğretim (Yacci ve Whittington, 2008) yaklaşımı öğrencilerin sürecin bir parçası olmasına ve kendi öğrenme sorumluluklarını üstlenmelerine imkân tanımaktadır. Bu nedenle öğretimde etkinliklerden yararlanmak öğretimi zenginleştirmekle birlikte öğrencilerin sürece aktif katılımı, kavramsal anlamının gerçekleşmesi ve kavram yanlışlarının ortadan kaldırılabilmesi için anlamlı görülmektedir (Altun, 2013). Bununla beraber öğretimde etkinliklere başvurmanın öğrencilerin matematik konuları üzerinde akıl yürütmeleri, desen aramaları ve genellemelere ulaşabilmeleri kapsamında matematiksel hesaplamalar ve soyutlamalar yapma gibi birçok avantajı olduğu da açıktır (Olkun ve Toluk Uçar, 2007). Bunun için de etkili matematik öğretimini sağlamak amacıyla öğretimde sıklıkla başvurulan yöntemlerden biri de etkinlik uygulamalarıdır. Etkinlik temelli öğretim kapsamında alanyazının ortaya koyduğu tüm bu avantajlar, ancak nitelikli etkinliklerin tasarlanması ve etkili uygulamalarının gerçekleştirilmesi ile mümkün görülmektedir. Bu nedenle matematik eğitiminde kullanılacak olan etkinliklerin amaca hizmet edecek niteliklere sahip olması gerekmektedir. Alanyazında matematiksel etkinliklere ilişkin birçok tanım yer almakla birlikte bu çalışmada Bozkurt vd.'nin (2022) aşağıda verilen tanımı referans alınmıştır:

Matematiksel etkinlik, öğrencilerin aktif katılımı ve uygun materyal/ler yardımıyla, belli bir matematiksel çıktıya erişim sağlayacak şekilde senaryolaştırılmış bir (veya ilişkilendirilmiş birden fazla) görevin kullanıldığı öğretim faaliyetidir. (s.36)

Yukarıdaki tanım göz önüne alındığında etkinliğin tasarım ve uygulama boyutlarının belli niteliklere sahip olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda öncelikle ele alınması gereken durum etkinliklerin bu amaç doğrultusunda tasarlanması ya da temin edilmesi gerektiğidir. Tüm Türkiye geneli ortak erişim ölçütü göz önüne alındığında etkinlikler Milli Eğitim Bakanlığı onaylı ders kitaplarından temin edilebilmektedir. Bununla beraber Milli

Eğitim Bakanlığı tarafından her eğitim-öğretim yılının başında tüm öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılması ders kitaplarının hem yaygın hem de erişilebilir ders materyali olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Böylelikle ders kitaplarında yer alan her bir matematiksel etkinlik uygulamadan bağımsız olarak öğretim ortamında da varlık göstermektedir. Ders kitapları da dâhil tüm öğretim materyallerinin yapı ve görünülerinin önemli olduğuna değinen Remillard (2011), öğretim materyallerindeki metinlerin sunum biçiminin kullanıcıların metinle ne tür bir etkileşimde bulunacağını belirleyebileceğini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle öğretim materyallerindeki içeriklerin ele alınış biçimi ve nitelikleri öğrencilerin öğrenme deneyimlerine de yansımaktadır. Ders kitaplarının sınıf içi uygulamaya rehberlik etmek için hazırlandığı (Even ve Olsher, 2014) göz önüne alındığında hedeflenen öğrenme çıktılarının belirlenmesinde ve paylaşılan etkinliklerin niteliğine karar vermede ders kitapları önemli bir kaynak özelliği taşımaktadır.

Alanyazın incelendiğinde ders kitaplarında yer alan matematiksel etkinliklerin çeşitli araştırmalara konu olduğu karşımıza çıkmaktadır (Bingölbali ve Bingölbali, 2020; Bozkurt, 2018; Engin ve Sezer, 2016; Kerpiç ve Bozkurt, 2011; Reçber ve Sezer, 2018). Bu kapsamda ortaokul matematik ders kitabındaki etkinliklerin; 7. sınıf düzeyinde tasarım ve uygulama prensipleri (Kerpiç ve Bozkurt, 2011); bilişsel istem düzeyleri (7.sınıf: Engin ve Sezer, 2016; 8.Sınıf; Reçber ve Sezer, 2018); soyutlama becerisi (Kılıçoğlu, 2020); 6.sınıf düzeyinde etkinliklerin amaç, öğrenci çalışma biçimi ve uygulanabilirlik yönleri (Bozkurt, 2018) ve doğru cevap sayıları ve talep ettikleri çözüm metotları (Bingölbali ve Bingölbali, 2020) açısından ele alındığı görülmektedir. Gerçekleştirilen bu çalışmaların ortaokul özelinde ele alındığı ilkökul matematik ders kitaplarında yer alan etkinliklerin araştırmalara konu edilmediği ve ihmal edildiği görülmektedir. Oysa ilkökul düzeyinde ele alınan matematik, ortaokul matematiğinin de temelini oluşturmaktadır. Özellikle ilkökul kapsamında paylaşılan matematiksel etkinliklerin incelenmesi, bu etkinliklerin nitelikleri hakkında bilgi sahibi olmak açısından önemlidir. Ayrıca 1-4. Sınıf matematik ders kitapları incelendiğinde her sınıf düzeyi için iki farklı yayın evi tarafından hazırlanmış ders kitaplarının olduğu görülmektedir. Paylaşılan etkinlikleri incelemenin yanı sıra kullanıma sunulan her iki kitaptaki etkinliklerin karşılaştırılması ders kitaplarının niteliği ve sağladıkları avantaj ya da dezavantajlar hakkında önemli çıkarımlarda bulunulmasını sağlayacaktır. Bu nedenle hem etkinlik metinlerinin bileşenlerini incelemek hem de her iki kitapta yer alan etkinlikleri birbiri ile kıyaslayabilmek amacı ile bu çalışmada 4. Sınıf matematik ders kitaplarında yer alan kesir konusundaki etkinliklerin etkinlik metni bileşenlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bakımdan bu çalışmanın araştırma soruları:

- İlkokul 4. sınıf matematik ders kitaplarında yer alan kesir etkinliklerinin etkinlik metni bileşen puanları ve etkinlik toplam puanları nasıl bir dağılım göstermektedir?
- Her iki ders kitabında aynı kazanıma ilişkin ortak bağlama sahip olan etkinliklerin etkinlik metni toplam puanları nasıl bir dağılım göstermektedir?

2. YÖNTEM

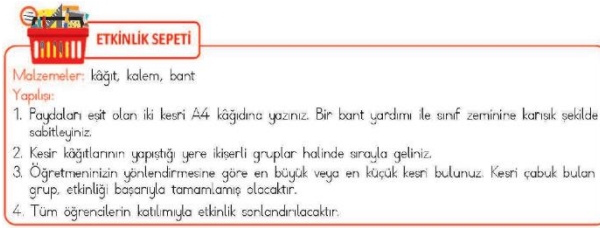
Bu çalışma nitel bir araştırma olup çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bowen'e (2009) göre doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller kapsamındaki tüm belgelerin incelenmesi ve değerlendirilmesi için başvurulan sistematik bir

araştırma sürecini içeren bir yöntemdir. Bu araştırmada da MEB onaylı basılı ve elektronik formdaki ders kitaplarındaki kesir etkinliklerinin etkinlik metni özelinde incelenmesi amaçlanmaktadır.

2.1. Veri Kaynakları

Araştırmanın veri kaynaklarını Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı Kurul Kararı ile 2018 – 2019 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak okutulması kabul edilen iki farklı yayın evine ait ders kitapları oluşturmaktadır. Her iki kitabın 4. ünitesinde yer alan kesirler konusu kapsamında paylaşılan etkinlikler veri setini oluşturmaktadır. Görsel 1’de her iki kitapta yer alan birer etkinlik örneği paylaşılmaktadır.

B Kitabı (s.144)

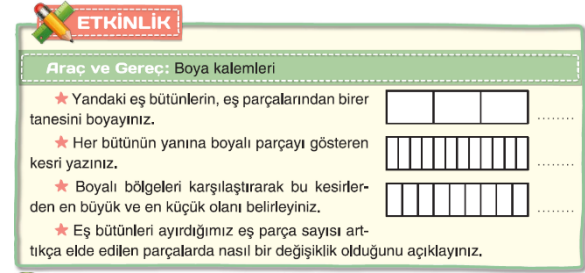
ETKİNLİK SEPETİ

Malzemeler: kâğıt, kalem, bant

Yapılır:

1. Paydaları eşit olan iki kesri A4 kâğıdına yazınız. Bir bant yardımı ile sınıf zeminine karşı şekilde sabitleyiniz.
2. Kesir kâğıtlarının yapıştığı yere ikiserli gruplar halinde sırayla geliniz.
3. Öğretmeninizin yönlendirmesine göre en büyük veya en küçük kesri bulunuz. Kesri çabuk bulan grup, etkinliği başarıyla tamamlamış olacaktır.
4. Tüm öğrencilerin katılımıyla etkinlik sorulacaktır.

A Kitabı (s.114)

ETKİNLİK

Araç ve Gereç: Boya kalemleri

★ Yandaki eş bütünlerin, eş parçalarından birer tanesini boyayınız.

★ Her bütünün yanına boyalı parçayı gösteren kesri yazınız.

★ Boyalı bölgeleri karşılaştırarak bu kesirlerden en büyük ve en küçük olanı belirleyiniz.

★ Eş bütünleri ayırdığımız eş parça sayısı arttıkça elde edilen parçalarda nasıl bir değişiklik olduğunu açıklayınız.

Görsel 1. B Kitabı ve A Kitabında yer alan birer etkinlik örneği

Görsel 1 incelendiğinde B Kitabına ait ders kitabında etkinliklerin “Etkinlik Sepeti”, A Kitabında ise “Etkinlik” adı altında ele alındığı görülmektedir.

2.2. Veri Analizi

Veri setini oluşturan her iki ders kitabında yer alan etkinlikler betimsel analizlere tabii tutularak çözümlenmiştir. Daha önceden belirlenen kavramsal bir çerçeveye göre verilerin analiz edilmesine dayanan betimsel analizde referans alınan çerçeveye göre veriler incelenir, özetlenir ve de yorumlanır. Bu araştırma kapsamında da kavramsal çerçeve olarak etkinlik tasarımı ve uygulamalarına dair Bozkurt vd. (2022) tarafından geliştirilen *Etkinlik Değerlendirme ve Geri Bildirim Aracı (EDGA)* veri analiz çerçevesi olarak ele alınmıştır. Araştırma kapsamında veri setini oluşturan etkinliklerin EDGA’nın etkinlik metni boyutunda yer alan *etkinlik ile hedeflenen çıktı/ürün, materyal, yönergeler, sorumluluk ve kapsayıcılık* bileşenleri özelinde incelenmesi amaçlanmıştır. Çizelge 1’de etkinlik metni bileşenleri ve derecelendirme kriterleri yer almaktadır.

Çizelge 1. Etkinlik Metni Bileşenleri ve Puanlama Tablosu (Bozkurt vd., 2022, s.95)

Bileşen	Göstergeler	Derecelendirme Kriterleri			
		Çok düşük (0 puan)	Düşük (1 puan)	Orta (2 puan)	Yüksek (3 puan)
Etkinlik ile hedeflenen çıktı veya ürün	<ul style="list-style-type: none"> Etkinlikle hedeflenen çıktı veya ürünün açıkça belirlenebilmesi Etkinliğin hedeflediği çıktı veya ürüne ilişkin ifadelerin anlaşılabilirliği 	Etkinlik ile hedeflenen çıktı veya ürün anlaşılmamaktadır.	Etkinlik, aralarında ilişki kurulamayan birden fazla odağa sahip olup etkinliğin hedeflediği çıktı veya ürün konusunda belirsizlikler mevcuttur.	Etkinlikle hedeflenen çıktı veya ürüne ilişkin belirsizlikler bulunmakla birlikte etkinliğin yönergeleri takip edildiğinde veya işlem adımları tamamlandıktan sonra hedeflenen çıktı veya ürüne ilişkin bir kanaat oluşmaktadır.	Etkinlikle hedeflenen çıktı veya ürün açık ve net olarak anlaşılmaktadır.
Materyal	<ul style="list-style-type: none"> İşlevsellik Kullanışlılık 	Materyal işlevsel ve kullanışlı değildir.	Materyal işlevsel değildir.	Materyal kullanışlı değildir.	Materyal işlevsel ve kullanışlıdır.
Yönergeler	<ul style="list-style-type: none"> Takip edilebilirlik İlişkिलilik Çıktıya erişilebilirlik 	Yönergeler takip edilebilir veya yerine getirilebilir olmadığından etkinliğin hedeflediği çıktıya erişime ilişkin değerlendirme yapılamamaktadır.	Yönergeler takip edilebilirdir; ancak etkinliğin hedeflediği çıktıya erişimde sorunlar ve/ya belirsizlikler yaşanmaktadır.	Yönergeler takip edilebilir olmakla birlikte etkinlikle hedeflenen çıktıya erişim imkânı sunmaktadır; ancak fazladan veya ilgisiz bazı adım(lar) içermektedir.	Yönergeler takip edilebilir, aralarında ilişkili ve hedeflenen ürüne erişim imkânı sağlamaktadır.
Sorumluluk	<ul style="list-style-type: none"> İyi tanımlılık Öğrenci aktif katılımı 	Öğrenci sorumlulukları ifade edilmemiştir.	Öğrenci sorumlulukları belirsizlikler içerecek şekilde ifade edilmiştir.	Öğrenci sorumlulukları açıkça ifade edilmiş fakat öğrencilerin aktif katılım fırsatları sınırlandırılmıştır.	Öğrenci sorumlulukları açıkça ifade edilmiş ve öğrencilerin sürece aktif katılım sağlamalarına imkân verecek şekilde belirlenmiştir.
Kapsayıcılık	<ul style="list-style-type: none"> Farklı arka plana (sosyoekonomik, kültürel, akademik, cinsiyet, etnik köken vs.) sahip öğrencilerin katılımına imkân verme 	Etkinlik, öğrencilerin hemen hemen tamamının dâhil olmasına engel olacak öğeler içermektedir.	Etkinlik, sadece belli niteliklere sahip öğrencilerin dâhil olabilmesine imkân vermektedir.	Sınıftaki öğrencilerin çoğunun etkinliğe dâhil olmasına fırsat vermekte fakat yine de dışarıda kalan veya dışlanan öğrenciler bulunmaktadır.	Tüm öğrencilerin etkinliğe dâhil olma imkânı bulunmaktadır.

Çizelge 1 incelendiğinde etkinlik metni bileşenlerinin her birine göstergelere dayalı olarak yer verilmiştir. Göstergeleri içeren derecelendirme kriterleri çerçevesinde her bir bileşenin 0-3 puan aralığında 4 farklı puanlamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu analiz çizelgesi doğrultusunda her iki ders kitabında yer alan kesir etkinlikler iki alan uzmanı tarafından ayrı ayrı puanlanmıştır. İki alan uzmanı bir araya gelerek puanlama teyitleri yapılmış ve tüm puanlamalarda uzlaşa sağlanmıştır. Görsel 2’de B yayınlarında yer alan bir etkinlik ve bu etkinliğin analiz çerçevesine göre nasıl değerlendirildiğine ilişkin bir puanlama örneği aşağıda yer almaktadır.

B Yayınları s.137					
 ETKİNLİK SEPETİ					
Grup: 5 kişi					
Malzemeler: beyaz karton, makas, boya kalemleri					
Yapılışı:					
1. Gruptaki arkadaşlarınızla birlikte kartonu 3 eş parçaya ayırınız.					
2. Her bir karton parçasını farklı oranlarda eş olacak şekilde katlayınız. Örneğin birinci karton parçasını 3 defa, ikinci karton parçasını 5 defa katlayınız.					
3. Katlanan karton parçalarını açarak birer birimini boyayınız.					
4. Tüm grupların çalışması bittikten sonra tahtada sıralama işlemini yapınız.					
					
Etkinlik Metni Bileşenleri					
Hedeflenen Çıktı veya Ürün	Materyal	Yönergeler	Sorumluluk	Kapsayıcılık	Toplam Puan
2	0	1	1	3	7

Görsel 2. Etkinlik Metni Bileşenlerine İlişkin bir Puanlama Örneği

Görsel 7’de paylaşılan örnek etkinlik, etkinlik metni bileşenleri kapsamında ele alınmış ve puanlanmıştır. Her bir bileşenin nasıl puanlandığı aşağıda detaylandırılmıştır.

Etkinlik ile Hedeflenen Çıktı veya Ürün: Etkinlik metni incelendiğinde etkinlik ile ulaşılmaya çalışılan çıktı veya ürüne ilişkin ön örgütleyici bir bilgilendirmenin yapılmadığı görülmektedir. Etkinliğin yönergeleri incelendiğinde her ne kadar bazı belirsizliklerle karşılaşılrsa da farklı birim kesirleri oluşturması ve bu kesirleri sıralama talebi içermesi, etkinliğin birim kesirleri sıralamaya yönelik olduğuna ilişkin bir kanaat oluşmaktadır. Bu nedenle Görsel 2’deki etkinliğin hedeflenen çıktı veya ürün bileşeni puanı 2’dir.

Materyal: Etkinlik metni incelendiğinde etkinlikte kullanılacak materyallerin “Malzemeler” başlığı altında listelendiği görülmektedir. Birim kesirleri sıralama amacı taşıyan bu etkinlikte beyaz karton, makas ve boya kalemi materyal olarak kullanılmaktadır. Etkinlik kartonları 3 defa, 5 defa vb. gibi katlama talebi içermektedir. Fakat seçilen materyalin karton olması ve kartonun kalınlığının farklı sayıda katlamalara imkân vermemesi materyalin bir sınırlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etkinlik için karton yerine kâğıdın seçilmesi daha uygun olabilir. Fakat kâğıtla da belli sayıda katlama yapılabileceği unutulmamalıdır. Bu

nedenle materyal hedeflenen çıktıya erişim için zaruri olmadığı gibi kullanımı da birtakım zorluklara hatta kavram yanlışlarına yol açmaktadır. Bu nedenle materyal işlevsel olmadığı gibi kullanışlı da değildir ve puanı 0'dır.

Yönergeler: Etkinlik metni incelendiğinde yönergelerin takip edilebilir olduğu görülmektedir. Fakat yönergelerde geçen “3 defa, 5 defa katlayınız” talebi bir belirsizliğe yol açmaktadır. Birim kesirlerde sıralama kapsamında hazırlanan bu etkinlikte “eşlik” fikri özellikle vurgulanması gereken bir ifadedir. Ayrıca yönergelerde geçen “farklı oranlarda eş olacak şekilde katlayınız” ifadesi oran kavramının farklı anlamları ($\frac{Par\a}{Bütün}$, $\frac{Par\a}{Par\a}$, $\frac{Bütün}{Par\a}$) göz önünde alındığında bir belirsizlik oluşturmaktadır. Bu nedenle yönergelerdeki taleplerin daha açık, anlaşılır ve net olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Son olarak etkinlikteki 4. yönerge “Tüm grupların çalışması bittikten sonra tahtada sıralama işlemi yapınız.” ifadesi göz önünde alındığında neyin sıralanacağına ilişkin farklı bir belirsizliğin karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu nedenle bu etkinliğin yönerge puanı 1'dir.

Sorumluluk: Etkinlik metni incelendiğinde etkinliğin 5 kişilik gruplar halinde gerçekleştirileceği ifade edilmektedir. Fakat bunun nasıl yapılacağı, her bir öğrencinin etkinlikteki görevinin ne olduğu ve grup üyelerinin birlikte ne yapmaları gerektiği açıklanmamıştır. Bu etkinlikte öğrencilerin 5'er kişilik gruplar halinde çalışacakları belirtilmiş olsa da öğrenci sorumlulukları belirsizlikler içerecek şekilde ifade edildiğinde düşük-1 puan olarak değerlendirilmektedir.

Kapsayıcılık: Etkinlik metni incelendiğinde etkinliğin tüm öğrencilerin bu etkinliğe katılımına imkân verdiği görülmektedir. Etkinlik geniş bir öğrenci kitlesinin etkinliğe dâhil olmasına imkân sunduğu için bu etkinliğin sorumluluk puanı 3'tür.

Etkinliğin, etkinlik metni toplam puanının 15 üzerinden 7 olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda etkinliğin bileşen ortalaması $7/5=1,4$; $1 \leq 1,4 \leq 2$ aralığında yani düşük ile orta arasında olduğu, puan olarak düşüğe daha yakın olduğu görülmektedir.

3. BULGULAR

Bu başlık altında ilk olarak MEB onaylı 4. Sınıf matematik ders kitaplarında yer alan kesirler konusundaki etkinliklere ilişkin bulgulara yer verilecektir. Daha sonra Bozkurt vd. (2022) tarafından geliştirilen Etkinlik Değerlendirme ve Geri Bildirim Aracı'ndaki boyutlardan biri olan etkinlik metni bileşenlerine özelinde her bir kitaptaki kesir konulu etkinliklere ilişkin bulgular paylaşılacaktır.

Kesirler Konusunda A ve B Kitabında Yer Alan Etkinlikler ve Kazanımlara göre Dağılımları

Çizelge 1. Kesirler Konusunda A ve B Kitabında Yer Alan Etkinlikler ve Kazanımlara göre Dağılımları

Konu	Kazanım	Etkinlik	A Kitabı	B Kitabı
M.4.1.6. Kesirler	M.4.1.6.1. Basit, bileşik ve tam sayılı kesri tanıır ve modellerle gösterir.	Etkinlik-1	1	1
	M.4.1.6.2. Birim kesirleri karşılaştırır ve sıralar.	Etkinlik-2	1	1
	M.4.1.6.3. Bir çokluğun belirtilen bir basit kesir kadarını belirler.	Etkinlik-3	1	1
	M.4.1.6.4. Paydaları eşit olan en çok üç kesri karşılaştırır.	Etkinlik-4	1	1

M.4.1.7. Kesirlerle işlemler	M.4.1.7.1. Paydaları eşit kesirlerle toplama ve çıkarma işlemi yapar.	Etkinlik-5	1	1
	M.4.1.7.2. Kesirlerle toplama ve çıkarma işlemlerini gerektiren problemleri çözer.	-	-	-

Çizelge 1 incelendiğinde 4. sınıf matematik dersi öğretim programında 4'ü kesirler 2'si kesirlerle işlemler olmak üzere toplam 6 kazanımın yer aldığı görülmektedir. Kazanım ve etkinlik dağılımına bakıldığında her iki kitaptaki kesir konulu etkinliklerin birbiri ile paralellik gösterdiği görülmektedir. A ve B Kitabı matematik ders kitaplarının her ikisinde de M.4.1.7.2 kazanımına ilişkin herhangi bir etkinlik yer almazken diğer 5 kazanım için her iki kitabın birer etkinlik paylaştığı görülmektedir. Bu etkinliklerin EDGA'da yer alan etkinlik metni boyutuna ilişkin değerlendirme bulguları aşağıda her bir bileşen özelinde ele alınmaktadır.

Etkinlik Metni: Etkinlik ile Hedeflenen Çıktı veya Ürün

Çizelge 2. A ve B Kitabında yer alan Kesirler Konusundaki Etkinliklerin Etkinlik İle Hedeflenen Çıktı veya Ürün Bileşeni Puanları

Etkinlik	A Kitabı	B Kitabı
Etkinlik-1	2	0
Etkinlik-2	2	2
Etkinlik-3	2	2
Etkinlik-4	2	2
Etkinlik-5	2	2

Çizelge 2 incelendiğinde A ve B Kitabında yer alan 5'er etkinlikten hiçbirinde ön örgütleyici bilgilendirmelerin yapılmadığı görülmektedir. Etkinlik ile hedeflenen çıktı veya ürün bileşeni kapsamında 2 puan alan etkinlerde ise ancak yönergeler takip edildiğinde çıktının görünür hale geldiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla beraber A Kitabında yer alan etkinliklerin tamamı hedeflenen çıktı veya ürün bileşeni özelinde 2 puan almıştır. Bu da A Kitabındaki etkinlikler ile ne amaçlandığının anlaşıldığı anlamı taşımaktadır. Öte yandan B Kitabındaki etkinliklerin 4'ünde etkinlikler ile ne amaçlandığı anlaşılırken değerlendirmede 0 puan alan bir etkinlik ile etkinlik ile hedeflenen çıktı veya ürünün ne olduğu anlaşılmamaktadır.

Etkinlik Metni: Materyal

Çizelge 3. A ve B Kitabında Yer Alan Kesirler Konusundaki Etkinliklerin Materyal Bileşeni Puanları

Etkinlik	A Kitabı	B Kitabı
Etkinlik-1	3	3
Etkinlik-2	3	0
Etkinlik-3	3	3
Etkinlik-4	3	0
Etkinlik-5	3	1

Çizelge 3 incelendiğinde A Kitabındaki etkinliklerde kullanılan materyallerin tamamının 3 yüksek puanını aldığı görülmektedir. Bu etkinliklerde kullanılan materyallerin tamamının etkinlik için hem işlevsel hem de kullanışlı olduğu karşımıza çıkmaktadır. B Kitabındaki etkinliklerde kullanılan materyallerin ise 2'sinin 3, 1'inin 1 ve 2'sinin 0 puan aldığı görülmektedir. B Kitabında yer alan 3 materyalin hedeflenen çıktıya ulaşmada işlevsel olmadığını göstermektedir.

Etkinlik Metni: Yönergeler

Çizelge 4. A ve B Kitabında Yer Alan Kesirler Konusundaki Etkinliklerin Yönergeler Bileşeni Puanları

Etkinlik	A Kitabı	B Kitabı
----------	----------	----------

Etkinlik-1	3	1
Etkinlik-2	3	1
Etkinlik-3	3	3
Etkinlik-4	3	1
Etkinlik-5	1	1

Çizelge 4 incelendiğinde A Kitabında yer alan etkinliklerin tamamının ve B Kitabında ise sadece 1 etkinliğin yönergeler kapsamında 3 puan aldığı görülmektedir. Bununla beraber B Kitabında kalan 4 etkinliğin yönergelerinde belirsizlikler mevcut olup bu etkinliklerin yönergeleri düşük olarak nitelendirilen 1 puan olarak değerlendirilmiştir.

Etkinlik Metni: Sorumluluk

Çizelge 5. A ve B Kitabında yer alan Kesirler Konusundaki etkinliklerin sorumluluk bileşeni puanları

Etkinlik	A Kitabı	B Kitabı
Etkinlik-1	3	3
Etkinlik-2	3	1
Etkinlik-3	0	3
Etkinlik-4	3	1
Etkinlik-5	1	3

Çizelge 5 incelendiğinde A ve B Kitabında yer alan 3'er etkinlikte öğrenci sorumluluklarının 3'er puan olarak değerlendirildiği görülmektedir. A Kitabında sorumluluk bileşeni kapsamında kalan 2 etkinlikten 1'i 1, diğeri ise 0 puan alırken B kitabında kalan 2 etkinlikte sorumluluk bileşeni kapsamında 1 puan aldığı ortaya çıkmıştır. Bu kitaplardaki toplam 3 etkinlikte öğrenci çalışma biçimleri verilmesine rağmen öğrencilerin rollerinin neler olduğu belirsizdir. Bununla beraber A kitabında sorumluluk puanı 0 olan etkinlikte çalışma biçimi belirtilmediği gibi yönergeleri kimin uygulayacağı da ifade edilmemiştir.

Etkinlik Metni: Kapsayıcılık

Çizelge 6. A ve B Kitabında yer alan Kesirler Konusundaki etkinliklerin kapsayıcılık bileşeni puanları

Etkinlik	A Kitabı	B Kitabı
Etkinlik-1	3	3
Etkinlik-2	3	3
Etkinlik-3	3	3
Etkinlik-4	3	3
Etkinlik-5	3	3

Çizelge 6 incelendiğinde hem A Kitabında hem de B Kitabında yer alan etkinliklerin tamamının tüm öğrencilerin etkinliğe dâhil olmasını sağlayacak nitelikte olduğu ve bu nedenle kapsayıcılık puanlarının 3 olduğu görülmektedir.

Etkinlik Metni Toplam Puanları

Çizelge 7. A ve B Kitabında yer alan etkinliklerin etkinlik metni toplam puanları

	A Kitabı						B Kitabı					
	B-1	B-2	B-3	B-4	B-5	Σ Puan	B-1	B-2	B-3	B-4	B-5	Σ Puan
Etkinlik-1	2	3	3	3	3	14	0	3	1	3	3	10
Etkinlik-2	2	3	3	3	3	14	2	0	1	1	3	7
Etkinlik-3	2	3	3	0	3	11	2	3	3	3	3	14
Etkinlik-4	2	3	3	3	3	14	2	0	1	1	3	7
Etkinlik-5	2	3	1	1	3	10	2	1	1	3	3	10

Not: B-x ile etkinlik metni bileşenleri kastedilmektedir.

Çizelge 7 incelendiğinde aynı kazanıma yönelik benzer bağlamlar ile hazırlanan A kitabındaki etkinliklerin 3'ünün B kitabındaki etkinliklere göre daha yüksek toplam puana sahip olduğu görülmektedir. Bununla beraber her iki kitapta sadece birer etkinlik aynı toplam puanına sahipken B kitabında yer alan sadece bir etkinlik emsali olan A kitabındaki etkinliğin toplam puanından daha yüksek bir toplam puana sahip olduğu görülmektedir. A Kitabında yer alan etkinliklerin tamamının 10 puan ve üzeri bir değerlendirme sahip olması dikkat çekmektedir. Bu etkinliklerin 3'ü 14, 1'i 11 ve 1'i 10 toplam puanındadır. Ortalama puan kapsamında incelendiğinde A Kitabında yer alan etkinliklerden biri orta puan, kalan 4'ü ise orta ile yüksek puan aralığında yer almaktadır. Öte yandan B Kitabındaki etkinlikler 7 ile 14 toplam puan aralığında değişkenlik göstermektedir. Bu etkinliklerden sadece 1'i 14 puan alırken, 2'sinin 10 puan ve kalan 2'sinin 7 puan aldığı görülmektedir. 7 toplam puanına sahip bu iki etkinliğin etkinlik metni bileşeni özelinde ortalama puanı 1,4 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da etkinlik metni bileşenlerinin bu iki etkinlik özelinde düşük ile orta değerlendirme aralığında seyrettiğini göstermektedir. Bununla birlikte B Kitabında yer alan diğer 2 etkinliğin bileşen ortalaması 2 olup bu etkinliklerin orta düzeyde bir etkinlik olduğu görülmektedir.

Genel olarak bulgular göz önüne alındığında aynı kazanıma yönelik ortak bağlamlar ile hazırlanan etkinliklerin etkinlik metni bileşen puanlarının büyük ölçüde farklılık gösterdiği görülmektedir. B kitabında sadece bir etkinlik 15 üzerinden 14 puana sahipken A kitabında 15 üzerinden 14 puan alan 3 etkinlik bulunmaktadır. A kitabındaki etkinliklerin toplam ortalama puanları 12,6 iken B kitabındaki etkinliklerin toplam ortalama puanlarının 9,6 olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bulgularda ortaya çıkan tüm bu durumlar alanyazın kapsamında ele alınarak tartışılmıştır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİ

Bu başlık altında her bir bileşene ilişkin sonuçlar ayrı ayrı ele alınarak tartışılmaktadır.

Etkinlik Metni: Etkinlik ile Hedeflenen Çıktı veya Ürün

Her iki ders kitabında yer alan etkinlikler, etkinlik ile hedeflenen çıktı veya ürün bileşeni özelinde ele alındığında bir etkinlik hariç diğer tüm etkinliklerin aynı puan derecesine (2p-orta) sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu etkinliklerin amacının ne olduğuna ilk bakışta karar verilememekle birlikte ancak yönergeler takip edildiğinde hedeflenen çıktıya ilişkin bir kanaat oluşmaktadır. Swan vd. (2000) herhangi bir kaynakta paylaşılan etkinliğin amacının herkes için anlaşılır ve açık hale getirilmesinin büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır. Bu nedenle bu etkinliklerin belli bir amaca hizmet edecek şekilde oluşturulduğu söylenebilir. Öte yandan B Kitabında yer alan bir etkinlikte yönergeler takip edilse bile hedeflenen çıktı ya da ürünün ne olduğu belirlenmemektedir. Söz konusu bu etkinlik ilgili kazanım perspektifinden etkinlik incelendiğinde etkinlikte yer alan talepler ortak bir çıktıya işaret etmemektedir. Polya'nın (1957) problem çözme basamaklarından ilkinin problemi anlama olduğu göz önüne alındığında bu etkinliğin amacının anlaşılmadığı dolayısıyla sınıf içi uygulamaya geçmeden önce amaca hizmet edecek şekilde revize edilmesi gerektiği karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda Özgen (2017) etkinliğin amacının ne olduğunun tam olarak belirlenmediği durumlarda etkinliğin verimli olmasının da beklenemeyeceğini ifade etmektedir. Bu durum öğretimde zaman kaybına

yol açabileceği gibi öğrencilerin kavrama ilişkin alternatif bir kavrayış geliştirebilmesine ve yanlış ya da eksik öğrenmelerin oluşabilmesine de neden olacaktır.

Etkinlik Metni: Materyal

A kitabındaki etkinliklerin tamamındaki, B kitabındaki etkinliklerin ise ikisinde yer alan materyallerin hem işlevsel hem de kullanışlı olduğu ve böylelikle amaca hizmet ettiği tespit edilmiştir. Düşünme üzerinde önemli katkıları olan araç-gereç, materyal'in (Radford, 2013) amaca hizmet edecek şekilde seçimi, etkinliğin başarıyla tamamlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca etkinlikte kullanılması planlanan materyalin seçiminde öğrenci seviyesine uygun, kolay ulaşılabilir ve ekonomik olması gibi faktörlerin göz önünde bulundurulması gerekir (Özmantar ve Bingölbali, 2009). Nitekim incelenen etkinliklerdeki materyallerin büyük bir çoğunluğunda tüm bu faktörlerin olduğu görülmektedir. Öte yandan B kitabındaki etkinliklerin yarısından çoğundaki materyaller işlevsel olmamakla birlikte hedeflenen çıktıya erişimde zorlama bir rolünün olduğu, öğretimde zaman kayıplarıyla birlikte sınıf yönetiminde de birtakım olumsuzluklara yol açacağı tespit edilmiştir. Seçilen materyal ve bu materyallerin kullanım taleplerine baktığımızda etkinliğin amacına hizmet etmekten çok bir oyun aracı olarak kullanıldığı karşımıza çıkmaktadır. Materyalin etkinlikte amaca hizmet etmeyecek şekilde yer alması Choy'un (2018) da ifade ettiği gibi öğrencilerin materyal kullanımını etkinlik amacı dışında ve bir oyun bağlamında görmeleriyle sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle herhangi bir etkinlik bağlamında seçilecek materyallerin de amaca hizmet edebilecek nitelikli bir materyal olması, eğlenceli özelliğini ön plana çıkararak esas amacının dışında kullanılmamasına dikkat edilmelidir.

Etkinlik Metni: Yönergeler

Her iki ders kitabında yer alan etkinlikler etkinlik metni bileşenlerinden yönergeler kapsamında değerlendirildiğinde A Kitabındaki tüm etkinliklerin yönergeleri amaca hizmet edecek şekilde birbiri ile ilişkili ve takip edilebilir (3p) nitelikte olduğu görülmektedir. Öte yandan B Kitabındaki etkinliklerden sadece 2'si bu özellikteyken kalan 3'ünün yönergeleri düşük olarak nitelendirilen 1 puan ile değerlendirildiği karşımıza çıkmıştır. Düşük olarak değerlendirilen bu 3 etkinliğin yönergeleri arasındaki geçişlerdeki sorunlar dikkat çekmektedir. Ayrıca yönergeler arasındaki geçişlerde karşılaşılan boşluklar ya da belirsiz ifadeler hedeflenen çıktıya erişimi de zorlaştırmaktadır. Yönergelerin belirsizlikler içermesi Henningsen ve Stein'in (1997) ifade ettiği gibi etkinliğin istenilen amaca ulaşmaması ile sonuçlanabilmektedir. Oysaki yönergelerin; eleştirel düşünmeyi geliştirme (Kieran vd., 2015) ve amaca ulaştırmada önemli bir rolü vardır. Bu nedenle etkinliklerin yönergelerine özel bir önem verilmeli ve amaca hizmet edecek şekilde açık, anlaşılır ve birbiri ile bağlantılı bir şekilde hazırlanması gerekmektedir.

Etkinlik Metni: Sorumluluk

Sorumluluk bileşeni özelinde her iki kitapta yer alan etkinlikler değerlendirildiğinde her iki kitaptaki üçer etkinliğin öğrenci sorumluluklarını açıkça ifade ettiği ve sürece aktif katılımlarını desteklediği ortaya çıkmıştır. Bununla beraber A kitabındaki bir ve B kitabındaki

iki etkinlikte öğrenci sorumluluklarında birtakım belirsizlikler olduğu öğrencilerin süreçte ne yapmaları gerektiğinin açık olmadığı görülmektedir. Örneğin öğrencilerin gruplar halinde çalışacakları belirtilmesine rağmen her bir grup üyesinin süreçteki iş dağılımları yoruma açık olarak bırakılmıştır. Bu da yönergelerdeki talepleri kimin gerçekleştirmesi gerektiği konusunda ciddi belirsizlikler içermektedir. Ayrıca etkinlik metinlerinde yer alan edilgen ifadeler göz önüne alındığında bu etkinliklerin bireysel mi veya grup çalışmasıyla mı gerçekleştirileceği anlaşılmamakta ve bir karışıklığa yol açtığı görülmektedir. Bu durumu ele alan Kerpiç ve Bozkurt (2011), öğretmen ve öğrenci rollerinin belirlenmesiyle etkinliklerdeki bu gibi olası karışıklıkların önüne geçilebileceğini ifade etmektedirler. Genellikle eylemsel olarak belirlenen bu roller düşünsel olarak da desteklenmeli ve öğrencilerin sürecin her açıdan da aktif bir parçası olması sağlanmalıdır. Etkinliklerden istenilen faydanın sağlanabilmesi ve etkili öğrenmenin gerçekleşmesi için etkinlik metninde çalışma biçiminin ve öğrenci rollerinin muğlaklık içermeyecek şekilde ifade edilmesi ve iyi bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Aksi takdirde etkinlikler, matematiksel düşünce gelişimine ve etkili matematik öğretimine hizmet etmeyen birtakım boşa zaman alıcı uygulamaları barındıracaktır.

Etkinlik Metni: Kapsayıcılık

Her bir kitapta yer alan etkinlikler kapsayıcılık açısından incelendiğinde etkinliklerin tamamının kapsayıcı nitelikte olduğu karşımıza çıkmaktadır. Benzer araştırma sonucuna ulaşan Kerpiç ve Bozkurt (2011) ders kitaplarında yer alan etkinliklerin önemli bir çoğunluğunun kapsayıcılık ilkesi göz önüne alınarak tasarlandığını dile getirmektedir. Bu çalışmada da incelenen etkinliklerin ortak özelliği olarak farklı arka plana sahip olan öğrencilerin katılımına imkân verecek şekilde kurgulandığı görülmektedir. Etkinlik tasarım ve uygulama prensipleri arasında kapsayıcılığa özel bir yer veren Özmantar ve Bingölbali (2009) etkinliklerin; tüm öğrencileri kapsayacak şekilde olması, tüm öğrencileri sürece katması ve ilgi çekici olması gibi birçok noktaya dikkat çekmektedir. Araştırma kapsamında ele alınan tüm etkinliklerin kapsayıcı nitelikte olması her bir öğrencinin sürecin parçası olabilmesine ve matematiksel açıdan gelişebilmesine imkân verebilmektedir. Böylelikle farklı bilişsel düzeylere sahip olan öğrenciler öğretim uygulamalarında kendilerine yer bulabilmekte ve akran öğreniminden yararlanabilmektedir. Farklılıklar gözetilmeksizin her bir öğrencinin sürece katılmasının sağladığı faydanın altını çizen Allexaht-Snider ve Hart (2001), farklı ihtiyaç ve ihtiyaç derecelerine sahip öğrenciler arasındaki fark, üretken bir ortamda matematik öğrenirken kapatılabileceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla etkinliklerin kapsayıcı nitelikte olması tüm öğrencilerin sürece aktif olarak katılımını sağlarken etkili matematik uygulamaları ile de öğrencilere eksikliklerini gidererek matematiksel anlamda gelişim fırsatı sağlamaktadır.

Genel olarak bulgular göz önüne alındığında her iki kitapta yer alan etkinliklerin etkinlik metni bileşenleri kapsamında ortak yönlerinin olduğu gibi puanlamaya yansıyan farklı yönlerinin olduğu da görülmektedir. Etkinlik metni toplam puanları açısından karşılaştırıldığında A kitabında yer alan etkinliklerin genel olarak B kitabındakilere göre daha yüksek puanlı etkinlikler olduğu karşımıza çıkmaktadır. A kitabında yer alan etkinliklerin etkinlik metni ortalama puanlarının daha yüksek olması bu kitabın kullanıldığı ve kullanılmadığı sınıflardaki avantaj ve dezavantajları gündeme getirmektedir. Matematik

derslerinin yarısından çoğunda ders kitabı dışında bir materyal kullanılmadığı göz önüne alınırsa (Duatetepe Paksu ve Akkuş, 2007) ders kitaplarında ortaya çıkan bu puan dengesizlikleri çeşitli soru işaretlerini de gündeme getirmektedir. Ders kitapları da dâhil tüm öğretim materyallerinin öğrenme-öğretme üzerindeki etkisi ele alındığında (Schmidt, 2012) farklı niteliklerde etkinlik barındıran farklı kitapların öğretim çıktılarında da farklılıklar olacağı düşünülmektedir. Benzer birçok araştırma, ders kitaplarına yansıyan farklı öğrenme fırsatlarının öğrenci başarısında farklılıklara yol açtığını gündeme getirmiştir (Haggarty ve Pepin, 2002; Törnroos, 2005). Etkinliklerdeki bu farklılıkların yol açtığı kısıtlamalar ya da imkânlar, öğretim programlarının dolayısıyla ilgili kazanımların başarılı bir şekilde uygulanıp uygulanamayacağını da etkileme gücüne sahiptir. Nitekim öğrencilerin farklı öğretim materyalleri, çoğu zaman da ders kitapları aracılığıyla tecrübe ettikleri etkinliklerin nitelikleri, sağladıkları avantajlar veya dezavantajlar öğrenmeleri üzerinde etki bırakabilmektedir. Bu nedenle etkinliklerin hangi amaca hizmet ettiği, bunu hangi materyaller ile sağlamaya çalıştıkları, içeriği nasıl sundukları, öğrencilere hangi rol ve sorumlulukları yükledikleri ve tüm öğrencileri sürece dâhil etmek için ne gibi önlemler aldıkları etkinlikten beklenen faydanın sağlanmasında önem arz etmektedir. Araştırma bulguları farklı ders kitaplarında yer alan etkinliklerin ortak özelliklerinin yanında nitelik açısından ayrışan yanlarının olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır. Farklı ders kitaplarındaki etkinliklerin değerlendirme puanlarının da birbirinden farklı olması öğretilmesi hedeflenen kazanımlar ile pratikteki karşılığı olan etkinliklerin realitesi arasındaki uyumsuzluğa işaret etmektedir. Bu nedenle farklı ders kitaplarının referans alındığı farklı sınıflarda öğrenci başarısında, etkinlik uygulama süreçlerinde ve üretilen matematiğin niteliğinde herhangi bir farklılık olup olmadığının araştırması ileri bir araştırma önerisi olarak gündeme getirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alleksaht-Snyder, M., & Hart, L. E. (2001). 'Mathematics for all': How do we get there? *Theory into Practice*, 40, 93–101.
- Altun, M. (2013). *Matematik öğretimi (9. baskı)*. Bursa: Alfa Akademi Basım Yayım Dağıtım.
- Bingölbali, E., & Bingölbali, F. (2020). Çok doğru cevaplı ve çok çözüm metotlu etkinliklerin ortaokul matematik ders kitaplarındaki yeri. *International Journal of Educational Studies in Mathematics*, 7(4), 214-235.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Bozkurt, A. (2018). Ortaokul 6. Sınıf matematik ders kitabındaki etkinliklerin amaç, öğrenci çalışma biçimi ve uygulanabilirlik yönleriyle değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 535-548. <https://doi.org/10.17755/esosder.342636>
- Bozkurt, A., Özmantar, M. F., Agaç, G. & Güzel, M. (2022). *Matematik öğretiminde etkinlik tasarımı ve uygulamaları: Bir değerlendirme çerçevesi*. Pegem Akademi.
- Choo, C. B. (2007). Activity-based approach to authentic learning in a vocational institute. *Educational Media International*, 44(3), 185–205.
- Choy, B. H. (2018). From task to activity: Noticing affordances, design, and orchestration. *Mathematics Instruction: Goals, Tasks and Activities: Yearbook 2018, Association of Mathematics Educators* (pp.11-31). https://doi.org/10.1142/9789813271678_0002

- Duatepe Paksu, A. & Akkuş, O. (2007) An Observationan Study in Elemantary Mathematics Classroom. *Eğitim ve Bilim*, 32 (145), 16-22.
- Engin, Ö., & Sezer, R. (2016). 7. Sınıf matematik ders kitabındaki ve programdaki etkinliklerin bilişsel istem düzeylerinin karşılaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (42), 24-46.
- Even, R., & Olsher, S. (2014). Teachers as participants in textbook development: The Integrated Mathematics Wiki-book Project. In *Mathematics curriculum in school education* (pp. 333-350). Springer, Dordrecht.
- Haggarty, L., & Pepin, B. (2002). An investigation of mathematics textbooks and their use in English, French and German classrooms: Who gets an opportunity to learn what?. *British Educational Research Journal*, 28(4), 567-590. <https://doi.org/10.1080/0141192022000005832>
- Henningsen, M., & Stein, M. K., (1997). Mathematical tasks and student cognition: Classroom-based factors that support and inhibit high-level mathematical thinking and reasoning. *Journal for Research in Mathematics Education*, 28, 524–549.
- Kerpiç, A., & Bozkurt, A. (2011). Etkinlik tasarım ve uygulama prensipleri çerçevesinde 7. sınıf matematik ders kitabı etkinliklerinin değerlendirilmesi/An evaluation of the 7th grade mathematics textbook tasks within the framework of principles of task design. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 303-318.
- Kılıçoğlu, E. (2020). Ortaokul matematik ders kitabı etkinliklerinde soyutlama becerisinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 628-650. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.736764>
- Kieran, C., Doorman, M., & Ohtani, M. (2015). Frameworks and principles for task design. In *Task Design In Mathematics Education* (ss. 19-81). Springer International Publishing.
- Lozano, M. D. (2017). Investigating task design, classroom culture and mathematics learning: an enactivist approach. *ZDM*, 49(6), 895-907. <https://doi.org/10.1007/s11858-017-0890-4>
- Mercer, C. D., & Mercer, A. R. (1998). *Teaching Students with Learning Problems* (5th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Olkun, S., & Toluk Uçar, Z. (2007). *İlköğretimde etkinlik temelli matematik öğretimi*. (3. Baskı). Ankara: Maya.
- Özgen, K. (2017). Matematiksel öğrenme etkinliği türlerine yönelik kuramsal bir çalışma: fonksiyon kavramı örnekleme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1437-1464.
- Özmantar, M. F., & Bingölbali, E. (2009). Etkinlik tasarımı ve temel tasarım prensipleri. *İlköğretimde Karşılaşılan Matematiksel Zorluklar ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Polya, G. (1957). *How to Solve It: A New Aspect of Mathematical Method*: Princeton University Press.
- Radford, L. (2013). Sensuous cognition. In D. Martinovic, V. Freiman, & Z. Karadag (Eds.), *Visual mathematics and cyberlearning* (pp. 141–162). New York: Springer.
- Reçber, H., & Sezer, R. (2018). 8. sınıf matematik ders kitabındaki etkinliklerin bilişsel düzeyinin programdakilerle karşılaştırılması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 51(1), 55-76. <https://doi.org/10.30964/auebfd.405848>

- Remillard, J. T. (2011). Modes of engagement: Understanding teachers' transactions with mathematics curriculum resources. In G. Gueudet, B. Pepin, & L. Trouche (Eds.), *From text to 'lived' resources: Mathematics curriculum materials and teacher development* (pp. 105–122). Dordrecht: Springer.
- Schmidt, W. H. (2012). Measuring content through textbooks: The cumulative effect of middle school tracking. In G. Gueudet, B. Pepin, & L. Trouche (Eds.), *From text to 'lived' resources: Mathematics curriculum materials and teacher development* (pp. 143–160). Dordrecht: Springer.
- Swan, M., Bell, A., Phillips, R., & Shannon, A. (2000). The purposes of mathematical activities and pupils' perceptions of them. *Research in Education*, 63(1), 11-20.
- Törnroos, J. (2005). Mathematics textbooks, opportunity to learn and student achievement. *Studies in Educational Evaluation*, 31, 315–327.

ANNELERİN BİLİŞSEL ESNEKLİK DÜZEYLERİ İLE ÇOCUKLARIN PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Nihan UZAK

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı,
ORCID ID 0000-0001-6803-1813

Prof. Dr. Gülen Baran

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı
ORCID ID 0000-0002-5854-4946

Feriha Polat

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı
ORCID ID 0000-0001-7906-9382

ÖZET

Erken çocukluk döneminden itibaren insanın hayatı boyunca sergilediği davranışlar ve bu davranışların altında yatan biyolojik ve psikolojik nedenler günümüzde araştırma konusu olmaya devam etmektedir. Bilişsel esnekliğin de yeni durumlara uyum sağlayabilme becerisi olmasından dolayı insan davranışlarına şekil veren önemli bir beceri olarak tanımlanması mümkündür.

İnsan davranışlarına şekil veren diğer faktörlerden bir diğeri ise problem çözme becerisidir. Problem durumları her ne kadar günlük yaşantı içinde yaşanmak istenmeyen durumlar olsa da hayatın bir parçası olduğunun da kabul edilmesi gerekir. Bu nedenle problem çözme becerisini de tıpkı bilişsel esneklik gibi davranışa etki eden önemli becerilerden bir olduğunu söyleyebiliriz.

Bu çalışmanın amacı; annelerin bilişsel esneklik düzeyleri ile 60-72 ay aralığındaki okul öncesi eğitim alan çocuklarının problem çözme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu temel amaç doğrultusunda araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden nedensel karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2022- 2023 yılında Bolu il merkezinde en az 6 ay okul öncesi eğitim alan 60-72 ay grubunda 62 çocuk ve annesi oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak, annelere “Bilişsel Esneklik Ölçeği” ve çocuklara “Problem Çözme Ölçeği” uygulanmıştır. Ayrıca Kişisel Bilgi Formu vasıtasıyla toplanan demografik bilgiler ile ölçme araçlarından elde edilen puanlar SPSS programıyla analiz edilmiştir. Analiz sonucunda; annelerin bilişsel esneklik düzeyleri, çocuklarının problem çözme becerileri, okul öncesi eğitim alma süreleri, anne-baba öğrenim düzeyi ve annelerin ev dışı bir işte çalışmaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çocukların cinsiyeti, kardeş sayısı, doğum sırası, babanın çalışma durumu ve evde anne-baba dışında yaşayan aile üyesi olup olmama durumu ile annelerinin bilişsel esnekliği ve çocukların problem çözme davranışları arasında anlamlı ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel esneklik, problem çözme becerisi, okul öncesi eğitim.

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MOTHERS' COGNITIVE FLEXIBILITY LEVELS AND CHILDREN'S PROBLEM SOLVING SKILLS

ABSTRACT

Behaviors exhibited throughout life from early childhood and the biological and psychological reasons underlying these behaviors continue to be the subject of research today. Since cognitive flexibility is the ability to adapt to new situations, it is possible to define it as an important skill that shapes human behavior.

One of the other reasons that shape human behavior is problem solving skills. Although problem situations are undesirable to experience in daily life, it should be accepted that they are a part of life. Therefore, we can say that problem solving skill is one of the important skills that affect behavior, just like cognitive flexibility.

The aim of this study is to examine the relationship between the cognitive flexibility levels of mothers and the problem-solving behaviors of their children aged 60-72 months. In line with this main purpose, the causal comparative method, one of the quantitative research methods, was used in the study. The study group of the research of 62 children and their mothers in the 60-72 month group who received pre-school education for at least 6 months in the city center of Bolu in 2022-2023. As a data collection tool in the study, the "Cognitive Flexibility Scale" was applied to the mothers and the "Problem Solving Scale" was applied to the children. In addition, demographic information collected through the Personal Information Form and the scores obtained from the measurement tools were analyzed with the SPSS program. As a result of the analysis, it was determined that there was a positive and significant relationship between mothers' cognitive flexibility levels, their children's problem-solving skills, the duration of pre-school education, the education level of the parents, and the mothers' working outside the home. In addition, it was concluded that there was no significant relationship between children's gender, number of siblings, birth order, father's employment status, and whether there was a family member living at home other than their parents, and their mothers' cognitive flexibility and their children's problem-solving behaviors.

Keywords: Cognitive flexibility, problem solving skills, preschool education.

GİRİŞ

Problemler, insan yaşamı içinde her ne kadar yaşamak istenmeyen bir durum olsa da günlük hayatın kaçınılmaz bir kısmını oluşturur ve birey hayat içinde karşılaştığı problemleri çözmek zorunda kalır. Karşılaşılan problemlerde; bazen problemin varlığını reddedilebilir, bazen çaresizlik içinde hiçbir şey yapılmaz, bazen işe yaramıyor olmasına rağmen aynı çözüm yollarında ısrar edilebilir, bazen de uygun yöntem kullanılarak çözüme ulaşılabilir. Kişiler problemlere yönelik duruş sergilerken sahip oldukları dünya görüşüne ve önceki yaşantılarından referans alır ve sahip olunan bu referanslar da önceden yaşadıkları etkileşimler neticesinde kazanılır. Problem durumlarıyla karşılaşmak istenmiyor olsa da bu beklentinin kendisi gerçekçi değildir. Bu nedenle problem durumlar karşısında uygun bir yaklaşıma sahip olunması önemlidir (Cormier ve Cormier, 1997; D'Zurilla ve Nezu, 2003).

Bir insanı bilişsel esnekliği yüksek olarak tanımladığımızda; belli bir konuya tam anlamıyla odaklanabildiği, çözümleyici yani analitik bir yaklaşım sergileyebildiği ve değişikliklere açık

olduğunu söyleyebiliriz. Benzer şekilde bireyin bilişsel esnekliğinin düşük olarak tanımlanabilmesi için ise kişinin dağınık bir dikkatinin olması ve değişikliklere karşı dirençli olması gösterilebilir (Jonassen ve Grabowski, 1993). Anderson (1998) bilişsel esnekliği yüksek olan bireyler için farklı durumlarda kendilerini daha güvende ve özgüvenleri yüksek biçimde hissedeceğini savunmuştur.

Bir problemle karşılaşıldığında o problemi çözebilmek için tek başına bilgi sahibi olmak her zaman yeterli değildir. Bilişsel esneklikle ilgili literatürde ortak bir tanıma bulunmamasına rağmen bilişsel esneklik kişilerin değişen ortam ve durumlara göre uyum sağlayabilme kabiliyeti olarak tanımlanabilir. Değişen çevresel şartlara göre davranışı değiştirebilme becerisi olarak da tanımlanabilen bilişsel esneklik kavramının hedefe ulaşma sürecinde önemli bir araç olduğu söylenebilir. Hedefe ulaşma sürecinde bilginin yeterli olmadığı durumlarda deneme yoluyla ve bilişsel esnekliğin kullanılmasıyla problem durumlarına çözümler üretilebilir (Gabrys, Tabri, Anisman ve Matheson, 2018; Silver, Hughes, Bornstein ve Beversdorf, 2004).

Arslan'a göre (2007) problem çözme becerisi yüksek olan bireyler değişen durumlar karşısında daha esnek, kolay uyum sağlayabilen bireyler olarak yaşamlarına devam eder. Problem çözme becerisi yüksek olan bireyler kişilerarası problemleri de engelleme ve çözme konusunda daha becerikli bireyler olmaktadır. Duygusal stresin olumsuz etkileri üstünde de etkin rol üstlenen problem çözme becerisi, etkileşim içinde olunan diğer insanların da kaygı düzeyini ve duygusal problemlerini etkilemektedir. Bu sebeplerden ötürü esnekliği yüksek olan bireylerin problem çözme becerilerinin de gelişmiş olduğunun söylenmesi mümkündür.

Bebeklik dönemi hayatın ilk yılları olmasının yanında insan gelişiminin de en hızlı olduğu dönemdir. Bu dönemde bebekler dünyayı anlama ve tanıma sürecinde, psikolojik süreçlerden geçer ve bu süreç içinde birincil bakım veren kişinin desteğine muhtaçtır. Psikolojik süreçler incelendiğinde bu süreçler doğumla birlikte başlayan sosyalleşme süreçleri içine gömülüdür ve kişilerin zaman içerisinde bu süreçleri aşamalı olarak kişiselleştirmekte ve içselleştirmektedir. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde kişilerin ilk problem çözme deneyimlerini birincil bakım veren yetişkinlerle ve büyük oranda da anneleriyle gerçekleştirdiklerinin söylenmesi mümkündür (Nelson-Le Gall, 1981).

Problem çözme becerisinin kazanımı ve geliştirilmesi aşamasında çocukların anneler tarafından pozitif algılanmaları yüksek özgüven geliştirmelerine ilişkin erken dönem kazanımları açısından kritik bir öneme sahiptir (Gesten, Flores de Apodaca, Rains, & Weissberg, 1979). Bu nedenden ötürü problem çözme sürecini sağlıklı biçimde kazanamamış çocukların sosyal ortamlara uyum sağlayamaması ve akranları tarafından reddedilmesi oldukça muhtemeldir. (Rubin ve ark. 1984; Shure, 2001).

Bilişsel esnekliği yüksek olan kişiler ilişkilerinde daha uyumlu ve olumlu bir tutuma sahip olur. Çünkü karar verme ve uygulama sürecinde önemli olan nokta en doğruyu görmek değil tercih yapmadan önce tüm seçenekleri görebilmektir. Bu şekilde kullanılan bir yöntemin var olan problemin çözümü olabileceği veya kullanılan yöntemin işe yaramaması nedeniyle değiştirilmesinin önü açılabilir. Çocuğun dünyaya gelmesinden sonraki süreçte yaşanan sorunlarda annelerin bilişsel esneklik düzeyleri yükseldikçe problemler karşısında farklı

yöntemleri deneme şanslarının da yükselmesi muhtemeldir. (Martin ve Anderson, 1998; Bilgin, 2009). Bu nedenle bilişsel esnekliği yüksek olan annelerin çocuklarıyla olan problemlerini çözmeye ihtimallerinin yüksek olduğu söylenebilir.

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın amacı, annelerin bilişsel esneklik düzeyleri ile 60-72 ay aralığındaki okul öncesi eğitim alan çocuklarının problem çözme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu temel amaç doğrultusunda çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden nedensel karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır. Nedensel karşılaştırmalı araştırmalar farklı durumlar arasında yeni nedenlerle karşılaştırma yapabildiği gibi halen var olan nedenler açıklamaları da ortadan kaldırabilme gücüne sahiptir (Neuman, 2006).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın amacına uygun olarak MEB'e bağlı bağımsız anaokullarındaki çocuklar ve çalışmada yer alan çocukların anneleri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2022- 2023 yılında Bolu il merkezinde en az 6 ay okul öncesi eğitim alan 60-72 ay grubunda 62 çocuk ve annesi oluşturmuştur. Çalışmaya dahil edilen çocuklar ve ailelerine ilişkin bilgiler Çizelge 1'de yer verilmiştir.

Çizelge 1. Çalışmadaki çocuklara ait demografik bilgiler

Yaş	f	%
60-66 ay	14	22,6
67-72 ay	48	77,4
Cinsiyet		
Kız	32	51,6
Erkek	30	48,4
Kardeş sayısı		
Tek çocuk	16	25,8
1 kardeş	27	43,5
2 kardeş	15	24,2
3 kardeş ve üstü	4	6,5
Doğum sırası		
İlk çocuk	36	58,1
İkinci çocuk	22	35,5
Üçüncü çocuk	3	4,8
Dördüncü çocuk	1	1,6
Okul öncesi eğitim alma süresi		
0-1 yıl arası okul öncesi eğitim almış	26	41,9
1-2 yıl arası okul öncesi eğitim almış	5	8,1
2-3 yıl arası okul öncesi eğitim almış	7	11,3
3-4 yıl arası okul öncesi eğitim almış	10	16,1
4-5 yıl okul öncesi eğitim almış	14	22,6
Aile durumu		
Anne-baba sağ birlikte	62	100,0
Anne öğrenim düzeyi		
İlkokul	9	14,5

Ortaokul	9	14,5
Lise	31	50,0
Lisans	13	21,0
Baba öğrenim düzeyi		
İlkokul	7	11,3
Ortaokul	7	11,3
Lise	31	50,0
Lisans	15	24,2
Lisansüstü	2	3,2
Anne çalışma		
Çalışıyor	13	21,0
Çalışmıyor	49	79,0
Baba çalışma		
Çalışıyor	62	100,0
Evde anne, baba ve çocuklar dışında yaşayan		
Evet var	4	6,5
Hayır yok	58	93,5
Toplam	62	100,0

Çizelge 1 incelendiğinde çalışmaya toplam 62 çocuk ve 62 çocuğun ebeveyninin verilerinin kullanıldığı görülmektedir. 62 çocuktan 14’ü 60-66 aralığındayken 48’inin ise 67-72 ay aralığındadır. Çocukların 32’si kız 30’u erkek çocuklardan oluşmaktadır. Çocukların 16’sının tek çocuk, 27’sinin 1 kardeşi, 15’inin 2 kardeşi ve 4’ünün 3 veya daha fazla kardeşe sahiptir. Çocukların 36’sının ilk çocuk, 22’sinin ikinci çocuk, 3’ünün üçüncü çocuk ve 1 çocuğun dördüncü çocuk olduğu görülmektedir. Çocukların 26’sının 0-1 yıl arası okul öncesi eğitim aldığı, 5’inin 1-2 yıl arası okul öncesi eğitim aldığı, 7’sinin 2-3 yıl arası okul öncesi eğitim aldığı, 10’unun 3-4 yıl arası okul öncesi eğitim aldığı ve 14’ünün 4-5 yıl arası okul öncesi eğitim aldığı görülmektedir. Çocukların hepsinin anne babasının sağ ve birlikte dir. Çocukların annelerinin; 9’u ilkokul, 9’u ortaokul, 31’i lise ve 13’ü lisans mezunudur. Çocukların babalarının; 7’si ilkokul, 7’si ortaokul, 31’i lise, 15’i lisans ve 2’si lisansüstü mezunudur. Çocukların babalarının hepsi çalışırken annelerinin 13’ünün çalıştığı 49’unun ise ev dışı bir işte çalışmadığı görülmektedir. 4 ailede evde anne, baba ve çocuklar dışında yaşayanlar varken 58 aile anne, baba ve çocuklar dışında yaşayan başka biri olmadığı görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak, Çelikkale (2014) tarafından geliştirilen tek boyut ve 12 maddeden oluşan “Bilişsel Esneklik Ölçeği (BEÖ)” annelere uygulanmıştır. Çocuklara ise Oğuz ve Köksal Akyol tarafından geliştirilen (2015) 18 maddeden ve tek boyuttan oluşan “Problem Çözme Ölçeği (PÇÖ)” uygulanmıştır. Ayrıca Kişisel Bilgi Formu vasıtasıyla toplanan demografik bilgiler ile ölçme araçlarından elde edilen puanlar SPSS programıyla analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmanın bulgularına normallik testleri uygulanmış ve normallik testlerinin sonucunda dağılımın normal olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dağılım normal olmamasından dolayı nonparametrik ölçme araçlarıyla veriler analiz edilmiştir.

Çizelge 2. Annelerin Bilişsel Esneklik Ölçeği Toplam Puanlarının okul öncesi eğitim alma sürelerine göre Anova sonuçları

Bilişsel Esneklik Ölçeği Becerisi	Grup	KT	Sd	KO	F	p
	Gruplar arası	31170,044	4	7792,511	30,915	,000**
	Gruplar İçi	14367,456	58	252,061		
	Toplam	45537,500	62			

p<.001**

Çizelge 2.'de çocukların okul öncesi eğitim alma süreleri ile annelerin bilişsel esneklik ölçeği toplam puanları görülmektedir. Gruplar arasındaki farkın yüksek düzeyde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (F (4-58) = 30,915, p<.001). Gruplar arasındaki fark için yapılan Tukey testi sonucunda çocukların okul öncesi eğitim alma süreleri arttıkça bilişsel esneklik ölçeğinden alınan puanların da arttığı sonucuna ulaşılmıştır (p<.001).

Çizelge 3. Çocukların Problem Çözme Beceri Ölçeği Toplam Puanlarının okul öncesi eğitim alma sürelerine göre Anova sonuçları

Problem çözme Becerisi	Grup	KT	Sd	KO	F	p
	Gruplar arası	31928,935	4	7982,234	36,732	,000**
	Gruplar İçi	12386,613	58	217,309		
	Toplam	44315,548	62			

p<.001**

Çizelge 3.'de çocukların okul öncesi eğitim alma süreleri ile problem çözme becerileri ölçeği toplam puanları görülmektedir. Gruplar arasındaki farkın yüksek düzeyde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (F (4-58) = 36,732, p<.001). Gruplar arasındaki fark için yapılan Tukey testi sonucunda çocukların okul öncesi eğitim alma süreleri arttıkça problem çözme becerisi ölçeğinden alınan puanların da arttığı sonucuna ulaşılmıştır (p<.001).

Çizelge 4. Annelerin Bilişsel Esneklik Ölçeği Toplam Puanlarının anne öğrenim düzeyine göre Anova sonuçları

Bilişsel Esneklik Ölçeği Becerisi	Grup	KT	Sd	KO	F	p
	Gruplar arası	12318,050	4	4106,017	7,169	,000**
	Gruplar İçi	33219,450	58	572,749		
	Toplam	45537,500	62			

p<.001**

Çizelge 4.'de anne öğrenim düzeyleri ile bilişsel esneklik ölçeği toplam puanları görülmektedir. Gruplar arasındaki farkın yüksek düzeyde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($F(4-58) = 30,915, p < .001$). Gruplar arasındaki fark için yapılan Tukey testi sonucunda annelerin öğrenim düzeyleri arttıkça bilişsel esneklik ölçeğinden alınan puanların da arttığı sonucuna ulaşılmıştır ($p < .001$).

Çizelge 5. Çocukların Problem Çözme Beceri Ölçeği Toplam Puanlarının anne öğrenim düzeyine göre Anova sonuçları

Problem çözme Becerisi	Grup	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
	Gruplar arası	8678,862	4	2892,954	4,708	,005
	Gruplar İçi	35636,686	58	614,426		
	Toplam	44315,548	62			

$p < .01^{**}$

Çizelge 5.'de çocukların annelerinin öğrenim düzeyi ile problem çözme becerileri ölçeği toplam puanları görülmektedir. Gruplar arasındaki farkın yüksek düzeyde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($F(4-58) = 4,708, p < .01$). Gruplar arasındaki fark için yapılan Tukey testi sonucunda öğrenim düzeyleri arttıkça problem çözme becerisi ölçeğinden alınan puanlarının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır ($p < .01$).

Çizelge 6. Çocukların Problem Çözme Beceri Ölçeği Toplam Puanlarının baba öğrenim düzeyine göre Anova sonuçları

Problem çözme Becerisi	Grup	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
	Gruplar arası	10484,623	4	2621,156	4,416	,004
	Gruplar İçi	33830,925	58	593,525		
	Toplam	44315,548	62			

$p < .01^{**}$

Çizelge 6.'da çocukların babalarının öğrenim düzeyi ile problem çözme becerileri ölçeği toplam puanları görülmektedir. Gruplar arasındaki farkın yüksek düzeyde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($F(4-58) = 4,708, p < .01$). Gruplar arasındaki fark için yapılan Tukey testi sonucunda baba öğrenim düzeyleri arttıkça problem çözme becerisi ölçeğinden alınan puanların da arttığı sonucuna ulaşılmıştır ($p < .01$).

Çizelge 7. Çocukların Problem Çözme Beceri Ölçeği Toplam Puanlarının anne çalışma durumuna göre bağımlı örneklem t-testi sonuçları

Anne çalışma durumu	<i>N</i>	<i>Ort</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Çalışıyor	13	83,2308	4,39988	4,696	<.001

Çalışmıyor	49	49,1837	25,88973	8,742	
------------	----	---------	----------	-------	--

p<.001**

Çizelge 7.'de annelerinin ev dışı bir işte çalışma durumlarıyla ve çocukların problem çözme becerileri ölçeği toplam puanları görülmektedir. Gruplar arasındaki farkın yüksek düzeyde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (p<.001). analiz sonucu incelendiğinde çalışan annelerin çocuklarının problem çözme becerilerinin daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Çizelge 8. Araştırmaya katılan annelerin bilişsel esneklik puanları ile çocukların problem çözme becerileri puanlarının korelasyon analizi

		BEÖ Toplam Puan	PÇÖ Toplam Puan
Spearman's rho	BEÖ Toplam Puan	Korelasyon katsayısı	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000
		N	62
	PÇÖ Toplam Puan	Korelasyon katsayısı	,886**
		Sig. (2-tailed)	,000
		N	62

p< .05

Çizelge 8'de Bilişsel Esneklik Ölçeği ve Problem Çözme Beceri Ölçeği sonuçları yer almaktadır. Çizelge incelendiğinde, Bilişsel Esneklik Ölçeğinden alınan puanlar ile Problem Çözme Ölçeğinden alınan puanlar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (p< .05).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılan çocukların problem çözme becerileri ölçeğinden aldıkları puanlar arttıkça annelerinin de bilişsel esneklik ölçeğinden aldıkları puanlarda artış olduğu görülmektedir. D'zurilla ve Goldfried (1971), değişen durum ve ortamlarda bile başarılı bir şekilde kurulmuş olan ilişkilerin devam ettirilmesinin problem çözme becerilerinin kullanımını önemli ölçüde etkilediğini belirtmişlerdir. Bu nedenle çocuğun bulunduğu çevredeki yetişkinlerin çocuğa doğru rol model olarak farklı durum ve koşullarda uygun problem çözme becerilerini göstermesi ve uygun pratikler sunması çocuğun daha az dürtüsel olmasına zemin hazırlayacaktır (Ridley ve Vaughn,1982). Üniversite öğrencilerini ve lise öğrencilerinin çalışma grubunu oluşturduğu, bilişsel esneklik ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelendiği literatürdeki pek çok çalışmada bu iki değişken arasında anlamlı ilişki olduğu görülmektedir (Asıcı ve İkiz, 2015; Çelikkaleli, 2014; Dağ ve Gülüm 2013; Öz, 2012; Türe ve Sarıçam, 2016). Başka bir ifadeyle aynı bireyde dahi problem çözme becerisi ile bilişsel esnekliğin pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Özyürek ve Bedge (2016) çalışmasında annenin çocuğa sunduğu davranış örüntülerinin çocuğun sosyalleşme sürecinde içinde yaşadığı ortamı algılamasında ve bulunduğu ortamda karşılaştığı sorunlara yönelik çözümler sunmasında çok önemli bir faktör olduğunu vurgulamıştır. Anneler isteyerek ya da istemeyerek doğumdan itibaren çocuklarına

buldukları ortamlardaki davranış şekillerini, düşüncelerini, hislerini ve problem durumlar karşısında takınacakları tavırları öğretmektedir (Alisinanoğlu, 2003). Literatürdeki diğer çalışmalar incelendiğinde annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının çocukların problem çözme becerileri üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Yaptığımız çalışmada da ulaşılan bulguların, alan yazında yer alan bilgilerle örtüştüğü görülmüştür.

5. ÖNERİLER

Çocukların problem çözme becerilerinin desteklenme sürecinde ebeveynlere ama hayatın ilk aşamasından itibaren en çok iletişim için olduğu annelere önemli görevler düşmektedir. Çocukların problem çözme becerilerinin gelişmesi için annelerin yapabileceği en önemli şey kendi bilişsel esnekliklerini geliştirerek çocuklarına uygun birer rol model olmalarıdır.

Bu çalışma, okul öncesi 60-72 ay aralığındaki çocuklarla gerçekleştirilmiştir. Benzer çalışmalar daha küçük yaş grubu, ilkökul ve ortaokul dönemindeki çocukların öğretmenleri, anne ve babaları ile gerçekleştirilebilir. Bütün yaş gruplarında, problem çözme becerilerinin geliştirilmesine için eğitim programları geliştirilerek bu programların etkisine bakılabilir.

6. KAYNAKÇA

- Dağ, İ. ve Gülüm, İ. V. (2013). Yetişkin bağlanma örüntüleri ile psikopatoloji belirtileri arasındaki ilişkide bilişsel özelliklerin aracı rolü: bilişsel esneklik. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(4):240-7.
- D' Zurilla, T.J., ve Nezu, A. M. (2003). *Problem Solving Therapies*. K.S. Dobkinson (Ed.), New York: The Guilford Press.
- Gabrys, R. L., Tabri, N., Anisman, H. ve Matheson, K. (2018). Cognitive control and flexibility in the context of stress and depressive symptoms: The Cognitive Control and Flexibility Questionnaire. *Frontiers in Psychology*, 9, 1-19
- Jonassen, D. H. ve B. L. Grabowski. (1993). *Handbook Of Individual Differences, Learning And Instruction*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
- Martin, M. M. ve Anderson, C. M. (1998). The Cognitive Flexibility Scale: Three Validity Studies. *Communication Repots*, 11, 1-9.
- Nelson-Le Gall, S. (1981). Help-seeking: An understudied problem-solving skill in children. *Developmental Review*, 1(3), 224-246.
- Neuman, W. L. (2006). "Social Research Methods, Qualitative and Quantitative Approaches" 6. Edition of Pearson Education Inc. Allyn Bacon, USA
- Oğuz, V., ve Akyol, A. K. (2015). Problem Çözme Becerisi Ölçeği (PÇBÖ) Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Çukurova University Faculty of Education Journal*, 44(1).
- Öz, S. (2012). *Ergenlerin Cinsiyet, Sosyo-Ekonomik ve Öğrenim Kademesi Düzeylerine Göre Bilişsel Esneklik, Uyum ve Kaygı Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana

- Özyürek, A. ve Begde, Z. (2016). Öğretmen ve anne-baba tutumlarının okul öncesi dönem çocuklarının problem çözme becerilerine etkisi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 204-232.
- Ridley, C. A. ve Vaughn, S. R. (1982). Interpersonal problem solving: An intervention program for preschool children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 3(3), 177-190.
- Rubin, K. H., Daniels-Beirness, T. ve Bream, L. (1984). Social isolation and social problem solving: A longitudinal study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 52(1), 17.
- Shure, M. B. (2001). I can problem solve (ICPS): An interpersonal cognitive problem solving program for children. *Residential Treatment for Children & Youth*, 18(3), 3-14.
- Silver, J.A., Hughes, J.D., Bornstein, R.A. ve Beversdorf, D.Q. (2004). Effect of Anxiolytics on Cognitive Flexibility in Problem Solving. *Cog Behav Neurol*, Volume 17, N.2 93 - 97
- Türe, H. B. ve Sarıçam, H. (2016). Öğretmen Adaylarının Bilişsel Esneklik Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, 1st Euroasian Congress on Positive Psychology, Bildiri Kitapçığı, 165, İstanbul
- Yükçü, Ş. B. ve Demircioğlu, H. (2017). Okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal problem çözme becerisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 216-238.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLİŞSEL ÇARPITMALARI İLE HİPOTETİK VE YARATICI DÜŞÜNME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ

Kırıkkale Üniversitesi, - <https://orcid.org/0000-0002-4376-7354>

Arş. Gör. Mehmet GÜNEY

Kırıkkale Üniversitesi, - <https://orcid.org/0000-0002-0962-5643>

ÖZET

Araştırmanın amacı yükseköğretim kurumlarının sağlık bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin bilişsel çarpıtmaları ile hipotetik ve yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu çalışmada, belirlenen amaç doğrultusunda yordayıcı korelasyonel desen kullanılmıştır. Çalışma grubunu sağlık bilimleri fakültesinde öğrenim gören 249 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada öğrencilerin bilişsel çarpıtmalarını değerlendirmek için “Bilişsel Çarpıtma Ölçeği”, hipotetik-yaratıcı düşünme becerilerini değerlendirmek için ise “Hipotetik-Yaratıcı Akıl Yürütme Becerileri Envanteri” kullanılmıştır. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği Briere (2000) tarafından geliştirilip, ölçeğin Türkçe geçerlik güvenirliği Ağır (2007) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin alt boyutlarında güvenirlik katsayıları .84, .87, .83, .90, .79 olarak bulunmuştur. Hipotetik-Yaratıcı Akıl Yürütme Becerileri Envanteri ise, Duran (2014) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin alt boyutlarında güvenirlik katsayıları .85, .71, .67, .74, .66 olarak bulunmuştur. Analizler sırasında verilerin normallik dağılımını belirlemek için çarpıklık basıklık değerlerine bakılmış ve ± 1 arasında olduğu görülmüştür. Ölçeklerden alınan puanların değişkenlere göre incelenmesi amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Uygun parametrik analizler sonucunda öğrencilerin yakın arkadaş sayısına, sosyal medya kullanım süresine ve kitap okuma sayısına göre puanlar arası anlamlı farklılık bulunurken, bilişsel çarpıtmaları ile hipotetik ve yaratıcı düşünme becerileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel çarpıtma, hipotetik, yaratıcı düşünme

Abstract

The aim of the study is to examine the relationship between cognitive distortions and hypothetical and creative thinking skills of students studying in health sciences faculties of higher education institutions. In this study, predictive correlational design was used in line with the determined purpose. The study group consists of 249 university students studying at the faculty of health sciences. Simple random sampling method was used to determine the sample. In the study, "Cognitive Distortion Scale" was used to evaluate students' cognitive distortions, and "Hypothetical-Creative Reasoning Skills Inventory" was used to evaluate hypothetical-creative thinking skills. The Cognitive Distortion Scale was developed by Briere (2000) and the Turkish validity and reliability of the scale was done by Ağır (2007). The reliability coefficients for the sub-dimensions of the scale were found as .84, .87, .83, .90, .79. The Hypothetical-Creative Reasoning Skills Inventory was developed by Duran (2014). The reliability coefficients for the sub-dimensions of the scale were found as .85, .71, .67, .74, .66.

During the analyses, the skewness and kurtosis values were checked to determine the normality distribution of the data and it was found to be between ± 1 . One-Way Analysis of Variance (ANOVA) was used to analyze the scores obtained from the scales according to the variables. As a result of appropriate parametric analysis, there was a significant difference between the scores according to the number of close friends, the duration of social media use and the number of books read, but there was no statistically significant relationship between cognitive distortions and hypothetical and creative thinking skills.

Keywords: Cognitive distortion, hypothetical, creative thinking

1. GİRİŞ

Bireylerin gelişen ve değişen dünyaya adapte olabilmesi için zihinsel işlevlerini kullanabilmesi gerekmektedir. Zihinsel işlevleri; bilme, düşünme, anlama, karar verme, akıl yürütme ve problem çözme gibi beceriler oluşturur. Bireyler bu becerileri kullanırken kendisi, yaşantısı ve geleceğe yönelik olumsuz yargılar içine girebilir. Bu bağlamda literatür incelendiğinde bilişsel çarpıtma kavramı ön plana çıkmaktadır. Bilişsel çarpıtmalar, bilişsel hatalar olarak da adlandırılabilir ve bireyin düşüncelerindeki sistematik mantık hatalarıdır (Murad, 2002; Fair, 1986)

Doğum ile başlayarak bireyin hayatı boyunca gelişen ve değişen şemalar ve düşünme süreçleri bilişsel çarpıtmalarla ilişkilidir. Düşünme süreçleri şemaları desteklerken, bilişsel çarpıtmaları etkileyebilmektedir. Yeterli düzeyde bilgi edinme sürecinin yetersiz ve etkisiz olduğu durumlarda bilişsel çarpıtmalar ortaya çıkmaktadır (Sharf, 2014).

Bilişsel şemalar, kişinin geçmiş deneyimleri ile oluşmakta ve sonraki süreçte olayların algılanıp yorumlanmasını etkilemektedir. Bilişsel şemanın olumsuz olması ile ortaya çıkan bilişsel çarpıtmalar; hatalı düşünceler, yanlış inançlar olarak tanımlanmaktadır. Bilişsel çarpıtmalar seçici soyutlama, ya hep ya hiç tarzı düşünme, zihin okuma, duygulara göre mantık yürütme, çaresizlik, umutsuzluk, felaketleştirme, olumsuz benlik algısı, aşırı büyütme küçültme, kişiselleştirme, -meli -malı cümleleri, aşırı genelleme, etiketleme ile kategorize edilebilmektedir (Beck, 2011; Beck, 2001; Briere, 2000). Bilişsel çarpıtmaların sonucunda kişinin; geleceğini olumsuzluklar ve başarısızlıklarla görmesi, olumsuz kendilik algısı geliştirmesi ve yaşamı karşısına engeller çıkaran olumsuz bir çevre olarak görmesine sebep olmaktadır (Pössel ve Thomas, 2011).

Bilişsel çarpıtmalar, kişinin kendine yönelik olabileceği gibi sosyal ilişkileri kapsayacak şekilde de genellenebilmektedir (Hamamcı ve Büyüköztürk, 2003). Sosyal ilişkilerde bilişsel çarpıtmaları olan bireylerin karşı tarafın söylediklerini yanlış yorumladıkları (Akın, 2010), ilişkilerde çatışma yaşama eğiliminde oldukları (Hamamcı ve Büyüköztürk, 2003), duygusal olarak dengesiz oldukları (Sava, 2009), kaygı ve depresyon gibi olumsuz duygular yaşadıkları (Beck, 2001) için bu bireylerin olumlu sağlıklı sosyal ilişkiler geliştirmede zorlandığı söylenebilir.

Piaget'in gelişim dönemleri göz önüne alındığında; hipotetik-yaratıcı akıl yürütme becerisi soyut işlemler döneminde ortaya çıkan ve gelişen bir akıl yürütme becerisidir (Lawson, 1995). hipotetik-yaratıcı akıl yürütme becerisi; varsayımlara dayalı olarak tahminlerde bulunarak bilgiyi işleyerek dönüştürme ve yaratıcı düşünce sürecinde bu bilgiyi kullanılabilir hale getirme becerisi (Duman, 2012). Bireyin geliştirdiği şema süreci içinde özellikle yaratıcı süreç içerisinde edindiği bir bilme hali olarak ifade edilebilir. Temelinde ise çıkarımlara dayalı tümdengelim, çıkarımlara dayalı tahminde bulunma ve örüntüler arası ilişkiler kurarak daha geniş bir yaratıcılık alanını kapsaması yer almaktadır. Her ne kadar hipotetik-yaratıcılık sürecinde düşünme ve akıl yürütme becerileri ve bunların birbirleri ile etkileşimi sonucunda ortaya çıksa da, bu beceriler bireyin bulunduğu sosyal değişkenler, psikolojik etmenler, bireyin bulunmuş olduğu doğa, tarihsel, psikolojik, sosyal zaman ve mekan içinde etkileşimde olduğu söylenebilir.

Ülkemizde literatür incelendiğinde üniversite öğrencilerinin bilişsel çarpıtma (Ağır, 2007; Kuzucu, Tunçer ve Aksu, 2015; Çam ve Çelik, 2018; Çelikkaleli ve Kaya, 2016) ve hipotetik-yaratıcı düşünmeye (Duran, 2014; Çalik, 2020) yönelik ayrı başlıklarda araştırmaların olduğu, ancak üniversite öğrencilerinin bilişsel çarpıtma ve hipotetik-yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkiye dair ilgili konularda yeterli çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu gereksinim doğrultusunda; bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin bilişsel çarpıtma ile hipotetik ve yaratıcı düşünme becerileri arasında ilişki olup olmadığını saptamaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma betimsel bir araştırma modellerinden ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. İlişkisel tarama modellerinde var olan durumun değişkenlerle arasındaki ilişkiyi ve birlikte değişim olup olmadığını belirlemeyi amaçlayan araştırma modellerinden birisidir (Karasar, 2008). Bu sebeple bu çalışma üniversite öğrencilerinin bilişsel çarpıtmaları ve hipotetik-yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi ve etkili olabilecek faktörlerin ortaya konulmasını amaçlamaktadır.

2.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemini 2022-2023 eğitim öğretim yılında Üniversitelerin Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören 249 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bilişsel Çarpıtma Ölçeği; Briere (2000) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe geçerlik güvenirliği Ağır (2007) tarafından yapılmıştır. 40 sorudan oluşan ölçek olumsuz benlik, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşamı tehlikeli görmek olmaz üzere beş bilişsel çarpıtmayı değerlendirmektedir. Güvenirlik katsayıları incelendiğinde olumsuz benlik boyutunda ,84; kendini suçlama alt boyutunda ,87; çaresizlik alt boyutunda ,83; umutsuzluk alt boyutunda ,90; yaşamı tehlikeli görme alt boyutunda ,79 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise güvenirlik katsayısı sırasıyla ,88; ,88; ,82; ,91; ,81 olarak bulunmuştur.

Hipotetik-Yaratıcı Akıl Yürütme Becerileri Envanteri; Duran (2014) tarafından geliştirilen ölçek 5 boyut ve 23 maddeden oluşmaktadır. Düşünme becerilerinden Hipotetik Düşünme boyutunda güvenirlik kat sayısı ,85; Oranlı Düşünme boyutunda ,71; Değişkenlere Ayırma boyutunda ,67; Korelasyonel Düşünme boyutunda ,74; Olasılıklı Düşünme boyutunda ise ,66 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise güvenirlik katsayıları sırasıyla ,89; ,80; ,71; ,75; ,72 olarak bulunmuştur. Toplam güvenirlik kat sayısı ise ,95 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada ölçeğin alt boyutlardan elde edilen puanların normal dağılım gösterip göstermediği çarpıklık ve basıklık katsayılarına göre incelenmiştir. Çarpıklığın ve basıklığın ± 1 arasında değer oluşturması verilerin normal dağılım gösterdiği anlamına gelmektedir (George & Mallery, 2016). Bilişsel Çarpıtma Ölçeği puanlarının hissedilen yakın arkadaş sayısına ve

sosyal medyada geçirilen süreye göre farkının belirlenmesinde, Hipotetik ve Yaratıcı Düşünme puanlarının ise yıllık okunan kitap sayısına göre farkının belirlenmesinde Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği puanları ile Hipotetik ve Yaratıcı Düşünme puanları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için pearson korelasyon testi yapılmıştır (Can, 2019).

3. SONUÇLAR

Bilişsel çarpıtma ile hipotetik ve yaratıcı düşünme puanlarına ilişkin analizler bu bölümde yer almaktadır.

Çizelge 1 Hissedilen Yakın Arkadaş Sayısına Göre Bilişsel Çarpıtma Ölçeği Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Ölçek Boyutları	n	Grup	\bar{X}	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark
Olumsuz Benlik	11	Hiç kimse	15,90							
	154	1-3 kişi	17,16	Gruplararası	228,85	3	76,28	2,23	,09	
	68	4-6 kişi	17,38	Grup İçi	8367,84	245	34,15			
	16	+7 kişi	13,43	Toplam	8596,69	248				
11	Hiç kimse	16,63								
Kendini Suçlama	154	1-3 kişi	18,27	Gruplararası	346,93	3	115,64	3,02	,03	B>D
	68	4-6 kişi	17,60	Grup İçi	9383,82	245	38,30			C>D
	16	+7 kişi	13,50	Toplam	9730,75	248				
	11	Hiç kimse	19,54							
Çaresizlik	154	1-3 kişi	19,88	Gruplararası	416,88	3	138,96	3,23	,02	B>D
	68	4-6 kişi	18,70	Grup İçi	10535,40	245	43,00			C>D
	16	+7 kişi	14,68	Toplam	10952,28	248				
	11	Hiç kimse	21,00							
Umutsuzluk	154	1-3 kişi	19,53	Gruplararası	554,777	3	184,926	3,03	,03	A>D
	68	4-6 kişi	18,52	Grup İçi	14940,645	245	60,982			B>D
	16	+7 kişi	13,68	Toplam	15495,422	248				C>D
	11	Hiç kimse	20,72							
Yaşamı Tehlikeli Görme	154	1-3 kişi	20,66	Gruplararası	219,071	3	73,024	1,74	,16	
	68	4-6 kişi	19,76	Grup İçi	10307,796	245	42,073			
	16	+7 kişi	16,93	Toplam	10526,867	248				
	11	Hiç kimse	20,72							

A= Hiç kimse, B= 1-3 kişi, C= 4-6 kişi, D=+7 kişi

Çizelge 1'e göre Kendini Suçlama [$F(3,245)=3,02$; $p=,03$], Çaresizlik [$F(3,245)=3,23$; $p=,02$] ve Umutsuzluk [$F(3,245)=3,03$; $p=,03$] alt boyutundan alınan puanlar yakın arkadaş sayısına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. 7'den az arkadaşı olanların bilişsel çarpıtma puanları 7'den çok yakın arkadaşı olanlara göre anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur.

Çizelge 2 Sosyal Medya Kullanım Süresine Göre Bilişsel Çarpıtma Ölçeği Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Ölçek Boyutları	n	Grup	\bar{X}	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark
Olumsuz Benlik	35	1-2 saat	14,42							
	86	3-4 saat	16,84	Gruplararası	291,37	3	97,12	2,86	,04	B>A
	96	5-6 saat	17,75	Grup İçi	8305,32	245	33,89			C>A
	32	+7 saat	17,40	Toplam	8596,69	248				D>A
Kendini Suçlama	35	1-2 saat	15,17							
	86	3-4 saat	17,11	Gruplararası	423,49	3	141,16	3,72	,01	C>A
	96	5-6 saat	18,63	Grup İçi	9307,26	245	37,98			D>A
	32	+7 saat	19,34	Toplam	9730,75	248				
Çaresizlik	35	1-2 saat	17,00							
	86	3-4 saat	18,17	Gruplararası	541,79	3	180,59	4,25	,01	C>A
	96	5-6 saat	20,13	Grup İçi	10410,49	245	42,49			D>A
	32	+7 saat	21,68	Toplam	10952,28	248				
Umutsuzluk	35	1-2 saat	15,22							
	86	3-4 saat	17,84	Gruplararası	1174,35	3	391,45	6,69	,00	C>A
	96	5-6 saat	20,01	Grup İçi	14321,07	245	58,45			D>A
	32	+7 saat	22,81	Toplam	15495,42	248				
Yaşamı Tehlikeli Görme	35	1-2 saat	17,00							
	86	3-4 saat	19,35	Gruplararası	761,42	3	253,80	6,37	,00	C>A
	96	5-6 saat	21,11	Grup İçi	9765,44	245	39,85			D>A
	32	+7 saat	23,06	Toplam	10526,86	248				

A= 1-2 saat, B= 3-4 saat, C= 5-6 saat, D=+7 saat

Çizelge 2'ye göre Olumsuz Benlik boyutunda sosyal medya da 3-4 saat, 5-6 saat, 7 ve üzerinde saat geçirenlerin puanları 1-2 saat geçirene göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur [F(3,245)=2,86; p=,04]. Kendini Suçlama [F(3,245)=3,72; p=,01], Çaresizlik [F(3,245)=4,25; p=,01], Umutsuzluk [F(3,245)=6,69; p<,001], Yaşamı Tehlikeli Görme [F(3,245)=6,37; p<,001] boyutlarında ise 5-6 saat ve 7 saat üzerinde zaman geçirenlerin puanları 1-2 saat geçirenlerden yüksek bulunmuştur.

Çizelge 3 Yıllık Okunan Kitap Sayısına Göre Hipotetik ve Yaratıcı Düşünme Ölçeği Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Ölçek Boyutları	n	Grup	\bar{X}	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark
Hipotetik Düşünme	10	Okumuyorum	11,70							
	83	1-4 arası	16,33	Gruplararası	290,29	3	96,76	4,67	,01	B>A
	94	5-10 arası	16,64	Grup İçi	5077,42	245	20,72			C>A
	62	+11	17,45	Toplam	5367,71	248				D>A
Oranlı Düşünme	10	Okumuyorum	13,80							
	83	1-4 arası	16,86	Gruplararası	134,34	3	44,78	2,89	,04	B>A
	94	5-10 arası	16,89	Grup İçi	3789,25	245	15,46			C>A
	62	+11	17,69	Toplam	3923,59	248				D>A
Kombinezonel Düşünme	10	Okumuyorum	17,00							
	83	1-4 arası	21,10	Gruplararası	268,33	3	89,44	3,81	,01	B>A
	94	5-10 arası	21,81	Grup İçi	5755,83	245	23,49			C>A
	62	+11	22,33	Toplam	6024,16	248				D>A
Korelasyonel Düşünme	10	Okumuyorum	11,80							
	83	1-4 arası	15,12	Gruplararası	128,34	3	42,78	3,71	,01	B>A
	94	5-10 arası	15,55	Grup İçi	2824,40	245	11,52			C>A
	62	+11	15,29	Toplam	2952,74	248				D>A
Olasılıklı Düşünme	10	Okumuyorum	9,10							
	83	1-4 arası	10,45	Gruplararası	52,54	3	17,51	2,29	,08	
	94	5-10 arası	11,14	Grup İçi	1873,42	245	7,64			
	62	+11	11,00	Toplam	1925,96	248				
Toplam	10	Okumuyorum	63,40							
	83	1-4 arası	79,89	Gruplararası	3783,05	3	1261,01	4,59	,01	B>A
	94	5-10 arası	82,06	Grup İçi	67264,88	245	274,55			C>A
	62	+11	83,77	Toplam	71047,93	248				D>A

A= Okumuyorum, B= 1-4 arası, C= 5-10 arası, D=+11kitap

Çizelge 3'e göre Hipotetik ve Yaratıcı Düşünme ölçeğinin alt boyutlarından Olasılıklı Düşünme dışında diğer tüm boyutlar puan kitap okuma sayısına göre anlamlı farklılaşmaktadır. Alt boyutlarda olduğu gibi ölçeğin toplam puanında da yılda 1-4 arası kitap okuyanların ($\bar{X}=79,89$), 5-10 arası kitap okuyanların ($\bar{X}=82,06$), 11 den fazla kitap okuyanların ($\bar{X}=83,77$) düşünme puan ortalamaları hiç okumayanlara ($\bar{X}=63,40$) göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur [$F(3,245)=4,59$; $p=,01$].

Çizelge 4 Bilişsel Çarpıtma Ölçeği Puanları ile Hipotetik ve Yaratıcı Düşünme Ölçeği Puanları Arasındaki Korelasyon

		Hipotetik ve Yaratıcı Düşünme Ölçeği						
Alt Boyutlar		Hipotetik Düşünme	Oranlı Düşünme	Kombinezonlarla Düşünme	Korelasyonel Düşünme	Olasılıklı Düşünme	Toplam	
		Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	Olumsuz Benlik	r	-,078	-,052	-,053	-,064
p	,218			,416	,405	,316	,162	,227
n	249			249	249	249	249	249
Kendini Suçlama	r		-,068	,012	,020	-,008	,009	-,010
	p		,288	,857	,757	,894	,891	,870
	n		249	249	249	249	249	249
Çaresizlik	r		,000	,079	,065	,045	,064	,057
	p		,994	,215	,306	,477	,318	,368
	n		249	249	249	249	249	249
Umutsuzluk	r		-,010	,049	,033	-,006	,027	,022
	p		,880	,441	,602	,919	,669	,733
	n		249	249	249	249	249	249
Yaşamı Tehlikeli Görme	r		,031	,092	,094	,047	,102	,084
	p		,627	,148	,140	,465	,107	,188
	n		249	249	249	249	249	249

*p<.05, **p<.01

rs=.,00-.30 düşük, .30-.70 orta, .70-1.00 yüksek (Büyüköztürk, 2017)

Çizelge 4 incelendiğinde Bilişsel Çarpıtma Ölçeği puanları ile Hipotetik ve Yaratıcı Düşünme Ölçeği puanlarına ilişkin Pearson Korelasyon Katsayısı (r) incelenmiştir. Ölçeklerin alt boyutları incelendiğinde iki ölçek arasında anlamlı düzeyde bir ilişki görülmemiştir (p>.05). Bu durum çalışma sonucunda bilişsel çarpıtmaların düşünme becerileri ile ilişkisi olmadığını göstermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Bu araştırmanın sonuçları incelendiğinde; bilişsel çarpıtma becerilerinden kendini suçlama, çaresizlik ve umutsuzluk boyutlarında öğrencilerin yakın arkadaş sayısı azaldıkça daha düşük puanlar almaktadırlar. Zihindeki olumsuz düşünce ve örüntüler bilişsel çarpıtmalara neden olmaktadır. Bilişsel çarpıtmalar kişilerin çevreye uyum sürecini ve geleceğe yönelik beklentilerini olumsuz yönde etkilemekte ve bu da bireylerde çaresizliğe, umutsuzluğa neden olmaktadır. Yalnızlık duygusu özellikle ergenlik döneminde tehdit unsuru olabilmektedir (Bıyık, 2004). Özellikle geçmişte yaşamış olduğu travmatik bir durum ya da iletişimdeki zayıflık ve yetersizlik durumu; bireyde kendisinin çirkin, sevilmeyecek biri, beceriksiz gibi bilişsel çarpıtmalar sebep olabilmekte ve bunun sonucunda bireyi yalnızlığa yönlendirebilmektedir (Karahana vd., 2004). Kendilerini kabul etmekte zorluk çeken ve kendilerinden memnun olmayan bireyler, düşük benlik saygısına sahip bireylerdir. Düşük benlik saygısına sahip bireylerin; eleştiri ve övgü almada güçlük yaşamaya (Yavuzer, 2003),

kendisini yetersiz görmeye (Parlar ve Gençal-Yazıcı, 2016), stresle baş etmede zorluklar yaşamaya (Razı, Kuzu, Yıldız, Ocakçı ve Arifoğlu, 2009), kendilerini başkalarına ifade etmede güçlük çekmeye (Taşpınar, 2015) ve eğilimli oldukları bilinmektedir. Literatürde yapılan çalışmalar düşük benlik saygısı ile yalnızlık arasında doğrusal bir ilişki olduğunu (Hawkley ve Cacioppo, 2010; Knox, Vail, Smith ve Zusman, 2007) ve bu ilişkinin birbirini döngüsel olarak izleyen ve etkileyen bir sürecin varlığından söz edilebilmektedir (Vanhalst, Luyckx, Scholte, Engels ve Goossens, 2013; Steinberg ve Morris, 2001).

Araştırmanın diğer bir sonucunda; sosyal medya kullanımına göre yapılan karşılaştırmalarda bilişsel çarpıtma becerilerinden olumsuz benlik, umutsuzluk, kendini suçlama ve yaşamı tehlikeli görme boyutlarında 5-6 saat, 7 ve üzerinde saat geçirenlerin puanları 1-2 saat geçirene göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bilişsel çarpıtma becerileri günlük internet kullanım süresindeki artışa göre arttığı görülmektedir. Bu sonuç olumsuz benlik algısına sahip bireylerin daha fazla internette zaman geçirip, bağımlı olmasına sebep olabilmektedir (Berber-Çelik ve Odacı, 2011). Çınar ve Mutlu (2019) yaptığı araştırmasında benlik saygısı düzeyi ile internet bağımlılık düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, Üneri ve Tanıdır (2011) ise lise öğrencileri ile yaptığı çalışmada, öğrencilerin depresyon puanları arttıkça internet bağımlılık puanlarında artış olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yapılan çalışmalardaki sonuçlar bize; benlik saygısı düzeyinin azaldıkça internet bağımlılık düzeyinin arttığını göstermektedir. Bireylerin kendini yetersiz hissetmesi ve bu yetersizlikleriyle baş edebilmek için sosyal ilişkilerinden uzaklaşmayı tercih edebilir. Bu noktada birey özgüven düşüklüğü ile çeşitli bağımlılıklar geliştirebilir. Yıldırım'ın (2016) yaptığı çalışmada internet bağımlılık düzeyi ve benlik saygısı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu; bilişsel çarpıtmalar ve internet bağımlılığı arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda bilişsel çarpıtmalara sahip olan bireylerin gerçek yaşamda çevrelerinden göremediklerini düşündükleri sevgi, değerli hissetme, saygınlık, benlik saygısı gibi ihtiyaçları karşılayabilmek ve kendini tatmin edebilmek için sanal ortama yöneldikleri ve kullanım sürelerinde artış olduğu düşünülebilir. Bu artış yalnızlık, reddedilme, sevgiliden ayrılma gibi çeşitli problemleri tetiklemektedir (Savcı ve Aysan, 2017). Aynı zamanda bireylerde yalnızlık, utangaçlık, öfke gibi duyguların yanı sıra kaygı bozukluğu, depresyon, sosyal beceri eksikliği gibi yaşamlarını olumsuz etkileyebilecek davranışlar ortaya çıkarabilmektedir (Anlı, 2018; Siyez ve Baş, 2013; Cömert ve Ziyalar, 2012; Aydın ve Sarı, 2011; Batıgün ve Hasta, 2010)

Hipotetik ve yaratıcı düşünme becerilerinden hipotetik düşünme, oranlı düşünme, kombinezonal düşünme ve korelasyonel düşünme boyutlarında öğrencilerin yıllık okudukları kitap sayılarına göre 1-4, 5-10, 11 ve üstü kitap okuyanların hiç okumayanlara göre yüksek puan aldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Gelişen ve değişen dünyaya uyum sağlamak için bireyin okuyan bir kimliğe sahip olması gerekir. Çünkü sorgulayan, üretken, yapıcı, yaratıcı, eleştirel düşünme becerilerine sahip ve yenilikçi bireylerin bir toplumda yer alabilmesi o toplumun okuma alışkanlığını kazanabilmesine bağlıdır (Gömleksiz, 2004). Yapılan birçok araştırmada kitap okumanın kişinin hoşgörülü olma, iç dünyasını zenginleştirme, olaylara farklı bakış açısı kazandırma, önyargıların ortadan kalkması ve düşünme becerilerinin kazanımı gibi sonuçları çıkmıştır (Adalı, 2010; Kartal ve Çağlar Özteke, 2010; Koç ve Müftüoğlu 2008; Sever, 2004).

Bilişsel Çarpıtma Ölçeği puanları ile Hipotetik ve Yaratıcı Düşünme Ölçeği puanlarına ilişkin Pearson Korelasyon Katsayısı (r) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki görülmemiştir. Bu durum çalışma sonucunda bilişsel çarpıtmaların düşünme becerileri ile ilişkisi olmadığını göstermektedir. Araştırmadan elde edilen bu bulgu, literatürde daha önce incelenmemiş olmasının yanı sıra, yakın araştırma konularında elde edilen teorik görüşlerle örtüşmektedir. Çalışmamızda çıkan sonucun aksine Cengiz (2017)'in ergenlerle yapmış olduğu çalışmasında bilişsel çarpıtma puanları, duygusal tepkisellik, depresyon ve anksiyete puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine aynı şekilde Fives, Kong, Fuller ve Digioseppe (2011) bilişsel çarpıtmalar ile öfke arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur

Çalışmanın alana katkısının yanı sıra sınırlılıkları mevcuttur. Bu çalışmanın, araştırma grubu belli bir yükseköğretim kurumu öğrencilerden seçilen örnekleme sınırlı olduğundan, daha kapsamlı örneklemlerle desteklenebilir. Bilişsel çarpıtma ve hipotetik yaratıcı düşünmeyi farklı değişkenlerin ne düzeyde yordadığını belirleyebilmek adına, farklı çalışmalar için önerilebilir. Bu araştırmada kullanılan değişkenlerin ilk kez bir arada ele alınması nedeniyle araştırmadan elde edilen sonuçların genellenebilirliğini artırabilmek için farklı araştırma yöntemleriyle çalışmalar yapılabilir. Ayrıca bilişsel çarpıtma ve hipotetik yaratıcı düşünmeyi daha iyi anlayabilmek ve değişkenler arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması için sürece nitel görüşme teknikleri de dahil edilerek boylamsal çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Adalı, O. (2010). *Etkileşimli Ve Eleştirel Okuma Teknikleri*. İstanbul: Toroslu Yayınları.
- Ağır, M. (2007). *Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri İle Problem Çözme Becerileri Ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Unpublished doctorate dissertation, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akın, A. (2010). *Öz duyarlık ve ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39,01-09.
- Anlı, G. (2018). *İnternet Bağımlılığı: Sosyal Ve Duygusal Yalnızlık*. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD), 3 (2) , 389-397 .
- Aydın, B. and Sarı, S.V. (2011). *Internet Addiction Among Adolescents: The Role Of Selfesteem*. Procedia Social and Behavioral Sciences, 15, 3500-3505. doi:10.1016/j.sbspro.2011.04.325
- Batıgün, AD., Hasta, D. (2010) *İnternet Bağımlılığı: Yalnızlık Ve Kişilerarası İlişki Tarzları Açısından Bir Değerlendirme*. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 11,213-219.
- Beck, J.S. (2001). *Bilişsel Terapi: Temel İlkeler Ve Ötesi*. (Çev: N.H Şahin). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Beck, J. S. (2011). *Cognitive Behavior Therapy: Basics And Beyond*. (2nd ed.). New York: The Guilford Press
- Bıyık, N. (2004). *Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Duygularının Kişisel ve Sosyal Özellikleri, Öfke Eğilimleri Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Briere, J (2000). *Cognitive Distortion Scales*. PAR Psychological Assessment Resources, Inc. Printed in the U.S.A.
- Can, A. (2019). *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Pegem.
- Cengiz, S. (2017). *Ergenlerde Duygusal Tepkisellik, Bilişsel Çarpıtmalar Ve Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi
- Cömert, I. T. and Ziyalar, N. (2012). *The Association Between Internet Addiction And Substance Use Among 18-28-Year-Old University Students İn Istanbul*. Psychology Research, 2(10), 615 626.

Çam, Z., & Çelik, G. Ş. (2018). *Üniversite Öğrencilerinde Bağlanma Stillerinin İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmaları Yordama Gücünün İncelenmesi*. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (6), 787-797. doi:10.18506/anemon.403559

Çelik, H. (2020). *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Stem Etkinlikleri Ve Stem Temelli Robotik Etkinliklerinin Hipotetik- Yaratıcı Akıl Yürütme Becerisi, Yaşam Boyu Öğrenme Ve Yapılandırıcı Öğrenme Gelişimine Etkisinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum Binali Üniversitesi.

Çelikkaleli, Ö., & Kaya, S. (2016). *University Students' Interpersonal Cognitive Distortions, Psychological Resilience, And Emotional Self-Efficacy According To Sex And Gender Roles*. Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 6 (2), 187. DOI:10.14527/pegegog.2016.011

Çınar, Ç. Y. ve Mutlu, E. (2019). *İnternet Bağımlılığının Benlik Saygısı, Dikkat, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, Yaşam Doyumu Ve Kişilik Özellikleri İle İlişkisi*. Bağımlılık Dergisi, 20(3), 133-142.

Duman, B. (2012). *Neden Beyin Temelli Öğrenme*, Pegem Akademi, Ankara.

Duran, V. (2014). *Öğretmen Adaylarının Hipotetik-Yaratıcı Akıl Yürütme Becerilerinin, Bilimsel Epistemolojik İnançları, Öğrenme Stilleri Ve Demografik Özellikleri Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Muğla.

Fair, S. E. (1986). *Cognitive Content And Distortion Associated With Mood-Induced Depressive And Anxious States*. [Unpublished doctoral dissertation]. Arizona State University.

Fives, C.J., Kong, G., Fuller, J.R., and Diguseppe, G. (2011). *Anger, Aggression, And Irrational Beliefs In Adolescents*. Cogn Ther Resume, 35, 199-208.

George, D. And Mallery, P. (2016). *IBM SPSS Statistics 23 Step By Step: A Simple Guide and Reference* (14th ed). New York: Routledge.

Gömlüksiz, M. N. (2004). *Kitap Okuma Alışkanlığına İlişkin Bir Tutum Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenilirliği*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 14 (2), 185-195.

Hamamcı, Z., & Büyükoztürk, Ş. (2003). *İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği: Ölçeğin Geliştirilmesi Ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi*. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(25), 107-111.

Hawkey, L. C. & Cacioppo, J. T. (2010). *Loneliness Matters: A Theoretical And Empirical Review Of Consequences And Mechanisms*. Annals of behavioral medicine, 40(2), 218-227.

Karahan, T. F., Sardoğan, M. E., Şar, A. H., Ersanlı, E., Kaya, S. N., Kumcağız, H. (2004). *Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri ile Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkiler*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, 27-39

- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kartal, E., Çağlar Özteke, H. (2010). *İlköğretim Öğrencilerinin Okuduklarını Anlama ve Anlatma Düzeylerinin Belirlenmesi*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 3/11, 372- 380.
- Knox, D., Vail-Smith, K. & Zusman, M. (2007). *The Lonely College Male*. International Journal of Men's Health, 6(3), 273-279
- Kuzucu, Y., Tunçer, İ., & Aksu, Ş. (2015). *İlişkilerde Bilişsel Çarpıtmalar Ve Öz-Kontrol İlişkisinde Sürekli Öfkenin Aracılık Rolü*. Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 6 (1), 48-56.
- Lawson, A.E. (1995) *Science Teaching and Development of Thinking*. Belmont, CL: Wadsworth Publishing Company, New York.
- Marques, S. (2014). *Can We Teach to Think in Primary Schools? A Comparative Analysis of The English and the Brazilian National Curriculum and the Impact of a Small-Scale Cognitive Enhancement Study in Brazil*. Procedia - Social and Behavioral Sciences 137, ss. 138–146.
- Murad, Hani Y. "Cognitive Processes and Aggression in Middle OBhool Children". U.S.A. 2002.
- Odacı, H. & Çelik, Ç. B. (2012). *Üniversite Öğrencilerinin Problemleri İnternet Kullanımlarının Akademik Öz-Yeterlik, Akademik Erteleme Ve Yeme Tutumları İle İlişkisi*. Education Sciences, 7 (1), 389-403
- Parlar, H. ve Gençal Yazıcı, S. (2016). *Evli ve Bekar Yetişkinlerin Genel Öz-Yeterlik ve Benlik Saygılarının İncelenmesi*. İstanbul Ticaret Ünivertesesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31(1), 207-247.
- Pössel, P., & Thomas, S. D. (2011). Cognitive triad as mediator in the hopelessness model? A three-wave longitudinal study. Journal of Clinical Psycholog, 67(3), 224-240.
- Razı, G. S., Kuzu, A., Yıldız, A. N., Ocakçı, A. F. ve Arifoğlu, B. Ç. (2009). *Çalışan Gençlerde Benlik Saygısı, İletişim Becerileri Ve Stresle Baş Etme*. Türk Silahlı Kuvvetleri, Koruyucu Hekimlik Dergisi 8(1), 17-26.
- Sava, F. A. (2009). *Maladaptive Schemas, İrrational Beliefs, And Their Relationship With The Five-Factor Personality Model*. Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies, 9(2), 135-147.
- Savcı, M. ve Aysan, F. (2017). *Teknolojik Bağımlılıklar ve Sosyal Bağlılık: İnternet Bağımlılığı, Sosyal Medya Bağımlılığı, Dijital Oyun Bağımlılığı ve Akıllı Telefon Bağımlılığının Sosyal Bağlılığı Yordayıcı Etkisi*. Düşünen Adam (30), 202-216.
- Sever, S. (2004). Türkçe öğretimi ve tam öğrenme. Ankara: Anı yayıncılık.

Sharf, R. S. (2014). Psikoterapi ve psikolojik danışma kuramları- kavramlar ve örnek olaylar. (N. Voltan Acar çev. ed.). Ankara: Nobel Yayınları.

Siyez, D. M. ve Baş A. U. (2013) *İnternet Bağımlılığı Ve Psikososyal Faktörler*, İçinde M. Kalkan ve C. Kaygusuz (Ed.), *İnternet Bağımlılığı: Sorunlar Ve Çözümler* (s. 115-149). Ankara: Anı Yayıncılık

Taşpınar, A. (2015). *Gebelikte Benlik Saygısı Ve Beden İmajı İle İlişkili Özellikler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Üneri, Ö. Ş. ve Tamdır, C. (2011). *Bir Grup Lise Öğrencisinde İnternet Bağımlılığı Değerlendirmesi: Kesitsel Bir Çalışma*. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 24(4), 265-272.

Vanhalst, J., Luyckx, K., Scholte, R. H., Engels, R. C. & Goossens, L. (2013). *Low Selfesteem As A Risk Factor For Loneliness In Adolescence: Perceived-But Not Actualsocial Acceptance As An Underlying Mechanism*. *Journal of abnormal child psychology*, 41(7), 1067-1081.

Yavuzer, H. (2003). *Çocuğu Tanımak Ve Anlamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, M. S. (2016). *Ergenlerde İnternet Bağımlılığının Obezite Ve Benlik Saygısı İle İlişkisinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLİŞSEL ESNEKLİK VE YANAL DÜŞÜNME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Mehmet GÜNEY¹

¹Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakülte, Çocuk Gelişimi Bölümü, Kırıkkale, Türkiye.

¹ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0962-5643>

Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ²

²Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakülte, Çocuk Gelişimi Bölümü, Kırıkkale, Türkiye.

²ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4376-7354>

Özet

Araştırmanın amacı yükseköğretim kurumlarının sağlık bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin bilişsel esneklik ve yanal düşünme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu çalışmada, belirlenen amaç doğrultusunda yordayıcı korelasyonel desen kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2022-2023 eğitim öğretim yılında Üniversitelerin Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören 142 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma içerisinde öğrencilerin bilişsel esnekliklerini değerlendirmek için "Bilişsel Esneklik Ölçeği", yanal düşünme eğilimlerini değerlendirmek için ise "Yanal Düşünme Eğilimleri Ölçeği" kullanılmıştır. Martin ve Rubin tarafından geliştirilen Bilişsel Esneklik Ölçeğinin Türkçe uyarlaması Çelikkaleli tarafından yapılmıştır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı ,84 olarak bulunmuştur. Semerci tarafından geliştirilen yanal düşünme ölçeği 9 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenirlik kat sayısı ,71 olarak bulunmuştur. Analizler sırasında verilerin normallik dağılımını belirlemek için çarpıklık basıklık değerlerine bakılmış ve ± 1 arasında olduğu görülmüştür. Ölçeklerden alınan puanların değişkenlere göre incelenmesi amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Yanal düşünme becerisinin bilişsel esnekliği hangi oranda açıkladığını belirlemek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Bilişsel esneklik puanları dijital dünyada var ama tercihlerine göre farklılık göstermektedir. Bilişsel esneklik ve yanal düşünme puanları ise sorunlara karşı gösterilen davranışlara göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Analiz sonucunda yanal düşünmenin bilişsel esneklik için anlamlı bir yordayıcı olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel esneklik, eğilim, yanal düşünme

Abstract

The aim of the study is to examine the relationship between cognitive flexibility and lateral thinking skills of students studying in the faculty of health sciences of higher education institutions. In this study, predictive correlational design was used in line with the determined purpose. The sample of the study consists of 142 university students studying at the Faculty of Health Sciences of Universities in the 2022-2023 academic year. Simple random sampling method was used to determine the sample. In the study, "Cognitive Flexibility Scale" was used to evaluate the cognitive flexibility of the students and "Lateral Thinking Dispositions Scale" was used to evaluate their lateral thinking tendencies. The Turkish adaptation of the Cognitive Flexibility Scale developed by Martin and Rubin was conducted by Çelikkaleli. The reliability coefficient of the scale was found to be .84. Lateral thinking scale developed by Semerci consists of 9 items. The reliability coefficient of the scale was found to be ,71. During the analyses, skewness kurtosis values were examined to determine the normality distribution of

the data and it was found to be between ± 1 . One-way Analysis of Variance (ANOVA) was used to analyse the scores obtained from the scales according to the variables. Simple linear regression analysis was performed to determine the extent to which lateral thinking skill explains cognitive flexibility. Cognitive flexibility scores exist in the digital world but differ according to their preferences. Cognitive flexibility and lateral thinking scores differ significantly according to the behaviours shown against problems. As a result of the analysis, lateral thinking was found to be a significant predictor for cognitive flexibility.

Keywords: Cognitive flexibility, disposition, lateral thinking

GİRİŞ

Değişen ve gelişen teknoloji, her alanda yenilik ve değişiklikleri meydana getirmektedir. Bireylerin bu yeniliklere, olaylara ve durumlara uyum sağlaması beklenmektedir. Bu şartlarda bireyin aktif olması, problem çözebilmesi, akıl yürütebilmesi, yaratıcı düşünmesi ve sahip olduğu zihinsel potansiyelini ortaya koyması için zihinsel işlevlerini kullanması bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu bağlamda literatür incelendiğinde bilişsel esneklik kavramı ön plana çıkmaktadır. Bilişsel esneklik kavramı; değişen çevresel şartlar ve yaşam olayları karşısında alternatifleri algılama becerisi, karşılaşılan zor durumların kontrol edilebileceğine yönelik algı ve sabit, tek bir çözüm yerine birden fazla farklı çözümler üretebilme becerisini içeren temel süreçleri içermektedir (Dennis & Vander Wal, 2010). Bilişsel esneklik, sahip olunan bilişsel sistemin özel bir yeteneği ve kişinin değişen çevresel koşullara tepki olarak kendi bilişsel aktivitesini ve entelektüel davranışını organize etme zihinsel yeteneği olarak kabul edilir. (Osavoliuk, & Kurginyan, 2018). Değişen çevresel uyaranlara uyum sağlayabilmek, problem çözme becerisi ve yaratıcılık bilişsel esnekliğin ana unsurlarıdır (Rahimi, Meratian & Mahmoodabadi, 2018). Martin ve Anderson' a (1998) göre bilişsel esneklik, herhangi bir durum/olay ile ilgili olarak bireyin alternatif farklı seçenek ve çözüm yollarının farkında olması, yeni oluşan durumlara karşı bilişsel esnek olması ve kendisini bu gibi durumlarda yetkin olarak hissetmesidir.

Bilişsel esneklik; aynı anda birden fazla bilgiyi işlemeyi, fikir üretmeyi, alternatifleri düşünmeyi ve bir duruma uyum sağlayabilmeyi içerir (Stevens, 2009). Bu nedenle, bilişsel esnekliği yüksek olan bireylerin, farklı bakış açılarıyla çözümler üretme ve var olan bilişlerini etkili bir şekilde yönetmeleri beklenir (Johnson, 2016). Bu bağlamda, bilişsel esnekliği yüksek kişilerin standart bir düşünce yapısı ile hareket etmediği, alışılmış çözümlerin dışında daha yaratıcı fikirlere sahip oldukları ifade edilebilir. Bu durum bize yanal düşünmeyi kavramını ortaya çıkarmaktadır. Yanal düşünme, bir probleme farklı perspektiflerle bakılmasıdır (Onargan vd., 2004). Yanal düşünme yeni algıların ve yeni fikirlerin üretilmesi, farklı yollar

keşfetme ve farklı bakış açısı geliştirme ile ilgilidir. Birey yanal düşünmeyi kullanarak bilinen bir fikirden yeni fikirler üretmeye çalışır. Yanal düşünme kişinin birden çok bakış açısından olayları ele alabilmesini gerektirir (Yıldız ve Yılmaz, 2020). Bu doğrultuda, yanal düşünme eğiliminde olan bireyler yeni bakış açıları ortaya koyma, olasılıklar üzerinde düşünme ve parçadan bütüne akıl yürütme gibi becerileri kullanmaktadır (De Bono, 1990). Bu açıdan, yanal düşünme eğilimi bilişsel esnekliğin yeni durumlara yeni çözümler öneren alternatif üretme boyutu kapsamında değerlendirilebilir.

Üniversite öğrencilerinin yeni bir ortama ve sisteme uyum sağlaması, yeni kişiler ile tanışıp kişiler arası ilişkileri yürütebilmesi, farklı sorunları ortaya çıkarabilmektedir. Bu süreçte kullandığı zihinsel beceriler üniversiteye ve yeni kişilere uyum sağlaması açısından oldukça önem kazanmaktadır. Alanyazında bilişsel esneklik ve yanal düşünme gibi bazı düşünme becerileri ile arasındaki ilişki üzerine sınırlı sayıda çalışma yer almaktadır (Aygün, 2018; Evin-Gencil, 2018; Yılmaz, 2017, Türe ve Sarıçam, 2016; Güler, 2015; Altunkoy, 2011) Bu bağlamda bu çalışmada üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklik ve yanal düşünme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı yükseköğrenim kurumlarının sağlık bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin bilişsel esneklik ve yanal düşünme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu çalışmada, belirlenen amaç doğrultusunda yordayıcı korelasyonel desen kullanılmıştır.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini 2022-2023 eğitim öğretim yılında Üniversitelerin Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören 142 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklem belirlenmesinde basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Bilişsel Esneklik Ölçeği; Martin ve Rubin (1995) tarafından geliştirilen Bilişsel Esneklik Ölçeğinin Türkçe uyarlaması Çelikkaleli (2014) tarafından yapılmıştır. Güvenirlik çalışmalarında üç farklı örnekleme iç tutarlık katsayıları sırasıyla .74, .73 ve .75 olarak elde edilmiştir. Bu çalışmada ise güvenirlilik katsayısı ,84 olarak bulunmuştur.

Yanal Düşünme Eğilimi Ölçeği; Semerci (2014) tarafından geliştirilen ölçek 9 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenirlik kat sayısı ,75 olarak bulunmuştur. Bu araştırmanın örnekleminde ise güvenirlik ,71 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada ölçeğin alt boyutlardan elde edilen puanların normal dağılım gösterip göstermediği çarpıklık ve basıklık katsayılarına göre incelenmiştir. Çarpıklığın ve basıklığın ± 1 arasında değer oluşturması verilerin normal dağılım gösterdiği anlamına gelmektedir (George & Mallery, 2016). Ölçeklerden alınan puanların dijital dünyada var olma ve sorunlara karşı gösterilen davranışla göre incelenmesi amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Yanal düşünme becerisinin bilişsel esnekliği hangi oranda açıkladığını belirlemek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır (Can, 2019).

BULGULAR

Bilişsel esneklik ve yanal düşünme eğilimi puanlarına ilişkin analizler bu bölümde yer almaktadır.

Tablo 1 Dijital Dünyada Var Olma Tercihine Göre Bilişsel Esneklik Ölçeği ve Yanal Düşünme Eğilimi Ölçeği Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Ölçek	n	Grup	\bar{X}	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark
Bilişsel Esneklik	10	Online oyun	33,20							
	29	İçerik paylaşma	33,55	Gruplararası	113,507	3	37,836	2,94	,04	D>B D>C
	88	Sadece takip	33,89	Grup İçi	5276,690	138	38,237			
	15	Alışveriş	37,80	Toplam	5390,197	141				
Yanal Düşünme	10	Online oyun	16,63							
	29	İçerik paylaşma	18,27	Gruplararası	224,614	3	74,871	0,99	,40	
	88	Sadece takip	17,60	Grup İçi	3513,252	138	25,458			
	15	Alışveriş	13,50	Toplam	3737,866	141				

A= Online oyun, B= İçerik paylaşma, C= Sadece takip, D= Alışveriş

Tablo 1'e göre Bilişsel Esneklik ölçeğinden alınan puanlar dijital dünyada var olma tercihlerine göre anlamlı farklılaşmaktadır [$F(3,138)=2,94$; $p=,04$]. Dijital dünyayı alışveriş yapmak için kullananların ($\bar{X}= 37,80$) ortalama puanı, içerik paylaşanlardan ($\bar{X}= 33,55$) ve sadece takip edenlerden ($\bar{X}= 33,89$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. İçerik paylaşanların yanal düşünme puanları daha yüksek olarak görülmüş ($\bar{X}= 18,27$) ancak Yanal düşünme puanları dijital dünyada var olma tercihlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($p>,05$).

Tablo 2 Sorunlara Yaklaşımına Göre Bilişsel Esneklik Ölçeği ve Yanal Düşünme Eğilimi Ölçeği Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Ölçek	n	Grup	\bar{X}	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark
Bilişsel Esneklik	31	Kaçmak	46,00	Gruplararası	159,040	2	79,520	3,09	,04	C>A
	31	Umursamamak	49,03	Grup İçi	3578,826	139	25,747			
	80	Üstüne gitmek	51,72	Toplam	3737,866	141				
Yanal Düşünme	31	Kaçmak	32,77	Gruplararası	761,279	2	380,640	11,43	,00	C>A
	31	Umursamamak	33,22	Grup İçi	4628,918	139	33,302			
	80	Üstüne gitmek	35,11	Toplam	5390,197	141				

A= Kaçmak, B= Umursamamak, C= Üstüne gitmek

Tablo 2'ye göre Bilişsel Esneklik ölçeğinden alınan puanlar karşılaşılan sorunlara gösterilen davranışlara göre anlamlı farklılaşmaktadır [F(2,139)=3,09; p=,04]. Sorunlarının üstüne gidenlerin (\bar{X} = 51,72) ortalama puanı, sorunlarından kaçanlara (\bar{X} = 46,00) göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Yanal düşünme puanlarında da benzer şekilde sorunlarının üstüne gidenlerin (\bar{X} = 35,11) ortalama puanı, sorunlarından kaçanlara (\bar{X} = 32,77) göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur [F(2,139)=11,43; p<,001].

Tablo 3 Değişkenlerin Korelasyon Matrisi

Boyutlar	1.	2.
1. Bilişsel Esneklik	1,00	,614**
2. Yanal Düşünme		1,00

**p<.01, *p<.05
r=.00-.30 düşük, .30-.70 orta, .70-1.00 yüksek (Büyüköztürk, 2017)

Bilişsel esneklik ile yanal düşünme eğilimi arasındaki ilişki pearson korelasyon katsayısı aracılığı ile incelenmiştir. Bilişsel esneklik ile yanal düşünme eğilimi ($r=.61$, $p<.01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 4 Yanal Düşünme Eğiliminin Bilişsel Esnekliği Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi

Model	B	sh	β	t	p
Sabit	24,660	2,768	-	8,908	.000
Yanal Düşünme	,738	.080	.614	9,215	.000

R=.614 R²=.378
F(1, 140)=84,917 p<.001 *Bilişsel Esneklik= (.614) x Yanal Düşünme*

Tablo 4 incelendiğinde yanal düşünme eğilimin bilişsel esneklik puanları için anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmüştür (F(1, 140)=84,917; R²=.378; p<,001). Bu durum bilişsel esneklik puanına ilişkin toplam varyansın %38'inin yanal düşünme eğilimi ile açıklanabildiğini göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmanın sonuçları incelendiğinde öğrencilerin dijital dünyayı kullanma biçimlerine göre bilişsel esnekliklerinin değiştiği bulunmuştur. Dijital dünyayı alışveriş için kullananların bilişsel esneklikleri sosyal medya da içerik paylaşanlara veya sadece takip edenlere göre daha yüksek bulunmuştur. Peker ve Çukadar (2016) bu sonuçları destekler nitelikte ergenlerle yaptığı çalışma sonucunda bilişsel esneklik arttıkça sosyal medya kullanım tutumlarının azaldığını belirtmiştir. Sosyal medya kullanan gruplarda bilişsel esneklik puanlarının daha düşük olması ile paralellik gösteren bir sonuçtur. Alan yazında daha çok bilişsel esneklik ve sosyal yetkinlik arasında ilişki kurulup sosyal medyaya yönelimin azalmasını bu bağlamda tartışılmıştır (Bilgin, 2009).

Araştırmanın diğer bir bulgusunda karşılaşılan sorunlara verilen tepkiler hem bilişsel esnekliğe hem de yanal düşünceye göre farklılaşmaktadır. Sorunlarının üstüne giden insanların sorunlarından kaçanlara göre hem bilişsel esneklik hem de yanal düşünme puanları daha yüksek bulunmuştur. Bedel ve Ulubey (2015), araştırmalarında bilişsel esneklik ve sorunlarıyla başa çıkma becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Bu durum bilişsel esneklik becerileri yüksek olanların sorunlarına daha rahat çözüm üretebildiğini göstermektedir. Bilişsel esneklik ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki de bu durumu açıklar nitelikte ele alınmaktadır (Stevens, 2009). Buğa ve arkadaşları (2018) benzer şekilde sosyal problem çözme becerileri ile bilişsel esneklik arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur.

Bilişsel esneklik ve yanal düşünme eğilimi arasında bulunan ilişki orta düzeyde ve pozitif yönlü olduğu görülmüştür. Bu durum yanal düşünme becerisi arttıkça bilişsel esnekliğin arttığını göstermektedir. Şahin-Taşkın ve Esen-Aygün (2022) öğretmen adayları ile yaptığı benzer bir çalışmada daha güçlü bir sonuç elde edip iki beceri arasında yüksek düzeyde bir ilişki bulmuşlardır. Alan yazında benzer çalışmaya çok az rastlanılmış olsa da yanal düşünmenin eleştirel düşünme gibi farklı düşünme becerileri ile arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Yıldız ve Yılmaz (2020) sınıf öğretmenleri ile yaptığı çalışmalarında yanal düşünmenin eleştirel düşünmeyle düşük düzeyde de olsa anlamlı bir ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir. Aynı çalışmada öğretmen adaylarının yanal düşünme becerisine sahip olmasının farklı bakış açıları geliştirebilmeleri için önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum bizim için bilişsel esnekliğinde bir boyutunu karşıladığını göstermektedir. Çuhadaroğlu (2013) tarafından bilişsel esnekliğin yordayıcıları üzerine yapılan çalışmada sözel yaratıcılığın ve şekilsel yaratıcılığın anlamlı birer yordayıcı olduğu eleştirel düşünmenin ise anlamlı bir

yordayıcılığı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada ise farklı bir yordayıcı denenmiş ve yanal düşünmenin bilişsel esneklik için anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bilişsel esneklik kavramını çok boyutlu bir şekilde ele alındığından yapılacak bir yapısal eşitlik analizi ile bilişsel esnekliği tanımlayan bir modelin ortaya konulabileceği düşünülmektedir. Bu sayede zekanın temel göstergelerinden biri olan uyum sağlama becerilerimizi farklı koşullarda da kullanmamız için daha modüler bir destek programları hazırlanabilir. Benzer çalışmalar erken çocukluk dönemine uyarlandığında ise yaşam boyu gelişim adına bilişsel esneklik aracılığıyla daha kalıcı çözümler üretilebilir.

KAYNAKÇA

Altunkol, F. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana

Aygün, H. E. (2018). The Relationship between Pre–Service Teachers’ Cognitive Flexibility and Interpersonal Problem Solving Skills, Eurasian Journal of Educational Research, n77 p105-128 2018, ERIC Number: EJ1192960.

Bedel, A., Ulubey, E. (2015). Ergenlerde Başa Çıkma Stratejilerini Açıklamada Bilişsel Esnekliğin Rolü. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14(55), 291-300.

Bilgin, M. (2009). Bilişsel Esnekliği Yordayan Bazı Değişkenler. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(36), 142-157.

Buğa, A., Özkamalı, E., Altunkol, F., Çekiç, A. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik Düzeylerine Göre Sosyal Problem Çözme Tarzlarının İncelenmesi. Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 2(1), 48-58.

Can, A. (2019). SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi. Pegem.

Çelikkaleli, Ö. (2014). Bilişsel Esneklik Ölçeği’nin geçerlik ve güvenirliği. Eğitim ve Bilim, 39 (176), 339-346.

Çuhadaroğlu, A. (2013). Bilişsel esnekliğin yordayıcıları. Cumhuriyet International Journal of Education, Vol 2 / No 1.

De Bono, D. (1990). Lateral thinking: A Textbook of Creativity. London: Penguin Books.

Dennis, J. P. ve Vander Wal, J. S. V. (2010). The Cognitive Flexibility Inventory: Instrument development and estimates of reliability and validity. Cognitive Therapy and Research, 34(3), 241–253. [http:// dx.doi.org/10.1007/s10608-009-9276-4](http://dx.doi.org/10.1007/s10608-009-9276-4).

Evin-Gencel, İ. (2018). Sınıf öğretmeni adaylarının yanal düşünme eğilimleri. VIII. Uluslararası Eğitimde Araştırmalar Kongresi, 9–11 Mayıs, Manisa, Türkiye.

Güler, B. (2015). The Measurement of Cognitive Flexibility in Adolescents And Its Relation To Depression Symptoms (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul

Johnson, B. T. (2016). The relationship between cognitive flexibility, coping and symptomatology in psychotherapy. Master Thesis, Graduate School, Marquette University Milwaukee, Wisconsin.

Karasar, N. (2008). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Martin M.M., & Anderson M.C. (1998). The cognitive flexibility scale: Three validity studies. Communication Reports, 11:1, 1-9.

Onargan, T.; Cöcen, İ.; Akar, A.; Tatar Ç.; Köktürk, U.; Mordoğan, H. ve Batar, T. (2004). Maden mühendisliği eğitiminde probleme dayalı öğretim (PDÖ) için yapılanma modeli *A structuring model for the problem-based teaching (PBT) in mining engineering education]. I.Ulusal Mühendislik Kongresi, 20-21 Mayıs 2004, Eski Foça, İzmir.

Osavoliuk, E., & Kurginyan, S. (2018). Person's cognitive flexibility: theory, measurement and practice. Psychology. Journal of Higher School of Economics, 15(1), 128-144.

Peker, A., Çukadar, F. (2016). Bilişsel Esneklik ile Sosyal Medyayı Kullanmaya Yönelik Tutum Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Sakarya University Journal of Education, 6(2), 66-79.

Rahimi, M. , Meratian, N & Mahmoodabadi Z.H. (2018). The role of family communication dimensions in adolescents depression with the mediation of cognitive flexibility. Journal of Fundamentals of Mental Health. Sep-Oct, 20(5), 332-9.

Stevens, A. D. (2009). Social Problem-Solving and Cognitive Flexibility: Relations to Social Skills and Problem Behavior of at-Risk Young Children. Unpublished Doctoral Thesis, Available From Pro Quest Dissertations and Theses Database. (UMI No. 3359050).

Stevens, A. D. (2009). Social problem-solving and cognitive flexibility: Relations to social skills and problem behavior of at-risk young children. Seattle Pacific University.

Şahin-Taşkın, Ç. ve Esen-Aygün, H. (2022). Öğretmen adaylarının düşünme becerileri: Yanal düşünme ile bilişsel esneklik arasındaki ilişki.Yaşadıkça Eğitim, 36(2), 1-15.

Türe, H. ve Sarıçam, H. (2016). Öğretmen Adaylarının Bilişsel Esneklik Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, 1st Eurasian Congress On Positive Psychology.

Yıldız K ve Yılmaz B. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme ve yanal düşünme eğilimleri arasındaki ilişki. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20(1):335-353.

Yılmaz, B. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme ve yanal düşünme eğilimleri arasındaki ilişki. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

ETHOS IN *TO KILL A MOCKINGBIRD*: A CHARACTER ANALYSIS OF ATTICUS FINCH FROM ARISTOTELIAN POINT OF VIEW

Graduate Student, Sema GÜNDÜZ

Selçuk University, – 0009-0009-0679-4466

ABSTRACT

Ethos, a Greek word meaning ‘the set of beliefs or moral ideas that belong to a community’, has been used as a tool of persuasion since antiquity. In rhetorical terminology, it means the speaker’s character or the speaker’s ability to persuade through the good nature of his character. In his *Rhetoric*, Aristotle introduces this rhetorical tool as one of the three pillars of persuasion, the others being logos and pathos respectively meaning logical argument and appeal to emotion. For Aristotle, ethos is not only one of the three artful means of persuasion, in other words, means of persuasion provided by the speaker, but it is also almost the most important mode of persuasion because argument without morality can be detrimental. However, Aristotle’s concept of ethos is not limited to the kind of character a speaker brings to the court or assembly. By his words, a good speaker should be able to persuade the crowd that he has a good temperament. He should be able to utter that he has practical wisdom, goodwill and virtue, which are the constituents of a good character. Aristotle’s notion of ethos has been used in many fields including literature and law. Harper Lee’s *To Kill a Mockingbird* involves an implementation of ethos from Aristotelian point of view. The ambition of this study is to establish that in *To Kill a Mockingbird*, Harper Lee employs Aristotelian ethos in the character and speeches of Atticus Finch to provide a role model for young attorneys.

Key words: Attorney, ethos, good character, rhetoric, role model

TO KILL A MOCKINGBIRD ROMANINDA ETHOS: ARİSTOCU BAKIŞ AÇISINDAN ATTICUS FINCH’İN BİR KARAKTER ANALİZİ

ÖZET

Bir topluluğa ait inançlar ya da ahlaki fikirler dizisi anlamına gelen bir Yunanca sözcük olan ethos, antik çağdan beri bir ikna aleti olarak kullanılmıştır. Belagat terminolojisinde konuşmacının karakteri ya da konuşmacının, karakterinin iyi doğasıyla etkileme yeteneği anlamına gelir. *Retorik* adlı eserinde Aristoteles, diğerleri sırasıyla mantıklı argüman ve duyguya hitap etme anlamlarına gelen logos ve pathos olmak üzere, bu hitabet aletini iknanın üç önemli direğinden biri olarak tanıtır. Aristoteles için ethos sadece üç sanatsal ikna yönteminden, yani konuşmacı tarafından sağlanan üç ikna yönteminden biri değil, aynı zamanda, ahlak olmadan argümanlar zararlı olabileceği için, neredeyse en önemli ikna yöntemidir. Ancak, Aristoteles’in ethos kavramı konuşmacının mahkemeye ya da meclise

getirdiği karakter tipiyle sınırlı değildir. İyi bir konuşmacı sözleriyle topluluğu kendinin iyi bir mizacı olduğuna ikna edebilmelidir. İyi bir kişiliğin bileşenleri olan pratik akıla, iyi niyete ve erdeme sahip olduğunu ifade edebilmelidir. Aristoteles'in ethos kavramı edebiyat ve hukuk da dahil olmak üzere birçok alanda kullanılagelmıştır. Harper Lee'nin *To Kill a Mockingbird* romanı Aristocu bakış açısından ethosun bir uygulamasını içermektedir. Bu çalışmanın amacı *To Kill a Mockingbird* romanında Harper Lee'nin, Atticus Finch'in kişiliğinde ve sözlerinde Aristoteles'in ethos kavramını genç avukatlara bir rol model sağlamak amacıyla kullandığını kanıtlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Avukat, ethos, iyi karakter, retorik, rol model

1. INTRODUCTION

Aristotle is conceived as one of the three great philosophers of ancient Greece, the others being Socrates and Plato. He is believed to have written approximately two-hundred pieces but a great majority of his works are lost today. He wrote on many subjects including biology, politics, poetry, logic, ethics, physics, psychology, rhetoric, natural history, zoology and botany. His *Rhetoric* which includes his account of the art of oratory is known as “the earliest authoritative analysis of persuasive discourse and argumentative techniques” and is “the source of most Roman treatises on the topic” like those of Cicero and Quintilian (Frost, 1994, p. 86). In this particular work, Aristotle has the goal to provide an orator with the most effective tools of persuasiveness. To reach his ambition, he makes differentiating between artful modes of persuasion and the modes of persuasion which do not belong to the art of rhetoric a starting point, the first being provided by the speaker himself and the second not by the speaker (n.d.). He regards such things as style, delivery or arrangement of the speech as only accessories. Among the means of persuasion which are not provided by the speaker and therefore which do not belong to the art of rhetoric, there are witnesses, written contracts and evidence given under torture. For Aristotle, there are only three artful means of persuasion which are ethos, pathos and logos, each of which respectively meaning persuading through the arousal of emotions, persuasion through the character of the speaker and persuasion through logical arguments. Ethos, character appeal, had been used in oratory even before Aristotle's time, but it is Aristotle who gave this tool a recognition.

Although Aristotle's notion of character appeal is as old as antiquity, it has hitherto been used by writers and lawyers in various fields such as academia, law and business . It is possible to see the implications of ethos in literature, as well. Harper Lee, an ex-law student and one of the daughters of an attorney, employs Aristotle's concept of ethos meticulously in the character and speeches of Atticus Finch in *To Kill a Mockingbird*. So much so that, Atticus seems to have understood ethos quite well to be able to succeed in his career and in his life. He has not only an understanding of human nature but also a good character. He has the wisdom, virtue and goodwill required for persuasion besides the ability to express the good qualities of his character. I argue that embodying Aristotle's concept of ethos, Atticus becomes a role model for young attorneys both in terms of making a good impression on the society and in terms of facing the challenges of legal profession. Atticus's character traits and his faculty not only as a

lawyer but also as a rhetorician makes *To Kill a Mockingbird* a widely-studied piece at law and literature faculties of universities in today's world.

2. ARISTOTLE'S CONCEPT OF ETHOS AND ITS IMPLEMENTATION IN *TO KILL A MOCKINGBIRD*

2.1 The Nature and Place of Ethos in Aristotle's Theory of Persuasiveness

In his *Rhetoric* (n.d.), Aristotle equates rhetoric with persuasion. For him, rhetoric is "the faculty of observing in any given case the available means of persuasion" (p. 7). At the very beginning of *Rhetoric*, Aristotle introduces "enthymemes" (syllogisms in dialectic) as "the most effective of the modes of persuasion" and perceives every thing other than the modes of persuasion as "accessory" or "non-essentials" (pp. 3-5). In part 1.1, he rejects the arousing of feelings but does not mention the character of the speaker. However, in part 1.2, he broadens his definition of the means of persuasion so that it includes the arousal of emotions and the character of the speaker. According to Fortenbaugh (1991), the reason why different parts of Aristotle's works contradict each other is that treatises written independently are gathered probably by Andronicus, who edited the *Corpus Aristotelicum* in the latter half of the first century BC. He thinks that 1.1 was written earlier than 1.2 and that is why these two sections attribute different values to character and emotion. The first chapter of the third book of *Rhetoric* (n.d.) also adopts a contradictory attitude towards ethos and pathos because while the first part embraces emotions and character, the second half focuses on "the bare facts" and the proof of these facts (pp. 137-138). Therefore, it seems that Aristotle wrote the second part of 3.1 earlier than the first part.

The value attributed to ethos by Aristotle (n.d.) in *Rhetoric* 1.2 is in stark contrast with his account in 1.1. All of a sudden, the character of the speaker becomes "almost . . . the most effective means of persuasion" an orator possesses, the reason of which is that we believe good men "more fully and more readily than others" (p. 8). So it is obvious that the art of rhetoric has a moral aspect other than logical side. It is also obvious that laying bare facts is not enough by itself since the credibility of the speaker is as important as logical argument, and even more important when there is not a consensus about the issue. When the truth is blurred and it is impossible to make it clear, the character of the speaker becomes more important than argument. The reason why he assumes character to be so important in case of disagreement must be that, without a good character, cleverness can be detrimental. As Fortenbaugh (2007) posits, a clever man without a good moral character "is capable of planning and carrying out a crime" (p. 115). However, the word 'almost' is noteworthy in that it indicates that character is not absolutely the most effective one. So we can conclude that there are certain situations where either proof or character prevail over the other and becomes the major tool. The two-faceted nature of the art of rhetoric is explained by Aristotle (n.d.) in these words:

What makes a man a 'sophist' is not his faculty, but his moral purpose. In rhetoric, however, the term 'rhetorician' may describe either the speaker's knowledge of the art, or his moral purpose. In dialectic it is different: a man is a 'sophist' because he has a

certain kind of moral purpose, a 'dialectician' in respect, not of his moral purpose, but of his faculty. (p. 7)

These words show that in the Aristotelian sense, a rhetorician should not only have the faculty of a dialectician, but he also needs to have a sophist's moral purpose.

The definition of the word 'ethos' given by Oxford English dictionary is in correspondence with Aristotle's concept of character given that it defines it as "the moral ideas and attitudes that belong to a particular group or society" (Hornby, 2004, p. 449). It is important not only for implying that ethos is directly related to morality, but also for showing that this morality has a relation to the society's norms rather than carrying individual codes. In Halloran's (1982) words, "in contrast to modern notions of the person or self, ethos emphasizes the conventional rather than the idiosyncratic, the public rather than the private" (p. 60). It emphasizes public because it also means "a habitual gathering place", resulting in the conclusion that "to have ethos is to manifest the virtues most valued by the culture to and for which one speak" (Halloran p. 60). In *Rhetoric* 1.9, these virtues are listed as justice, courage, temperance, magnificence, magnanimity, liberality, gentleness, prudence and wisdom for Athens (Aristotle, n.d., p. 38). Understanding the tripartite nature of ethos in *Rhetoric* would make the public and conventional aspect of it more meaningful. In *Rhetoric* 2.1, Aristotle introduces three components of a credible character, yet expresses that having these traits is not enough. It is also necessary for one to be able to show in his or her speech that he or she has good character traits: "This kind of persuasion, like the others, should be achieved by what the speaker says, not by what people think of his character before he begins to speak." (Aristotle, p. 8). These character traits which ensures confidence in a speaker's character are "good sense, good moral character and goodwill" (Aristotle, p. 70). Aristotle's other term for good sense is sensibility and for good moral character is uprightness (p. 70). Fortenbaugh (2007) uses the terms "practical wisdom" and "virtue" instead of good sense and good moral character, practical wisdom corresponding to good sense and virtue corresponding to good moral character (p. 114). For Aristotle (n.d.), those who lack good sense or practical wisdom "form a false opinion," those who lack moral goodness or virtue "do not say what they really think" even if they form a true opinion, those who lack goodwill are "not well disposed to their hearers, and may fail in consequence to recommend what they know to be the best course" (p. 70). In other words, virtuous people are upright and say what they think, wise people know what is the best thing to be done in the existing situation and people who have goodwill have good intentions, a friendly and sympathetic attitude towards their listeners and recommend them what they think to be best for them.

Fortenbaugh (2007) asserts that Aristotle can argue persuasion through character in a bolder way than he does logos and pathos because he is "not breaking a new ground" by arguing ethos, especially the three constituents of it since it is traditional, that is to say, there is already this triad in the works of ancient historians such as Homer and Thucydides and it had been long known by political orators (pp. 115-116). In *Histories*, another name of which is *The History of the Peloponnesian War*, Thucydides (1950) recounts the struggle between Athens and Sparta in the 5th century BC. Thucydides recounts that in the second year of the Peloponnesian War, the land of Athens was invaded twice by the Spartans and a deadly plague broke out (p. 137).

Athenians were angry with Pericles, the general, as he urged them to make war. Then Pericles calls an assembly “with the double object of restoring confidence and of leading them from these angry feelings to a calmer and more hopeful state of mind” (Thucydides, p. 138). In his speech, Pericles introduces himself as a friend of the city, a virtuous man and wise: “And yet if you are angry with me, it is with one who, as I believe, is second to no man either in knowledge of the proper policy, or in the ability to expound it, and who is moreover not only a patriot but an honest one” (Thucydides, p. 138). By claiming that he is not inferior to anybody either in knowledge or in proper policy, Pericles underlines that he has practical wisdom. Honesty refers to virtue and being a patriot refers to friendship or in other words, goodwill. In his *Politics*, Aristotle (1999) lists three character traits required for holding high office: “1) . . . loyalty to the established constitution; 2) the greatest administrative capacity; 3) virtue and justice of the kind proper to each form of government” (p. 125). Loyalty refers to goodwill (being a friend of the city), administrative capacity refers to wisdom, virtue and justice refers to good moral character. The phrases ‘loyalty to the established constitution’ and ‘virtue and justice of the kind proper to each form of government’ are what actually correspond to the conventional aspect of the word ethos. A speaker should show that he is not an opponent of the values and the structure of the society, or city in the context Aristotle. Each community has its own values and beliefs, that is, its own ethos.

2.2 Ethos in the Character and Speeches of Atticus Finch

Lawyers have a bad reputation for being dishonest, self-servant, insensitive and not caring about justice because they sometimes have to defend opposite views depending on the parties who hire them. They also have responsibilities contradicting each other, but yet to be fulfilled. They have to act as a professional, as a parent, as a spouse, as a friend, as a neighbour or as a citizen. For instance, the preamble of the American Bar Association’s *Model Rules of Professional Conduct* declares three identities of a lawyer: “a representative of clients, an officer of the legal system and a public citizen having special responsibility for the quality of justice”. Sometimes these roles may contradict each other. Contradictory roles create tensions and challenges in an individual’s life, especially in that of an attorney. At times, being after justice means jeopardizing your family or challenging social norms. Therefore, a lawyer may become obliged to confront his or her neighbours or other citizens in favour of justice. At this point, Harper Lee’s Atticus Finch emerges as a hero and a role model for young attorneys to break down the prejudices of people against lawyers and to deal with conflicting social roles. His character is one of the most important aspects of him which lets him to satisfy the need for a hero in the field of legal ethics.

Atticus exhibits his good moral character whenever someone or society in general contradicts him, which means, when “opinions are divided” as Aristotle (n.d.) expresses (p. 8). Even if Aristotle thinks that character’s looking “right” is more at home in political oratory and putting the audience into the right frame of mind in forensic oratory, he does not deny the fact that doing both of them “adds much to an orator’s influence” in both kinds of oratory (p. 69). For that reason, Atticus exhibits virtue in Tom Robinson case, in other words, in judicial oratory. Nevertheless, Rapp (2009) claims that even though Aristotle’s primary goal is to provide persuasion in public speeches, this does not mean that “Rhetoric has nothing to tell us

about the principles of persuasiveness in general” which means “a theory of the persuasive public speech somehow presupposes a general theory of persuasiveness” (p. 579). Atticus employs ethos even in daily life. Besides, in tune with Aristotle’s concept of ethos, Atticus does not neglect highlighting his character traits in his speeches.

Aristotle (n.d.) expresses that by moral qualities he means virtues and vices (p. 99). He describes pity as “pain at unmerited bad fortune” and indignation as “pain at unmerited good fortune” (p. 93). He posits that both feelings have to do with “good moral character” (93). If good moral character is virtue and if pain at unmerited good fortune is related to good moral character, then it is possible to say that virtue is incorruptability and justice because of the fact that Aristotle (n.d.) views “whatever undeserved” as “unjust” (p. 93). Atticus tries to exhibit and express his virtue throughout the novel. The first time he does this is when he is trying to explain Scout the reason why he is defending Tom Robinson. He says that “if I didn’t I couldn’t hold up my head in town, I couldn’t represent this county in the legislature, I couldn’t even tell you or Jem not to do something again” (Lee, 1963, p. 81). These words include incorruptability because Atticus knows what is waiting for him and his children if he defends a Negro but still does not feel himself alright if he is corrupted by comfort, indifference and as a result, injustice. In this speech, Atticus underscores his duties to his town, to the court and to his children. He is asserting that he has the wisdom both to be able to tell the right thing to be done and represent the county in the legislature. He has also goodwill for his children since he is willing to give good advise to them. He also implies that hypocrisy would prevent him from doing his tasks and that is why, he rejects it, which shows his virtue. Aristotalian triad is hidden in these words, if not stated overtly.

It is important to note that, to reiterate, friendship or goodwill requires an adherence to the laws and the means of a society because what is good and just changes from society to society. Likewise, in *Rhetoric*, Aristotle (n.d.) asserts that friends are those “to whom the same things are good and evil” (p. 78). In *To Kill a Mockingbird*, Atticus expresses his goodwill for the society but challenges some of the ways and corrupted norms of Maycomb county for the sake of justice and virtue. Still, he adheres to laws which are not corrupted. What is more, he is fond of not only the interests of white people but also for the interests of whole humanity. Atticus’s understanding of virtue is not restricted to the norms of a single society. Rather, it extends to human conscience, which is clear when he says that “the one thing that doesn’t abide by majority rule is a person’s conscience” (Lee, 1963, pp. 110-111). For Atticus, virtue is the ability of hearing the voice of your conscience and behaving in accordance with it. Atticus declares that he takes his conscience as a guide and can not act in reverse way: “This case, Tom Robinson’s case, is something that goes to the essence of a man’s conscience—Scout, I couldn’t go to church and worship God if I didn’t try to help that man” (Lee p. 110). Atticus means that he believes in God as Maycomb county does, he shares the same values, but he is loyal to God and his conscience in contrast to some of the Maycomb citizens. That is why, this expression of Atticus which indicates that virtue is not in contradiction with goodwill. What is more, when Atticus says that he would not be able to hold up his head in the county if he did not undertake Tom Robinson case, he implies that Maycomb values justice as much as himself so he actually embraces incorrupted means of Maycomb.

Whenever his duties to justice and friendship conflicts, Atticus is able to express both his goodwill and virtue to reconcile these duties as in the case of Alexandra's objection to his defending Tom. To reply Alexandra, Atticus utters these words: ". . . [I am] in favor of Southern womanhood as much as anybody, but not for preserving polite fiction at the expense of human life" (Lee, 1963, p. 150). In this phrase, Atticus implies that he shares the same ideas with Alexandra and anybody in the county about preserving Southern womanhood, which is a sign of friendly feeling. In other words, he thinks that protecting Southern women, a member of whom is Mayella, is essential. Nevertheless, to Atticus, it should not be at the expense of the life of an innocent man. At this point, Atticus is defending justice, which shows his virtue. This single example exposes a third quality: wisdom. As a professional, Atticus boldly states that the accusation is just a fiction. He also expresses what should be done, which is not to sacrifice an innocent man in order to maintain this polite fiction as justice requires this. Even if he does not directly say that he has these three qualities, from his speeches, it is possible to conclude that he has a character in correspondence with Aristotelian triad. This is not to say that he never underlines his character traits in his speeches. One can imply that he does, though not in the same way as Pericle does, that is to say, not with clearcut expressions.

Atticus's practical wisdom shows itself in his final speech in the court:

But there is one way in this country in which all men are created equal—there is one institution that makes a pauper the equal of a Rockefeller, the stupid man the equal of an Einstein, and the ignorant man the equal of any college president. That institution, gentlemen, is a court. It can be the Supreme Court of the United States or the humblest J.P. court in the land, or this honorable court which you serve. Our courts have their faults, as does any human institution, but in this country our courts are the great levelers, and in our courts all men are created equal. (Lee, 1963, p. 209)

By means of this speech, Atticus implies that he has good sense, in other words practical wisdom because he is a professional and knows what should be done. He suggests that even though everyone is not equal in terms of disposition or opportunities, each person should be equal in front of a jury. However, Atticus's commonsense is not always expressed by himself. Sometimes it is observed by other people like Scout. Scout narrates the day when Jem was sitting in the tree house:

Jem sat from after breakfast until sunset and would have remained overnight had not severed his supply lines. I had spent most of the day climbing up and down, running errands for him, providing him with literature, nourishment and water, and was carrying him blankets for the night when Atticus said if I paid no attention to him, Jem would come down. Atticus was right. (Lee, p. 38).

Atticus was right in his suggestion that once his supply lines are cut, Jem would give up and come down. He gives a good advice. Either together or apart, the three qualities of a credible character are both exhibited and expressed by Atticus.

As a matter of fact, in *Rhetoric* 1.2, Atticus explains character element in terms of good moral character, that is to say, he reduces it to virtue. Among the virtues mentioned in *Rhetoric*

1.9, the ones most valued by Aristotle are justice and courage. When he defends Tom Robinson, a scapegoat of white Southerners, he exhibits his courage and adherence to justice. He risks social ostracism, and even jeopardizes his own life and his children's life. He might have been killed by the lynching mob in front of the jail and even Jem and Scout might have been killed by Bob Ewell. Atticus chose justice to fulfill his duty to the Court as an officer of the legal system. His forgiving the head of the lynching mob and just saying that "Mr. Cunningham's basically a good man, he just has his blind spots along with the rest of us" (Lee, 1963, p. 161) as well as his helping him not in return for money but in return for some goods Mr. Cunningham can supply shows Atticus's magnanimity, another quality mentioned in *Rhetoric*. His advising Scout not to fight with with her fists but rather, with her head as well as his ability for arguing amiably instead of thundering indicates that he has temperance. Indeed, by temperance, Aristotle (n.d.) means resisting to bodily pleasures, but the modern usage of the word, both today and in the twentieth century includes controlling your behaviour in a variety of senses such as controlling your anger. Moreover, if we are to narrow its meaning down to controlling bodily pleasures, Atticus is temperate in that sense too as nowhere in *To Kill a Mockingbird* we can see him while committing adultery or rambling around drunkenly. There are a lot of instances which prove Atticus's gentleness. For instance, after waving his hat "gallantly to Mrs. Henry Lafayette Dubose, Atticus says that: "Good evening, Mrs. Dubose! You look like a picture this evening" (Lee, 1963, p. 106). Yet another sign of his gentleness is his compensating what Jem had done to Mrs. Dobuse's flowers, for which he makes Jem read to her for days both to please the old widow and to ensure that Jem can make empathy with an ill old woman (Lee). Consequently, Atticus has the virtues and the three components of a reliable and credible character Aristotle covers in his *Rhetoric*.

3. CONCLUSION

Professionalism needs dealing with conflicts and difficulties as well as having knowledge of the profession one practises. A professional should know the details of the art or the field he or she specializes in, know when and where to put that knowledge into practice and should solve the conflicts between his duties to his profession, to the society or to his family. Advocacy is one of the professions which challenges its practitioners the most since lawyers are thought to be devious, heartless and indifferent to justice. They are often thought to care about only themselves and their own benefits. This profession often includes incompatibilities and disagreements among different parties. Sometimes these disagreements extend to the degrees that would put the attorney and his family into jeopardy. Sometimes they have to resolve the conflicts between their duties to their clients, to the court and to the society as citizens of that society. In this context, they need a guide to show them how to accomplish all these requirements. Aristotle's concept of ethos which is explained in detail in his work *Rhetoric* is an effective guide both for an advocate and a rhetorician. *Rhetoric* is still studied at law and literature faculties of universities today. But a hero is needed to show Aristotelian ethos in practice to guide young attorneys to better understand the kind of character needed for persuasion, which is the primary goal of an attorney to be able to perform his duties to whom he or she is responsible. Atticus has the qualities of a good person, that is virtue. He has temperance, magnanimity and courage. He is not indifferent to justice, as most of the people

assume attorneys to be. He undertakes a responsibility, the case of Tom Robinson, a poor black male, in a race segregated society, which carries risks both for himself and for his children, so he shows that he is not self-servant. He does not neglect to express the good nature of his character, which is in accordance with what Aristotle suggests. However, he makes references to his character in every possible situation, which means it is not limited to public speeches. He has not only virtue, but also practical wisdom and goodwill, which are other components of a credible character for Aristotle. Whenever possible, he manifests his good intentions for Maycomb County, especially when the interests of the inhabitants of Maycomb oppose the requirements of justice. By uniting her ability in literature and her knowledge of law, Harper Lee, an ex-law student and the daughter of a lawyer, provides a role model for inexperienced attorneys to face difficulties in legal profession. Atticus Finch in *To Kill a Mockingbird* comes to minds whenever legal ethics is discussed.

REFERENCES

- American Bar Association. (2023). Model rules of professional conduct: Preamble & scope. https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/model_rules_of_professional_conduct_preamble_scope/
- Aristotle (n.d.). *Rhetoric*. (W. R. Roberts, Trans.). Bocc.ubi.pt. <https://www.bocc.ubi.pt/pag/Aristotle-rhetoric.pdf>
- Aristotle. (1999). *Politics*. (Benjamin Jowett, Trans.). Batoche Books. <https://historyofeconomicthought.mcmaster.ca/aristotle/Politics.pdf>
- Fortenbaugh, W. W. (1991). Persuasion through character and the composition of Aristotle's *Rhetoric*. *Rheinisches Museum Für Philologie*, 134(2), 152–156. https://doi.org/10.1163/9789047409755_024
- Fortenbaugh, W. W. (2007). Aristotle's art of rhetoric. In I. Worthington (Ed.), *A companion to Greek rhetoric* (pp. 107-123). Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470997161.ch9>
- Frost, M. (1994). Ethos, pathos & legal audience. *Dickinson Law Review*, 99(1), 85-116. <https://ideas.dickinsonlaw.psu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3358&context=dlra>
- Halloran, S. M. (1982). Aristotle's concept of ethos, or if not his somebody else's. *Rhetoric Review*, 1(1), 58–63. <https://doi.org/10.1080/07350198209359037>
- Hornby, A. S. (2004). Ethos. In S. Wehmeier (ed.), *Oxford advanced learner's dictionary of current English* (6th ed., p. 449). Oxford University Press.
- Lee, H. (1963). *To Kill a Mockingbird*. Penguin Books.
- Rapp, C. (2009). The nature and goals of *Rhetoric*. In G. Anagnostopoulos (Ed.), *A companion to Aristotle* (pp. 579-596). Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9781444305661.ch37>
- Thucydides (1950). *History of the Peloponnesian war*. (R. Crawley, Trans.). The Colonial Press. <https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2017/07/history-pelo-war.pdf>

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMI

Doç. Dr. Eray Acar

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0002-5375-7555

Merve Bilgiç

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

ORCID ID: 0000-0001-9065-1293

ÖZET

Türk kadınının siyasi hakları elde etme süreci Cumhuriyet Döneminde ilerleme sağlayan zorlu bir mücadeledir. Kadınlar erkekler ile eşit haklara sahip olabilmek için uzun yıllar süren bir mücadele vermişlerdir. Kadının, siyasal hayata katılımı Osmanlı Döneminde Tanzimatın ilanı ile birlikte kadının toplum içerisindeki yeri ve öneminden doğarak ele alınan bir konudur. Cumhuriyet Döneminde ise kadının siyasi hakları elde etme süreci kanun ve yasalarla desteklenerek ilerleme sağlamıştır. Kadınlar, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ekonomik, siyasi, sosyal, hukuksal ve eğitim alanında haklar elde etmeye başlamıştır. Cumhuriyet Dönemi ile birlikte kadınlar kanun önünde eşit sayılmış ve kişi hak ve özgürlüklerini kullanım hakkına sahip olmuşlardır. Bu haklar doğrultusunda kadının toplum içerisindeki görünürlüğü artmış ve kadınlar, hukuksal olarak elde ettikleri haklarını kullanmaya başlamışlardır. Cumhuriyet Döneminde kazanılan bu haklar günümüzde de kadının sahip olduğu hakların temelini oluşturmaktadır. Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat ve Medeni kanununun kabul edilmesiyle kadınların eğitim ve sosyal alanda erkeklerle eşit haklara sahip olmalarına katkı sağlamıştır. Cumhuriyet Döneminde kadınların siyasi hakları elde etme süreci 1930 yılında belediye seçimlerine katılma, 1933 yılında muhtarlık seçimlerine katılma ve 1934 yılında milletvekili seçimlerine katılma haklarını elde eden kadınlar, siyasi hayata katılımlarını bu dönemde gerçekleştirmişlerdir. Cumhuriyet Döneminde, siyasi alanda yaşanan bu gelişmeler kadınların erkeklerle birlikte eşit adımlara sahip olduğu ilk siyasi katılımı oluşturmaktadır. Bu çalışmada, kadınların cumhuriyet döneminde siyasi alandaki görünürlüğünü ve haklarını kazanmak adına verdiği mücadeleleri ele alarak kazandığı hakları inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Katılım, Cumhuriyet Dönemi, Kadının Siyasi Hakları, Eşitlik

ABSTRACT

The process of Turkish women to obtain political rights is a difficult struggle that made progress in the Republican era. Women have struggled for many years to have equal rights with men. The participation of women in political life is an issue that was dealt with, arising from the

place and importance of women in society, with the declaration of the Tanzimat in the Ottoman period. In the Republican period, the process of women's political rights was supported by laws and laws. With the proclamation of the Republic, women began to acquire economic, political, social, legal and educational rights. With the Republican era, women were considered equal before the law and they had the right to use their personal rights and freedoms. In line with these rights, the visibility of women in society has increased and women have begun to use their legal rights. These rights gained in the Republican period still form the basis of women's rights today. With the adoption of the Unification of Education and the Civil Code, which were accepted in the first years of the Republican period, it contributed to women having equal rights with men in the field of education and social life. The process of women's obtaining political rights in the republican period The women who obtained the right to participate in the municipal elections in 1930, to participate in the mukhtar elections in 1933 and to participate in the parliamentary elections in 1934 realized their participation in political life in this period. These developments in the political field in the Republican period constitute the first political participation in which women have equal steps with men. In this study, we will examine the rights that women gained by addressing their visibility in the political field and their struggles to gain their rights during the republican period.

Keywords: Political Participation, Republican Era, Women's Political Rights, Equalit

1- Giriş

Tarih boyunca insanlar, kadınların toplumsal alandaki yeri ve önemi ile ilgili fikirler beyan etmişlerdir. Kadınlar, İslamiyet öncesi dönemde önemli bir konuma ve söz hakkının öncelik kişisi olarak görülmekteydi. İslamiyet öncesinde hakanın eşi ya da annesi olan hatunlar devlet işleri ile ilgili konularda söz sahibi kişilerdi. Vatandaşlar arasında da kadın- erkek eşitliği söz konusu idi. Kadınlar o dönemde savaşırlara katılabilmekte, ata binip ok atabilmekte ve güreş gibi spor dallarında bulunabilmekteydiler (Terzi, 2012:18). İslamiyet öncesi dönemde kadınların bu hakları Osmanlı Dönemi'nde kısıtlandırılmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde kadınlar, toplumsal ve siyasi yaşamdan soyutlanarak aile içine hapsedilmiştir. Kadın ev işleri ile görevlendirilmiştir, elinin hamuru ile erkek işine karışmaz gibi ifadeler ile kadının hakları olan ekonomik, siyasi ve sosyal haklar sanki kadınların hakkı değilmiş gibi toplumda yansıtılmıştır. Türkiye'de kadın hareketleri, Cumhuriyet öncesi dönemlere dayanmaktadır. Tanzimat Döneminde başlayan kadın hareketleri, Meşrutiyet Dönemi'nde kadın hakları ile ilgili önemli adımlar atılmasıyla başlamıştır, kadınlar bu dönemde eğitim, siyasi ve sosyal alanda var olabilmeleri adına mücadelelerde bulunmuşlardır. Bu dönemlerde zemini hazırlanan haklar Cumhuriyet Döneminde tek tek elde edilmiştir (Ağlı ve Tor, 2015:76).

Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında kadınların toplum içindeki konumu ve sosyal hayattaki etkinliği oldukça düşük seviyede bulunmaktaydı. Cumhuriyet Döneminde yapılan değişiklik ve yeniliklerle kadınların ilk önce sosyal ve toplumsal alanlarda kabul görülmesi adına girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlerden sonra kadınlar mücadelelerinin sonucu olarak siyasi haklarını elde etmişlerdir. Kadınların mücadelesinin yanında Mustafa Kemal

Atatürk'ün kadınların siyasi hakkı elde etmesinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Medeni Kanun ile Türk kadını siyasi ve sosyal hakları birçok Batı ülkelerinden önce elde etmiştir. Kadınlar siyasi alanda aktif olmak adına dernek kurmuşlardır ve konferanslara katılmışlardır. Aydın kadınların katılımı ile Kadınlar Halk Fırkası ve daha sonra bu firkanın kapatılmasıyla da Türk Kadın Birliği derneği kurulmuştur. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı da birçok ülkeden önce Türkiye Cumhuriyeti'nde tanınmıştır (Gökçimen,2008).

Cumhuriyet Döneminde kadınlar, seçme ve seçilme hakkını 1930 yılında almaya başlamışlardır. Kadınlara 1930 yılında belediye seçimi, 1934 yılında muhtarlık seçimi ve 1935 yılında ise milletvekili seçimine katılma hakkı tanınmıştır. Cumhuriyet döneminde, kadınlara verilen siyasi haklar günümüzde kadınların sahip olduğu siyasi hakları göstermektedir. Bu çalışmada Cumhuriyet döneminde Türk kadınına verilen haklar, kadınlara yönelik değişimler ve gelişmelerin neler olduğu ve kadınların siyasi hakları nasıl elde ettiklerine değineceğiz.

2-Cumhuriyetin İlanı ile Birlikte Kadının Siyasal Hayata Katılımını Sağlayan Gelişmeler

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türk kadını adına önemli gelişmelerin yaşandığı ve birçok hakların kazanıldığı bir dönem olmuştur. Cumhuriyet Dönemi öncesinde kadınların savaş döneminde elde etmeye başladıkları hak ve özgürlükleri cumhuriyet döneminin tartışma konusu haline gelmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yönetimde ve toplumsal yapıda Atatürk aracılığı ile değişiklikler meydana gelmiştir (Arslanel,2021:198). Atatürk, Millî Mücadele'nin kazanılmasında kadınların emeklerinin çok olduğu yönünde konuşmalarda bulunarak kadınların değerinden ve gücünden bahsetmektedir. Atatürk, kadınların sosyal alanlar ve etkinliklere erkeklerin katılım sağladığı gibi kadınlarında katılım sağlanmasına dikkat çeken konuşmalarda bulunmuştur. 1 Mart 1922 yılında TBMM'nin açılışında Atatürk, kadınların yetiştirilmesi ile ilgili konuda kadınların da eğitim alarak yetiştirilmesi yönünde fikirlerinden bahsederek kadınlara verdiği önemi belirtmiştir (Uzun, 2017:74). Cumhuriyet Döneminde, kadınların siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki haklarını elde etmesi adına yapılan değişikliklerde Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Medeni Kanun'un çıkarılması, kadınlara siyasi hakların tanınması Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün kadın hakları konularına değinmesi sonucu oluşan değişikliklerdir (Arslanel, 2021:198).

Cumhuriyet Döneminde, kadınlara verilen haklara bakıldığında siyasi haklardan önce kadınlar için eğitim alanında yeni okullar açılarak eğitime teşvik sağlanmıştır. 1922 yılında ilk kız lisesi Ankara'da açılmıştır. Millet mekteplerinin açılmasıyla örgün eğitim yaşı geçmiş vatandaşlarda bu okullardan faydalanarak okuma yazma öğrenmişlerdir. Eğitimlerini alan kadınlar ev ortamından çıkarak çalışma ve toplumsal hayata katılarak ekonomik özgürlüklerini elde etmeyi hedeflemişlerdir. Cumhuriyet Döneminde, kadın hekimler ilk olarak 1930 yılında Sağlık Bakanlığında görev yapmaya başlarken kadın avukatlarda ilk kez 1928 yılında baroya katılmışlardır(Aydın, 2015:92). Kadınlar bu hamleleri ile çalışma ve kamu alanına katılma istekleri artmış ve eğitim alanında istekleri fazlalaşmıştır.

Cumhuriyetin ilan edildiği dönemden sonrasında Türkiye'de kadınların durumunu Gökçimen şöyle ifade etmiştir (Gökçimen, 2008:19).

- İstanbul'da bulunan aydın Türk kadınları, düşman işgalini protesto eden mitinglerde bulunarak söz sahibi olmuştur.
- İstanbul Üniversitesinde öğrenim gören kız öğrencilerin, erkek öğrenciler ile birlikte öğrenim görebilecekleri kararına varılmıştır.
- I. Dünya Savaşında, savaşa giden erkeklerin yerine kadınların çalışma hayatına atılması ile çalışan kadın sayısı artmıştır.
- Kızılay derneklerinde ve hayır kuruluşlarında gönüllü ve aktif olarak çalışmışlardır.
- Anadolu'da bulunan okullarda kadın öğretmen sayısı ve kız okullarının sayısı artış sağlanmıştır.
- Kurtuluş Savaşı'nda, kadınlar doğrudan vatan müdafaasına katılmışlardır.
- Eğitim- öğretim gören kız çocuklarının çeşitli mesleklerde bulunmak adına çaba ve uğraşları bulunmaktadır.

Kadınlar II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte siyasete karşı ilgi duymaya başlamışlardır. Kadınlar bu dönemde siyasi haklarının olmasından ziyade toplum içerisinde varlığının ve ekonomik açıdan yeterli bir düzeyde olmak istediklerinden dolayı bir hareketlenme oluşturmuşlardır. Cumhuriyet Döneminde gerçekleştirilen radikal kararlar, kadınları önemli bir noktaya taşımıştır. Birçok Batı ülkelerinde uzun süren kadın hakları Türkiye'de Batı ülkelerin birçoğundan önce gerçekleşmiştir (Yüceer, 2008:133). Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra değişiklik yapılan İntihab-ı Mebusan Kanunu devam etmesiyle kadınlar seçime katılamamaktadır. Kadınlar, nüfus sayımında ve seçimlerde yer almamaktadır. 3 Nisan 1923 yılında yapılan meclis toplantısının tutanaklarına bakıldığında elli bin erkek nüfusa bir milletvekili seçilmekteyken savaş dolayısıyla bu sayı yirmi bin olarak teklifte bulunulmuştur. Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, kadınların nüfusunun erkeklerden daha fazla olduğundan dolayı kadınların nüfus sayımında yer almasını ve bu seçimde bulunmalarını istediğini belirtmiştir. Hüseyin Avni Bey, Tunalı Hilmi Bey'in bu isteğine karşı çıkararak kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinin ilerleyen bir zamana bırakılmasını doğru bulduğunu belirtmiştir. Tunalı Hilmi Bey'in bu isteğine vekillerin birçoğu hakaretlere varan tepkilerde bulunmuşlardır. Vekillerin bu tepkileri Tunalı Hilmi Bey'in konuşmasına bile fırsat tanımamıştır (Uzun,2017:75). Kadınların hakkı olan bu hakkı kadınlara verip vermemeleri bir tartışma konusu yaratmıştır. Kadınlar, nüfus sayımında dahi yok sayılmıştır. Kadınların seçimde oy kullanmalarının yanlış olduğunu ve oy kullanmak için yeterli eğitim seviyesinde olmadıklarını ileri sürmüşlerdir.

Kadınların hak ve özgürlüklerine, siyasi haklarına, sosyal haklarına, eğitim hakkına ve çalışma hakkına ulaşmaları adına Cumhuriyet Döneminde yapılan değişikliklere bakılırsa 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve 1926 yılında ise Medeni Kanun kabul edilmiştir. Bu değişiklikler kadının siyasi haklarını elde etmeden önce hazırlanan zemini oluşturmaktadır (Emiroğlu, 2022:1188).Kadınlar, 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanunu ile erkekler ile eşit eğitim- öğretim hakkına kavuşmuşlardır (Uzun, 2017:75). Kurtuluş Savaşı'nın olduğu dönemlerde Atatürk, cepheden Ankara'ya gelerek 15 Temmuz 1921 tarihinde Maarif Kongresini toplamıştır. Bu kongre ülkenin her yöresinden gelen kadın ve erkek öğretmenleri bir araya toplayarak yeni eğitim politikasına geçileceğini bildirmiştir ve 3 Mart 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanunu çıkartılmıştır (Erdem,2011:165). Bu kanun ile dine dayalı olan okulları kapatılarak bütün okulları Millî Eğitim Bakanlığına bağlamıştır. Bu durum eğitim-

öğretim hayatında bir birlik sağlayarak ikilem düşüncüyü ortadan kaldırmıştır. Kadın eğitimi ile Cumhuriyet döneminde köklü ve önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir (Tor ve Ağıl, 2016:69). Tevhid-i Tedrisat kanunu ile eğitim laikleştirilmiş, demokratikleştirilmiş, kadın eğitimi konusuna önem verilerek karma eğitim sistemi gerçekleştirilmiştir (Akyüz,2011:21). Osmanlı döneminde açılan Kız Sanayi Mektepleri olarak bilinen okullar kapatılarak yerine 1927 yılından itibaren Kız Enstitüleri açılmıştır. 1939 yılında enstitü sayısı 33, öğretmen sayısı 489 ve öğrenci sayısı ise 5106'ya ulaşmıştır (İleri, 2019:202).

1924 yılında, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kadınlar erkekler ile eşit olarak eğitim hakkına sahip olmuşlardır. Eğitim eşitliğini elde eden kadınlar, 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilen, 4 Ekim 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun ile de özel alanda ve sosyal alanda erkek ile eşit haklara sahip olması için hükümler oluşturulmuştur. İsviçre'den alınan bu kanun, kadını korumayı hedef alan hükümleri bulunmaktadır. Bu kanun kadın hakları bağlamında önemi yadsınamaz, kadın hakları ile ilgili önemli reformlar oluşturan kanun olarak ifade edilmiştir (Yüksel, 2014:176-177). Medeni kanun ile kadınlar aile içerisinde erkeklerle eşit haklara sahip olmuşlardır. Kadın- erkek eşitliği kanunlarla sağlanmıştır (Koçak, 2019:92). Medeni Kanunu'nun Türk kadını üzerine yapmış olduğu önemli hükümler şunlardır.

- Geçmiş dönemlerde, bir erkeğin tanıklığını yok etmek için iki kadının tanıklığı gerekirdi Medeni Kanun ile bir erkeğin de bir kadının da tanıklığı eşit kabul edilmiştir.
- Miras paylaşımı yapılırken cinsiyet ayrımı yok sayılarak herkes eşit mirasa sahip olmaktadır.
- Evli bir kadın kocasından izin almadan taşınabilir veya taşınamaz mal elde edebilir ve kendi üzerine tapu kaydı oluşturabiliyorlar.
- Evlenmede temsil etme durumu kapatılarak evlenecek kişilerin karşılıklı olarak rızası ile yasal merci önünde evlilik zorunluluğu getirilmiştir.
- Kadın ve erkeğe evlilik için yaş sınırı şartı konulmuştur. Kadın artık küçük yaşta evliliğe zorunlu tutulamayacaktır.
- On dört asırdır süren dini ve sosyal bir töre olan erkeğin birden fazla kadın ile evlenme hakkı Medeni Kanun ile bir erkek sadece bir kadın ile evlenebilir ve resmi nikah ile evlenme şartı getirilmiştir.
- Aile içerisinde sadece kocanın kadını boşama yetkisi kaldırılarak kadının da boşama yetkisi getirilmiştir.
- Çocukların velayeti hem anneye hem de babaya eşit şekilde verilme hakkı sağlanmıştır (Doğramacı, 1985:114-115).

1868- 1876 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanı olarak bulunduğu heyet, Mecelle adı verilen Osmanlı -Türk Hukuk Esasları kişi hak ve özgürlükler açısından yetersiz kalmaktadır. Cumhuriyet döneminde kadınların gelişim ve değişim göstermesiyle Mecelle 'de bulunan esasların kadın- erkek eşitliğinin sağlanması adına yetersiz bulunması ile yeni kanun oluşturulması doğru bulunmuştur. Medeni hukuk alanında yeni bir kanun yapma yoluna gidilmiş fakat başarı sağlanamayınca İsviçre Medeni Kanunu'nun alınmasına karar verilmiştir (Koçak, 2019:92). Türk Medeni Kanunu, Mecelleye göre kadın ve erkek eşitliğini sağlamak adına daha başarılı bir kanun olmuştur. Mecelle, kadını ikinci sınıf bir insan vasfında sayan ve kadın -erkek eşitliği konusunu ele almayan bir tutuma sahip olmasından dolayı Medeni

Kanun'un getirdiği kadın- erkek eşitliği ile ilgili hükümler bu alanda yaşanan ilerlemeyi ön plana çıkarmaktadır (Yüksel, 2014:177).

Kadınların Medeni Kanun ile elde ettikleri eşit iş eşit ücret hakkı, tek eşlilik boşanmanın yargı önünde gerçekleşme hükmü, mülk sahibi olma hakkı ve şapka ve kıyafet inkılapları ile kadınlar sosyal alanda olsun aile içinde olsun bir hak talep etme şansı yakalamışlardır. Bu kanun ile Türk kadınları şeriat kurallarından kurtularak medeni haklar elde etmiştir. Aile kavramının temelleri hukuksal adımlarla sağlamlaştırılmıştır. Medeni Kanun'da öncelik verilen konu aile ve kadının statüsünün korunması olmuştur (Birgül, 1999:800).

Atatürk Medeni Kanun'u laikliği gerçekleştirmek için kabul etmiştir. Bu kanun ile Türk toplumu çağdaş bir devlet düzeyine gelmiştir (Aydın, 2015:95). Medeni Kanun ile, kadınlar ilk defa aile içinde hukuksal boyutta bir hak talep etme hakkına sahip olmuşlardır. Bu kanun Cumhuriyet Döneminde, kadınların da bir haklarının olduğunu kadınlara hatırlatan bir kanun olmuştur. Kadınlar bu kanun ile kendilerini güvence altına almışlardır. Erkeğin birden fazla kadın ile evlenmesi, evlenmede yaş sınırının olmaması kadın - erkek arasında eşitsizliğe sebep olmaktadır. Medeni Kanun'un kabul edilmesiyle erkeğe getirilen bazı yasaklamalar ile aile içerisinde bir düzenin kurulması sağlanmaya çalışılmıştır.

3. Cumhuriyet Döneminde Kadının Siyasal Hayata Katılımını Destekleyen Örgütlenmeler

Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında kadınların siyasi hayata katılımlarını sağlamak amacıyla kadınların öncülüğü ile birlikler, fırkalar kurularak konferanslar ve toplantılar düzenlenmiştir. Bu dönemde kadınlar haklarını elde etmek için önemli uğraşlarda bulunmuşlardır. Bu hamleler ile seslerini duyurmayı hedeflemişlerdir. Bu hedefleri doğrultusunda ilk olarak Kadın Halk Fırkası kurulmuştur ve daha sonra Türk Kadınlar Birliği adıyla devam eden bir örgütlenme oluşmuştur. Bu örgütlenme, kadınların siyasi haklarını elde etmesi adına uğraşlarda bulunmuştur. Bu örgütlenmelerin başında Nezihe Muhiddin'i göreceğiz.

3.1 Kadınlar Halk Fırkası

1923 Haziran ayında kadınlar örgütlenerek Kadınlar Halk Fırkasını kurmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmadan kadınlar kendi partilerini kurmuşlardı. Cumhuriyet Döneminde gerçekleşen kadın hareketlerinin en ön safhasında Nezihe Muhiddin yer almaktadır. Nezihe Muhiddin, sesi çıkmayan kadınların da sesi olarak bu hareketlenmeye öncülük etmiştir (Toprak, 1994: 6-7). Nezihe Muhiddin, kadın çalışmalarına destek veren girişimleri ile adından bahsettirmiştir. Kadın haklarını iyi bir şekilde savunmasından dolayı Kadınlar Halk Fırkasının başkanı olarak devam etmiştir. Kadınlara, seçme ve seçilme hakkı daha verilmemişken Halide Edip Adıvar'ın isminin oy pusulalarından çıkması siyasi hak isteyen kadınlar ve öncü kadınlar tarafından mutluluk yaratan bir olay olarak görülmüştür. Bu fırkanın kurucuları; Nezihe Muhiddin, Latife Bekir, Nimet Remide, Naciye Naim, Naciye, Seniyye, Nesime İbrahim, Faize Atıf, Şukufe Nihal, Tuğrul Matlube Ömer, Muhassene Salih ve Zeliha Hanımlardır (Yılmaz, 2016:277).

Fırkanın amacı, kadının toplumsal açıdan konumunu iyileştirmek ve kadının haklarını elde etmesini sağlamaktır. Fırkanın, kadınlar tarafından kurulmasından ve kadınların statülerini iyileştirme amacı olduğundan dolayı erkek egemenliğinin sarsılacağı düşüncesi ile erkekler tarafından bir endişeye sebebiyet vermiştir (Bozaslan, 2020:49). Kadınlar Halk Fırkası, kadınların toplumsal açıdan bir rolde bulunmasından ziyade siyasi ve hukuki alanda da kendi haklarını savunabilmeli ve hakkı olan hakları elde etmeleri için oluşturulan bir firkadır. Kadınlar Halk Fırkasının, temel amacı kadınlara yardım etmek ve kadınları destekleyerek siyasi alanda ilerlemelerini sağlamaktır (Şahin, 2010:19). Şukufe Nihal partinin amaçlarını, öncelikli olarak eğitim, çalışma hayatı ve aile düzeni ile ilgili kadınların bilgilendirilmesi olduğunu ve siyasi hak önceliğinin bu konulardan sonra olabileceğini ifade etmiştir (Gökçimen,2008:20).

Kadın Halk Fırkası, 27 maddelik kuruluş amacı ve 9 maddeden oluşan faaliyet planı ile oluşan beyannamesi ile hükümete sunulmuştur. Kadınlar Halk Fırkası, parti kurma onayını beklerken aynı zamanda faaliyetlerine de devam etmiştir. Fırka valilikten onay alamamıştır (Kaçar, 2020: 52-53. Nezihe Muhiddin'in, coşku ve heyecan içinde hazırladığı fıkranın kuruluşu sekiz ay sonra reddedilmiştir. Onay alamamasının gerekçesi olarak ise kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olmamaları olarak gösterilmiştir(Aksoy, 2022:94). Kadınlar Halk Fırkası daha sonra Türk Kadınlar Birliği adında derneğe dönüştürülerek yardım amaçlı çalışan bir imaj vermiştir.

3.2. Türk Kadınlar Birliği

Kadınlar Halk Fırkası onaylanmayınca 7 Şubat 1924 tarihinde bu fırka dernek olarak değiştirilerek Türk Kadınlar Birliği derneği kurulmuştur. Valiliğe bulunulan izin başvurusunun bir hafta sonra olumlu bir şekilde sonuçlanmasıyla kurulmuştur (Belenli ve Avaroğulları,2017:294). Bu dernekte, kadını siyasi ve sosyal haklar açısından sorumluluk alabilecek duruma getirmeyi amaç edinmiş bir dernektir. Bu dernek kendisini siyasi konulardan uzak göstermiş olsa bile siyasi konulardan uzak durmamışlardır sadece görüntü olarak siyasi konularla ilgilenmiyoruz imajı vermiştir (Duruoğlu, 2007:42). Türk Kadınlar Birliği derneğinin başkanlığını yine Nezihe Muhiddin yapmaktaydı. Kurucularında ise, Latife Bekir, Nimet Reşide, Faize Atıf, Mediha Mazhar, Şadiye Sıfıf, Halit Şükrü, İffet İhsan ve Güzide Osman hanımlar bulunmaktaydı (Metinbaş, 2018:83).

Türk Kadınlar Birliği, ilk siyasi girişimine 1925 yılında İstanbul'da boşalan bir milletvekili koltuğu için yapılacak olan ara seçimde Türk Kadın Birliği'nin Belediye Başkanlığına verdiği dilekçe ile Halide Edip ve Nezihe Muhiddin İstanbul milletvekili adayı olarak göstererek başlamıştır. Başvurunun kabul edilmeyeceğini bile bile başvuruda bulunmuşlardır. Halide Edip'in kendisinin izni olmadan aday gösterilmesi derneğin güvenilirliğini zedelemiştir(Yüceer, 2008:140).

Türk Kadınlar Birliği, kadınları siyasal ve sosyal haklarını elde edebilmeleri adına kadınları ülkesi ve ailesi için geliştirerek, haklarını savunan bir birey olarak yetiştirilmesini, kadının toplum içerisinde saygın bir düzeye ulaşmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bu derneğin üye sayısı az bir sürede 400'e ulaşmış, bu üyelerinde 20 tanesi erkek üyelerden oluşmaktadır. Türk Kadınlar Birliği derneği 1926 yılında Denizli'de, 1927 yılında Üsküdar'da ve 1927 yılında da Diyarbakır'da şubelerini açmıştır (Metinbaş, 2018:84). Derneğin kurucularına göre

kadınların yaşadığı haksızlıklar giderilmeli, dul ve yetim ailelere destek sağlanarak yardım edilmeli, kadınlar ekonomik olarak özgürlüğüne kavuşmalı ve istedikleri iş ortamında çalışmalıdırlar. Bu düşüncelerini vatandaşlara aktarmak amacı ile “Türk Kadın Yolu” dergisini çıkartmışlardır (Arslanel, 2021:201).

Türk Kadınlar Birliği açısından kadınlara siyasi haklar tanınma meselesi 5 Haziran 1927 yılında Nezihe Muhiddin başkanlığında toplanan Kadınlar Birliği, yapılacak olan ilk seçimde kadınların katılması üzerine konuşmuşlardır. Bu konuşma üzerine çoğunluk, kadınların CHF den aday çıkmasını doğru bulmuştur. CHF, kadınların seçime katılmasını henüz doğru olmadığını belirterek bu isteği reddetmiştir. Kadınlar Birliğinde yer alan erkeklerin kadınları temsilen aday olmaları gündeme gelmiş fakat kabul eden kişi olmadığı için bu girişimde sonuçsuz kalmıştır. Türk Kadınlar Birliğinin uğraşları sonucu kadınların siyasi hayata atılmalarına izin verilmemiştir. Fakat ilerleyen zamanlarda kadınların sosyal ve iktisadi girişimlerinin artması ile Mustafa Kemal Atatürk bu konu ile ilgilenerek kadınların siyasi haklarının sağlanmasının zamanı geldiğini dile getirerek çalışmalara başlamıştır (Özdemir,2014:178).

Türk Kadınlar Birliğinin, siyasi istekleri yine sonuç alamayınca Nezihe Muhiddin kadınların siyasi hakkını elde etmemesi durumunda sosyal hayatta varlığını sağlayamayacağını belirtmiştir. Nezihe Muhiddin ve arkadaşları bir süre sonra dernekten uzaklaşmışlardır. Türk Kadınlar Birliği'nin bu faaliyetleri kadınların siyasi alanda hak elde etmeleri adına önemli bir adım olmuştur.

4. Cumhuriyet Döneminde Kadının Siyasi Alanda Varlığı

I. Meşrutiyet ile başlayan kadınların siyasi hak mücadelesi, Yeni Belediyeler Yasası ile ilk adımı atılarak, 1930 yılında Türk kadınına ilk defa belediye seçimine katılma hakkı tanınmıştır. Türkiye’de kadın çalışmaları, 1908-1935 yıllarında yoğunlaşmasıyla adımlar atılmaya başlamıştır. Kadınlar bu siyasi hakkı kazanmak için kurdukları dernek, katıldıkları miting ile zeminini oluşturmuştur (Ağlı ve Tor,2016:81). Kadınlar siyasi haklarını ilk olarak, 3 Nisan 1930 tarihinde 1580 sayılı yasa ile kadına ilk defa belediye seçiminde seçme ve seçilme hakkı tanınmasıyla siyasal alana adımlarını atmış bulunmaktadırlar. 26 Ekim 1933 tarihinde ise 2349 sayılı kanun ile kadınlar muhtar ve köy ihtiyar heyetlerini seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. Son olarak ise, 5 Aralık 1934 tarihinde 2599 sayılı kanununun 10. maddesi ile “22 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk, milletvekili seçme hakkına sahiptir, 11. maddesinde ise 30 yaşını doldurmuş kadın- erkek her Türk milletvekili seçilebilir” maddeleri Teşkilat-ı Esasiye Kanununda yer almaktadır (Aydın,2015:94), (Özer, 2013:131).

3 Nisan 1930 yılında, kadınlara verilen ilk siyasal hak olan belediye seçimlerine katılma hakkı ülkede kadınlar tarafından büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Kazanılan bu hakkın üzerine Kadınlar Birliği Derneği mitinglerde bulunarak, dergiler yayınlayarak coşkusunu ifade etmiştir (Gökçimen,2008:21). 1930 yerel seçimlerinde Türkiye tek partili dönemden, çok partili döneme geçmiştir. Bu dönemde Atatürk’ün isteği üzerine Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası Nezihe Muhiddin, Makbule Hanım ve Suat Derviş aday gösterilmiştir. CHP ise Latife Bekir, Rana Sani Yaver, Refika Hulusi Behçet ve Saniye Hanımları meclise aday olarak seçmişlerdir. Bu kadınlardan CHP’den Latife Bekir ve

Safiye Hanım eğitim encümeni görevine Nakiye Hanım ise mecliste daimî encümen olarak seçilmişlerdir. Serbest Cumhuriyet Fırkasından seçilen kadın adaylar bulunmamaktadır (Kartal, 2016:191), (Gökçimen,2008:21).

26 Ekim 1933 tarihinde Köy Kanununun 20 ve 25. maddelerinde yapılan değişiklik ile 2349 sayılı kanun ile kabul edilen kadınların köy ihtiyar heyeti ve köy muhtarı olabilmeleri adına seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Aydın Çine karpuzlu bucağından Dereköy’de yapılan muhtar seçiminde sekiz aday içerisinde sadece bir kadın olan Gül Hanım ilk kadın muhtar olarak seçilmiştir. Cumhuriyetin ilk kadın muhtarı olmuştur (Konan, 2010:167). Gül Hanımın seçimleri kazanması kasaba halkı tarafından büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Basında köy kanununda yapılan değişikliklerden ve Gül Hanımın muhtar seçilmesi, Batı’da muhtar ve köy ihtiyar heyeti seçimlerine dair haberler yoğun bir şekilde ilgi görmüştür. Gül Hanımdan sonra İzmir Seferihisar Doğanbey bucağının Agoma köyünde ihtiyar heyeti seçimlerine Fatma ve Emine Hanımlar da katılarak azalığa seçilmişlerdir (Güneş,2010:179). Gül Hanımın girişiminden sonra kadınların da cesareti artarak siyasi katılımlarda isimlerinden bahsettirmeyi başarmışlardır.

5 Aralık 1934 tarihinde 2599 sayılı kanun ile de kadınlar milletvekili seçme ve seçilme haklarına sahip olmuşlardır. 1935 yılında yapılan genel seçimi kadınların ilk kez katıldığı, tek partili ve iki dereceli bir seçim olmuştur. Yapılan bu seçime kadınların katılım oranı oldukça yüksek olmuştur. Cumhuriyet Dönemi rejimi erkek egemenliği üzerine kurulu bir rejim değil, kadın- erkek eşitliğini sağlamaya yönelik anlayışa sahiptir (Gök ve Kılınççeker,2019:53).

Tablo1. Türkiye Cumhuriyeti’nde TBMM’ye Seçilen İlk Kadın Milletvekilleri (8 Şubat 1935).

Mebrure Gönenç	Afyonkarahisar	Dil Hocası
Hatı Çırpan (Satı Kadın)	Ankara	Çiftçi
Türkan Örs Baştuğ	Antalya	Okul Müdürü
Sabiha Gökçül Erbay	Balıkesir	Öğretmen
Şekibe İnel	Bursa	Çiftçi
Hatice Özgener	Çankırı	Darüleytam Müdürü
Huriye Öviz Baha	Diyarbakır	Öğretmen
Fatma Memik	Edirne	Doktor
Nakiye Elgün	Erzurum	Okul Müdürü
Fakihe Öymen	İstanbul	Okul Müdürü
Ferruh Güpgüp	Kayseri	Bikci-Dikiş
Bahire Bediş Morova Aydilek	Konya	Resim Öğretmeni
Mihri Bektaş	Malatya	İngilizce Öğretmeni
Meliha Ulaş	Samsun	Edebiyat Öğretmeni
Esmâ Nayman	Seyhan	Dil Öğretmeni
Sabiha Görkey	Sivas	Okul Müdürü
Seniha Hızal	Trabzon	Lise Müdürü
Benal Nevzad İstar Arıman	İzmir	Belediyesi

Kaynak: Tablo tarafınca (Sezer, 1998: 897-900) makalesinden yararlanarak hazırlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'ne seçilen ilk kadın milletvekillerine bakıldığında kadınların çoğunun eğitim hayatında ilerlemiş, kültürlü ve meslek sahibi oldukları görülmektedir. Seçilen kadınlardan Satı Kadın, Atatürk tarafından seçilmesi yönünde önerilen Ankara'nın tek kadın adaydır. Satı Kadının yanında Şekibe İnsel'de ortaokul mezunudur. Bu kadınlar hariç diğer kadınlar lise ve yüksekokul mezunudur (Sezer, 1998:900).

8 Şubat 1935 seçimi sonucuna göre 383 erkek milletvekili ve 17 kadın milletvekili seçilmiştir. Kadınların mecliste bulunan milletvekili içerisindeki oranı % 4,8 olmuştur. 1 Mart 1935 yılında yapılan ara seçim ile bir kadın daha eklenerek 18 kadın milletvekili mecliste bulunmuştur. İlk kadın milletvekilleri 1 Mart 1935 tarihinde meclise girmişlerdir (Gökçimen,2008:22). 1939 yılı seçiminde 429 milletvekilliğinden 16 tanesini kadınlar, 1943 yılı seçimlerinde 455 milletvekilliğinin 16 tanesini kadınlar olarak parlamentoya katılmışlardır. Çok partili hayata geçinilen 1946 seçimlerinde, meclisteki milletvekillerinden 9 tane kadın üye olarak seçilmiştir. 1950 seçiminde Demokratik Parti'nin iktidara geldiği dönemde 472 tane seçilen milletvekilinden sadece 3 tanesi kadındır. Bu dönemde seçimlere ilk defa farklı partilerde katılmıştır. Meclise giren kadınlar, Tezer Taşkiran Cumhuriyet Partisinden, Nazlı Tırabar Demokrat Partiden, Halide Edip Adıvar ise bağımsız olarak meclise katılım sağlamıştır (Gök ve Kılınççeker,2019:53), (Emiroğlu,2022:1191). Atatürk döneminde yükselen kadın milletvekili sayısı en az kadın üye sayısını, 1950 yılında yaşamıştır. Atatürk döneminde ulaşılan 4,6'lık orana 2007 yılında ulaşım sağlanmıştır. Bu hedef tam 72 yıl sonra gerçekleşmiştir. 2007 yılında kadın milletvekili üyesi oranı % 9,09'luk bir orana ulaşmıştır. Bu oranlar daha sonra, 2011 yılında 14,4, 2015 yılında 14,7, 2015 yılında 81 kadın milletvekili ile 14,7 oranına, 2018 yılında ise 104 kadın milletvekili ile 17,3 oranına ulaşmıştır (Sezgin, 2019:27,28).

1930 yılında kadınlar, yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını elde etmelerine rağmen kadınlar siyasi katılım noktasında bir ilerleme yaşamamıştır siyasal katılımları yetersiz kalmıştır. 1990 yıllarında Tansu Çiller'in bir partinin başına geçerek başbakan olması kadınlara bir cesaret vermiştir (Oruç ve Bayrakçı,2018:464). Belediye Başkanı seçimlerinde, 1968 yılında 4 kadın belediye başkanı, 1984 yılında kadın belediye başkanı seçilmemiştir, 1994 yılında ise 9 kadın belediye başkanı seçilmiştir (Şahin, 2021:238). Kadınlar 1999 ve 2004 seçimlerinde belediye meclis üyeliğinde bir artış görülmüştür fakat il genel meclis üyeliklerinde bir artış görülmemiştir. Kadınların katılımı 2009 yerel seçiminde bir düşüş göstermiştir. 2009 yerel seçiminde il belediye başkanlığı adayları olarak 44 kadın, ilçe ve belde belediye başkanlığına ise 31 kadın aday olarak gösterilmiştir. Bu girişimler neticesinde sadece iki kadın il belediye başkanı seçilmiştir (Oruç ve Bayrakçı,2018:464). 2014 seçimlerinde kadın belediye başkanı 40 kişi, kadın belediye meclis üyesi 2198 ve İl genel meclisi kadın üyesi ise 60 kişi seçilmiştir (Yaylı ve Eroğlu,2015:514). 2019 seçimlerde yerel yönetimlerde kadın temsili, kadın büyükşehir belediye başkanı 3 kişi, kadın belediye başkanı 38 kişi, kadın il genel meclis üyesi 48, belediye meclis üyesi ise 2, 284 kadın üye seçilmiştir (Sezgin,2019:240).

Kadınlara yıllar sonra tanınan seçme ve seçilme hakkı kadınların siyasi hayata dahil olabilmeleri adına atılan bir adımdır fakat kadın temsili ne parlamentoda ne de yerel yönetimlerde etkisini gösterememiştir. Atatürk kadınların siyasal hayata katılımı için destek sağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde bulunan nüfus oranına bakıldığında kadınların az kişi ile parlamentoda temsil edildiği görülmektedir. 1935'te 18, 1939'da 18, 1943'te 16 ve 1946'da ise

9 kadın sayısına ulaşılmıştır. 1950 yılından sonra ise bu düşüş devam etmiştir. Bu yıllarda kadınlar oy kullanma girişimine erkeklerden daha istekli ve fazla oran ile katılım sağlamaktadırlar. Mecliste yaşanan bu katılım sorunu yerel yönetimlerde de görülmüştür. Yerel yönetimler, demokrasinin gelişmesi bakımından önemli bir unsur iken kadın temsili ve katılımı bakımından ulusal siyasetin gerisinde kalarak bir sorun yaratmaktadır. Yerel demokrasinin sağlanması için kadın temsil sorununun çözülmesi gerekmektedir.

Dünyada kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilen ülkeler; 1893 yılında Yeni Zelanda, 1902 Avusturya, 1906 yılında Finlandiya, 1913 yılında Norveç, 1917 yılında Rusya, 1920 yılında ABD ve Moğolistan, 1928 Birleşik Krallık, 1945 yılında Fransa ve Japonya ve 1971 yılında da İsviçre kadınlara oy hakkı tanımıştır (Gök ve Kılınççeker, 2019:54). (Kabaoglu, 2017:2).

SONUÇ

Türk kadınının siyasete olan ilgisi II. Meşrutiyet döneminde daha fazla hissedilmeye başlamıştır. II. Meşrutiyet dönemi kadınlar için eğitim, sosyal, ekonomik ve siyasi yönden gelişmelerin ve değişmelerin yaşanmaya başladığı dönemdir. Osmanlı Döneminde kız çocukların eğitimi önemsenmeye başlanılmıştır. Eğitim ile ilgili değişimler gerçekleşmiştir. Kadınlar da dernekler kurmuş, konferanslar düzenlemeye başlamışlardır. Tanzimat ve Meşrutiyet Döneminde kadınlara bazı haklar verilmiştir. Verilen bu haklardan ziyade kadınlar siyasi haklarını kazanmak amacı ile de uzun yıllar uğraş vermişlerdir. En çok uğraşı Cumhuriyet Döneminde veren kadınlar bu mücadeleden zafer ile ayrılmışlardır. 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı kadınların hak ve statülerini elde etmeleri yönünde adımlara başlamıştır. Kadınların önemini her daim ifade eden Atatürk, Cumhuriyet döneminde kadınların istedikleri haklarına kavuşmalarını zamana yayarak gerçekleştirmeyi doğru görmüştür. Kadınların bu haklarını elde etmeleri konusunda destek veren ilk kişi Atatürk olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 Tevhid-i Tedrisat kanununun kabulü ile kızlar ve erkekler artık eşit şartlarda eğitim görebilecek duruma getirilmiştir. 1926 yılında Medeni Kanun'un kabulü ile kadınlar ilk defa erkekler ile eşit hakka ve konuma getirilmiştir. Kadınların velayet hakkı, miras hakkı, mal tasarruf hakkı ve kadına boşanma hakkı tanınmıştır. Medeni kanunun kabulü ile kadının devlet karşısında bir siyasi ve sosyal hakkı bulunmaya başlamıştır. Bu dönemde kadınların toplum içerisinde görünürlüğü artması amacı ile siyasi haklardan önce sosyal haklar verilmiştir. Bu sosyal haklar ile kadınların devlet önünde söz söyleme hakkı var olmuştur. Kadınlar Cumhuriyet döneminde siyasi haklarını elde etme sürecinde Kadın Halk Fırkası ve Türk Kadınlar Birliği örgütlenmesi de önemli bir yer tutmaktadır. Dönemin aydın kadınlarının oluşturduğu bu örgütlenme kadınların haklarını düzenleme ve koruma için oluşturulmuş bir birliktir. Cumhuriyet döneminde kadınların siyasi anlamda yaptıkları ilk hareketlenme bu örgütler olmuştur.

Kadınların sosyal haklarını elde etmelerinden tam sekiz yıl sonra siyasi haklarını elde edebilmişlerdir. 1930 yılında kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı, 1933 yılında muhtarlık ve köy ihtiyar heyeti seçme ve seçilme hakkı, 1934 yılında da milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 8 Şubat 1935 yılında yapılan TBMM genel seçiminde TBMM'ye 18 kadın milletvekili girerek Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk kadın milletvekilleri seçilmiş

olmaktadır. Kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkı ilk dönemlerde yüksek oranlara sahip iken 1950 yılından sonra çok partili dönemlerde bir düşüş göstermiştir. Cumhuriyet Dönemi, kadınların haklarını resmi şekilde elde etmesinde önemli bir dönemi oluşturmaktadır. Türkiye’de kadınlar birçok ülkeden önce seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. Bugün Türk kadınının sahip olduğu siyasi, sosyal haklar II. Meşrutiyet döneminden itibaren kadınların verdiği mücadeleler sonucu elde edilen haklardır. En büyük mücadele ve kazanımlarda Cumhuriyet Döneminde gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Arslanel, M. N. (2021). Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında kadınların siyasal hayata katılımı. *Enderun Dergisi*, 5(2), 196-208.

Uzun, İ. (2017). Kadın haklarının kazanılmasında bir Cumhuriyet kadını Afet İnan (1908-1985). Ahi Evran Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 78-85.

Aydın, H. (2015). Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Kadın. *Current Research in Social Sciences*, 1(3), 84-96.

Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde kadınların siyasal hayata katılım mücadelesi. *Yasama Dergisi*, (10), 5-59.

Yüceer, S. (2008). Demokrasi yolunda önemli bir aşama: Türk kadınının siyasal haklarının tanınması. *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(14), 131-151.

Emiroğlu, A. (2022). 1923 ve 1960 arası Türkiye’de kadın hakları ve Türk kadınının edindiği hakları kullanmaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1186-1198.

Erdem, A. R. (2011). Atatürk’ün eğitim liderliğinin başarısı: Türk eğitim devrimi. *Belgi Dergisi*, 2, 163-181.

Ağlı, E., ve Tor, H. (2016). Cumhuriyetin ilanından günümüze Türk kadınlarının eğitim, sosyal ve siyasal hayattaki durumlarının değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(1), 75-87.

Akyüz, Y. (2011). Osmanlı Döneminden Cumhuriyete geçilirken Eğiti- Öğretim alanında yaşanan dönüşümler. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2), 9-22.

İleri, T. (2019). Cumhuriyet Dönemi eğitim politikaları bağlamında Kız Enstitüleri’nin Türk modernleşmesindeki yeri ve önemi. *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 65, 193-226.

Yüksel, S. R. (2014). Türk Medeni Kanunu bakımından kadın-erkek eşitliği. *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 175-200.

Koçak, D. 17 Şubat 1926’da kabul edilen Türk Medeni Kanunu’na göre Türk kadınının hak ve özgürlükleri. Temmuz, 2019, 79-98.

- Doğramacı, E. Cumhuriyet Döneminde Türk kadını. *Erdem*, 1(1), 1985, 111-124.
- Birgül, A. K. Atatürk İnkılabında Türk kadını ve aile. *Erdem*, 11(3), 1999, 785-810.
- Toprak, Z. (1994). Türkiye’de siyaset ve kadın : Kadınlar Halk Fırkası’ndan Arşıulusal Kadınlar Birliği Kongresi’ne (1923-1935). *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2, 5-12.
- Kaçar, A., *Kadınlar Halk Fırkasından Türk Kadınlar Birliğine Kadın Hareketi ve Basına Yansıması (1923-1935)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2020.
- Bozaslan, E.Ç. (2020). Siyasetle alakalı mı alakasız mı ?: Kadınlar Halk Fırkası’ndan günümüze kadın- siyaset ilişkisi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 49-66.
- Yılmaz, H. (2016). 1923 yılı mizah basımında kadınların Seçme- Seçilme Hakkı ve Kadınlar Halk Fırkası. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 59, 263-296.
- Aksoy, A.Ç. (*Nezihe Muhiddin’in Kadın İdeali Üzerine*, 14. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 92-96. Antalya, 2022.
- Şahin, C., *Türk Parlamentosunda Kadın Milletvekilleri (1935-2007)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2010.
- Belenli, T. ve Avaroğulları, A.K. (2017). 20.Yüzyılda Türkiye’de kadın konusunun tarih derslerinde öğretimine yönelik bir değerlendirme : Türk Kadınlar Birliği ve faaliyetleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 287-310.
- Metinbaş, M.Y. (2018). Nezihe Muhittin ve Türk kadınının siyasi haklar mücadelesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 1(3),74-97.
- Duruoğlu, S., *Türkiye’de İlk Kadın Milletvekilleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Özdemir, N. (2014). Türk kadınına milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanınması üzerine yapılan kutlamalar. *Journal of History Studies*, 6(5), 177-191.
- Özer, S. (2013). Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesinin Türk kamuoyundaki yankıları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29(85), 131-168.
- Kartal, C.B. (2016). Türkiye’de kadınların ilk defa oy kullandığı 1930 Belediye seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği’nin faaliyetleri. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 165-197.
- Konan, B. (2011). Türk kadınının siyasi hakları kazanma süreci. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60(1), 157-174.

- Güneş, G. (2010). Türk kadınının muhtarlık ve köy ihtiyar heyetlerine seçme seçilme hakkının kazanması ve Türkiye'nin ilk kadın muhtarı Gül Esin (Hanım). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(20), 171-190.
- Sezer, Ayten. (1998). Türkiye'deki ilk kadın milletvekilleri ve meclisteki çalışmaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14(42), 889-905.
- Gök, S. ve Kılınççeker Ö. (2019). Türk kadınının siyasete giriş süreci ve ilk kadın Saylav Mihri İffet Pektaş. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8. 48-84.
- Oruç, T. ve Bayrakçı, E. (2018). Yerel siyasette temsil ve katılım: Kadın aktörler. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 463-480.
- Yaylı, H., ve Eroğlu, G.(2015). Yerel katılım bağlamında Türkiye'de kadın temsili. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 3, 504-524.
- Şahin, Z. (2021). Yerel siyasette "Kadın Temsili Sorunsalının" 31 Mart 2019 Mahalli İdareler seçimi sonuçları özelinde analizi: Trabzon İli örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(1), 232-250.
- Sezgin, S. (2019). Yerel siyasette kadın temsili: 31 Mart 2019 yerel seçimleri: Kırklareli ili örneğinde bir değerlendirme. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 21-47.
- Terzi, A. (2012). Türk siyaset kültüründe kadınların rolü. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 1(1), 17-24.
- Kabaoğlu, S.Q. (2017). Toplumsal cinsiyet ve siyaset. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 1-4.

İBRAHİM ŞİNASÎ VE TASVİR-Î EFKÂR GAZETESİNİN TÜRK BASIN TARİHİNDEKİ ÖNEMİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yusra Yağmur GÖLBAŞ

Kocaeli Üniversitesi, -0009-0006-8891-9012

ÖZET

İbrahim Şinasî, Türk basın tarihinde birçok yeniliğin öncüsü olmuştur. Ağâh Efendi ile birlikte çıkardıkları Tercüman-ı Ahvâl'den kendi isteği ile ayrıldıktan sonra Tasvir-i Efkâr gazetesini yayımlamaya başlamış; basın tarihimizde fikir gazeteciliğinin ilk örneklerini vermiştir. Halkın anlayacağı şekilde yazdığı yazılar ve sade dili ile halk için uyguladığı fikir gazeteciliği anlayışını Tasvir-i Efkâr'da da devam ettirmiştir. Tasvir-i Efkâr'da yer verdiği konularda toplumsal sorunlara, ülke problemlerine değinerek halkı aydınlatmayı amaçlamıştır. Fransa'da yaşadığı yıllarda gözlemlediği batı tarzı gazetecilik anlayışının basın tarihimizdeki öncüsü olmuştur. Bu çalışmada Tasvir-i Efkâr gazetesinin ve Şinasî'nin basın tarihindeki önemi literatür taraması yöntemiyle incelenecek, betimsel analiz yöntemiyle yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Basın, Gazete, İbrahim Şinasî, Tasvir-i Efkâr

GİRİŞ

Sürelî bir yayın olan gazetenin düzenli aralıklarla yayımlanabilmesi için ilk olarak matbaa makinesinin varlığından söz etmek gerekmektedir. Dolayısıyla bu durum Osmanlı'ya matbaanın ilk kez ne zaman geldiği ve ilk kez ne zaman bir gazete basımının gerçekleştiği sorularını akıllara getirmektedir.

Matbaayı ilk olarak 1400'lü yılların sonunda Osmanlı'ya getiren Yahudilerin, 1500'lü yılların başlarında Selanik'te, 1500'lü yılların ortalarında Edirne'de, 1600'lü yılların başında Şam'da ve 1600'lü yılların ortalarında İzmir'de matbaa kurdukları belirtilebilmektedir (Şapolyo, 1969: 25).

Matbaa makinesi Osmanlı topraklarına 15.yüzyıl sonlarında azınlıklar ile gelmiş olsa da, ilk Türk basımevi 1727 yılında İbrahim Müteferrika tarafından kurulmuştur. Ancak Osmanlı'da basının oluşması gecikmiş; tarihimizde tamamı Türkçe olan ilk resmi gazete Takvim-i Vakayi 1831'de yayımlanmıştır. Padişahın kararı ile çıkarılan bu gazeteden 29 yıl sonra özel girişim ile yayımlanan ilk gazete Tercüman-ı Ahval basın tarihindeki yerini almış; beraberinde İbrahim Şinasî gibi hem Türk edebiyatının hem de Türk basınının önemli bir ismini tarih sahnesine çıkarmıştır. Ancak Şinasî'nin gazeteci nitelikleriyle ön plana çıktığı sürelî yayın Tasvir-i Efkâr gazetesi olmuştur.

Bu çalışmada; Tasvir-i Efkâr gazetesinin diğerlerinden ayrılan özellikleri, sütunlarına taşıdığı konuları ve Şinasî'nin gazeteciliğe bakış açısı hakkında bilgi vermek istenmiştir.

1. TÜRK BASIN TARİHİNİN BAŞLANGICI

Osmanlı'da Türk basınının oluşması ilk Türkçe gazetelerin yayımlanması ile başlamaktadır. Ancak Osmanlı topraklarında yayımlanan ilk gazeteler yabancılar tarafından çıkarılmıştır. Bu nedenle basın tarihimizdeki ilk Türkçe gazetelere ilişkin bilgi vermeden önce yabancılar tarafından yayımlanan gazetelerden bahsetmek gerekmektedir.

Osmanlı'da ilk gazete İstanbul Fransız elçiliğinde bulunan basımevinde basılan ve Fransızlar tarafından yayımlanan "Bulletin des Nouvelles" adlı gazetedir. Yayımlanma amacı Osmanlı halkını ve Osmanlı topraklarında yaşayan Fransızları, Fransız İhtilali hakkında bilgilendirmek ve tüm dünyanın desteğini almaktır. Günümüze kadar gelmiş herhangi bir nüshası olmadığı için ilk sayının Ağustos 1795'te çıkarıldığı belge ve kaynaklardan anlaşılmakta ancak ne kadar süre yayımlandığı kesin olarak bilinmemektedir. Ardından İstanbul'da yayımlanmış ikinci gazete 1796 tarihli "Gazette Française de Constantinople" iken Fransızca çıkarılan üçüncü gazete 1821'de İzmir'de yayımlanan "Spectateur Oriental" adlı yayındır (İnuğur, 1982: 166-168).

Osmanlı'da Türk basınının başlangıç noktası 1831 tarihli Takvim-i Vakayi gazetesidir. Ardından Ceride-i Havadis (1840), Tercüman-ı Ahvâl (1860) ve Tasvir-i Efkâr (1862) yayımlanmıştır. Bu gazeteler basın tarihimizin Türkçe yayımlanan ilk gazeteleridir. Ancak Takvim-i Vakayi'den önce Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isteğiyle çıkarılan yarı Türkçe yarı Arapça gazetenin 1828 tarihli Takvim-i Mısriyye olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Takvim-i Mısriyye, düzenli aralıklarla çıkarılmış bir gazete değildir. İlk 15 yıl içinde dört sayı yayımlandığı söylenebilir. Dört, sekiz ya da 16 sayfa olarak basıldığı görülmüştür (Koloğlu, 2010: 7).

Osmanlı Hükûmetinin isteği doğrultusunda çıkarılan gazete ise Takvim-i Vakayi'dir. Gazetenin yayımlanma gerekçeleri "Mukaddeme-i Takvim-i Vekayi" başlığı ile belirtilen özel bir sayıda açıklanarak, vak'anüvisler tarafından özel bir deftere not edilen önemli olayların artık basılı hâle gelmesi gerektiği yazılmıştır. Mukaddimeden anlaşıldığı üzere Osmanlı'da gazetenin yayımlanma amacı Avrupa'da olduğu gibi halkı aydınlatmak değil; hükûmetin işlerini halka duyurmaktır. Gazeteler ancak daha sonraki süreçte halkı bilgilendirme işlevi kazanmıştır (İnuğur, 1982: 175).

II. Mahmut tarafından çokça kıymet verilen bu gazetede haber toplamak için Esat Efendi, Sârim Efendi ve Sait Bey görevlendirilmiş; Serasker Hüsrev Paşa da bazı yazılar kaleme almıştır. Gazetenin içeriği; iç haberler, dış haberler, askeri işler, bilim konulu haberler, din adamlarının tayinleri, ticaret ve fiyatlar başlıkları altında kategorize edilmiştir (İnuğur, 1982: 176).

Takvim-i Vakayi'den dokuz yıl sonra yayın hayatına başlayan Ceride-i Havadis ise Türk basın tarihinin yarı resmi yarı özel ilk gazetesi olma özelliğini göstermektedir.

William Churchill'in 1836'da Kadıköy'de avlandığı sırada bir kuzuyu ve bir Türk çocuğunu yaralaması sonrası hapse girmesi ve olayın siyasi bir boyut kazanması sonrası kendisine verilen gazete çıkarma imtiyazı ile 1 Ağustos 1840 tarihinde Ceride-i Havadis gazetesini yayımlamıştır. On günde bir çıkarılan gazete zarar etmeye başlayınca Churchill tarafından tatil edilmiş; devletten aldığı maddi yardım sayesinde yeniden çıkarılmıştır. Çift sütun olacak şekilde tasarlanan yayında Sait Paşa, Takvimci Nazif Efendi, Ramiz Paşazade İzzed Bey, Hafız Müşfik, Ali Âli ve Emin Firdevs yazılarıyla katkıda bulunmuşlardır. Kırım Savaşı'na ilişkin haberler verdiği dönem boyunca satış rekoru kırmıştır (Oral, t.y: 78-79).

27 Eylül 1864 tarihinde Churchill'in ölümü sonrasında kapanan Ceride-i Havadis'in, oğlu Alfred Churchill tarafından Ruzname-i Ceride-i Havadis ismiyle haftada beş gün çıkarıldığı ancak yayın hayatına uzun süre devam edemediği anlaşılmaktadır (Topuz, 1973:10).

Ceride-i Havadis'ten yirmi yıl sonra yayın hayatına başlayan ve basın tarihimizin özel teşebbüs ile çıkarılan ilk gazetesi ise Tercüman-ı Ahvâl'dir. Ağâh Efendi ve İbrahim Şinasî'nin birlikte yayımladığı bu gazete aynı zamanda basın tarihimizin ilk fikir gazetesi olma özelliği göstermektedir.

21.10.1860 tarihinde ilk sayısı yayımlanan gazetenin kurucuları Ağâh Efendi ve İbrahim Şinasî'dir. Bu gazetenin bir düşünce gazetesi olduğu, Şinasî'nin kaleme aldığı mukaddimedile getirilmiştir (Koloğlu, 2006: 44).

Şinasî'nin Ağâh Efendi'yle birlikte çıkardığı Tercüman-ı Ahval ilk olarak yalnızca Pazar günleri yayımlanmış; daha sonra Pazar, Salı ve Perşembe günleri çıkarılmıştır. Şinasî'nin gazeteden ayrıldığı 25. sayıdan sonra ise Cuma hariç her gün çıkarılmıştır (Ekiz, 1985:36-37).

Şinasî, Tercümân-ı Ahvâl'in çıkışından altı ay sonra gazeteden ayrılarak arkadaşı Jean Pietri'nin desteğiyle bir matbaa kurup 1861'de Tasvîr-i Efkâr'ı yayımlamak için gerekli izni almış, 1862 yılında yeni gazetesini çıkarmaya başlamıştır (Parlatır, 2006: 76-79).

2. TÜRK BASIN TARİHİNİN DEĞERLİ İSMİ: İBRAHİM ŞİNASİ (1826-1871)

İbrahim Şinasî Türk edebiyatının değerli isimlerinden olmakla birlikte Tanzimat Dönemi Türk basınında gazeteci kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır. Yazar, Tercümân-ı Ahvâl'in çıkarılmasında görev almış; 1862'de yayın hayatına başlayan Tasvîr-i Efkâr gazetesini bizzat çıkaran kişi olmuştur. İbrahim Şinasî'nin dilde sadeleşme düşüncesini, yenilikçi fikirlerini ve toplumun fayda sağlaması amacıyla yürüttüğü gazetecilik anlayışını idrak edebilmek için kendisinin yaşamı ile eğitim hayatı hakkında bilgi sahibi olmak, şüphesiz Tasvir-i Efkâr gazetesinin yayın amacını anlamak adına da gereklidir.

1826'da İstanbul'da dünyaya gelen Şinasî henüz üç yaşındayken, babası şehit olmuştur. İlköğreniminden sonra Tophane'de bulunan devlet dairelerinin birinde memur olarak göreve başlamıştır. O dönemlerde bazı devlet daireleri bir yönüyle meslekî okul olma özelliği gösterdiğinden, Şinasî amirlerinden Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri almıştır (Kutlu, 1981: 9). İlköğrenimini tamamladıktan sonra memurluk görevine başlayan ve şiirler yazarak edebiyatla ilgilenen Şinasî; İbrahim Efendi isimli bir hocadan Arapça, Farsça dersler almış; Fransız bir subaydan da Fransızca öğrenmiştir (Hayta, 2002:5).

Tanzimat'ın ilanından sonra devlet tarafından ilk kez Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye başlanmış, Şinasî'de bu öğrenciler arasında Paris'e gitmiştir. Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın isteği üzerine maliye eğitimi alırken, dil ve edebiyat üzerine çalışmalar da yapmıştır. Hatta ünlü Fransız edebiyatçıları Sacy ve Lamartine ile tanışma fırsatı bulmuştur (Kutlu, 1981:9). Maliye eğitimi almaya başlayan Şinasî, Fransızcasını geliştirmiş; matematik ve fen bilimleri ile ilgilenmiştir. Sylvestre de Sacy ile tanışması Fransız edebiyatı hakkında bilgi edinmeye başlamasını sağlamıştır. Yurda dönüşü ile bir süre Topkapı Kalemünde çalışan Şinasî, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın vefatı sonrası gazeteciliğe ve edebiyata yönelmiş; Ağâh Efendi ile birlikte Tercümân-ı Ahvâl'i yayımlamışlardır (Parlatır, 2006:73-75). Şinasî, Tercümân-ı Ahvâl'in çıkışından altı ay sonra gazeteden ayrılarak arkadaşı Jean Pietri'nin desteğiyle bir matbaa kurarak 1861'de Tasvîr-i Efkâr'ı yayımlamak için gerekli izni almış, Haziran 1862'de yeni gazetesini çıkarmaya başlamıştır. 1860 sonrasında basın çevresinde saygınlığı giderek artan Şinasî, 1864 yılında *Ruzname-i Cerîde-i Havâdis* ile edebi bir tartışmaya girmiş ancak bu tartışma sonuçsuz kalmıştır. 8 Haziran 1865'de gazeteyi teknik yetkilerini Namık Kemal'e, idari ve mali yetkileriye Raşid isimli bir kimseye bırakarak Paris'e gitmiştir. 1869'da İstanbul'a dönen şair, bir beyin hastalığı sonucu 12 Eylül 1871'de vefat etmiştir (Parlatır, 2006: 76-79).

İlk kez bir tiyatro oyununu gazetede yayımlayan, kendi yazdığı oyun olan "Şair Evlenmesi" isimli yapıtta olumsuz olarak gördüğü gelenekleri eleştiren Şinasî, yenilik akımını başlatan isim

olmuştur. Kaleme aldığı makalelerin anlaşılır olması ve Fransızcadan yaptığı manzum çeviriler, onun yenilikçi bakış açısını kanıtlar niteliktedir (Dürder, 1993:117).

Gazete yazıları dışında kitap hâline getirilmiş başlıca eserleri şunlardır (Kutlu, 1981:12): Şiirlerini kapsayan kitap *Müntehabat-ı Eş'ar*; Fransızcadan çeviri şiirlerden oluşan *Tercüme-i Manzume*; bir perdelik komedi *Şair Evlenmesi*; Atasözleri Derlemesi *Emsal-i Osmaniye*; Şinasî'nin vefatı sonrası Ebuzziya Tevfik tarafından derlenen Tasvir-i Efkâr'da yayımlanmış makalelerinden seçmeler *Müntehabat-ı Tasvir-i Efkâr*.

3.BİR FİKİR GAZETESİ OLAN TASVİR-İ EFKÂR VE ÖZELLİKLERİ

2 Temmuz 1861'de yayımlanan 614 sayılı Takvîm-i Vekayî gazetesinde Tasvir-i Efkâr isimli bir gazete çıkarmasına ilişkin Şinasî'ye izin verildiği belirtilmiştir. Ancak bu yeni gazete hazırlık sürecinden dolayı 27 Haziran 1862'de yayımlanmaya başlanmıştır (Tanpınar, 2008: 199).

Haftada iki gün olacak şekilde yayın hayatına başlayan gazetenin ilk sayısında Şinasî'nin kaleme aldığı önsözde şunlar yazmaktadır: “Devlet milletin vekilidir, devletin gücü halka götürdüğü iyi hizmetlerden doğar, halkın bu hizmetler hakkındaki düşüncelerine ise gazeteler tercüman olur.” (Hayta, 2002:10).

Toplamda dört sayfa olan gazete, iki sütun olacak şekilde basılıp, iki alt başlığa ayrılmıştır. Payitaht başlığı altında İstanbul'a ilişkin birçok konuya yer verildiği görülmüştür. Eyalet başlığı altında ise eyaletler hakkındaki haberler yer almıştır. Başlangıçta eyaletlere ilişkin yapılan haberlerde, haber kaynağı muhabirlerden gelen özel mektup ve telgraflarken sonraları vilayetlerin kurulmasıyla buralarda çıkarılan ‘Tuna’, ‘Bosna’ gibi yerel gazeteler olmuştur (Hayta, 2002: 10-11).

Şinasî, çaba ve gayretiyle çıkardığı Tasvir-i Efkâr'da batı tarzı düşünce anlayışını basın ve yayın yoluyla başlatıp geliştirmiş; Yusuf Kâmil Paşa, Suphi Paşa, Ahmet Vefik Paşa gibi isimlerden de büyük destek görmüştür. Namık Kemâl başta olmak üzere dönemin yabancı dil bilen genç isimleri ise zaman içinde Tasvir-i Efkâr'da yer almaya başlamıştır (Ekiz, 1985: 42).

Yazılarında sade bir üslup benimseyen yazarın Tasvir-i Efkâr'da işlediği konular ilk olma özelliği göstermiş; orta boy olarak tasarlanan süreli yayın haftanın iki günü çıkarılmıştır. 831 sayı yayımlanan gazetede, her zaman toplum yararına yayın yapma anlayışı hâkim olmuştur (Oral, t.y: 83-84).

Sade bir dil kullanımını benimseyen ve Türkçe'nin değerinin artmasında önemli bir rol üstlenen Tasvir-i Efkâr, Türk sanatının ve düşünce dünyasının da gelişmesine katkı sağlamıştır (Korkmaz, 2007:30).

Şinasî'nin, gazetenin 200. sayısından sonra Avrupa'ya gitmesiyle yerine Namık Kemal gelmiş; halkın dikkatini çeken ve halk üzerinde etkili olan yazılar yazmış; bu yazılar toplumda büyük ilgi görmüştür. Başmakalelerinde ilk kez milliyet ve meşrutiyet kelimelerini de Namık Kemal kullanmıştır (İskit, 1943: 22).

4.TASVİR-İ EFKAR'DA İŞLENEN KONULAR VE BASIN TARİHİMİZDEKİ ÖNEMİ

Şinasî, gazeteci kimliğiyle her zaman bir öğretmen niteliğinde olmaya dikkat etmiş; bu nedenle gazetesinde çok çeşitli konulara yer vermiştir. Gazete ve gazetecilik kavramlarından bahsetmiş; görevlerini açıklamıştır. Toplumsal sorunlara da değinen Şinasî; dilencilere ilişkin yazı kaleme almış, İstanbul'un aydınlatma konusuna da yer vermiştir. Bunların yanı sıra, üniversitede verilmeye başlanmış olan doğa bilgisi dersleri; papalığın din ve devlet işlerinin ayrılması hakkındaki görüşü; maliyede yaşanan yolsuzluk gazetede işlediği konulardan bazılarıdır (Uyguner, 1991: 39).

Bir kültür gazetesi niteliği taşıyan Tasvir-i Efkâr'ın yayımlandığı dönem gazeteler, devletin yoğun denetim uyguladığı bir süreci yaşamakta olduğundan Şinasî Tasvir-i Efkâr'da siyasi bir eleştiri yapmamaya özen göstermiş; yazdıklarıyla bu konuya yalnızca değinmeye çalışmıştır (Fuat, 1999: 22).

Şinasî Tasvir-i Efkâr'da yalnızca haber verme amacıyla yayın yapmamış; memleket meseleleri üzerinde durarak bunlarla ilgili makaleler kaleme almıştır. Bu yönüyle Tercüman-ı Ahval ile başlattığı fikir gazeteciliği anlayışını devam ettirmiş; ülke problemlerini ifade eden bir isim olmuştur. Kullandığı dil sade ve anlaşılır olmakla birlikte yazdığı makaleler fikir hayatının gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır (Ekiz, 1985: 37).

Şinasî'nin hürriyet düşüncesini dile getirdiği gazete olması nedeniyle basın tarihi açısından çok önemli bir yere sahip olan Tasvir-i Efkâr, aynı zamanda kullanılan sade dil ve basılan ilanlardan ücret talep edilmemesi gibi özellikleriyle de ilk olma özelliği göstermektedir (Günyol, 1997:368).

Parlamentar sistemi savunan gazete padişaha yönelik övgülerde bulunmamış; İstanbul'a ilişkin problemlerden, eğitimden ve dış politikadan bahsetmiştir (Koloğlu, 2010: 64). Namık Kemal, Ziya Bey (Paşa), Recaî-zade Mahmut Ekrem, Ahmet Mithat Efendi, Ali Süavî Ebuzyiyya Tefvik gibi değerli isimleri aynı çatı altında toplayan bu yayının Türk Edebiyatı açısından da özel bir yeri bulunmaktadır (Parlatır, 2006: 77).

SONUÇ

Osmanlı basınında ilk fikir gazetesi olarak nitelendirebileceğimiz Tercümân-ı Ahvâl'de altı ay bulunması sonrası ayrılan Şinasî, 28 Haziran 1862'de tarihimizin ikinci fikir gazetesi olarak nitelendirebileceğimiz Tasvir-i Efkâr'ın ilk sayısını yayımlamıştır. Dış politikadan, eğitimden bahsedilen gazetede bir şehir olarak İstanbul'da yaşanan problemlere de yer verildiği, edebiyat dünyasından birçok ismi biraraya getirmesi ile de gazetenin edebî bağlamda önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedendir ki; İbrahim Şinasî, hem edebiyat tarihinde hem de Osmanlı basın tarihinde karşımıza çıkan çok önemli bir isimdir.

Şinasî, Osmanlı topraklarında fikir gazeteciliğinin ilk örneklerini vermiştir. Kullandığı yalın, süsten uzak sade dil ile halkın okuduğunu anlaması için çaba gösterdiği anlaşılmaktadır. "Halkın yararı için gazetecilik" anlayışını benimsemiş; Türk Edebiyatı'nın birçok değerli isminin birarada görülebileceği Tasvir-i Efkâr'da toplumsal sorunlara değinmiş; halkın yararı için yayın yapma anlayışını devam ettirdiği anlaşılmıştır.

İstanbul'un aydınlatma problemi ve dilencilere ilişkin yazdığı yazılarla şehirde yaşayan tüm bireyleri ilgilendiren toplumsal konularda kaleme aldığı yazılarıyla halkın içinde bulunduğu sorunları ve ihtiyaçlarını önemseydiğini gösteren Şinasî, Türk basın tarihinde batı tarzı gazetecilik anlayışının somut ilk örneklerini veren isim olmuştur. Fransa'da bulunduğu yıllarda aldığı maliye eğitiminin yanı sıra matematik ve fen bilimleri ile de ilgilenmesi, bir yandan edebiyata duyduğu ilgiyle de çok yönlü bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Şinasî'nin, gazetenin ve gazeteciliğin taşıdığı toplumsal sorumluluğun bilincinde bir isim olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Şöyle ki; Tercüman-ı Ahvâl'den altı ay gibi kısa bir sürenin sonunda ayrılması sonrası kendi gazetesini çıkarmak istemiş ve kendi matbaasını kurmak için çaba göstermiştir. Bu çabanın ürünü olarak yayımlamaya başladığı Tasvir-i Efkâr'da halkın sorunlarına ve bu sorunlar hakkında kaleme aldığı yazılara yer veren gazetecinin, fikirlerin aktarılmasına dolayısıyla fikir gazeteciliğine verdiği önem anlaşılmaktadır. Bu nedendir ki Tasvir-i Efkâr, topluma dönük yüzüyle, toplumsal sorumluluğun bilincinde bir yayının organı olmuştur.

Şinasi'nin, toplum için çalışan bir gazeteci; Tasvir-i Efkâr'ın ise toplum için yayın yapan bir gazete olduğu sonucuna varılmaktadır. Basılan ilanlardan ücret alınmaması, İstanbul ve diğer eyaletlere ilişkin haberlerin ayrı başlıklar altında verilmesi; gazetede kullanılan abartıdan uzak dil, toplum yararını ilk sıraya koyan Tasvir-i Efkâr'ın önemli özellikleri arasındadır. Tasvir-i Efkâr'ın Türk basın tarihinde, hükûmeti övme amacından uzak, halkı eğitime amacına yakın yapısıyla çok önemli bir yeri olduğu tartışmasız bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Dürder, B., Şairler Edipler Muharrirler. (15. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Ekiz, O.N., Şinasi: Hayatı, Sanatı ve Eserleri. İstanbul: Kastaş Yayınları, 1985.
- Fuat, M., Şinasi. (1.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Günyol, V., Matbuat. *İslam Ansiklopedisi 7.Cilt* içinde (367-380). İstanbul, 1997.
- Hayta, H., Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi: (1278/1862-1286/1869). (Birinci Baskı). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- İnuğur, N., Basın ve Yayın Tarihi. (2.Baskı). İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1982.
- İskit, S., Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları. Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınlarından:2, 1943.
- Koloğlu, O., Osmanlı'dan 21.Yüzyıla Basın Tarihi. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006.
- Koloğlu, O. Osmanlı Dönemi Basının İçeriği. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010.
- Korkmaz, R., Yenileşmenin Tarihi, Sosyo-Kültürel ve Estetik Temelleri, *Türk Edebiyatı Tarihi* 3, s.17-42. editörler. T.S.Halman, O.Horata, Y.Çelik, N.Demir, M.Kalpaklı, R.Korkmaz, M.Ö.Oğuz.(2.Basım). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007.
- Kutlu, Ş., Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi. (İkinci basım). İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981.
- Oral, F.S., Türk Basın Tarihi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi 1728-1922 /1831-1922, (t.y).
- Parlatır, İ., "Şinasi". (Koor: İ. Parlatır). *Tanzimat Edebiyatı* (1. Baskı) içinde (71-126). Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Şapolyo, E.B., Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın. Ankara: Güven Matbaası, 1969.
- Tanpınar, A.H., XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi. (Yay. Haz. A. Uçman). (4.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Topuz, H., 100 Soruda Türk Basın Tarihi. (Birinci baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973.
- Uyguner, M. (Der.), Şinasi (1. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.

KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN SERMAYE YAPISI KARARLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BIST ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Dr. Öğr. Üyesi İlhan ÇAM

Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
İşletme Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-3076-0639

Prof. Dr. Gökhan ÖZER

Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
İşletme Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-3255-998X

ÖZET

Bu çalışma kurumsal sürdürülebilirliğin sermaye yapısı kararları üzerindeki etkisini incelemektedir. Kurumsal sürdürülebilirlik, firma düzeyinde Refinitiv Eikon veri tabanından elde edilen çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim puanları ile ölçülmüştür. Araştırma örneğine Borsa İstanbul'da yer alan ve verilerine ulaşılabilen finans sektörü dışındaki firmalar dâhil edilmiştir. 2008-2020 yılları arasında toplam 55 firmanın ve 283 gözlemin yer aldığı veri seti sabit etkiler ve Driscoll-Kraay dirençli standart hatalar panel veri tahmin yöntemleri ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre firmaların çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim puanları arttıkça kaldıraç düzeyleri de artmaktadır. Bu bulgu kurumsal sürdürülebilirliğin borçlanma üzerindeki pozitif etkisini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal sürdürülebilirlik, Sermaye yapısı, Çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim uygulamaları, Kaldıraç, Borsa İstanbul

THE EFFECT OF CORPORATE SUSTAINABILITY ON CAPITAL STRUCTURE DECISIONS: AN APPLICATION ON BIST

ABSTRACT

This study examines the impact of corporate sustainability on capital structure decisions. Corporate sustainability was measured by company-level environmental, social and corporate governance scores obtained from the Refinitiv Eikon database. The research sample includes firms outside the finance sector, which are traded in Borsa Istanbul and whose data can be

accessed. The data set, which included 55 companies and 283 observations between 2008-2020, was analyzed with fixed effects and Driscoll-Kraay robust standard error panel data estimation methods. According to the findings, as the firms' environmental, social and corporate governance scores increase, their leverage levels also increase. This finding shows the positive effect of corporate sustainability on borrowing decisions.

Keywords: Corporate sustainability, Capital structure, Environmental, social and corporate governance, Leverage, Borsa İstanbul

1. GİRİŞ

Bu yüzyılda, sürdürülebilirlik kavramı, küresel sıcaklık düzeylerinin artması, deniz seviyelerinin yükselmesi, olağanüstü hava koşullarının görülmesi ve çevre kirliliklerin artması ile dünya genelindeki pek çok karar vericinin bir numaralı gündem maddesi hâline gelmiştir. Yeryüzünde daha sağlıklı koşullarda yaşayabilmek ve gelecek nesillere daha yaşanılabilir bir dünya bırakmak için bu alana yoğun bir ilgi görülmektedir.

Hukuka uygunluk ve etik kriterler çerçevesinde sosyal, ekonomik ve çevresel iyileştirmelerin bir sinerji içerisinde yönetilmesi ve bu süreçlerin kurumsal refaha katkı sağlaması olarak ifade edilebilecek kurumsal sürdürülebilirlik, uzun vadeli bakış açısıyla çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim uygulamaları çerçevesinde genel riskin azaltılmasını hedeflemektedir (Cantino vd., 2017). Bu noktada, firmalar nezdindeki çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim uygulamaları ile ilgili bilgilerin paylaşılması farklı paydaş gruplarına fayda sağlamaktadır. Örneğin, çevresel uygulamalar ile ilgili bilgilerin gönüllü olarak açıklanması ürün güvenliği hakkında müşterilere güvence sağlamaktadır, toplumlar kurumsal vatandaşlık girişimlerine katkı sağlayan firmalardan daha fazla yarar sağlamaktadırlar ve son olarak çalışanlar ise daha iyi kurumsal yönetim uygulamalarına sahip firmalardan faydalanmaktadırlar (Houqe vd., 2020).

Sermaye yapısı firmaların yatırımlarını ve faaliyetlerini finanse ederken kullandıkları finansman kaynaklarının karmasını ifade etmektedir. Özellikle bu kaynaklar arasından firmalar ya borçlanma yolunu tercih edeceklerdir ya da öz sermaye olarak ifade edilen kendi iç kaynaklarından veya ortaklarından elde ettikleri fonlarla finansman yolunu tercih edeceklerdir. Bu noktada firmanın hangi finansman kaynağını tercih etmesinin firma değeri üzerinde daha anlamlı etkiler oluşturabileceği üzerinde pek çok teori geliştirilmiştir. Bu teorilerin temeli, finansman kararlarının firma değeri üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını ileri süren Modigliani ve Miller'ın (1958) ilintisizlik teorisine dayanmaktadır. İlintisizlik teorisinden

sonraki bütün teoriler bu teoriye eleştiri olarak ortaya çıkmış ve teorinin en büyük varsayımı olan mükemmel piyasa koşullarının gerçek durumda geçerli olmadığını ve dolayısıyla sermaye yapısı kararlarının firma değeri üzerinde etkili olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Örneğin Kraus ve Litzenberger (1973) finansal sıkıntı ve iflas maliyetlerini, Jensen ve Meckling (1976) vekâlet maliyetlerini, Myers (1984) ve Myers ve Majluf (1984) bilgi asimetrisi ve ters seçim maliyetlerini ve Baker ve Wurgler (2002) ise hisse senedi piyasası zamanlama davranışı ile ilgili maliyetleri dikkate alarak sermaye yapısı teorilerini geliştirmişlerdir. Araştırmacılar maliyetleri ve piyasa bozukluklarını dikkate alarak sermaye yapısı kararlarının firma değeri üzerinde etkili olabileceğini ve dolayısıyla bu kararların firma içerisindeki önemli kararlardan olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bu çalışmada Refinitiv Eikon veri tabanından elde edilen çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim puanları ile ölçülen kurumsal sürdürülebilirliğin kaldıraç ile ölçülen sermaye yapısı kararları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kurumsal sürdürülebilirliğin, vekâlet maliyetlerini ve bilgi asimetrisini azaltarak ve kurumsal itibarı artırarak borçlanma maliyetlerini düşürmesinden (Houque vd., 2020) ve firmaların riskliliklerinin azaltılmasında bir risk azaltıcı faktör olarak etkili olmasından (Cantino vd., 2017) dolayı, çalışmada kurumsal sürdürülebilirlik düzeyi yüksek olan firmaların sermaye yapılarında daha fazla borçlanmayı tercih edebilecekleri ileri sürülmüştür.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Kurumsal sürdürülebilirlik, kurumsal sosyal sorumluluk ve çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim uygulamaları (ESG)¹ birbirlerine yakın anlamda kullanılan ve genel olarak firmaların faaliyetlerinde, öncelikleri kârlılık olmadan, çevrelerine ne kadar duyarlı olduklarını ifade eden kavramlardır. Literatürde bu uygulamaların firmaların sermaye yapısı kararlarını nasıl etkilediği ile ilgili çok fazla çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Bu çalışmalardan birisi Grabinska vd. (2021) tarafından Polonya'daki ileri teknoloji firmaları üzerinde yürütülen çalışmadır. Araştırmacılar, kurumsal sosyal sorumluluğun sermaye yapısı üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, kurumsal sosyal sorumluluk bileşenlerinden insan boyutunun kaldıraç üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu göstermişlerdir. Türkiye'deki firmalar üzerinde yürütülen bir çalışmada ise İskenderoğlu vd. (2018) 2005-2013 yılları arasındaki örneklem dönemi kapsamında BİST kurumsal yönetim endeksinde yer alan imalat sanayi sektöründeki

¹ Çalışmanın bundan sonrasında Çevresel, Sosyal ve Kurumsal Yönetim uygulamaları, bu ifadenin İngilizce karşılığının baş harfleri olan ESG kısaltması ile gösterilecektir.

firmaların endekse dâhil olmaları durumundaki sermaye yapılarını incelemişlerdir. Araştırmacıların elde ettikleri bulgulara göre imalat sanayindeki firmalar BİST kurumsal yönetim endeksine dâhil olduktan sonra kaldıraç düzeylerini artırmaktadırlar.

Diğer taraftan, literatürde ESG'nin finansman maliyetlerini nasıl etkilediği ile ilgili çalışmaların yoğun olduğu görülmektedir. Aşağıda ESG'nin borçlanma ve öz sermaye maliyetleri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar sıralanmıştır.

El Ghouli vd. (2011) ABD'deki firmalar üzerinde kurumsal sosyal sorumluluğun öz sermaye maliyeti üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmacılar daha iyi kurumsal sosyal sorumluluk puanına sahip olan firmaların daha düşük öz sermaye maliyetine sahip olduklarını göstermişlerdir.

Cooper ve Uzun (2015), kurumsal sosyal sorumluluk ile borç finansmanının maliyeti arasındaki ilişkiyi 2006-2013 yılları arasında ABD'de tüm sektörlerdeki firmalar üzerinde incelemişlerdir. Araştırmacıların elde ettikleri bulgulara göre, güçlü kurumsal sosyal sorumluluk düzeyine sahip firmalar daha düşük borçlanma maliyetine sahip olmaktadır.

Houque vd. (2020) firmaların ESG performanslarının borçlanma maliyetleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmacılar 2008-2015 yılları arasında 41 ülkeden toplam 18.950 gözlemden oluşan bir örneklem üzerinde yürüttükleri araştırmalarında, firmaların ESG performansları ile borçlanma maliyetleri arasında anlamlı bir negatif ilişki elde etmişlerdir.

Eliwa vd. (2021) 15 Avrupa ülkesindeki finans sektörü dışındaki firmalar üzerinde yürüttükleri çalışmalarında, daha güçlü ESG performansına sahip firmaların daha düşük borç maliyetine sahip olmalarından dolayı, borç veren kurumların hem ESG performansına hem de ESG bilgilerinin paylaşılmasına değer verdikleri ve ESG bilgilerini kredi kararlarına entegre ettikleri bulgusuna ulaşmışlardır.

Apergis vd. (2022) Amerika'daki S&P500 şirketleri üzerinde ESG puanları ile borçlanma maliyetleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmacıların elde ettikleri bulgulara göre ESG puanları düşük olan firmalar, temerrüt olasılıklarını artıran faktörlerle ilgili yükümlülükler daha fazla maruz kaldıkları için daha riskli olarak kabul edilmektedirler. Bu yüzden yüksek ESG puanlarına sahip olan firmaların borçlanma maliyetleri de düşük olmaktadır.

Nyström ve Skog (2022) İskandinav firmalarının ESG performanslarının borç maliyetleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 2015-2020 yıllarını kapsayan örneklem üzerinde yaptıkları analizlerde ESG performansı ile borç maliyeti arasında negatif bir ilişki bulmuşlardır.

Gigante ve Manglaviti (2022) ise Refinitiv'in ESG puanları ve sharp regresyon süreksizliği tasarımını kullanarak, 2018-2020 döneminde Avrupa'daki finansal olmayan şirketlerin borçlanma maliyetleri ile ESG puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulamamışlardır.

3. METODOLOJİ

3.1. Örneklem

Çalışmanın örneklemini, Borsa İstanbul'da halka açık olarak işlem gören finans sektörü dışındaki firmalardan meydana gelmektedir. Firmalara ait finansal tablo bilgilerine ve ESG verilerine Refinitiv Eikon veri tabanından ulaşılmıştır. Refinitiv firması her halka açık firma için ESG verisi toplamamasından dolayı, örnekleme ESG verilerine eksiksiz bir şekilde ulaşılabilen firmalar yer almıştır. Sonuç olarak örnekleme 2008-2020 yılları arasında toplam 55 firma yer almıştır.

3.2. Araştırma Modeli

Kurumsal sürdürülebilirliğin sermaye yapısı kararları üzerindeki etkisini inceleyebilmek amacıyla aşağıdaki model kurulmuştur.

$$KALDIRAC_{it} = \alpha + \beta_1 ESG_{it} + \beta_2 KARLILIK_{it} + \beta_3 TOBIN_{it} + \beta_4 BUYUKLUK_{it} + \beta_5 VARLIK_{it} + \beta_6 COVID_{it} + \varepsilon_{it}$$

Modeldeki $KALDIRAC_{it}$ değişkeni, sermaye yapısını ölçen kaldıraç değişkenidir. ESG_{it} ise firmaların kurumsal sürdürülebilirlik düzeylerini ölçen bağımsız değişkendir. Çalışmada Economidou vd. (2022), Qureshi vd. (2020) ve Rajesh ve Rajendran (2020) gibi önceki çalışmalar takip edilerek, kurumsal sürdürülebilirlik firmaların ESG puanları ile ölçülmüştür. Ayrıca sermaye yapısı üzerindeki diğer firmaya özgü özellikleri kontrol edebilmek amacıyla, Frank ve Goyal (2009) takip edilerek, araştırma modeline kârlılık, Tobin q oranı, büyüklük ve varlık yapısı değişkenleri kontrol değişkeni olarak eklenmiştir. Son olarak pandemi krizinin firma dinamikleri üzerindeki diğer kontrol edilemeyen etkilerini dikkate alabilmek için de COVID değişkeni modele eklenmiştir.

Değişkenler ile ilgili ayrıntılı tanımlara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Çizelge 1. Değişkenlerin Tanımları ve Açıklamaları

Değişkenler	Değişkenlerin Açıklamaları
KALDIRAÇ	Kaldıraç = Toplam Borçlar / Toplam Varlıklar
ESG	Kurumsal Sürdürülebilirlik = Refinitiv ESG puanı
KARLILIK	Kârlılık = Net Kâr / Toplam Varlıklar
BUYUKLUK	Büyüklik = Toplam varlıkların doğal logaritması
TOBIN	Piyasa Değeri/Defter Değeri Oranı = (Toplam varlıklar - Öz kaynaklar + Piyasa Değeri) / Toplam Varlıklar
VARLIK	Varlık Yapısı = Net Maddi Duran Varlıklar / Toplam Varlıklar

Tablo 2’de değişkenlere ilişkin ortalama, standart sapma, medyan, minimum ve maksimum değerleri sunulmuştur.

Çizelge 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem S.	Ortalama	St. Sapma	Medyan	Minimum	Maksimum
KALDIRAÇ	283	0,596	0,182	0,633	0,080	0,967
ESG	283	47,69	20,53	50,21	2,567	92,55
KARLILIK	283	0,075	0,064	0,066	-0,075	0,332
TOBIN	283	1,569	0,831	1,353	0,683	5,515
BUYUKLUK	283	23,06	0,969	23,12	20,80	25,42
VARLIK	283	0,295	0,167	0,286	0,001	0,715

Tablo 3’de ise korelasyon tablosu raporlanmıştır. Tablo 3’e göre kaldıraç ve ESG arasında pozitif bir korelasyon söz konusudur. Ayrıca VIF değerlerine göre araştırma modelinde herhangi bir doğrusal bağlantı problemi söz konusu değildir.

Çizelge 3. Korelasyon Matrisi

	1	2	3	4	5	6	VIF	
KALDIRAÇ	1	1,000						
ESG	2	0,317***	1,000				1,20	
KARLILIK	3	-0,497***	-0,298***	1,000			1,35	
TOBIN	4	0,052	-0,102*	0,423***	1,000		1,54	
BUYUKLUK	5	0,026	0,277***	-0,277***	-0,460***	1,000	1,47	
VARLIK	6	0,099*	-0,082	-0,059	0,072	0,183***	1,000	1,11

*** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$.

4. AMPİRİK SONUÇLAR

Araştırma modelinin panel veri analizi ile elde edilen sonuçları Tablo 4 ve Tablo 5’de sunulmuştur. Tablo 4’de bağımsız değişkenler cari değerleri ile kullanılırken, Tablo 5’de ise bağımsız değişkenler bir dönem gecikmeleri ile analize dâhil edilmişlerdir. Daha açık ifade etmek gerekirse örneğin Tablo 4’de bağımlı değişkenlerin 2020 yılı verisi bağımsız

değişkenlerin 2020 yılı verisi ile eşleştirilmişken, Tablo 5’de bağımlı değişkenlerin 2020 yılı verisi bağımsız değişkenlerin 2019 yılı verisi ile eşleştirilmiştir. Tablo 5’de bağımsız değişkenlerin gecikmelerinin alınmasının sebebi, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki eşzamanlılık yanlılığı (*simultaneity bias*) olarak ifade edilen ve içsellik (*endogeneity*) problemine neden olan problemin ortadan kaldırılmasıdır. Eşzamanlılık, bağımsız değişkeninin bağımlı değişkeni ve aynı şekilde bağımlı değişkenin de bağımsız değişkeni etkileyebildiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca tablolardaki Sütun (1)’de modeller sabit etkiler panel veri yöntemi ile analiz edilmişken, Sütun 2’de ise modeller Driscoll-Kraay dirençli standart hatalar panel veri tahmin yöntemi ile analiz edilmişlerdir. Bu yöntem, analiz modellerinde otokorelasyon, yatay kesitsel bağımlılık ve değişen varyans problemlerinin varlığı durumunda tutarlı sonuçların elde edilebilmesini sağlamaktadır (Hoechle, 2007).

Çizelge 4. Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Sermaye Yapısı Analiz Sonuçları

DEĞİŞKENLER	Kaldıraç	
	(1)	(2)
ESG	0,0013*** (2,63)	0,001*** (3,38)
KARLILIK	-1,235*** (-10,32)	-1,235*** (-9,95)
TOBIN	0,044*** (3,29)	0,044*** (3,19)
BUYUKLUK	0,044*** (3,07)	0,044*** (3,09)
VARLIK	-0,016 (-0,14)	-0,016 (-0,14)
COVID	-0,039** (-2,52)	-0,039*** (-4,02)
Sabit Terim	-0,556* (-1,71)	-0,556 (-1,50)
Gözlem S.	283	283
Firma S.	55	55
R – kare	0,862	0,862
F – değeri	23,52***	4354***

Parantez içerisindeki değerler t-istatistik değerleridir. *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$.

Elde edilen bulgular birlikte değerlendirilecek olursa, hem sabit etkiler hem de Driscoll-Kraay yöntemine göre kurumsal sürdürülebilirliğin göstergesi olan ESG puanları kaldıraç değişkenini pozitif etkilemektedir. Örneğin Tablo 4, Sütun 1’e göre ESG değişkeninin katsayısı 0,0013 olarak elde edilmiştir ve bu değer %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Tablo 5’de görüldüğü üzere, ESG değişkeninin bir dönem gecikmesi alındığında da katsayı değerinin

yaklaşık olarak aynı elde edildiği görülmüştür. Bu bulgulara göre, ESG puanı ile ölçülen kurumsal sürdürülebilirlik düzeyi arttıkça, firmalar sermaye yapısı kararlarında daha fazla borçlanma yolunu tercih etmektedirler.

Çalışmada elde edilen ampirik bulgular önceki çalışmaların bulgularıyla tutarlıdır. Polonya'daki firmalar üzerinde analizlerini gerçekleştiren Grabinska vd. (2021) ve Türkiye'deki firmalar üzerinde analizlerini gerçekleştiren İskenderoğlu vd. (2018) kurumsal sürdürülebilirliğin kaldıraç üzerinde pozitif etkisi olduğunu göstermişlerdir. Bu bulgular teorik beklentiyle de uyumludur. Örneğin El Ghouli vd. (2011) kurumsal sürdürülebilirlik anlayışı çerçevesinde, çalışan ilişkilerinin, çevre politikalarının ve ürün stratejilerinin geliştirilmesine yapılan yatırımların, firmaların finansman maliyetlerini düşürme noktasında önemli katkılarından olduğunu ileri sürmektedirler. Zheng (2014) kurumsal sürdürülebilirliğin sermaye piyasası verimsizliklerini azalttığını ve finansal sıkıntıların üstesinden gelinmesinde kolaylıklar sağladığını göstermiştir. Ayrıca Nyström ve Skog (2022)'a göre ise, kreditorler ESG performansları yüksek olan firmaları daha düşük borç maliyeti talep ederek ödüllendirmektedirler. Böylelikle firmalar ESG performanslarını iyileştirerek borç finansman maliyetlerini azaltabilecekler ve sermaye yapılarında borçlanmaya daha fazla ağırlık vereceklerdir.

Çizelge 5. Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Sermaye Yapısı Analiz Sonuçları

DEĞİŞKENLER	Kaldıraç	
	(1)	(2)
LI.ESG	0,0011* (1,93)	0,001* (1,79)
LI.KARLILIK	-1,241*** (-9,14)	-1,241*** (-11,56)
LI.TOBIN	0,038** (2,59)	0,038** (2,47)
LI.BUYUKLUK	0,051*** (3,13)	0,051*** (3,29)
LI.VARLIK	-0,163 (-1,29)	-0,163 (-0,83)
COVID	-0,031* (-1,85)	-0,031*** (-4,82)
Sabit Terim	-0,657* (-1,80)	-0,657 (-1,64)
Gözlem S.	227	227
Firma S.	39	39
R – kare	0,859	0,859
F – değeri	25,89***	14128***

Parantez içerisindeki değerler t-istatistik değerleridir. *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$.

5. SONUÇ

Kurumsal sürdürülebilirlik, firmaların faaliyetlerinde, öncelikleri kârlılık olmadan, çevrelerine ve insanlığa ne kadar duyarlı olduklarını ifade eden bir kavramdır. Literatürde bu uygulamaların firmaların sermaye yapısı kararlarını nasıl etkilediği ile ilgili çok fazla çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Bu çalışmada kurumsal sürdürülebilirliğin sermaye yapısı kararları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kurumsal sürdürülebilirlik, firma düzeyinde Refinitiv Eikon veri tabanından elde edilen ESG puanları ile ve sermaye yapısı ise kaldıraç ile ölçülmüştür. Çalışmanın örnekleme, Borsa İstanbul'da halka açık olarak işlem gören finans sektörü dışındaki firmalardan meydana gelmektedir. Örnekleme 2008-2020 yılları arasında toplam 55 firma yer almıştır. Hem sabit etkiler hem de Driscoll-Kraay dirençli standart hatalar panel veri tahmin yöntemleri ile yapılan analizler sonucunda, kurumsal sürdürülebilirlik düzeyi arttıkça firmaların sermaye yapısı kararlarında daha fazla borçlanma yolunu tercih ettikleri görülmüştür. Bu bulgulara göre, kurumsal sürdürülebilirliğin vekâlet maliyetlerini ve bilgi asimetrisini azaltarak ve kurumsal itibarı artırarak borçlanma maliyetlerini düşürmesinden (Houqe vd., 2020) ve firmaların riskliliklerinin azaltılmasında bir risk azaltıcı faktör olarak etkili olmasından (Cantino vd., 2017) dolayı, kurumsal sürdürülebilirlik düzeyi yüksek olan firmalar sermaye yapılarında daha fazla borçlanmayı tercih etmektedirler.

KAYNAKÇA

- Apergis, N., Poufinas, T., & Antonopoulos, A. (2022). ESG scores and cost of debt. *Energy Economics*, 112, 106186.
- Baker, M., & Wurgler, J. (2002). Market timing and capital structure. *The Journal of Finance*, 57(1), 1-32.
- Cantino, V., Devalle, A., & Fiandrino, S. (2017). ESG sustainability and financial capital structure: Where they stand nowadays. *International Journal of Business and Social Science*, 8(5), 116-126.
- Cooper, E. W., & Uzun, H. (2015). Corporate Social Responsibility and the Cost of Debt. *Journal of Accounting & Finance*, 15(8), 11-29.
- Economidou, C., Gounopoulos, D., Konstantios, D., & Tsiritakis, E. (2022). Is sustainability rating material to the market?. *Financial Management*. DOI: 10.1111/fima.12406.
- El Ghoul, S., Guedhami, O., Kwok, C. C., & Mishra, D. R. (2011). Does corporate social responsibility affect the cost of capital?. *Journal of banking & finance*, 35(9), 2388-2406.

- Eliwa, Y., Aboud, A., & Saleh, A. (2021). ESG practices and the cost of debt: Evidence from EU countries. *Critical Perspectives on Accounting*, 79, 102097.
- Frank, M. Z., & Goyal, V. K. (2009). Capital structure decisions: which factors are reliably important?. *Financial management*, 38(1), 1-37.
- Gigante, G., & Manglaviti, D. (2022). The ESG effect on the cost of debt financing: A sharp RD analysis. *International Review of Financial Analysis*, 84, 102382.
- Grabinska, B., Kedzior, D., Kedzior, M., & Grabinski, K. (2021). The impact of CSR on the capital structure of high-tech companies in Poland. *Sustainability*, 13(10), 5467.
- Hoechle, D., (2007), “Robust Standard Errors for Panel Regressions with Cross-Sectional Dependence”, *Stata Journal*, 7 (3), 281.
- Houqe, M. N., Ahmed, K., & Richardson, G. (2020). The effect of environmental, social, and governance performance factors on firms’ cost of debt: International evidence. *The International Journal of Accounting*, 55(03), 2050014.
- İskenderoğlu, Ö., Akdağ, S., & Saygin, O. (2018). İmalat Sanayi İşletmelerinde Kurumsal Yönetim Uygulamasının Sermaye Yapısı Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (52), 1-16.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics* 3, 305–360.
- Kraus, A., & Litzenberger, R. (1973). A state-preference of optimal capital structure and corporate debt capacity. *Journal of Finance*, 33, 45-63.
- Modigliani, F., & Miller, M. H. (1958). The cost of capital, corporation finance and the theory of investment. *The American economic review*, 48(3), 261-297.
- Myers, S. C. (1984). The Capital Structure Puzzle. *The Journal of Finance*, 39(3), 574-592.
- Myers, S. C., & Majluf, N. S. (1984). Corporate financing and investment decisions when firms have information that investors do not have. *Journal of financial economics*, 13(2), 187-221.
- Nyström, K., & Skog, E. (2022). ESG and the Cost of Debt: Evidence from the Nordic countries. Bachelor thesis. University of Gothenburg. <https://hdl.handle.net/2077/72354>.
- Qureshi, M. A., Kirkerud, S., Theresa, K., & Ahsan, T. (2020). The impact of sustainability (environmental, social, and governance) disclosure and board diversity on firm value: The moderating role of industry sensitivity. *Business Strategy and the Environment*, 29(3), 1199-1214.

- Rajesh, R., & Rajendran, C. (2020). Relating environmental, social, and governance scores and sustainability performances of firms: An empirical analysis. *Business Strategy and the Environment*, 29(3), 1247-1267.
- Zheng, Y. (2014). Corporate Social Responsibility, Capital Structure and Product Market Performance. In *Academy of Management Proceedings* (Vol. 2014, No. 1, p. 17598). Briarcliff Manor, NY 10510: Academy of Management.

DOES 'COMPETITIVE EXCHANGE RATE' REALLY INCREASE EXPORTS? EXAMPLE OF TURKIYE

Dr. Sacit SARI

Munzur University, – 0000-0002-1305-5727

ABSTRACT

Political, social, and economic ties between nations have considerably increased as a result of globalization. In the context of economy, there has been an increase in the flows of goods, services, capital and labor. Exchange rate, which is expressed as the value of a country's currency in terms of foreign currency, is a variable that has significant effects on economic units. While the exchange rate influences consumer consumption, saving, and investment decisions, it is the primary predictor of company outputs such as production level, location, and target group. Exchange rate variable at the macro level, it affects the main macro variables such as foreign trade, national product, and inflation through the pass-through effect. There are fixed and flexible exchange rate systems in determining the exchange rates. Flexible exchange rate system has been established in the Turkish economy, where the value of the exchange rate is set by market dynamics, and there has been a major increase in exchange rates (depreciation of the local currency) in recent years. Policymakers base their decisions on an export-oriented production economy. In this context, it is intended to pursue an internationally competitive foreign trade policy by keeping the domestic currency's value low. (competitive exchange rate). Within the scope of this study, the relationship between exports in the Turkish economy and the dollar rate and reel exchange rate added to the model representing the exchange rate is examined with monthly data between 2013:01 and 2023:01. The Fourier KPSS unit root test was used to assess the stationarity of the variables. The Fourier Shin test was used to examine the cointegration relationship between the series, which became stationary when their first difference was taken. According to the DOLS result, a 1% increase in the exchange rate increases exports by approximately 0.20% in the long-term. The Granger causality test was used to investigate the causal linkages between the series. A one-way causality relationship was found between the series, from the exchange rate to the export variable.

Keywords: Exchange rate, Export, Cointegration test, Turkish Economy

‘REKABETÇİ KUR’ İHRACATI GERÇEKTEN ARTIRIYOR MU? TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ÖZET

Küreselleşmenin artmasıyla beraber ülkeler arasındaki siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkiler önemli düzeyde artmıştır. Ekonomi bağlamında mal, hizmet, sermaye ve emek akımlarında

artışlar meydana gelmiştir. Bir ülke parasının yabancı para birimi cinsinden değeri olarak ifade edilen döviz kuru ekonomik birimler üzerinde önemli etkileri olan bir değişken konumundadır. Döviz kuru hane halklarının tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarını etkilerken, firmaların ise üretim düzeyi, yeri ve kitlesi gibi çıktılarının temel belirleyicisi konumunda bulunmaktadır. Döviz kuru değişkeni makro düzeyde ise başta dış ticaret olmak üzere milli hâsıla ve geçiş etkisi kanalıyla enflasyon gibi temel makro değişkenleri etkilemektedir. Ekonomide önemli değişken konumunda bulunan döviz kurlarının belirlenmesinde sabit ve esnek döviz kuru sistemleri bulunmaktadır. Döviz kurunun değerinin piyasa dinamikleri tarafından belirlendiği esnek döviz kuru sisteminin uygulandığı Türkiye ekonomisinde son dönemlerde hızlanmak üzere döviz kurlarında önemli düzeyde artışlar (yerli paranın değer kaybetmesi) yaşanmıştır. Politika yapıcılar ihracat odaklı üretim ekonomisi temelinde politikalar geliştirmektedirler. Bu kapsamda yerli paranın değeri düşük tutularak (rekabetçi kur) uluslararası düzeyde rekabetçi bir dış ticaret politikası izlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında Türkiye ekonomisinde ihracat ile döviz kurunu temsilen modele ilave edilen dolar kuru ve reel döviz kuru arasındaki ilişki 2013:01 ile 2023:01 arası aylık verilerle incelenmektedir. Değişkenlerin durağanlıkları Fourier KPSS birim kök testiyle sınanmıştır. Birinci farkları alınca durağanlaşan seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Fourier Shin testi yardımıyla sınanmıştır. Uzun dönemde eş bütünleşik çıkan serilerde, döviz kurunda meydana gelen %1'lik artış ihracatı yaklaşık olarak % 0.20 oranında artırmaktadır. Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri Granger nedensellik testiyle incelenmiştir. Seriler arasında döviz kurundan ihracat değişkenine olmak üzere tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir

Anahtar Kelimeler: Döviz kuru, İhracat, Eşbütünleşme testi, Türkiye Ekonomisi

1. INTRODUCTION

Developments in the field of transportation and communication together with increases in the level of technology have accelerated social, cultural and economic relations between countries. In the economic context, there has been a significant increase in international flows of goods, services and capital. This situation, which is explained by the phenomenon of globalization, has increased the interdependence of countries. As Aytakin and Ucan (2022) state, globalization has led to an increase in international trade and the transformation of world economies into a single market. Foreign currencies are generally defined as foreign exchange, while the exchange rate is defined as the value of domestic currency against foreign currency. Foreign exchange, and hence the exchange rate, is an important variable due to its use in international trade activities and its effects on the overall economy and its units. Sweidan (2013) argues that the effects of exchange rates on the economy consist of two main channels: aggregate demand and aggregate supply. He stated that the effect through the aggregate demand channel would occur through an increase in exchange rates that would increase the price of foreign goods relative to domestic goods and increase the country's exports and thus net foreign trade. At this point, as Abeysinghe and Yeok (1998) emphasize, if the use of imported inputs in the export goods of the country is high, the effect of exchange rate changes on exports will be limited. Sweidan (2013) emphasizes that the effect through the aggregate supply channel will occur by increasing the cost of production or the cost of imports and intermediate inputs.

There are basically two approaches to the determination of exchange rates: the fixed exchange rate system and the flexible exchange rate system. The 1980s in the Turkish economy was a period in which export-oriented and export-incentivizing policies were developed. Accordingly, the exchange rate started to be adjusted daily against major currencies (Gul and Ekinci, 2006). The 1980-1989 period was characterized by frequent devaluations (devaluation of the domestic currency) (Aktas, 2010). In the period between 1989 and 1999, a controlled flexible exchange rate system was implemented. Since 2001, a flexible exchange rate system limited by Central Bank interventions has been implemented (Aytekin and Ucan, 2022). In 1973, the collapse of the Bretton-Woods system led to increased volatility and uncertainty in exchange rates (Altın and Süslü, 2017). This has paved the way for an increase in the impact of exchange rates on the economy. Due to the significant impact of exchange rates on key macro variables such as exports, imports, trade balance, tourism revenues and inflation, it is important to understand the impact of exchange rates on the economy. The appreciation of the exchange rate (depreciation of the domestic currency) is expected to increase the competitiveness of the country's economy as a result of increased exports, thus reducing the foreign trade deficit, improving the balance of payments and ultimately contributing positively to economic growth and development processes (Ay and Ozsahin, 2007). It is known that foreign trade contributes positively to the growth and development processes of national economies. At this point, the Chinese economy can be shown as an example. According to data from the Ministry of Commerce, China accounted for more than 15% of world exports in 2021, generating export revenues of 3.36 trillion dollars (Ministry of Commerce, 2022). A fixed exchange rate system is applied in the Chinese economy. By keeping the value of the Chinese currency low against major currencies, China gains competition in international trade and accelerates its economic growth and development by increasing its foreign trade share.

In the Turkish economy, which is the subject of this study, a flexible exchange rate system with intervention by policy makers is in place. As can be seen in Figure 1, the exchange rate (dollar exchange rate), which has been quite stable for a long period, has increased significantly in recent periods.

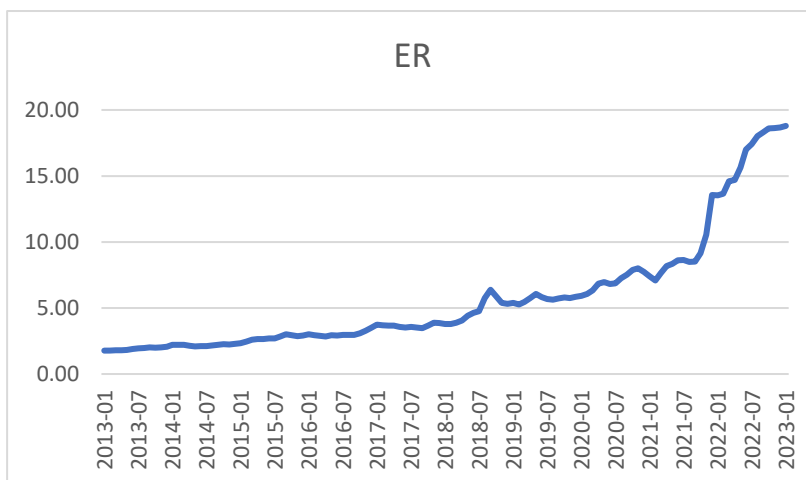

Figure 1: The value of the dollar exchange rate between 2013 and 2023 (Source: Central Bank)

Turkish policymakers are trying to develop a production and employment-oriented economic model with a low domestic currency policy, which they call the 'competitive exchange rate'. By keeping policy interest rates low, the economic management tries to depreciate the domestic currency by leaving exchange rates to fluctuate, thereby gaining competitiveness in foreign trade, reducing imports due to rising prices, and increasing production and economic growth by generating foreign trade surpluses. Indeed, as can be seen in Figure 2, exports in the Turkish economy have been increasing steadily starting from the period of pandemic conditions.

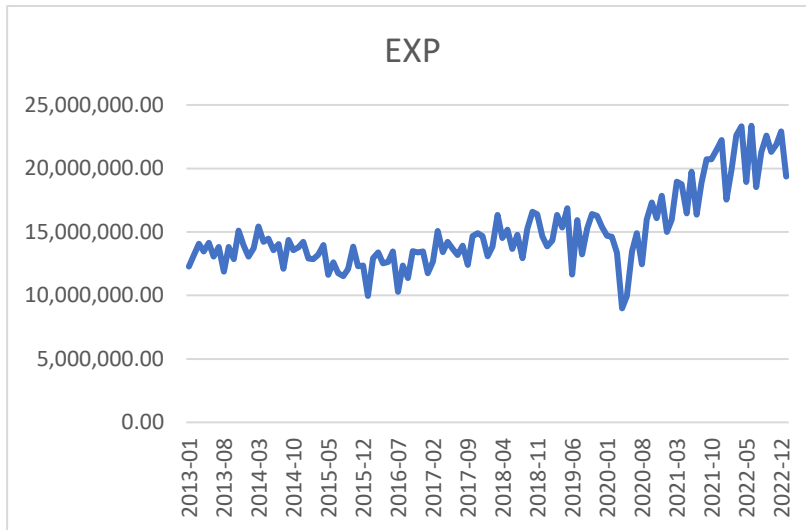

Figure 2: The Course of Exports in the Turkish Economy (Source: Central Bank)

Within the scope of this study, the relationship between exchange rate and exports in 2013:01 and 2023:01, the period when exchange rate fluctuations started in the Turkish economy, is analyzed by Fourier methods. The study focuses only on the effect of both the nominal exchange rate and the real effective exchange rate on exports. The expected contributions of the study to the literature are as follows. The study analyzes the effect of both nominal and real exchange rates on exports. To the best of our knowledge, this is the first study to investigate the export-exchange rate relationship using the Fourier approach. After the introduction, the study continues with the literature review section where the results of the studies conducted on the relevant topic are presented, and the data set and methodology section where the data set and the methods used are introduced. The study will be completed with the findings and conclusion and policy recommendation sections.

2. LITERATURE REVIEW

A proper understanding of the effects of exchange rates on the economy is essential for the success of the policies to be developed. In this context, the relationship between exchange rates and foreign trade components has been widely studied in theory. In this section, the results of some of these studies will be presented.

Abeysinghe and Yeok (1998) examined the effects of exchange rate changes on exports in the Singapore economy. They stated that the effect will be weak if the intermediate goods in export goods consist of a high proportion of imported inputs.

Zhang (2001) analyzed the relationship between exchange rate and exports in the Chinese economy for the period 1981-1993. The results showed that exchange rate reform was one of the most influential factors in China's long-term export growth and caused export supply to respond significantly.

Karagoz and Doğan (2005) analyzed the relationship between real effective exchange rate, exports and imports in the Turkish economy for the period between 1995:01 and 2004:06. The authors find that there is no long-run relationship between the variables and there is no causality relationship from the exchange rate to the related variables.

Gul and Ekinci (2006) examined the relationship between the real exchange rate and export-import in the Turkish economy for the period between 1990:01-2006:08 using the Granger causality test approach. It is concluded that there is a unidirectional Granger causality relationship between the long-run cointegrated series from exports and imports to the real exchange rate.

Aktas (2010) analyzed the relationship between exports, imports and real exchange rate in the Turkish economy for the period between 1989:01 and 2008:04 with quarterly data using VAR analysis. Stating that the series are cointegrated in the long run, the author concluded that changes in the real exchange rate have no effect on exports and imports, while the export variable is affected by changes in imports.

Sweidan (2013) investigated the relationship between exchange rate, exports and imports in Jordanian economy between 1976 and 2009 using ARDL bounds test approach. The author stated that there is a long-run relationship between the series, but the exchange rate affects the related variables only in the short run.

Genc and Artar (2014) investigated the relationship between real effective exchange rate, exports and imports in 22 developing countries using Panel data methods. The results of the analysis showed that there is a long-run relationship between the related variables.

Nyeadi et al., (2014) examined the effect of exchange rate on exports for the Ghanaian economy for the period between 1990 and 2012 using the OLS method. They concluded that exchange rate has no significant effect on exports.

Altın and Süslü (2017) investigated the relationship between exchange rate, exports and imports in the Turkish economy with Toda-Yamamoto causality test using quarterly data for the period between 1989:01 and 2016:03. The results of the analysis show that there is no causality relationship between the relevant variables.

Yurtoğlu (2017) analyzed the relationship between the real exchange rate and exports in the Turkish economy for the period between 1997:01 and 2015:06 using Granger causality analysis. Stating that the relevant series are cointegrated, the author concluded that there is no causality relationship between the variables.

Bozdan et al., (2018) analyzed the relationship between exchange rates, exports and imports for the period between 2010 and 2017 with monthly data on the Turkish economy using the ARDL bounds test approach. The results of the analysis show that the series are cointegrated in the long run and there is no causality relationship between them.

Ozçelik and Uslu (2019) analyzed the relationship between the real exchange rate and foreign trade components in the Turkish economy for the period between 2003 and 2016 using the VAR method. While there is a weak relationship between imports and the real exchange rate, there is a strong relationship between exports and the real exchange rate, and Granger causality analysis reveals that there is only unidirectional causality from imports to exports.

Aytekin and Uçan (2022) examined the relationship between exchange rate, inflation, exports and imports in the Turkish economy for the period between 2004:01 and 2019:12. The authors state that the series are cointegrated in the long run and that the exchange rate and imports are Granger causes of exports, while there is no causality relationship between the exchange rate and imports.

3. DATASET AND METHODOLOGY

Within the scope of this study, the relationship between exchange rate and exports will be analyzed by time series methods with monthly data between 2013:01 and 2023:01 in the Turkish economy. In this context, U.S. dollar selling rate and total export data representing the nominal exchange rate are added to the model. In order to test the robustness of the results of the analysis, the effect of the real effective exchange rate on exports is also analyzed. Defining the real effective exchange rate will be useful for understanding the model. The nominal effective exchange rate is the weighted average value of the Turkish lira relative to a basket of currencies of countries that are important partners in Turkey's foreign trade. The real effective exchange rate is obtained by adjusting the nominal exchange rate for relative price effects (Central Bank, 2023). The relatively high real effective exchange rate indicates that the domestic currency appreciates against foreign currencies. Indeed, Figure-3 shows that the depreciation of the domestic currency in the Turkish economy is evident from the course of the real effective exchange rate. In this context, the models established within the study are determined as follows.

$$\text{Model 1: } \overline{LIHR} = \beta_0 + \beta_1 LKUR + \mu_t$$

$$\text{Model 2: } \overline{LIHR} = \delta_0 + \delta_1 LRX + \varepsilon_t$$

While the first model analyzes the effect of nominal exchange rate on exports, the second model analyzes the effect of real effective exchange rate on exports.

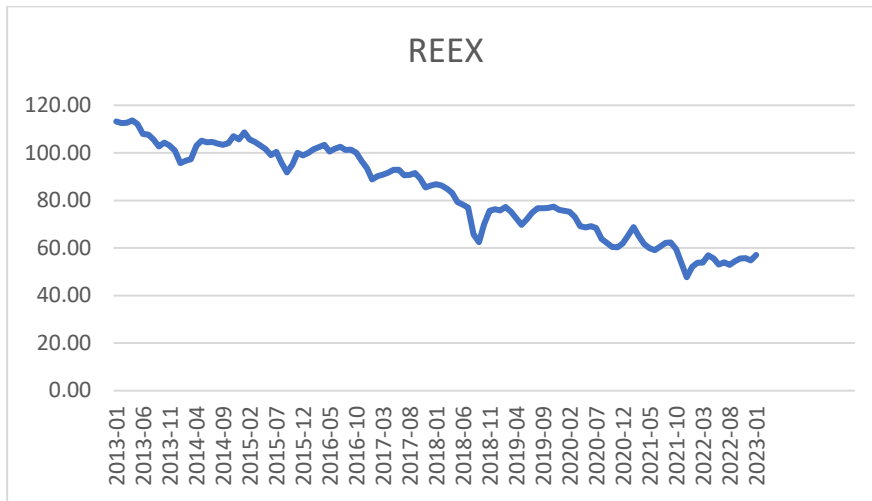

Figure 3: Value of real effective exchange rate between 2013-2023 (Source: Central Bank)

If the expected result in the first model is a positive β coefficient and the expected result in the second model is a negative δ coefficient, it will be concluded that the 'competitive exchange rate' policy implemented in the Turkish economy is successful and the undervalued domestic currency increases exports. For this purpose, time series methods were utilized. As emphasized by Stock and Watson (2020), time series analysis is used to forecast the future by using past data. In order for the analysis results to be reliable and consistent, the series must be stationary. If the mean and variance of a series are constant over time and the covariance of the series with its lags is independent of time and changes only depending on the lag length, it is understood that the series is stationary (Mert and Çağlar, 2019). Stationarity of the series is tested by unit root tests. In this context, the stationarity of the series in our study will be tested through ADF unit root test. In macroeconomic series, comprehensive policy changes, economic, political or political crises, changes in the structure of the economy and natural disasters that occur during the period analyzed constitute structural breaks in the series (Sarı and Dinç, 2021). In this context, the stationarity of the series is tested with the Fourier KPSS test developed by Becker et al. (2006), which uses trigonometric terms to capture nonlinear breaks of unknown number and form. The existence of long-run relationships between the series is tested with the Fourier Shin cointegration test, long-run coefficients are analyzed with the DOLS method and finally causality relationships are tested with the Granger (1969) causality test developed by Granger.

Descriptive statistics of the variables used in the study are given in Table 1.

Table 1: Descriptive statistics

Series	Definition	Mean	Minumun	Maximun	Standart Deviation	Data Source
LIHR	Total exports (in US dollars)	15034537	8978291	23360242	3098141	Central Bank Data Distribution Center (EVDS)
LRX	Reel effective exchange	83.36471	47.70000	113.6300	18.90780	Central Bank Data Distribution

	rate (CPI based)					Center (EVDS)
LKUR	US dollar selling rate	5.752879	1.772368	18.79137	4.465546	Central Bank Data Distribution Center (EVDS)

4. FINDINGS

The unit root test results of the variables are given in Table-2. According to the ADF unit root test results, except for one variable, all other series contain unit root and become stationary when they are differenced. The real effective exchange rate variable was stationary only in the model with constant term and trend at 5% significance level. The stationarity of the series was also tested with the Fourier KPSS unit root test. The results are presented in Table-3.

Table 2: ADF unit root test results

Variable	Constant	Constant+ Trend
LIHR	-2.1889	-3.5958
LIHR(-1)	-9.6516***	-9.6633***
LRX	-0.7639	-3.9878**
LRX(-1)	-8.9545***	-8.9125***
LKUR	1.2081	-1.3058
LKUR(-1)	-7.8265***	-8.0219***

Note: * denotes 1%, ** denotes 5% significance level.**

According to the Fourier KPSS unit root test results, all of the series are unit rooted. It was found that the related series became stationary when first differences were taken. In addition, the F statistic, which tests the significance of the Fourier terms, is significant for all variables.

Table 3: Fourier KPSS unit root test results

Variable	Frekans	Min SSR	Fourier KPSS bandwidth	Fourier KPSS test sts. %5	Fourier KPSS criticalvalue %5	F test statistic
LIHR	1.0000	0.513073	8.0000	0.375096	0.1720	38.90594
LIHR(-1)	3.0000	0.379466	15.0000	0.099876	0.4480	-
LRX	1.0000	0.459791	9.0000	0.504258	0.1720	107.9581
LRX(-1)	3.0000	0.029108	24.0000	0.143506	0.4480	-
LKUR	1.0000	4.644309	9.0000	0.526626	0.1720	66.10006
LKUR(-1)	3.0000	0.041934	7.0000	0.219230	0.4480	-

Note: Critical values are taken from Becker et al., (2006).

The Fourier Shin cointegration test was used to test the existence of long-run relationships between non-stationary series. According to the results of the cointegration test, which tests the relationship between exports and nominal exchange rate and exports and real exchange rate, it is concluded that the series are cointegrated in both models. It is understood that exchange rate and export variables are related in the Turkish economy in the relevant period.

Table 4: Fourier Shin Cointegration Test Results

Model	Frekans	Min. SSR	Fourier cointegration ist.	Fourier cointegration ist. critical value %5	F test istatistiği	F test statistic critical value %5
LIHR-LKUR	1.0000	0.303264	0.062974	0.124	11.93720	4.066
LIHR-LRX	1.0000	0.280123	0.072557	0.124	13.30012	4.066

Notes: Critical values are taken from Tsong et al., (2016).

F test statistic results show that the models are significant. According to the Fourier-Shin cointegration test results, the long-run coefficients between the long-run correlated series were analyzed using the DOLS method. According to the results given in Table-5, a 1% increase in the exchange rate in Model 1 increases exports by approximately 0.21%. For the Model 1 result to be consistent and significant, the real exchange rate variable in Model 2 should affect exports negatively. Hence, as mentioned, an increase in the real effective exchange rate implies that the domestic currency appreciates against foreign currencies and the country's competitiveness in foreign trade decreases. In this respect, a 1% increase in the real exchange rate decreases exports by 0.60%. In other words, decreases in the real exchange rate contribute positively to exports. All coefficients are statistically significant.

Table 5: DOLS results

Model	Explanatory Variable	Coefficient	Standard error	t statistic	Probabality
LIHR-LKUR	LKUR	0.216369	0.036638	5.905590	0.0000***
LIHR-LRX	LRX	-0.604162	0.101256	-5.966667	0.0000***

Note * denotes 1% level of significance.**

Finally, the causality relationships between the series are tested with the Granger causality test developed by Granger (1969). According to the results presented in Table 6, while the exchange rate variable is the Granger cause of exports, there is a unidirectional causality relationship between the variables in Model 2. The direction of causality is found to be from real exchange rate to exports.

Table 6: Granger Causality Results

H ₀ Hypothesis	F statistics	Probability Value	Result
LKUR is not the Granger cause of LIHR	3.92046	0.0106	Exchange rate is the Granger cause of exports
LIHR is not the Granger cause of LKUR	1.80291	0.1508	Export is not the Granger cause of exchange rate.
LIHR is not the Granger cause of LRX	0.85676	0.4659	Export is not the cause of the real exchange rate.
LRX is not the Granger cause of LIHR	4.75213	0.0037	Real exchange rate is the Granger cause of exports.

5. CONCLUSIONS AND POLICY RECOMMENDATIONS

As a result of the increase in social, cultural and economic relations between countries, the world economy is rapidly moving towards becoming a single market. In international flows of goods and capital, payments are made in foreign currencies called foreign exchange. The exchange rate, which is defined as the value of a country's currency against foreign currencies, is a variable that has significant effects on national economies and is frequently used as a foreign trade policy and monetary policy tool. An appropriate understanding of the relationship between the exchange rate and the components of foreign trade, namely exports and imports, will increase the chances of success of the policies to be developed for the country. This study examines the relationship between the nominal exchange rate, real exchange rate and exports in the Turkish economy for the period between 2013:01 and 2023:01 and uses time series methods. The stationarity of the series is tested with ADF and Fourier KPSS unit root tests. The long-run relationships between the series that are not stationary at the level are investigated with Fourier Shin cointegration test. The series are found to be cointegrated in the long run. According to the DOLS result, increases in exchange rates (depreciation of the domestic currency) have a positive effect on exports. It is concluded that there is a unidirectional Granger causality relationship between the series from exchange rate to exports. While the results of the analysis are in line with the results of Zhang (2001), Genç and Artar (2014) and Aytekin and Uçan (2022), they differ from the results of Karagöz and Doğan (2005) and Altın and Süslü (2017), which indicate that there is no causality relationship between the variables. These results suggest that the 'competitive exchange rate' policy, which has been frequently emphasized by policymakers recently, has been successful at least because it has positive effects on exports. In order to fully determine the effectiveness of the relevant policy, the effects of the exchange rate on imports and trade balance should also be investigated. It is known that the Turkish economy relies heavily on imported intermediate goods in export goods and is dependent on foreign countries for energy resources. In this regard, it is possible to say that the low domestic currency-valued exchange rate policy will be successful in the long run if plans and policies are developed to reduce the use of imported intermediate goods in export goods and policies are developed to reduce foreign dependence on energy. As mentioned earlier, the scope of this study is only to examine the effect of exchange rate on exports. Future studies are recommended to examine the effects of exchange rate on imports and foreign trade balance.

REFERENCES

- Abeyasinghe, T., & Yeok, T. L. (1998). Exchange rate appreciation and export competitiveness. The case of Singapore. *Applied economics*, 30(1), 51-55.
- Aktaş, C. (2010). Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniğiyle Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(11), 123-140.
- Altın, H., & Süslü, C. (2017). Türkiye için döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 105-112.

Ay, A., & Özşahin, Ş. (2007). J eğrisi hipotezinin testi: Türkiye ekonomisinde reel döviz kuru ve dış ticaret dengesi ilişkisi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 1-23.

Aytekin, İ., & Uçan, O. (2022). Döviz kuru enflasyon ve dış ticaret açığı arasındaki ilişkinin ekonometrik bir analizi: Türkiye örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 460–475. <http://doi.org/10.25287/ohu.iibf/1009183>.

Becker, R., Enders, W., & Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.

Bozdan, D., Özenci, İ., & Benli, Y. K. (2018). Analysis Of The Relationship Between Exchange Rate And Export And Import: An Empirical Study. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25), 638-649.

Genc, E. G., & Artar, O. K. (2014). The effect of exchange rates on exports and imports of emerging countries. *European Scientific Journal*, 10(13), 128-141.

Granger, C. (1969). Investigating Causal Relation by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica*, vol 37, 427-438.

Gül, E., & Ekinci, A. (2006). Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990 – 2006. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:16, 165-190.

Karagöz, M., & Doğan Ç. (2005). Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 219-228.

Mert, M. & Çağlar, A. E. (2019). Eviews ve Gauss Uygulamalı Zaman Serileri Analizi. Ankara: Detay Yayıncılık.

Nyeadi, J. D., Atiga, O., & Atogenzoya, C. A. (2014). The impact of exchange rate movement on export: Empirical evidence from Ghana. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 4(3), 41-48.

Özçelik, Ö., & N, Uslu. (2019). Türkiye’de reel döviz kuru ve dış ticaret arasındaki ilişki (2003-2016). *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 180-197.

Sarı, S., & Dinc, M. (2021). Tüketim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Fourier Yaklaşımı ile İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 7(4), 61-70.

Stock, J. H. & Watson, M. W. (2020). Introduction to econometrics (Fourth Edition). UK: Pearson Education.

Sweidan, O. D. (2013). The effect of exchange rate on exports and imports: The case of Jordan. *The International Trade Journal*, 27(2), 156-172.

Tsong, C. C., Lee, C. F., Tsai, L. J., and Hu, T. C. (2016). The Fourier approximation and testing for the null of cointegration. *Empirical Economics*, 51(3), 1085-1113.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Genel İstatistikler <http://evds.tcmb.gov.tr/> (Access date: 18.03.2023)

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Reel+Efektif+Doviz+Kuruu/> (Access date: 13.04.2023)

https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/CHC%20_Ulke_Profil_i_2022_Ekim.pd (Access date: 15.04.2023)

Yurtoğlu, Y. (2017). Reel Döviz Kuru İle İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği (1997-2015). *Gazi İktisat Ve İşletme Dergisi*, 3(1), 71-88.

Zhang, Z. (2001). China's exchange rate reform and exports. *Economics of Planning*, 34, 89-112.

RHODES ISLAND LINDOZ TOWNSHIP, ERMENCELUS VILLAGE STONE QUARRY

Arzu BAYKARA TAŞKAYA

Dr. Öğretim Üyesi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,
Dış Ticaret Bölümü (Kütahya), Türkiye

Orchid No: 0000-0002-1712-4881

Özet

Rhodes Island is the largest of the Dodecanese Islands in the Aegean Sea. In the article, the business concession granted for the production of jugs, plates and glasses, which are produced from the earthen quarry in the Rhodes Island Lindoz District , Ermencelus Village, which was also the center of the Eyālet-i Cezāyir-i Baħr-i Sefid for a period, will be examined. The most problematic issue regarding the operation of the quarries was that these products could compete with the European goods coming from abroad. This operation concession is dependent on the Quarries regulation and since the operation privilege is for a long time, the state gave the quarry to individuals with a specification. This quarry was for ten years before the concession was given to these individuals has been run. In order to prevent the operators from making a loss from this business, they did not accept the tax deductions they requested from the state because they were too small. In particular, this situation has been attributed to the fact that the Islands in Eyālet-i Cezāyir-i Baħr-i Sefid in Ottoman Turkish) are already exempted from many taxes. In the manufacture of many products, especially bricks and tiles produced from stone quarries in the Ottoman Empire, in the XIX. The developments in the 19th century are related to the architecture as well as the Ottoman social and economic structure. The main sources of this study were studied from archival documents in the Prime Ministry Ottoman Archives. The operating right in the village was given to Leon Pertev Bey, a citizen of the Ottoman state, and Charles Mas, a French citizen, on February 16, 1913, with the will of Sultan Mehmet Reşat. Unfortunately, Rhodes Island fell into the hands of the Italians at the time this concession was given.

Keywords: Rhodes Island (Lindoz District) & Ermencelus Village, Earth Quarry, Concession, Tax Exemption.

RODOS ADASI ERMENCELUS KARYESİ TOPRAK OCAĞI

Özet

Rodos Adası, Ege Denizi'nde Oniki Adaların en büyüğüdür. Makalede Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetinin bir dönem vilayet merkezliğini de yapmış olan Rodos Adası Lindoz Nahiyesi Ermencelus Karyesi'nde bulunan Toprak Ocağından imal edilen testi, tabak ve , bardak yapımı için verilen işletme imtiyazı meselesi incelenecektir. Taş ocaklarının işletilmesiyle ilgili en fazla sıkıntı yaşanan konu bu ürünlerin dışarıdan gelen Avrupa mallarıyla rekabet edebilmesi olmuştur. Bu işletme imtiyazları Taş

Ocakları nizamnamesine bağlıdır ve işletme imtiyazı uzun süre olduğu için devlet şartname ile ocağı şahıslara vermiştir .İmtiyazın bu şahıslara verilmesinden evvel on yıl kadar bu ocak çalıştırılmıştır. İşletmecilerin bu işten zarar etmesini önlemek amacıyla ,devletten istedikleri vergi indirimlerini çok cüzzî olduğu için kabul etmemiştir. Özellikle bu durum Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetindeki Adaların zaten birçok vergiden muaf tutulmalarına da bağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda taş ocaklarından imal edilen tuğla ve kiremit başta olmak üzere bir çok ürünün imalinde XIX. yüzyıldaki gelişmeler, Osmanlı sosyal ekonomik yapısı açısından olduğu kadar mimari ile de bağlantılıdır. Bu çalışmanın temel kaynakları Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde arşiv belgelerinden çalışılmıştır. Karyedeki işletme hakkı Osmanlı devleti vatandaşı Leon Pertev Bey ile Fransa tebaasından Şarl Mas ‘a Sultan Mehmet Reşat’ın iradesiyle 16 Şubat 1913 yılında verilmiştir. Bu imtiyazın verildiği tarihlerde maalesef Rodos Adasının İtalyanların eline geçmiştir.

Anahtar Sözcükler: Rodos Adası (Lindoz Nahiyesi) & Ermencelus Karyesi, Toprak Ocağı, İmtiyaz, Vergi Muafiyeti .

INTRODUCTION

Rhodes Island is the largest of the Dodecanese Islands in the Aegean Sea(Örenç, 2006). In our article, we have examined the Soil Quarries mentioned as soil quarries in the specifications given by the Ottoman State, in terms of the law, depending on the Regulation on Stone Quarries. The issue of whether the materials used in the production of tiles, bricks, porcelain earth, pottery were minerals or not was first classified as non-mineral materials in 1861; the state later removed these materials from the mining regulation in 1869. Today, the status of the quarry is specified as the name given to open type mines where stone and similar minerals are extracted by open pit mining method for use in construction(Mustafa Yavuz Çelik& Ali Sarıışık& Sevgi Gürcan ,2003,463-474). The Eyalet of the Archipelago (**Eyâlet-i Cezâyir-i Bahr-i Sefid in Ottoman Turkish**) was rich in mines. Since we have already explained where these mines are located in Rhodes, Lemnos, Chios and Rhodes sanjaks and their operating concessions in our previous article, in this article we wanted to explain the Earth quarries, which the Ottoman State also defined as non-mineral substances and non-mineral substances.(For mine : [Arzu Baykara Taşkaya](#) ,2022, Cilt 8, Sayı 3, 729 – 778 and A. B. Taşkaya,2022a: 17-39).

The first Mining Regulation of the Ottoman Empire entered into force with the decree dated May 28, 1861. In the introduction of the regulation, which consisted of five sections and fifty-four articles, mines were divided into two classes. Gold, silver, lead, copper, tin, nickel, mercury, zinc, manganese, chromium, sulfur, cobalt, sandpaper, alum, coal and rock salt, which

were found both on the surface and underground, constituted the first group of minerals (*Mevadd-ı Madeniye*)(Nuran Taşlıgil -Güven Şahin ,2016,607-640). Marble, flint and gypsum, lime, porcelain soil, sand, clay, soils and stone varieties used in the production of nozzles were defined as non-mineral (*Mevadd-ı Gayr-ı Madeniye*). The first eleven articles of the Regulation described mineral exploration and exploration activities. Accordingly, a person could conduct mineral exploration on the land he owned without obtaining a permit or license. On the other hand, for state-owned (*mîrî*) land, it was stipulated that those concerned had to obtain a license from the state. Those who were going to explore in a place had to specify in their petition the mining area by province and accident, the type of mine, and that they would indemnify any damages that might occur during exploration excavations. The duration of survey licenses to be granted for this purpose was limited to two years (Keskin, 2011,131).

A new mining regulation was prepared in 1869. Based on the 1810 French Mining Code, the 1869 regulation is more comprehensive than its predecessor, as can be seen at first glance with its ninety articles. In this regulation, firstly, the definition and classification of mines have been made. In the 1861 regulation, minerals such as gold, silver, iron, tin, zinc, etc., which were called *Mevadd-ı Madeniye* and which were found in the form of veins or layers, were called *Ma'âdin-i Asliye*, while the types of minerals extracted with less excavation such as stone types scattered on the surface, alloyed sand, alum soil, etc. were called *Ma'âdin-i Sathıye*. Marble, gypsum and limestone, clay, porcelain soil, soils used for making pottery, pottery and wafers were not included in the new text (Keskin, 2011,133).

There are different products obtained from earth quarries. Bricks and tiles were the most important of these. During the Ottoman Empire, bricks were produced in facilities commonly called brick kilns, but also called kilns or *karhane*(Şennur Kaya , 2017, 166 And, Recep Karacakaya.,2020 429-443). Brick was used in house construction as well as in architectural works built for the palace.(Uzay Yergün,2002).In the brick(Semavi Eyice, 1981, 155-162; Neslihan Sönmez,1996, 231-232, Aynur Çiftçi-Uzay Yergün, 2010,107- 112, Alaaddin Tok, 2015, 767-778). and tile industry, which is a sub-branch of the baked clay building materials and cement materials industry, it is the process of extracting the clay and fine shaft used as raw material in the quarries and making it ready for use in the factory. The rapidly growing number of masonry buildings created a large construction industry in the city(Alaaddin Tok, 2015, 767-778).

Gray marble was very common; furnaces were not operating. Copper veins were common in the mountains. No trace of iron was found.(Collas, 1861:130).Vital Cuinet traced the history of the island's ceramics back to the ancient times. Ancient authors mention the

ceramic art of Rhodes, with white and light-colored bricks, the production of which were unique to the island and used in the construction of Hagia Sophia under Justinian. These hard bricks were no heavier than ordinary bricks. No one in Rhodes kept these products, the souvenirs of local industry. However, it is believed that ceramic art formed an important part of Rhodes' industry until the early 18th century and the island had several famous earthenware factories at that time. In principle, it is assumed that this industry must have been imported to Lindoz by Persian prisoners of war. At the time of the conquest, the Ottomans may have established the tile factories of Rhodes themselves, because it was at this time that the art of ceramics was born in the Ottomans in its highest perfection and its admirable products were sold in many parts of the empire. There was a very active export in Europe and the first concern of tourists visiting Rhodes was to buy ceramics, which usually costed too much for them. There are also several tanneries in Rhodes and potteries whose products are rough in their original form. Vital Cuinet.1892,378-378).

The ceramic industry was started by the Knights of St. John. After Lindoz was captured, they brought Persian and Damascus potters to this island and they were able to make glazes for the potters from the glazeable soil in Lindoz. Pottery products, which were highly sought after by Europeans, were continued by the Turks in Rhodes. The most striking feature of Rhodian pottery was the coral-colored designs with various flowers (roses, carnations and hyacinths) made with strange red pigment used in relief, and their production was predominantly Turkish(Paul P. Vouras ,1963, 37-46). In the XIX century, we know that Lindoz established a tile factory in addition to this ceramic production and used the French technology(Biliotti E & Cottret L' Abbe,_ 1881,552-553).

1-GRANTING THE EARTH QUARRY CONCESSION

We observe that ceramic brick and tile production was concentrated in Dersaadet (Gate of Felicity), Ankara Province (Avanos) and Rumelia Province (Ioannina-Manastir-Işkodra). The earth quarry in the Lindoz sub-district was licensed in 1879 to Kayıkzade Mehmet Ali Efendi and Hristofi Efendi from the people of Rhodes to open a tile quarry. This quarry functioned for about ten years and then fell into disrepair. We could not find any documents on when exactly this quarry finished production. In 1904, we understand from the tax reduction request that the business was still operating.

The earliest dated document related to the concession is dated September 3, 1879 (16 Ramadan 1296), written to the Eyalet of the Archipelago. The document is related to the request

of Mehmet Ali and Hristofi Efendis for exemption from domestic customs for the products they manufactured when they built a tile factory in Rhodes. According to the memorandum written to the Public Works Department of the Council of State upon the memorandum received from the parliamentary administration and read in the general assembly, the individuals requested that the tiles and bricks and various manufactured products to be produced in the factory, such as the products of the yarn factory established in Izmir, be exempted from customs duty in order to produce in the factory they had built in Rhodes to produce tiles according to the European method. In the petitions submitted by individuals for roof tiles and bricks and various products, it was requested that the necessary action be taken for roof tiles, which was a valuable product according to its property benefits. It was stated that the bricks and tiles needed by the Ottoman state were manufactured domestically, and for a while, a variety of bricks and tiles started to come from abroad, and since these were different from ours in terms of their beauty and reputation, they were in general demand. It was stated that if the manufactured products were subjected to domestic taxation, they could not compete with the goods produced abroad. The factory and the products of the various tile and brick factories to be produced from that time on were also asked to be exempt from customs duties. The situation was notified to the province as a whole and to the *mutasarrifliks*, which were administered separately. 8BOA, İ.ŞD.. / 45 – 24039. In a document dated January 11, 1890 (19 Cemazievvel 1307), individuals reiterated their request for certain privileges or tax exemptions to be granted to them(BOA, ŞD. / 2342 - 18),

The state first wanted to license quarries. In the document dated December 6, 1902 (5 Ramadan 1320), it was requested that the opening of earth and sand quarries for the production of lime, brick, pottery and pottery be licensed on the condition that they continue for five years until the end of the production period. The Grand Vizier also asked for a re-examination of the matter, stating that they would cause distress to the people engaged in this business(BOA, İ.OM.. 8 -21-4). The procedure of collecting 2.5 Ottoman gold coins from individuals was requested to be notified with a memorandum issued by the Tanzimat Department of the Council of State(BOA, İ.OM.. 8 -21). The request for a license was repeated six years later. In a document dated June 4, 1908 (4 Cemazievvel 1326) written to the Ministry of Forestry, Mines and Agriculture, it was stated that the owners of brick, tile, lime and similar quarries should apply to the government with a petition within one month from the announcement of the date in order to be granted a license. An exemption from taxes other than the local fixed tax to be imposed upon the decision of the council of departments and the province with a memorandum of the forest administration was requested. According to the documents received from the

Mutasarrıflık of Chios, the situation was notified to the The Eyalet of the Archipelago and the documents of the local council were also sent (BOA, DH.MKT.1258 -5).

We see that the quarry was handed over after the necessary investigations were carried out by the state. The quarry was given to different people to produce several different products. In the document dated March 7, 1912 (February 25, 1327), the General Director of Mining requested the tender of the earth quarry for the production of tiles, bricks, jugs and similar earthen products (*türab*) in the town of Erhancilos in the Lindoz district of Rhodes Island. In the documents of the investigation committee sent to the neighborhood in accordance with Article 13 of the quarries Regulation, it was requested that the soil required for the production of pottery and pottery, jug cup quarries with four manufacturing sites opened for five years in the land covering 850 *Jarīb* should be operated within the boundaries given to the persons to be contracted (Fayda, 1993,402.)¹ In the document dated February 29, 1908 (February 16, 1323), it was stated that Mihail, Yani Loaka, Dimitri Banka, Usturyani Niboka from the inhabitants of the town should deposit 1140 defective piastres as the opening fee to the Hejaz subsidy and deliver it to the Forestry Administration. When the individuals did not follow up, the situation was asked from the town and the owners of the quarries were asked to use the quarries on the condition that they would be given as much land as they wished, but not to produce tiles and bricks. Kapancızade Mehmet Ali Efendi, a resident of Rhodes, was granted the right to open a tile quarry with a license within the boundaries of the specified conditions, and the quarry opened 10 or 12 years ago was abandoned and dilapidated. Information was also provided about the condition of the land. It was also shown that there were no roads, castles, state buildings, or fortresses used by the public, except for the area within the land where the agreement was made with the Metropolitan Efendi, and the areas around the land allocated to the people of the village, partially with the consent of the owners. It was examined that there was no problem for the opening of this land, and the reports and agreements of the individuals were sent.

Leon Pertev Bey and Charlemagne Mas, a French subject, made a request for a new concession. The necessary examinations were made by the provincial council office, and it was deemed necessary for the science department to have mining engineers examine this place in accordance with Article 14 in which the quarry would be opened. The consent deed issued as a document by the inhabitants of the town and the documents received from the province where the contract written in Article 9 should be approved are issued. In the report of the Nafia

¹ Jarīb is used as an acre and is a measure of land with a width and length of 60 arshins.

Engineer, it was stated that the land was composed of limestone and *ersil* layers at a height of 50 meters. It was also emphasized that there are no watercourses, roads or military establishments in the vicinity. As the 14th article of the Quarries Regulations, in which the documents that allow excavation to be made were filled in completely, require the production of the quarry to be regulated with a specification, in cases where the production period is more than 25 years, it was requested to issue a specification. After the necessary documents were examined by the Council of State, it was deemed appropriate to grant it to the person for a period of 60 years by the sultan's will(BOA, ŞD. / 1239 – 44-4).

The Council of Deputies (Meclis-i Vukela) approved the granting of the mine to individuals in a document dated February 16, 1913 (9 Rabiülevvel 1331).(BOA, İ..MMS. / 160 – 6-2). On the same date, a draft sultan's document (emr-i ali) was given to Leon Pertev and Monsieur Charles Mas, a French citizen, regarding the granting of the concession of the earth quarry for the production of tiles, bricks, jugs and similar items in the village of Arhancelos in the Lendoz District of Rhodes Island in the Eyalet of the Archipelago.(BOA, A.}DVN.MKL.54 -37 and BOA, İ..MMS.160 -6) . The documents received three days later reiterated that the quarry subject to the province was given to Leon Pertev, a subject of the Devlet of Aliyya, and Charlemagne Mas, a subject of France, on the condition that the official fees and fees were paid and on the agreed terms, as shown in the memorandums submitted by the Departments of Finance, Public Works and Education and the general assembly(BOA, MV.229 – 72). The specification given to the Imperial Council Office to be given to individuals was prepared and sent to the Ministry of Commerce and Agriculture. Draft specification sheets were prepared to provide information to the relevant departments regarding taxation. The tender was approved by the decision of the Council of State and the Council of Ministers. It was stated that the Ministry of Commerce and Agriculture was responsible for the operations of the quarry.

In the document dated March 15, 1913 (6 Rabiülahir 1331) written to the Ministry of Commerce and Agriculture and the Ministry of Finance, the Hejaz Railway Directorate, the document (emr-i ali) issued by the decision of the Council of Ministers of Council of State for the tender given to individuals and sent to the Department Directorate of Imperial Council was forwarded to the necessary authorities. The decisions of the Council of State to be sent from the Hejaz Railway Directorate General, which was approved by the Department of Finance, to the Ministry of Commerce and Agriculture were also requested to be notified to the Ministry. The information specified in the specification was repeated in the document provided for the tax rate. Those with 20 kurus of excess tax were asked to collect 20 kurus each for the Hejaz Railroad inspector and it was found appropriate to collect 10 piastres for each acre of 850 jerib

/ 3400 acres. In addition, a tax of 5% and 60 Ottoman gold *ferman-ı ali* fees of 6% were requested to be paid to the military.²

2- PERSISTENTLY AWAITED DECISION: CUSTOMS EXEMPTION

After 1860, it began to pursue an industrialization policy that gave priority to the private sector. To this end, a number of steps have been taken to support local entrepreneurs and enable them to compete with foreigners. The first was to protect domestic products by raising import customs from 5% to 8%. Again in this period, machinery and other tools and equipment to be brought from abroad by entrepreneurs were exempted from customs duties.(Önsoy,1984,5-12). The state also wanted to support local producers against foreign producers.

The state also supervised tax collection and attached importance to the collection of taxes on bricks and tiles in a certain order. Foreign enterprises in particular avoided paying taxes. In the document dated October 4, 1864, it was stated that the foreign factories producing bricks and tiles in the vicinity of Gate of Felicity did not want to pay tax and that the tax value was 5% on the sale of bricks and tiles. It was stated that those who do this work within the state should pay their taxes.(BOA,HR.TO.. 490 – 49)

Table 1901 import and export tax tariff of Rhodes Pier(Örenç, 2006,5550).

Product	Import and export tax tariff	Description
All kinds of quality (Ala) tiles and bricks	5 piastres	Every 1000 pieces
All kinds of simple (edna) tiles and bricks	1 piastre	Every 1000 pieces
Quality(Ala) glazed Chukali (Test)	5 coins	From every number
Earthenware jugs, pottery and similar	10 coins	Every 100 pieces

In the import and export tax tariff of 1901, the state applied the highest rates on tiles and bricks and the lowest rates on earthenware jugs, pottery and similar products. In the document dated January 30, 1903 (1 Zilkade 1320) dated January 30, 1903 (1 Zilkade 1320) and written on behalf of the Minister of Commerce and Agriculture by the Director of *Maden-i Umumi*, it was stated that the provision of the regulation on quarries stipulated that a 5% tax would be

² Additional Specification: (Annex) BOA, BEO,4153 – 311458.

collected from the general income after the production and transportation costs of earthenware pots were deducted. After deducting the cost of the 5% tax by adding the costs of the laborers to the companies, it was agreed that if the revenues were not sufficient, no tax would be levied on the products. It was also requested that if there is an accompanying document in the hands of the laborers, the necessary action should be taken about the products and the province should be notified.(BOA,DH.İD.. / 105 – 17).

In a document dated November 20, 1903 (29 Şaban 1321), the Minister of Forestry, Mines and Agriculture requested that the earth products manufactured in the Ersancolos district of Rhodes be exempt from quarries and customs duties for a period of ten years. In the documents sent to the province, the request for exemption from quarries and customs tax for ten years was referred to the Ministry of Internal Affairs of Council of State. With the document dated October 14, 1903 (1 Teşrini evvel 1319), we see that the necessary action was taken at the Finance Department and the situation was referred to the mining committee(BOA,DH.MKT. / 2640 – 89) It was stated that the taxes to be levied on quarries and their products were 5% of the value of the quarries and their products after the transportation costs and production were taken as per Article 18 of the quarries regulation, and that this tax, which was quite small for the trade of earth products, would have no effect on the trade that would provide income in the province. It was deemed appropriate to collect this tax from neighborhood(BOA, ŞD.2363 – 26). Tax exemption was not accepted by the state.In the affidavit dated 27 June 1903 (1 Rabiül Ahir 1321) and sent to the Ministry of Internal Affairs by the Council of State, the opinions of the forest and mining agriculture ministry were not found appropriate in the response of the finance department to the certificate(BOA, BEO, 2371 – 177809).

The Grand Vizier's letter dated July 18, 1904 (5 Cemazielevvel 1322) to the Ministry of Internal Affairs and the province was read with a memorandum sent to the Department of Finance, which was notified to the Ministry of Customs, Forestry, Mining and Agriculture(BOA, DH.MKT. / 733 – 73-2). n the reply to the provincial letter dated July 24, 1904 (11 Cemaziellevvel 1322), it was stated that the transaction did not require an exception for the example of tax amnesty in the regulation, and that it would not be possible not to collect taxes even for a certain period of time. The documents have been sent to the custodian of the customs, the minister of forests, mines and agriculture, and the finance department of the Council of State(BOA, DH.MKT. / 733 – 73-3).

The state continued to levy taxes on manufacturing sites that were converted from fields to brick kilns, as well as on earth quarries in other provinces. In the document dated September

23, 1907 (15 Şaban 1325) sent to the governorate of Bitola about the taxation of the lands where things such as tile and brick quarries were built, it was stated that there was a land tax (*aşar*) taken from these places, that 666 piastres 10 money was taken from the garden in these places before the production, and that the *aşar* tax should continue to be taken even though the business was built.(BOA, TFR.I.MN..156 – 15521). In the document dated March 17, 1908 (13 Safer 1326) written to the Providence of Ioannina, it was requested that the exports of lime, paving and wall stones, earth and sand quarries for the production of tiles, bricks, pots, potsherds and similar earthenware, which were essential needs of the Minister of Forestry, Mining and Agriculture, should continue to be charged a 5% tax until a reply was received from the center. It was also stated that according to Article 18 of the regulation on quarries, the decision taken by the provincial council of administration was acted upon. If there is no problem, it was requested to continue taxation. BOA,DH.MKT 1257 – 16).

The document dated 15 October 1908 (19 Ramadan 1326) of the Ministry of Internal Affairs on the request for the exemption of the inhabitants who will operate brick, lime, tile and similar quarries on the islands of Isporat in the province with a license from taxes other than the fixed tax was sent to the Minister of Forestry and Mines and Agriculture. It was reported that the documents received from the mining committee *fennîy* to the supervision would be forwarded to the Sublime Porte stating the necessity of carrying out the work; however, the sultan was the one who would make the actual decision⁸ BOA, ŞD. 2368-1-29. In the document dated October 26, 1908 (30 Ramadan 1326), it was stated that the forest, mining and agriculture supervision was notified about the exemption of the inhabitants from the lump sum tax upon the notification about the petition of the owners for the operation of brick, tile, lime and other quarries with a license. In order for the matter to be applied to the Porte, it was stated that it should be examined in the Imperial Council and discussed in the Council of State. In the documents received from the province, it was stated that the islands of Karyot, Batmnoz, Leryoz, Kalimnoz, Symi, Meis, Crete, Kaşot Helkit, İncirli, İlayaki and Astropolya made the same demand with a lump sum tax of 80 thousand piastres, which was also included in the sample of the decree of the council of administration from the province. In accordance with the decisions of the Council of State, the Ministry of Internal Affairs stated that these islands had been taxed on a lump sum basis until that day. It was emphasized that these taxes were in return for dividends, real estate tax and the military price. It was stated that if the mining and quarries and the *reji* regulation were excluded from the documents of the demands and claims, 1000 liras per year was taken from these islands as a sponge *saydiye tezkeresi* fee in accordance with the

Zabtiye Saydiye regulation put into effect after the "*ferman-ı aliden*". It was stated that the tax was demanded as part of the state's administration of these islands(BOA, ŞD. 2368-1-2).³

3- CONFUSION IN THE COLLECTION OF TAXES

Despite insistence, the state refused to abolish the tax on land quarries and changed the place where this tax revenue was allocated. The fact that the Destihane tax levied on quarries was collected by the Ministry of Forestry and Mining and the Ministry of Agriculture caused problems. In the document dated October 23, 1895 (4 Cemaziellevel 1313) written to the Ministry of Internal Affairs and the province, the request for the tax to be collected by the municipality was sent to the council of the province and from there to the Council of State.(BOA, ŞD.2354 -3).

In the document dated January 22, 1896 (6 Şaban 1313), it was stated that upon the document sent to the Forest, Mining and Agriculture Supervision, which was requested to be collected on behalf of the municipality since it was a regulation to be collected on behalf of the Mining Supervision, the samples of the decision given by the Assembly of Administration of Providence that the tax belonged to the municipality were sent. This time the matter was referred to the Compensation Department of the Council of State and the minutes of the discussions were kept and sent. It was stated that the tax, which had been collected under the name of destihane tax, transferred to the finance department by the treasury with the evkaf document and then transferred to the municipal department as deemed necessary, belonged to the ministry and if it was used there, it would cause a shortfall in municipal revenues.

For the time being, the tax to be collected from the quarries was to be used by the municipal administration, and in the example of the aforementioned memorandum of the *meclis-i ali vekalet*, it is stated in Article 18 of the quarries regulation that the mining supervision was to determine the tax rate, and that this tax was used for mining services. The decision to assign the lime and brick tax to the municipality was shown in the resolution. According to the opinion of the minutes approved by the Council of Deputies of the Council of State, the fees and taxes to be levied on the earth products required for the pot quarries in Rhodes Island belonged to the Treasury of the Ministry of Forestry and Agriculture. It was requested to notify the province and the situation was referred to the Ministry of Internal Affairs. In the

³ For the Zaptiye and Saydiye Regulations see: , A Baykara Taşkaya.2022b , 5 (1) , 51-78 .

document dated January 30, 1896 (14 Şaban 1313), it was stated that the fees and duties collected from the soil and products for pot quarries belonged to the Treasury of the Ministry of Forestry, Mining and Agriculture(BOA, BEO / 736 – 55184).

CONCLUSION

Rhodes Island was one of the most important centers of the Eyalet of the Archipelago in the Aegean Sea (Sea of Islands) as it was the provincial center for a period. In particular, the state attached particular importance to the islands of Cyprus and Crete due to their close strategic proximity. It is known that the island was an important location for ceramic production even before the Ottoman Empire took over. The first tile factory in Ermencelus Township of Lindoz District of Rhodes Island was opened and operated by Mehmet Ali and Hristofi Efendiler in 1879 and some business concessions were granted to the people from the Rhodes carpets.

After conducting the necessary investigations, the state granted the quarry to Leon Pertev Bey, a citizen of the Ottoman state, and Charlem Mas, a French citizen, on February 16, 1913 by the will of Sultan Mehmet Reşat. It is also certain that the Ottoman state gave many enterprises in its last days to foreign concessions. The state records this concession, which was granted for sixty years due to its long duration, by identifying the articles written in the specifications. Although the quarry production applied to the state many times for tax exemption, the concessionaires could not obtain tax exemption. After this last concession was granted, the island was already in Italian hands. The state evaluated applications for licenses for brick kilns and continued to tax earth quarries in other provinces. Although the Destihane tax collected from the quarries of the islands of Isporat was intended to be allocated to the municipality, it was ensured that it would be collected by the Ministry of Forestry and the Ministry of Mining and Agriculture, which performed the mining services as in the past. In our work, which we have written from archival documents, we have tried to give information about the conditions under which a land quarry business was given in the Ottoman state and its taxes and product types.

REFERENCE

1-Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi (BOA).

Babialı Evrak Odası BEO,4153 - 311458BEO 2371 – 177809 BEO / 736 – 55184

Dahiliye Nezareti(İrade) DH.İD.. / 105 – 17.

Dahiliye Nezareti(Mektubi Kalem) DH.MKT. / 733 – 73 DH.MKT.1258 -
51,DH.MKT. / 2640 – 89 DH.MKT 1257 – 16

Haritalar HRT.h,2571.

Hariciye Nezareti (Tercüme Odası) HR.TO.. 490 – 49.

İrade (Meclis-i Mahsus) İ..MMS.160 -6

İrade Şura-yı Devlet İ..ŞD.. / 45 – 2403

İrade (Orman ve Maadin) İ..OM.. 8 -21

Meclis-i Vala MV.229 – 72

Teftişat-ı Rumeli Evrakı(Manastır Evrakı) TFR.I.MN..156 – 15521

Sadaret (Mukavelenamer) A.}DVN.MKL.54 -37

Şura-yı Devlet ŞD.2363 – 26 ŞD.2354 -3ŞD. / 1239 – 44-4 ŞD. / 2342 - 18 ŞD. 2368-

1

2-Published Works

Baykara Taşkaya Arzu,”Minerals In The 3rd Region Of The Eyalet Of The Archipelago (Eyâlet-ı Cezâyir-ı Baħr-ı Sefid In Ottoman Empire) And (Capital Flowing Abroad), 2022, Cilt 8, Sayı 3, 729 – 778

Baykara Taşkaya ,A. B., “Rodos Sancağına Bağlı İstanköy Adası[İncirli Adası] Kükürt Madeni ". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 15 ,2022a: 17-39.

Baykara Taşkaya, A.. An Island Skilled in Sponge Hunting “Symi(1786 -1909) “, *Journal of Universal History Studies* , 5 (1) , 2022b, 51-78 .

Biliotti E & Cottret, *L' Abbe ,L'île De Rhodes* 1881,Rhodes .

Cuinet, Vital. *La Turquie D' Aise* Paris, E. Leroux, Volume 1 ,1892.

Çelik ,Mustafa Yavuz, & Sarıışık Ali & Gürcan Sevgi ,” Mermer Ve Taş Ocaklarının Çevreye Olan Görsel Etkileri “*Türkiye IV. Mermer Sempozyumu (mersem'2003) Bildiriler Kitabı* 18-19 Aralık 2003,463-474.

Collas, M.B.C , *La Turquie En, Paris*, 1861.

Çiftçi- Aynur & Yergün Uzay, “Brick as a Costruction Material in the Modernization Process of Ottoman Architecture, *Advanced Materials Research*, Vols. 133-134, 107- 112.

Eyice, Semavi ,“Osmanlı Devri Türk Yapı Sanatında Damgalı Tuğlalar”, Sanat Tarihi Yıllığı IX-X. 1979- 1980, İstanbul, 1981, 155-162.

Fayda, Mustafa” Cerîb”, TDV İslâm Ansiklopedisi, , İstanbul,VOL 7, 1993, 402.

Kaya ,Şennur, “XIX. Yüzyılda İstanbul’da Tuğla Üretimi ve Çobançeşme Tuğla Fabrikası ,Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 50, Temmuz 2017, 165-188

Karacakaya, Recep. “Bandırma Taş Ocakları ve Ermeniler.” Tarih Dergisi - Turkish Journal of History, 71 (2020): 429-443.

Nuran ,Taşlıgil -Güven ,Şahin “Yapı Malzemesi Olarak Kullanılan Türkiye Doğal Taşlarının İktisadi Coğrafya Odağında Analizi”,*Marmara Coğrafya Dergisi* SAYI: 33, OCAK - 2016, 607-640.

Örenç, Ali Fuat, Yakın dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada,Doğu Kütüphanesi,İstanbul,2006 .

Önsöy,R,”Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası 1839-1876”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*,2(2) ,1984, 5-12.

Özkan, Keskin, Osmanlı Devleti’nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906), (OTAM, 29/Bahar 2011),125-147.

Sönmez Neslihan, “Osmanlı Mimarlığında Yapı ve Malzeme Terminolojisi”, Aslanapa Armağanı, İstanbul 1996, 231-232,

Tok, Alaaddin, “İmparatorluğun Son Döneminde İstanbul’da Tuğla Üretimi ve Ticareti (1839-1914)”, Osmanlı İstanbulu III, III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri, 25-26 Mayıs 2015 İstanbul, (Ed. Feridun M. Emecen, A. Akyıldız, E.S. Gürkan), İstanbul 2015, 767-778.

Yergün ,Uzay, Batılılaşma Dönemi Mimarisinde, Yapım Teknolojisindeki Değişim ve Gelişim,Yıldız Teknik Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul, 2002.

Vouras, Paul P.,“The Development Of The Resources Of The Island Of Rhodes Under Turkish Rule 1522- 1911,Balkan Studies ,Vol IV-1 ,1963, 37-46.

ANNEX

Şartname BOA, İ.MMS. / 160 – 6

Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetinın Rodos Ceziresi üzerinde vaki Lindoz Nahiyesine mülhak Ercimenlüs Karyesinde bad’-ül hudud arazi ve tebaayı devleti Osmaniyeden Leon Pertev ile Fransa devleti tebaasından Mösyö Şark Mas uhdelerine ihale kılınacak olan kiremıd ve tuğla ve desti emsa-li evanı turabiye imaline mahsusu toprak ve ocağının şartnamesıdır.

1.Madde *Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Rodos Ceziresi üzerinde vaki Lindoz Nahiyesine mülhak Ermencelüs karyesi kısmen arazi-yi emiriye ihale ve kısmen sahil arazisinde vaki toprak ve ocağının şerefsudur buyurulacak ferman-ı alısınin tarihinden itibaren 60 sene müddetle şartname-yi atıye ile tebaa-yı devlet-i Leon Pertevin ve Fransa tebaasından Mösyö Şarl Mas uhdelerine ihale olunacaktır.*

2.Madde *Harita-yı mevkiinde irade olunduğu veçhile mezkur ocak için 850 cerip yani 3400 dönüm arazi tahsis edilmiş ve işbu arazi şimalen Kocuna Burnundan berren ile Çokalva Aba Marveri mevkiinden bi’l mürur Makrunanir tepesine hatt-ı münker garben mezkur tepeden beren ile Melyarya noktasından Kayot Kaşaru Lebyari mevkiinden bi’l müruru deniz kıyısına hatt-ı münker cenuben ve şarken leb-i deryayı takip ederek bade’l hudud olan Kapano Burnuna hattı münker ile mevsul mahdudu bulunmuştur.*

3.Madde *Taş ocakları nizamnamesinin 18 ve 20. Maddeleri mucibince ocak hasılatı vapur ve şımendifer iskelesinde veya ocak mahallindeki kıymetinden vesayit-i nakliye ve imaliyesi tenzil olunduktan sonra % 5 kuruş resim nispeti ve arazi-yi emiriye ihalenin beher dönümü için senevi 10 pare resim miktar istifa olunacaktır.*

4.Madde *Balada muharrer resim nispeti mamulatın hin-i naklinde ve resmi mukerrer dahi nizamen tayin eylediği miktar üzerinden her sene maliye ibtidasında istifa olunacaktır.*

5.Madde *Mezkur ocağın imalat-ı müteferri kaffe-yi ahval ve hususatında taş ocakları nizamnamesi ahkam mündericatına tabiyyet ve tatbik-i hareket eylemeğe ve işbu mukavelename ahkamıyla kavanin-i haliye ve müstekile-yi devlet-i Osmaniye iptal etmeğe mültezim mümaileyh mecbur olacaktır.*

6. Madde *Mezkur ocağın küşad ve imali zımında ihaleye havi ferman-ı alısınin itasında taş ocakları nizamnamesinin 20. Maddesi ahkamına tevfikeyen mültezim mümaileyh tarafından bir defaya mahsus olmak üzere alınmış Osmanlı lirası ve ferman-ı ali harcı mezkur harcın % 6 sı hesabıyla başkaca teçhizat-ı askeriye tertibine ita olunacaktır.*

7.Madde *Mülazım mümaileyh ferman-ı ali tarihinden itibaren 3 mah zarfında ferman-ı aliyi ahz ile ocağı teslim ve tarih-i tesliminden itibaren 28. Madde mucibince üç sene zarfında küşad ve imale mecbur olduklarından bu müddet zarfında harcı ita ile ferman-ı aliyi ahz ile*

ocağı teslim etmedikçe veyahut bunları ifa ile üç sene zarfında ocağı küşad ve imal eylemedikleri takdirde ocağın ihalesi fesh edilecektir.

8.Madde *Mezkur ocağın emniyet ve sıhhati umumiyece müfret ettiği veya bulunduğu mevki ve civarında istihdam ve tarik ve mevaradat –ı askeriye inşası iktiza eylediği veya hareket-ı askeriye icrasıyla imalat kısmen veya kamilen tatil ettirildiği takdirde mültezim mümaileyhin hiçbir surette muhalefete halk ve selahiyeti olamayacağı gibi bir güne zarar ve ziyan ve tazminat talebine dahi hakkı olamayacaktır.*

Aslına mutabıktır.

25 Muharrem sene 1331 ve fi 22 Kanuni evvel sene 1328

۵

جمهورية جيبوتي ودولة روس جيبوتي اوزبك ولق لندون ناهيه سابعه ايجيوس فيرسيه بعد المده

اراضه وبعده فانيه لونه ريويت ايد فرانسه بعد سنه مويوسال ماس عيه لونه اهلان فخره

اولا كيه ميت وطرفه روسي وامالي اوليا نزيه اجماعه فخره طرانه ارجاعه لطرانه

جمهورية جيبوتي ودولة روس جيبوتي اوزبك ولق لندون ناهيه سابعه ايجيوس فيرسيه بعد المده

قسا ايجي اميريه خاير وسا حاجيه لاضيه ولق طرانه او حاجه كسره صاير مويوسال ماس عيه لونه اهلان فخره

ناحيه اقبالا اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه وطلت كدره لونه ريويت ايد فرانسه بعد سنه

مويوسال ماس عيه لونه اهلان فخره

ايكيني ماره حريفه مويوسال ماس عيه لونه اهلان فخره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره

درجه دوم ايجي فخره اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه

بالرور ماقرون اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه

لياري مويوسال ماس عيه لونه اهلان فخره وسرطانه اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه

عه در اوله اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه

ايجي ماره طاسه او حاجه كسره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره

وايوه وباسن دوزن اسكله وسرطانه اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه

بوزه بسه خروسه سكره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره

دورتي ماره باوره سكره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره

لهسه ماله اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه

سكره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره

بكره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره

بسي ماره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره

اهلام سكره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره سكره اهلان فخره

فخره اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه وسرطانه اقباله سعه

جمهورية جيبوتي ودولة روس جيبوتي اوزبك ولق لندون ناهيه سابعه ايجيوس فيرسيه بعد المده

I.MMS 160/6 2023 (2 JAN 2023)

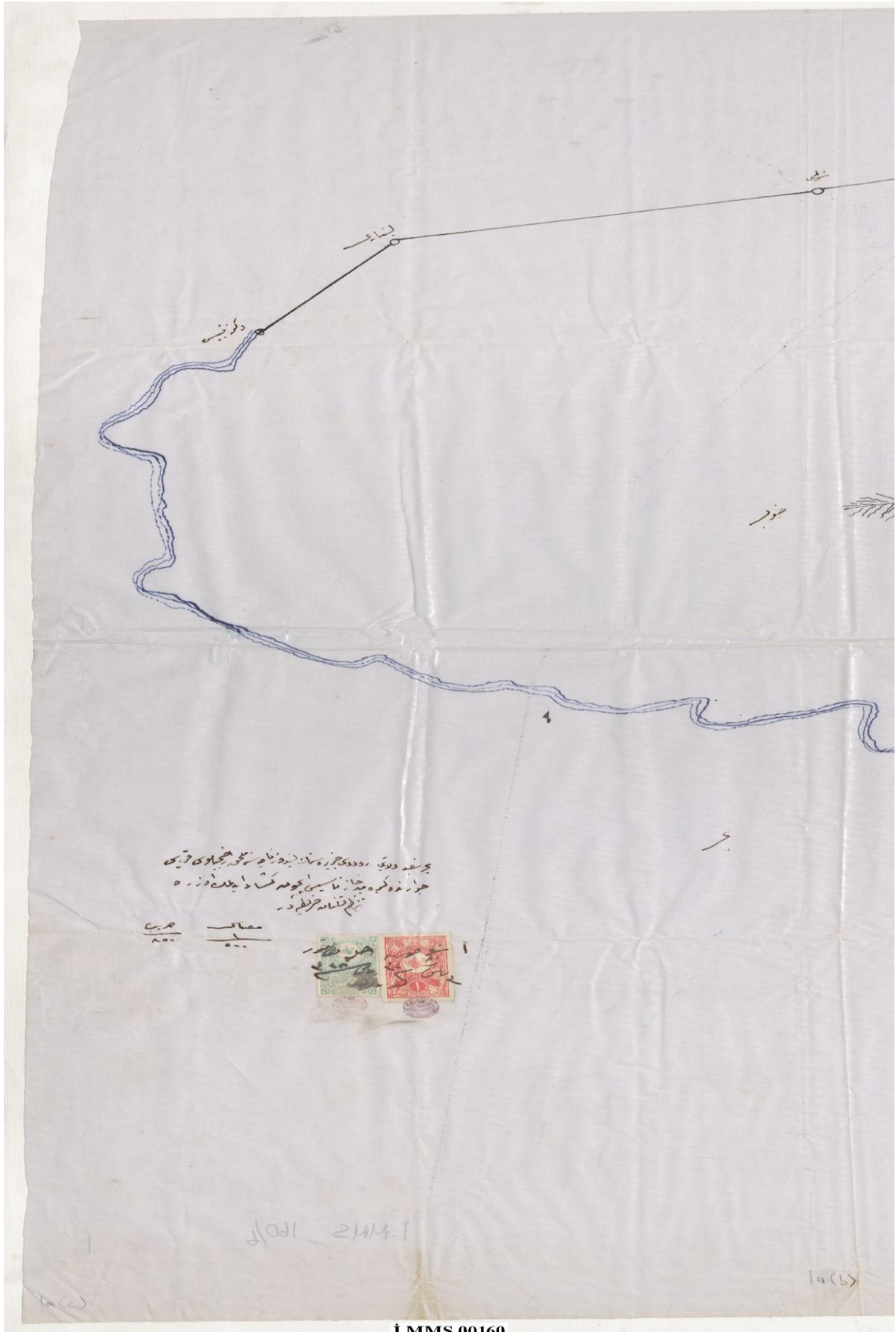
2

BOA,HRT.h,2571.Rodos Adası'nın haritası. Erkan-ı Harbiye Matbaası ,EHT (Ölçek 1/200000)

HRT.2571

.BOA, İ.MMS. / 160 – 6

İ.MMS.00160

REKLAMLARIN MƏTN FORMATLARI VƏ İMKANLARI

Afaq Cuma qızı Hacıyeva

ADPU. Filologiya

Müasir Azərbaycan dili kafedrası, doktorant

ID: <https://orcid.org:0000-0003-0535-6818>

XÜLASƏ

İstər yeni biznes üçün e-ticarət veb saytı yaratsanız, istərsə də mövcud olanı tanımaq istəsəniz, reklam sizə bunu həyata keçirməyə kömək edə bilər. Ənənəvi və rəqəmsal reklam növləri vasitəsilə yeni auditoriyaya çatmaq, satışları artırmaq və brend şüuruna nail olmaq üçün çoxlu imkanlar var. Mövcud olan bütün reklam üsullarını çeşidləməyə kömək etmək üçün biz ən məşhur reklam növlərini sıralayacağıq. Məlumat əldə etdikdən sonra ən yaxşı reklam metodunu seçmək və biznesinizi inkişaf etdirmək səyahətinizə başlaya biləcəksiniz.

Bu gün reklam nədir? Reklam bizneslərin öz brendlərini, məhsullarını və ya xidmətlərini tanımaq üçün istifadə etdikləri marketinq strategiyasıdır. Hər bir reklam növünün oxşar məqsədləri olacaq, istər potensial alıcıları həqiqi müştərilərə çevirmək, istər yeni auditoriya ilə məlumat paylaşmaq, istərsə də brend şüurunu artırmaq. Deməli, reklam biznesinizi inkişaf etdirməyə kömək edir.

Marketinqlə reklam arasında çoxlu oxşarlıqlar olsa da (və bir çoxları bu termini birbirini əvəz edir), reklam marketinq strategiyanızın yalnız bir hissəsidir. Marketinq orqanik və pullu reklam da daxil olmaqla hər cür promosyonları özündə cəmləşdirən biznes qurmağın strateji hissəsidir, halbuki reklam, hansı növündən asılı olmayaraq, markanıza məruz qalmaqla üçün pul ödədiyiniz deməkdir. Kiçik biznesiniz böyüdükcə, marketinq strategiyanız daxilində xüsusi biznes məqsədlərinə və nişanlarına nail olmaq üçün müxtəlif reklam kampaniyaları hazırlamalı olacaqsınız.

Ənənəvi reklam adətən oflayn şəkildə həyata keçirilən reklam növlərinə aiddir. Qəzet reklamları, billboardlar və radio reklamları ənənəvi marketinq üsullarını təmsil edən reklam nümunələridir. Bizneslə məşğul olanlar hələ də bu ənənəvi reklam platformalarından məhsul satmaq və ya insanları öz brendlərinə cəlb etmək üçün istifadə edirlər.

Texnologiyanın təkamülü marketinq dünyasını dəyişdi və bir çox müəssisələr reklamlarının çoxunu onlayn yaradırlar. SMS mətn mesajlarından sosial media kampaniyalarına qədər rəqəmsal reklam onlayn platformalar və rəqəmsal kommunikasiya

kanalları arasında marketinqi nəzərdə tutur. Rəqəmsal marketinq, demək olar ki, hər bir gündəlik internet əlaqə nöqtəsinin reklam fürsəti təklif etdiyi onlayn baxışın hər yerdə yayılmış hissəsinə çevrilmişdir. Kiçik biznes sahibləri rəqəmsal reklamları xüsusilə cəlbedici hesab edirlər, çünki onlar daha sərfəli olur və nəticələri ölçmək üçün tez-tez qabaqcıl analitikadan istifadə edirlər. Əsas növlərdən biri SEM və ya axtarış motoru marketinqidir. Statistika görə, rəqəmsal reklamın 2023-cü ildə 500 milyard ABŞ dollarından çox olacağı və 2026-cı ilə qədər 876 milyard ABŞ dollarına çatacağı gözlənilirdi. Bu, dünyadakı şirkətlərin öz reklam strategiyalarının böyük bir hissəsi kimi rəqəmsal reklamı necə qəbul etdiklərinin sübutudur.

Açar sözlər: *reklam növü, onlayn axtarış reklamı, sosial media reklamı, yayım, video və televiziya reklamı, evdən kənarında açıq hava reklamı, radio və podkast reklamı, məhsulun yerləşdirilməsi.*

ФОРМАТЫ И ВОЗМОЖНОСТИ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТА

РЕЗЮМЕ

Создаете ли вы веб-сайт электронной коммерции для нового бизнеса или хотите продвигать существующий, реклама может помочь вам в этом. Существует множество возможностей для охвата новой аудитории, увеличения продаж и повышения узнаваемости бренда с помощью традиционной и цифровой рекламы. Чтобы помочь вам разобраться во всех доступных рекламных методах, мы перечислим самые популярные виды рекламы. Получив информацию, вы сможете выбрать лучший метод рекламы и начать свой путь к развитию своего бизнеса.

Что такое реклама сегодня? Реклама — это маркетинговая стратегия, которую предприятия используют для продвижения своих брендов, продуктов или услуг. Каждый тип рекламы будет иметь схожие цели, будь то преобразование потенциальных покупателей в реальных клиентов, обмен информацией с новой аудиторией или повышение узнаваемости бренда. Таким образом, реклама помогает развитию вашего бизнеса.

Хотя между маркетингом и рекламой есть много общего (и многие используют этот термин взаимозаменяемо), реклама является лишь частью вашей маркетинговой стратегии. Маркетинг — это стратегическая часть построения бизнеса, которая включает в себя все виды продвижения, в том числе органическую и платную рекламу, а реклама означает, что вы платите за знакомство с вашим брендом, независимо от типа. По мере роста вашего малого бизнеса вам потребуется разрабатывать различные рекламные

кампании для достижения конкретных бизнес-целей и задач в рамках вашей маркетинговой стратегии.

Традиционная реклама относится к видам рекламы, которые обычно размещаются в автономном режиме. Объявления в газетах, рекламные щиты и радиообъявления являются примерами рекламы, представляющей традиционные методы маркетинга. Компании по-прежнему используют эти традиционные рекламные платформы для продажи товаров или привлечения людей к своему бренду.

Эволюция технологий изменила мир маркетинга, и многие компании создают большую часть своей рекламы в Интернете. От текстовых SMS-сообщений до кампаний в социальных сетях, цифровая реклама включает в себя маркетинг на онлайн-платформах и цифровых каналах связи. Цифровой маркетинг стал настолько повсеместной частью онлайн-просмотра, что почти каждая повседневная точка соприкосновения с Интернетом предлагает рекламную возможность. Владельцы малого бизнеса находят цифровую рекламу особенно привлекательной, поскольку она более рентабельна и часто использует расширенную аналитику для измерения результатов. Одним из основных видов является SEM или поисковый маркетинг. Согласно статистике, ожидается, что цифровая реклама превысит 500 миллиардов долларов США в 2023 году и достигнет 876 миллиардов долларов США к 2026 году. Это свидетельствует о том, что компании по всему миру используют цифровую рекламу как важную часть своих рекламных стратегий.

Ключевые слова: вид рекламы, поисковая реклама в Интернете, реклама в социальных сетях, трансляция, видео и телереклама, наружная реклама, радио и подкаст реклама, продакт плейсмент.

ADVERTISING TEXT FORMATS AND CAPABILITIES

ABSTRACT

Whether you're creating an e-commerce website for a new business or want to promote an existing one, advertising can help you make it happen. There are many opportunities to reach new audiences, increase sales and achieve brand awareness through traditional and digital advertising. To help you sort through all the advertising methods available, we'll list the most popular types of advertising. Once you have the information, you will be able to choose the best advertising method and start your journey to grow your business.

What is advertising today? Advertising is a marketing strategy that businesses use to promote their brands, products or services. Each type of ad will have similar goals, whether it's converting potential buyers into actual customers, sharing information with a new audience, or increasing brand awareness. So, advertising helps to grow your business.

Although there are many similarities between marketing and advertising (and many use the term interchangeably), advertising is only one part of your marketing strategy. Marketing is a strategic part of building a business, which includes all kinds of promotions, including organic and paid advertising, while advertising means that you pay for exposure to your brand, regardless of the type. As your small business grows, you will need to develop different advertising campaigns to achieve specific business goals and objectives within your marketing strategy.

Traditional advertising refers to types of advertising that are usually done offline. Newspaper ads, billboards, and radio ads are examples of advertising that represent traditional marketing methods. Businesses still use these traditional advertising platforms to sell products or attract people to their brand.

The evolution of technology has changed the world of marketing and many businesses are creating most of their advertising online. From SMS text messages to social media campaigns, digital advertising involves marketing across online platforms and digital communication channels. Digital marketing has become such a ubiquitous part of online browsing that nearly every everyday internet touchpoint offers an advertising opportunity. Small business owners find digital advertising especially attractive because they are more cost-effective and often use advanced analytics to measure results. One of the main types is SEM or search engine marketing. According to statistics, digital advertising was expected to exceed US\$500 billion in 2023 and reach US\$876 billion by 2026. This is a testament to how companies around the world are embracing digital advertising as a big part of their advertising strategies.

Keywords: *advertising type, online search advertising, social media advertising, broadcast, video and television advertising, out-of-home advertising, radio and podcast advertising, product placement.*

GİRİŞ

Demək olar ki, insanlar günlərinin orta hesabla 3,5 saatını internetdə keçirirlər. İnternetdən istifadənin belə yüksək miqdarı getdikcə daha çox biznesin niyə onlayn reklamlara üz tutduğunu izah etməyə kömək edir. Axı, müvafiq reklamın məqsədi auditoriyanızın

vaxtlarının çoxunu keçirdikləri yerdə onların qarşısına çıxmaqdır. Bundan əlavə, marketoloqlar onlayn kampaniyalarının dərhal əldə edilməsini və nəticələrini izləmək qabiliyyətini yüksək qiymətləndirirlər.

Bir çox alətlər və analitika rəqəmsal reklamlara inteqrasiya olunduğundan insanlar real vaxtda satışların haradan gəldiyini öyrənə və performansını artırmaq üçün sürətli optimallaşdırmalar edə bilirlər. Bu cür reklamın gücünə görə, məhsulu onlayn tanımaq üçün bir çox rəqəmsal üsullardan istifadə etmək mümkündür.

REKLAMLARIN MƏTN FORMATI VƏ İMKANLARI

Klik başına ödəmə (PPC) reklamı, axtarış motorlarında olarkən izləyicilərinizin qarşısında qeyri-qəfil şəkildə görünməyə imkan verir. PPC kampaniyalarında siz təklif vermək üçün bir sıra açar sözlər seçirsiniz ki, reklamınız biznesinizi və ya məhsullarınızı təsvir edən sözlər üçün axtarış nəticələrinin yuxarısında olsun. Siz hətta rəqib marka adlarına da təklif verə bilərsiniz ki, özünü başqa seçim kimi baxılma şansı verəsiniz. Axı, axtarış edənlərin 90% -i axtarışa başlamazdan əvvəl bir marka haqqında qərar verməmişdir.

Bu tip reklamlar mətn formatında göstərilir, ona görə də istifadəçilərin diqqətini çəkmək üçün şəkillərə etibar edə bilməyəcəyiniz üçün cəlbədiciləşdirici reklam nüsxəsi yazdığınızdan əmin olun. Üstəlik, bir çox reklamçı müştərilərin çevrilməsini artırmaq üçün pullu onlayn trafikini eksklüziv olaraq təqdimata həsr olunmuş açılış səhifələrinə göndərir. Nəhayət, PPC reklamları elə qurulub ki, siz yalnız kimsə sizin reklamınıza kliklədikdə ödəniş edəcəksiniz, ona görə də bu, Google vasitəsilə reklam etməyi öyrənmək üçün əla yoldur. Bu klik başına xərc (CPC) üçün nə qədər ödəməyə hazır olduğunuzu seçə bilərsiniz. Buna görə də, bu, müəyyən edilmiş satış məqsədləri, CPL və ROI meyarları olan kampaniyalar üçün əla onlayn reklam üsuludur.

Heç bir məqaləni onlayn oxumusunuz və səhifənin kənarlarında və ya paraqraflar arasında kvadrat və ya düzbucaqlı şəkləndirildiyini görmüsünüz? Bu reklam növü ekran bannerləri kimi tanınır və adətən laylı mətn və CTA ilə təşviq edilmiş təklifi nümayiş etdirən zəngin şəkillər və ya videolardan ibarətdir. Banner reklamları, reklam yayımladığınız platformadan asılı olaraq CPM və ya CPC-dən tutulur. Klikləmə dərəcəsi (CTR) ekran

bannerlərində PPC reklamları qədər yüksək olmadığından, birincisi tez-tez brend şüurunu artırmaq və izləyicilərinizlə diqqət mərkəzində olmağa kömək etmək üçün istifadə olunur.

Bu cür reklamları digər reklam üsullarından fərqləndirən cəhət ondan ibarətdir ki, adından da göründüyü kimi biz onların reklam olduğunu çox vaxt hiss etmirik. Bu reklam parçaları səhifədəki üzvi məzmunun formatına və üslubuna uyğun olaraq maskalanır və onları demək olar ki, fərqləndirməz edir. Onların kamuflyaj qabiliyyəti bu reklam formatını kifayət qədər populyar edib. Marketoloqlar onları sevirlər, çünki onlar hədəf auditoriyanızın qarşısına o qədər də açıq olmayan şəkildə girmək üçün gizli bir yoldur. Məsələn, aşağıda və ya reklam verən saytlardakı məqalələr arasında olan məzmun parçasına diqqətlə baxsanız, "sponsorlu hekayələr" və ya "təşviq edən" oxuyan kiçik bir şrift görə bilərsiniz.

Reklamlar tez-tez məzmun nəşri platformalarında və ya YouTube kimi video əsaslı kanallarda yayımlandığından, onlar bloq yazısına, dərslik videosuna və ya daha uzun formalı təhsil məzmununun digər növlərinə yol açmaq üçün əla yol ola bilər.

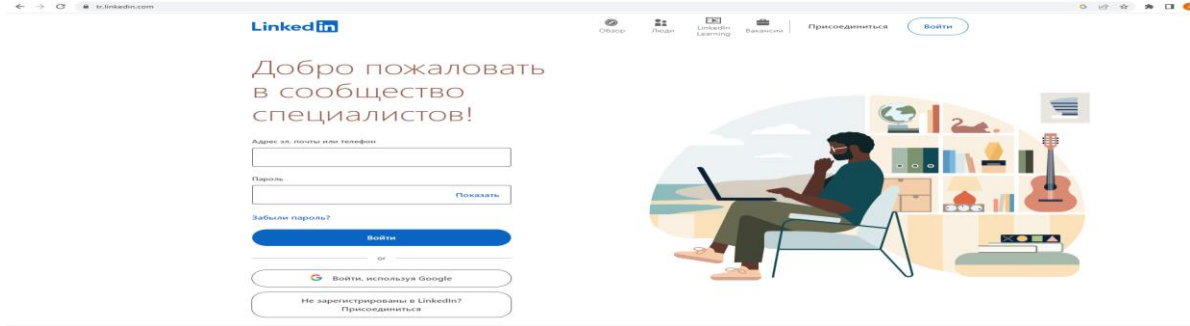
Sosial media marketinqi və reklamı əksər tanıtım məntəqələrindən fərqlidir, çünki o, izləyicilərinizlə orijinal şəkildə əlaqə saxlamağa imkan verir. Siz təkcə reklamlarınızı hədəf auditoriya parametrlərinizə uyğunlaşdırmaq üçün fərdiləşdirə bilməz, həm də tanıtımla məşğul olan insanlarla qarşılıqlı əlaqə qura bilərsiniz.

Sosial mediadan istifadə gündən-günə artır. İndi hədəf auditoriyanızdan və məqsədlərinizdən asılı olaraq reklam etmək üçün seçmək üçün bir neçə aparıcı platforma var.

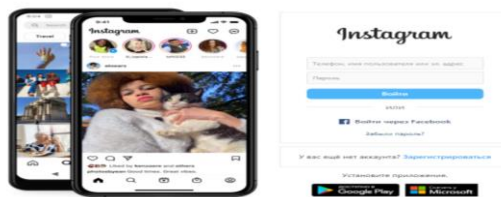
B2B reklamı ilə tanınan LinkedIn sizə onların 690 milyondan çox istifadəçisi olan peşəkar məlumat bazasına daxil olmağa və Sponsorlu Məzmun, Sponsorlu Mesajlaşma, mətn reklamları və dinamik reklamlar vasitəsilə auditoriyanıza çatmağa imkan verir. Bu kanalın özəlliyi ondan ibarətdir ki, insanlar artıq peşəkar düşüncə tərzindədirlər və bu, onların bizneslərini inkişaf etdirməyə kömək edə biləcək yeni imkanlarla qarşılıqlı əlaqəyə daha açıq olmasıdır. LinkedIn-in CPC-ləri digər sosial media platformalarından daha yüksəkdir. Bununla

belə, satış başına yüksək qiymət etiketi olan B2B biznesləri üçün o, hələ də müsbət ROI ilə reklam xərclərini ödəyə bilər.

Facebook reklamları 1,6 milyard insanı əhatə edir və sizə kampaniyalarınızı xüsusi məqsədlər və saysız-hesabsız auditoriya əsasında fərdiləşdirməyə imkan verir. Siz Facebook, Instagram, Messenger, Audience Network və ya hamısında reklam etməyi seçə bilərsiniz. Onların reklamlarının əksəriyyəti nisbətən aşağı təklifləri olan PPC modelindədir və kiçik müəssisələr üçün faydalı ola biləcək minimum xərc yoxdur.

Instagram mövcud yazıları asanlıqla reklamlara çevirməyə imkan verir. Təbliğ olunan məzmununuzu “Hekayələr, Reels və auditoriya lenti”ndə göstərə bilərsiniz. Məzmun hazırlayarkən bir ipucu kimi kömək etməkdə Instagram video məzmununun ən populyar formasıdır. Sonra ziyarətçiləri hara göndərmək istədiyinizi seçin, istər onlayn mağazanıza, istər Instagram profilinizə və ya başqa yerə. Facebook Instagramın sahibi olduğundan, siz Instagram tətbiqi daxilində və ya Facebook reklam meneceri vasitəsilə reklamlarınızı yayımlamağı seçə bilərsiniz.

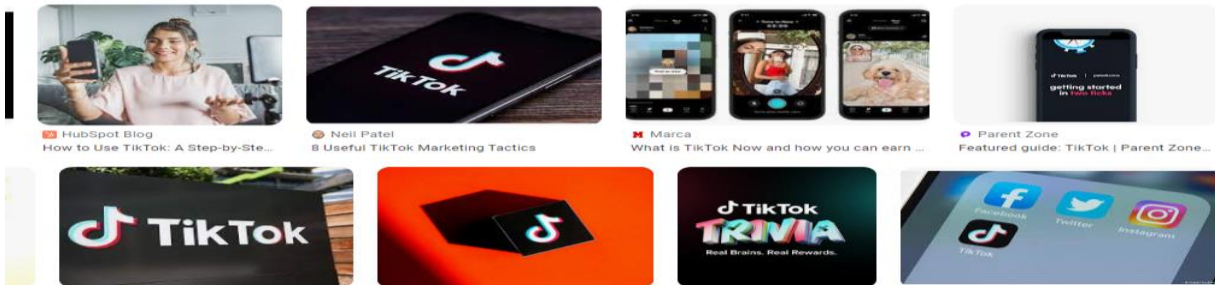
Twitter bir çox reklam formatları təklif edir, ən populyarları izləyicilərinizin xəbər lentində üzvi tvitlər arasında görünən standart təbliğat yazılarıdır, bu da görmə qabiliyyətinizi artırmağa və hesabınızı tanıtmaya kömək edə bilər. Twitter-də “İzləyici Reklamları” bunu tövsiyə olaraq “Kimi İzləməli” bölməsində biznesinizin Twitter hesabını göstərməklə edə bilər. Bu, sizin haqqınızda eşitməmiş yeni auditoriyanın diqqətini çəkməyə kömək edəcək.

Pinterest reklamı sizə auditoriyanızın lentinə təqdim olunacaq sancaqlar yaratmağa imkan verir. Məqsəd odur ki, onlar uyğun olanı tapsınlar, üzərinə klikləyib sonradan yenidən sancsınlar. Onların reklam formatı çox vizualdır, bu da pərakəndə satış brendləri üçün böyük fayda ola bilər. Bu cür reklamın gözəlliyi ondadır ki, siz tez-tez Pinlərin təbliğ olunduğunu fərq etmirsiniz, bu da son istifadəçi üçün çox əlverişli təcrübə yaradır. Bundan əlavə, Pinterest istifadəçilərinin 78%-i markalı məzmunu faydalı hesab edir, ona görə də axtarışlarında özünü əmin hiss edir.

TikTok təkcə əyləncəli rəqə videoları üçün deyil, həm də qısa formada video reklamları ilə bizneslərə uyğunlaşır. Ən son sosial media platforması istifadəçilərə giriş imkanı verən yüksək nişan nisbətərini göstərir. Bundan əlavə, ən uyğun auditoriyaya çatmaq üçün hədəf istifadəçilərinizi şaqulilərə bölmək olar. Unutmayın, TikTok reklamlarının açarı brend hekayənizi unikal şəkildə izah etməkdir. Bu reklam növünün tonuna və üslubuna uyğunlaşmaq üçün video reklamınıza daxil etmək üçün trend olan mahnılar və səslər üzərində atlamağa çalışın.

NƏTİCƏ

Əgər eyni bir məhsulun satışının həyata keçirildiyi ayrı-ayrı bazarlar birbirindən rəqabət vəziyyəti, malların rəqabət qabiliyyətliliyinin səviyyəsi, əhalinin həyat səviyyəsi, istehlakçıların tələbatlarının həcmi və xarakteri, milli xüsusiyyətlərinə görə fərqlənərsə, o zaman fərdi marketing konsepsiyasına və strategiyalarına müraciət edilməlidir. Yaxşı bir reklam strategiyası həm yaxşı bir iş imicini yaratmaq və ya müştərilərin məlumatlandırılması kimi məqsədləri yerinə yetirir, həm də xüsusi bir auditoriyaya uyğunlaşdırılır və bu müştərilərin xüsusi ehtiyaclarına cavab verir. Məhsul alışı ilə bağlı qərar verən və ya bu qərarların qəbuluna təsiri olan müəssisələr ilk öncə bilməlidir ki, reklam elanları düzgün, müştəriləri cəlb edəcək şəkildə hazırlanmalıdır.

Reklam strategiyasının təşkilində televiziya, radio, qəzet, jurnal, buklet kimi yayım vasitələri arasında düzgün seçim etməlidirlər. Çünki firma bu işə müəyyən qədər vaxt və pul sərf edir və düzgün edilməyən seçim vaxt və pulun itkiyə getməsinə səbəb olar. Reklam yayım vasitələri seçilən zaman reklamın ünvanlanacağı hədəf auditoriyasının böyüklüyü, sıxlığı, xüsusiyyətləri, müraciətin xarakteri, reklamın məqsədləri, yayım vasitələrinin qiymətləri kimi amillər diqqətə alınmalıdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Dadaşov A. (2001). Kütləvi informasiya vasitələrində reklam və marketing problemləri. Bakı, 168 səh.
2. Zamanov N.T. (2014), Heydər Əliyev və Azərbaycan nitq mədəniyyəti. (II kitab). Bakı, "Elm və təhsil". 520 s.
3. Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı, 9 aprel 2013-cü il, <http://www.az.president.az/articles/7744>
4. Becer, E., Hürel F., Şardan Y., Mesci H. ve diğ. (2000). "Reklam Halkla İlişkiler ve Ötesi" (3.Baskı). Ankara: Media Cat Kitapları, Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.
5. Hofstede, G. (1991). "Cultures and Organizations Software of Mind" Londra, McGraw.
6. Gordin M.D. Scientific Babel: How Science Was Done Before and After Global English, University of Chicago Press, 2015, 415 p.
7. Pitte P., Wild A., Autin P. The Language Learning, Sustainability Project 2017, Sprachcaffé Language Sustainability Team, 2017, 24 p.
8. Kassteen J. Global Trends in Foreign Language Demand and Proficiency, <http://studenttravelplanninguide.com/global-trends-in-foreign-language-demand-andproficiency>

9. Aksulu, İ. (1989). “Reklamlar ile Bireylerin Psikolojik Yapılarının Etkilenmesi” Düşünceler Dergisi, Ege Üniversitesi Basın Yayın Y.O. Yayını, Yıl:3, Sayı:3.
10. <https://www.liveabout.com/advertising-101-tips-to-get-you-started-3514741>

Filologiya üzrə fəsləfə doktoru dosent Könül İbrahim qızı Səmədovanın rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.

KENT TARIMI VE KADIN

Prof.Dr. Dilek BOSTAN BUDAK

Çukurova Üniversitesi, - 0000-0001-6318-698X

Doç.Dr. Nermin BAŞI

Korkutata Üniversitesi, - 0000-0003-1630-7720

ÖZET

Kent tarımı, kentin içerisinde veya yakın çevresinde bitkisel veya hayvansal ürünler elde etmek amacıyla yapılan faaliyetler için kullanılmaktadır. Kent tarımı aslında yeni bir kavram değildir. Ancak kırdan kente göç, hızlı nüfus artışı ve çok katlı binalar, şehirlerdeki yeşil alanları azalttığı gibi bahçeli evlerin sayısını da oldukça azaltmış ve dolayısıyla kent tarımı yapılacak alan olanaklarını da azaltmıştır. Son yıllarda gerçekleşen doğal afetler ve salgın hastalıklar, bireylerin tekrar kent tarımına yoğun ilgi duymasına neden olmuştur. Yapılan çalışmalar kent tarımının ekonomik, toplumsal, ekolojik ve sağlıklı beslenme boyutlarının olduğunu ortaya koymaktadır. Aile bütçesine katkıda bulunmak, kentleşmenin olumsuz etkilerini azaltmak, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmak ve sağlıklı beslenmek için çaba sarfeden kadınlar, kent tarımına erkeklere nazaran daha fazla ilgi duymakta ve vakit ayırmaktadırlar. Sağlıklı ve ekonomik ürünler elde edebilmek amacıyla farklı ölçekteki arazilerde, evlerinin bahçelerinde veya balkonlarında tarım ürünleri yetiştirmeye çalışarak toplum kalkınmasına da katkıda bulunmaktadırlar. Kadınlar sahip oldukları deneyim, geleneksel ve yerel bilgiler, yenilikçi bakış açıları ve çalışma istekleri ile kent tarımında başarıya ulaşmada en etkili aktörlerdendir. Türkiye’de TÜİK verilerin göre toplumun %49,9’unu kadınlar oluşturmaktadır ve kadınların istihdam oranı %26,3’tür. İstihdam oranı erkeklere (%59,8) nazaran daha düşük olan kadınların kooperatifler aracılığıyla veya bireysel olarak kent tarımı yapabilecek olanaklara sahip olması ve desteklenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler : Kent tarımı, kadın, çevre, sürdürülebilirlik

1.GİRİŞ

İkinci dünya savaşından sonra sanayileşme ile birlikte kırdan kente göç hareketliliği ve kent olgusu yerleşmeye başlamıştır. Türkiye’de nüfusu 2000’den fazla olan yerleşim yerleri kent alanı olarak tanımlanmaktadır. Keleş (1996), nüfusun tarım dışı alanlarda çalışan kesimi olarak tanımlarken, Niray (2002), Türkiye’deki kentleşme olgusunu ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısını biçimlendiren temel öğelerden biri olduğunu belirtmiştir.

Türkiye’de, 1950’den sonra hızlı kentleşme sonucunda ülkede bir takım sorunlarla karşılaşmaya başlanmıştır. Plansız göç, kırsal nüfusun hızla azalmasına ve kentlerde plansız yerleşmelere neden olmuştur. Kentler hızlı göçe cevap verecek oranda konutlara sahip olmadığı için gecekondulaşma başlamıştır. Daha sonra çıkarılan yasalarla çok katlı apartmanların yapımı

hızlanmıştır. Kırdan kente göç, hızlı nüfus artışı ve çok katlı binalar, şehirlerdeki yeşil alanları azalttığı gibi bahçeli evlerin sayısını da oldukça azaltmıştır.

Son yıllarda gerçekleşen doğal afetler, iklim değişikliği ve salgın hastalıklar, bireylerin kent tarımına yoğun ilgi duymasına neden olmuştur. Kent tarımı aslında yeni bir kavram değildir. Kentsel tarımla ilgili ilk modern çalışmalar 1960'larda gerçekleştirilmiştir (Mougeot, 2000). Kent tarımı önemli bir ekonomik kalkınma aracıdır (Hamilton ve ark., 2014). Bireyler kent tarımı ile sağlıklı ve ekonomik ürünler elde edebilmek amacıyla farklı ölçekteki arazilerde, hobi bahçelerinde, evlerinin bahçelerinde veya balkonlarında tarım ürünleri yetiştirmeye çalışarak aynı zamanda toplum kalkınmasına da katkıda bulunmaktadır.

Yapılan çalışmalar kent tarımının ekonomik, toplumsal, ekolojik ve sağlıklı beslenme boyutlarının olduğunu ortaya koymaktadır. Aile bütçesine katkıda bulunmak, kentleşmenin olumsuz etkilerini, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmak ve sağlıklı beslenmek için çaba sarfeden kadınlar, kent tarımına erkeklere nazaran daha fazla ilgi duymakta ve vakit ayırmaktadırlar. Kadınlar sahip oldukları deneyim, geleneksel ve yerel bilgiler, yenilikçi bakış açıları ve çalışma istekleri ile kent tarımında başarıya ulaşmada en etkili aktörlerdendir. Bu çalışmada, kent tarımı olgusu ve kadının rolü incelenmeye çalışılmıştır.

2.KENT TARIMI

UNDP (1996), "Kentsel tarımı, kent ve kent çevresi alanlarda toprak ve su üzerinde gıda ve diğer ürünleri üreten, işleyen ve pazarlayan, yoğun üretim yöntemleri uygulayan ve doğal kaynakları ve kentsel atıkları yeniden kullanarak çeşitli ürünler ve çiftlik hayvanları elde edilen bir faaliyet" olarak tanımlamıştır (Smit ve ark, 1996). Bailkey ve Nasr (2000), kentlerde ve çevresinde bitkisel ve hayvansal üretim yoluyla ürün yetiştirilmesi olarak tanımlamıştır. Koç (2003), kent sınırları içinde yapılan tarımsal aktiviteler olarak ifade etmiştir ve bu aktivitelerin, dar gelirli ailelerin kendi tüketimleri için yaptıkları gıda üretimlerinden, topluluk ve hobi bahçelerine ve daha büyük ölçekteki tarımsal işletmelere kadar uzandığını belirtmiştir.

Jacobi ve ark. (2000), kentsel tarımla uğraşmanın gerekçelerini, özellikle kentte gelir düzeyi düşük bireyler için şu şekilde özetlemiştir;

- Gerek bulunamaması gerekse satın alma gücünün olmaması nedeniyle yetersiz, güvenilir olmayan ve düzensiz olan gıda güvenliğinin sağlanması,
- Gelişmekte olan ülkelerde ulusal ekonomilerin kötüye gitmesi nedeniyle kayıtlı istihdam olanaklarına erişimin yetersiz olması,
- Daha iyi bir yaşam alanı arzusu; boş zamanı değerlendirme, kişisel tatmin, daha yeşil kentler, atık yönetimi gibi.

Ayrıca Jacobi ve ark. (2000), kent tarımının oluşumu için beş ana koşulun olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunlar; doğal koşullar, fiziksel altyapı ve hizmetler, sosyo kültürel koşullar, kurumsal koşullar ve ekonomik koşullardır. Doğal koşulların yani iklim koşullarının uygun olduğu yerlerde kent tarımı daha kolay gerçekleşmektedir.

Kent tarımının elbette olumlu yanları ile birlikte bir takım sınırlılıkları da bulunmaktadır. Kent tarımı yapılacak alanların oldukça az ve sınırlı olması istenilen düzeyde yaygınlaşmasını

engellemektedir. Bununla birlikte mevcut arazilerin sulama ve ulaşım imkanına sahip olması gerekmektedir. Karşılaşılabilecek olası bir problem olan, tarımsal faaliyetler sonucunda oluşabilecek hastalık ve zararlılara karşı gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Bunların yasal çerçevesinin oluşturulması, gerek kent tarımı ile uğraşan bireyleri gerekse kentte yaşayan diğer bireyler arasında oluşabilecek sorunları ortadan kaldırabileceği gibi kentte yaşayan bireylerin kentsel tarımı benimsemesine yardımcı olabilecektir. Ayrıca, olası çevre kirliliğinin önüne geçilebilecektir. Kanbak (2018), kentsel tarımın sürdürülebilirlik açısından dikkate alınması gereken bir konu olduğunu belirterek yoksulluğun azaltılmasında, gıda güvencesinin sağlanmasında, toplumda sosyal ve kültürel bağların artmasında önemli rol oynamaktadır.

Türkiye’de Avrupa Birliği tarafından desteklenen ve Türkiye İş Kurumu tarafından yönetilen Aktif İstihdam Tedbirleri Programı kapsamında Ulaşılabilir Yaşam Derneği tarafından yürütülen bir proje ile kent tarımı gündeme gelmiştir (Keskin ve Yıldırım, 2019). Tarım ve Orman Bakanlığınca “Kent Tarımı” uygulamaları kapsamında kadın üreticilere yerli sebze fidesi hibe edilerek de desteklenmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığının başlattığı “Alım Garantili Sözleşmeli Üreticilik Modeli” de kadınlar tarafından olumlu karşılanmıştır ve kadın üreticilerin sayıları her geçen gün artmaktadır. Ayrıca Kent Tarımı Mobil Cep uygulaması da aktif olarak kullanılmaktadır (TOB, 2022).

Son yıllarda Belediyelerde kent tarımına önem vererek, özellikle kadınlara destekler sağlayarak yaygınlaştırmaya ve kadınların istihdamını artırmaya çalışmaktadır. İstanbul’da Beykoz Belediyesinin başlattığı faaliyet ile kadınlar kent tarımı yapmaktadır (Beykoz Belediyesi, 2023). Mezitli Üretici Kadın Kooperatifi de atıl durumdaki arazilerde kadın üreticilerle birlikte dayanışma içerisinde üretimde bulunmaktadır. Mezitli Belediyesi olanaklarıyla üretim yapan kadınlar günün belirli saatlerinde de kurulan tezgahlarda satış yapmaktadırlar (Görel, 2020). Çankaya Belediyesi kent tarımı yapmak isteyen bireylere eğitim imkanları sunmaktadır (Çankaya Belediyesi, 2020).

3.KADIN

Gelişmekte olan ülkelerdeki tarım işçilerinin ve işgücünün yaklaşık %43’ünü kadınlar oluşturmaktadır (Gautam, 2013). Ayrıca, Narayan (2011) ve Team ve Doss (2011) kayıt dışı sektörlerde de kadınların ağırlıklı olarak çalıştıklarını belirtmiştir. Kadınlar ücretsiz işgücü, mevsimlik işçi ya da aynı işi yapmalarına rağmen erkeklerden daha düşük ücret alabilmektedirler. Bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda kent tarımının kadınların istihdamında önemli rol oynayabileceği söylenebilir.

Aile bütçesine katkıda bulunmak, kentleşmenin ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmak ve sağlıklı beslenmek için çaba sarfeden kadınlar, kent tarımına erkeklere nazaran daha fazla ilgi duymakta ve vakit ayırabilmektedirler. Kadınlar kaynak kullanımı hakkında önemli bilgi ve tecrübeye sahiptirler. Kadınlar kentsel tarımın belirli alanlarında örneğin evin bahçesinde, balkonda ve az sayıda hayvanlara, özellikle kümes hayvanları, hakim durumdadırlar. Kırsal alanda da kentsel alanda da dezavantajlı grup olan kadınlar, genellikle küçük ölçekte üretim yapmaktadır. Kentsel tarım ile kadınlar hane halkı gıda güvenliği

sorumluluğunu da üstelenebilmektedirler. Kadınlar hane halkı gelirine katkıda bulunarak yaşam koşullarını iyileştirmeye çalışmaktadırlar.

Moyo ve Yeros (2013) kent tarımının düşük gelirli işçi grubuna ve kentli yoksul ailelerin gıda ihtiyaçlarını karşılamada, serbest meslek sahibi olmada ve gelir yaratma konusunda önemli bulgular olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye’de TÜİK (2021) verilerine göre toplumun %49,9’unu kadınlar oluşturmaktadır ve kadınların istihdam oranı %26,3’tür. İstihdam oranı erkeklere (%59,8) nazaran daha düşük olan kadınların kooperatifler aracılığıyla veya bireysel olarak kent tarımı yapabilecek olanaklar sağlanarak daha aktif hale getirilebilirler. Ayrıca, çocukları ile birlikte yapabilecekleri bir faaliyet olan kent tarımı sayesinde çocuklarda doğal ortamda bulunacak, tarımsal faaliyetleri sevecek ve doğayı koruma konusunda daha bilinçli bireyler olarak yetişebileceklerdir.

4.SONUÇ ve ÖNERİLER

Önemli tarım potansiyeline sahip olan Türkiye’de kırdan kente göç, tarım arazilerin amaç dışı kullanımı ve girdi fiyatlarının yüksekliği nedeniyle son yıllarda tarımsal üretimde sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sıkıntılar tüketiciye de yansımakta ve tarım ürünlerine yüksek fiyat ödemek zorunda kalmaktadırlar. Gerek artan fiyatlar gerekse son yıllarda yaşanan pandemi, doğal afet, iklim değişikliği gibi sorunlar tüketicilerin güvenilir gıdaya erişiminde sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bu durum kent tarımını tekrar gündeme getirmiş ve kentte yaşayan bireyler tarımsal ürün üretmek için yoğun bir çaba içerisine girmiştir. Bireyler, farklı ölçekteki uygun arazilerde, hobi bahçelerinde, balkonlarda, teraslarda ve varsa evlerinin bahçelerinde tarım ürünleri yetiştirmeye çalışmaktadırlar.

Yerel kaynakları daha etkin kullanan kadınlar toplum kalkınmasında önemli bir yere sahiptirler. Ancak cinsiyete dayalı eşitsizlik nedeniyle kadınlar kaynaklara ulaşmada ve karar alma süreçlerinde sınırlı olarak yer almaktadırlar. Dezavantajlı grup olan kadınlara gerekli desteklerin, arazi, hibe girdiler, yayım hizmeti, verilmesi ile kent tarımı ile güçlenebilecekleri ve sürdürülebilir tarımsal faaliyetlere sahip olunabileceği söylenebilir.

Kent tarımı sadece üretim alanı olmayıp aynı zamanda kadınların sosyalleşmesine ve boş zamanını değerlendirmesine de katkıda bulunacaktır. Bakanlık, belediyeler, sivil toplum kuruluşları, kooperatifler aracılığı ile kadınlara olan destekler artırılarak daha fazla kadının kent tarımı yaparak gerek kendi ailesine gerekse toplum kalkınmasına katkılarının artırılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

[1] Bailkey, M., Nasr, J., From brownfields to greenfields: Producing food in North American Cities, Community Food Security News, 6, 2000. http://en.wikipedia.org/nsci/urban_agriculture

[2] Beykoz Belediyesi. 2023. <http://beykoz.bel.tr>

[3] Çankaya Belediyesi. 2022. <http://cankaya.bel.tr>

- [4] Hamilton, A. J., Burry, K., Mok, H-F., Barker, S. F., Grove, J. R., Williamson, V. G., Give peas a chance? Urban agriculture in developing countries. A review, *Agron. Sustain. Dev.*, 34, 45–73, 2014.
- [5] Gautam H.R., Kumar R., Bhardwaj M.L., Bharat N.K., Women surge ahead in agriculture education growth. *Curr. Sci.*,105(9), 2013.
- [6] Görel, B., [Guncelkutuphane.org/2020/12/26/kurumuş-topraklardan-can-bulan-yapraklara-kadinların-kent-tarimi](http://guncelkutuphane.org/2020/12/26/kurumuş-topraklardan-can-bulan-yapraklara-kadinların-kent-tarimi), 2020.
- [7] Jacobi, P. W., Axel, Amend.J., Urban agriculture – justification and planning guidelines, 2000. <http://www.cityfarmer.org/uajustification.html>
- [8] Kanbak, A.G., Endüstriyel tarımın ekolojik krizine karşı kentsel tarım bir çözüm olabilir mi? *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018.
- [9] Keleş, R., *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara. 1996.
- [10] Keskin, N., Yıldırım, C., *Kentin ve kentte yaşamın tarımla dönüşümü*. Yerel Siyaset, Palme Yayıncılık, Ankara, 2019.
- [11] Koç, H., Daha yaşanabilir yerleşmeler arayışında kentsel tarım, *Planlama*, 1, 34-40, 2003.
- [12] Mougeot, L. J. A., Urban agriculture: definitin, presence, potentials and risks. *Energy Econ. Mang. Group Work. Paper 28 (2)*, 2000.
- [13] Moyo S., Yeros P., The Zimbabwe model radicalisation: reforms as resistance. In: Moyo S., Chambati W., editors. *Land and Agrarian Reforms Zimbabwe: beyond white-settlers Capitalisation*. CODESRIA; Dakar, Senegal: 2013.
- [14] Narayan K., Suva, Fiji, the University of the South Pacific Suva;. *Urban Women Participation and Livelihoods in the Informal Sector in Fiji: a Case Study of Suva-Lami Area*. 2011.
- [15] Niray, N., Tarihsel süreç içinde kentleşme olgusu ve Muğla örneği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 2002.
- [16] Smit, J., Ratta, A., Nasr, J., *Urban agriculture: Foods, jobs, and sustainable cities*. United Nations Development Programme Publication Series for Habitat II Volume One. New York: UNDP, 1996.
- [17] Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022. <http://tob.gov.tr>
- [18] Team S., Doss C., The Role of Women in Agriculture. *ESA Working Paper No. 11-02* FAO, Rome, 2011.
- [19] TÜİK, 2022. Türkiye İstatistik Kurumu. <http://tuik.gov.tr>

KIRSAL ALANDA KADINLARA YÖNELİK DÜZENLENEN GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMLERİNİN İŞGÜCÜ PİYASALARINA YANSIMALARI

Doç.Dr.Nermin BAHŞI

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, 0000-0003-1630-7720

Prof.Dr.Dilek BOSTAN BUDAK

Çukurova Üniversitesi, 0000-0001-6318-698X

ÖZET

Üretim faktörleri arasında önemli bir yere sahip olan girişimci, sadece mal ve hizmet üretmek için işletmenin kurulmasından sorumlu değil, aynı zamanda işletmenin sürekliliğinin sağlanması, diğer üretim faktörlerinden biri olan emek için istihdam yaratılması ve ülke ekonomisine katkı sağlamak gibi sorumlulukları da yerine getirmektedir. Günümüz rekabet koşullarında sürdürülebilir bir büyüme sağlamak isteyen ülkelerin üretim faktörlerini etkin ve verimli bir şekilde kullanmaları gerekmektedir. Üretim faktörleri arasında yer alan emeğin tam olarak kullanılması için dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların da iş yaşamına dahil olmaları ve üretimde yer almaları gerekmektedir. Kırsal alanda hem hane içerisinde hem de tarımsal faaliyetlerde ağır iş yükleri bulunan kadınlar ücretsiz aile işçisi olarak değerlendirilmelerine karşın, tarımsal üretimin önemli bir bölümünü gerçekleştirmekte, ancak eğitimde ve sosyal hayatın içinde erkeklerden daha az pay almaktadır. Kırsaldaki kadınlarının girişimcilik becerilerinin geliştirilmesi ve üretim süreçleri içerisinde daha fazla yer almalarının sağlanması amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığı ulusal ve uluslararası çeşitli kurum ve kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği içerisinde çeşitli eğitimler düzenlemektedir. Bu çalışmanın amacı, kırsaldaki kadınlara yönelik olarak düzenlenen girişimcilik eğitimlerinin işgücü piyasalarına yansımalarının değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal kadın, girişimcilik, eğitim, işgücü piyasaları

1. GİRİŞ

Üretim faktörleri arasında önemli bir yere sahip olan girişimci, sadece mal ve hizmet üretmek için işletmenin kurulmasından sorumlu değil, aynı zamanda işletmenin sürekliliğinin sağlanması, diğer üretim faktörlerinden biri olan emek için istihdam yaratılması ve ülke ekonomisine katkı sağlamak gibi sorumlulukları da yerine getirmektedir. Ülkelerin refah seviyelerinin artması, ekonomik olarak daha iyi koşullara erişebilmeleri ve yürütülen çabaların sürdürülebilir olması için toplumun tüm kesimlerinin (Kırsal-kentsel alan, kadın-erkek) bu sürece katkı sağlaması gerekmektedir. Ayrıca, günümüz rekabet koşullarında sürdürülebilir bir büyüme sağlamak isteyen ülkelerin üretim faktörlerini etkin ve verimli bir şekilde kullanmaları gerekmektedir. Üretim faktörlerini tam olarak kullanmayan ülkelerde etkinlikten söz etmek mümkün değildir. Üretim faktörleri arasında yer alan emeğin tam olarak kullanılması için

dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların da iş yaşamına dahil olmaları ve üretimde yer almaları gerekmektedir.

Kırsal alanda hem hane içerisinde hem de tarımsal faaliyetlerde ağır iş yükleri bulunan kadınlar ücretsiz aile işçisi olarak değerlendirilmelerine karşın, tarımsal üretimin önemli bir bölümünü gerçekleştirmektedir. Cinsiyet eşitsizliğini gidermek, gerek kırsalda yoksulluğu azaltmak ve gerekse de kadınların toplumsal ilişkiler sistemi içindeki yerini güçlendirmenin bir aracı olarak “kadın girişimciliği” önemli bir bileşen biçiminde ortaya çıkmaktadır (Gülçubuk ve ark., 2012). Tarımla uğraşan ve kırsal kesimde yaşayan kadınların tarımsal girişimcilik olanaklarının kısıtlı olması ve bu konudaki engelleri aşabilmeleri, kırsal kadınlar açısından gerekli şartların iyileştirilmesi ile mümkün olabilmektedir (Karaturhan ve ark., 2017).

Tarımsal üretim faaliyetlerinin hemen hemen her aşamasında yer alan kadın, geçmişte bu faaliyetler içerisinde sadece destekleyici rol oynadığı düşünülerek üretim ve verimin artırılması yönünde verilen eğitimlerde göz ardı edilmiştir. Ancak son yıllarda ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınların üretim süreçlerine dahil edilmemesinin kalkınma çabalarının istenen seviyede gerçekleşmesini engellediği düşüncesi ile kadınların güçlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Tarım ve Orman Bakanlığının ulusal ve uluslararası çeşitli kurum ve kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği içerisinde kırsaldaki kadınlarının girişimcilik becerilerinin geliştirilmesi ve üretim süreçleri içerisinde daha fazla yer almalarının sağlanması amacıyla çeşitli eğitimler düzenlenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, kırsaldaki kadınlara yönelik olarak düzenlenen girişimcilik eğitimlerinin işgücü piyasalarına yansımalarının değerlendirilmesidir. Bu amaçla, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın ve diğer ulusal kurum ve kuruluşlar ile işbirliği çerçevesinde kırsaldaki kadın çiftçilerin girişimcilik becerilerinin geliştirilmesine yönelik düzenlediği eğitimler araştırılarak, bu eğitimlerin işgücü piyasalarına yansımaları tartışılmıştır.

2. KIRSAL KADINLARA YÖNELİK DÜZENLENEN GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMLERİ

Tarım ve Orman Bakanlığının ulusal ve uluslararası çeşitli kurum ve kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği içerisinde kırsaldaki kadınlarının girişimcilik becerilerinin geliştirilmesi ve üretim süreçleri içerisinde daha fazla yer almalarının sağlanması amacıyla düzenlediği eğitimler aşağıda verilmiştir.

- “Kadın Çiftçiler Tarımsal Üretim Eğitim ve Yayım Çalışmaları” 1992 yılında üç ilde pilot proje olarak uygulamaya konulmuş, daha sonraki yıllarda il sayıları artırılmış ve 2008 yılından itibaren 81 ilde uygulanmaya başlanmıştır (GTHB, 2017). 2017 yılına kadar devam eden bu çalışma kapsamında kadınlara bağcılık, hayvancılık, meyvecilik, seracılık, arıcılık, ipekböcekçiliği gibi birçok tarımsal konuda eğitimler verilmiştir. Bu kapsamda Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (2006-2009) ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2010-2016) faaliyet raporlarına göre, 2006-2016 yılları arasında 770.545 kadın çiftçi eğitilmiştir (TKB, 2007; TKB, 2008; TKB, 2009; TKB, 2010; GTHB, 2011; GTHB, 2012; GTHB, 2013; GTHB, 2014; GTHB, 2015; GTHB, 2016).

- Kadınları tarımsal konularda eğitmek, tarımsal üretimin artırılmasını sağlamak, kırsal kalkınmada kadınların daha aktif rol almalarını sağlamak amacıyla 2000 yılında “Kadın

Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi” uygulamaya konulmuştur. Bu proje 2000-2009 yılları arasında 19 ilde yürütülmüştür. Daha sonra 2010-2013 yılları arasında 9 il, 2014’de 14 ilde yürütülmüştür. Bu proje kapsamında 2006-2014 yılları arasında eğitimlerin düzenlendiği il sayıları ve eğitim alan kadın sayıları Çizelge 1’de verilmiştir. Proje kapsamında 2000-2014 yılları arasında düzenlenen demonstrasyonlar, çiftçi toplantıları, uzun ve kısa süreli kurslar, sergi ve teşvik müsabakaları, tarla günleri gibi etkinlikler kapsamında toplam 158.944 kadın çiftçi eğitilmiştir.

Çizelge 1- Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi kapsamında eğitim alan kadın sayıları

Yıllar	İl sayısı	Eğitim alan kadın sayısı
2000-2009	19	124.006
2010	9	8.552
2011	9	7.513
2012	9	4.142
2013	9	6.376
2014	14	8.355

Kaynak: TKB, 2007; TKB, 2008; TKB, 2009; TKB, 2010; GTHB, 2011; GTHB, 2012; GTHB, 2013; GTHB, 2014; GTHB, 2015.

- Kırsal alanda yaşayan, girişimci özelliği taşıyan kadınlara “Kırsalda Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesi Projesi” kapsamında girişimcilik eğitimleri verilmiştir. Bu proje 2014 yılında hazırlanmış ve İzmir ilinde uygulanmıştır. Bu proje ile 50 kadın çiftçiye KOSGEB işbirliği ile 10 gün süreli “Uygulamalı Girişimcilik” eğitimi verilerek proje hazırlamaları sağlanmıştır (GTHB, 2015).

- “Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi” genişletilerek 2015 yılında 3 aşamada uygulanmaya başlanmıştır. Bu proje kapsamında 2015 yılında eğitim alan kadınların % 30’u “Tarımda Kadın Girişimciliğinin Güçlendirilmesi” programı kapsamında eğitimlerden faydalanmıştır. Bu program kapsamında eğitim düzenlenen iller ve eğitim alan kadın sayıları Çizelge 2’de verilmiştir. Bu program kapsamında 2014-2019 yılları arasında 5.292 kadın çiftçi İŞKUR/KOSGEB işbirliği ile sertifikalı girişimcilik eğitimi almış ve proje hazırlamaları sağlanmıştır. Bu kapsamda eğitim alan kadın çiftçiler Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) ile “Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi” programına yönlendirilmişlerdir (GTHB, 2017). Bu programın eğitim faaliyetleri 2019 yılında tamamlanmıştır (TOB, 2020).

Çizelge 2- “Tarımda Kadın Girişimciliğinin Güçlendirilmesi” programı kapsamında eğitim alan kadın sayıları

Yıllar	İl sayısı	Eğitim alan kadın sayısı
2014	1	50
2015	8	407
2016	9	424
2017	16	1.270
2018	29	2.060
2019	17	1.081

Kaynak: GTHB, 2015; GTHB, 2016; GTHB, 2017; GTHB, 2018; TOB, 2019; TOB, 2020.

-Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesinin üçüncü aşaması olan “Kadın Çiftçilere Yönelik İl Özel Projeleri” Programı 2015 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Amacı, kadın çiftçilere mesleki beceri kazandırmak, kadınların istihdam oranlarını artırmak, girişimcilik kapasiteleri artırmak ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlamaktır. 2015-2021 yılları arasında uygulanan 45 proje ile 2534 kadın eğitim almıştır. Kadın Çiftçilere Yönelik İl Özel Projelerinin Yıllara Göre Dağılımı ve Eğitim Alan Kadın sayıları Çizelge 3’te verilmiştir.

Çizelge 3- Kadın Çiftçilere Yönelik İl Özel Projelerinin Yıllara Göre Dağılımı ve Eğitim Alan Kadın sayıları

Yıllar	İl sayısı	İller	Eğitim alan kadın sayısı
2015	3	İzmir, Hatay, Kayseri	184
2016	5	Antalya, Elazığ, Ankara, Hakkâri, Gaziantep	431
2017	6	Elazığ, Ordu, Gaziantep, Kayseri, Rize, Şanlıurfa	384
2018	5	Şanlıurfa, Mersin, Kayseri, Osmaniye, Hakkâri	375
2019	5	Muğla, İzmir, Adana, Tunceli, Ordu	170
2020	8	Ankara, Bayburt, Bilecik, Çorum, Denizli, Giresun, Mersin, Uşak	361
2021	7	Ankara, Ardahan, Balıkesir, İzmir, Kastamonu, Şırnak, Giresun	317
2022	6	Diyarbakır, Mardin, Kilis, Şırnak, Kastamonu, İzmir	312

Kaynak: GTHB, 2016; GTHB, 2017; GTHB, 2018; TOB, 2019; TOB, 2020; TOB, 2021; TOB, 2022; TOB, 2023.

- Tarım Bakanlığı ile Alman Kooperatif Konfederasyonu (DGRV) arasında 2013 yılında bir protokol imzalanmıştır. Bu işbirliği ile Tarım Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan kadın kooperatifleri bir araya getirilerek “Kadın Kooperatifleri Buluşması” gerçekleştirilmiş ve “Girişimci Kooperatifçilik Eğitimi” verilmiştir. Kooperatif ortağı olan 67 kadın bu eğitimden faydalanmıştır. 2014 yılında Girişimcilik, Lider Yöneticilik, Kooperatifçilik, Pazarlama Yönetimi konularında 4 kitapçıktan oluşan eğitim seti hazırlanmıştır (GTHB, 2014).

- Tarım Bakanlığı, Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği ile 2012 yılında “Kadın Çiftçi Eğitimi” İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. Bu protokol kapsamında Kooperatifleşme, Girişimcilik, Liderlik, İklim Değişikliği konularında 2012-2013 yıllarında Diyarbakır, Gaziantep, Kayseri, Sakarya ve İzmir’de eğitimler düzenlenmiştir. Bu eğitimlerden 185 eğitici ve 771 kadın çiftçi yararlanmıştır (GTHB, 2014). Protokol kapsamında eğitim çalışmaları 2014 yılında 81 il’e yaygınlaştırılmıştır. 2015 yılında 8.568 kadın çiftçi bu kapsamdaki eğitimlerden yararlanmıştır (GTHB, 2016).

- Tarım Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ortaklık programı kapsamında “Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma için Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısı ile Kırsaldaki Kadınların Sosyo-Ekonomik Yönden Kapasitelerinin Geliştirilmesi Projesi (Türkiye-Azerbaycan)” hazırlanmıştır. 2013 yılında başlanan proje ile 2015 yılında Kars, Kastamonu ve

Antalya illerinden 30 kadın çiftçi “Girişimcilik, Ürün Geliştirme ve Pazarlama” konularında eğitim almıştır (GTHB, 2017).

- Tarım Bakanlığının, “Kız Kardeşim” projesi ile kadınların ekonomiye katkısını ve yeteneklerini artırmak, kamuoyunda farkındalık oluşturmak amacıyla eğitimler planlanmıştır. Tarım Bakanlığı tarafından 2015 yılından itibaren yürütülen “Kız Kardeşim” projesine 2021 yılında imzalanan protokol ile Coca-Cola Türkiye dâhil olmuştur. Proje kapsamında 2021 ve 2022 yıllarında 26 ilde toplam 1273 kadın eğitimlerden yararlanmıştır (TOB, 2021; TOB, 2022).
- İzmir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Menemen İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, ABC Deterjan San. Tic. A.Ş. ve S.S. Menemen Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ortaklığı ile 2021 yılında “Yerli Yerinde Aynısefa Projesi” hazırlanmıştır. Bu proje ile kadın çiftçilerin Aynısefa bitkisi yetiştirilmesi, ayrıca bölgede yetiştirilen meyve ve sebzelerin kurutularak değerlendirilmesi amacıyla kooperatif bünyesinde kurutma ve paketleme evi kurulması hedeflenmiştir. Bu kapsamda 50 kadın eğitim almıştır (TOB, 2022).
- Kırsaldaki kadın çiftçileri tıbbi aromatik bitki yetiştiriciliği alanında güçlendirmek, bölgede tarımsal faaliyet çeşitliliğini artırmak amacıyla Tarım Bakanlığı, ABC Deterjan San. Tic. A.Ş. ortaklığında “Yerli Yerinde” ismiyle projeler yapılmaya devam edilmiştir. Bu kapsamda 2022 yılında S.S. Oğuzlu Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ile “Yerli Yerinde Kantaron” projesi yürütülmüştür. Bu kapsamda 41 kadın çiftçi tıbbi aromatik bitki yetiştiriciliği, işlenmesi, muhafazası ve değerlendirilmesi konularında eğitimlerden yararlanmıştır (TOB, 2023).

3. KADINLARIN İSTİHDAMDAKİ DURUMLARI VE GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMLERİNİN İŞGÜCÜ PİYASALARINA YANSIMALARI

Dünyanın hemen her ülkesinde nüfusun çoğunluğunu oluşturan gurup kadınlar olmasına rağmen, emek piyasalarındaki varlıkları geçmişten günümüze erkeklerin gerisinde kalmıştır (Kasa ve Alptekin, 2015). Çalışan kadının ekonomik özgürlük elde etmesi özgüveninin ve toplumdaki saygınlığının artmasına katkı sağlamakta ve bu sayede, aile içindeki konumları da değişmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu verileri değerlendirildiğinde 2022 yılı itibariyle kadınların işgücüne katılma oranı %35 olurken, istihdam oranı ise %30,4 olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 4- Temel işgücü göstergeleri (2022) 15+ yaş - Bin kişi

	15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne dahil olmayanlar	İşgücüne katılma oranı (%)	İstihdam oranı (%)	İşsizlik oranı (%)
Toplam	64 679	34 334	30 752	3 582	30 345	53,1	47,5	10,4
Erkek	32 006	22 862	20 818	2 044	9 144	71,4	65,0	8,9
Kadın	32 673	11 473	9 935	1 538	21 200	35,1	30,4	13,4

Kaynak: TÜİK, 2023.

İstihdam edilen kadınların sayısı her geçen gün artmaktadır. Ancak 2000’li yıllara kadar kadınların en önemli istihdam alanı tarım sektörü olurken, kırdan kente göçün de etkisiyle 2000’li yıllardan itibaren kadınların tarım dışı alanlardaki istihdam oranlarında önemli derecede

artışlar olmuştur. TÜİK 2022 yılı verilerine göre kadınların tarım sektöründeki istihdam oranı %20,6 iken tarım dışı sektörlerde bu oran %79,4'tür (Çizelge 5). Tarımda çalışan kadınlar oransal olarak erkeklerden fazladır. Erkeklerin daha çok tarım dışı sektörlerde istihdam edildiği görülmektedir.

Çizelge 5- Cinsiyete göre İstihdam Edilenlerin Tarım ve Tarım Dışı sektörlerle dağılımı, 2022 (Bin kişi)

Cinsiyet	Sayı			Oran (%)		
	Tarım	Tarım Dışı	Toplam	Tarım	Tarım Dışı	Toplam
Erkek	2 822	17 996	20 818	13,6	86,4	100,0
Kadın	2 043	7 891	9 935	20,6	79,4	100,0
Toplam	4 866	25 887	30 752	15,8	84,2	100,0

Kaynak: TÜİK, 2023.

TÜİK verilerine göre 2000 yılında istihdam edilen kadınların yaklaşık %52'si ücretsiz aile işçisi olarak çalışırken, 2022 yılında bu oran yaklaşık %18'e gerilemiştir (Çizelge 6). Ücretli veya yevmiyeli çalışanların oranı ise %35'lerden %71'lere yükselmiş durumdadır. İşveren ve kendi hesabına çalışanların oranı ise yaklaşık %13'lerden yaklaşık %11'e gerilemiştir. Tarım dışı sektörlerde de kadınların işteki durumu genel durumla benzerlik göstermektedir. Kadınlar tarım dışı sektörlerde daha çok ücretli veya yevmiyeli olarak çalışmaktadır. Tarım sektöründe ise kadınların işteki durumlarının dağılımı tarım dışı sektörlerden oldukça farklılaşmaktadır. Tarım dışında ağırlıklı olarak ücretli veya yevmiyeli çalışan kadın, tarım sektöründe ücretsiz aile işçisine dönüşmektedir. Yıllar itibari ile tarımda çalışan kadınların işteki durumlarına bakıldığında 2000 yılında yaklaşık %82'si ücretsiz aile işçisi olarak görünürken, bu oran 2022 yılında yaklaşık %77'ye gerilemiştir. Tarımda ücretli veya yevmiyeli çalışan kadınların oranı ise 2000 yılında yaklaşık %3'ten 2022 yılında yaklaşık %11'e yükselmiştir. Tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların bir kısmının ücretli veya yevmiyeli olarak çalışmaya başladığını ifade edebiliriz. Tarımda işveren ve kendi hesabına çalışan kadınların oranı 2000 yılında yaklaşık %15 iken bu oran 2020 yılına kadar sürekli azalmış, 2021 ve 2022 yıllarında ise tekrar artmıştır. Ancak bu artış 2000 yılındaki seviyenin hala altındadır.

Çizelge 6 - Tarımda İstihdam Edilen Kadınların Yıllara Göre İşteki Durumu (15+ yaş, Bin kişi)

Yıllar	Ücretli veya yevmiyeli		İşveren		Kendi hesabına		Ücretsiz aile işçisi		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
2000	119	3,39	4	0,11	511	14,57	2873	81,90	3508	100,00
2005	155	6,55	8	0,34	445	18,80	1759	74,31	2367	100,00
2010	219	8,04	10	0,37	426	15,64	2070	75,99	2724	100,00
2015	228	9,02	3	0,12	257	10,17	2039	80,69	2527	100,00
2020	196	10,22	5	0,26	181	9,44	1535	80,07	1917	100,00
2021	220	10,75	5	0,24	211	10,31	1612	78,75	2047	100,00
2022	231	11,31	2	0,10	237	11,60	1573	76,99	2043	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023.

Türkiye'de kadınların mülkiyete erişiminin önünde yasal bir engel bulunmamakla birlikte kırsalda kadınların geleneksel toplumun ve ataerkil ilişkilerin de etkisiyle genel olarak mülksüz

olduğu görülmektedir (TBMM, 2018). Kendi hesabına çalışma genellikle kocanın ölümünden sonra kadınların tarımsal faaliyetleri çocuklarıyla sürdürmeleri durumunda ortaya çıkmaktadır (Yasan Ataseven ve Gülçubuk, 2012).

Tarım Bakanlığının ulusal ve uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri ile ortaklaşa yürüttüğü projelerle kadınlarının girişimci niteliklerinin artırılması ve üretimde daha fazla yer almaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla kadınlara verilen girişimcilik eğitimlerinin hedeflerine ulaşması için kadınların istihdam oranlarında da artışlar olması, özellikle de kendi hesabına ve işveren olarak çalışma oranlarında değişim olması gerekmektedir. Kadınların girişimcilik niteliklerinin artırılmasına yönelik girişimcilik eğitimlerinin düzenlendiği dönemdeki Tarım Bakanlığı faaliyet raporları incelendiğinde, bu eğitimleri alan kadınların bir kısmının istihdama kazandırıldığı görülmektedir. Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi kapsamında eğitim alan kadın çiftçilerden 2013 yılında 154, 2014 yılında 142'si girdi (arıcılık malzemeleri, sera malzemeleri, tohum, fide, ilaç, gübre, fidan, sulama sistemi malzemeleri) temininden yararlanmışlardır (GTHB, 2014; GTHB, 2015). Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi "Tarımda Kadın Girişimciliğinin Güçlendirilmesi" programı kapsamında; 2015-2019 yılları arasında 1201 kadın çiftçi aldıkları girişimcilik eğitimleri ile hazırladıkları projeleri hayata geçirerek istihdama katılım sağlamıştır (TOB, 2020). Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi "Kadın Çiftçilere Yönelik İl Özel Projeler" programı kapsamında ise 2015-2022 yılları arasında 411 kadın çiftçi aldıkları eğitimler sonucunda istihdama katılım sağlamıştır (TOB, 2023).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Ülke nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınlar, erkeklere oranla işgücü piyasalarında daha az yer almaktadır. Tarım sektörü nispeten kadınların erkeklerden daha fazla istihdam edildiği bir sektördür. Genel olarak kırdan kente göçün de etkisiyle tarım sektöründe istihdam edilen kadınların oranları azalırken, aynı zamanda tarımda çalışan kadınların işteki durumlarında da farklılıklar olduğu görülmektedir. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadının ekonomik ve sosyal yaşam içerisinde daha fazla yer alabilmesi adına çeşitli projeler hayata geçirilmektedir. Bu anlamda Tarım Bakanlığı da kırsaldaki kadınların girişimcilik becerilerini geliştirmek ve istihdamdaki paylarını artırmak adına çeşitli eğitim faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Bu eğitim faaliyetlerinin düzenlendiği dönemlerdeki faaliyet raporları incelendiğinde kısmen de olsa işgücü piyasalarına yansımalarının olduğu ifade edilebilir. Bu değişim çok yüksek oranlarda olmasa da, özellikle yapısal bir değişimden söz etmek mümkündür. Geçmişten bugüne kadın ağırlıklı olarak ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ancak son yıllarda tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranları azalırken, ücretli veya yevmiyeli ve kendi hesabına çalışan kadınların oranında artışlar yaşanmaktadır. Bu durum, cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması, kadınların ekonomik ve sosyal yaşam içerisinde daha fazla söz sahibi olmaları gibi gelişmeleri de beraberinde getirmesi açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- [1] Gülçubuk, B., Savcı, İ., Özer, D., Demiryürek, K., Kırsalda Yoksulluğu Azaltmanın Bir Aracı Olarak “Kadın Girişimciliği”. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Konya, 2012.
- [2] GTHB, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2010 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2011.
- [3] GTHB, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2011 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2012.
- [4] GTHB, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2012 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2013.
- [5] GTHB, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2013 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2014.
- [6] GTHB, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2014 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2015.
- [7] GTHB, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2015 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2016.
- [8] GTHB, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2016 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2017.
- [9] GTHB, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2017 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2018;
- [10] Karaturhan, B., Ünsal, G., İssabek, B., Güler, D., İzmir İlinde Kırsal Kadın Girişimciliği ve Bunu Etkileyen Faktörle, Tarım Ekonomisi Dergisi, 23(1), 85-91, 2017.
- [11] Kasa, H., Alptekin, D. D. V., Türkiye’de Kadın İşgücünün Büyümeye Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 18(1), 1-24, 2015.
- [12] TBMM, Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi ve Kırsalda Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesi Konulu Komisyon Raporu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, TBMM Matbaası, Yayın No:21, Ankara, 2018.
- [13] TKB, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 2006 Yılı İdare Faaliyet Raporu, Ankara, 2007.
- [14] TKB, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 2007 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2008.
- [15] TKB, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 2008 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2009.
- [16] TKB, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 2009 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2010.
- [17] TOB, Tarım ve Orman Bakanlığı 2018 Faaliyet Raporu, Ankara, 2019.
- [18] TOB, Tarım ve Orman Bakanlığı 2019 Faaliyet Raporu, Ankara, 2020.
- [19] TOB, Tarım ve Orman Bakanlığı 2020 Faaliyet Raporu, Ankara, 2021;
- [20] TOB, Tarım ve Orman Bakanlığı 2021 Faaliyet Raporu, Ankara, 2022.
- [21] TOB, Tarım ve Orman Bakanlığı 2022 Faaliyet Raporu, Ankara, 2023.
- [22] TÜİK, 2023, İşgücü İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> (Erişim Tarihi: 15.04.2023).
- [23] Yasan Ataseven, Z., Gülçubuk, B., *Kırsal Refahın Artırılmasında Kadın İstihdamının Rolü*, 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Konya, 2012.

SU MUHASEBESİ: DÜNYA VE TÜRKİYE İÇİN BİR DEĞERLENDİRME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Elif ÖZKAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, LEE/İşletme, ozkanelif829@gmail.com, Orcid:0000-0002-1322-2484

Doç. Dr. Fatma TEMELLİ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İİBF/İşletme, ftemelli@agri.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7436-5289

ÖZET

Su, hayatın devam ettirilebilmesi açısından en önemli unsurdur. Bu sebeple, dünyanın varlığından bu yana doğal bir kaynak olan suya ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak küreselleşme, küresel ısınma, iklim değişikliği, nüfusun hızla artması, bilinçsizce kullanım gibi nedenler su kaynaklarını hem miktar hem de kalite açısından tehdit etmekte, su kaynaklarının yönetimini zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı temiz suya olan talepte artış yaşanmakta, bu talep artışıyla birlikte su krizi gündeme gelmektedir.

Doğal bir kaynak olan su, işletmelerin sürdürülebilirliğini doğrudan etkileyen bir unsur olmuştur. Finansal olmayan bilgi niteliğindeki suya ilişkin bilginin ilgili, anlaşılabilir, karşılaştırılabilir ve tutarlı bir şekilde ölçümü, kaydedilmesi ve raporlanması önem kazanmıştır. Dolayısıyla su bilgisinin kaydedilmesi ve raporlanmasına ilişkin geliştirilen yöntemler dizisi “Su Muhasebesi” olarak ifade edilmiştir. Bu çalışmanın amacı; su muhasebesi konusunu kuramsal çerçevede ele alıp, Dünya ve Türkiye açısından genel bir değerlendirme yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Su, Su Yönetimi, Su Muhasebesi.

WATER ACCOUNTING: AN ASSESMENT FOR THE WORLD AND TURKEY

ABSTRACT

Water is foremost factor for the continuation of life. Therefore, water which is a natural resource, has been needed since the existence of the world. But, causes such as globalization, global warming, climate change, population growth, use unconscious threaten water resources in terms of both quality and quantity and complicates management of water resources. Therefore, increasing demand for clean water so water crisis is on the agenda.

Water as a natural resource, has been a factor that directly affect sustainability of businesses. It has become important the measure record and report information related to water, which is non-financial information, in a relevant, intelligible, comparable and consistent manner. Therefore, set of methods developed for recording and reporting water information is expressed as “Water Accounting”. The aim of this study, to deal with the subject of water accounting in a theoretical framework and to make a general evaluation in terms of the World and Turkey.

Keywords: Water, Water Management, Water Accounting.

1. GİRİŞ

Su, insanlığın var olduğundan bu yana yaşamsal faaliyetlerini devam ettirilebilmesi açısından en önemli gereksinimdir. Tarihe baktığımızda da yerleşim yeri olarak çoğunlukla suya yakın

yerler seçilmiş, su için mücadeleler edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere su, yeme, içme, temizlik, sulama gibi faaliyetlerin karşılanabilmesi adına insanlık için yeri çok büyüktür.

Su, gıda yetiştirmede, enerji üretmede, endüstriyel ürünler ile diğer mal ve hizmetlerin üretilmesinde ve ekosistem bütünlüğünün sağlanmasında kilit bir faktördür (Hong, 2018: 1). Doğal bir kaynak olarak su, yerel, bölgesel ve küresel düzeyde birçok zorlukla karşı karşıyadır. İnsanların su kullanımının insan sağlığı, ekonomik büyüme, çevre ve jeopolitik istikrar üzerinde giderek daha fazla olumsuz etkisi oluşmaktadır (Morrison ve diğerleri, 2010: 11).

Dünya'nın 2/3'ünün su ile kaplı olmasından dolayı birçok kişi su kaynaklarının sınırsız olabileceği algısına sahiptir. Ancak her geçen gün su ihtiyacının artması ve buna paralel olarak nüfustaki artış miktarı su kaynaklarında azalmaya neden olmaktadır. Ayrıca bu nedenler arasında küreselleşme, küresel ısınma, iklim değişikliği, sanayileşme, artan yaşam standartları, insanlar tarafından suyun bilinçsiz şekilde kullanımı gibi nedenler su kaynaklarında kıtlık, yokluk gibi sorunları da beraberinde getirerek suyun kalitesini de olumsuz etkilemektedir. Su miktarının zamanla azalması bizleri kuraklık gibi büyük bir sorunla karşı karşıya getirmektedir. Yakın zamanda dünyada kurak veya yarı-kurak iklim özelliklerine sahip bölgelerin su kaynaklarına ulaşılabilirliği zorlaşacak ve bunun sonucunda su kıtlığı sorunu bu bölgelerin ekonomik, siyasi, sosyal yaşamlarında da olumsuz sonuçlar oluşturacaktır. Bu tarz sorunlarla karşılaşmamak için Sürdürülebilir Su Yönetimi kavramı ortaya çıkmaktadır.

Su, tüketimi, uzun vadeli sürdürülebilirliği ve ilgili sosyo-ekolojik riskler hakkındaki tartışmalar günümüzde birçok kamu destekçisinin (örneğin, düzenleyiciler, politikacılar, iş dünyası, toplumsal aktörler) merkezinde yer almaktadır. Su tüketimi ve talebi, nüfus artışı, kentleşme, gıda ve enerji güvenliği, üretim ve tüketimdeki artış gibi farklı faktörlerden etkilenmektedir. Tüm bu faktörler, bir şekilde suyun yönetilme ve kontrol edilme şeklini etkiler ve buna dahil edilir. Suyun yönetimi için mekanizmalar, teknikler ve bilgiler sağlayabilen sistemlere ihtiyaç vardır (Burgin ve diğerleri, 2017: 5).

Sürdürülebilir Su Yönetimi'nin başarılı olabilmesinin en temel araçlarından biri su muhasebesidir. Su muhasebesi kavramının konusunu, gelecekte yaşanması muhtemel olan doğal afetlerden biri olan sel felaketi, kuraklıklardan kaynaklı oluşan iklimsel değişikliğin öngörülmesi ve analiz edilmesi, su döngüsünü kavramak gibi konular oluşturmaktadır. Günümüzde oluşan çevre bilinci ve duyarlılık sonucu su muhasebesi ortaya çıkmıştır. Çevre sorunları 1960'lı yıllarda ortaya çıkmıştır ve 1970'li yıllardan sonra da gündemde yerini almıştır. 1972'de Stockholm'de Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı sayesinde çevre sorunları global düzeyde değerlendirilmiştir. (Lazol, Muğal, & Yücel, 2008, s. 58)

Su muhasebesi, son zamanlarda popülerliği artan konular arasında bulunmaktadır. Bu durum su muhasebesinin önemini ve çalışma alanının gerekliliğini, geliştirilmesi gereken bir alan olduğunu gözler önüne sermektedir. Günümüzde yaşanan su kaynaklarındaki azalmalar sebebiyle ilerde yaşanması muhtemel su kıtlığı kaygısı, su muhasebesinin en kısa zamanda hayata geçirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Bu çalışma ile birlikte su muhasebesinin kuramsal çerçevesi ele alınacak, ülkemiz ve dünyadaki mevcut durumu değerlendirilecektir.

2. SU MUHASEBESİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Toplumlardaki tüketim alışkanlıklarının artması ile birlikte baş gösteren kıtlık sorunu ilk kez 1790'lı yıllarda nüfusun artması ile ekolojik değerlendirme arasındaki bağlantı kuran araştırmacılar tarafından kurulmuştur. Araştırmaların sonucunda nüfusun artması ile birlikte yiyecek stokları, iklim, çevre, sağlık koşullarını da olumsuz etkilemektedir. Ortaya çıkan bu olumsuz durumdan kurtulabilmek için, yaşam standartlarını yükseltebilmek amacıyla doğal kaynakların kullanımı çözüm olarak görülmektedir. Bunun sonucunda doğal kaynak grubunda yer alan su, artık küresel bir kaynak olmakta ve bilinçsiz bir şekilde kullanımı tehlikeli, sıkıntılı bir durumun da habercisi olmaktadır.

Çevrenin korunabilmesi, ekonomik şartları muhafaza edebilmek için suya ilişkin bilgilerin ilgili, anlaşılabilir, güvenilir, bilginin kaydedilmesi, analiz edilmesi, raporlanması için birçok çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar sonucu geliştirilen teknikler su muhasebesi adı altında birleştirilmiştir. Su muhasebesi, özellikle "coğrafi bir alanda tüketim amaçlı kullanımdan elde edilen su kaynakları ile ilgili bilgilerin ve hizmetlerin muhasebeleştirilmesi ve iletilmesi sürecini" ifade etmektedir.

Su muhasebesinin farklı kökenleri ve amaçları vardır. Yönetim ve muhasebe literatüründe, su muhasebesinin ne olduğuna ve olması gerektiğine dair benzersiz bir tanım bulunmamaktadır. Yönetim ve muhasebe literatüründe, "su muhasebesi" terimi, muhasebe ile aşılınmış mekanizmalar/teknikler dizisini belirtmek için kullanılmaktadır. Benzer bir tanım, su yönetiminin mevcut durumu hakkında veri toplama ve kullanıma sunma eylemi olarak açıklama faaliyetlerini tanımlamak için de kullanılmaktadır (Burgia ve diğerleri, 2017: 5). Suyun muhasebeleştirilmesi, su kullanıcılarının sorumluluklarını yerine getirebilecekleri bir araç veya mekanizma olarak düşünülebilir (Russell ve Lewis, 2014).

Literatür incelendiğinde su muhasebesi kavramına ilişkin yapılan tanımlamalardan bazıları aşağıda yer almaktadır:

Mungatana ve Hassan (2012)'a göre su muhasebesi; kaynaklarının yönetimi, su ve insan davranışları arasındaki ilişkileri incelemek adına geliştirilen araçlardan sadece biridir.

Batchelor ve diğerleri (2017)'e göre su muhasebesi; su kaynaklarının yönetimi, bu kaynaklara ulaşılabilirliği, suyun mevcut durumuna ilişkin sistemli araştırmalar bütünüdür.

Su Muhasebesi Standartlar Kurulu (The Water Accounting Standards Board-WASB)'na göre su muhasebesi; su, su hakları, suya ilişkin beklentiler, su ile ilişkili diğer sorumluluklarla ilgili bilginin tanımlanması, ölçülmesi, raporlanması ve güvenilirliğin sağlanması sürecidir.

Godfrey ve Chalmers (2012)'e göre su muhasebesi; su bilgisinin uluslararası düzeyde kaydedilmesi, raporlanması için bir çeşit yöntemdir. Su muhasebesi su ile ilgili sorunu çözmekte ancak çözümü için karar vermede aktif rol oynamaktadır.

Sinclair Knight Merz (2006)' e göre su muhasebesi; suya ilişkin bilginin açıklanması, kayıt altına alınması, ölçülmesi ve raporlanması için çelişkiye ihtimal vermeyecek bir yaklaşım sistemidir. Bu tanımlamaya göre su muhasebesinin temel özellikleri ise şunlardır:

- Su muhasebesi, suyun kimin yönetiminde olduğunu değiştirmemektedir.
- Su muhasebesi, mevcut durumu yansıtmaktadır.
- Su muhasebesi, sonucun nasıl olması gerektiğine karar vermez, hali hazırdaki durumlar doğrultusunda oluşan sonucun raporlanmasını sağlamaktadır.
- Su muhasebesinin tanımlanması ve ölçümünün yapılabilmesi için temel hususlar mühendislik, muhasebe, ekonomi, istatistik gibi alanlarda disiplin çalışması gerektirmektedir.

Su muhasebesi, politika yapıcıların su mevcudiyeti ve kullanımı arasında bağlantı kurma, su kaynaklarını tahsis etme, su altyapısına yatırım yapma, su kullanım verimliliğini artırma, su yönetiminin kullanıcılar üzerindeki etkilerini anlama ve standart bir bilgi sistemi sağlama konularında bilinçli kararlar almalarına yardımcı olan bir araçtır. Genellikle su hesapları, suyun fiziksel hacimleriyle ilgili bilgiler sunar - bunlara bazen "su dengeleri" denir, ancak bazı yaklaşımlar aynı zamanda su kalitesini (suya eklenen veya çıkarılan kirleticiler) ve su temini ve kullanımının ekonomik yönlerini de dikkate alır (Bassi ve diğerleri, 2020: 768-769).

3. DÜNYA'DA SU MUHASEBESİ

Günümüzde birçok ülkede suyun miktarı, kalitesi, etkinliği gündemin en temel konuları arasında yer almaktadır. Güney Afrika, ülkede yaşanan su yokluğu veya bazı mahallelerine verilen kirli içme suyu gibi sorunlarla meşgul iken mevcut durum Güney Amerika, Hindistan gibi ülkelerin de gündeminde yer almaktadır. Çin'de su yönetiminde ve su ile ilgili verilerin üretiminden sorumlu Ulusal İstatistik Bürosu, Su Kaynakları Bakanlığı, Çevre Koruma Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Meteoroloji Müdürlüğü gibi kurumlar bulunmaktadır. Çin'de ulusal su muhasebesi projesi su kaynakları yönetimini sürdürmek için 2006 yılında uluslararası düzeyde su muhasebesi sınırları oluşturulmaya başlanmıştır. İspanya, su kıtlığı ile mücadele edebilmek adına suyu tuzdan arıtma işlemleri gerçekleştirmektedir. Amerika, somut bir şekilde uygulanabilir politikasının olmamasının etkileri ile karşı karşıya kalmaktadır. Su ile ilgili anlaşmazlıklar daha çok Arap ülkelerinde meydana gelmektedir. Bu sorun özellikle Irak-Suriye-Mısır, Lübnan, Sudan, Mısır arasında savaş başlatacak derecede önem teşkil etmektedir. Avustralya hem kurak hem de kişi başına düşen su miktarı açısından zengin bir ülkedir. Ülkede 2000'li yılların başında en ciddi kuraklığın yaşanması, Sri Lanka, Avustralya, Endonezya, Brezilya'da meydana gelen su taşkınları hem su yokluğunu hem de su bolluğunu göstermekte ve bu durumu yönetip koordine edebilecek bir gereksinimi de beraberinde oluşturmuştur (Öztürk, 2021, s. 89). İspanya hükümetinin su yönetimi konusunda yanlış yöntemleri uygulaması neticesinde ülkede en önemli sorun haline gelen toprakta tuzlanma ve çölleşme meydana gelmektedir. Ayrıca su kaynakları ile nüfusun dağılımı arasında uyumsuzluk oluşturmaktadır. KKTC ise her ne kadar bir ada ülkesi olsa da nüfusun artması, turizm ve sanayi sektörünün hızlı bir şekilde gelişmesi, yaşam koşullarının ilerlemesi ile birlikte su kaynaklarında aşırı kullanıma sebebiyet verilerek su sıkıntılarını da beraberinde getirmektedir. Ülke yönetimi su arzının ve talebinin karşılanabilmesi, temiz içme suyuna ulaşılabilmesi, sel ve kuraklık olaylarına karşı önlemler alınması için doğru ve uygulanabilir su kaynaklarının yönetimi, su muhasebesinin gereksinimlerini karşılamak için çeşitli stratejiler geliştirmektedir.

Küresel olarak, su hesaplarını hazırlamak için çeşitli araçlar ve çerçeveler geliştirilmiştir. Önemli olanlardan bazıları, Su için Çevresel-Ekonomik Muhasebe Sistemi (United Nations,

2012), Avustralya Su Muhasebe Standardı (Commonwealth of Australia, 2012), Nehir Havzaları için Su Hesaplarını içeren Hollanda Ulusal Muhasebe Matrisi (Brouwer ve diğerleri, 2005) ve Çin'in Su Kaynakları Muhasebe Çerçevesi'dir (Zhu ve diğerleri, 2004).

Vardon ve diğerleri (2007), Avustralya'daki suyun Antarktika hariç diğer tüm kıtalardan daha az olduğunu belirtmiştir. Avustralya, düşük yağış, yüksek buharlaşma ve düşük akış nedeniyle kuru bir kıtadır (Pigram, 2006; Vardon ve diğerleri, 2007). Avustralya kuru bir kıta olarak kabul edilse de, muazzam yer altı su kaynaklarına sahiptir, ancak, yüzeyin altında ne kadar su olduğu bilinmemektedir (Tello, 2013: 7). Avustralya, "Maden Arabasında Oturan Ülke" ve "Koyunların Sirtına Binen Ülke" gibi yüksek bir üne sahiptir. Sanayi ve tarımda suya olan talep çok fazladır. Geleneksel finansal muhasebe, ulusal ekonomik sistemdeki su kaynaklarını yansıtamaz. Avustralya bu nedenle bağımsız bir su muhasebesi modeli ve su muhasebesi standartları oluşturmuştur. Avustralya Su Muhasebesi Standartları No. 1 (AWAS1), dünyadaki ilk kapsamlı su muhasebesi standardıdır. AWAS1'in geliştirilmesine dayalı olarak, Avustralya Denetim ve Muhasebe Komitesi, Meteoroloji Bürosu ve Su Kaynakları Standartları Komitesi, su muhasebesi bilgi kalitesinin uygunluğunu ve güvenilirliğini artırmak için AWAS2'yi yayınlamıştır. Avustralya Su Muhasebesi Standartları, modern finansal muhasebenin tahakkuk ilkesini izler. Su akış tablosuna ek olarak su bilançosu, su varlıkları ve su yükümlülükleri değişim tablosu tahakkuk esasına göre hazırlanır. Su raporlaması yapan tüm kuruluşlar düzenli olarak su varlıkları ve su bilançoları, su varlıkları ve su yükümlülükleri değişiklik tabloları ve su akış ölçerleri hazırlamalıdır (Hong, 2018: 2-3).

Çin'de suyun yönetimine, suya ilişkin verilerin üretilmesine ilişkin birden fazla yetkili kurum bulunmaktadır. Ulusal İstatistik Bürosu, Su Kaynakları Bakanlığı, Çevre Koruma Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Meteoroloji Müdürlüğü bu yetkili kurumlardan bazılarıdır. Çin ulusal su muhasebesi projesi, su kaynakları yönetimini desteklemek adına uluslararası tecrübe ve standartlara dayalı su muhasebesi çerçevesi oluşturmak amacıyla 2006 yılında başlamıştır (Öztürk, 2021: 93). Çin'de su kaynaklarının kıtlığı, ciddi su kirliliği ve bozulan su ekolojik ortamı ile birlikte, bir su hakları ticareti sisteminin kurulmasının önemi giderek daha belirgin hale gelmiştir. Avustralya su muhasebesi standartlarının oluşturulmasıyla karşılaştırıldığında, Çin'in mevcut su muhasebesi süreci henüz emekleme aşamasındadır (Hong, 2018: 4).

İspanya Avrupa'nın en kurak iklim kuşağında bulunan; tarım, çevre, enerji ve turizm sektörlerinde rekabetin giderek arttığı ve artan talep ile su kıtlığı yaşamakta olan bir ülkedir. Su yönetimi konusunda hükümet tarafından izlenen yanlış politikalar nedeniyle toprakta tuzlanma ve çölleşme ülkenin çevreye ilişkin en önemli sorunu olmuştur. İzlenen yanlış politikalar yerüstü su kaynaklarının ancak %10'unu kullanılabilir kılmıştır. Bununla birlikte su kaynaklarının dağılımı ve insan yerleşimlerinin dağılımı arasında uyumsuzluk olduğu da belirtilmiştir. İspanya'da su kaynaklarına ilişkin veri toplama, otomatik veri toplama sistemleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Ölçümler ya da verilerin tam olarak raporlanması hususunda ülkenin yetersiz olduğu ifade edilmektedir. Raporların tam ve standart bir formatı olmadığı için faaliyetler ve karar alıcıların hareketleri ile ilgili güvenilir bilgi elde edilememektedir (Öztürk, 2021: 93).

Nüfusun hızla artması, çevreye yönelik düzenleyici baskılar, iklim değişikliğinin su stoklarında azalmaya neden olması sonucu tarımsal ve kentsel su kullanıcılarının suya erişime ilişkin olarak sıkıntılar yaşamaya başlaması, son yıllarda ABD’de su ile ilgili hesap verebilirliği sağlayacak bilgi sisteminin gerekli olduğunu ortaya koymuştur (Lund, 2012: 256). Su ile ilgili en fazla sıkıntı çeken eyaletlerden birisi olan Kaliforniya’nın, yıllardır süren kuraklığının sebebi olarak devletin eski su yasalarına dayanan sistemi olduğu belirtilmektedir. Sisteme göre su haklarına sahip olanlar ne kadar suya sahip olduklarını, yöneticiler de kullanıcıların ne kadar ve ne için su kullandığı ve ne kadar su kaldığı ile ilgili bilgi sahibi değildir. Amerika’da uzun yıllardır etkin bir su yönetimi gerçekleştirilememiş, devlet elindeki suyu da etkin bir şekilde değerlendirememiştir. Su muhasebesi kavramı Kaliforniya eyaleti için oldukça yeni bir kavramdır.2016 yılında “Kaliforniya Kamu Politikaları Enstitüsü” (PublicPolicyInstitute of California- PPIC) tarafından Kaliforniya Su Muhasebesi başlıklı proje diğer eyaletlerin ve ulusların uygulamalarından yararlanılarak on üç alanda su akışını izlemek ve iyileştirmeler sunmak adına geliştirmiştir. Tüm bu gelişmeler olsa da Kaliforniya su muhasebesinin vahşi batısı olarak görülmektedir. Burada su muhasebesine ilişkin yasal ve düzenleyici çerçeve belirli koşullara göre değişkenlik göstermektedir (Öztürk, 2021: 91).

4. TÜRKİYE’DE SU MUHASEBESİ

Geçmişten günümüze kadar insanların ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen su yönetimi ülke yöneticilerinin en mühim konuları arasında yer almaktadır. Ülkemizde de diğer ülkelerde olduğu gibi su yönetimi ülkenin tarihsel gelişimi, fiziki koşulları çerçevesinde modellendirilmektedir.

Cumhuriyet tarihi boyunca su yönetimi 3 dönemde incelenmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu konuda yürürlüğe giren kanunlar, mevzuatlar sayesinde uygun yasalar çerçevesinde birleştirilerek mevcut duruma uygun projeler geliştirilmiştir. 1954 yılında Devlet Su İşleri(DSİ)’nin kurulması ile birlikte su yönetimi daha sistematik bir şekilde ilerleme göstermiştir. 1980’li yıllardan itibaren ülkede nüfusun artması, sanayileşmenin ilerlemesi, iklim değişikliği gibi faktörler su kaynaklarının varlığını risk altında bırakmaktadır. Bu duruma yönelik bir takım önlemler alınmaktadır. Bunlar; 1983 yılında Çevre Kanunu’nun çıkarılması, 1988’de Su Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği’nin kabulü, 1991 yılında Çevre Bakanlığı’nın kurulmasına neden olan dönemin mevzuatına uygun düzenlemelerdir. 2012 yılında tüm bu düzenlemeleri tek bir başlık altında toplamak için, ana tema olarak nehir havzası yönetimi esas alınarak Su Kanunu Taslağı kamuya sunulmuştur.

Suya ilişkin bilgilere farklı kesimlerin farklı nedenlerle ihtiyaç duyması üzerine çeşitli sistemler geliştirilmiştir. Bu geliştirilen sistemler topluluğu su muhasebesini oluşturmaktadır. Bu sistemler, suyun sürdürülebilirliğinden faydalanmakta ve işletme gibi suyu tutan ve kullanan rapor birimlerince kullanılmaktadır. Fakat geliştirilen bu sistemler veri boşlukları ve verilerin sağlanamaması gibi nedenlerle verim alınarak kullanılamamaktadır (Prater & Eisenbart, 2022, s. 117).

Ulusal Su Planı’nda çözüme kavuşması gereken bir konu olarak Türkiye’de su bilgisinin sistemli bir şekilde, bir bilgi sistemi aracılığıyla sunulmaması yer almaktadır. Su bilgisi çeşitli planlar ve raporlar aracılığıyla dağınık bir şekilde sunulmaktadır. Havza bazında su kaynakları

ile ilgili hem miktar hem de kalite bilgisi sağlayacak bir su muhasebesi sistemi bulunmamakta, uluslararası ölçekte geliştirilen su muhasebesi sistemlerinden herhangi biri kullanılmamaktadır. Havzalar esas alınarak su kaynakları ile ilgili kalite ve miktar bilgisini karşılayacak bir su muhasebesi sistemi mevcut değildir ve uluslararası düzeyde geliştirilen su muhasebesi çeşitlerinden herhangi biri kullanılmamaktadır (Öz & Ceran, 2022, s. 927).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Canlıların en temel yaşam kaynağını su oluşturmaktadır. Her ne kadar sınırsız kaynak olarak algılansa da küreselleşme, küresel ısınma, iklim değişikliği, sanayileşme gibi nedenlerden kaynaklı olarak su kaynaklarının yokluğu tehlikesi ile karşı karşıya kalmamız bu algıların yanlışlığını açığa çıkarmaktadır. Su konusunda gerçekleşecek sıkıntıların aşılabilmesi için su kaynaklarının etkin bir şekilde yönetimi gerekmektedir. Su yönetiminde amaçlanan sonuçlara ulaşabilmek için alınacak kararlar, suyu kullanan herkesin işbirliği ile gerçekleşebilmektedir. Buradaki ilk aşama suyu talep edenlerin suyu nasıl ve ne kadar kullanması gerektiği hususundaki belirsizlikleri ortadan kaldırmaktır. Su küresel bir kaynak olduğu için su kaynaklarının sürekliliğini sağlamak yalnızca sosyal ve çevresel açıdan değil ekonomik açıdan da öneme sahiptir.

Dünya’da 3 milyardan fazla insanın 2025 yılı itibariyle su kıtlığı ile karşı karşıya kalacağı beklentisi bulunmaktadır. Dünya’daki su miktarının sabit, su dağılımının adaletsiz ve suyu talep eden nüfusun her geçen gün arttığı göz önünde bulundurulursa su krizi yaşanacağı yönünde endişeler giderek artmaktadır. Küresel su krizi ile mücadele etmek ya da bu krizin şiddetini azaltmak ise su yönetiminin şeffaflık ve hesap verebilirlik çerçevesinde etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi, suya ilişkin nitelikli bilgi verilmesi ile mümkün olacaktır.

Su yönetiminde hesap verebilirliğin en önemli araçlarından olan su muhasebesi sayesinde suya ilişkin kaydedilen bilgilerin raporlanması, analiz edilmesi, paydaşlara sunulması gerçekleşmektedir. Su muhasebesi su yönetiminin başarı ile sonuçlanması için gerekli temeli oluşturmaktadır. Su yönetimi, suyun kalitesi ve miktarındaki net olmayan hususlar karşısında çözüm üretmezken, su muhasebesi bunlara ilişkin tüm hususları netleştirmektedir.

Su bilgisinin yetersizliğini gidermek, su kullanıcılarını ortak bir noktada birleştirmek, su yönetimi ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkinin kurulmasını sağlamak açısından su muhasebesi ülkeler açısından önem arz eden bir konudur.

Sonuç olarak; ülkeler tarafından su muhasebesi sistemi periyodik ve standart olarak uygulanmalıdır. Böylelikle su kullanımında bir farkındalık yaratılacak, su yönetiminde alınacak yanlış kararlar ve uygulanacak yanlış politikaların önüne geçilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Bassi, N., Schmid, G. & Stefano, L. D. (2020). Water accounting for water management at the river basinscale in India: approaches and gaps. *WaterPolicy*, 22, 768–788.

Batchelor, C., Hoogeveen, J., Faures, J.-M., & Peiser, L. (2017). *Water Accounting and Auditing-A Source Book*. Rome: Water Accounting and Auditing-A Source Book.

Brouwer, R., Schenau, S. & van der Veeren, R. (2005). Integrated river basin accounting in the Netherlands and the European Water Framework Directive. *Statistical Journal of the United Nations Economic Commission for Europe*, 22(2), 111–131.

Burgia, I., Contrafatto, M. & Rusconi, G. (2017). Water Accounting in Economia Aziendale *Impresa Progetto - Electronic Journal of Management*, 3, 1-22.

Commonwealth of Australia (2012). Australian Water Accounting Standard 1: Preparation and Presentation of General Purpose Water Accounting Reports. Water Accounting Standards Board, Bureau of Meteorology, Australian Government, Australia.

Çalık, M. (2018). Kktc’de Sürdürülebilir Su Yönetimi İçin Su Muhasebesinin Uygulanabilirliği. *International Congress on Turkish Geography Social Sciences Research II* (s. 404-418), Antalya.

Godfrey, J. M., & Chalmers, K. (2012). *Water Accounting: International Approaches to Policy and Decision-making*.

Hong, Z. (2018). Research on the Framework of Water Resources Accounting. IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science, (2018) 012069, 1-6.

Kayhan, Y. (2020). *Esen Çayında Bulunan Albalık Çiftliklerinde Su Ayak İzi Ve Su Muhasebesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin: Mersin Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Lazol, İ., Muğal, E., & Yücel, Y. (2008). Sürdürülebilir Bir Çevre İçin Çevre Muhasebesi ve KOBİ’lere Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (38), 56-69.

Lund, J. (2012). Water Accounting Issues in California. J. Godfrey, & K. Chalmers (Dü) içinde, *Water Accounting International Approaches to Policy and Decision-Making* (s. 255-270). Cheltenham, UK- Northampton, MA, USA: Edward Elgar.

Morrison, J., Schulte, P. & Schenck, R. (2010). *Corporate Water Accounting (An Analysis of Methods and Tools for Measuring Water Use and Its Impacts)*. United Nations Global Compact, Pacific Institute.

Mungatana, E., & Hassan, R. (2012). Two perspectives of Water Resource. E. Elga içinde, *Water Accounting International Approaches to Policy and Decision-Making* (s. 162-189). Pretoria.

Öz, M., & Ceran, Y. (2022). Su Muhasebesi ve Türkiye’de Güncel Durum. *Journal of Yasar University*, 17(68), 913-929.

Öztürk, M. (2021). *Su Yönetiminde Hesap Verebilirlik Aracı Olarak Su Muhasebesi: Konya Kapalı Havzası Örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Pigram, J. J. (2006). *Australia's Water Resources: From Use to Management*, CSIRO Publishing, Collingwood.
- Prater, R., & Eisenbart, B. (2022). Identification and Chaining of Water Accounting Data Stakeholders. *EPIc Series in Computing*, 84, 117-128.
- Russell S. & Lewis L. (2014). Accounting and accountability for freshwater. Exploring initiatives and innovations, Routledge, London, in Bebbington J., Unerman J., O'Dwyer B. *Sustainability Accounting and Accountability*, 213 – 229.
- Samım, S. (2022). *Su Muhasebesi Açısından Sürdürülebilir Su Yönetimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tello, E. (2013). *The Role Of Standardised Water Accounting In Enhancing The Accountability Of Australian Water Management* (PhD Thesis). Department of Accounting and Corporate Governance Macquarie University.
- United Nations (UN) (2012). *System of Environmental-Economic Accounting for Water*. Statistics Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York, USA.
- Vardon, M., Lenzen, M., Peavor, S. & Creaser, M. (2007). Water accounting in Australia. *Ecological Economics*, 61(4), 650-659.
- Zhu, Z., Giordano, M., Cai, X. & Molden, D. (2004). The Yellow River Basin: water accounting, water accounts, and current issues. *Water International*, 29(1), 2–10.

SÜRDÜRÜLEBİLİR REKABETİN VE DEĞİŞİMİN İTİCİ GÜCÜ ARGE TÜRKİYE ve MARKALARI BU REKABETTİN NERESİNDE

Öğr. Gör. Yılmaz ÇEKMEN

Siirt Üniversitesi -ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0008-6660>

Prof. Dr. Reha SAYDAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8091-9396>

ÖZET

Ülkelerin üretim ve rekabet yeteneğini artırabilmesi, sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirebilmesi için ARGE vazgeçilmez bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. ARGE faaliyetleri ve inovasyonlar tüm dünyada, büyümenin, verimliliğin ve rekabet avantajının bir unsuru olarak önem kazanmaktadır. ARGE, uzun vadede bir kararlılık ve yüksek maliyet gerektirmekle birlikte geri dönüşü yüksek katma değerli bir yatırım faaliyetidir. Sürdürülebilir ekonomik büyüme rakamlarına ulaşmak isteyen ülkelerin, yaklaşık son 30 yıldır ARGE'ye, stratejik planlarının merkezinde yer verdiklerini ve bu kararların olumlu sonuçlarını orta ve uzun vadede elde ettikleri bilinmektedir. ARGE'ye ciddi yatırımlar yaparak bilim, teknoloji ve sanayide önemli yol kat etmiş ülkeler, günümüzde küresel rekabet yeteneklerini önemli ölçüde artırmışlardır.

Son yıllarda Türkiye ARGE harcamaları açısından güçlü bir performans sergilemesine rağmen aynı dönemde Türkiye ARGE harcamalarının halen ilk sıralarda yer alan dünya ülkeleri ve küresel firmalar ile rekabet edebilecek düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda çalışmada, Türkiye ve Dünyadaki ARGE harcamaları Ülkeler ve şirketler ekseninde karşılaştırmalı olarak analiz edilerek Ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi ile ARGE harcamaları arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ARGE, İnovasyon, Harcamalar

1. GİRİŞ

ARGE; Bilim, teknoloji ve insan bilgisini içeren bilgi birikimini arttırmak ve bunu yeni uygulamalarda kullanmak için yapılan düzenli, faaliyetlerdir. Günümüzde ARGE ve inovasyon kavramları kamudaki kalkınma ve özel sektördeki gelişme sürecine yaptıkları katkıdan dolayı daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır, özellikle kamu-üniversite-özel sektör işbirliği kapsamında hem dünyada hem de Türkiye’de ARGE için verilen teşvikler ve yapılan yatırım harcamaları sayesinde ortaya çıkan inovasyonlar sonucunda oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştır.

İnovasyon; yeni bir ürün(buluş) veya hizmetin ortaya çıkarılması ve ARGE süreçlerini içermekle birlikte hepsinden daha fazlasıdır. Kısacası, İnovasyon; yeni buluş veya fikirlerin ürün ya da hizmetlere dönüşmesidir. ARGE kavramı ise, hem özel hem de kamu sektöründe inovasyonlara geniş ölçüde bağlantılıdır. ARGE yoluyla şirketler yeni ürünler tasarlayabilir ve mevcut tekliflerini geliştirebilir. ARGE, bir şirketin rakiplerin önüne geçmesini sağlar. Ayrıca bir ARGE programı olmadan, bir şirket hayatta kalamayabilir. ARGE, bir şirket tarafından gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin çoğundan ayrıdır. Araştırma ve/veya geliştirme, genellikle anında kar beklentisiyle yapılmaz. Bunun yerine, bir şirketin uzun vadeli karlılığına katkıda bulunması beklenir. ARGE, keşifler yapıldıkça ve ürünler ortaya çıkarıldıkça patentlere, telif haklarına ve ticari markaların büyümesine katkı sağlar. (Kenton, 2022)

İnovasyon, çeşitli endüstrilerde rekabetçi başarının temel itici güçlerinden biri olarak kabul edilir. Küreselleşme ve pazarların bütünleşmesi nedeniyle önem kazanmıştır. Firmalar, pazar rekabeti nedeniyle farklı ürünler üretmek, kar marjlarını korumak ve üretim maliyetlerini azaltmak için sürekli olarak yenilik yaparlar. Firmalar yeni yöntemler geliştirerek üretimin etkinliğini arttırmırlar. Yeniliğin genel nihai etkisi, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) incelenerek gözlemlenebilir. (Schilling, 2016)

ARGE HARCAMALARI

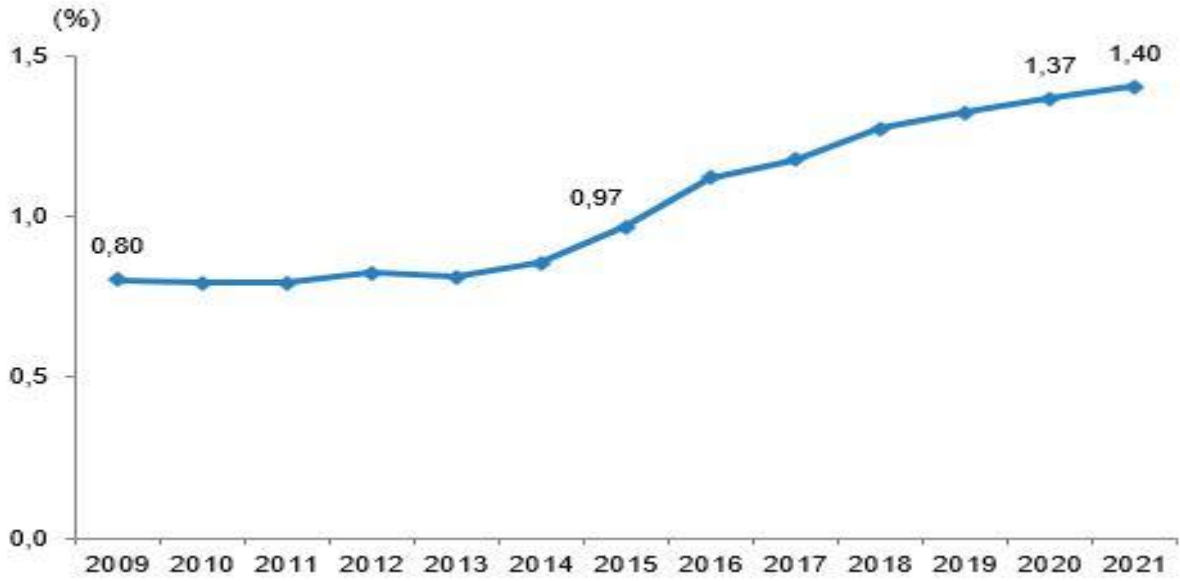
ARGE verileri ve bunların istatistiği ekonomik büyümede, verimlilik, bilim, sanayi ve sosyal politikalarla ilgilenen karar vericilerin, politika belirlemede vazgeçilmez bir araç olup, genel ekonomi ile ilgili hesaplamaların önemli bir kısmıdır. Bilgiye dayalı gelişmiş ekonomiler ARGE ve inovasyon faaliyetlerine giderek daha fazla alaka göstermektedir. ARGE çalışmaları ile ulusal ve uluslararası istatistiki raporlarda kullanılmak üzere, bilimsel alanlarda ve sektörlerde yapılan ARGE faaliyetlerin icrasında kullanılan insan faktörünü ve finansal kaynaklar ile yapılan harcamaların tespitini amaçlanmaktadır.(TÜİK, 2023)

Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü tarafından yayımlanan İnovasyon Endeksi'ne göre Türkiye, 2022'de 37. sıraya yükseldi. İlk kez 40 ülke arasında yer alan Türkiye'deki Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine dair yeni bir rapor yayımlandı. Ser Danışmanlık tarafından raporlanan ve ARGE'de insan kaynağı, harcamalar, üretim kapasitesi, patent, faydalı model ve tasarım tescilleri, inovasyon faaliyetleri gibi başlıkları içeren 2022 Türkiye ARGE ve İnovasyon Raporu'nda, 2021 ve daha öncesinde yayımlanan bilgiler analiz edildi. Rapora göre Türkiye'de ARGE harcamalarının 10 yıldır artış eğilimi gösterdiği, 2021'deki artışın ise yüzde 49 olduğu tespit edildi.(DHA, 2022)

ARGE harcamasının gayrisafi yurt içi hâsıla (GSYH) içindeki payı

Gayrisafi yurt içi ARGE harcamasının GSYH içindeki oranı 2009 yılından bu yana genel olarak artış eğilimi göstermektedir. Bu artış 2014 yılından itibaren ivme kazanmıştır. 2015 yılında 0,97 iken 2020'de %1,37 ve 2021'de 7 trilyon 248 milyar 789 milyon TL'lik GSYH içindeki oranı %1,40'a kadar olumlu yönde artmıştır.

ARGE harcamasının GSYH içindeki payı, 2009-2021

Grafik.1: ARGE Harcamalarının GSYH'ye Oranı (%) Kaynak: TÜİK, (16 Kasım 2023)

En fazla ARGE harcaması mali ve mali olmayan şirketler tarafından yapıldı

Sektör kapsamı: Devlet(Genel), firmalar, kar amacı olmayan kurum ve kuruluşlar ve yükseköğretim(üniversiteler) kesimlerini kapsamaktadır. Kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT), mali ve mali olmayan firmalar sektörüne dâhildir. Mali ve mali olmayan firmalar sanayi ve hizmet sektöründe ARGE faaliyeti yaptığı veya ARGE yardımı aldığı daha önceden tespit edilen girişimler ile KİT'lerden oluşmaktadır.

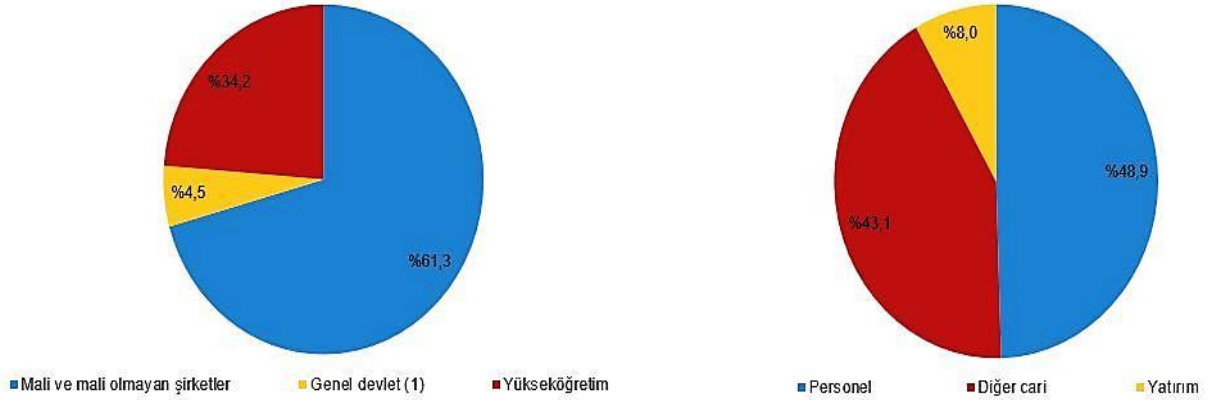
Türkiye'de ARGE harcamalarının tutarı, 2021'de bir önceki yıla kıyasla 32 milyar 670 milyon lira artarak, 101 milyar 738 milyon lira olmuştur. Gayrisafi yurt içi ARGE harcamasının

GSYH içindeki oranı yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere yüzde 1,37'den yüzde 1,4'e yükselmiştir.

ARGE harcamalarında mali ve mali olmayan şirketler %61,3 ile en büyük paya sahip iken, bunu %34,2 ile yükseköğretim birimleri takip etmiştir. Kâr amacı olmayan kuruluşlar tarafından yapılan ARGE harcamalarının da dâhil olduğu devlet ARGE harcamalarının toplam ARGE harcamaları içindeki oranı ise %4,5 oldu. ARGE harcamaları içerisinde personel harcamaları %48,9 ile en büyük harcama birimini oluşturdu.

Sektöre göre ARGE harcaması, 2021

Harcama grubuna göre ARGE harcaması, 2021

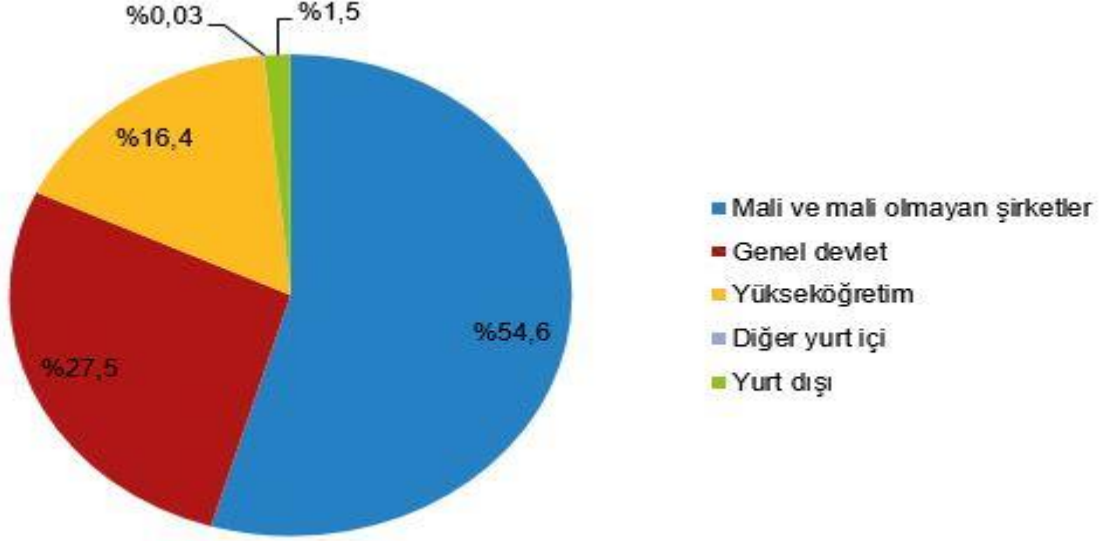
*Yukarıdaki pasta grafiğinde kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlarda dâhil edilmiştir.

Grafik.2: 2021 yılı Sektörlere ve Harcama gruplarına göre ARGE Harcaması Oranı (%) Kaynak: TÜİK, (16 Kasım 2023)

Mali ve mali olmayan şirketler ARGE finansmanında %54,6 ile ilk sırada yer almıştır.

ARGE harcamalarının 2021 yılında %54,6'sı mali ve mali olmayan şirketler tarafından finanse edilirken devlet ARGE harcamalarının %27,5'ini, yükseköğretim %16,4'ünü, yurt dışı kaynaklar %1,5'ini ve diğer yurt içi kaynaklar yaklaşık olarak %0,03'ünü finanse etmiştir.

Sektörlere göre finans kaynakları dağılımı, 2021

*Grafikteki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplam 100'ü vermeyebilir.

Grafik.3: 2021 yılı Sektörlere finans kaynakları dağılım oranı (%) Kaynak: TÜİK, (16 Kasım 2023)

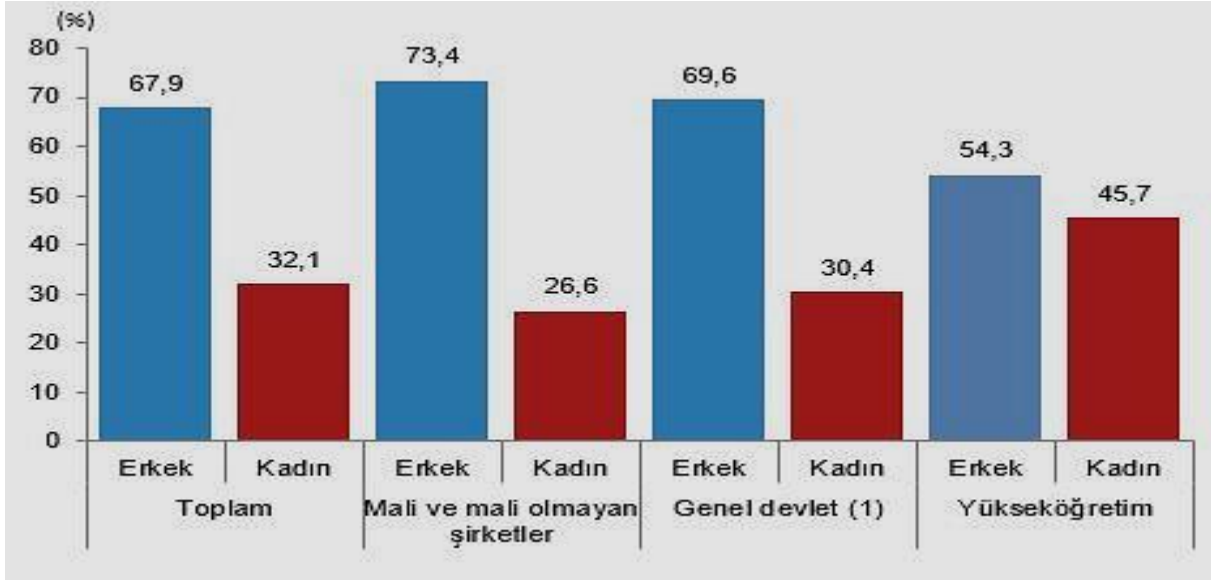
Tam zamanlı eşdeğeri cinsinden 221 bin 811 ARGE personeli çalıştı

Tam Zamanlı Eşdeğeri (TZE): Belirli bir dönemde ARGE faaliyetleri için harcanan sürelerin aynı dönemde çalışılan toplam süreye bölünmesi yoluyla hesaplanır. 0 ile 1 arasında bir sonuç ortaya çıkmalıdır ve uluslararası ARGE personeli eşdeğerlik karşılaştırmalarında kullanılır. Zamanının % 30'unu ARGE çalışmaları geri kalanını diğer faaliyetlerde (öğretim faaliyeti, üniversite yönetimi ve öğrenci danışmanlık faaliyeti) harcayan bir kişinin TZE cinsinden değer karşılığı 0,3'tür.

TZE cinsinden kadın ARGE personelinin oranı %32,1 oldu

TZE kadın ARGE personel sayısı, 2021 yılında 71 bin 301 kişi ile toplam ARGE personel sayısının %32,1'idir. Sektörler bazında TZE kadın ARGE personel oranı yükseköğretimde %45,7, kâr amacı olmayan kuruluşların da dâhil edildiği devlette %30,4, mali ve mali olmayan firmalarda ise %26,6 olduğu görülmektedir.

TZE cinsinden ARGE insan kaynağının cinsiyete göre sektör içi dağılımı, 2021

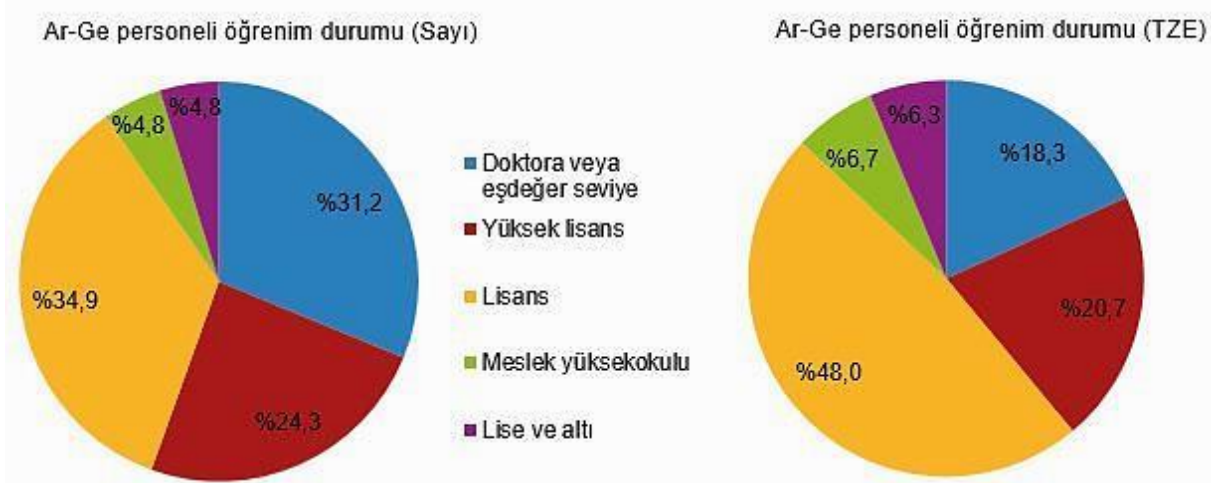
*Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar da dâhildir.

Grafik.4: 2021 yılı ARGE insan kaynağının cinsiyet oranı (%) Kaynak: TÜİK, (16 Kasım 2023)

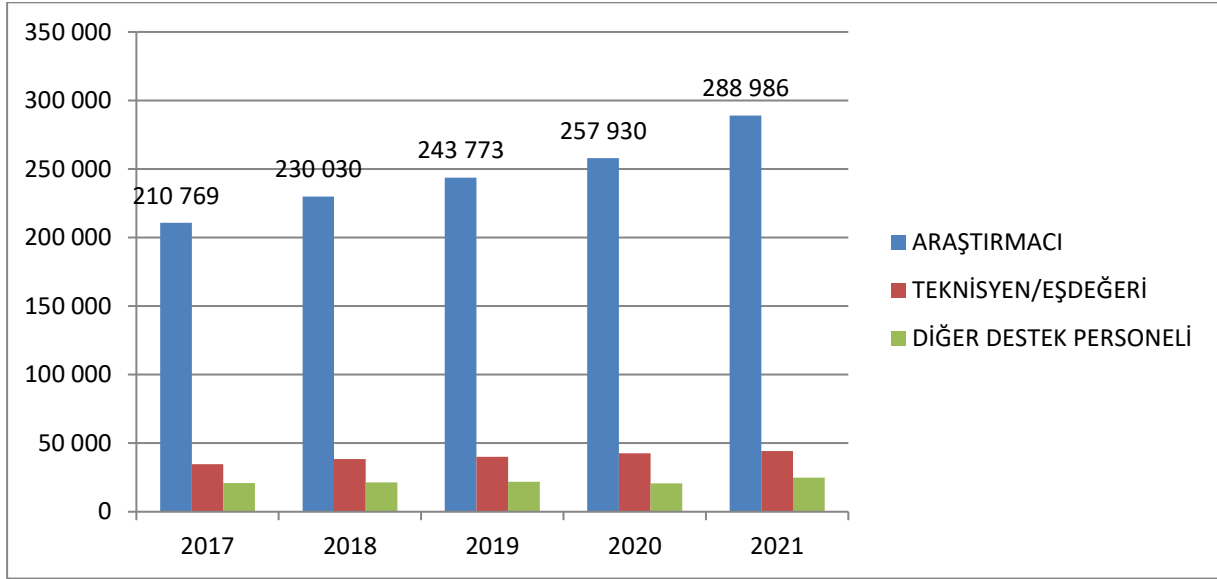
ARGE personelinin %31,2'si doktora veya eşdeğeri eğitim seviyesine sahip

ARGE personeli öğrenim durumu ve çalışan türüne göre incelendiğinde çoğunun araştırmacı olduğu görülmekte ve ARGE personelinin %34,9'unun lisans eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Bunu %31,2 ile doktora veya eşdeğeri, %24,3 ile yüksek lisans, %4,8 ile meslek yüksekokulu ve %4,8 ile lise ve altı eğitim seviyeleri takip etti. TZE cinsinden ARGE personelinin eğitim durumuna göre dağılımı ise sırasıyla; %48,0 ile lisans, %20,7 ile yüksek lisans, %18,3 ile doktora veya eşdeğeri, %6,7 ile meslek yüksekokulu ve %6,3 ile lise ve altı eğitim düzeyi şeklinde oldu.

Öğrenim durumuna göre sayı ve TZE cinsinden ARGE personeli, 2021

Grafik.5: 2021 yılı ARGE insan kaynağının öğrenim oranı (%) Kaynak: TÜİK, (16 Kasım 2023)

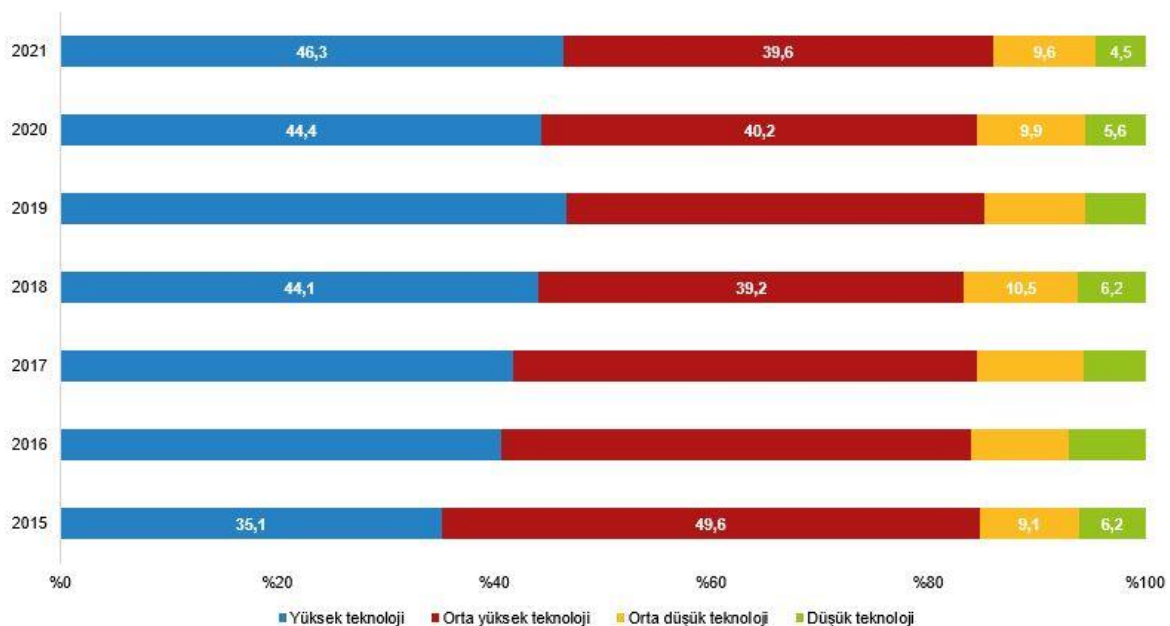

Grafik 6: 2017-2021 yılı ARGE faaliyetlerinde kısmi veya (TZ) tam zamanlı çalışan türü ve sayısı,
Kaynak: TÜİK

En fazla ARGE harcaması yüksek teknoloji faaliyetlerindeki girişimler tarafından yapıldı

İmalat sanayinde ARGE faaliyeti yürüten girişimler teknoloji düzeylerine göre sınıflandırıldığında, 2021 yılında imalat sanayinde gerçekleştirilen 35 milyar 613 milyon TL ARGE harcamasının %46,3'ünün yüksek teknoloji faaliyetinde yer alan girişimler tarafından gerçekleştirildiği görüldü. Bu oran 2015 yılında %35,1'di. İmalat sanayindeki toplam ARGE harcamasının %39,6'sı orta yüksek teknoloji faaliyetindeki girişimler, %9,6'sı orta düşük teknoloji faaliyetindeki girişimler ve %4,5'i düşük teknoloji faaliyetindeki girişimler tarafından yapıldı.

İmalat sanayinde gerçekleşen ARGE harcamalarının teknoloji düzeyine göre dağılımı, 2015-2021

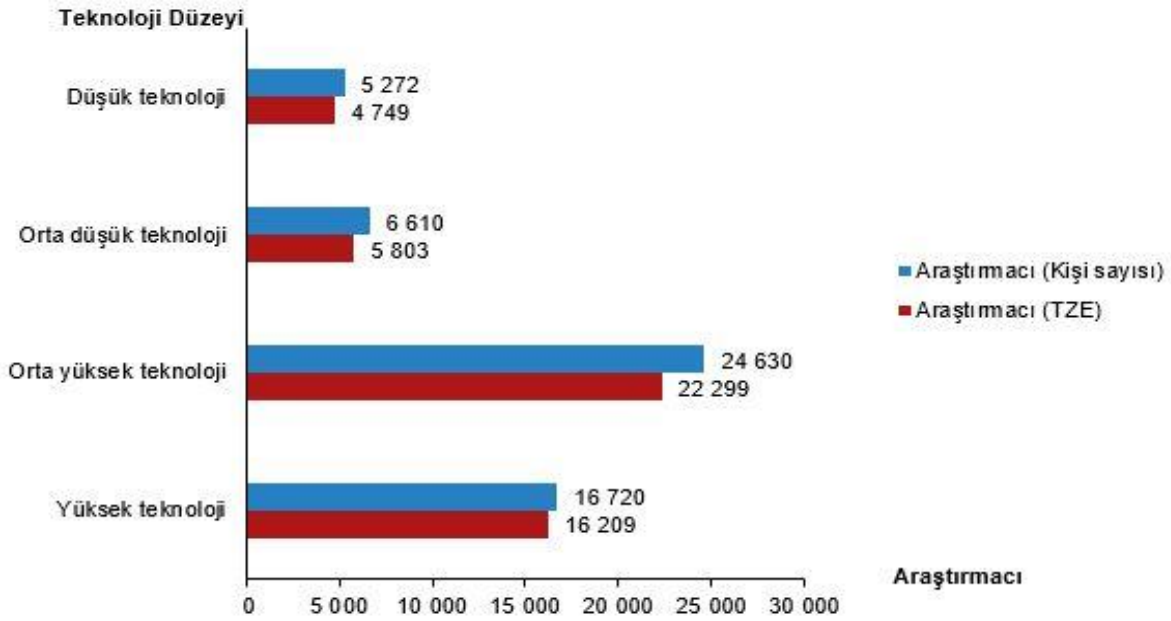

*Grafikteki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplam 100'ü vermeyebilir.

Grafik.7: 2015-2021 yılı imalat sanayisinde gerçekleşen ARGE harcamalarının teknoloji düzeyine oranı (%)
Kaynak: TÜİK, (16 Kasım 2023)

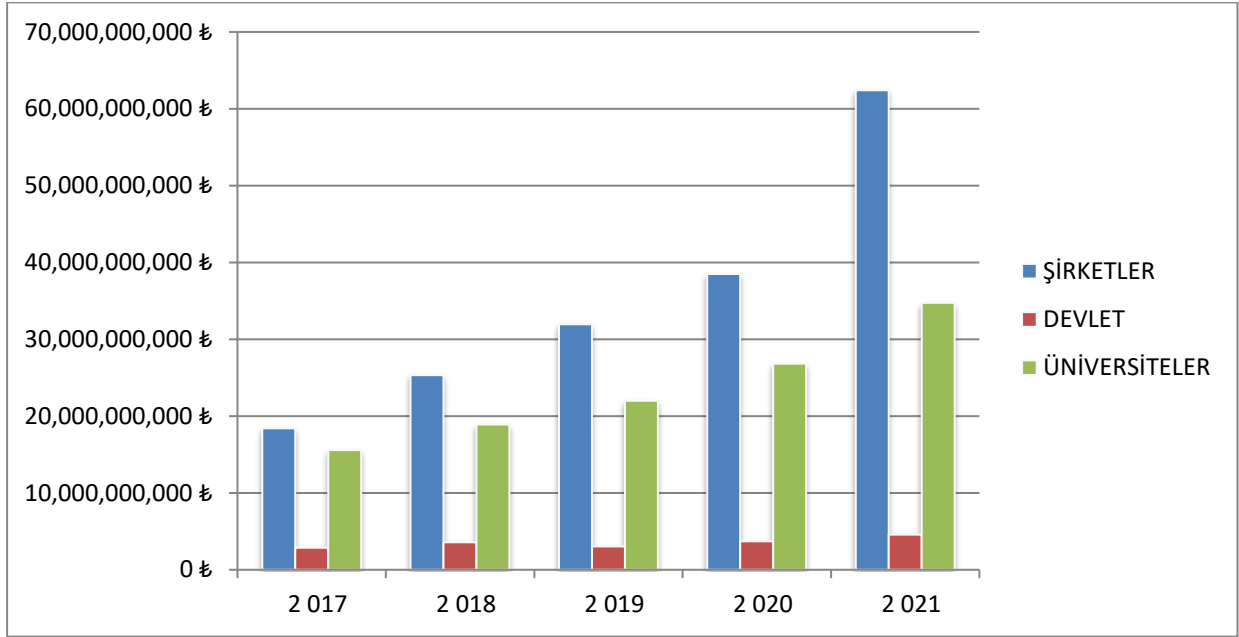
İmalat sanayinde ARGE faaliyeti yürüten girişimlerdeki araştırmacı sayıları incelendiğinde 2021 yılında en fazla araştırmacının 24 bin 630 kişi ile orta yüksek teknoloji faaliyeti yürüten girişimler tarafından istihdam edildiği görüldü. Bunu 16 bin 720 araştırmacı istihdamı ile yüksek teknoloji faaliyeti yürüten girişimler takip etti. TZE cinsinden araştırmacı sayıları dikkate alındığında da en fazla değer 22 bin 299 ile orta yüksek teknoloji faaliyeti yürüten girişimlerde olduğu saptandı.

İmalat sanayinde ARGE faaliyeti yürüten girişimlerin teknoloji düzeyine göre araştırmacı sayıları, 2021

Grafik.8: 2015-2021 yılı imalat sanayisinde araştırma yürüten araştırmacı sayısı, Kaynak: TÜİK, (16 Kasım 2023)

Sektörlere Göre Arge Harcamaları 2017-2021

Grafik.9: 2017-2021 yılı sektörlere göre ARGE harcamaları(TL), Kaynak: TÜİK

Grafik 9’da 2017 yılında en fazla harcama şirketler sektöründe olduğu görülmektedir. Bu durum 2021 yılında bu harcamalar 3’e katlanmış ve 2021 yılına kadar istikrarlı bir şekilde artarak devam etmiştir. 2017 yılında Üniversitelerde yapılan ARGE harcamaları şirketlerin biraz gerisinde olup, harcamalar 2021 yılına kadar şirketler kadar olmasa da artarak devam etmiş ve 2021 yılında, 2017 yılına göre ARGE harcamaları 2’ye katlanmıştır. Kamudaki Devlet ARGE harcamaları ise şirketler ve üniversitelerin çok gerisinde kalmış olup buna rağmen 2019 yılı haricinde diğer yıllarda artarak devam etmiştir.

Artan rekabet ortamı sonucunda üretimi verimli hale getirebilmek için son yıllarda çıkarılan teşvikler, yasal mevzuatlardaki değişiklikler ve teknoparklarında kurulmasıyla birlikte ARGE harcamalarında artış olmuştur. Şirketlerin ARGE çalışmalarını artırarak; yeni üretim teknikleri aradığını, üretim maliyetlerini azaltarak verimliliğini artırmayı amaçladığını, böylece piyasada rekabet gücünü artırmaya çalıştığını söyleyebiliriz. (YILDIRIM, GÖZE KAYA, 2019)

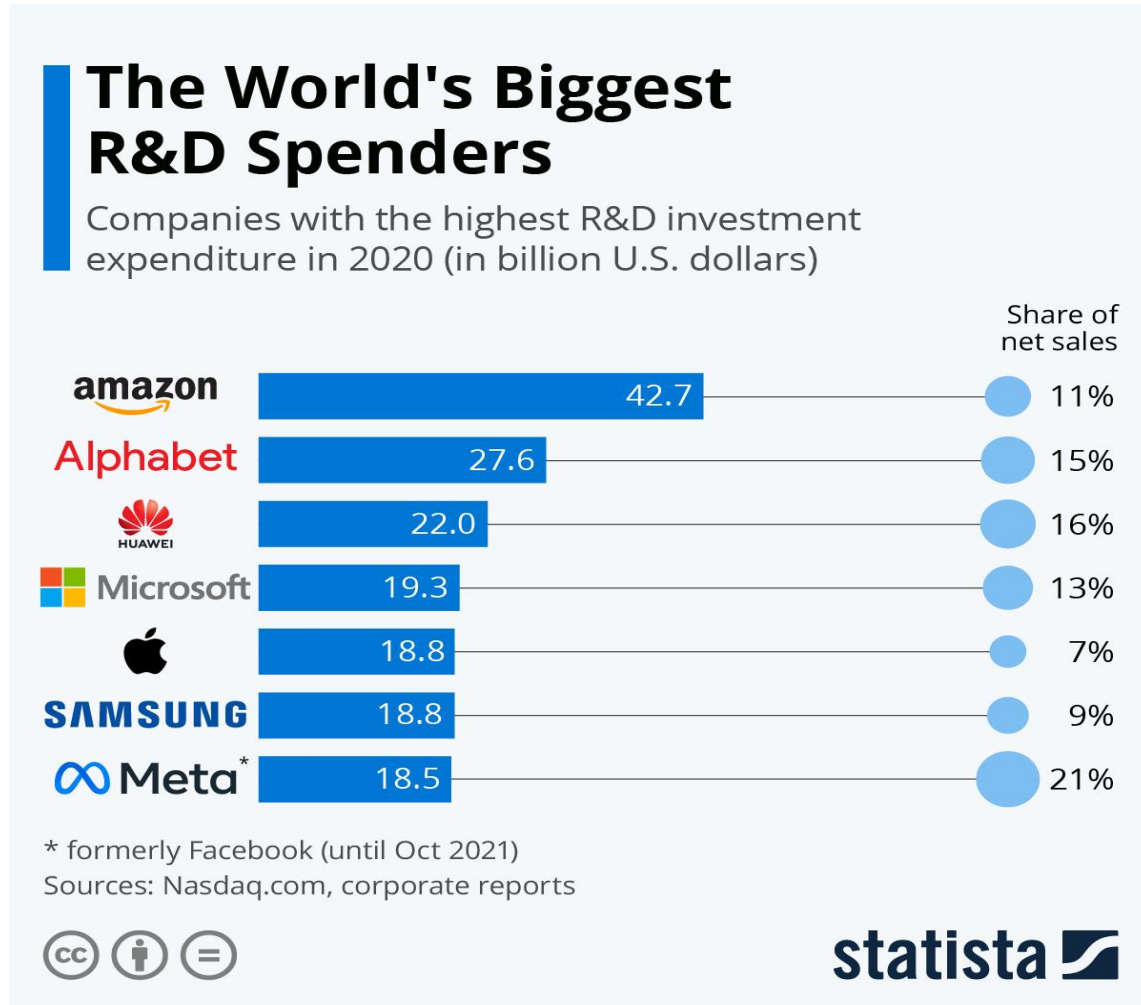
ARGE'YE EN FAZLA HARCAYAMA YAPAN ULUSLARARASI FİRMALAR (MARKALAR)

Araştırma ve geliştirme (ARGE), rekabete, bozulma dalgalarına ve eskimeye dayanmak için zorunludur. Şirketler en yeni, en çok aranan ürünleri üretmek için ARGE'ye milyarlarca dolar harcıyor. ARGE girişimleri, kurumlara ürün ve hizmetleri için inovasyon avantajı sağlar. Yıllık raporlara göre en çok ARGE harcaması yapanlara ilişkin bir genel bakışı burada bulabilirsiniz. Halka açık şirket verilerine göre, bu şirketler 2020'de en fazla araştırma ve geliştirme harcamasını gerçekleştirdi: (Nasdaq, 2021)

EN FAZLA ARGE HARCAMASI YAPAN FİRMALAR	Dolar
Amazon	42,7 milyar
Alphabet, Inc.	27,6 milyar
Huawei	22 milyar
Microsoft	19.3 milyar
Samsung	18.8 milyar
Apple	18.8 milyar
Facebook	18.5 milyar

Çizelge 1: 2020 yılı en fazla ARGE harcaması yapan firmalar

Araştırma ve geliştirmeye en çok para harcayan şirketlerin teknoloji firmaları oldukları görülmektedir. Toplanan verilere göre Amazon, 2020’de yaklaşık 43 milyar ABD Doları veya gelirinin yaklaşık yüzde 11’ini bulan ARGE yatırımlarıyla dünyanın en çok harcama yapan firma ünvanını elinde bulunduruyor. 2020 yılında ARGE&İnovasyona sırasıyla 27,6 milyar dolar ve 22 milyar dolar ya da gelirlerinin yaklaşık yüzde 15’ini harcayan Alphabet ve Huawei firmaları oldu. Çizelgede görüldüğü gibi, Meta Grup (eski adıyla Facebook), yüzde 21 (18,5 milyar \$) ile gelirine göre en çok harcama yapan ilk 7 şirket arasında yer aldı.

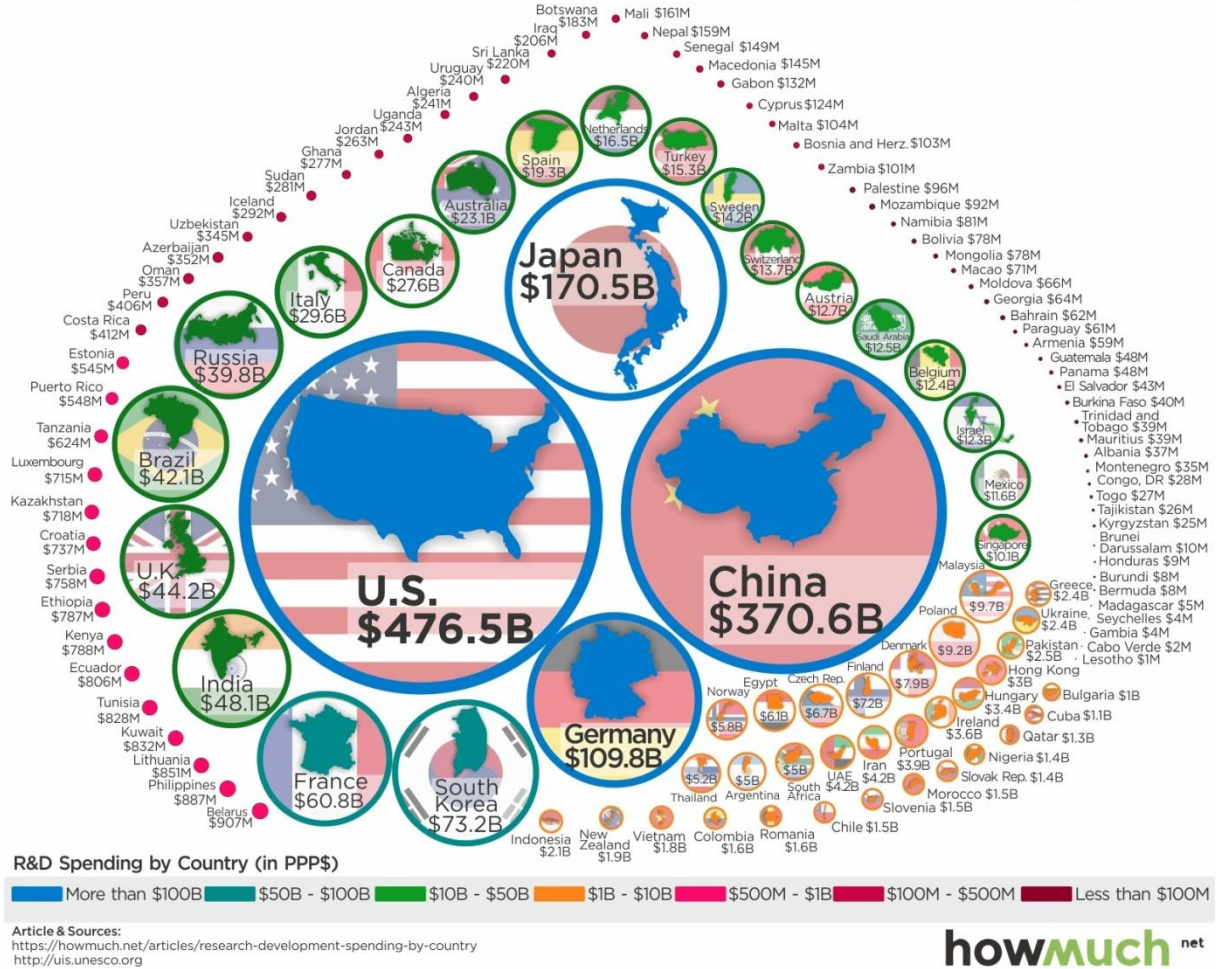

Resim 1: Dünyada en fazla ARGE harcaması yapan firmalar ve ARGE harcamalarının gelirlerine oranı (%) Kaynak: Nasdaq, 2021 ve Statista.com

Nasdaq, ilk 10'u tamamlayacak firmaların, Volkswagen, Intel, Roche ve Johnson & Johnson'ın yer aldığı bu firmaların otomotiv ve ilaç endüstrilerindeki markaları içerdiğini belirtmektedir. Ulusal Bilim Kurulu'na göre, küresel ARGE yatırımlarının çoğunluğu yalnızca birkaç ülke tarafından yapılmaktadır; 2019'da küresel payın yüzde 27'sini (veya 656 milyar ABD dolarını) ABD ve yüzde 22'sini (veya 526 milyar ABD dolarını) Çin oluşturuyor.

Hangi ülkeler ARGE'ye ne kadar harcama yapıyor.

How Much Countries Invest in Research & Development

Resim 2: Dünyada ARGE harcamaları, Kaynak: howmuch.net, 2018

ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRMEYE EN ÇOK HARCAMA YAPAN İLK 10 ÜLKE	Dolar
1. ABD	476,5 Milyar
2. Çin	370,6 Milyar
3. Japonya	170,5 Milyar
4. Almanya	109,8 Milyar
5. Güney Kore	73,2 Milyar
6. Fransa	60,8 Milyar
7. Hindistan	48,1 Milyar
8. İngiltere	44,2 Milyar
9. Brezilya	42,1 Milyar
10. Rusya	39,8 Milyar
16. Türkiye	15,3 Milyar

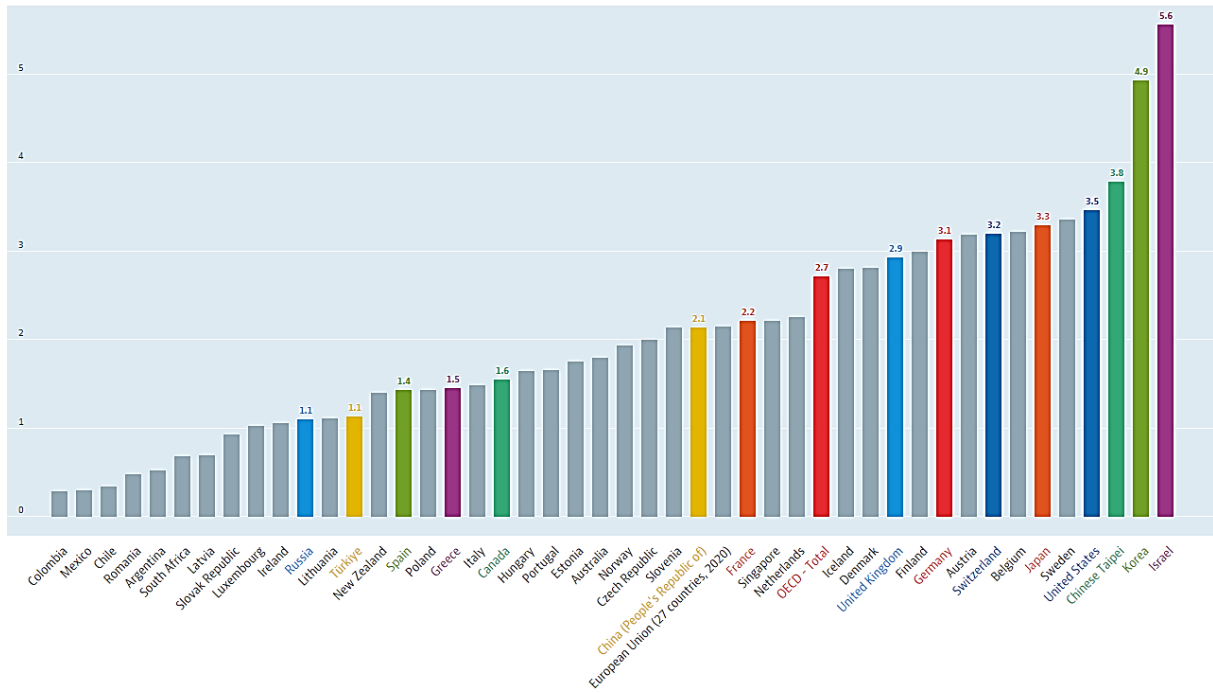
Çizelge 2: En fazla ARGE harcaması yapan ülkeler

Yukarıdaki, 10 ülke tüm dünyadaki harcamaların yaklaşık %80'ini oluşturuyor. ABD, dünyanın geri kalan ülkelerinin çok üzerinde ve ötesinde harcamalar yapıyor, ikinci sıradaki Çin'den 100 milyar dolardan fazla harcamaya yaptığı görülüyor. UNESCO'nun verilerine göre: ABD'de milyon kişi başına 4.295 araştırmacı istihdam edilirken, Çin'de yalnızca 1.096 araştırmacı istihdam ediliyor. Elbette ki Çin, ABD'den çok daha fazla nüfusa sahip, yalnız tüm küresel harcamaların %27'sini oluşturan ARGE pazarı üzerindeki Amerikan hâkimiyeti açık ara önde görülüyor.(howmuch.net, 2018)

Dünyadaki ARGE Harcamalarının GSMH'deki oranı

Bir ülkenin Ar-Ge ve inovasyondaki performansını ölçmek amaçlı kullanılan girdi kriterlerinin başında, Ar-Ge için yapılan harcamaların milli gelire oranı gelmektedir.(SAYDAN ve Diğerleri, 2015) Aşağıdaki grafiğe bakıldığında bu oranda en önde gelen ülkeler incelendiğinde, Güney Kore ve İsrail'in, Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH)'den Ar-Ge'ye aktardıkları %4'ün üzerindeki paylarla başı çektiği görülmektedir. Bu iki ülkeyi, Tayvan, ABD, İsveç ve Japonya %3'ün üzerindeki Ar-Ge bütçe oranlarıyla izlemektedir. Söz konusu dönemde OECD genelinde bu oran %2,7 iken, AB-27'de ise yaklaşık %2,1 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise bu oran %1.1 olarak gerçekleşmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin ARGE bütçesinin artırılması yolunda ciddi adımlar atılması gerekmektedir.

Gross domestic spending on R&D Toplam, GSYİH'nin %'si, 2022 veya en son mevcut

Grafik 10: OECD ve diğer Ülkelerin 2018-2022 Yıllarında ARGE Harcamalarının GSMH İçindeki Yoğunluğu, **Kaynak:** OECD 2018-2022 ARGE harcamaları sorgulama ekranı (Bu grafik verileri tarafımızca tarih ve seçimler yapılarak sorgulanmıştır.)

ÜLKELERİN ARGE HARCAMALARININ GSMH'YA ORANI	ARGE Harcamalarının GSMH İçindeki ORANI (%)
1. İSRAİL	5.6
2. KORE	4.9
3. TAYVAN	3.8
4. ABD	3.5
5. İSVEÇ	3.3
6. JAPONYA	3.3
7. BELÇİKA	3.2
8. İSVİÇRE	3.2
9. AVUSTURYA	3.2
10. ALMANYA	3.1
15. OECD TOTAL	2.7
19. AVRUPA BİRLİĞİ (27 ÜLKE, 2020)	2.1
34. TÜRKİYE	1.1

Çizelge 3: Dünya ülkelerinin ve birliklerin Milli Gelire oranla ARGE harcama oranları(%)

TÜRKİYEDE ARGE HARCAMASI EN FAZLA OLAN 250 FİRMADAN İLK ON FİRMA

2021 Yılına ait "ARGE 250" anketine katılmamış borsaya açık firmaların ARGE verileri, firmaların KAP 'ta ilan ettikleri finansal raporlardan alınmış olup, şirketler tarafından yapılan açıklamaların MKK tarafından incelendiği, teyit edildiği ve doğrulandığı anlamına gelmemektedir. "ARGE 250, Türkiye'nin En Çok ARGE Harcaması Yapan Şirketleri"

araştırması göre; Firmaların toplam ARGE harcaması 25,5 milyar liraya ulaşırken bu harcama ile ASELSAN listede 1.sırada yer almaya devam etmiştir.

(Kaynak: <https://turkishtimedergi.com/arge250/arge250-2021.pdf>)

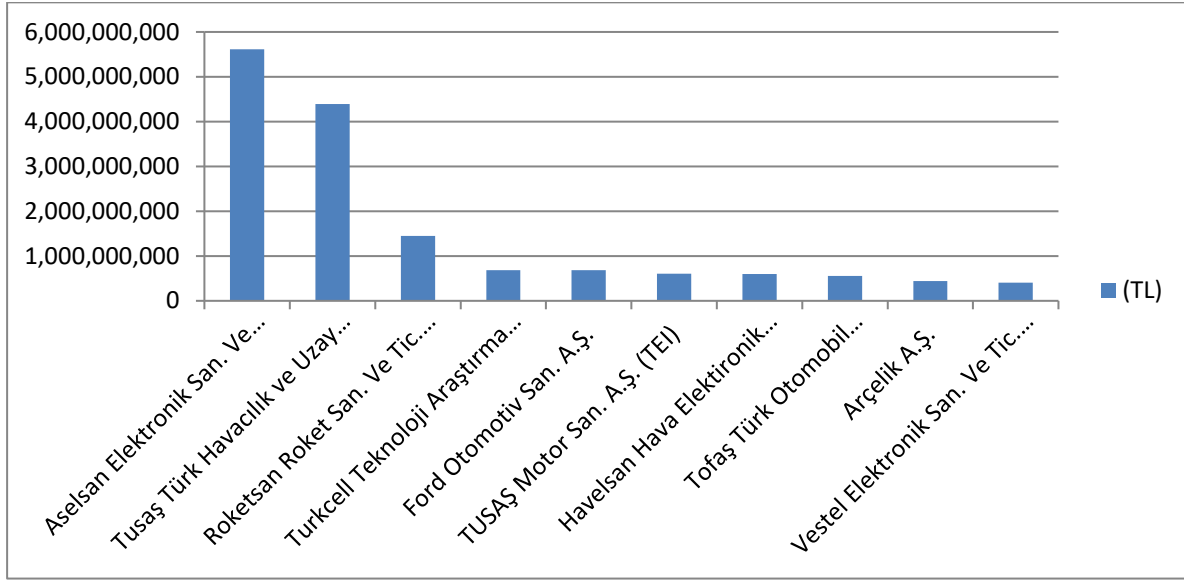
ŞİRKET(Marka)	(TL)
Aselsan Elektronik Sanayi A.Ş.	5.614.780.000
Tusaş Havacılık ve Uzay San. A.Ş.	4.389.834.000
Roketsan Roket Sanayi A.Ş.	1.446.073.000
Turkcell A.Ş.	680.910.000
Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.	680.519.000
TUSAŞ Motor Sanayi A.Ş. (TEİ)	604.244.000
Havelsan Hava Elektronik Sanayi A.Ş.	599.683.000
Tofaş Otomobil Fabrikası A.Ş.	552.796.000
Arçelik A.Ş.	444.068.000
Vestel Elektronik Sanayi A.Ş.	405.695.000

Çizelge 4: 2021 yılı en fazla ARGE harcaması yapan Türkiye’deki ilk on firma(yüzler basamağı sıfırlanmıştır.)

2021 Yılı Türkiye’deki ARGE Harcaması açısından 250 firmadan ilk 10’a giren firmalar.

ARGE harcamalarında ilk sıralarda savunma sanayi firmaları gözükmektedir. İlk elli firmanın 2021 yılındaki ARGE harcamaları toplamının yüzde 65,93’lük bölümünde savunma sanayi firmaları var. Bu oran 2020 yılında yüzde 60,7 seviyesindeydi. İlk elli firmanın ARGE harcamasının 2017-2021 arasında sırasıyla yüzde 50,8, yüzde 49,7, yüzde 58,2, yüzde 55,9, yüzde 62,8 gibi önemli bir oranını Aselsan, TUSAŞ, Roketsan, TEİ ve Havelsan gibi beş önemli firmanın gerçekleştirdiği görülüyor.

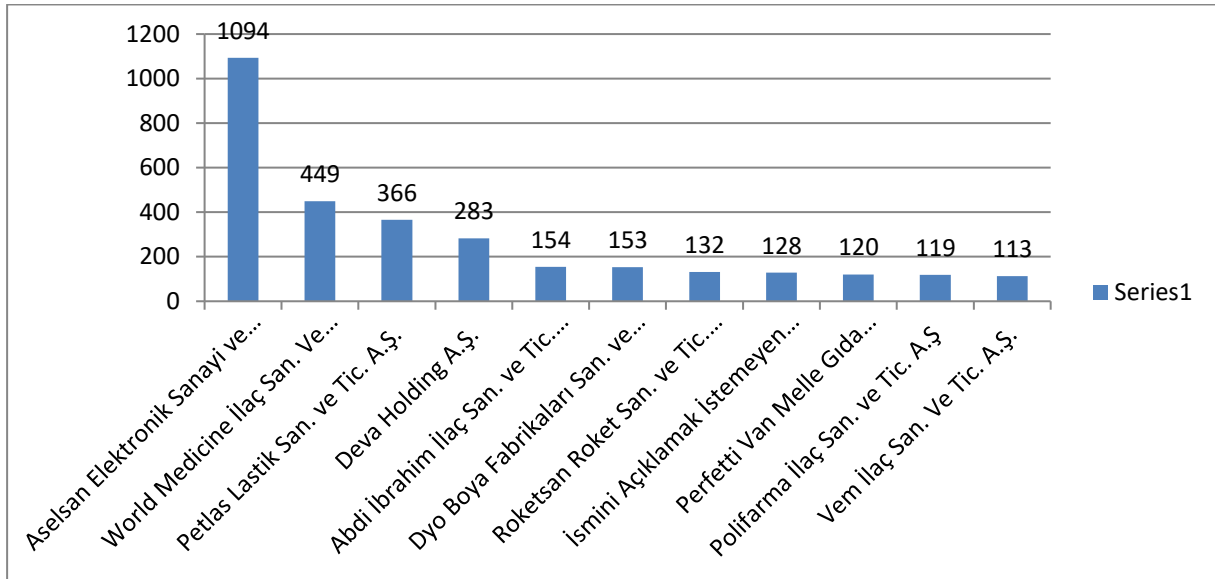
En fazla ARGE harcaması yapan ilk elli firma Sektörlere göre bakıldığında 2021 yılında savunma sanayi firmalarının yüzde 66,3, otomotiv sanayisinin yüzde 12,5, beyaz eşya ve elektronik üretimi yapan firmalarının yüzde 5,5, ilaç firmalarının ise yüzde 1,6 oranda pay aldıkları tespit edilmiştir.

Grafik 11: Türkiye’de en fazla ARGE harcaması yapan ilk on firma (TL),Kaynak: Turkishtime, 2022

“ARGE 250” Araştırmasının ilk 100’ünde yer alan firmaların toplam proje sayısı 7803 olarak tespit edilmiştir. En fazla ARGE harcaması yapan ilk on listesinin en başında yine ASELSAN yer almaktadır. 1094 proje sayısı (2020 yılında bu sayı 749’dur) listenin en başında yer alan Aselsan’ı; World Medicine A.Ş (449), Petlas A.Ş (366), Deva A.Ş (283), Abdi İbrahim A.Ş (154), Dyo Boya A.Ş (153), Roketsan A.Ş (132), İsmi açıklamak istemeyen firma(128), Perfetti Van Melle A.Ş (120), Polifarma A.Ş (119) ve Vem İlaç A.Ş (113) takip ederek bu kategoride ilk 11’de yer almaktadır. (TÜDOKSAD, 2022)

2021 yılı üretilen proje sayısına göre Türkiye’de ilk 11’e giren firmalar.

Grafik 12: Türkiye’de 2021 yılında en fazla proje üreten ilk 11 firma (TL),Kaynak: Turkishtime, 2022(ismini açıklamak istemeyen firmadan dolayı grafikte ilk 11 firmaya yer verilmiştir.)

SONUÇ

Son beş yıllık dönemde Türkiye ekonomisi dünya ekonomisi ile birlikte makroekonomik istikrar açısından bazı sıkıntılar ve krizler yaşamıştır. Buna rağmen bu yıllarda, ARGE faaliyetlerinde önemli gelişmeler kaydedilmiş, Türkiye, ARGE harcamaları ve rekabet açısından şuan Dünyada ilk onda olmamasına rağmen üst sıralara doğru çıkmaya devam etmektedir. Araştırma ve Geliştirmeye Dünyada en çok harcama yapan 16.ülke olmuştur. Dünyada GSMH' aya oranla en çok harcama yapan 34.ülke olmuştur. Bu sonuçlara bakıldığında geçmişe kıyasla Türkiye'nin ARGE harcamaları açısından olumlu olarak ilerlediğini görmekteyiz.

Dünya ülkeleri arasında yapılan ARGE harcamalarına ve ARGE harcamalarının GSMH oranına bakıldığında üst sıralarda alışılagelmiş ülkelerin olduğu görülmüştür. Bu ülkeler aynı zamanda teknoloji alanında gelişmiş alt yapıya sahip ve kendilerini bilimsel anlamda kanıtlamış ülkelerdir. Bu ülkelerden birçoğu Dünya ekonomisine ve üretimine yön vermiş ve vermeye devam eden ülkeler arasında yer almaktadır. ARGE'nin teknolojide, mamul ve hizmet kalitesinde ve üretim verimliliğinde yadsınamaz bir rolü bulunmaktadır. Üst sıralarda yer alan ülkelerin şimdiki gelişmiş ülkeler konumuna gelmesinde ARGE faaliyetlerinin de büyük bir rolü vardır.

Dünyada son yıllarda ARGE harcamalarının firmalar bazında teknoloji ve bilişim firmalarının başı çektiğini görmekteyiz. Türkiye'de ise Savunma, Havacılık, Uzay, teknoloji, bilişim ve otomotiv sektörlerinin olduğunu görmekteyiz. Türkiye'de ARGE faaliyetlerinin ve harcamalarının sonuçlarını üretilen helikopterler, ihalar, savaş uçakları, üstün radar savunma araçları, elektrikli otomobil, beyaz eşya ve diğer teknolojik ürünlerin üretiminin artması ile ilişkilendirebiliriz. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen ARGE faaliyetlerinin ve ARGE harcamalarının yetersiz olduğunu düşünmekteyiz. Bazı küresel firmaların ARGE harcamalarının Türkiye'nin toplam ARGE harcamalarını geride bıraktığını görmekteyiz. Aynı zamanda birçok ülkenin ARGE harcamasının ve GSMH'den ARGE'ye ayırdığı pay açısından Türkiye'ye kıyasla çok fazla ilerde oldukları görülmektedir. Türkiye kendi yarışında ARGE faaliyetlerini arttırmalı ve buna dönük olan gerekli bütçeyi ayırmak zorundadır. Geleceğin Ülkeleri ARGE açısından ilerlemiş ülkeler olacaktır.

KAYNAKÇA

(Kitap)

- [1] SAYDAN, R., TURAN, M.A ve Diğerleri, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Teknokent Stratejik Planı/VAN, 2015-2020.
- [2] Schilling, M. A.. Strategic Management Of Technological Innovation. McGraw-Hill Education. 2016

(Tez)

- [3] ÇAKAL G., *Ar-Ge Vergi Teşviklerinin Sakarya Teknokentteki Ar-Ge Firmaları Tarafından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2022.

(Makale)

- [4] YILDIRIM, C., GÖZE KAYA D., Ar-Ge Harcamalarının Gelişimi: TR-AB Üzerine Bir Değerlendirme, Şubat, 05,02,2019.

(İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

- [5] <https://www.investopedia.com/terms/r/randd.asp> (Erişim tarihi: 01.04.2023)
- [6] <https://www.nasdaq.com/articles/which-companies-spend-the-most-in-research-and-development-rd-2021-06-21> (Erişim tarihi: 01.04.2023)
- [7] <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Arastirma-Gelistirme-Faaliyetleri-Arastirmasi-2021-45501> (Erişim tarihi: 04.04.2023)
- [8] <https://turkishtimedergi.com/arge250/arge250-2021.pdf> (Erişim tarihi: 07.04.2023)
- [9] <https://tudoksad.org.tr/turkiye-nin-en-cok-ARGE-harcamasi-yapan-sirketleri-bell- oldu> (Erişim tarihi: 07.04.2023)
- [10] <https://www.dha.com.tr/ekonomi/2022-turkiye-ar-ge-ve-inovasyon-raporu-yayimlandi-2182248>(Erişim tarihi: 11.04.2023)
- [11] <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm> (Erişim tarihi: 11.04.2023)
- [12] <https://www.statista.com/chart/27214/companies-that-spent-the-most-on-research-and-development-in-2020/>(Erişim tarihi: 16.04.2023)

TÜRKÇEDE BİÇİMBİLİMSEL EKONOMİ ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER -LIK BİÇİMBİRİMİNİN KULLANIMI

Hakan ATALAY

Necmettin Erbakan Üniversitesi, hakanatalayneu21@gmail.com-0009-0009-4073-5267

Doç. Dr., Sinan ÇAKIR

Necmettin Erbakan Üniversitesi, sinancakir@erbakan.edu.tr – 0000-0002-7741-3706

ÖZET

Bu çalışmada, Türkçede –IİK biçimbiriminin kendisinden önce gelen –II biçimbirimini eksiltiye uğrattığı durumun ne ölçüde dil kullanıcıları tarafından kullanıldığı sorgulanmış ve elde edilen sonuçlar En Az Çaba Yasası bağlamında irdelenmiştir. Hedef konuda seçilen 5 sözcük çifti hem Türkçe Ulusal Derleminden yararlanılarak hem de sormaca vasıtasıyla ana dil konuşucularından veri toplanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda, Türkçeyi anadil olarak kullanan kişilerin verilen sözcük çiftlerinden eksiltiye uğramamış olanı daha fazla tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Her iki veri toplama aracında da benzer bulgular elde edilmiştir. Bu durum En Az Çaba Yasasının temel iddiaları ile örtüşmemektedir. Ancak, bu sonuçlar En Az Çaba Yasasının Türkçede işlevsel olmadığı şeklinde değerlendirilmemelidir. Neticede hedef yapıların eksilteli biçimlerinin varlığı ile bu yasa ile ilgilidir. Çalışmanın verileri bahsi geçen eksilteli yapıların henüz toplum tarafından kanıksanmadığını göstermektedir. Dil kullanıcısının genel olarak ekonomik olanı kullanmaya eğilimli olduğu gerçeğinden yola çıkıldığında ilerleyen yıllarda bu tür kullanımların sıklaşması olasıdır. Bahsi geçen bu olasılığın yıllar içerisinde tekrar değerlendirilmesinde yarar vardır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, biçimbilim, ekonomi, Üretici Dilbilgisi, En Az Çaba Yasası

1. GİRİŞ

Biçimbirimler bir sözcüğü oluşturan anlamlı en küçük birimlerdir. Bu tür unsurların yakın sesbilimsel özelliklere sahip diğer biçimbirimlerle art arda gelme durumlarına gerek Türkçede gerek diğer dillerde rastlanmaktadır. ‘İkizleşme’den farklı olarak, bu denk gelişsel durumlarda bazen dil kullanıcıları bir biçimbirimi sesletmeyi terk edebilirler.

Bir biçimbirimin kullanımının dilde yavaş yavaş azalması ve kalkması farklı sebeplere bağlı olabilir. Bu sebeplerden birisi olarak benzer seslerin tekrarlanmasının algısal sorunlar yaratabildiği gösterilebilir. Daha açık bir ifadeyle, ana dil konuşucularının dilsel sezgileri bahsi geçen biçimbirimlerin her ikisinin de kullanımını sıkıntılı bulabilir ve bu dil kullanıcıları eksiltme stratejisi uygulayabilir. Bu noktada, konuşucuların Yetinmecî Dilbilgisi Yaklaşımının da ön gördüğü daha ekonomik kullanımlara yönelebilecekleri iddia edilebilir. Dildeki bu kullanımların yaygınlaşması da zamanla dildeki biçimbirimsel birlikteliklerin kalıcı olarak değişmesine yol açabilir.

Bu bağlamda, Yetinmeci Çizginin ekonomi yaklaşımının detaylandırılmasında yarar vardır.

1.1. Yetinmeci Çizgide Ekonomi İlkesi

Yetinmeci Çizginin insan dilindeki fazlalıklardan kaçınma, karışıklıklardan kurtulma gereksinimi ön görerek ileri sürdüğü bir ilke olan ekonomi ilkesi; kendi içerisinde *türetici ekonomi* ve *temsilci ekonomi* olarak iki ayrı başlık adı altında detaylandırılabilir. *Türetici ekonomi*, üretimlerin en düşük maliyetle oluşturulduğunu varsaymaktadır. Bu sebeple de seç / birleştir ve kopyala / taşı gibi oldukça basit yapıdaki uygulamalarla üretim sürecinin mümkün olduğunca kısa tutulmasını ön görülür. *Temsilci Ekonomi*, dilbilgisel yapıların mutlaka belirli bir amaç doğrultusunda veya belirli bir amaç için türetildiğini iddia eden bir ilkedir. Ayrıca bir tümce içerisindeki herhangi bir kurucunun gereksiz, işlevsiz veya fazlalık olması bu ilke açısından kabul edilemez bir durumdur (Sebzecioğlu, 2010). Chomsky (2010), Temsilci Ekonomi'yi "taşımaların yalnızca son çare olarak kullanılabilceği durumlar" olarak açıklamaktadır.

Temsilci Ekonomi ile bağlantılı bir başka olgu da *En Az Çaba Yasasıdır* ve mevcut çalışmanın da merkezinde bu yasa yer almaktadır.

1.2. En Az Çaba Yasası

İnsanın doğasında bir hedefe ulaşmada en kısa yolun seçilmesi vardır. Bu en kısa yolu seçme durumu doğa ve fen bilimlerinden başlayarak sosyal ve beşeri bilimlere kadar uzanan bir araştırma alanına sahiptir. Sıvı maddelerin her zaman yüzey üzerinde en az yeri kaplamaya çalışmasından, dil kullanıcılarının uzun uzadıya tümceler kullanmak yerine kısa söylem belirleyicileri kullanmasına kadar uzanmaktadır. En Az Çaba Yasası dil kullanıcılarının dili kullanımları sırasında her zaman en az çaba ile daha fazla gönderimde bulunmaya çalışma durumlarıdır. Bu durum dil kullanımının her aşamasında mevcuttur. Korkmaz'a (2003) göre ise, konuşma sırasında zamandan ve emekten tasarruf ederek kolaylık sağlamak amacıyla ses düşmesi, ses benzeşmesi, ses ve hece kaynaşması gibi olaylara yol açan bir kuraldır.

Martinet (1955), En Az Çaba Yasasını dilsel evrim ile bağdaştırarak Chomsky'nin dilsel ekonomi ilkesine benzer düşüncelerle açıklamaktadır. Kendisine göre, En Az Çaba Yasası, insanın kendi ihtiyaçlarını karşılarken mümkün olan en düşük gayreti sarf etmeye çalışmasıdır. Daha az enerji ile daha fazla iş yapmaya çalışma içgüdü, insanlarda bulunan tembellik ile birleşince ideal ekonomi simetrisinin yakalanamayacağını savunur (Demirci, 2015).

Dildeki ekonominin yasalaşma derecesine gelmesinde önemli rol oynayan dilbilimcilerden birisi de George Kingsley Zipf'tir. Zipf (2012), En Az Çaba Yasasını sözcük dağılımını en az çaba ile etkili bir iletişim kurma eğilimi olarak tasvir etmiş, savını bu açıdan kuramsallaştırmıştır (Zhu Yueying ve diğ., 2018).

1.3. En Az Çaba Yasasının Türkçedeki Görünümleri

Çalışmada bahsedilen En Az Çaba Yasasının Türkçe üzerine var olan alanyazında yeterince araştırılmadığı gözlenmektedir. Bu konuda yürütülen nadir çalışmalardan birisi olan Demirci (2015), ünlü uyumu, ünsüz uyumu, benzeşme, ünlü türemesi gibi sesbilimsel olayların gerçekleşmesini En Az Çaba Yasasının bir gereği olarak göstermiştir. Ayrıca, başka dillerden

alınan sözcüklerin zaman içerisinde kısaltılarak sözlükte yer almasını da bu yasanın varlığının bir delili olarak kabul eder. Bu duruma örnek olarak da “kaim-i makam” sözcüğünün zaman içerisinde törpülenerek “kaymakam” sözcüğüne dönüşmesini gösterir.

Bu konuda yürütülen bir başka çalışma da Aydın (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. Üretici Dilbilgisinin derin yapı -yüzey yapı ilişkisi üzerinden ilerleyen Aydın (2011), En Az Çaba Yasasının bazı yapıları yüzey yapıya aktarılamamasına neden olduğunu savunmaktadır. En Az Çaba Yasasını her dilde görülen bir faktör olarak gören bu çalışma Türkçenin bu yasayla ilgili düzenlemelerini “Gereksiz Tekrarlardan Kaçınma”, “Sözcük Yerine Ek Kullanımı”, “Ek Düşümü”, “Tanımlı Birimler Kullanma”, “Dil Dışı Göndermeler”, “Deyimler/Atasözleri” ve “Ses Olayları” gibi ulamlara ayırmıştır.

Bu ulamlardan biri olan Gereksiz Tekrarlardan Kaçınmaya eksilteli tümce kullanımları verilebilir. Diğer bir deyişle, verilen kısa cevaplar da gereksiz tekrarlardan kaçınma stratejisi olarak değerlendirilebilir:

A-Sen Murat’ı bugün okulda gördün mü?

B-Evet. (Ben Murat’ı bugün okulda) gördüm.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi uzun bir şekilde sorulan soruya sadece tek bir sözcükle verilen bir cevap da tekrarın dil kullanıcıları tarafından kullanılmadığı görüşünü destekler.

Aydın’ın (2011) verdiği örnekler mevcut çalışmadaki -IİK biçimbiriminin eksiltilmesi durumunu doğrudan desteklemese de dil kullanıcılarının bazı sözcükleri veya kullanımları gereksiz bulunduğu için tümcelerden çıkarmalarının En Az Çaba Yasası ile ilgili olduğu varsayılabilir.

Mevcut çalışmanın konusunu oluşturan -IİK ve -II biçimbirimleri ardıl ve bağımlı biçimbirimlerdir. Ayrıca bu iki biçimbirim tabana geldiklerinde yeni bir sözcük oluşturmaları açısından da türetim ardılları ulamına dahildir. Türkçenin en çok yeni sözcük türeten biçimbirimlerinde olan -mAK biçimbiriminden sonra -II ve -IİK biçimbirimleri gelir. Bu türetim biçimbirimleri geleneksel dilbilgisinde “yapım eki” olarak tanımlanır.

1.4. -IİK Biçimbirimi

Genellikle sıfatlardan ve adlardan adlar türeten bir biçimbirimdir (Korkmaz, 2003: 55). Bu biçimbirim zaman içerisinde asıl işlevi olan “bir şey için” anlamından bir miktar uzaklaşmış, daha kapsayıcı işlevlere sahip olmuştur (Korkmaz, 2003). Başlıca işlevleri bazı adlara gelerek “bir şey için”, “bulunma”, “meslek sahibi”, “inanış” gibi anlamları olan adlar türetmek olan -IİK biçimbiriminin mevcut çalışmada değerlendirilecek işlevi sıfatlara “sahip olma, üzerinde bulundurma, özelliğini taşıma” anlamı kazandırarak yeni adlar oluşturmaktır. Buradaki en temel nokta -II biçimbirimi gelen sıfatlardan sonra kullanılması olarak gösterilebilir.

1.5. -II Biçimbirimi

Türkçenin en sık kullanılan biçimbirimlerinden birisi olan -II biçimbirimi adlardan veya sıfatlardan sonra gelerek yeni bir sıfat veya ad oluşturur (Korkmaz, 2003). -II biçimbirimi de -IİK biçimbirimi gibi bir türetimsel ardıllardır. Genellikle adlara veya sıfatlara gelip, “sahip olma,

ilgili olma, yetkili olma; gruplanma, bir arada bulunma; ikileme” gibi anlamlara sahip yeni sıfatlar veya adlar oluşturur (Korkmaz, 2003).

1.6. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Türkçedeki -IİK biçimbiriminin kendisine yakın bir türetimsel biçimbirim olan -II biçimbiriminin ardından gelmesi durumuna odaklanılmıştır. Türkçede bu tür birlikteliklerin hangisinin daha sık kullanıldığının tespit edilmesi araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Alanyazında bu konuda yapılmış az sayıdaki çalışma, -IİK biçimbiriminin kendisinden önce gelen -II biçimbirimini sildiği durumları araştıran nitelikte değildir. Mevcut çalışma bu açığı gidermeyi hedeflemektedir. Ayrıca bahsi geçen sorunsalın En Az Çaba Yasası kapsamında ele alınması da çalışmanın bir diğer özgün yönünü oluşturmaktadır.

1.7. Araştırma Soruları

Çalışmada yanıt aranılan araştırma soruları şöyledir:

- Türkçede -IİK biçimbiriminin -II biçimbiriminden sonra geldiği durumlarda kabul edilebilir olan ve kabul edilebilir olmayan sözcükler nelerdir?
- Bahsedilen durumlarda -II biçimbiriminin eksiltilmesi/silinmesi nasıl açıklanabilir?
- Açıklanan bu eksilteli ve eksilteli olmayan biçimlerin Türkçede kullanım sıklıkları nedir?

2. YÖNTEM

Çalışmada takip edilen yöntem bu kısımda sunulmaktadır.

2.1. Katılımcılar

Çalışmaya üniversite mezunu ya da üniversite öğrencisi olan 101 kişi katılmıştır. Dilsel sezgilerine daha fazla güvenildiği için ve erişim kolaylığı sağladığı için katılımcılar üniversite çevresinden seçilmiştir. Katılımcıların tamamı Türkçe ana dil konuşucusudur. Türkçeyi ikinci veya yabancı dil olarak konuşan kişiler çalışmanın dışında tutulmuştur. Katılımcı seçiminde kadın erkek eşitliği dikkate alınmamış ancak cinsiyetten kaynaklanabilecek herhangi bir değişken oluşmaması için kadın erkek sayısı birbirine yakın tutulmaya çalışılmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Çalışmada iki farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunlardan birincisi çevrimiçi sormaca tekniğidir. Sormaca formları tamamen çevrimiçi temellere dayanarak Google Formlar üzerinden kullanıcılara sunulmuştur. Ayrıca sormacanın giriş bölümünde katılımcılara çalışma hakkında temel bilgiler sunulmuş ve kendilerinden beklenenler açıklanmıştır. Bu ölçme aracı katılımcılara sunulmadan önce 10 katılımcı üzerinde pilot uygulama yapılmış ve maddelerin anlaşılabilirliği değerlendirilmiştir.

Sormacanın içeriği -IİK biçimbiriminin -II biçimbiriminden sonra geldiği kabul edilebilir ve kabul edilemez sözcük birlikteliklerinden oluşmaktadır. Bu sözcük birliktelikleri şu şekildedir: “yeterlik-yeterlilik”, “duyarlık-duyarlılık”, “geçerlik-geçerlilik”, “güvenirlilik-güvenirlilik-güvenirlilik-güvenirlilik”, “tutarlık-tutarlılık”. Bu birlikteliklerin iki ya da daha fazla kullanımı tümceler içerisinde seçenek olarak verilmiş olup, kullanıcının hangi kullanımı

tercih ettiğine cevap aranmıştır. Ayrıca her birliktelik için kullanıcılara 2 soru yöneltilmiştir. Sormaca toplam 10 maddeden oluşmuştur.

Çalışmada kullanılan ikinci veri toplama aracı ise derlem araştırmasıdır. Bu kısımdaki verilerin tümü Türkçe Ulusal Derleminden (TUD v3; bkz: Aksan ve Diğ., 2012) elde edilmiştir. Derlem tabanlı veri listesinin oluşturulmasının ilk aşamasında hedef sözcükler listelenmiştir. Daha sonra verilere ulaşabilmek için TUD sorgu arayüzü kullanılmıştır. Sorguda yukarıda bahsi geçen sözcükler tek tek 2000-2013 yılları arasından aratılmıştır. Çıkan sonuçlar tek tek kullanım sıklığı olarak not edilmiştir. Bu sonuçlar daha sonra Excel'e aktarılmıştır. Excel'de düzenlenen sonuçlar, düzenlenerek Bulgular bölümünde çizelgeler halinde sunulmuştur.

2.3. Sınırlılıklar

- Bu çalışma Türkiye Türkçesini anadil olarak konuşan 101 üniversite öğrencisi/muzunu ile sınırlıdır.
- Çalışma ayrıca bu 101 öğrencinin/mezunun verdiği cevaplar ile sınırlıdır.
- Çalışma TUD v3'ün Yazılı ve Sözlü Metin Sorgusu ile de sınırlandırılmıştır.
- Araştırmada ele alınan değişkenler, uygulanan ölçüm araçlarının güvenilirlik ve geçerlik boyutlarıyla sınırlıdır.
- Sosyal Bilimler alanında yapılan çalışmaların tamamen deneyselliğe oturtulmamasından kaynaklanan sınırlılık bu çalışma için de geçerlidir.

2.3. Veri Analiz Yöntemi

Katılımcı temelli sormaca tekniği uygulamasında elde edilen verilerin çözümlenmesinde ortalamalar ve standart sapmalar kullanılmıştır. Ölçme aracından alınan verilerin kişiden kişiye değişiklik gösterip göstermediğini anlamak için İstatiksel Analiz Yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler bu analiz yöntemi üzerinden değerlendirilmiştir.

TUD temelli çözümlenmede ise verilerin analizinden elde edilen sonuçlar Excel'e aktarılmış olup, sonrasında da sıklık analizleri yapılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde çalışmada elde edilen bulgular sunulmaktadır. Öncelikli olarak sormaca tekniği ile ana dil konuşucularından toplanan veriler çizelgelerde sunulmakta ve tartışılmaktadır. Daha sonra da Türkçe Ulusal Derleminden hedef sözcüklerle ilgili derlenen veriler sunulmaktadır.

3.1. Sormaca Tabanlı İnceleme Bulguları

Çalışmada odaklanılan 5 sözcük çiftinden ilkinin oluşturduğu *yeterlilik/yeterlik* sözcüklerini üzerine katılımcı değerlendirmeleri Çizelge 1'de sunulmuştur:

Çizelge 1. Yeterlilik/Yeterlik Sözcüklerinin Sormaca Kaynaklı Kullanım Sıklıkları

Sözcük	Kullanıcı Tercihi (f)	Kullanım Yüzdesi (%)
Yeterlilik	152	% 75.25
Yeterlik	50	% 24.75

Çizelge 1’de sunulduğu üzere sözcüğün eksiltilmemiş biçimi katılımcılar tarafından daha fazla tercih edilmiştir. Yeterlilik sözcüğü sormacada yer alan sorularda hem tamlayan görevinde hem de yalın ad görevinde ana dil kullanıcıları tarafından daha fazla kullanılmıştır.

Bir diğer sözcük çifti *duyarlılık/duyarlık* üzerine elde edilen veriler Çizelge 2’de sunulmuştur:

Çizelge 2. Duyarlılık/Duyarlık Sözcüklerinin Sormaca Kaynaklı Kullanım Sıklıkları

Sözcük	Kullanıcı Tercihi (f)	Kullanım Yüzdesi (%)
Duyarlılık	172	% 85.15
Duyarlık	30	% 14.85

Yeterlilik/yeterlik sözcük çiftine benzer olarak *duyarlılık / duyarlık* çiftinde de eksiltili olmayan unsur daha fazla kullanılmıştır. Sormacanın bu sözcük çiftine odaklanan her iki sorusunda da katılımcıların büyük çoğunluğu *duyarlılık* sözcüğü ile tümceleri tamamlamayı tercih etmişlerdir. Katılımcıların % 85’den fazlası eksiltili kullanımı seçmişlerdir.

Araştırmada incelenen 3. sözcük çifti *geçerlilik/geçerlik* sözcükleridir. Bu sözcüklerin kullanım sıklığını araştırmak amacıyla yapılan sormacanın 2 sorusuna verilen yanıtların bulguları Çizelge 3’te sunulmuştur:

Çizelge 3. Geçerlilik/Geçerlik Sözcüklerinin Sormaca Kaynaklı Kullanım Sıklıkları

Sözcük	Kullanıcı Tercihi (f)	Kullanım Yüzdesi (%)
Geçerlilik	146	% 72.28
Geçerlik	56	% 27.72

Çalışmaya katılan 101 katılımcının büyük çoğunluğu sormacanın her iki sorusunda da tümcelerde verilen boşlukları *geçerlilik* sözcüğü ile tamamlamayı tercih etmiştir. Hedef sözcüğün eksiltili hali olan *geçerlik* sözcüğü katılımcıların sadece %27.72 si tarafından kullanılmıştır.

Güvenilirlik sözcüğü ve onun değişkeleri çalışmada 4’lü olarak incelenmiştir. Bu değişkelerden *güvenilirlik* sözcüğü hariç kabul edilebilir olan bir tek sözcük *güvenirliliktir*. TDK’ya göre kabul edilemez durumda olan sözcükler ise “*güvenirlilik*” ve “*güvenilirlilik*”tir. Çalışmada ana dil kullanıcıların edimine odaklanıldığı için kabul edilebilir ya da değil sözcüğün tüm değişkeleri test maddelerinde sunulmuştur:

Çizelge 4. Güvenilirlik/Güvenirlilik/Güvenilirlilik/Güvenilirlilik Sözcüklerinin Sormaca Kaynaklı Kullanım Sıklıkları

Sözcük	Kullanıcı Tercihi (f)	Kullanım Yüzdesi (%)
Güvenilirlik	101	% 50
Güvenirlilik	47	% 23.27
Güvenilirlilik	29	% 14.35
Güvenilirlilik	25	% 12.38

Çizelge 4 incelendiğinde sözcüğün TDK’ya göre dilbilgisel olan versiyonları olan *güvenilirlik* v *güvenirlilik* sözcükleri katılımcılar tarafından en çok tercih edilen kullanımlar

olmuştur. Dilbilgisi dışı kullanımlar katılımcılar tarafından nispeten daha az tercih edilmişlerdir. Sözcüğün dilbilgisel biçimleri kendi arasında kıyaslandığında diğer hedef sözcük çiftlerine benzer olarak eksiltili olmayan biçimin eksiltiye uğramış biçime göre daha fazla tercih edildiği gözlenmektedir.

Çalışmada incelenen son sözcük çifti *tutarlılık/tutarlık* sözcükleridir:

Çizelge 5. Tutarlılık/Tutarlık Sözcüklerinin Sormaca Kaynaklı Kullanım Sıklıkları

Sözcük	Kullanıcı Tercihi (f)	Kullanım Yüzdesi (%)
Tutarlılık	153	% 75.74
Tutarlık	49	% 24.26

Çizelge 5. İncelendiğinde, sözcüğün eksiltilmemiş biçimi olan *tutarlılık* biçiminin dil kullanıcıları tarafından daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Her iki soruda da verilen boşlukların sözcüklerin yalın hali ile doldurulması istenmiştir. Sözcüğün görevi ve başka bir ardıl biçimbirim alıp almamasının da denetlendiği bu durumlarda birbirine yakın sonuçlar elde edilmiştir. Katılımcıların verdiği cevapların yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'ü eksiltili olmayan kullanımı içermektedir.

Çizelge 6'da sormacada 5 sözcük çifti üzerine elde edilen verilerin toplamı gösterilmektedir. Bir başka deyişle, katılımcılardan toplanılan bulgular bir bütün olarak sunulmaktadır:

Çizelge 6. Tüm Sormaca Maddelerinin Kullanım Sıklıkları

Sözcük	Kullanıcı Tercihi (f)	Kullanım Yüzdesi (%)
Eksiltisiz	724	% 71.68
Eksiltili	286	% 28.32

Yapılan sormacanın sonuçları dil kullanıcılarının -IİK biçimbiriminden önceki biçimbirimi çoğunlukla eksiltmeden kullandığını göstermektedir. Katılımcılar bu eksiltilmemiş biçimleri *güvenilirlik* sözcüğü hariç neredeyse aynı oranlarda tercih etmişlerdir. Toplamda, elde edilen verilerin %71.68'i hedef sözcük gruplarında eksilti yapılmamasını öngörmektedir. Bu sonuçlar En Az Çaba Yasasının savları ile uyumlu değildir. Bir başka deyişle, çalışmanın bu kısmına elde edilen veriler dil kullanıcılarının en az çabayı sarf ederek dilsel üretim gerçekleştirme eğiliminde değildir.

3.2 Derlem Tabanlı İnceleme Bulguları

Bu bölümde hedef sözcük çiftlerinin Türkçe Ulusal Derlemindeki kullanım sıklıkları üzerine elde edilen veriler sunulmaktadır. Yazılı ve sözlü metin ayrımı yapılmadan, 2000-2013 yılları arasında aratılan bu sözcüklerin kullanım sıklıkları aşağıdaki Çizelgelerde gösterilmiştir. Araştırılan ilk sözcük çifti *yeterlilik/yeterlik* sözcüklerinin sıklık analizi Çizelge 7'de yer almaktadır.

Çizelge 7. Yeterlilik/Yeterlik Sözcüklerinin Derlem Kaynaklı Kullanım Sıklıkları

Sözcük	Metinde Geçme (5445)	Görünme (50678199)
Yeterlilik	114	199
Yeterlik	38	119

Çizelge 7 incelendiğinde *yeterlilik* sözcüğünün 5445 metin içerisinde toplam 114 defa kullanıldığı ve bu metinlerde 199 defa görüldüğü gözlemlenmektedir. *Yeterlik* sözcüğü ise 38 metinde kullanıldığı ve bu metinlerin içerisinde 119 kere görüldüğü tespit edilmiştir. Buna göre, sözcüğün eksiltiye uğratılmamış biçiminin daha sık kullanıldığı sonucuna varılabilir. İki durum arasındaki kullanım farkı yaklaşık olarak 3 kattır.

Sıklık analizi yapılan bir diğer sözcük çifti *duyarlılık/duyarlık* sözcükleridir. Bu sözcüklerin metinlerin içerisindeki sıklıkları Çizelge 8’de sunulmuştur:

Çizelge 8. Duyarlılık/Duyarlık Sözcüklerinin Derlem Kaynaklı Kullanım Sıklıkları

Sözcük	Metinde Geçme (5445)	Görünme (50678199)
Duyarlılık	182	300
Duyarlık	44	69

Çizelge 8’de de görüldüğü üzere *duyarlılık* sözcüğünü 5445 metin içerisinde toplam 182 defa kullanılmıştır. Bu metinlerin içerisinde ise toplamda 300 defa görünmüştür. *Duyarlık* sözcüğü ise yine 5445 metin içerisinde toplam 44 defa geçmekte ve bu 44 metin içerisinde 69 kere görünmektedir. Elde edilen bu veriler de En Az Çaba Yasası’nın savları ile örtüşmektedir.

Bir diğer sözcük çifti olan *geçerlilik/geçerlik* sözcüklerinin sıklık analizleri Çizelge 9’da gösterilmiştir:

Çizelge 9. Geçerlilik/Geçerlik Sözcüklerinin Derlem Kaynaklı Kullanım Sıklıkları

Sözcük	Metinde Geçme (5445)	Görünme (50678199)
Geçerlilik	89	130
Geçerlik	33	55

Geçerlilik sözcüğünün 5445 metin içerisinde toplam 89 defa kullanıldığını görülmektedir. Bu sözcük 89 metin içerisinde ise toplamda 130 defa karşımıza çıkmaktadır. *Geçerlik* sözcüğünde bu sıklık oranı *geçerlilik* sözcüğüne nazaran diğer durumlarda olduğu gibi daha düşüktür. *Geçerlik* sözcüğü 5445 metin içerisinde 33 defa geçmiş ve bu 33 metin içerisinde ise 55 defa görünmüştür. Bu sonuçlar, diğer çiftlerde olduğu gibi bu çiftte de eksiltiye uğramamış biçiminin daha sık kullanıldığını göstermektedir. İlk sözcük çiftine benzer kullanım oranı 1/3’e yakındır. Bir bakıma, kullanılan her 3 *geçerlilik* sözcüğünden birisi *geçerlik* olarak karşımıza çıkmaktadır.

4 değişkeye incelenen *güvenilirlik* sözcüğünün derlem tabanlı kullanım sıklığı Çizelge 10’da sunulmaktadır:

Çizelge 10. Güvenilirlik Sözcüğünün ve Değişkelerinin Derlem Kaynaklı Kullanım Sıklıkları

Sözcük	Metinde Geçme (5445)	Görünme (50678199)
Güvenilirlik	72	153
Güvenirlik	32	104
Güvenirlilik	9	9
Güvenilirililik	2	3

Çizelge 10 incelendiğinde dilbilgisel ve eksiltilmeye uğramamış olan *güvenilirlik* sözcüğünün 5445 metin içerisinde 72 defa kullanıldığı görülmektedir. Bu 72 metin içerisinde ise 153 görülmeye sahiptir. Diğer incelenen sözcükler gibi bu sözcüğün de eksiltilmemiş biçiminin daha fazla kullanımı söz konusudur. Sözcüğün edilgenlik yükleyen -II ekinin eksiltilmiş biçimi olan *güvenirlik* sözcüğü ise 32 metinde 104 görünümle karşımıza çıkar. Yine diğer incelenen sözcükler baz alındığında *güvenilirlik/güvenirlik* sözcük çiftinin En Az Çaba Yasası'na uymayan biçimlerinin kullanımı da dikkate değer oranda fazladır. Özellikle *güvenirlilik* sözcüğünün toplam 9 metinde gözükmesi, bu sözcüğün Türkçede dil kullanıcıları tarafından az da olsa kullanıldığı anlamına gelmektedir. Sözcüğün dilbilgiselliği ise Güncel Türkçe Sözlükte geçmediği için kabul edilemezdir. Aynı şekilde, Türkçe dil kullanıcılarının telaffuzunda bile zorlanacağı *güvenilirlilik* sözcüğünün 2 metinde 3 defa karşımıza çıktığı görülmektedir.

Çalışmada incelenen son çift ise *tutarlılık/tutarlık* sözcükleridir. Bu sözcüklerin kullanım sıklıkları aşağıdaki Çizelge 11'de verilmiştir:

Çizelge 11. Tutarlılık/Tutarlık Sözcüklerinin Derlem Kaynaklı Kullanım Sıklıkları

Sözcük	Metinde Geçme (5445)	Görünme (50678199)
Tutarlılık	123	167
Tutarlık	17	36

Tutarlılık sözcüğü 5445 metinde toplam 123 defa geçmiş ve bu 123 metin içerisinde 167 defa görüntülenmiştir. *Tutarlık* sözcüğü ise, yine 5445 metinde toplam 17 kez geçerek incelenen sözcük çiftleri arasında eksiltili biçimi en az kullanılan sözcük olmuştur. *Tutarlık* sözcüğüne Güncel Türkçe Sözlükte yer verilmesi bu sözcüğün dilbilgisel olduğu anlamına gelse de, bu sözcüğün kullanımının kullanıcılar arasında yaygınlaşmadığı söylenebilir.

Derlem tabanlı olarak incelenen 5 sözcük çifti üzerine elde edilen verilerin toplam değerleri Çizelge 12'de sunulmuştur:

Çizelge 12. Hedef Sözcüklerinin Derlem Kaynaklı Kullanım Sıklıkları

Sözcük	Metinde Geçme (5445)	Görünme (50678199)
Eksiltisiz	580	949
Eksiltili	164	383

Derlem tabanlı araştırmada incelenen 5 sözcük birlikteliğinde de ortak bir durum gözlenmiştir. Sormaca uygulamasından elde edilen bulgulara paralel olarak derlem araştırması sonuçları da sözcüklerin eksiltili olmayan biçimlerinin daha fazla kullanıldığını göstermektedir. Sözcüklerin eksiltisiz kullanımları Türkçe Ulusal Derleminde eksiltili biçimlerine kıyasla 3 kattan daha fazla oranda geçmektedir. Benzer bir fark bu sözcüklerin görünme oranlarında da vardır: 949 / 383. Bu sonuçlar dil kullanıcıların bahsi geçen sözcükleri kullanımlarında en az çabayı harcama stratejisi gütmediklerini göstermektedir. Bir başka deyişle, bu bulgular bahsi geçen eksiltmelerin en az çaba yasası kaynaklı olmadığını göstermektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, Türkçede –IİK biçimbiriminin kendisinden önce gelen –II biçimbirimini eksiltiye uğrattığı durumun ne ölçüde dil kullanıcıları tarafından kullanıldığı sorgulanmıştır. Daha açık bir ifadeyle, hedef yapıda eksiltiye uğrayan biçim ile eksiltiye uğramayan biçim karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma En Az Çaba Yasasının Türkçedeki görünüşlerinden birinin sergilenmesi açısından önemlidir. Bir başka deyişle, bahsi geçem eksiltmeler En Az Çaba Yasası ile bağdaştırılabilir. Bu bağlamda, gerçekleşen eksiltmeler sözcüklerin telaffuzlarını kolaylaştırmakta ve dil kullanıcıların üretim sürecinde daha az çaba sarf etmelerine olanak tanımaktadır.

Mevcut çalışmanın bulguları hedef sözcüklerin eksiltisiz biçimlerinin eksiltili olanlarına nazaran daha fazla tercih edildiklerini göstermektedir. Hem ana dil konuşucularından toplanan verilerin çözümlenmesi sonucunda hem de derlem çözümlenmesi sonucunda dil kullanıcılarının daha ekonomik biçimi daha az kullandığı tespit edilmiştir. Bu bulgular En Az Çaba Yasasının temel savları ile örtüşmemektedir.

Ancak bu sonuçlar Türkçede En Az Çaba Yasası işlevsel değildir şeklinde yorumlanmamalıdır. Hedef yapının daha ekonomik versiyonu türemiş ve nispeten az olsa da kullanılmaktadır. Bu eksiltili yapıların toplumun geniş kitleleri tarafından henüz kanıksanmadığı ve onların dil kullanımlarına yansımadağı ileri sürülebilir. Dilin sürekli değişen “canlı” bir olgu olduğunu dikkate alırsak ilerleyen yıllarda eksiltili biçimin daha fazla ön plana çıkabileceği varsayılabilir. Bu sebeple, mevcut çalışmanın bulgularının ilerleyen dönemlerde tekrar test edilmesi ve yeniden değerlendirilmesi bahsedilen bu varsayımın geçerliliğinin test edilmesi için önemlidir.

Sonuç olarak, her ne kadar mevcut çalışmanın bulguları dil kullanıcılarının nispeten az çaba gerektiren biçimi daha az kullandığını gösterse de, bu biçimin varlığı bile En Az Çaba Yasası ile ilintilidir. Türkçe içerisinde daha ekonomik bir versiyon türemiş ve nispeten az olsa da dil kullanıcıları tarafından kullanılmaktadır. İnsan bilişinin ve dolayısıyla da insan dilinin er daim daha ekonomik olana yöneldiğini dikkate alırsak, hedef eksiltmelerin zaman içerisinde toplum tarafından daha fazla kabul görmesi olasıdır. Bu durumda uzun süreç içerisinde tekrar test edilmesinde yarar vardır.

KAYNAKÇA

- Aksan, Y., Aksan, M., Koltuksuz, A., Sezer, T., Mersinli, Ü., Demirhan, U. U., Yılmaz, H., Atasoy, G., Öz, S., Yıldız, İ., Kurtoğlu, Ö. Construction of the Turkish National Corpus (TNC). Calzolari, N., Choukri, K., Declerck, T., Doğan, M. U., Maegaard, B., Miriani, J., Odijk, J. Piperidis, S. (Yay. haz.) içinde, Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012). İstanbul, 2012.
- Aydın, H. Dilde En Az Çaba İlkesi Üzerine. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 1 (1), 1-6, 2011.
- Chomsky, N. *Doğa ve Dil Üzerine*. Ayşe Banu Karadağ (Çev). İstanbul: Sözcükler Yayınevi, 2010.
- Demirci, K. En Az Çaba Yasası ve Kazak Türkçesindeki Yaygın Örnekleri. Bilig, 72, 25-42, 2015.

- Korkmaz, Z. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara, 2003.
- Martinet, A. *Économie des Changements Phonétiques: Traité de Phonologie Diachronique*. Berne: Editions A. Francke, 1955.
- Sebzecioğlu, T. Ana Yönleriyle Minimalist Program. *Sarkaç*, 2, 2010.
- TDK. *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. TDK Yayınları, Ankara, 2011.
- Zhu, Y., Zhang, B., Wang, Q., Li, W. Cai, X. The Principle of Least Effort and Zipf Distribution. *Journal of Physics: Conference Series*, 2018.
- Zipf, G. K. *Human Behavior and the Principle of Least Effort: An Introduction to Human Ecology*. Martino Fine Books, Eastford, USA, 2012.

EK 1

Sormaca

Değerli sormaca katılımcısı arkadaşlar,

Bu sormaca formu Türkçenin doğal kullanımını denetlemek amacıyla oluşturulmuştur. Dolayısıyla sizden elde edilecek bilgiler tamamen dil kullanımı üzerine olacak ve araştırmanın dışında bir amaçla kullanılmayacaktır.

Bu sebeple, size gönderilen formdaki soruları sormacanın bilimsel etiğe uygunluğu için samimi ve doğru bir şekilde cevaplandırmanız rica olunur.

Aşağıdaki tümcelerde boş bırakılan yerlere size en yakın/doğru gelen yanıtı işaretleyiniz.

1. Sabah Gazetesine başvuran işçinin bakımından eksikliklerinin olduğu belirlendi.

yeterlik yeterlilik

2. Üniversiteye girebilmek için sınavını geçmek gerekiyor.

yeterlik yeterlilik

3. Hakan'ın küresel ısınma konusundaki görmezden gelemez.

duyarlılığı duyarlılığını

4. Savaşta insanları öldüren insanlara da göstermen çok anlamsızdı.

duyarlık duyarlılık

5. Elon Musk'ın kabul ettiği yeni sözleşmenin hiçbir yok.

geçerliği geçerliliği

6. Bir reklam metninin kullanıma sunulması için belli başlı uygulamalarından geçmesi gerekmektedir.

geçerlik geçerlilik

7. İnternette alışveriş yapmadan önce o sitenin koşullarını sorgulamalısın.

güvenilirlik güvenirlilik güvenilirlik güvenirlilik

8. Hava sıcaklığı üzerinde yapılan ölçüm hataları hava tahminlerinin derinden etkilemektedir.

güvenirliliğini güvenirliliğini güvenirliliğini güvenirliliğini

9. Yaptığım çalışmaların açısından konseyden geçmesi bu okuldaki en büyük hedeflerimden birisiydi.

tutarlık tutarlılık

10. Üniversitenin dekanı benden dilbilim alanındaki deneylerin seviyelerini araştırmamı rica etti.

tutarlık tutarlılık

TÜRKÇEDE YAKIN ANLAMLILIK OLGUSU: DERLEM TEMELLİ BİR DEĞERLENDİRME

Şule KOÇ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, 0009-0001-9493-9662

Doç. Dr., Sinan ÇAKIR

Necmettin Erbakan Üniversitesi, 0000-0002-7741-3706

ÖZET

Mevcut çalışma derlem temelli bir araştırma sunarak Türkçedeki yakın anlamlılık olgusuna odaklanmaktadır. Hedef sözcük çiftlerinin eşdizimlilik yapıları ve anlam tercihleri kıyaslanarak ne derece yakın anlamlılık ortaya koydukları sorgulanmış ve anlambilimde eş anlamlılık olgusunun mümkün olup olamayacağı tartışılmıştır. Araştırmanın verileri betimsel tarama yöntemiyle toplanmıştır. Türkçe Ulusal Derlemi Tanıtım Sürümü (TUDTS) içerisinde yer alan 13 yıllık bir süre zarfında yayımlanmış (2000-2013) düzyazı metinler çalışmanın veri setini oluşturmuştur. Araştırmanın hedef sözcükleri olarak yakın anlamlı bir çift sıfat, bir çift ad ve bir çift eylem seçilmiştir. Bahsi geçen bu sözcük çiftleri sırasıyla güzel & hoş, dost, arkadaş ve çevirmek & döndürmektir. Hedef sözcük çiftlerinin eşdizimlilik görünümleri ve anlam tercihleri TUDTS üzerinden taranmıştır. Tarama sonucu elde edilen veriler tematik çözümleme yöntemi ile incelenmiş ve hedef sözcüklerin anlambilimsel örüntüleri ortaya konmuştur. Çalışmanın bulguları yakın anlamlı olarak kabul edilen bu sözcük çiftlerinin farklı eşdizimsellik yapıları sergileyebildiklerini ve anlam tercihleri açısından da kayda değer oranda farklılaştıklarını göstermiştir. Bunun yanı sıra değişmeceli kullanımlar açısından da hedef çiftlerin farklı eğilimler sergilediği belirlenmiştir. Bu sonuçlar eş anlamlılık olgusunun anlambilim içerisinde söz konusu olamayacağını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sözcük anlambilim, yakın anlamlılık, eşdizimlilik, anlam tercihi, Türkçe

1. GİRİŞ

Küçük ölçekli dilbilim alanlarından birini oluşturan anlambilim hem tümce düzeyinde hem de sözcük düzeyinde anlama odaklanmaktadır. Önvarsayım, gerektirim, çelişki, çok anlamlılık gibi konular tümce anlambilim içerisinde değerlendirilirken, eş anlamlılık, yakın anlamlılık, karşıt anlamlılık ve üst anlamlılık gibi konular sözcük anlambiliminin araştırma alanlarından bazılarını oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, sözcük anlambilim sözcükler arasındaki anlam ilişkileri üzerine değerlendirmeler sunmaktadır.

Anlam kavramına ilişkin en önemli konulardan birisi anlamlamadır. Bu kavram, zihnimizde canlandırdığımız göstergelerin ses bileşenlerinin yardımıyla simgeleştirilerek kavramlaştırılması olarak tanımlanabilir (İşcan, 2011, s,504). Sözcük anlambiliminde, kendi başlarına anlam taşıyan ve dilin temel unsurlarını oluşturan sözcüklerin düz anlamları ya da içlem ilişkileri gibi farklı anlam düzeyleri incelenir.

Aksan'a (2011) göre, sözcük anlambilim sözcükleri dil üzerine gerçekleştirilen geleneksel çalışmalardan farklı şekilde ele alır. Her birini ayrı birer anlamsal unsur olarak değerlendirmek yerine onları dil dizgesinin geneli içerisinde inceler. Kendisinin de vurguladığı gibi, dile dair her gösterge hem yapısal hem üretimsel hem de yorumlayıcı anlambilimde bazı anlam özellikleri taşımaktadır. Dizgeler içinde yer alan sözcüklerin kendilerine özgü anlam özelliklerine ulaşabilmek içinse onların dizisel anlam ilişkileri araştırılmalıdır. Bu tür anlam ilişkileri sözcüklerin sadece düz anlam gönderimlerini değil işlem adı verilen geniş çaplı anlam alanlarını açıklayabilmek için de önemlidir. Murphy (2010) tarafından da belirtildiği üzere, bahsi geçen bu anlam ilişkileri dilbilgisel olarak aynı sınıfta bulunan sözcükler arasında bulunan ortak anlamsal özelliklerdir. Örnek olarak, renk grubuna giren tüm terimler renk tayfının değişik kısımlarını yansıtmaya açısından birbirleri ile dizisel ilişkilere sahiptirler. Bu ilişkiler, araştırmalarda çok anlamlılık, eş adlılık, eş anlamlılık, yakın anlamlılık, karşıt anlamlılık, alt anlamlılık gibi alt başlıklarda incelenmektedir. Yakın anlamlılık, pek çok dilde gözlemlenen bir özelliktir. Neredeyse her dilde yakın anlamlı olarak nitelendirilen sözcükler mevcuttur.

Bahsi geçen bağlamda, dilin temel örüntülenme düzeylerinden ikisini *eşdizimlilik* (ing. collocation) ve *anlam tercihi* (ing. semantic preference) oluşturmaktadır. Eşdizimlilik iki ya da daha fazla sayıdaki dilsel birimin dil dizgesi içerisinde birlikte yan yana yer alması olarak tanımlanmaktadır (Vardar 1988, s. 98). Daha açık bir ifadeyle, bahsi geçen bu birimlerin dil dizgesinin dizimsel (ing. syntagmatic) ve dizisel (ing. paradigmatic) düzlemlerinde anlamlı bir biçimde bir arada bulunmasıdır (Tahiroğlu, 2010,s.188).. *İçeri girmek, hava atmak, ders çalışmak, tükenmez kalem, kutsal kitap, yağmurlu bir gün* gibi yapılar eşdizimselliğe örnek teşkil ederler Eşdizimlilik, dilbilimde olasılığı temel alan bir olgudur. Derlemeden elde edilen veriler üzerine yapılan istatistiksel incelemelerle sıklıkla birlikte kullanılan sözcükler tespit edilmektedir.

Dildeki eşdizimlilik yapılarının belirlenmesi birçok disiplini yakından ilgilendirmekte ve bu disiplinlerin çalışmalarına yön vermektedir. Bahsi geçen bu disiplinler arasında birinci ve ikinci dil edinimi, derlem dilbilim, sözlükçülük ve bilgisayarlı dilbilim gibi alanlar bulunmaktadır. Firth'e (1951) göre eşdizimlilik yazımsal düzey, sesbirimsel düzey ve dilbilgisel düzeyden sonra gelen dördüncü düzeydir. Bu bağlamda, eşdizimlilik sadece sözcüklerin anlam derecelerini belirlemek için değil, aynı zamanda onların diğer sözcüklerin anlam düzeylerinden farklılaştıkları noktaları belirlemek için kullanılmaktadır. Gündoğdu (2019) tarafından da belirtildiği üzere, sözcüklerin sahip oldukları anlam özellikleri ancak onların tümce içerisinde birlikte kullanıldıkları diğer sözcüklerle oluşturdukları anlamsal demetlerin incelenmesiyle belirlenebilmektedir (s.28).

Dilin temel örüntüleme düzeylerinden bir diğeri de *anlam tercihidir*. Bu yönde yapılan çalışmalarda hedef sözcüklerle eşdizimlilik sergileyen sözcüklerin sahip oldukları ortak özellikler tespit edilerek ulamlar oluşturulmakta ve bu ulamlardan hangilerinin ön plana çıktığı belirlenmeye çalışılmaktadır. Yakın anlamlılık olgusu açısından bakıldığında ise anlam tercihi çalışmaları araştırılan sözcük çiftinin hangi ulamlarda benzerlik gösterdiğini ve hangi ulamlarda farklılık sergilediğini ortaya koyarak ne derece yakın anlamlı olduklarına ya da eş anlamlı sayılıp sayılmayacaklarına karar verilmesinde kilit rol oynar. Bu tür çalışmalarda

sözcükler arasındaki birebir ilişkilerden çok sözcük biçimlerin aynı anlam alanı içerisinde oluşturdukları setlere odaklanılmaktadır (Stubbs, 2001).

Eşdizimlilik ve anlam tercihi üzerine gerçekleştirilen çalışmalar özünde birbirine yakındır. İkili arasındaki temel fark ilki sözcüklerin sözdizimsel dizge üzerindeki birlikteliklerini ortaya koyarken ikincisi belirlenen eşdizimli sözcükleri ulamlar altında toplayarak değerlendirmeyi bir adım daha ileri götürmektedir. Bir başka deyişle, anlam tercihi çalışmaları sözcüklerin eşdizimlilikleri üzerine daha kapsamlı değerlendirmeler sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, hedef sözcüklerin eşdizimliliklerinin belirlenmesi bu sözcüklerin anlam tercihlerinin ortaya konabilmesi için bir ön koşul niteliğinde olduğu söylenebilir.

1.1. Sözcük Anlambilim Alanında Türkçe Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar

Türkçe üzerine eşdizimlilik ve anlam tercihi üzerine alanyazın taraması yapıldığında bu konularda değerlendirmeler sunan birkaç çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmaların birinde, Aksan (2008) Türkçede yakın anlamlı olan *aşk & seveda & sevgi* ve *Tanrı & Allah* sözcük gruplarının anlam tercihlerine ve söylem ezgilerine odaklanmıştır. Çalışmada incelenen sözcük gruplarının anlam tercihleri ve yansıttıkları duygu değerleri ortaya konmuştur. Elde edilen bulgular, bazı anlamsal özelliklerin Türkçe Sözlükte rastlanmadığını göstermiştir.

Mersinli ve Demirhan (2010) eşdizim kavramını ele alarak ilköğretim Türkçe ders kitaplarındaki çok sözcüklü kullanımları belirlemeye yönelik bir çalışma yapmıştır. Bu araştırmada eşdizimliliğin ders kitabı hazırlama ve değerlendirme süreçlerine katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Özkan (2010) ise Türkiye Türkçesinde sıfatların eşdizim sözlüğünün oluşturulması sürecinin yöntem ve uygulama açısından değerlendirilmesini yapmaktadır.

Bir diğer çalışmada, Aksan (2011) *yurt & vatan, yollamak & göndermek* gibi yakın anlamlı olarak kabul edilen sözcükler üzerine değerlendirmeler sunmuştur. İki farklı derlemde elde ettiği verileri inceleyerek hedef sözcük çiftleriyle sıklıkla eşdizimlilik sergileyen sözcükleri belirlemiş ve bu sözcüklerin anlam tercihlerini ortaya koymuştur. Çalışmanın bulguları yakın anlamlı bu sözcüklerin pek çok durumda farklı dizgelerde kullanıldığını ortaya koymuştur. Araştırma sonunda, öğrenciler için hazırlanan sözlüklerin ve Türkçe ders kitaplarının hazırlanması süreçlerinde derlem temelli olarak gerçekleştirilen bu tür çalışmaların bulgularının dikkate alınması gerekliliği vurgulanmıştır. Kendisine göre, kullanılan materyaller içerisinde hedef sözcüklerle birlikte kullanım sıklığı yüksek olarak tespit edilen sözcükler ve ulamlar tercih edilmelidir.

Gündoğdu (2019a) Türkçedeki yakın anlamlılık olgusunu *geniş & bol* sıfatları üzerinden değerlendirmiştir. Hedef sözcükleri derlem üzerinden tarayarak onların eşdizimlilik görünümlerini ve anlam tercihlerini belirlemiştir. Elde ettiği verileri değerlendirerek yakın anlamlı bu iki sözcüğün hangi durumlarda benzerlikler sergilediğini hangi durumlarda ise birbirlerinden farklılaştıklarını ortaya koymuştur.

Benzer bir çalışmada, Gündoğdu (2019b) yakın anlamlı olarak kabul edilen *fiyat & ücret & bedel* sözcükleri üzerine derlem temelli bir araştırma yaparak derlem çalışmalarının sözcük öğretimi çalışmalarına katkısını değerlendirmiştir. Çalışmasında, derlem üzerinden elde ettiği

verileri değerlendirerek bu üç sözcüğün eşdizimlilik ve anlam tercihi görünümünü belirlemiştir. Aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarak sözcük öğretimi sürecinde bu benzerlik ve farklılıklara dikkat edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır.

1.2. Çalışmanın Konusu

Mevcut çalışma Türkçedeki yakın anlamlılık ve eş anlamlılık olgularına odaklanmaktadır. Çalışmada incelenen sözcük çiftleri *güzel & hoş*, *dost & arkadaş* ve *çevirmek & döndürmektir*. Bu sözcükler derlem üzerinden taranarak eşdizimlilik görünümü ve anlam tercihleri belirlenmiştir. Hedef sözcük çiftleri arasında tespit edilen benzerlik ve farklılıklara göre bu sözcük çiftlerinin eş anlamlı olarak kabul edilip edilemeyecekleri tartışılmıştır. Daha açık bir ifadeyle, bahsi geçen bu sözcük çiftlerinin sözdizimsel dizge üzerinde birlikte yer aldıkları sözcükler ve ulamlar kıyaslanarak ne derece yakın anlamlılık ortaya koydukları sorgulanmış ve eş anlamlılık olgusunun mümkün olup olamayacağı tartışılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular gerek anadil gerekse yabancı dil olarak Türkçe öğretim çalışmalarında kullanılacak materyallerin geliştirilmesi sürecinde yol gösterici nitelik taşıyabilir. Bu tür materyallerin geliştirilmesi sürecinin ilk aşaması olarak hedef dilin detaylı şekilde betimlenmesine ihtiyaç vardır. Bu açıdan bakıldığında, aralarında yakın anlamlılık ilişkisi bulunan sözcüklerin hangi anlamsal düzeylerde benzerlikler ve farklılıklar gösterdiği önem taşımaktadır. Hedef sözcüklerin anlambilimsel profillerinin ortaya konulması, bu sözcüklerin tümce içerisinde hangi durumlarda kullanılabileceği konusunda öğrencilere yardımcı olacaktır.

1.3. Araştırma Soruları

Çalışmada odaklanılan araştırma soruları şu şekildedir:

- 1) *Güzel & hoş*, *dost & arkadaş*, *çevirmek & döndürmek* sözcük çiftlerinin eşdizimlilik görünümü nasıldır?
- 2) Hedef sözcük çiftlerinin anlam tercihi görünümü nasıldır?

2. YÖNTEM

Araştırmanın verileri betimsel tarama yöntemiyle toplanmıştır. Türkçe Ulusal Derlemi Tanıtım Sürümü (TUDTS) içerisinde yer alan 13 yıllık bir süre zarfında yayımlanmış (2000-2013) düzyazı metinler çalışmanın veri setini oluşturmuştur. Çalışmanın hedef sözcükleri olarak yakın anlamlı bir çift sıfat, bir çift ad ve bir çift eylem seçilmiştir. Bahsi geçen bu sözcük çiftleri sırasıyla *güzel & hoş*, *dost*, *arkadaş* ve *çevirmek & döndürmektir*. Hedef sözcük çiftlerinin eşdizimlilik görünümü ve anlam tercihleri TUDTS üzerinden taranmıştır. Tarama sonucu elde edilen veriler tematik çözümleme yöntemi ile incelenmiş ve hedef sözcüklerin anlambilimsel örüntüleri ortaya konmuştur.

Tarama sonucu elde edilen veriler tematik çözümleme yöntemi ile incelenmiş ve hedef sözcüklerin anlambilimsel örüntüleri ortaya konmuştur.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, hedef sözcükler üzerine gerçekleştirilen derlem taraması sonucu elde edilen veriler sunulmaktadır. Bu bağlamda, hedef üç sözcük çifti ayrı ayrı değerlendirilmiştir:

3.1 *Güzel & Hoş* Sözcük Çiftine İlişkin Bulgular

İnceleme konusu olan *güzel* ve *hoş* sıfatlarının TDKGTS görünümleri incelendiğinde, *güzel* sıfatına ilişkin sekiz, *hoş* sıfatına ilişkin sadece bir tanımın yer aldığı gözlemlenmektedir. Çizelge 1’de bu tanımlar ve tanık tümceler sunulmaktadır:

Çizelge 1. *Güzel* ve *Hoş* sözcüklerine ilişkin sözlükte yer alan tanımlar ve tanık tümceler

No	Tanımlar “Güzel”	Tanık Tümceler
1	Göze ve kulağa hoş gelen, hayranlık uyandıran, çirkin karşıtı	Güzel kız. Güzel çiçek.
2	İyi, hoş	Güzel şey canım, milletvekili olmak!
3	Beklenene uygun düşen ve başarı düşüncesi uyandıran	Güzel bir fırsat.
4	Soyluluk ve ahlaki üstünlük düşüncesi uyandıran	Güzel duygular. Güzel hareketler.
5	Görgü kurallarına uygun olan	-
6	Sakin, hoş (hava)	Güzel bir gece.
7	Okşayıcı, aldatıcı, kandırıcı	Güzel vaatler.
8	Pek iyi, doğru	Güzel güzel amma!
No	Tanım “Hoş”	Tanık Tümceler
1	Beğenilen, duyguları okşayan, zevk veren	Gelmiş o yaylanın baharı / Öter bülbüller hoştur avazı

Çalışmada hedef sıfatlarla eşdizimlilik sergileyen sözcükler [-1 / +1 n-gram] yöntemi ile tespit edilmiştir. Bu kapsamda derlemde *güzel* sıfatına 334 defa, *hoş* sıfatına ise 233 defa rastlanmıştır. Bu açıdan, *güzel* sıfatının tercih edilme sıklığının *hoş* sıfatına kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi olarak hedef sıfatlar arasındaki tanım sayısı gösterilebilir. Daha fazla tanıma sahip olan *güzel* sıfatının daha farklı içerikleri kodlayabildiği söylenebilir. Çizelge 2’de hedef sıfatların eşdizimlilik görünümleri verilmiştir:

Çizelge 2. *Güzel* ve *Hoş* sıfatlarının eşdizimlilik görünümüleri

<i>Güzel</i> ile eşdizimsel sözcükler
kız(62), gün(26), masal(19), yer(17), kadın(17), ortam(15), yer(15), çocuk(13), söz(11), koku(10), manzara(10), ses(9), duygu(9), ev(7), dost(6), fırça(6), çiçek(5), yüz(5), zaman(5), insan(4), arkadaş(4), hava(4), fikir(4), göz(4), bina(3), elbise(3), bayan(3), kelebek(2), salon(2), dış(2), hatun(2), restoran(2), uçurtma(2), şarkı(2), balık(2), şarap(2), ders(2), orman(2), adam(2), hediye (2), hanım(2), koyun(1), şehir(1), kitap(1), bahçe(1), oyuncak(1), ada(1), kürk(1), banyo(1), pastane(1), saray(1), vakit(1), program(1), haber(1), rüya(1), gezegen(1), hikaye(1), villa(1), parmak(1), aile(1), tecrübe(1), üniversitesi(1), bebek(1), düğün(1), kiremit(1), önlük(1), takı(1), köy(1)
<i>Hoş</i> ile eşdizimsel sözcükler
Adam(12), kadın(9), kız(7), duygu(7), çocuk(7), sürpriz(6), gülümseme(9), kahkaha(6), yer(6), insan(6), sohbet(5), koku(4), tesadüf(4), bayan(4), erkek(3), biri(2), kıvam(2), durum(2), hatun(2), beyefendi(2), ses(2), desen(1), takım(1), olay(1), grup(1), eş(1), aydınlık(1), dağınıklık(1), çukurluk(1), doktor(1), haber(1), manzara(1), oda(1), müzik(1), melodi(1), tebessüm(1), ortam(1), espri(1), aile(1), gömlek(1), yorum(1), oyuncak(1), giyinmek(1), görünmek(1), fikir(1), üslup(1), sıfatlar(1)

Çizelge 2 incelendiğinde, *güzel* sıfatın diğer sıfata kıyasla daha güçlü bir eşdizimlilik sergilediği söylenebilir. *Güzel kız*, *güzel gün*, *güzel masal* öbekleri en öne çıkan öbekler olarak karşımıza çıkmaktadır. *Hoş* sıfatının nispeten daha az sayıda ad ile eşdizimlilik ilişkisi kurduğu görülmektedir. *Hoş adam*, *hoş kadın* ve *hoş kız* ön çıkan öbekler arasındadır. İki sıfatın cinsiyet tercihi dikkat çekici düzeydedir. İncelenen derlem içerisinde *güzel* + *dişil ad* birlikteliğine 86 kez rastlanırken (*güzel kız* 62 kez, *güzel kadın* 17 kez, *güzel bayan* 3 kez, *güzel hatun* 2 kez, *güzel hanım* 2 kez), *güzel* + *eril ad* öbeğine sadece iki kez rastlanmıştır (*güzel adam* 2 kez). Buna karşın, *hoş* + *dişil ad* eşdizimliliği 22 kez karşımıza çıkarken (*hoş kadın* 9 kez, *hoş kız* 7 kez, *hoş bayan* 4 kez, *hoş hatun* 2 kez), *hoş* + *eril ad* birlikteliği de 17 kez görülmüştür (*hoş adam* 13 kez, *hoş erkek* 3 kez, *hoş beyefendi* 2 kez). Bu açıdan bakıldığında, *güzel* sıfatı yoğun olarak dişil cinsiyette tercih edilirken, *hoş* sıfatı her iki cinsiyet için de kullanılmaktadır. Hedef sıfatların anlam tercihi görünümüleri aşağıda sunulmuştur:

Çizelge 3. *Güzel* sıfatının anlam tercihi görünümüleri

<i>Ulam</i>	<i>Eşdizimsel Öğe</i>
Canlı	kız(62), kadın(17), çocuk(13), dost(6), çiçek(5), insan(4), arkadaş(4), bayan(3), balık(2), adam(2), hatun(2), hanım(2), bebek(1) koyun(1)
Yer	yer(15), ev(7), bina(3), salon(2), saray(1), köy(1), banyo(1), pastane(1) restoran(2), orman(2), gezegen(1), üniversite(1), şehir(1), bahçe(1), ada(1)
Soyut Varlık	gün(26), ortam(15), zaman(5), fikir(4), ders(2), vakit(1), program(1), aile(1), rüya(1)
Nesne	elbise(3), şarap(2), hediye(2), uçurtma(2), kürk(1), kitap(1), oyuncak(1), takı(1), önlük(1)

Duyu	koku(10), ses(9), duyu(9)
Doğal Çerçeve	manzara(10), hava(4),
Dilsel Yapılar	masal(19), söz(1), haber(1),
Uzuv	yüz(5), göz(4), diş(2), parmak(1)

Çizelge 3'te görüldüğü üzere *güzel* sıfatı 8 farklı ulamda tercih edilmiştir. Bu sıfatının tercih ettiği anlamsal ulamlara bakıldığında *canlı, yer ve soyut varlık* ulamlarının ön plana çıktığı görülmektedir. *Kız, kadın, gün ve yer* sözcükleri bu ulamlar içerisinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan kullanım düzleminde *güzel* sıfatının karşımıza daha çok düz anlamsal tanımlarıyla çıktığı gözlemlenmiştir. Özellikle, *canlı ve yer* ulamlarındaki kullanım sıklığı değişmeceli anlamdan ziyade düz anlama yönelik olarak gerçekleşen tercihi göstermektedir.

Çizelge 4. *Hoş* sıfatının anlam tercihi görünümüleri

Ulam	Eşdizimsel Öge
Canlı	adam(12), kadın(9), kız(7), çocuk(7), insan(6), bayan(4), erkek(3), hatun(2), beyefendi(2), biri(2), eş(1), doktor(1), aile(1)
Duyu	gülümseme(9), koku(6), kahkaha(6), ses(2), müzik(1), melodi(1), tebessüm(1)
Soyut Varlık	sürpriz(6), tesadüf(2), kıvam(2), durum(2), desen(1), olay(1), grup(1), aydınlık(1), ortam(1), fikir(1), üslup(1), sıfat(1)
Yer	yer(6), oda(1), çukurluk(1)
Nesne	takım(1), gömlek(1), oyuncak(1)
Doğal Çerçeve	manzara(1)

Hoş sıfatının 7 farklı ulamda kullanıldığı gözlenmektedir. *Güzel* sözcüğünde olduğu gibi, *canlı* ulamı bu sözcük için de en sık tercih edilen ulam olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak aradaki kullanım sıklığı kayda değer oranda farklıdır. Bu ulam *güzel* sözcüğünde 124 kez karşımıza çıkarken *hoş* sözcüğünde 57 kez tercih edilmiştir. Buradan hareketle, canlı varlıklar için hoş yerine daha çok güzel sıfatının tercih edildiği sonucuna ulaşabiliriz.

Hedef sıfatların *canlı, nesne, yer, duyu, doğal çevre ve soyut varlık* olmak üzere 6 farklı ulamı ortak olarak tercih ettiği gözlemlenmektedir. Bununla beraber, *güzel* sözcüğü dilsel ifadelerde ve uzuvlarda da kullanılırken bu ulamlar *hoş* sözcüğünde tercih edilmemiştir. *Hoş yüz, hoş göz, hoş masal* gibi kullanımlara derlemde rastlanmamıştır. Bu durum hedef sıfatların anlam tercihleri açısından farklılıklar sergilediğini göstermektedir.

3.2. *Arkadaş & Dost* Sözcük Çiftine İlişkin Bulgular

Ad türünden çalışmada incelenen sözcük çiftini oluşturan *arkadaş* ve *dost* sözcüklerinin TDKGTS görünümüleri incelendiğinde birden çok anlamda kullanıldıkları gözlenmektedir. Bu kapsamda, *arkadaş* sözcüğüne ilişkin iki, *dost* sözcüğüne ilişkin dört tanıma rastlanmaktadır. Çizelge 5'te sıfatların TDKGTS kapsamındaki tanımları ve tanık tümceleri yer almaktadır.

Çizelge 5. Arkadaş ve Dost sözcüklerine ilişkin sözlükte yer alan tanımlar ve tanık tümceler

No	Tanımlar “Arkadaş”	Tanık Tümceler
1	Birbirlerine karşı sevgi ve anlayış gösteren kimselerden her biri, bacanak, eş, yâren, yoldaş	-
2	Bir ortamda birlikte bulunanlardan her biri, hempa, refik	Nedret'in arkadaşları bizi nezaketen davet ettiler.
No	Tanım “Dost”	Tanık Tümceler
1	Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi anlaşılabilir kimse, düşman karşıtı.	Ben giderim adım kalır / Dostlar beni hatırlasın
2	Erkek veya kadının evlilik dışı ilişki kurduğu kimse, zamazingo	Bir dostu vardı, belalı, çapkın bir delikanlı.
3	Sahibine sevgi gösteren hayvan	Köpek insan dostudur.
4	Bir şeye aşırı ilgi duyan, koruyan kimse	Kitap dostu.

İncelenen derlemde, *arkadaş* sözcüğüne 110 defa, *dost* sözcüğüne ise 163 defa rastlanmıştır. Bu açıdan, *dost* adının tercih edilme sıklığının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu sözcüğün tanım sayısının nispeten fazla olmasının bu durumda etkili olduğu söylenebilir. Çizelge 6’da hedef sözcüklerin eşdizimlilik görünümleri verilmiştir:

Çizelge 6. Arkadaş ve Dost adlarının eşdizimlilik görünümleri

<i>Arkadaş</i> ile eşdizimsel sözcükler
olmak(57), edinmek(9), bulmak(6), grubu(5), balık(4), canlısı(4), kalmak(4), etmek(2), çevresi(2), konusu(1), yitirmek(1), roller(1), görünümü(1), evi(1), sanmak(1), seçimi(1), satmak(1), getirmek(1), davetleri(1), sohbetleri(1), sıkıntısı(1), vasıtası(1), toplantısı(1), mektubu(1), ihtiyacı(1), ilişkisi(1)
<i>Dost</i> ile eşdizimsel sözcükler
olmak(78), canlısı(9), edinmek(8), kalmak(7), eli(6), bilmek(5), çevresi(5), görünümü(4), aramak(3), kazanmak(2), ziyaretleri(2), tutmak(2), meclisi(2), yüzler(2), sabahları(1), kazanmak(1), sanmak(1), ölümleri(1), dayanışması(1), adayları(1), mektubu(1), gözler(1), bakışlar(1), türküleri(1), desteği(1), sesi(1), sohbeti(1), insanlar(1), hatırı(1), sayısı(1), topluluğu(1), oturmak(1), geçinmek(1), kazığı(1), kucağı(1), dili(1), tanımak(1), görmek(1), nasihat(1), tavsiyesi(1), tavırı(1), istemek(1)

Çizelge 6’da, *arkadaş* sözcüğünün *dost* sözcüğüne kıyasla daha zayıf bir eşdizimlilik sergilediği gözlemlenmektedir. *Arkadaş olmak*, *arkadaş edinmek*, *arkadaş bulmak*, öbekleri diğer öbeklere nazaran sıklığı yüksek yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. *Dost* sözcüğünün ise *olmak*, *canlısı*, *edinmek* sözcükleri ile sıklıkla öbek oluşturduğu belirlenmiştir. Eşdizimlilik açısından iki sözcük kıyaslandığında, benzer sözcüklerle eşdizimlilik sergiledikleri görülmektedir. Her iki sözcük de *olmak*, *edinmek*, *kalmak* gibi eylemlerle birlikte öbek

oluşturmaktadırlar. Ancak hedef sözcükler arasında farklılıklar da mevcuttur. Özellikle deyimleşmiş kalıp ifadelerde sözcükler arası yer değiştirme yapılamamaktadır. Örneğin *dost eli* ya da *arkadaş grubu* gibi öbeklerde hedef sözcüklerin yer değiştirmedeği gözlenmiştir. Daha açık bir ifadeyle, *arkadaş eli* veya *dost grubu* gibi kullanımlara rastlanmamıştır. Hedef sözcüklerin anlam tercihi görünümüleri aşağıdaki çizelgelerde sunulmuştur.

Çizelge 7. Arkadaş sözcüğünün anlam tercihi görünümüleri

Ulam	Eşdizimsel Öğe
Eylem	olmak(57), edinmek(9), bulmak(6), kalmak(4), etmek(2), yitirmek(1), getirmek(1), satmak(1)
Soyut Varlık	canlısı(4), sıkıntısı(1), ihtiyacı(1), ilişkisi(1)
Etkinlik	grubu(5), çevresi(2), davetleri(1),sohbetleri(1)
Nesne	mektubu(1), vasıtası(1)
Yer	evi(1)

Çizelge 7'ye göre, *arkadaş* sözcüğü 5 farklı ulamda tercih edilmiştir. Bu sözcüğünün tercih ettiği anlamsal ulamlara bakıldığında eylem ulamının açık şekilde ön plana çıktığı görülmektedir. Bu sözcüğün özellikle *olmak* eylemi ile sıklıkla bir araya gelip öbek oluşturduğu görülmektedir.

Çizelge 8. Dost sözcüğünün anlam tercihi görünümüleri

Ulam	Eşdizimsel Öğe
Eylem	olmak(78), edinmek(8), kalmak(7), bilmek(5), aramak(3), sanmak(1) geçinmek(1) görmek(1), kazanmak(1), tanımak(1), istemek(1), oturmak(1), tutmak(1),
Soyut Varlık	canlısı(9), görünümü (4), ölümleri(1), adayları(1), bakışlar(1), kazığı(1), hatırı(1), desteği(1), sayısı(1), nasihatı(1), tavsiyesi(1), tavrı(1)
Uzuv	eli(6), dili(1), gözler(1), kucağı(1), yüzler(1)
Etkinlik	çevresi(5), sabahları(1), dayanışması(1), türküleri(1),sohbeti(1),ziyaretleri(1) meclisi(1), topluluğu(1)
Nesne	mektubu(1)
Duyu	sesi(1)
Canlı	insanlar(1)

Dost sözcüğünün 7 farklı ulamda tercih edildiği gözlemlenmektedir. Bu ulamlara bakıldığında *eylem*, *soyut varlık* ve *etkinlik* ulamlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Olmak eylemiyle sergilenen birliktelik aynı *arkadaş* sözcüğünde olduğu gibi dikkate değer oranda yüksektir. *Eylem*, *soyut varlık*, *etkinlik* ve *nesne* ulamları iki sözcük arasında kullanılan ortak ulamlardır. Bununla beraber, anlam tercihleri açısından dikkate değer farklılıklar da mevcuttur. Örneğin, *arkadaş* sözcüğü *dost* sözcüğünün *uzuv* ve *duyu* ulamlarıyla gerçekleştirdiği

değişmeceli kullanımları yapamamaktadır. *Arkadaş gözler, arkadaş kucağı, arkadaş sesi* gibi öbeklerle değişmeceli anlamlar kurulamamaktadır.

3.3. Çevirmek & Döndürmek Sözcük Çiftine İlişkin Bulgular

Çalışmada incelenen son çift olan *çevirmek* ve *döndürmek* sözcüklerinin de TDKGTS içerisinde birden fazla anlamda kullanıldığı gözlemlenmektedir. Sözlükte, *çevirmek* eylemine ilişkin üç, *döndürmek* eylemine ilişkin dört tanım bulunmaktadır. Bu tanımlar Çizelge 9’da sunulmuştur:

Çizelge 9. Çevirmek ve Döndürmek sözcüklerine ilişkin sözlükte yer alan tanımlar ve tanık tümceler

No	Tanımlar “Çevirmek”	Tanık Tümceler
1	Bir yerin çevresini bir şeyle sarmak, kuşatmak.	Bağı duvarla çevirmek.
2	Bir durumdan başka duruma getirmek, dönüştürmek.	Evlerini otele çevirdiler.
3	Bir durumdan başka duruma geçmek.	-
No	Tanım “Döndürmek”	Tanık Tümceler
1	Dönmesini sağlamak	-
2	Çevirmek, bükmek	Oğlu başını arkaya döndürdü.
3	... bir duruma getirmek	Beni serseme döndürdü
4	Düzene koymak, yönetmek	Tek başına bütün evi döndürüyor.

Derlemde, *çevirmek* eylemine 161 defa, *döndürmek* eylemine ise 49 defa rastlanmıştır. Bu açıdan, *çevirmek* eyleminin tercih edilme sıklığının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Hedef eylem çiftine dair derlemden elde edilen eşdizimlilik bilgileri Çizelge 10’da sunulmuştur:

Çizelge 10. Çevirmek ve Döndürmek eylemlerinin eşdizimlilik görünümüleri

Çevirmek ile eşdizimsel sözcükler
Tersine(19), geri(13), paraya(7), sırt(7), dillerine(6), lehine(5), Türkçeye(5), yüz(5), çekip(5), bahçeye(4), sayfasını(3), yön(3), kendine(3), döviz(3), baş(3), film(3), fırsata(2), şekle(2), işler(2), yapıtı(2), pedalı(2), şiir(1), aleyhine(2), şarap(1), ülkesine(1), çanak(1), yoldan(1), yaşama(1), yazarı(1), yana(1), tımarhaneye(1), tuvalet(1), toprak(1), topaç(1), tekerlek(1), sola(1), sohbeta(1), rakam(1), program(1), pozitif(1), oyun(1), orijinaline(1), numara(1), müşteri(1), minibüse(1), maçı(1), makaleyi(1), kütüphaneye(1), kulak(1), komediye(1), kitaptan(1), keçileri(1), kelimeleri(1), iyiye(1), güce(1), geyik(1), gerçeğe(1), ev(1), ellerle(1), entrikalar(1), enkaza(1), enerjiye(1), düzüne(1), doğru(1), dolar(1), dolaplar(1), deliye(1), cezasına(1), cenazeye(1), boş(1), boyun(1), basite(1), aşağı(1), atasözü(1), artıya(1), Arapçaya(1)
Döndürmek ile eşdizimsel sözcükler
hayata(9), geri(9), yolundan(3), normale(3), dolara(2), üzerinde(2), çarkı(2), evlerine(2), yaşama(2), zafere(1), yöne(1), yoldan(1), talihine(1), sorumluluğa(1), kavgasına(1), günlerine(1), gerçekliğine(1), geriye(1), formuna(1), direksiyonu(1), boşlukta(1), başımızı(1), ağırlığına(1), arabayı(1)

Çizelge 10 incelendiğinde, *çevirmek* sözcüğünün *döndürmek* sözcüğüne kıyasla daha fazla sözcük ile daha fazla sayıda eşdizimlilik sergilediği görülmüştür. Derlemeden elde edilen verilere göre, çevirmek eylemi 76 farklı sözcükle, döndürmek eylemi ise 24 sözcükle eşdizimlilik sergilemektedir. *Tersine çevirmek*, *geri çevirmek* kullanımları ile *hayata döndürmek*, *geri döndürmek* yapılarının öne çıktığı söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, “geri” ifadesinin her iki sözcükle de sıklıkla eşdizimlilik sergilediği gözlemlenmektedir. Ancak, hedef sözcüklerin en fazla birlikte kullanıldığı sözcüklerde birbiriyle hiç yer değiştiremediği gözlenmektedir. Daha açık bir ifadeyle, *tersine çevirmek* ve *hayata döndürmek* eşdizimleri sıklıkla kullanılırken, *tersine döndürmek* ya da *hayata çevirmek* öbeklerine incelenen derlem içerisinde bir kez bile rastlanmamıştır. Bu öbeklerden ilkinde rastlanmamış olması tesadüfi bir durum olarak değerlendirilebilir. Çünkü *tersine* ve *döndürmek* ifadelerinin eşdizimli olmasını engelleyecek anlamsal bir sorun yoktur. Ancak, ikinci öbek Türkçede zaten kullanılmayan bir yapıdır. *Hayata döndürmek* anlamında kullanılan *hayata çevirmek* şeklinde değişmeceli bir kullanım yoktur. Bu durum da yakın anlamlı bu iki sözcüğün sahip olduğu farklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hedef sözcüklerin anlam tercihi görünümleri aşağıdaki çizelgelede sunulmuştur:

Çizelge 11. Çevirmek sözcüğünün anlam tercihi görünümleri

Ulam	Eşdizimsel Öğe
Yön	tersine(19), geri(13), yön(3), etrafında(1), sola(1), yana(1), aşağı(1), düzüne(1),
Yer	bahçeye(4), kütüphaneye(1), ülkesine(1), yoldan(1), tımarhaneye(1), eve(1), tuvaleti(1),
Nesne	paraya(7), sayfasını(3), pedal(2), yapıt(2), çanak(1), toprak(1), tekerlek(1), minibüse(1), kitaptan(1), dolar(1), dolaplar(1), topaç(1)
Etkinlik	film(3), oyun(1), maç(2), iş(1)
Uzuv	sırt(7), yüz(5), baş(3), kulak(1), ellerle(1), boyun(1)
Dil	dillerine(6), Türkçeye(5), şiir(1), kelimeler(1), atasözü(1), Arapçaya(1), makaleyi(1)
Soyut Varlık	lehine(5), fırsata(2), sohbeta(1), iyiye(1), güce(1), gerçeğe(1), aleyhine(2), döviz(3), şekle(2), orijinaline(1), numara(1), program(1), pozitif(1), artıya(1), entrikalar(1), enkaza(1), enerjiye(1), yaşama(1), basite(1), deliye(1), doğru(1), cezasına(1), boş(1), rakamı(1)
Canlı	kendine(3), yazarı(1), müşteri(1), keçileri(1), geyik(1), cenazeye(1),

Çizelge 11’de, *çevirmek* sözcüğünün 8 farklı ulamda tercih edildiği gözlemlenmektedir. Bu ulamların neredeyse tamamında düz anlam yerine değişmeceli anlam düzeyinde kullanıldığı görülmektedir. Bir diğer deyişle, sözcüğün diğer sözcüklerle birlikte oluşturduğu metaforik kullanımlar oldukça yoğundur. Tercih edilen ulamlar arasında, *yön*, *nesne*, *soyut varlık* ve *dil* ulamları öne çıkmaktadır.

Çizelge 12. Döndürmek sözcüğünün anlam tercihi görünümüleri

Ulam	Eşdizimsel Öğe
Soyut Varlık	hayata(9), normale(3), yaşama(2), sorumluluğa(1), formuna(1), gerçekliğine(1), günlerine(1), kavgasına(1) talihine(1), boşlukta(1), ağırlığına(1)
Yön	geri(9), üzerinde(1), yöne(1)
Yer	yoldan(1), evlerine(1)
Uzuv	başınızı(1)
Nesne	doları(2), direksiyonu(1) ,çarkı(2), arabayı(1)

Döndürmek sözcüğünün 5 farklı ulamda tercih edildiği gözlemlenmektedir. Bu sözcüğünün tercih ettiği anlamsal ulamlara bakıldığında *soyut varlık* ve *yön* ulamlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Hedef sözcük *geri*, *yaşama*, *hayata* sözcükleri ile sıklıkla öbek oluşturmaktadır. Değişmeceli anlam kullanımları bu sözcük için de çok yoğundur. Bununla beraber, *çevirmek* sözcüğünün kullanıldığı canlı ve dil ulamları bu sözcüğün kullanımında yer almaz. Özellikle dil ulamının durumu dikkat çekicidir. *Dillerine çevirmek*, *Türkçeye çevirmek*, *şiir çevirmek* gibi öbeklerin *dillerine döndürmek*, *Türkçeye döndürmek* ya da *şiir döndürmek* gibi eşdeğerleri yoktur.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, Türkçede yakın anlamlılık olgusu yakın anlamlı olarak kabul edilen *güzel & hoş*, *dost & arkadaşı*, *çevirmek & döndürmek* sözcük çiftleri üzerinden ele alınmıştır. TUDTS içerisinde yer alan 2000 – 2013 yılları arasında yayımlanmış düz yazı metinlerin incelenmesi sonucunda oluşturulan veri setinin değerlendirilmesi sonucunda hedef sözcük çiftlerinin eşdizimlilik yapıları ve anlam tercihleri belirlenmiştir. İncelenen sözcük çiftleri arasında gerek eşdizimlilik konusunda gerekse anlam tercihi konusunda benzerlikler gözlemlendiği gibi kayda değer oranda farklılıklar da tespit edilmiştir. Bu sonuçlar bahsi geçen sözcük çiftlerinin eş anlamlı olmadıklarını kanıtlamaktadır. Akçataş ve Arı (2018) tarafından da belirtildiği üzere doğal bir dilde, eşsüremliler olarak, aralarında hiçbir ayrım olmaksızın iki veya daha fazla dilsel formun aynı anlamı ifade etmesi mümkün değildir. Benzer şekilde, Sert (2019) eş anlamlı olduğu varsayılan sözcüklerin dil düzleminde ve söz düzleminde farklılaşabildiğini ve bir düzlem üzerinde gerçekleşen farklılaşma diğer düzleme yansıyamayabileceğini belirtmektedir. Mevut çalışmanın bulguları bahsi geçen bu çalışmaları desteklemekte ve hedef sözcük çiftlerinin derlem değerlendirmesi üzerinden kanıtlar sunmaktadır. Bahsi geçen sözcük çiftlerinin eş anlamlı olarak değil yakın anlamlı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Yakın anlamlı tüm sözcük çiftleri arasında eşdizimlilik ve anlam tercihi açısından küçük ya da büyük farklılıklar olması oldukça olası bir durum olduğu için dilde eş anlamlılık olgusu yeniden gözden geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akçataş, A., Arı, E.. Anlambilimin eş anlamlılık sorunu. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 126-152, 2018.
- Aksan, Y. vd. Türkçede yakın anlamlı sözcükler: Bir derlem çalışması. 22. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri. 8-9 Mayıs, Van, 559-566, 2018.
- Aksan, Y. Derlem Temelli Sözcük Anlambilimi Çalışmalarının Türkçenin Eğitime Katkısı. L. Uzun , Ü. Bozkurt içinde (Yay. Haz.), *Türkçenin Eğitimi-Öğretiminde Kuramsal ve Uygulamalı Araştırmalar* (ss. 345-358). Almanya, Die Blaue Eule, 2011.
- Firth, J. R. Modes of meaning. J.R. Firth içinde (Yay. Haz.), *Papers in linguistics 1934–1951*. (ss. 190–215). Oxford University Press, London, 1951.
- Gündoğdu, A. Anlam tercihi araştırmalarının sözcük öğretimine katkısı: “fiyat/ücret/bedel” sözcükleri üzerine bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (1), 75-84, 2019a.
- Gündoğdu, A. Türkçede yakın anlamlılık olgusu: “Geniş” ve “bol” sıfatları üzerine bir değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 39-46, 2019b.
- İşcan, A. Anlam bilgisi konularının öğretimi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(2), 503-522, 2011.
- Mersinli, Ü. & Demirhan, U. Çok sözcüklü kullanımlar ve ilköğretim Türkçe ders kitapları. M. Aksan, Y. Aksan içinde (Yay. Haz.), *Türkçe Öğretiminde Güncel Çalışmalar*. (pp. 113-122). Mersin: Mersin Üniversitesi, 2012.
- Murphy, M. L. *Lexical meaning*. Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- Özkan, B. Türkçenin öğretiminde sıfatların eşdizim sözlüğü: Yöntem ve uygulama. *e-International Journal of Educational Research*, 1, 51- 65, 2010.
- Sert, G. Anlam alanı ve anlam ezgisi açısından eş anlamlı durum sıfatları: “Muhtemel” ve “olası” örnekleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8 (1), 93-121, 2019.
- Stubbs, M. Texts, corpora, and problems of interpretation: a response to Widdowson. *Applied Linguistics*, 22, 149–172, 2001.
- Tahiroğlu, B. T. Derlem, bilgisayar destekli sözlük bilimi, eşdizimlilik ve otomatik terim çıkarımı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 58 (1), 183-197, 2010.
- Vardar, B. *Dilbilimin temel kavram ve ilkeleri*. Multilingual Yayınları, İstanbul, 1998.

OKUL BAZLI BÜTÇELEME KILAVUZUNUN UYGULANMASINA İLİŞKİN YÖNETİCİ GÖRÜŞLERİ

Prof. Dr. Erdal TOPRAKÇI
Ege Üniversitesi-Türkiye
ORCID:0000-0001-9552-9094

Şevket Güven EKEN
Ege Üniversitesi-Türkiye
ORCID: 0009-0005-4538-8912

ÖZET

Eğitim örgütlerinden biri de okuldur. Okul örgütünün önemli bir parçası da okul yönetimidir. Okul yönetimi, okulu belirlenen amaçlara ulaştırmak için bütçeye ihtiyaç duyar. Bütçe bir kuruluşun amacına ulaşabilmek yolunda yapıp ettiklerinin maddi giderleri olarak tanımlanabilir. Yılın başında diğer kurum ve kuruluşlarında dikkate alındığı bir ekseninde her kuruluş kendi bütçesini tasarlar. Okul bütçesi, bütün bir yıl içinde tahmin edilen gelir ve giderlerin yazıldığı bir belge ve maddî kaynakların sağlanmasına ilişkin bir tasarıdır. Daha önceleri ortaöğretim okullarında olan okul bazlı bütçe uygulaması anaokulu, ilkokul ve ortaokullar için de uygulanmaya başlanmıştır. Bu araştırmanın amacı bu uygulamanın gidişatını, okul yöneticilerinin görüşleri temelinde, anlamaya çalışmaktır. Araştırmada, okul müdürlerinin okul bazlı bütçeleme ile ilgili görüşlerinin alınması amacıyla nitel araştırma deseninde görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunun seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabılır durum örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Buna göre anaokulu, ilkokul ve ortaokul müdürleri ile yarı yapılandırılmış bir görüşme formu eşliğinde görüşülmüştür. Araştırmanın sonuçları okul bazlı bütçe uygulamasının; bütçe miktarının yetersizliği, harcamaların en fazla tüketim kalemine gitmesi, okul yöneticilerinin bütçe yönetme eğitimi almaması, bina ve donatıma harcama olanağı sağlanmaması vb. gibi sorunlar içinde olduğunu göstermiştir. Bu sorunların aşılabilmesi için bütçe harcama kaleminde esneklik, yönetici eğitimi, bütçe miktarında öğrenci sayısı ölçütü ve gelir kaynaklarını çoğaltma gibi önerilerde bulunulabilir.

Anahtar Kelimeler:Okul yönetimi, Okul müdürleri, Okul bütçesi, Okul bazlı bütçe

GİRİŞ

İnsanoğlunu doğduğundaki acizliğine rağmen başarılı kılan en önemli özelliği işbirliği yapmasıdır. Bu gerçeklik insanların ortaya çıktığı ilk dönemlerden bu yana içinde bulunduğumuz bilgi çağı da dahil olmak üzere değişmemiştir. Dolayısıyla beraberlik, topluluk veya toplum olgusu insanlar var olduğundan bu yana süreklilik arz eden bir özelliğe sahiptir. Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne göre toplum, “Aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü.” olarak tanımlanmaktadır. Rousseau (2012), toplum sözleşmesi eserinde devletlerin dolayısıyla toplumların bireylerin bir takım haklarından feragat ederek ortak bir çıkar, amaç, ülkü adı ne

olursa olsun oluşturdukları bir oluşum olduğundan bahseder. Toplumu bir makine olarak düşünülürse bu makinenin doğru, etkin, hatasız ve amacına uygun bir şekilde çalışabilmesi parçalar arasında bir uyum olması gerekir. Söz konusu parçalar toplumun üyelerinin bireysel ve toplumsal gereksinimlerinin karşılanması amacıyla oluşturulan kurumları ifade etmektedir (Toprakçı, 2017). Toplumu oluşturan bu parçalardan biri de eğitimidir.

Eğitim, çocuğun bireysel özellikleri ve eldeki ortam, koşul ve olanaklar göz önünde bulundurularak başta kendisi, sonra içinde bulunduğu toplum ve en sonunda evrensel yapının etkin bir üyesi haline getirilmesi sürecidir (Toprakçı, 2013).Eğitimin bu amaçlara ulaşabilmesi örgütlemeyi gerektirir. Eğitim örgütü, toplumun eğitimsel amaçlarını gerçekleştirmek için kurduğu, insan ve teknolojiye dayanarak oluşan yapıdır (Toprakçı, 2013).Örgütlenme, kapsamında doğal bir olgu olarak eğitim yönetimini barındırır. Amaçlara etkin yönelim eğitim yönetimi biliminden yararlanılmasını mecburi kılmaktadır. Toprakçı (2013) eğitim yönetimini “Toplumun eğitim gereksinimini karşılamak üzere kurulan eğitim örgütünün amaçlarına uygun olarak çalıştırmak, geliştirmek ve yaşatmak sürecidir.”şeklinde tanımlamaktadır. Farklı tür ve sayıda eğitim örgütünden (halk eğitim merkezleri, milli eğitim müdürlükleri vb.) söz etmek mümkündür.

Eğitim örgütlerinden biri de okuldur. Okul örgütünün önemli bir parçası da okul yönetimidir. Okul yönetimi, eğitim yönetiminin önemli bir alanıdır. Okul yönetimi, okulu belirlenen amaçlara ulaştırmak için insan kaynakları (öğrenci, öğretmen ve diğer personeller) ve maddi kaynakları (okul binası, araç ve gereçler) bir araya getirip etkili kullanarak önceden belirlenmiş politikaları ve amaçları gerçekleştirmek üzere işe koşturur (Toprakçı, 2013). Özer, Demirtaş ve Ateş (2015), okulların bireylere toplumun kültürel birikimlerinin aktarıldığı, bireyin sosyalleştiği ve bir ülkenin geleceğinin inşa edildiği yapılar olduğunu ifade etmektedir. Modern anlayışa göre şartlar değiştikçe okulun görev ve işlevlerinin de değişmesi ve gelişmesi gerekmektedir. Balkar, Öztuzcu-Küçükbere ve Akşab (2019), okul gelişiminin sağlanmasında, okul içi süreçlerinin yanında okul süreçlerini etkileyen sistemsel politikaların da geliştirilmesine çaba gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Bunun yanında Özer ve diğerleri (2015), eğitimsel amaçlara ulaşmaya çalışırken; fiziksel ortam, öğrenci ve personel ihtiyaçlarından kaynaklanan pek çok gereksinimin giderilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bunun bir sonucu olarak okullardaki birçok şeyin gerçekleştirilebilmesi için bütçeye ihtiyaç vardır.

Bütçe bir kuruluşun amacına ulaşabilmek yolunda yapıp ettiklerinin maddi giderleri olarak tanımlanabilir. Yılın başında diğer kurum ve kuruluşlarında dikkate alındığı bir ekseninde her kuruluş kendi bütçesini tasarlar. Okul bütçesi, bütün bir yıl içinde tahmin edilen gelir ve giderlerin yazıldığı bir belge ve maddî kaynakların sağlanmasına ilişkin bir tasarıdır(Taymaz, 1997).Adem (1993 akt.Akın, 2009), bütçenin belirlenen amaçlara ulaşmayı kolaylaştırıcı, gerçekçi kaynaklara dayanan, yapılacak etkinlikleri ayrıntılı bir plan-program çerçevesinde gösterebilen bir nitelikte olması gerektiğini ifade etmektedir.(Tonbul, 2016), Türkiye’de genel olarak eğitim bütçesini yasal belgeleri temelinde: Konsolide bütçeden ayrılan kaynaklar, 4306 sayılı Yasa nedeniyle ilk ve orta öğretime verilen eğitime katkı payı, 2547 sayılı Yasa nedeniyle yükseköğretime verilen öğrenci katkı payı, 3308 sayılı Yasa nedeniyle Çıraklık ve Mesleki-Teknik Eğitimi Geliştirme Ve Yaygınlaştırma Fonundan ayrılan kaynaklar, döner sermaye işletmelerinden sağlanan gelirler, dernek gelirleri, İl özel idareleri bütçesinden ayrılan kaynaklar, halk katkıları-bağışlar; Başka ülke ve kuruluşlarından sağlanan krediler, burslar ve bağışlar; Vakıf ve fonların sağladığı maddi destekler şeklinde ifade etmektedir. Daha özeldeliklerin bütçe kaynakları ise söz konusu kaynakların merkezin (MEB) yerele (MEM kanalıyla herhangi bir okula) aktardıkları ile yereldeki

bağışları kapsamaktadır. Merkezin okullara bütçe göndermesi uygulaması daha çok ortaöğretim için söz konusu iken uzun bir zaman eskiden ilköğretim şimdi ise ilkökuller ve ortaokullar bundan mahrum kalmışlardır.

Araştırmanın konusu olan okul (anaokulu, ilkökuller ve ortaokullar için) bazlı bütçe uygulamasına ilişkin ilk adım, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 2015-2019 yılı Stratejik Plan'ın 107. Maddesinde yer alan "Taşra teşkilatı ile okul ve kurumlara yetki, görev ve sorumluluk devri yapılarak verimlilikleri artırılacak ve ilgili kurumlarla işbirliği içerisinde okul bazlı bütçeleme sistemine geçilecektir." şeklindeki hedefle atılmıştır. Bu hedef doğrultusunda Temel Eğitim Genel Müdürlüğü'nce anaokulu, ilkökuller ve ortaokullarda pilot olarak uygulamalara başlanacağı ifade edilmiştir. Daha sonra Temel Eğitim Genel Müdürlüğü 18.01.2016 tarihli ve Okul Bazlı Bütçeleme başlığı ile yayınlanan yazıyla bu konu ile ilgili olarak "Benzer şekilde okul bazlı bütçelemeye geçişin ilk aşaması olarak, her okul için hesaplanan 03-2 harcama kalemindeki (elektrik, su, yakacak, kırtasiye temizlik malzemesi alımı vb.) ödenekler de MEBBİS sistemindeki 'Temel Eğitim Ödenek İşlemleri' başlığı altında okul bazlı olarak hesaplanmış ve gönderilmiştir." ifadelerine yer vererek pilot uygulamayı başlatmıştır (MEB, 2016). 2017 yılında yayınlanan okul bazlı bütçe kılavuzu ile de uygulamanın sistem üzerinden nasıl yapılacağı, amacı, harcama kalemleri, yetki ve sorumluluklar ve üst belgelere atıf yapılarak yayımlanmıştır (MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, 2017). Türkiye eksenli uygulamanın ise Millî Eğitim Bakanı Mahmut Özer'in 01.09.2022 tarihli Anadolu Ajansı (2022) röportajındaki "Yine bütçeleri ilk kez okul bazlı olarak gönderdik" ifadesinden 2022 yılında başladığı anlaşılmaktadır. Bu araştırmanın çalışma konusu da tam olarak bu uygulamanın nasıl işlediğini yöneticilerin görüşleri üzerinden ortaya koymaktır.

Okul bazlı bütçe ile ilgili alanyazın incelendiğinde: doğrudan okul bazlı bütçeleme ve kılavuzu ile ilgili olmasa da okul bütçesi ve finansmanı ile ilgili çalışmalar (Sözen ve Özil, 2021; Yolcu, 2022; Ağalday ve Gül, 2022; Esen & Polat, 2022; Menteşe, ÜstünveGökdelen, 2012) olduğu gibi okul bütçesini yönetimin bir sorunu olarak tespitleyen çalışmalar da (Karip ve Aslan, 2014; Arslanargun ve Tuncay, 2022; Avcı, 2021; Arslanargun ve Bozkurt, 2019; Menduhoğlu ve Meriç, 2012; Çınkır, 2010; Keser ve Gedikoğlu, 2008; Giren ve Öztürk, 2020; Can, 2022; Usta ve Özmuşul, 2017; Demirtaş & Özer, 2014; Avcı, 2022; Can ve Serençelik, 2017; Demirtaş & Küçük, 2014; Can & Kılıç, 2021; Duman, 2021; Ünal ve Üreyen, 2019) vardır. Diğer yandan araştırmanın yoğunlaştığı okul türleri ile ilgili olarak pilot uygulama esnasında doğrudan bu araştırmanın konusu ile ilgili çalışmalar da (Akşar ve Hoşgörür, 2014; Karakütük vd., 2019; Balkar vd., 2019) mevcuttur.

Yukarıda belirtilenlerden anlaşılacağı üzere devlet eğitim kurumlarının yönetiminde bütçe önemli sorunlardan biridir. Okul da bir eğitim kurumu olarak benzer sorunu yaşamaktadır. Söz konusu sorunla ilgili birkaç çalışmaya yukarıda yer verilmiş olmakla birlikte alanyazında 2022 tarihi itibarıyla tüm ülke genelinde başlayan okul öncesi, ilkökuller ve ortaokullara doğrudan kendi adlarına okul bazlı bütçe doğrultusunda kaynak aktarılmasından sonra yapılmış bir çalışma yoktur. Okullardaki bütçenin kullanımının okulun ve eğitimin niteliği etkilediği düşünüldüğünde okulun bütçe yönetimi önemlidir. Bu temelde söz konusu uygulama ile ilgili okul yöneticilerinin görüşleri, bütçeyi nasıl yönettikleri, karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileriyle ilgili olarak ipuçları verebilir. Böylelikle, konunun yapılacak çeşitli düzeylerdeki diğer bilimsel çalışmaları tetiklemesiyle alanyazına ve ilgili politika yapımcılarla uygulama içindekilere (müdür, yönetici vb.) yol göstermesi açısından önemli olarak görülebilir. Bu önemin gereğini yerine getirmek amacıyla

okul yöneticilerinin görüşlerine dayalı olarak MEB'e bağlı okullarda (anaokul, ilkokul, ortaokul) ilk defa uygulanan okul bazlı bütçe uygulamasına ilişkin görüşlerinin betimlenmesidir. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Okul müdürlerinin görüşlerine göre, okul bazlı bütçeleme kılavuzu ölçütünde;
1. Okulunuzun OBB doğrultusunda bütçe miktarı ne kadardır?
 2. Bütçenin kullanımında en büyük payı hangi harcama kalemleri almaktadır?
 3. Bütçe tahsisinde eksik harcama kalemleri nelerdir?
 4. Bütçenin kullanılmasında karşılaşılan sorunlar nelerdir?
 5. Bütçedağıtım miktarı ölçütleri neler olmalıdır?
 6. Bütçenin amacına hizmet edebilirliği artırmak için neler yapılabilir?
 7. Okul bazlı bütçelemenin güçlü yanları nelerdir?
 8. Okullarda bütçe kaynaklarının çeşitliliğini arttırmak için neler yapılabilir?

YÖNTEM

Bu çalışmada, okul müdürlerinin okul bazlı bütçeleme ile ilgili görüşlerinin alınması amacıyla nitel araştırma deseninde görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme yöntemiyle daha çok bireysel algı, anlatı ve tecrübelerin esas alınması söz konusudur (Creswell, 2007). Okul bazlı bütçelemeyi deneyimleyen okul yöneticileriyle derinlemesine görüşmeler yapılarak durum incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunun seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme, çoğu zaman araştırmacının diğer örnekleme yöntemlerini kullanma olanağının bulunmadığı durumlarda kullanılır. Bu örnekleme yöntemi araştırmacıya hız ve pratiklik kazandırır (Yıldırım & Şimşek, 2021 s.121). Kolay ulaşılabilir özelliği katılımcıların araştırmacıdan Erdal Toprakçı'nın aynı zamanda okul müdürü olan öğrencileri olmasıdır. Öte yandan gönüllülük esasına dikkat edilmiştir. Araştırmanın etik ve gizliliğinin sağlanması için katılımcıların isimleri kullanılmamıştır. Katılımcı öğrenciler; Y1, Y2, Y3..... Y10 kodları ile isimlendirilmiştir. Çalışmanın katılımcıları, 4'ü kadın 8'i erkek olmak üzere toplam 12 (anaokulu, ilkokul ve ortaokul) yöneticiden oluşmaktadır. Katılımcı yöneticilerin 8'i müdür iken 4'ü müdür yardımcısıdır. Araştırmada kullanılmak üzere veri toplama aracı olarak araştırmanın problemi ile ilgili yasal metinden ve alanyazından yararlanarak yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Form, araştırma problemlerinin soruya dönüştürülmesiyle oluşturulmuş ve 3 okul yöneticisi müdürle alandan 2 akademisyenin görüşüne başvurularak son hali verilmiştir. Görüşme formu kapsamın son daları da barındıran 8 sorudan oluşmuştur.

Nitel desenli çalışmaların geçerliliği ve güvenilirliği ile ilgili temel kavramlar inandırıcılık, aktarılabirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirliktir. Araştırmada inandırıcılığı sağlamak için elde edilen verilerin araştırmacılar tarafından kontrol edilmesine, bulguların açık olarak ifade edilmesine ve tutarlılığa dikkat edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde objektif ve tarafsız davranılmış, veriler ayrıntılı olarak betimlenmiş ve katılımcıların doğrudan görüşlerine de yer verilerek aktarılabirlik olunmaya özen gösterilmiştir. Öte yandan görüşme kayıtları katılımcılara teyit ettirilmiştir (Creswell, 2007; Çepni, 2011). Araştırmada elde edilen veriler, betimsel analiz yardımıyla çözümlenmiştir. Özellikle OBB kılavuzu kapsamı ve okul yöneticilerinin bütçe ile ilgili olası düşünceleri soruları belirlemiş ve buna göre de okul yöneticilerinin aynı sorulara ilişkin görüşleri görüşülenlerden elde edildiği şekliyle öze dokumaksızın aktarılmıştır.

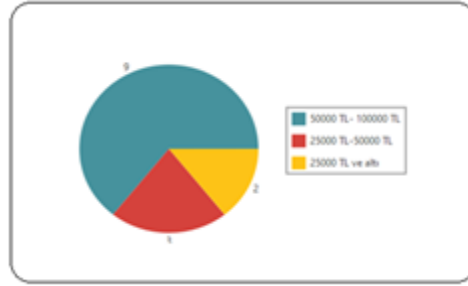
Veri çözümlemesi yapılmadan önce araştırmanın amacı dışındaki veriler, veri setinden çıkarılmıştır. Son hali verilen veriler kod ve temalara dönüştürülmüştür. Araştırmacılar ve üçüncü bir uzman yapılmış analizleri birlikte değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmede ortak bir görüşe varılmaya çalışılmış ve uyumlamaya gidilmiştir. Buna göre uyuma değeri 0.84 olarak bulunmuştur. Literatüre göre (Miles ve Huberman, 1994) bu katsayının uygulama için yeterli olduğu söylenebilir. Her soruya verilen cevaplardan oluşturulan tema ve kodlar tabloya aktırılarak bulgular grafik, şekil vb. ye dönüştürülerek sunulmuş bu arada gerekli olan yerlerde doğrudan alıntılara da yer verilmiştir.

BULGULAR

Bu başlık altında yer alan araştırmanın alt problemleri, görüşme formundaki sırasına göresorulmuş, okulyöneticilerinin verdiği cevaplar kodlama yoluyla biçimlendirilmiş ve grafik, şekil, tablo vb. olarak sunularak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çaba okul müdürlerinden doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

1. Okullara gönderilen bütçe miktarları:

Aşağıda verilen Görsel 1’de katılımcı okul yöneticilerinin OBB kılavuzu ölçütünde okullarına gönderilen bütçelerin miktarlarına yer verilmiştir.

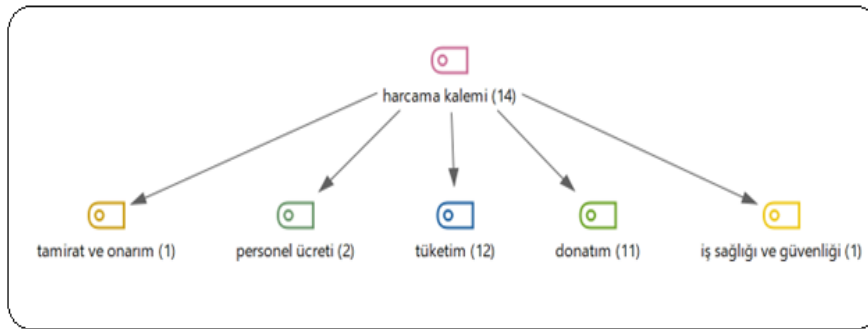

Görsel 1. Okullara gönderilen bütçe miktarları

Grafik 1’den de anlaşılacağı üzere okul bazlı bütçe doğrultusunda katılımcılar itibariyle okullara gönderilen bütçe en fazla 50000 TL-100000 TL arası iken (n=9); en az 25000 TL ve altı (n=1) şeklindedir.

2. Bütçenin kullanımında en büyük payı alan harcama kalemleri

Aşağıda verilen Görsel 2’de katılımcı okul yöneticilerinin OBB kılavuzu ölçütünde okullarına gönderilen bütçeyi harcarken en fazla harcamada buldukları harcama kalemlerine (ihtiyaç türlerine) yer verilmiştir.

Görsel 2. Bütçe harcama kalemleri

Görsel 2’de de görülebileceği gibi harcama kalemlerinin yüksekten düşüğe doğru sıralanışı; tüketim (n=12), donatım (n=11),geçici personel ücreti (n=2), onarım (n=1) ile iş

sağlığı ve güvenliği (n=1) biçimindedir. Aşağıda bu kodları biçimleyen katılımcı görüşlerinden alıntılara örnekler verilmiştir:

En çok elektrik, su, doğalgaz, temizlik, kırtasiye giderleri yer almaktadır(Y1-Tüketim).

Çok büyük farklar olmasa da sırasıyla; temizlik ürünleri, kırtasiye ürünleri, güvenlik ürünleri bu payı bölüşmekte(Y2-Tüketim).

Okul bazlı bütçeleme kılavuzuna göre okullara gönderilen bütçede en büyük payı donatım(müzik aletleri ve spor malzemeleri) almaktadır(Y10-Donatım).

Geçici personel maaşları (Y9-Geçici personel ücreti).

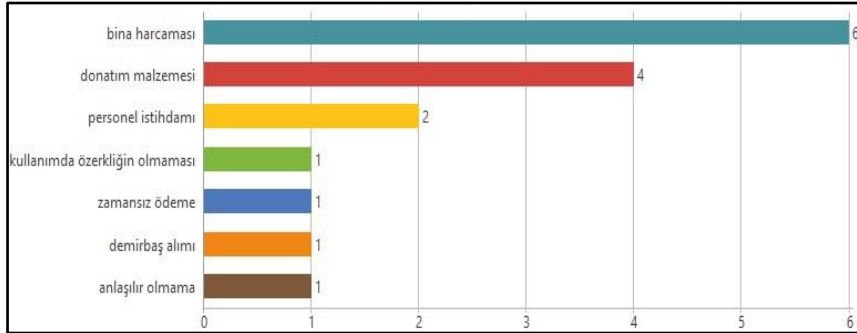
Tadilat işleri için gerekli hırdavat malzemeleri, inşaat malzemeleri (Y4-Tamirat ve onarım).

En büyük pay ise hiç şüphesiz İş Sağlığı ve Güvenliği kalemi oluşturmaktadır(Y3-iş sağlığı ve güvenliği).

Genel olarak alıntılardan da anlaşılacağı üzere tüketim ile elektrik, su, doğalgaz, temizlik, kırtasiye,telefon,internet vb. kastedilirken;geçici personel ücreti ile okuldaki temizlik, güvenlik ve ücretli öğretmenler ; donatım ile kamera, müzik ve spor aletleri vb., onarım ile hırdavat ve inşaat son olarak da iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili olarak da kapı ve kilit mekanizmaları,yangın ve alarm sistemleri kastedilmektedir. Harcama kalemlerindeki önceliklerin içeriği okulların genel giderler bakımından ne kadar yoksun durumda olduğunu gösterebilir.

3. Bütçe tahsisinde eksik harcama kalemleri

Aşağıda verilen Şekil 3’de katılımcı okul yöneticilerinin OBB kılavuzu ölçütünde okulda ihtiyaç olup da okulları gönderilen bütçenin tahsisinde eksiklik olan harcama kalemlerine yer verilmiştir.

Görsel 3. Bütçede eksik harcama kalemleri

Görsel 3’te de görülebileceği gibi OBB’nin eksik harcama kalemlerinin en fazladan en aza sıralanışı; “bina harcaması (n=6), donatım malzemesi (n=4), personel istihdamı (n=3), demirbaş alımı (n=1), bilgilendirme (n=1), zamansız ödeme (n=1) ve kullanımda özerkliğin olmaması (n=1)” şeklindedir. Aşağıda bu kodları biçimleyen alıntılara örnekler verilmiştir:

Eksik kaldığı yerler var. Okulun fiziki yapısıyla ilgili temel sorunlar (bina, derslikler vs) henüz bu bütçeyle çözülemiyor(Y13-Bina Harcaması).

Ayrıca binanın fiziksel yapısı ile alakalı bir bütçeye hiç rastlamadım. Onarım talebi resmi yazışmalarla yapılabiliyor fakat daha küçük çaplı fiziksel işler için bütçe ayrılabilir diye düşünüyorum (Y11-Bina Harcaması).

Donatım (tamir-bakım-boya-badana) alanında bütçe istememize rağmen bu kalemlerden herhangi bir ödenek gönderilmemiştir (Y10-Donatım malzemesi).

Okul, kendi bütçesiyle temizlik elemanı çalıştırmak zorunda ve bu devletin gönderdiği kalemlerde yok(Y4-Personel İstihdamı).

10.000 okul projesi kapsamı dışında demirbaş alımı için ödenek yok. Burada eksiklik olduğu düşünülebilir (Y5-Demirbaş Alımı).

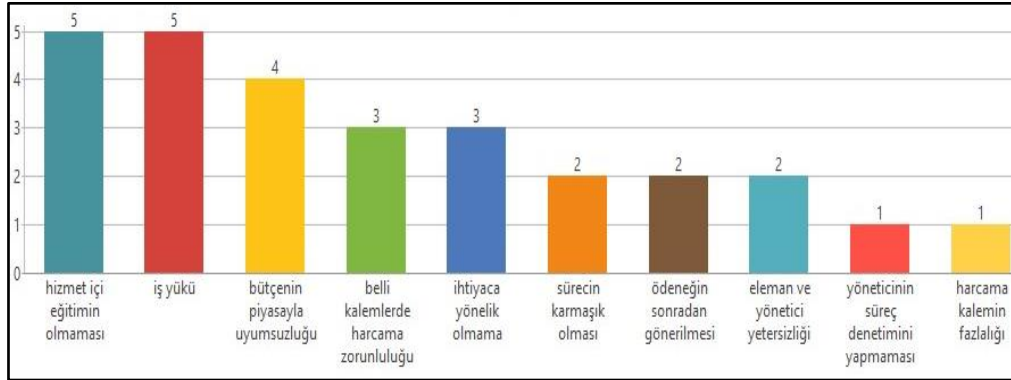
Okulların acil çözülmesi gereken küçük onarımlar vb ihtiyaçları için ödeneğin gelmemesi veya geç gelmesi(Y8-Zamansız Ödeme).

Okul bazlı bütçeleme kılavuzuna göre kalemlerde bir eksiklik tespit etmedik. Çünkü sistemin tam olarak nasıl çalıştığını tam olarak kavrayamadık(Y1-Anlaşılır Olmama).

İhtiyaç olmasa da bakanlık tarafından belirli bir harcama kaleminden harcanmaya zorlanması zayıf yönleri. Örneğin benim mavi bir kaleme ihtiyacım varken neden gidip çizgili defter almak zorunda kalıyorum? (Y2- kullanımında özerkliğin olmaması).

4. Bütçenin kullanılmasında karşılaşılan sorunlar

Aşağıda verilen Şekil 4'te katılımcı okul yöneticilerinin OBB kılavuzu ölçütünde okullarına gönderilen bütçeyi harcarken karşılaştıkları sorunlara yer verilmiştir.

Görsel 4. Bütçenin kullanılması sorunları

Görsel 4'te de görülebileceği üzere bütçenin kullanımı ile ilgili yaşanan sorunlarının fazladan en düşüğe doğru sıralanışı; "hizmet içi eğitimin olmaması (n=5),iş yükü (n=5), bütçenin piyasayla uyumsuzluğu (n=4), belli kalemlerde harcama zorunluluğu (n=3), ihtiyaca yönelik olmama (n=3), sürecin karmaşık olması (n=2), ödeneğin sonradan gönderilmesi (n=2), eleman ve yönetici yetersizliği (n=2), yöneticinin süreç denetimini yapmaması (n=1) ve harcama kalemi fazlalığı (n=1)"biçimindedir. Aşağıda bu kodları biçimleyen katılımcı görüşlerinden alıntılara örnekler verilmiştir:

Muhasebe konusu ile ilgili bilgi donanımımız yetersiz olup, gerekli eğitim de verilmemiştir. Sistemi öğrenmemiz oldukça meşakkatli olmuştur(Y11- hizmet içi eğitimin olmaması).

Gönderilen ödeneklerin piyasa fiyatları karşısında nispeten yetersiz kalması (Y8- bütçenin piyasayla uyumsuzluğu).

Belirli bir kalemden gönderilen ödenekleri harcarken sadece o kalemden harcama yapılabilmesi (Y13- belli kalemlerde harcama zorunluluğu).

Bir de gelen bütçe bizim ihtiyacımıza göre gelmeyebiliyor. (Y2- ihtiyaca yönelik olmama).

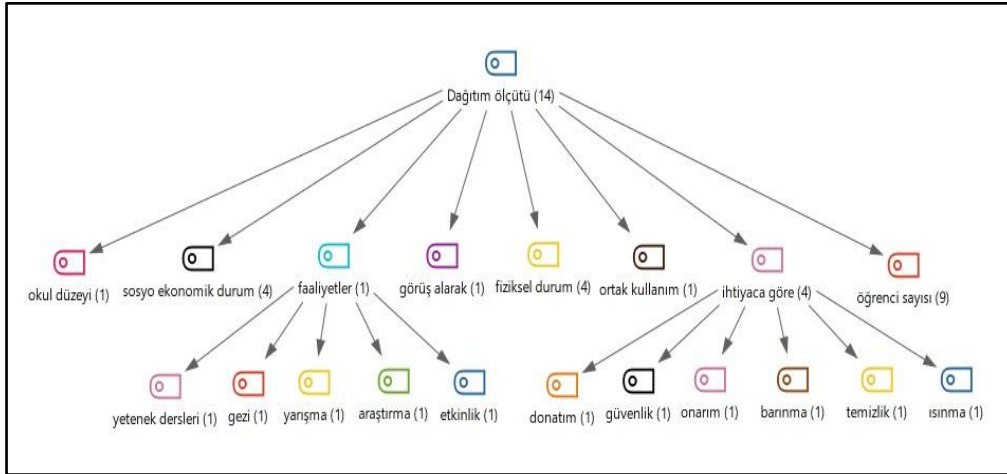
Satın almada önce malın teslim alınması ardından ödemenin yapılması şartı olduğundan bu şartı kabul etmeyen bazı tedarikçilerden mal ve hizmet alınamaması (Y8- ödeneğin sonradan gönderilmesi).

Okullarda memurun olmaması ve yönetici sayısının az olması bütçe kullanımını zorlaştırmakta(Y1- eleman ve yönetici yetersizliği).

İdarecilerin iş takibi yapmaması. Çalışanların bu takipsizlikten faydalanıp işi savsaklamaları(Y-4 yöneticinin süreç denetimini yapmaması).

5. Bütçedağıtım miktarı ölçütleri

Aşağıda verilen Görsel 5'te katılımcı okul yöneticilerinin OBB kılavuzu ölçütünde okullarına gönderilen bütçenin dağıtım miktarı ile ilgili ölçüt önerilerine yer verilmiştir.

Görsel 5. Dağıtım ölçütleri

Görsel 5'te de görülebileceği gibi OBB'nin dağıtım ölçütüne yönelik kodların yüksekten düşüğe doğru sıralanışı; öğrenci sayısı (n=9), fiziksel durum (n=4), sosyo ekonomik durum (n=4), ihtiyaca göre (n=3), faaliyetler(n=1), okul düzeyi (n=1) ve ortak kullanım (n=1) şeklindedir. Genel olarak öğrenci sayısının ölçüt alınması önerisinde bulunulduğu söylenebilir.

Okulların öğrenci sayısı bence önemli olmalı bütçe dağılımında(Y11-Öğrenci sayısı).

Bölgenin ekonomik düzeyi kıstas alınmalıdır. Diyelim biz merkezi okuluz ama diyelim sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan okulların daha fazla ihtiyacı oluşabiliyor(Y9-Sosyo-Ekonomik Durum).

İki alan baz alınmalı... 2.si okulun büyüklüğü alanı (Y7-Fiziksel Durum).

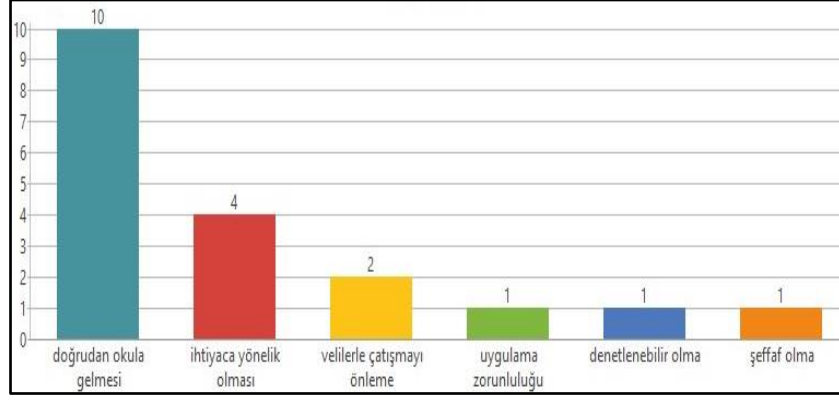
İhtiyaç önceliği olmalı. Önce temizlik, ısınma, barınma gibi temel ihtiyaçlar gelmeli. Örneğin kaloriferi yanmayan bir okulda para fotokopiye aktarılmamalı(Y4-İhtiyaca göre).

Her okulun farklı ihtiyaçları var. Kiminin küçük onarımlara, kiminin donatım kiminin güvenlik malzemesi alımına ihtiyacı var. Öncelik tabi ki onarımda olmalı, sonrasına güvenlik ve donatım olarak sıralayabiliriz (Y2-İhtiyaca Göre).

Okul yönetiminden ihtiyaç belirleme konusunda görüş alınmalı ve dağıtım bu kalemlere gönderilmelidir (Y10-Görüş Alarak).

6. Okul bazlı bütçeleme güçlü yanları

Aşağıda verilen Görsel 6'da katılımcı okul yöneticilerinin okul bazlı bütçeleme güçlü yanları ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Görsel 6.Bütçelemeningüçlü yanları

Görsel 6’da da görülebileceği gibi bütçenin güçlü yanına yönelik ifadelerin yüksek frekanslıdan düşüğe doğru sıralanışı; doğrudan okula gelmesi (n=10), ihtiyaca yönelik olması (n=4), velilerle çatışmayı önleme (n=2), şeffaf olma (n=1), denetlenebilir olma (n=1) ve uygulama zorunluluğu (n=1) biçimindedir. Aşağıda bu kodları biçimleyen alıntılara örnekler verilmiştir:

Şimdi direkt bizlere geliyor. Geçen yıl kalorifer kazanımız en soğuk aylarda bozuldu ve 1 hafta kalorifer yanmadı. İlçe Temmuz ayında bununla uğraştı. Bize hiçbir şekilde yardımcı olmadı ve kendi imkânlarımızla geçici olarak yaptırдық (Y3-Doğrudan Okula Gelmesi).

Güçlü yanı okulların ihtiyacı doğrultusunda bütçeden pay alarak ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânı sağlaması (Y8-İhtiyaca Yönelik Olması).

Bütçeden pay ayrılıp ödeneklerin direkt olarak okullara gönderilmesi, denetlenebilir olması(Y10-Denetlenebilir Olma).

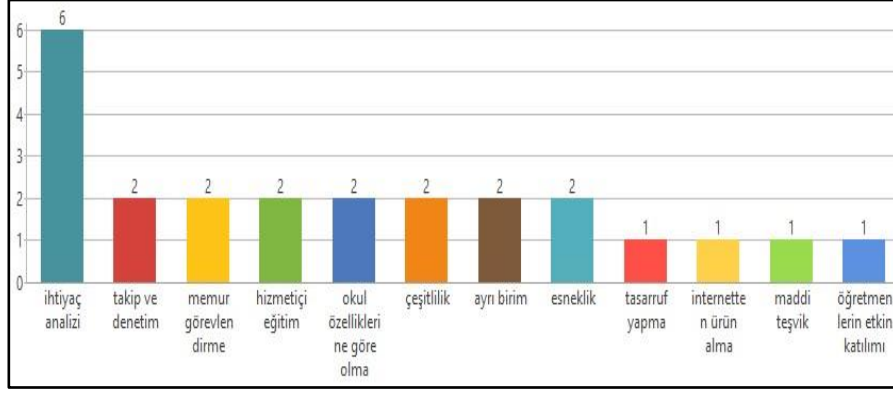
Herkesi ilgilendirmesi ve herkesin uygulamak zorunda olması (Y9-Uygulama Zorunluluğu).

Neler olduğunu ve miktarını bilmemiz (Y9-Şeffaf Olma)

7. OB Bütçelemenin amacına hizmet edebilirliğini artırmak için yapılması gerekenler

Aşağıda verilen Görsel 7’de katılımcı okul yöneticilerinin okul bazlı bütçelemenin amacına hizmet edebilirliğini artırmaya dair görüşlerine yer verilmiştir.

Görsel 7’de de görülebileceği gibi bütçenin etkili ve amacına hizmet edecek şekilde kullanımına yönelik çözüm önerileri kodlarının yüksekten düşüğe doğru sıralanışı; ihtiyaç analizi (n=6), ayrı birim (n=2), çeşitlilik (n=2), okul özelliklerine göre olma (n=2), hizmet içi eğitim (n=2), memur görevlendirme (n=2), esneklik (n=2), takip ve denetim (n=2), maddi teşvik (n=1), öğretmenlerin etkin katılımı (n=1), tasarruf yapma (n=1), internetten ürün alma (n=1) şeklindedir.

Görsel 7. Amaca hizmet edebilirliği artırma önerileri

Aşağıda bu kodları biçimleyen alıntılara örnekler verilmiştir:

Daha etkili bir şekilde olabilmesi için öncelikle bakanlık ihtiyaçlara yönelik olarak okullardan talep almalı. Talep doğrultusunda ödenek gönderilmeli. Form tarzı da olabilir. Okulun 1 yılda ihtiyacı olan temizlik, kırtasiye vb giderleri istemeli ona göre göndermeli (Y9-İhtiyaç Analizi)

Okulların ihtiyaçları için ayrı bir birim kurularak, ihtiyaçları çıkarılarak başka bir birim tarafından giderilmesi (Y6-Ayrı Birim).

Ödenegin birkaç kaleme yönelik olması daha iyi olur. O kalemde gelen ödeneye ait ihtiyacımız bulunamayabiliyor. Başka kalemde harcama yetkisinin olması da iyi olurdu (Y3-Çeşitlilik).

Bütçeyi kullanacak personelin yeterli düzeyde bilgi sahibi olması için nitelikli eğitimler düzenlenmeli (Y8-Hizmetçi Eğitim).

Her okulda bir kriter aramadan bir memur görevlendirilmesinin yapılması gerekmektedir (Y1-Memur Görevlendirme).

Fazlalığın bizim eksiklik duyduğumuz harcama kalemlerine aktarılabilmesi belki çözüm olabilir (Y2-Esneklik).

Ayrıca satın alma ve muayene komisyonunda görevli öğretmenlere çalışma süreçleri kapsamında ek ücret ödenmesi gerekmektedir. Çoğu öğretmen bu komisyonlara isteksiz olarak kabul etmektedir (Y1-Maddi Teşvik).

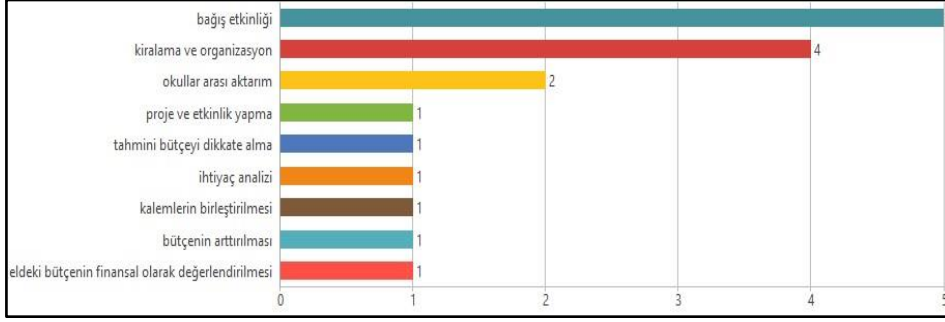
Kaynakların etkili ve verimli kullanılması ve faturaların daha düşük gelmesi için tasarruf tedbirlerinin etkin şekilde uygulanması (Y8-Tasarruf Yapma).

Üç teklif almak olayı ortadan kalkmalı. Alacağımız ürün internette daha uygun fiyata ama internette alamıyoruz (Y3-İnternette Ürün Alma).

8. Bütçe kaynakları çeşitliliğini arttırmak için öneriler

Aşağıda verilen Görsel 8’de katılımcı okul yöneticilerinin okul bazlı bütçelemenin haricinde okullarının bütçe kaynaklarını arttırmak üzere yapılabilecekler dair görüşlerine yer verilmiştir.

Görsel 8’de de görülebileceği gibi bütçe kaynaklarının çeşitliliğini arttırmaya yönelik kodların yüksekten düşüğe doğru sıralanışı; Bağış etkinliği (n=5), kiralama ve organizasyon (n=4), okullar arası aktarım (n=2), ihtiyaç analizi (n=1), tahmini bütçeyi dikkate alma (n=1), proje ve etkinlik yapma (n=1), eldeki bütçenin finansal olarak değerlendirilmesi (n=1), bütçenin arttırılması (n=1) ve kalemlerin birleştirilmesi (n=1) şeklindedir.

Görsel 8. Bütçekaynaklarını arttırmaya yönelik görüşler

Aşağıda bu kodları biçimleyen alıntılara örnekler verilmiştir:

Bağış toplamak konusunda daha etkili çalışmalar yürütülebilir (Y4-Bağış Etkinliği).

Mevsimsik kiralamalar ve günlük kullanımlar yapabiliriz (Y9-Kiralama ve Organizasyon).

İhtiyaç analizi yapılması gerekmektedir (Y6-İhtiyaç Analizi).

Okulların her yıl TEFBİS üzerinden girdikleri tahmini bütçe girdileri dikkate alınmalı. Buradaki harcama kalemlerine göre çeşitliliği artırılmalı (Y7-Tahmini Bütçeyi Dikkate Alma).

Okulun eğitim amaçlı yapacağı projeler, yarışma ve etkinliklere kalem ayrılmalıdır (Y1-Proje Ve Etkinlik Yapma).

Okul aile birliği hesaplarındaki bakiyenin vadeli mevduat hesapları vb kazanç getirici bankacılık faaliyetlerinde kullanılabilmesinin yasal zemininin oluşturulması (Y8- Eldeki Bütçenin Finansal Olarak Değerlendirilmesi).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Okul bazlı bütçe doğrultusunda okullara gönderilen bütçe miktarları genel olarak 25000 Türk lirası ile 100000 Türk lirası arasındadır. Bu rakamların enflasyon göz önüne alındığında okulların ihtiyaçlarını karşılanması açısından yetersiz kalacağı söylenebilir.

Okul müdürlerinin OBB’de en fazla yaptıkları harcama kaleminin tüketim (elektrik, su, doğalgaz, temizlik, kırtasiye, telefon, internet vb.) ile donatım (kamera, müzik ve spor aletleri vb.) olduğu bunun yanında tamirat ve onarım, iş sağlığı ve güvenliği ile personel ücretinde bu harcamada pay olduğu anlaşılmıştır. Alanyazında da (Han ve Elçiçek, 2021; Özer, Demirtaş ve Ateş, 2015; Gökçe ve Uslu, 2018) tüketim ve donatım harcamalarının en fazla yer tuttuğuna yönelik tespitler söz konusudur. Yolcu (2022) ve Çınkır (2010) tarafından yapılan çalışmalarda da söz konusu harcama kalemlerinin okulların önemli bir problemi olduğunun altı çizilmiştir. Bu sonuca bakarak tüketim ve donatım harcama kalemlerinin hem zaman hem de mekan olarak okul bütçesi üzerinde ağırlığını koruduğu söylenebilir.

Okul müdürleri, bütçenin kullanımı ile ilgili olarak en fazla hizmet içi eğitimin olmaması, iş yükü, bütçenin piyasayla uyumsuzluğu, belli kalemlerde harcama zorunluluğu, ihtiyaca yönelik olmama konuları başta olmak üzere sorun yaşadıkları bunun yanında sürecin karmaşık olması, ödeneğin sonradan gönderilmesi, eleman ve yönetici yetersizliği, yöneticinin süreç denetimini yapmaması ve harcama kalemi fazlalığı konularında da sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Özer, Demirtaş ve Ateş’in (2015) okul bütçesi ile ilgili olarak profesyonel yöneticiliğe geçilmemesi tespiti araştırmanın sonuçlarından “yönetici yetersizliği” ile uyumlu gözükmektedir. Bunun yanında Karakütük Vd.,’nin (2019) yaptıkları çalışmada da müdürlerin

bütçe yönetme ile ilgili olarak bu araştırmada elde edilen bazı sonuçlara benzer sonuçlara (Ödeneklerin geç verilmesi, harcama kalemlerinde sıkıntı olması, bürokrasi nedeniyle sürecin uzaması, personel hizmetinin alınamaması) değindikleri anlaşılmaktadır.

Okul müdürlerinin bütçenin eksik kalan yönlerine ilişkin en fazla bina harcaması, donatım malzemesi ve personel istihdamı konularına ilişkin ifadede bulunurken demirbaş alımı, bilgilendirme, zamansız ödeme ve kullanımda özerkliğin olmaması konularında da eksiklikler olduğunu ifade etmişlerdir. Özdere (2020) de okul müdürlerinin bütçe ile ilgili olarak, ödemelerin düzensizliği, bütçe hazırlama, yönetme vb. konular ile uzman bilgisi eksikliği gibibaşlıklarda eksiklikler olduğunu ifade etmiştir.

Okul müdürleri, okul bazlı bütçenin dağıtımında ölçüt olarak alınması gereken öğeleri sırasıyla; okulun öğrenci sayısı, fiziksel durumu, sosyo ekonomik düzeyinde belirtmişlerdir. Araştırmanın bu sonucu; Karakütük Vd., (2019), Balkar Vd., (2019), Özer, Demirtaş ve Ateş (2015) ile Hoşgörür ve Arslan'ın (2014) yaptıkları çalışmalarda elde edilen sonuçlarla (yani bütçe ile ilişkili en önemli faktörün öğrenci sayısı olması tespiti ile) benzerdir.

Okul müdürleri okul bazlı bütçe uygulamasının güçlü yanlarını: doğrudan okula gelmesi, ihtiyaca yönelik olması, velilerle çatışmayı önlemesi, şeffaf olması, denetlenebilir olması ve uygulama zorunluluğunun olması şeklinde ifade etmişlerdir. Balkar Vd., (2019) OBB'nin pilot uygulaması aşamasında yaptıkları araştırmada da harcamaların kontrolü ile şeffaf bir yönetim anlayışının gelişmesi şeklindeki tespitleri bu araştırmanın bazı sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Ancak farklı bir sonuç olarak “doğrudan okula gelmesi ve ihtiyaca yönelik olması” şeklindeki güçlü yanlar özellikle altı çizilmesi gereken bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Okul yöneticileri bütçenin amacına hizmet edecek şekilde kullanımı için ihtiyaç analizi yapılması gerektiğinin altını çizmektedirler. Bunun yanında okulun özelliklerine göre olması, hizmet içi eğitim verilmesi, bütçe memuru görevlendirilmesi, harcamada esnek olunması vb. gibi uygulamaların da OBB'nin etkinliğini artırabileceğini belirtmişlerdir.

Okul müdürleri, okullara gönderilen bütçe dışında okulların finansal ihtiyaçlarının karşılanabileceği diğer gelir kaynaklarının neler olabileceği konusundaki sıklıkla bağış etkinliği, kiralama ve organizasyon ile okullar arası aktarım seçenekleri üzerinde durmuşlardır. Ağalday ve Gül, (2022), Esen ve Polat (2022) ile Gökçe ve Uslu'nun (2018) yaptıkları çalışmalarda da ilave bütçe kaynağı olarak bağış etkinliği, kiralama ve organizasyon benzeri sonuçlara ulaşılmıştır. Okul müdürlerinin okullara kaynak sağlama sürecinde hayal kırıklığı, üzgün hissetme, stres, motivasyon düşüklüğü, huzursuzluk ve kötü hissetme, mesleki doyum sağlayamama, meslekten soğuma ve vicdani rahatsızlık gibi olumsuz duygular yaşadığı (Esen ve Polat, 2022) göz önüne alındığında okulların maddi kaynak konusunda sorunlarının süregelenliğinin eğitime ciddi zararlar verebileceğini göz önünde tutmak gerektiği söylenebilir.

Araştırmanın sonuçları temelinde politikacısından okul yöneticisine kadar uygulama içindekilere: Okul bazlı bütçeleme ile ilgili olarak araştırmalarla okullara yetebilecek bütçe miktarının yeniden belirlenmesi, okullara dağıtılan bütçenin miktarında ölçütün öğrenci sayısı olması, okul yöneticilerinin bütçe yönetimi ile ilgili olarak bir eğitimden geçirilmeleri, okul yöneticilerinin harcama kalemi bağlamı esnek olabilmelerine olanak sağlanması, OBB'deki ihtiyaç kalemlerinin çeşitlendirilmesi ile denetiminin daha etkin yapılması ve bütçeleme kılavuzunu sürekli yenileyebilmek adına MEB'in bir geribildirim sistemi kurması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Ağalday, B., & Gül, M. (2022). Okul müdürlerinin finansal kaynak sağlamada karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin fenomenolojik bir inceleme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), s. 155-177.
- Akın, U. (2009). Türkiye'de Eğitim Bütçesi. *Milli Eğitim Dergisi*, Güz(184), 8-25.
- Arslanargun, E., & Tuncay, U. (2022, Aralık). Bir Okul Müdürünün Bir Aylık Mesaisi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), s. 51-71.
- AVCI, F. (2021). Covid-19 Salgını Sürecinde Okul Özerkliği: Bir Durum Çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), s. 30-52.
- AVCI, F. (2022, Şubat). Öğretmen Özerkliği Çerçevesinden Hizmet İçi Eğitimler ve Öğretmenlerin Görüşleri. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 56-87.
- Balkar, B., Öztuzcu-Küçükbere, R., & Akşab, Ş. (2019, Nisan). Okul Bazlı Bütçeleme (OBB) Uygulamasının Okul Geliştirme İşlevi Açısından Değerlendirilmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, s. 727-756.
- Can, E. (2022). Okul Yönetiminin Sorunları: Okul Müdürlerinin Değerlendirmeleri. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 36(2), s. 402-433.
- Can, E., & Kılıç, Ş. (2021). Okul Öncesi Eğitimin Genel Görünümü: Okul Yöneticileri Bağlamında Bir Değerlendirme. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 35(2), s. 333-366.
- Can, E., & Serençelik, G. (2017). Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Okul Yönetimine Katılımlarının İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*(30), s. 525-542.
- Çepni, S. (2011). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Celepler Matbaacılık.
- Çinkır, Ş. (2010). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Sorunları: Sorun Kaynakları ve Destek Stratejileri. *İlköğretim Online Dergisi*, 9(3), s. 1027-1036.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design choosing among five approaches*. Sage Publications.
- Demirtaş, H., & Özer, N. (2014). Okul Müdürlerinin Bakış Açısıyla Okul Müdürlüğü. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(1), s. 1-24.
- Demirtaş, Z., & Küçük, Ö. (2014). Okul yöneticilerinin performanslarını değerlendirme ölçütleri ve performanslarını düşüren nedenler: nitel bir araştırma. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 40, s. 47-67.
- Duman, Ç. (2021). Pandemi Sürecinde Okul Yönetimine İlişkin İdareci Görüşleri. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), s. 181-194.
- Esen, E., & Polat, S. (2022). Okulların eğitim finansmanının karanlık yüzü: Okul yöneticilerinin finans kaynağı sağlama sürecine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 5(2), s. 560-587.
- Giren, S., & Öztürk, M. (2020). Anaokulu Müdürlerinin İkili Eğitim Uygulamasına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 4(2), s. 2-16.
- Gökçe, A. T., & Uslu, Ö. F. (2018). İlkokullarda okul müdürlerinin mali kaynak gerektiren ihtiyaçları karşılama yolları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 315-334.

- Han, B., & Elçiçek, Z. (2021). Kamu Okullarının İktisadi Yapı ve İşleyişinin İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 101-106.
- Hoşgörür, V., & Arslan, İ. (2014). Okul Örgütünün Finansal Kaynaklarının Yönetimi Sorunu (Yatağan İlçesi Örneği). *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 91-102.
- Karakütük, K., Özdoğan Özbal, E., & Ulutaş, P. (2019). Okul Temelli (Bazlı) Bütçenin Hazırlanmasına İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, s. 455-481.
- Karip, E., & Aslan, H. (2014). Okul Müdürlerinin Liderlik Standartlarının Geliştirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20(3), s. 255-279.
- Keser, Z., & Gedikoğlu, T. (2008). Ortaöğretim Okul Müdürlerinin Yetki Ve Sorumluluklarını Kullanma Derecelerinin Belirlenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2).
- MEB. (2016, Ocak). *İğdir Milli Eğitim Müdürlüğü*. Ekim 2022 tarihinde MEB: <https://igdir.meb.gov.tr/www/okul-bazli-butceleme-onemli/icerik/1342> adresinden alındı
- MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. (2017). https://igdir.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_01/24142809_klavuz.pdf adresinden alındı
- Menduhoğlu, H. B., & Meriç, E. (2012). Okul Müdürlerinin Eğitim Yönetiminin İşlevler Bağlamında Yönetim Sürecinde Karşılaştıkları Temel Sorunlar. 7(33), s. 653-666.
- Menteşe, S., Üstün, A., & Gökdelen, A. (2012). İLKÖĞRETİM OKULU YÖNETİCİLERİNİN OKULUN PARASAL KAYNAKLARINI YÖNETME YETERLİKLERİ (ORDU İL ÖRNEĞİ). *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), s. 41-65.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage Publications.
- Özdere, M. (2020). Türkiye’de Eğitim Finansmanı Ve Okul Finansmanında Okul Yöneticilerinin Görev Ve Sorumlulukları. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 6(23), 686-697.
- Özer, N., Demirtaş, H., & Ateş, F. (2015). Okulların Mali Durumlarına ve Bütçe Yönetiminde Yaşanan Sorunlara İlişkin Müdür Görüşleri. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, s. 17-39.
- Rousseau, J. J. (2012). *Toplum Sözleşmesi*. İstanbul: İş bankası Yayınları.
- Sözen, N., & Özil, L. (2021). BAĞIŞLAR-MERKEZİ BÜTÇE SİSTEMİ OKUL YÖNETİCİLERİ ÖLÇEĞİ : GEÇERLİK GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(2), s. 290-307.
- Taymaz, H. (1997). *Uygulamalı okul yönetimi*. Ankara: Ankara Üniveristesesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Taymaz, H. (1997). *Uygulamalı Okul Yönetimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi .
- Tonbul, Y. (2016). *Eğitbilim-Pedandragoji*. Ankara: Ütopya.
- Toprakçı, E. (2013). *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi yayıncılık.
- Toprakçı, E. (2017). *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Turan, S. (2019). *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Ünal, A., & Üreyen, S. (2019). Müdür Yardımcılarının Gözüyle Ortaöğretim Öğrenci Pansiyonlarında Yaşanan Sorunlar (Karaman İli Örneği). *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), s. 2308-2335.
- Usta, M. E., & Özmusul, M. (2017). Şanlıurfa'da Görev Yapan Okul Müdürlerinin Eğitim Ve Okul Yönetimine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi. *Journal of European Education*, 7(1), s. 1-22.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerinde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, Ö. (2022, Eylül 01). Kasım 2022 tarihinde Anadolu Ajansı:
<https://www.aa.com.tr/tr/egitim/milli-egitim-bakani-ozer-butce-gondermedigimiz-hic-okulumuz-kalmadi/2674713> adresinden alındı
- Yolcu, H. (2022). Kamu Okullarının Finansmanında Bütçe Dışı Bir Kaynak: Hayırsever (Yardımsever) Katkıları. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 20(80), s. 10-54.

SOSYAL BİLGİLER ALANINDA YARATICI DRAMA KONUSUNDA YAYINLANAN LİSANSÜSTÜ TEZ VE MAKALELERİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Çiğdem KAN

Fırat Üniversitesi, - 0000-0001-8513-7740

Büşra İLHAN

- 0000-0003-1522-8545

ÖZET

Yaratıcı drama, hemen her yaş grubunda, her ortamda ve her konuda faydalanılabilecek devinimsel uygulamalar bütünüdür. Bu bağlamda yaratıcı dramanın özellikle sosyal bilgiler gibi zengin içerikli bir derste kullanılmasının, dersin hedeflerine ulaşılmasında önemli bir yeri vardır. Bu çalışmanın amacı Sosyal Bilgiler alanında yaratıcı drama konusunda 2010-2020 yılları arasında yayınlanan lisansüstü tez ve makalelerin incelenmesi yoluyla konuya dair genel bir tablo çıkarmaktır. Çalışmada nitel yaklaşımlar içinde bulunan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi ve Dergi Park veri tabanında 2010-2020 yılları arasında yayınlanan ve erişime açık olan toplam 35 çalışma incelenmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre Sosyal bilgiler alanında yaratıcı drama konusunda yayınlanan en çok çalışmanın yüksek lisans en az çalışmanın ise doktora türünde olduğu gözlenmiştir. 2019 ve 2020 yılları ise en çok çalışmanın yapıldığı dönem olarak belirlenmiştir. Örneklem olarak ilköğretim öğrencilerinin daha çok tercih edildiği görülmüştür. Ayrıca, kadın araştırmacıların erkek araştırmacılardan daha çok olduğu saptanmıştır. Sonuçlar doğrultusunda gelecek araştırmalar için çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Drama; Yaratıcı Drama; Sosyal Bilgiler

A REVIEW OF GRADUATE THESES AND PAPERS ON CREATIVE DRAMA IN SOCIAL STUDIES

ABSTRACT

Creative drama is the whole of dynamic applications that could be employed in almost all age groups, in every environment, and in every topic. Thus, the employment of creative drama, especially in a course with rich content such as social studies, plays a key role in the achievement of the course outcomes. The aim of the current study is to determine the general outlook of the topic based on a review of the postgraduate theses and papers on creative drama in field social studies that were published between 2010 and 2020. The document analysis method, a qualitative approach, was adopted in the study. Based on the aim of study, 35 studies published between 2010 and 2020 and included in the Council of Higher Education National Thesis Center and DergiPark databases were reviewed. The study findings demonstrated that the highest number of studies published on creative drama in social studies were master's

theses, and the least number of studies were dissertations. Most studies were published in 2019 and 2020. It was observed that study samples mostly included primary school students. Furthermore, female researchers were prominent authors when compared to males. Various recommendations are presented for future studies based on the study findings.

Keywords: Drama; Creative Drama; Social Studies

1.GİRİŞ

Sosyal bilgiler, öğrencilerin bugünü geçmiş ve gelecek ekseninde anlamlandırarak yaşadıkları toplumla bütünleşmelerini hedefleyen bir derstir. Temel eğitimde verilen bu ders, öğrencilerin bilgi, beceri ve değer gibi çeşitli kazanımları edinmelerini sağlayarak onları hayata hazırlama görevini disiplinlerarası bir yaklaşımla yerine getirmektedir.

Sosyal bilgiler, yapısı itibarıyla soyut kavramlardan oluşmaktadır. Bu sebeple, derslerin işlenişinde öğrenciler bilgileri somutlaştırmakta zorlandığı için edinimleri, bilgi düzeyinden ileri gidememektedir (Akkeyik, 2021). Bu durum da, sosyal bilgiler öğretiminde kullanılan yöntem ve tekniklerin özenle seçilmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle, öğrencileri derste aktif kılacak yöntem ve tekniklerin kullanılmasıyla öğretimde kalıcılık artırılabilir. Bu anlamda, sosyal bilgiler öğretiminde kullanılacak en etkili yöntemlerden biri yaratıcı dramadır. Çünkü drama, çocuklar için en canlı ve doğal öğrenme yollarından biridir (Yalçınkaya, 2010).

Yaratıcı drama, bir grubu oluşturan üyelerin yaşam deneyimlerinden yararlanmak suretiyle birtakım konuların çeşitli tiyatro tekniklerini de kullanarak canlandırılmasıdır (Adıgüzel, 2020). Yaratıcı drama etkinlikleriyle gerçekleşen öğrenmelerle, bireyin kendine olan güveni ve saygısı gelişir, birey bir grubun mensubu olmanın getirdiği toplumsal itibarı hisseder (Epçaçan, 2012). Yaratıcı drama ile öğrenciler, iletişime teşvik edilirken farklı bakış açıları edinerek, sorun çözüme yeteneklerini geliştirmeye yönelik desteklenir (Annarella,1992).

Sosyal Bilgiler dersinde ise, öğrenci yaratıcı drama aracılığıyla somut yaşantılar kurabilir ve yarattığı kişisel imgelere göre yaşadığı dünyadaki olgu ve olayları değerlendirebilir (Aykaç ve Adıgüzel, 2011). Öğrencilerin sosyal bilgiler dersiyle ilgili olumsuz fikirlerini kırarak, derse yönelik ilgilerini arttırmak adına kullanılacak yöntemlerden biri de dramadır. Drama ile, hem öğrenciler derste etkin kılınarak sürece katılımları artırılabilir hem de sanatsal bakış açısı edinmeleri sağlanabilir (Kemeh, 2015). Ayrıca, sosyal bilgiler öğretiminde yaratıcı drama eğlenceli ve etkili bir yöntemdir (Pieczura,2013). Lisansüstü çalışmalar, eğitim politikalarının belirlenmesi hususunda önemli bir yol göstericidir (Canbulut Avcı ve Sipahi, 2016).

Bu konuda ilgili literatür incelendiğinde, Geçit ve Kartal (2010) tarafından 2000-2010 yılları arasında sosyal bilgiler eğitimi alanında yayınlanan makale, bildiri ve lisansüstü tezlerin analiz edildiği görülmüştür. Araştırma sonucunda, sosyal bilgiler eğitimi alanında yapılan çalışmaların özellikle içerik bakımından benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Yine benzer sonuçlara Tarman, Acun ve Yüksel (2010) yüksek lisans ve doktora tezlerini inceledikleri çalışmada ulaşmışlardır.

Çırak (2020), 1999-2019 yılları arasında sosyal bilgilerde tarih ile ilgili konuların öğretimi üzerine hazırlanan lisansüstü tezleri incelemiştir. 2006-2017 tarihleri arasında sosyal bilgiler eğitiminde coğrafya konuları üzerine yayınlanan lisansüstü tezleri inceleyen Öner ve Öner (2017), hem konuya dair eğilimleri belirleme hem de bibliyografik bir çalışma sunmayı hedeflemişlerdir. Çalışmada, üzerinde durulan konuların genel olarak “Kavram Öğretimi, Öğrenme-Öğretme Süreci ile Yöntem ve Teknikler” olduğunu tespit etmişlerdir.

Altay (2020) ise, 2010-2019 yılları arasında Türkiye’de sosyal bilgiler eğitimi alanında yayınlanan makaleleri dergiler, tarandıkları dizin, yayın yılı, araştırma yöntemi, tercih edilen desen, veri toplama aracı, örneklem düzeyi ve araştırma konusu açısından değerlendirmiştir.

Bu alanda yapılan çalışmaların, sosyal bilgiler eğitimi ile ilgili lisansüstü tez veya makaleleri genel çerçevede ele alıp inceledikleri görülmüştür. Ancak Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi, Dergi Park ve Google Akademik gibi veri tabanlarında ülkemizde sosyal bilgiler alanında yaratıcı drama konulu lisansüstü tez ve makalelerin incelenmesi üzerine çalışmalara ulaşılammıştır. Bu çalışmada, sosyal bilgiler alanında yaratıcı drama konulu lisansüstü tez ve makaleler incelenmiştir. Bu çalışma, konu üzerine yapılacak sonraki çalışmalara veri oluşturmayı hedeflemektedir.

Yapılan çalışmaların alan yazında bir eksikliği gidermesi, aynı konu üzerinde yoğunlaşmaların önlenmesi, daha özgün çalışmalara ilham olması ve literatüre katkı sağlaması önemlidir. Bu kapsamda “Sosyal bilgiler eğitimi alanında yaratıcı drama konusunda yayınlanan lisansüstü tezlerin ve makalelerin genel eğilimleri nasıldır?” sorusu bu araştırmanın temel problem cümlesidir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Türkiye’de 2010-2020 yılları arasında Sosyal Bilgiler eğitimi alanında Yaratıcı drama çalışmaları üzerine yayınlanan lisansüstü tezlerin ve makalelerin genel eğilimlerinin incelenmesi ve konuyla ilgili genel bir tablo çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1.Yaratıcı drama konusunda, yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin türlerine göre dağılımı nasıldır?
- 2.Yaratıcı drama konusunda, yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- 3.Yaratıcı drama konusunda, yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin yapıldığı üniversiteye göre dağılımı nasıldır?
- 4.Yaratıcı drama konusunda, yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin araştırmacılarının cinsiyetlerine göre dağılımı nasıldır?
- 5.Yaratıcı drama konusunda, yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin örneklem grubuna göre dağılımı nasıldır?
- 6.Yaratıcı drama konusunda, yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin veri toplama yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?
- 7.Yaratıcı drama konusunda, yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin veri toplama aracına göre dağılımı nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41). Araştırmada, hedeflenen konuya dair elde bulunan yazılı materyalleri analiz ederek nitel araştırmalarda kullanılan bilgi kaynağı olma özelliğine sahip olan doküman analizi araştırma verilerinin toplanmasında kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve Dergi Park veri tabanında yer alan 2010-2020 yılları arasındaki Sosyal bilgiler öğretiminde yaratıcı drama konulu lisansüstü tezler ile makaleler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini, Yüksek Öğretim Kurulu'nun tez arşivinden erişime açık olanlardan 20 yüksek lisans ve doktora tezi ile 15 makale olmak üzere toplamda 35 çalışma oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada, Türkiye'de 2010-2020 yılları arasında sosyal bilgiler eğitimi alanında yaratıcı drama çalışmaları üzerine yayınlanan lisansüstü tez ve makalelerin genel eğilimleri incelenerek, konuyla alakalı genel bir tablo çıkarılması hedeflenmiştir. Bu amaçla, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve Dergi Park veri tabanında sosyal bilgiler eğitimi alanında bulunan “sosyal bilgiler”, “drama” ve “yaratıcı drama” anahtar kelimeleri kullanılarak erişilen 35 çalışma incelenmiştir. Çalışmada, incelenen araştırmalarla sosyal bilgiler eğitiminde yaratıcı drama yönteminin kullanılmasıyla ilgili yeteri kadar araştırma olup olmadığı tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, bu çalışma ile sosyal bilgiler eğitiminde yaratıcı drama yönteminin yeri yorumlanarak daha sonra yapılacak çalışmalar için veri niteliği taşıması da hedeflenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

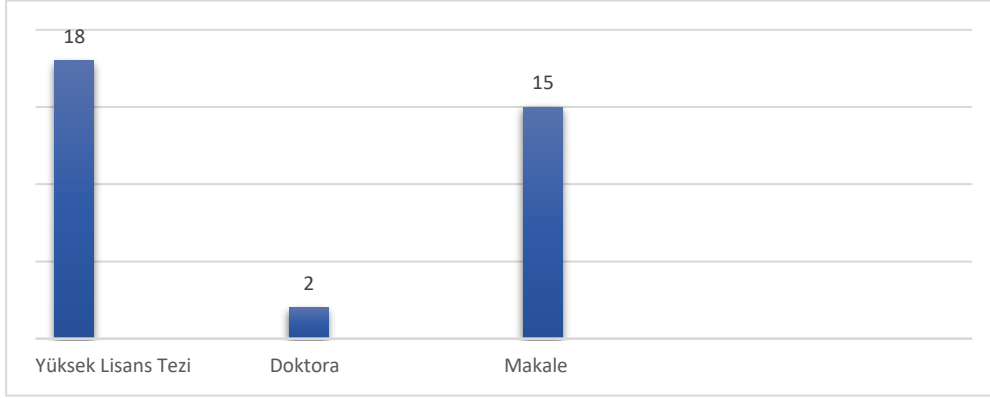
Bu çalışmadan elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. “İçerik analizi, insan davranışlarını ve doğasını belirleme üzerinde doğrudan olmayan yollarla çalışmaya imkân tanıyan bir tekniktir” (Büyüköztürk vd.,2020: 259). İncelenen çalışmalar türlerine, yapılış tarihine, yapıldıkları üniversitelere, araştırmacılarının cinsiyetine, örneklem grubuna, veri toplama yöntemi ile veri toplama aracına göre gruplandırılmış ve veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Çözümlenen veriler, kategorilere göre oluşturulan görsellerle gösterilmiştir.

3.BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, elde edilen verilere ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu amaçla, elde edilen veriler 7 alt probleme göre sınıflandırılarak sunulmuştur.

3.1. Çalışmaların Türlerine İlişkin Bulgular

Yaratıcı drama konusunda yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin dağılımına Görsel 1'de yer verilmiştir.

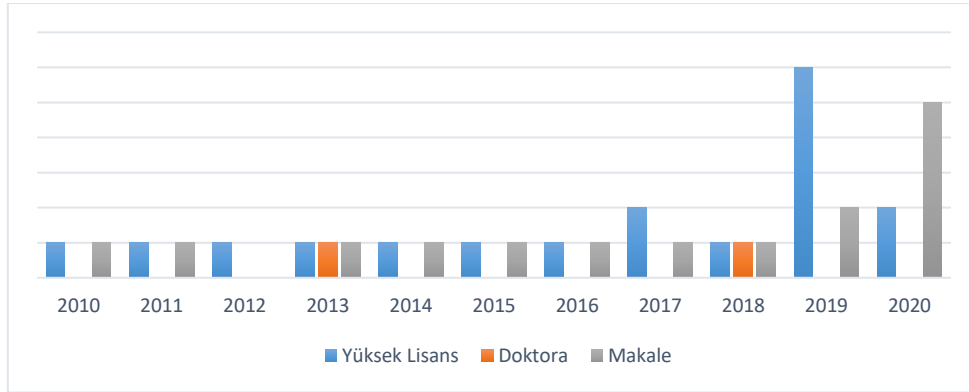

Görsel 1. Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı

Görsel 1’de görüldüğü üzere, 2010-2020 yılları arasında sosyal bilgiler alanında yaratıcı drama konusunda yayınlanmış lisansüstü tez ve makalelere bakıldığında en fazla yüksek lisans tezi (18) yayınlandığı görülmüştür. Yüksek lisans tezi türünü makale (15) takip etmiştir. En az çalışma türü ise doktora tezi (2) olmuştur. Toplam olarak bakıldığında 2010-2020 yılları arasında 35 çalışma yayınlandığı görülmektedir. Söz konusu türler içerisinde doktora tezlerinin çok az sayıda olması oldukça dikkat çekicidir.

3.2. Yayın Yılına İlişkin Bulgular

Yaratıcı drama konusunda yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin yıllara göre dağılımına Görsel 2’de yer verilmiştir.

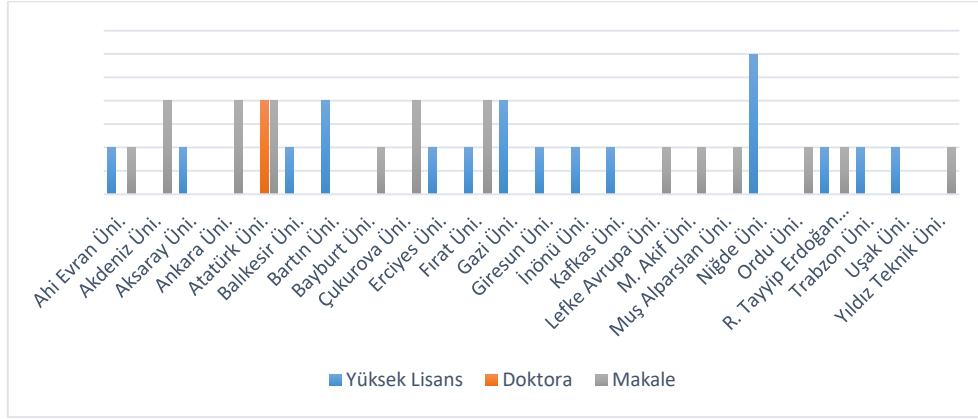
Görsel 2. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Görsel 2’de görüldüğü üzere, 2010-2020 yılları arasında sosyal bilgiler alanında yayınlanan yaratıcı drama konulu çalışmalar incelendiğinde en fazla çalışmanın 2019 yılında (8) ve 2020 yılında (7) yayınlandığı görülmüştür. En az çalışmanın ise, 2012 yılında (1) yayınlandığı görülmüştür. En fazla yüksek lisans tezi 2019 yılında (6) yayınlanmıştır. En fazla makale 2020 yılında (5) yayınlanmıştır. Ayrıca, doktora tezlerinin ise 2013 yılında (1) ve 2018 yılında (1)

yayınlandığı görülmüştür. 2010-2020 yılları arasında özellikle son dönemde yapılan çalışmalarda ciddi manada artış olduğu gözlenmiştir.

3.3. Yapıldığı Üniversiteye İlişkin Bulgular

Yaratıcı drama konusunda yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin yapıldığı üniversiteye göre dağılımına Görsel 3’de yer verilmiştir.

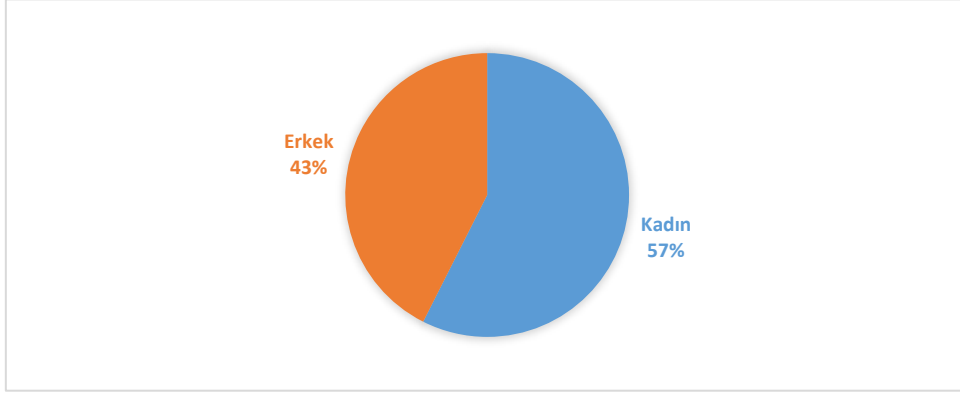

Görsel 3. Çalışmaların Üniversitelere Göre Dağılımı

Görsel 3’de görüldüğü üzere, 2010-2020 yılları arasında sosyal bilgiler alanında yaratıcı drama konusunda yayınlanmış çalışmaların toplam 24 üniversitede yapıldığı görülmüştür. En fazla yüksek lisans tezinin, Niğde Üniversitesinde (3) yayınlandığı görülmüştür. En fazla makale çalışmasının Akdeniz Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi ve Fırat Üniversitesinde yayınlandığı tespit edilmiştir. Konu üzerine yayınlanan 2 doktora tezinin ise, 2013 ve 2018 yıllarında olmak üzere Atatürk Üniversitesinde yayınlandığı görülmüştür. Görüldüğü gibi, yaratıcı drama konusunda yapılan doktora tez çalışmaları oldukça sınırlı sayıdadır ve Atatürk Üniversitesi dışında farklı üniversitelerde doktora çalışmasının hiç yapılmamış olması manidardır.

3.4. Araştırmacıların Cinsiyetine İlişkin Bulgular

Yaratıcı drama konusunda yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin araştırmacılarının cinsiyetlerine göre dağılımına Görsel 4’de yer verilmiştir.

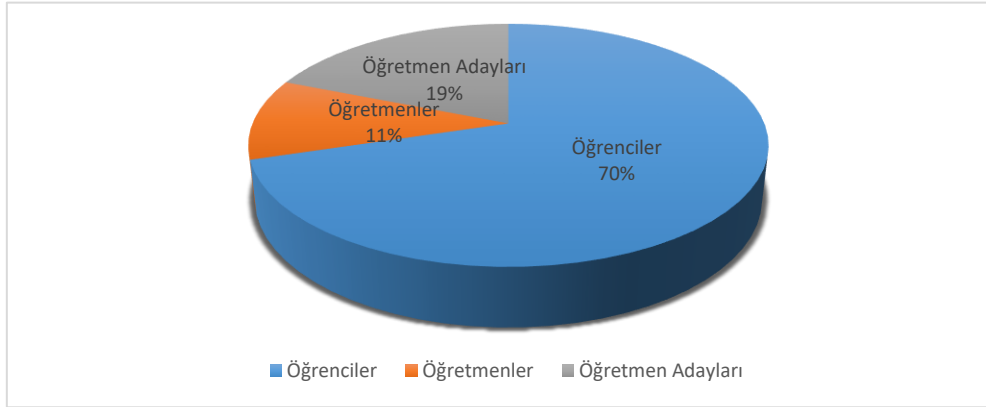

Görsel 4. Çalışmaların Araştırmacılarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Görsel 4’de görüldüğü üzere, sosyal bilgiler alanında yaratıcı drama konusunda yapılan çalışmalarda araştırmacıların cinsiyetine göre dağılımına bakıldığında, çalışmalarını yapanların 27 (%57) kadın araştırmacı ile 20 (%43) erkek araştırmacı olduğu tespit edilmiştir. 2010-2020 yılları arasında yayınlanan çalışmalarda, konu üzerinde kadın araştırmacıların erkek araştırmacılardan daha fazla ilgi gösterdiği görülmektedir.

3.5. Örneklem Grubuna İlişkin Bulgular

Yaratıcı drama konusunda yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin örneklem grubuna göre dağılımına Görsel 5’de yer verilmiştir.

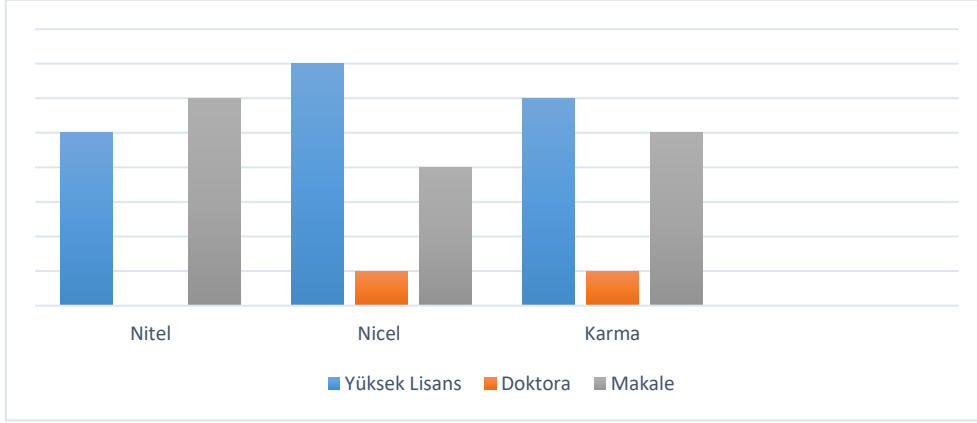
Görsel 5. Çalışmaların Örneklem Grubuna Göre Dağılımı

Görsel 5’de görüldüğü üzere, en fazla çalışma ilköğretim öğrencileri (26) üzerinde yapılmıştır. İlköğretim öğrencileri arasında en fazla çalışmanın ilköğretim 5.sınıflara (8) ve ilköğretim 7.sınıflara (8) yönelik yapıldığı görülmüştür. Öğrencilerin içinde en az ilköğretim 8.sınıf öğrencilerinin (1) örneklem olarak alındığı tespit edilmiştir. İlköğretim düzeyi öğrencilerini takiben, en fazla örnekleme oluşturan grubun öğretmen adayları (7) olduğu görülmüştür. Konu üzerine en az çalışmanın ise, öğretmenler (4) üzerinde yapıldığı saptanmıştır. Sosyal bilgiler alanında yaratıcı drama konusunda yayınlanan çalışmalarda en fazla, örneklem olarak %70 oranında ilköğretim düzeyi öğrencilerinin tercih edildiği görülmüştür. Bu grubu, %19 ile öğretmen adayları ve %11 ile öğretmenler takip etmektedir. Örneklem seçiminde, yaratıcı

dramanın sınıf içinde lideri durumunda olan öğretmenlerin üzerinde az sayıda çalışma yapılmış olması dikkat çekicidir.

3.6. Veri Toplama Yöntemine İlişkin Bulgular

Yaratıcı drama konusunda yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin veri toplama yöntemlerine göre dağılımına Görsel 6’da yer verilmiştir.

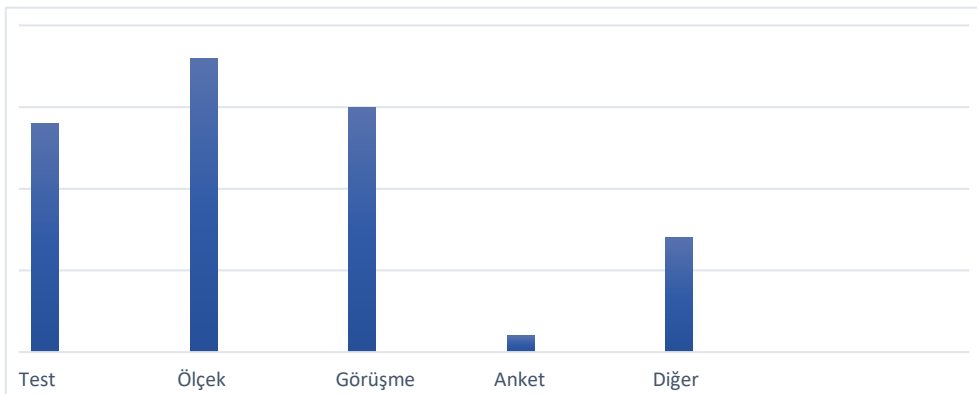

Görsel 6. Çalışmaların Veri Toplama Yöntemine Göre Dağılımı

Görsel 6’da görüldüğü üzere, 2010- 2020 yılları arasında sosyal bilgiler alanında yaratıcı drama konusunda yayınlanan çalışmalarda en fazla nicel (12) ve karma (12) yöntemin kullanıldığı görülmüştür. Nicel araştırma yönteminde ise en fazla yüksek lisans tezinin (7) yapıldığı görülmüştür. En az kullanılan yöntem ise nitel yöntem (11) olmuştur. Yayınlanan 2 doktora tezinde ise nicel ve karma modelin kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.7. Veri Toplama Araçlarına İlişkin Bulgular

Yaratıcı drama konusunda yayınlanmış lisansüstü tezlerin ve makalelerin veri toplama aracına göre dağılımına Görsel 7’de yer verilmiştir.

Görsel 7. Çalışmaların Veri Toplama Aracına Göre Dağılımı

Görsel 7’de görüldüğü üzere, 2010-2020 yılları arasında sosyal bilgiler alanında yaratıcı drama konusunda yayınlanan çalışmalarda veri toplama aracı olarak en fazla ölçek (18), görüşme (15) ve test (14) türünün kullanıldığı saptanmıştır. En az kullanılan veri toplama araçları ise diğer (7) kategorisi altında bulunan öğretmen ve öğrenci günlükleri vs. araçları ile anket (1) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, sosyal bilgiler alanında yaratıcı drama konusunda yayınlanan lisansüstü tez ve makalelerin genel eğilimlerinin incelenerek konuyla ilgili genel bir tablo çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaçla Türkiye’de 2010-2020 yılları arasında Ulusal Tez Merkezi ve Dergi Park veri tabanından, “sosyal bilgiler”, “drama” ve “yaratıcı drama” anahtar kelimeleri kullanılarak erişilen 35 çalışma incelenmiştir. Bu çalışmaların 18’i yüksek lisans tezi, 2’si doktora tezi ve 15’i makaledir.

İncelenen çalışmaların türlerine göre dağılımına bakıldığında; 2010-2020 yılları arasındaki çalışmaların en fazla yüksek lisans tezi ve makale türünde yayınlandığı görülmüştür. En az yayınlanan türün ise, doktora tezi olduğu görülmüştür. Konu üzerine yazılan doktora tezlerinin sayıca az olması, alanyazın adına önemli bir sınırlılıktır.

Çalışmaların yayınlandıkları yıllara göre dağılımına bakıldığında; 2010-2020 yılları arasında sosyal bilgiler alanında, yaratıcı drama konulu çalışmaların en fazla 2019-2020 yıllarında yayınlandığı en az çalışmanın ise 2012 yılında yayınlandığı görülmüştür. Alanda yaratıcı drama üzerine yapılan çalışmaların son yıllarda ivme kazanmış olması ise, konuya dair ilginin artışına işaret etmektedir.

İncelenen çalışmaların yapıldığı üniversitelere göre dağılımına bakıldığında; 2010-2020 yılları arasında, sosyal bilgiler alanında yaratıcı drama konusunda yayınlanmış çalışmaların yirmiden fazla üniversitede yapıldığı görülmüştür. En fazla çalışmanın Atatürk Üniversitesi, Fırat Üniversitesi ve Niğde Üniversitesi’nde yapıldığı tespit edilmiştir.

Çalışmaların araştırmacısının cinsiyetine göre dağılımına bakıldığında; 2010-2020 yılları arasında sosyal bilgiler alanında yaratıcı drama konusunda yayınlanan çalışmalarda, kadın araştırmacıların erkek araştırmacılara oranla fazla olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmalarda, üzerinde araştırma yapılan örneklem grubuna bakıldığında; en fazla öğrencilerin daha sonra öğretmen adaylarının tercih edildiği görülmüştür. En az kullanılan örneklem grubu ise, öğretmenler olmuştur. Çalışmanın bu bulgusunun, Haçat ve Demir (2018) tarafından yapılan ve Türkiye’de 2002-2018 yılları arasında sosyal bilgiler eğitimi alanında yayınlanan doktora tezlerinin incelendiği çalışmayla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Söz konusu çalışmada, örneklem grubu olarak en fazla 7.sınıf öğrencilerinin tercih edildiği saptanmıştır. Bu noktada yaratıcı dramının uygulanmasında bazı eksikliklerin olduğu göz önüne alındığında, bu konuda öğrenme ve öğretme sürecinde etkin rol oynayan öğretmenler üzerinde az sayıda çalışmanın yapılmış olması düşündürücüdür.

Çalışmalarda, kullanılan yöntemlere göre dağılımına bakıldığında; en fazla nicel ve karma yöntemin kullanıldığı görülmüştür. Bunların içerisinde nicel yöntemin, en fazla yüksek lisans türünde kullanıldığı görülmüştür. En az kullanılan yöntem ise, nitel yöntem olmuştur. Uygulamaya dayalı ve nitel araştırma mantığına daha uygun olan yaratıcı drama konusunda,

nitel çalışmaların sayısının az olması da düşündürücü bir sonuçtur. Çalışmanın bu bulgusunun, sosyal bilgiler eğitimi alanında yayınlanan vatandaşlık konulu tezlerin genel eğilimini ortaya koydukları çalışmalarıyla Kayaalp ve Karameşe (2020) ile Türkiye’de sosyal bilgiler eğitimi üzerine yapılan yüksek lisans tezlerinin eğilimlerinin belirlendiği çalışmalarında Dilek, Baysan ve Öztürk (2018)’ün araştırma sonuçlarıyla benzeşmektedir. Söz konusu çalışmalarda, araştırmalarda en fazla kullanılan yöntemin nicel araştırma yöntemi olduğu belirlenmiştir.

Çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları açısından ele alındığında; en fazla kullanılan veri toplama araçlarının ölçek, görüşme ve test olduğu sonucuna ulaşılmıştır. En az kullanılan veri toplama aracının ise, anket ile birlikte diğer kategorisi altında toplanan araçlar olduğu görülmüştür. Çalışmanın sonuçları doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Yaratıcı dramının asıl uygulayıcısı durumunda olan öğretmenlerin, örneklem alındığı çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Konuyla ilgili öğretmenler üzerinde daha çok araştırma yapılmalıdır.
- Yapılan doktora tezlerinin sayısının artırılması, sosyal bilgilerde yaratıcı drama kullanımına yönelik daha nitelikli ve farklı bakış açıları geliştirmeye yardımcı olabilir.
- Yaratıcı drama konusunda nitel araştırmalara ağırlık verilmelidir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Ö. (2020). *Eğitimde Yaratıcı Drama*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Altay, N. (2020). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanında Yazılan Makalelerin Değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 22-35.

Akkeyik, U. (2021). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılan Materyallerin, Yöntem ve Tekniklerin Öğrenci Başarısına Etkisi: Bir Meta-Analiz Çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak.

Annarella, Lorie A. (1992). Creative Drama in The Classroom. 1-22. Erişim adresi: <https://eric.ed.gov/?id=ED391206>

Aykaç, M., Adıgüzel, Ö. (2011). Sosyal Bilgiler Dersinde Yaratıcı Dramanın Yöntem Olarak Kullanılmasının Öğrenci Başarısına Etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 297-314.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K. & Akgün, Ö.E. & Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2020). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Canbulut T., Avcı G., Sipahi S. (2016). ABD ve Kanada’da Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Tezlerin Değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 351-370.

Çırak, A. (2020). Sosyal Bilgilerde Tarih ile İlgili Konuların Öğretimi Üzerine 1999-2019 Yılları Arası Yapılan Tezlerin Analizi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(3), 1219-1242.

Dilek, A., Baysan, S., Öztürk, A.A. (2018). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi Üzerine Yayımlanan Tezlerin Araştırılması: Bir İçerik Analizi Çalışması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(2), 581-602.

- Epçaçan, C. (2012). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Yaratıcı Drama Yönteminin Etkililiğine İlişkin Görüşleri. *Ekev Akademi Dergisi*, 16(52), 281-298.
- Geçit, Y., Kartal, A. (2010). Türkiye’deki sosyal bilgiler eğitimi araştırma konuları üzerine bir inceleme. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, Antalya.
- Haçat S. O., Demir F. B. (2018). Türkiye’ de Sosyal Bilgiler Eğitimi Üzerine Yapılan Doktora Tezlerinin Değerlendirilmesi (2002-2018). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 948-973.
- Kayaalp, F., Karameşe, E. N. (2020). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi Kapsamında Hazırlanan “Vatandaşlık” Konulu Lisansüstü Tezlerdeki Eğilimler. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 744-785.
- Kemeh, M. (2015). Using Solo Drama to Make The Teaching of Social Studies Engaging for Students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 174, 2245 – 2252.
- Öner, G., Öner, D. (2017). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Coğrafya Konuları Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir Analiz ve Bibliyografya Çalışması. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 34(2), 43-58.
- Pieczura, M. (2013). The Power of Creative Drama in Social Studies. *Social Studies and the Young Learner*, 25(3), 9–12.
- Punch, K. F. (2016). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (D. Bayrak, H. Bader Arslan, Z. Akyüz., Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Tarman, B., Acun, İ., Yüksel, Z. (2010). Evaluation of Theses in the Field of Social Studies Education in Turkey. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 9(3), 725-746.
- Yalçınkaya, E. (2010). Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılan Drama Yöntemine İlişkin Öğrenci Görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

ON İKİ HALİFE GELECEĞİNİ BİLDİREN HADİSLERİN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

ORCID NO: 0000-0002-8077-5783

Özet

İnsanların toplu olarak yaşadıkları mekanlarda huzur ve güvenliğin sağlanması için her zaman idârî bir sisteme ve bu sistemi yönetecek bir yöneticiye ihtiyaç olmuştur. Bu nedenle ilk İslâm toplumu da kısa bir süre içerisinde idârî bir yapıya kavuşmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke’de Peygamber vazifesi ile görevlendirildiğinde siyâsî idâre müşriklerin elinde idi. Dolayısıyla Hz. Peygamber Mekke’de müslümanların sadece dînî lideri pozisyonunda idi. Ancak Hz. Peygamber Medîne’ye hicret edince, oradaki hâkimiyet büyük oranda müslümanların elinde olduğu için Hz. Peygamber aynı zamanda müslümanların siyâsî lideri pozisyonunu da elde etmiş oldu. Tarihte bilindiği gibi Medîne site devleti kurulmuş oldu ve Hz. Peygamber burada çeşitli siyâsî faaliyetler icrâ etti. Hz. Peygamber’in vefatından sonra ise müslümanların idâresini halifeler yürüttü. Hz. Peygamber’den hilâfet hakkında pek çok hadis rivâyet edilmiştir. Bizim bu araştırmada ele alacağımız hadisler ise halifelerin sayısı ile ilgili olan hadislerden bir örnektir. On iki halife geleceğini bildiren bu içerikteki rivâyetler ile hilâfet müddetini bildiren rivâyet, teâruz ettiği için şârihler bu rivâyetleri uzlaştırmaya çalışmışlardır. Çalışmada on iki halife geleceğini bildiren hadislerin Buhârî varyantının sened ve metin tenkidi yapılmış, daha sonra ise şârihlerin bu rivâyet ile hilâfet müddetini bildiren rivâyeti uzlaştırma çabalarına yer verilmiştir. Yaptığımız araştırma neticesinde on iki halife geleceğini bildiren hadislerin sened açısından büyük bir problemi olmadığını tespit ettik. Ancak şunu da söylememiz gerekir ki bu rivâyetin bütün râvîleri en üstün güvenilirlik düzeyine de sahip değillerdir. Hilâfetin Hz. Peygamber’den sonra otuz yıl süreceğini bildiren rivâyet ile ilgili yapılan çalışmada araştırmacı bu ifadenin Hz. Peygamber’e değil, rivayeti nakleden sahabîye ait olduğunu tespit etmiştir. Araştırmacının bu tespitine dayanarak bu iki rivâyet arasında çelişki olmadığı sonucuna varılmış olur. Çünkü bu yaklaşıma göre rivâyetlerden biri Hz Peygamber’a ait olmadığı için bu iki rivâyet arasında bir çelişkiden söz etmek mümkün olmaz. Ayrıca biz esas araştırma konumuz olan on iki halife geleceği ile ilgili rivayet hakkında şöyle bir tespite varmış bulunuyoruz. Bu rivâyet şîa ile ehl-i sünnet arasındaki hilâfet ve imâmet meseleleri ile ilgili polemiklerin bir ürünü olmalıdır. Şîa on iki imam geleceğini iddia etmiş, ehli sünnet ise bu gelecek olanların şîa’nın dediği değil imam değil halife oldukları görüşünü yaymak istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, hadis, hilâfet, on iki halife, on iki imam.

A GENERAL EVALUATION OF THE HADİTHS ANNOUNCING THE COMING OF TWELVE CALİPHS

Abstract

In order to ensure peace and security in the places where people live collectively, there has always been a need for an administrative system and a manager to manage this system. For this reason, the first Islamic society gained an administrative structure in a short time. When the Holy Prophet was appointed as a prophet in Mecca, the political administration was in the hands of the polytheists. Therefore, Holy Prophet was the only religious leader of the Muslims in

Mecca. However, when the Holy Prophet migrated to Medina, the dominion there was largely in the hands of the Muslims. The Holy Prophet also attained the position of the political leader of the Muslims. As it is known in history, the city-state of Medina was established and the Holy Prophet carried out various political activities there. After the death of the Holy Prophet, the caliphs led the administration of the Muslims. Many hadiths have been narrated from the Holy Prophet about the caliphate. The hadiths that we will deal with in this study are an example of the hadiths related to the number of caliphs. The commentators tried to reconcile these narrations, since the narrations in this context, which stated that there would be twelve caliphs, and the narration, which stated the duration of the caliphate, were contradictory. In the study, the isnad and text criticism of the Bukhârî variant of the hadiths that stated that there would be twelve caliphs were made, and then the efforts of the commentators to reconcile this narration with the narration informing the period of caliphate were included. As a result of our research, we have determined that the hadiths stating that there will be twelve caliphs do not have a big problem in terms of sanad. However, we must also say that not all the narrators of this narration have the highest level of reliability. In the study of the narration, which states that the caliphate will last thirty years after the Holy Prophet, the researcher has determined that this expression does not belong to the Prophet, but to the Companions who transmitted the narration. Based on this determination of the researcher, it is concluded that there is no contradiction between these two narrations. Because, according to this approach, since one of the narrations does not belong to the Prophet, it is not possible to talk about a contradiction between these two narrations. In addition, we have reached the following conclusion about the narration about the coming of twelve caliphs, which is our main research subject. This narration must be the product of polemics between Shia and Ahl as-Sunnah about the issues of caliphate and imamate. Shia claimed that twelve imams would come, and Ahl as-Sunnah wanted to propagate the view that those who will come are not imams but caliphs.

Key Words: Holy Prophet, hadith, caliphate, twelve caliphs, twelve imams.

GİRİŞ

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber'in vefâtından sonra İslâm toplumunda ortaya çıkan ilk fikir ayrılıkları siyâsî düzlemde ortaya çıkmış, daha sonra bu siyâsal düşünce çeşitliliğinin her birisi farklı itikâdî fırkalar olarak kendini hissettirmiş ve mücâdelesini bu alanda sürdürmüştür. Bu siyâsî fikir ayrılıklarının en başta geleni ve daha sonra İslâm toplumunun değişik düşünsel hiziplere bölünmesinde en etkin rol oynayan ve de hala oynaya devam edeni, şüphesiz Hz. Peygamber'in vefâtından sonra Medîne site devletinin yöneticisinin, diğer bir deyişle Hz. Peygamber'in siyâsî halefinin/onun halîfesinin kim olacağı meselesi olmuştur. İslâm toplumunda ortaya çıkan bu ilk siyâsal fikir ayrılığı, sonunda Hz. Ebû Berk'in halîfe seçilmesiyle geçici bir süreliğine de olsa tatlıya bağlanmış oldu. 'Geçici bir süreliğine' diyoruz, zîrâ meseleyle ilgili fikir ayrılıkları bu ilk halîfe seçiminde ortaya çıkan ihtilaflarla sınırlı kalmamış, konu etrafındaki fikir ayrılıkları dâimâ İslâm toplumunda en kalın çizgilerle ayrışma nedeni olagelmıştır. Biz bu kısa araştırmada İslâm toplumunun hala varlığını sürdüren en büyük iki kesimi arasında şîa ve ehl-i sünnet arasında hilâfet konusunda ortaya çıkan en polemiksel konulardan biri olan on iki halife/on iki imam meselesi üzerinde durarak, bu konudaki hadislerin genel bir tetkik ve tahlilini yapmaya çalışacağız.

1. Hilâfetin Süresiyle İlgili Hadislere Kısa Bir Bakış

Bizim bu çalışmada incelemeyi düşündüğümüz esas konu, hadis literatüründe hakkında pek çok rivâyetin mevcut olduğu hilâfetle ilgili hadislerden sadece bir tanesidir. Çalışmanın ana eksenini teşkil edecek olan söz konusu rivâyet, Hz. Peygamber'den sonra İslâm toplumunu idâre edecek devlet başkanlarının, -kendine has ıstılahı ile söylersek– halîfelerin sayısı ile ilgili bir rivâyet olup, bu rivâyetler, hadis musannefâtı içerisinde daha ziyâde *fiten* ve *melâhim* başlığı altında ele alınan hadîslerdendir. Aslında konu hilâfetin süresiyle ilgili hadislerle de yakından ilgilidir. Bu tür hadislerin lafızlarında bazı farklılıklar olmakla beraber, genel olarak ortak muhteva '*hilâfetin otuz yıl olduğu, sonrasının ise krallık olacağı*' şeklinde tespit edilebilir. Ancak bu konu müstakil olarak çalışıldığı için (Keleş, 2006), biz bu konuyu tekrar ele almayacağız, ancak bizim esas ele alacağımız konuya giriş mahiyetinde kısaca değineceğiz ve gerekli yerlerde söz konusu çalışmaya atıfta bulunmakla yetineceğiz.

'Hilâfetin otuz yıl olduğu, sonrasının ise krallık olacağı' ile ilgili hadislerin Ahmed b. Hanbel'in *el-Musned*'indeki varyantı şu şekildedir: "*Hilâfet benden sonra otuz yıldır, sonra meliklik olur.*" (Ahmed b. Hanbel, 1992, 5/220; ayrıca bkz. Ebû Dâvud, "Kitâbu's-Sünne", 9; Tirmizî, "Kitâbu'l-Fiten", 48). Bu hadis, 'Sefîne' hadîsi olarak bilinmektedir. Hadîsin râvîsi olan Sefîne, Hz. Peygamber'in âzadlısıdır. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdîrrahmân Sefîne'nin rivâyet ettiği hadîsler için ayırdığı kısmın hemen ilk başında bu hadîsi zikretmiştir. Oradaki rivâyetin sonunda Sefîne şöyle demektedir: "Ebû Bekr'in (r.a.) hilâfetini iki yıl, Ömer'in (r.a.) hilâfetini on yıl, Osman'ın (r.a.) hilâfetini on iki yıl ve Ali'nin (r.a.) hilâfetini altı yıl olarak hesapla" (Ahmed b. Hanbel, 5/220). Dolayısıyla Sefîne böyle söylemekle, Rasûlullah'ın bu hadîsinin fiilen gerçekleştiğini îmâ etmektedir. Ancak hulefâ-i râşidîn'in hilâfet müddetleri tam olarak hesaplandığı zaman, bu süre otuz yıla ulaşmamaktadır. Geri kalan zaman ise Hasan b. Ali'nin hilâfeti ile tamamlanmaktadır.

Bu hadîsin et-Tirmizî'nin *es-Sunen*'indeki varyantı ise şu şekildedir: "*Hilâfet, ümmetimin içerisinde otuz yıl sürer, ondan sonrası ise melikliklidir.*" (Tirmizî, "Kitâbu'l-Fiten", 48).

Üzerinde durduğumuz hadîsi Ebû Dâvud, *es-Sunen*'inin Kitâbu's-Sünne bölümünde rivâyet etmiştir. Ebû Dâvud'un rivâyeti metin olarak biraz farklılık arzettiğinden onu da burada vermek istiyoruz: "*Nübüvvet hilâfeti otuz yıldır. Sonra Allah mülkü (melikliği=idâreciliği) veya mülkünü dilediğine verir.*" (Ebû Dâvud, "Kitâbu's-Sünne", 9). Görüldüğü gibi bu hadîsle beraber yeni bir kavram daha ortaya çıkmaktadır ki, o da '*nübüvvet hilâfeti*'dir. İleride ele aldığımızda görüleceği üzere, konu etrafındaki tartışmaların bir kısmı doğrudan bu kavramla ilgili olarak sürdürülmüştür.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, hilâfetin süresini otuz yıl ile sınırlandıran bu rivâyetlerle, bizim bu yazıda ele alıp değerlendirmeye çalışacağımız '*on iki halife geleceği*' ile ilgili rivâyetlerin birlikte ele alınması çok daha faydalı sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Ancak '*hilâfet benden sonra otuz yıldır*' meâlindeki hadisler çalışıldığı için, biz bu hadisleri sened ve metin tenkidi açısından tekrar ele almayacağız. Ancak bu rivâyet ile, bizim çalışmamızın konusu olan '*on iki halife geleceği*' ile ilgili rivâyetleri uzlaştırırken şârihlerin nasıl bir yol izlediklerini görmek için, hadîsle ilgili yorumlarına kısaca işâret edeceğiz. Bundan önce ise, mevzûnun daha sağlam bir zemine oturması için, hilâfet süresini otuz yıl ile sınırlandıran yukarıda zikrettiğimiz rivâyetlerin Ebû Dâvud ve et-Tirmizî varyantları için yapılan şu değerlendirmeleri zikretmek yerinde olacaktır:

"Görüleceği üzere, hilâfetin süresini bildiren rivâyetin sahâbî ve tâbiîn râvîsi tektir. Bu şekilde nakledilen bir rivâyet, hadis usûlü açısından *ferd-i mutlak* veya *garîb-i mutlak* olarak kabul

edilir. Böyle bir rivâyet, ihtiyaten yazılsa bile onunla ihticâc olunmaz (Suyûtî, 1993, 1/208; Koçyiğit, 1985, 114-115; es-Sâlih, 1981, 190). Dolayısıyla rivâyet, sened bakımından bu anlamda zayıftır. Rivâyetin et-Tirmizî ve Ebû Dâvud'da yer alması, hem bu iki muhaddis hem de onları şerheden şârihlerin râvîler hakkında olumsuz bir şey söylememeleri, râvîler için bir ta'dîl olsa da, bizzat rivâyetin kendisi Ferd ve Garîb olmakla ma'lûldür. Ancak, aşağıda görüleceği üzere, *Rical* ve *Cerh ve Ta'dîl* kaynakları incelendiğinde, hadisin râvîlerinin ciddi *cerh* sorunlarının olduğu da görülmektedir." (Keleş, 2006, 49). Rivâyetin metin tenkidi ise şöyle yapılmıştır: "Söz konusu rivâyeti, Sefîne'nin değerlendirmesi olarak kabul ettiğimizde, rivâyetin bütün metin sorunlarını gidermemiz mümkündür. Rivâyet, Hz. Peygamber'in gelecekle ilgili verdiği bir gayb haberi değil, Sefîne'nin kişisel görüşüdür. Bu durumda rivâyetten "*benden sonra*" ifadesini çıkarırsak, rivâyet Sefîne'nin kanaatini yansıtan bir söze dönüşür. Mevkuf bir haber olur. O zaman da rivâyetin anlamı şu şekilde olacaktır: "Peygamberin yoluna/çizgisine uygun halifelik otuz yıldır..." Bu ifade, Sefîne'nin kanaatidir, dediğimizde; Hz. Peygamber'e isnat edilmesiyle ortaya çıkan bütün problemler giderilmiş olmaktadır." (Keleş, 2006, 52). Çalışmada varılan sonuç ise, şu ifadelerle özetlenmiştir: "Sonuç olarak şunları söylememiz mümkündür: Rivâyet sened bakımından zayıf, metin bakımından da ciddi sorunlar taşımaktadır. Ayrıca rivâyetin "*Müdreç*" olma ihtimali de yüksek görünmektedir. Bu nedenle "*Hilâfet benden sonra otuz senedir*" hadisini Hz. Peygamber'e isnat etmek ve rivâyeti, Hz. Peygamber'in gelecekle ilgili ve verdiği bir "*ihbar-ı gayb*" olarak değerlendirmek isabetli değildir." (Keleş, 2006, 54).

Burada söz konusu rivâyetle ilgili olarak İbn Kesîr'in şu değerlendirmesini de zikretmek istiyoruz: "Bu otuz yıl Ebû Bekr'in, Ömer'in, Ali'nin hilâfetini kapsamaktadır. Bu otuz yılın tamamlanması altı ay ile olmuştur. Babasından sonra hilâfete Hasan b. Ali gelmiş, tam otuz yıl dolunca h. 40 yılında Muâviye için hilâfetten ayrılmış ve Muâviye'ye bey'at ederek onunla anlaşmıştır. Bundan dolayı da bu yıla cemâat yılı denmiştir." (İbn Kesîr, 1425/2004, 2/13).

Yukarıdaki rivâyetlerde hilâfet müddeti otuz yıl ile sınırlandırılmış ve ondan sonrasının meliklik/krallık olacağı vurgulanmışken, ümmet içerisinde "*on iki halife geleceğini ve hepsinin de Kureş'ten olacağını*" bildiren rivâyetler de vardır. Bu rivâyetler, başta el-Buhârî ve Muslim'in *Sahîh*'leri olmak üzere pek çok hadis külliyâtında yer almaktadır. Biz bu rivâyetleri ele alıp, sadece *Sahîh*'lerde geçen varyantlarının sened tahlillerini yapacak, daha sonra ise bu rivâyetler ile yukarıda üzerinde kısaca durduğumuz hilâfetin müddetiyle ilgili rivâyetlerin uzlaştırılması hususunda hadis şârihlerinin içine düştükleri sıkıntılara temas edeceğiz.

2. On İki Halife Hadislerinin el-Buhârî Versiyonunun Senet Tahlilleri

Söz konusu "*on iki halife geleceği*"ni ifade eden rivâyetlerin tamamı, sahabî Câbir b. Semure rivâyetine dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, rivâyetin sahabî râvîsi Câbir b. Semure olup, senedin daha sonraki kısımlarındaki râvîler farklılık arz etmektedir. Ayrıca rivâyetin lafızlarında da farklılıklar olmakla beraber, ortak muhteva "*on iki halife*" geleceği şeklindedir. Biz bu rivâyeti senedleriyle birlikte, el-Buhârî'den başlamak üzere ele almak ve öncelikle hadis usûlü ilkelerine ve *cerh-ta'dîl* prensiplerine göre senedlerinin ayrıntılı tahlillerini yapmak istiyoruz. Söz konusu rivâyet el-Buhârî'nin *Sahîh*'inde şu şekilde yer almaktadır:

2. 1. el-Buhârî Rivâyeti:

حدثني محمد بن المثنى حدثنا غندر حدثنا شعبة عن عبد الملك سمعت جابر بن سمرة قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول: "ثم يكون اثنا عشر أميراً فقال كلمة لم أسمعها فقال أبي إنه قال كلهم من قريش"

el-Buhârî'nin Muhammed b. el-Müsennâ'dan, onun Ğunder'den, onun Şu'be'den, onun Abdülmelik'ten, onun da Câbir b. Semura'dan rivâyet ettiğine göre, Câbir şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle dediğini duydum: 'Sonra on iki emîr olur.' Câbir diyor ki: 'Rasûlullah bir kelime söyledi, ancak ben onu işit(e)medim. (İşitemediğim kelimeyi babama sorduğumda) babam, '(Rasûlullah) *hepsi de Kureyş'tendir*' buyurdu, dedi." (Buhârî, "Kitâbu'l-Ahkâm", 52).

el-Buhari, rivâyeti Muhammed b. el-Müsennâ > Ğunder > Şu'be > Abdülmelik ve Câbir b. Semura kanalıyla nakletmektedir. Bu râvîleri hadis usulü prensiplerine ve cerh-ta'dîl ilkelerine göre tek tek inceleyelim:

a. Muhammed b. el-Müsennâ:

Rivâyetin senesinde yer alan ve el-Buhârî'nin haberi kendisinden naklettiği Muhammed b. el-Müsennâ b. Ubeyd b. Kays b. Dînâr el-Anezî (İbn Hacer, 1406/1986, 505; Sandıkçı, 1991, 188) el-Basrî Ebû Mûsâ ez-Zemin (ö. 252), başta el-Buhârî (Curcâni, 1414/1993, 177) ve Muslim (İbn Mencûye, 1407/1986, 2/209) olmak üzere diğer Kütüb-i Sitte müelliflerinin (İbn Hacer, 1404/1984, 9/377) ve daha başka pek çok hadis musannıfının kendisinden rivâyetleri bulunan bir râvîdir. Cerh-ta'dîl uzmanlarının onun hakkındaki değerlendirmeleri genelde olumludur. Yahyâ b. Maîn onun *sika* olduğunu söylemiş, Ebû Hâtim er-Râzî ise *sâlihu'l-hadîs* ve *sadûk* olduğunu söylemiştir (İbn Ebî Hâtim, 1952, 8/95). Muhammed b. el-Müsennâ için '*imam, hâfız ve sebt*' ifadelerini kullanılmaktadır (İbn Hacer, 1406/198, 7/373). ez-Zehebî'nin *Mizânu'l-İ'tidâl*'indeki Muhammed b. el-Müsennâ ile ilgili değerlendirmeleri de, hemen hemen yukarıda zikrettiğimiz görüşlerin özeti mahiyetinde olup, tamamen olumludur (Zehebî, 1995, 7/318; a. mlf. 1413/1992, 2/214). İbn Hibbân, Muhammed b. el-Müsennâ'yı *es-Sikât*'ında zikretmekte ve '*mustakîmu'l-hadîs*' olduğunu söylemektedir (İbn Hibbân, 1395/1975, 9/111). İbn Şâhin, onu *Târîhu Esmâi's-Sikât*'ında zikretmiş ve '*sika*' olduğunu söylemiştir (İbn Şâhin, 1404/1984, 212). İbn Hacer'in Muhammed b. el-Müsennâ hakkında verdiği bilgiler, büyük oranda yukarıdaki bilgilerle aynıdır ve tamamen olumludur (İbn Hacer, 1404/1984, 9/377-388; ayrıca bkz. El-Hatîbu'l-Bağdâdî, ts., 3/283-286; Mizzî, 1413/1992, 26/359-365; Bâcî, 1406/1986, 2/647). Görüldüğü gibi, söz konusu rivâyetin el-Buhârî versiyonunun ilk râvîsi Muhammed b. el-Müsennâ, klasik hadis usulü prensipleri ışığında ve cerh-ta'dîl penceresinden bakıldığı zaman, *sika/güvenilir* bir muhaddistir.

b. Muhammed b. Cafer Ğunder:

Bu rivâyetin Muhammed b. el-Müsennâ'dan önceki râvîsi, kısaca Ğunder olarak zikredilmektedir. Burada hemen şu hususu belirtelim ki, hadis tarihinde ve cerh-ta'dîl literatüründe '*Ğunder*' lakabıyla tanınan on râvî/muhaddis vardır ve bunların yedi tanesinin ismi de Muhammed b. Cafer'dir (Zehebî, 1406/1986, 3/960-964; İbn Cemâ, 1406/1986, 1/119; Suyûtî, 1414/1993, 2/253). Dolayısıyla bu şahısları birbirinden ayırt edebilmek, ilk başta kolay olmamakta ve zaman zaman karışıklığa yol açmaktadır. Bu nedenle hadis usulü eserlerinde, hadis ilimleri neveleri arasında '*el-elkâb*' adı ile bir nev'e yer verilmekte ve burada '*muhaddislerin lakabları*' ile ilgili meseleler ve bu alanda ortaya çıkan karışıklılar ele alınmaktadır (Suyûtî, 1414/1993, 2/253). es-Suyûtî bu meseleyi ele alırken, söz konusu '*Ğunder*' lakabına da değinmekte ve bir grup kimsenin lakabının Ğunder olduğuna ve bunların adlarının da Muhammed b. Cafer olduğuna işaret ettikten sonra, bunlardan ilkinin Şu'be'nin arkadaşı (*sâhibu Şu'be*) Muhammed b. Cafer el-Basrî Ebû Bekr olduğunu söylemekte ve daha sonra diğer Ğunder lakabıyla anılan kişileri sıralamaktadır (Suyûtî, 1414/1993, 2/253). Ancak

öyle zannediyoruz ki, es-Suyûtî de -eğer müstensih veya baskı hatası değilse- burada bir yanlışlığa düşmektedir. Zira Şu'be ile ilişkili olan -incelemeye çalıştığımız rivâyeti Ğunder, Şu'be'den rivâyet etmektedir ve Şu'be onun üvey babasıdır- Muhammed b. Cafer Ğunder'in künyesi Ebû Bekr değil, Ebû Abdullah'tır (Sandıkçı, 1991, 187). Künyesi Ebû Bekr olan Ğunder lakablı râvî/muhaddis de vardır, ama bunun Şu'be ile ilişkisi yoktur (Zehebî, 1406/1986, 3/961).

Netice itibariyle, bizim burada incelediğimiz rivâyetin diğer râvîsi, yani Muhammed b. el-Müsennâ'nın hadisi kendisinden rivâyet ettiği râvî, Ğunder (Buhârî, 1360/1940, 1/57) lakabıyla (Müslim, 1404/1984, 1/492; Zehebî, 1408/1988, 1/356) tanınan muhaddislerden Ebû Abdillâh Muhammed b. Cafer el-Hüzelî el-Basrî'dir (v. 193). Hadis hafızı olan (Saydâvî, 1405/1985, 94) Muhammed b. Cafer Ğunder'den başta Kütüb-i Sitte müellifleri olmak üzere pek çok hadis musannıfı, hadis rivâyet etmiştir. Ğunder, Şu'be'den ve Saîd b. Ebî Arûbe'den hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medîni ve İshak b. Râhûye hadis rivâyet etmiştir (Müslim, 1404/1984, 1/492). Kaynaklarda onun özellikle Şu'be b. el-Haccâc ile olan yakın ilişkisine dikkat çekilir ve Şu'be'nin üvey oğlu olduğu zikredilir (İbn Hibbân, 1395/1986, 9/50; Mizzî, 1413/1992, 35/5; İbn Hacer, 1406/1986, 6/94). Abdurrahman b. Mehdî, henüz Şu'be hayatta iken bile Ğunder'in kitaplarından istifade ettiklerini söylemiştir (Buhârî, 1360/1940, 1/57). el-İclî, onu *es-Sikât*'ında zikretmiş ve Şu'be'nin hadisleri konusunda insanların en sağlam olduğunu söylemiştir ez-Zehebî, onu *hâfiz*, *mutkîn*, *mücevvid* gibi sıfatlarla niteler. Yahya b. Maîn onun için "insanların kitabı en sahih olanı" demektedir. Yirmi yıl boyunca Şu'be b. el-Haccâc'a öğrencilik yapmıştır. Ona Ğunder lakabını İbn Cüreyc takmıştır. "Ğunder" *gürültücü* demektir. İbn Cüreyc hadis rivâyet ederken çok soru sorduğu için, ona bu lakabı vermiştir. Son derece dindar bir şahsiyet olduğu rivâyet edilir (Zehebî, 1406/1986; 1/300; a. mlf. 1410/1990, 9/98). Abdullah b. el-Mubârek, insanlar Şu'be'nin hadisinde ihtilafa düştüklerinde, Ğunder'in kitabının onların arasında hakem olacağını söylemektedir (Suyûtî, 1403/1982; 131). İbn Hibbân, Muhammed b. Cafer Ğunder'i *es-Sikât*'ında zikretmiş, biraz dalgın olmasına rağmen, Allah'ın hayırlı ve kitabı en sahih kullarından olduğunu söylemiştir (İbn Hibbân, 1395/1975; 9/50). ez-Zehebî, başka bir yerde onun için "sağlam kimselerden biri" tanımlamasını yapar (Zehebî, 1995, 6/93; İbn Hacer, 1404/1984, 9/84). İbn Ebî Hâtim'in verdiği bilgiye göre de *sadûk*, özellikle Şu'be'nin hadisleri konusunda *sika*'dır (İbn Ebî Hâtim, 1952, 7/221). İbn Sa'ad da onun için "inşallah sikadır" değerlendirmesini yapar (İbn Sa'ad, ts., 7/296).

Sonuç olarak bu değerlendirmeler ışığında Muhammed b. Cafer Ğunder'in güvenilir bir hadis râvîsi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

c. Şu'be b. el-Haccâc:

İncelediğimiz rivâyette Ğunder'den bir önceki râvî, hadis tarihinde son derece meşhur bir şahsiyet olan Şu'be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Atekî el-Ezdî el-Vâsıtî el-Basrî Ebû Bistam'dır (v. 160). Hadis ilminin en tanınmış simalarından olan Şu'be'yi biz burada tanıtmayı zaid görüyoruz. Zira onun hakkında hiçbir olumsuz değerlendirme yoktur. Tedvin asrının en büyük muhaddislerinden olup, rical ilminin sistemleşmesinde önemli hizmetleri olmuştur (Sandıkçı, 1991, 141-143).

d. Abdulmelik b. Umeyr (v. 136):

İncelemekte olduğumuz rivâyeti, Şu'be'nin kendisinden rivâyet ettiği ve el-Buhârî'nin senedde Abdulmelik olarak zikrettiği râvî, Abdulmelik b. Umeyr'dir (İbn Hacer, 1420/2000, 15/125). Bazı kaynaklarda Ebû Amr (Halîfe b. Hayyât, 1402/1982, 163; Müslim, 1404/1984, 1/568; Mizzî, 1413/1992, 18/370; Zehebî, 1406/1986, 1/35; a. mlf. 1410/1990, 5/438; Suyûtî, 1403/1982; 1/63; Nevevî, 1996, 1/427), diğer bazılarında ise Ebû Ömer (Buhârî, 1360/1940, 7/426; İbn Hibbân, 1395/1975, 7/116) künyesiyle anılan, ancak sadece İbn Hibbân'ın başka bir eserinde (İbn Hibbân, 1959, 110) Ebû Umeyr künyesi ile andığı ve tâbiîn neslinden olan (Nevevî, 1996, 1/427) Abdulmelik b. Umeyr b. Suveyd b. Hârise el-Kuraşî el-Lahmî el-Kûfî el-Kıbtî, Hz. Osman'ın (r.a.) hilâfetinin bitimine üç yıl kala doğmuş ve uzun bir ömür yaşayarak yüz yaşını geçtiği halde hicrî 136 yılında vefat etmiştir (Buhârî, 1360/1940, 5/426; Zehebî 1410/1990, 5/440; Nevevî, 1996, 1/427; Mizzî, 18/375). Kûfe kadılığı da yapan (İbn Sa'd, ts., 6/315; İbn Hibbân, 1395/1975, 5/116) Abdulmelik b. Umeyr ile el-Buhârî ve Muslim ihticâc etmiş (Zehebî, 1406/1986, 1/36; Neysâbü'rî, 1407/1986, 168) olmakla birlikte, hâfızlar onun *cerh-ta'dîl*'i konusunda ihtilaf etmişlerdir (İbn Ebî Hâtim, 1952, 6/360). el-Buhârî, Abdulmelik'in "ben size bir hadis rivâyet ettiğimde, onun bir harfini bile terk etmem" dediğini nakleder ve onun için "insanların en fasîhi idi" der ve onunla ilgili cerh ve ta'dîl'e yönelik başka bir açıklama yapmaz (Buhârî, 1360/1940, 6/426). Ebû İshâk el-Hemedânî'nin "ilmi Abdulmelik'ten alınız" dediği, Sufyân es-Sevrî'nin onun hıfzını beğendiği ve "sâlih" dediği nakledilir. Ancak Ahmed b. Hanbel'in, Abdulmelik için "hadisinin azlığına rağmen gerçekten hadislerinde çok ızdırab vardır, hadislerinin çoğunda hata etmiştir" dediği ve zayıf saydığı nakledilir. Yahya b. Main de onun için "muhallit" demiştir. Ayrıca İbn Ebî Hâtim, babasının Abdulmelik'in *hâfız* olmadığını, *sâlih* olduğunu söylediğini ve "ölümünden önce hıfzı değişmiştir" dediğini nakleder (İbn Ebî Hâtim, 1952, 6/360). el-Iclî, onun için '*sika*' ve '*sâlih*' değerlendirmesini yaparken (Iclî, Marifetus, sikat, 2/104), İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ında zikreder, ancak '*müdelles*' olduğunu söyler (İbn Hibbân, 1395/1975, 5/117). el-Fesevî de onun '*sika*' olduğunu söyler (Fesevî, marife, 399). ez-Zehebî, Abdulmelik'i *Tezkiratu'l-Huffâz*'ında zikreder, onun için '*el-imâm*' nitelemesini kullanır ve "büyük âlimlerdendi" der. en-Nesâî ve başkalarının onun için "leyse bihî be's" dediklerini, Ebû Hâtim'in onun *hâfız* olmadığını söylediğini, Ahmed b. Hanbel'in onu yanlışından dolayı *zayıf* saydığını ve Yahyâ b. Maîn'in onun '*muhtelit*' olduğunu söylediğini nakleder. Ancak ez-Zehebî, "adam ihtilata uğramamıştır, ancak yaşlılıktan dolayı (hıfzı) değişmiştir" diyerek Yahyâ b. Maîn'in bu değerlendirmesine katılmadığını ifade eder (Zehebî, 1406/1986, 1/35). ez-Zehebî, diğer eserlerinde de Abdulmelik'i savunur (Zehebî, 1995, 4/405; a. mlf. El-Muğnî fidduafa, 407). Ancak Abdulmelik b. Umeyr'in tedlîs yaptığı, hatta bu işte meşhur olduğu nakledilmektedir (İbn Hacer, 1403/1983, 41; a. mlf., Takrîb, 618). Tedlîse ise muhaddislerin pek iyi bakmadıkları ve *müdelles* hadisin de zayıf hadis çeşitlerinden olduğu bilinen bir husustur (Koçyiğit, 1985, 432-436, 249, 251).

Rical tenkidcileri tarafından Abdulmelik b. Umeyr hakkında yapılan cerh-ta'dîl değerlendirmelerin tamamının olumlu olmadığı dikkat çekmektedir. Ahmed b. Hanbel gibi ilk dönem tenkidcilerin onu zayıf sayması dikkat çekicidir. Netice itibarıyla Abdulmelik b. Umeyr'in '*sika*' olduğu söylenebilir de, bunun bütünüyle şüpheden uzak bir ta'dîli ifade edemeyeceği söylenebilir.

Söz konusu rivâyetin senedinde yer alan râvîlerle ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, râvîlerin tamamının ‘sika’ olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Ancak bununla birlikte senedde yer alan bazı râvîlerin bir takım rivâyet kusurlarından kurtulamadıklarını da gözden uzak tutmamak gerekir. Özellikle de rivâyetin tâbiî râvîsi Abdulmelik b. Umeyr’in tedlis yapmakla meşhur olması, onu Ahmed b. Hanbel’in zayıf sayması, Yahyâ b. Maîn’in onun *muhtelit* olduğunu söylemesi, onun *sika* oluşuna en azından ihtiyatla yaklaşmayı gerekli kılan cerh sebepleridir. Bütün bunlar, hadise en üst dereceden *sahih* hükmünün verilemeyeceğini düşündürmektedir.

Rivâyeti kusurlu kılan esas husus ise, onun *ferd-i mutlak* oluşudur. Zira hadisi sahâbe neslinden tek bir kişi, ondan da tâbiîn neslinden yine tek bir kişi rivâyet etmiştir. Râvîlerin durumuna göre Ferd hadîs, *sahih*, *hasen* yahut *zayıf* olabildiğine göre (es-Sâlih, 1981, 191); bu hadisin de *ferd* ancak *sahih* olduğu ileri sürülebilir. Fakat biz burada şu hususu da gündeme getirmek istiyoruz: Söz konusu ettiğimiz rivâyet, haber-i vâhid’dir ve âlimlerin büyük çoğunluğuna göre ise haber-i vâhidler amel gerektirse bile, ilim gerektirmezler. Diğer bir ifadeyle haber-i vâhidlerin verdiği bilgi kesin bilgi değil, zannî bir bilgidir.

3. Şârihlerin Hilâfetin Süresi ve Halîfelerin Sayısı İle İlgili Hadisleri Uzlaştırma Çabaları

Görüldüğü gibi bu hadîslerden birinci kısımda ele aldıklarımız, hilâfet müddetini otuz yıl ile tahdid edip, sonrasının krallık olacağını vurgularken, diğer kısımdakiler ise on iki halîfe geleceğini ve bu halîfelerin de hepsinin Kureys’ten olacağını vurgulamaktadır. İşte bu durum hadîs şârihlerini epeyce uğraştırmış ve bu işe bir çözüm aramaya uğraşmışlardır.

Ebû Dâvud’un *es-Sünen*’inin şârihlerinden el-Azîmâbâdî mesele hakkında İbnu’l-Kayyim’in, el-Münzirî’nin konuyla ilgili görüşlerini şöyle aktardığına işaret etmektedir: "İbnu’l-Kayyim, el-Münzirî’nin şöyle dediğini zikretti: '*Hilâfet benden sonra otuz yıldır*' hadisi ile '*on iki halîfe*' geleceğini bildiren hadislerin nasıl cem edileceği sorulursa, şöyle cevap verilir: Bu hadisler arasında herhangi bir teâruz/çelişki yoktur. Çünkü otuz yıl ile sınırlandırılan hilâfet, Ebû Bekre hadisinde olduğu gibi, nübüvvet hilâfetidir. ...On iki halîfeye gelince, Rasûlullah onların hilâfeti için '*nübüvvet hilâfeti*' dememiştir. Ancak onlara '*halîfeler*' ismini itlak etmiştir ki, bu isim onlar arasında müşterektir. Bu halîfelerden hulefâ-i râşidîn, hilâfette özel bir konuma sahiptirler ki, bu da onların hilâfetlerinin otuz yıllı sınırlandırılan '*nübüvvet hilâfeti*' olmasıdır." (Azîmâbâdî, 1969, 361).

Daha sonra el-Münzirî, hulefâ-i râşidîn’in hilâfet müddetlerini hesaplamakta ve bunun hadiste bildirildiği gibi tam otuz yıl olduğunu söylemektedir. Ancak bu sürenin tam otuz yılı doldurmadığını söylememiz gerekir. Bu konuda Hatiboğlu şöyle diyor: "Ebû Bekir’in hilâfete başladığı (12 Rebîulevvel 11)’den, Ali’nin vefât ettiği (15 Ramazan 40) tarihine kadar 29 sene 6 ay 3 günlük bir zaman geçmiştir ki, eksik kalan altı aylık müddeti, bir fazlasıyla, Hasan’ın 7 aylık hilâfeti kapatsın, diyelim." (Hatiboğlu, 2015, 55).

Konu hakkında diğer taraftan Azîmâbâdî şu görüşlere de yer vermektedir: "Bazı tahkîk ehli kimseler şöyle demişlerdir: Bunlardan (on iki halîfeden) dördü gelmiştir. Kıyâmet kopmadan önce bu sayının tamamlanması gerekir. Bu halîfelerin aynı anda ortaya çıkacağı ve insanların bunlara uyma konusunda çeşitli fırkalara ayrılacağı da söylenmiştir. Tûrbeştî ise şöyle demiştir: Bu hadisin anlamını çözenin yolu şudur: Hadiste geçen "halîfeler" ismi, bu gelecek olanlardan sadece adâletli olanlara hamledilir. Çünkü hakîki olarak "halîfe" ismine müstehak olanlar onlardır. Ayrıca bu halîfelerin peş peşe gelmesi de gerekmez. Eğer bu halîfelerin peş peşe geleceği varsayılsa bile, o takdirde, bu hadiste onların mecâzen "halîfe" diye

isimlendirildikleri anlaşılmalıdır. *Mirkâr'ta* da bu şekilde geçmektedir." (Azîmâbâdî, 1969, 12/361).

Daha sonra Azîmâbâdî, mevzû hakkında en-Nevevî'nin yorumunu da şu şekilde aktarmaktadır: "en-Nevevî, Müslim şerhinde şöyle demiştir: 'Kadı şöyle dedi: Burada iki soru yöneltilebilir. Birincisi: Diğer hadiste 'Hilâfet benden sonra otuz yıldır, ondan sonrası meliklikdir.' buyuruldu. Bu hadis on iki halife geleceğini bildiren hadise muhaliftir. Çünkü otuz yıl içerisinde dört râşid halife gelmiş ve meşhur olan görüşe göre de ayrıca bu müddet içerisinde Hasan b. Ali'ye de bey'at edilmiştir. Bu soruya şöyle cevap verilir: Hilâfetin otuz yıl olduğunu bildiren hadisten maksat, nübüvvet hilâfetidir. Çünkü bu durum diğer bazı hadislerde açıklanmıştır. "Nübüvvet hilâfeti otuz yıldır, sonra meliklik olur." İşte bu durum (yani nübüvvet hilâfeti) on iki halife için şart koşulmamıştır. İkinci soru şudur: Bu sayıdan daha fazla halife hilâfete gelmiştir. (O halde buna ne diyebilirsiniz?). Bu, bâtil bir itirazdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) "Ancak on iki halife gelecek" dememiş, sadece "gelecek" demiştir. Bu sayıda belirtilen kadar halife gelmiştir. Bunların gelmiş olması, kendilerinden sonra gelecek olanlara zarar vermez. Eğer bu sözle her iş başına gelen kastedilmişse, bu söz, âdil olanların kastedildiğine hamledilir. Bu halîfelerden bilinenler gelmiş, kıyamet kopmadan önce de bu sayının tamamlanması gerekir." (Azîmâbâdî, 1969, 12/361).

Ancak bu hadislerdeki problem bu kadarla da bitmemektedir. İşin bir de Şia boyutu vardır ki, bu husus ehl-i sünnet'e mensup âlimleri hayli uğraştırmış ve Şiilerle birtakım polemiklere girmelerine neden olmuştur (Askerî, 1996, 92-103). Çünkü Şia, bu hadislerin, kendilerinin on iki imamını müjdelediğini iddiâ etmiş, ancak ehl-i sünnet doğal olarak bunu kabul etmemiş ve bu iddiâyı çeşitli aklî deliller ileri sürerek çürütmeye çalışmıştır.

Bu hususla ilgili olarak İbn Kesîr şöyle diyor: "On iki halife geleceğini müjdeleyen hadislerde kastedilenler, Râfızî'lerin yalan ve bühtanla iddiâ ettikleri on iki (imam) değildir. Çünkü Râfızî'lerin iddiasına göre onların imamları mâsumdur ve onlardan çoğu bir bölgede veya bir ülkede hilâfete gelerek bu ümmetin işlerini de yürütmemişlerdir. Ancak onlardan Ali ve onun oğlu Hasan (r. anhümâ) hilâfete gelmişlerdir." (İbn Kesîr, 1425/2004, 1/18).

el-Azîmâbâdî de, Şia'nın on ikinci imamlarının düşmanlarından korkarak gizlendiğini iddiâ ettiklerinden, böyle bir kimsenin halife adını hak edemeyeceğini söyleyerek Şia'nın iddialarını çürütmeye çalışmaktadır.

Görüldüğü gibi "hilâfetin otuz yıl süreceği" rivâyetiyle "on iki halife geleceği" rivâyeti açıkça ve taban tabana birbiriyle çelişki içerisinde olan iki rivâyettir. Bu iki rivâyet arasındaki teâruz da kolaylıkla giderilebilecek bir teâruz gibi durmamaktadır. Zira gördüğümüz gibi bu iki rivâyetin uyuşturulmasında insanın hiçbir tereddüdü kalmadan gönül hoşluğu ile benimseyebileceği bir yoruma ulaşılmış değildir. Çünkü yapılan yorumların bazıları bir takım zorlama te'villerden öteye geçmemektedir.

Son olarak, bu rivâyetlerde geçen "on iki" sayısının dikkat çekici olduğuna ve bu hususun üzerinde durmak gerektiğine işaret etmek istiyoruz. Nitekim bu mesele ile ilgilenen çağdaş araştırmacılar, konu hakkında birtakım tesbitlerde bulunmuşlardır ki, bunları burada aktararak mevzûya son vermek istiyoruz. Sadık Cihan'ın "on iki" sayısı ile ilgili yorumu şu şekildedir:

"...On iki rakamının yabancı bir sembol olarak İslâm'a geçtiğini söyleyebiliriz. Çünkü İslâm'dan önce on iki sayısının çeşitli dinlerde birtakım manalara kullanıldığını görmekteyiz." (Cihan, ts., 145) Daha sonra Cihan on iki sayısı ile ilgili olarak şu bilgileri aktarıyor ki, biz de önemine binâen bu bilgileri burada tekrarlamak istiyoruz: "On iki sayısı kozmik bir sayıdır. Altılı

sistemin temel sayısıdır. Buna uygun olarak Gılgamış destanı 12 levhaya sahiptir. Her şeyden önce 12 sayısı Zodiakus'un rakamıdır. Çin'de Mezapotamya'da, Yunanistan'da, Agora'daki tanrılar sayısı 12'dir. 12. gün Yunanistan'da ilâhî bayramların ve bütün münasebetlerin en iyi günüdür. 12 eski Roma rahiplerinin de sayısı idi ve bu da 12 ulûhiyete uygun düşmektedir. 12 saat rakamıdır. Mısır'da ayın sayısıdır. Yeraltı dünyası 12 bölgeye ayrılmıştır. Bâbil'deki Marduk mâbedi 12 kapıya sahiptir. Gnostisizm 12 devre tanır. 12 Maniheiztlerin kutsal sayısıdır. Hinduizm ve Parsizm'in kâinat süresi 12 bin senedir. 12 İsrâil'in kutsal bir rakamıdır. 12 kavimlerin ve boyların sayısıdır. Elim'de İsrâilliler çölde dolaşırken 12 pınar buldular. Yoşua Ürdün'den 12 taş aldı ve Gılgala koydu. Yüksek rahipler göğüs arması olarak 12 mücevher taş koyarlar. 12 inek figürü mabedde denizi temsil eder. İlyas 12 boyundurukla çift sürdü. 12 yaşında İsa mabede geldi. Havarilerin sayısı 12 dir. 12 apokaliptik (ahirzaman) sayısıdır. Göğün 12 kapısı vardır, duvarlarının 12 temel taşı vardır. Hayat ağacı senede 12 defa meyve verir. Havarilerin iman maddesi 12 dir vs (Cihan, ts., 145).

Diğer taraftan fiten haberlerinde geçen sayıların birtakım sembollerden ibâret olduğuna Paçacı da dikkat çekmektedir: "...Fiten edebiyatında sık sık sayılara rastlanmaktadır. Özellikle 3, 7, 9, 10, 12 gibi sayıları fiten edebiyatında sık sık görmek mümkündür." (Paçacı, 1998, 43)

Sonuç

"On iki halife geleceği" ile ilgili rivâyetlerin orijinini, Şia içerisinde aramak gerektiğine inanıyoruz. Yani on iki rakamı, yabancı bir sembol olarak doğrudan ehl-i sünnet çevrelerine geçmemiş, öncelikle Şia bu sembolü kendi inançları doğrultusunda kullanmıştır. Fakat bu durum karşısında ehl-i sünnet çevreleri de savunmaya geçerek, zaten Rasûlullah'ın on iki halife geleceğini söylediğini, ancak bunların Şia'nın iddia ettiği mâsum imamlar olmadığını söyler olmuştur. Ancak son olarak şunu da belirtmemiz gerekmektedir ki, mevzû çok daha etraflı çalışmalara ihtiyaç hissettirmektedir. Mesela eğer, Şia'da "on iki imam" inancının ilk defa ne zaman vücut bulduğu ortaya konabilirse, konu biraz daha aydınlığa kavuşmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Askerî, Allâme Seyyid Murtazâ. 1996. "Hz. Peygamber'in On İki Halifesi", *Ehl-i Beyt Mesajı* (III/12): 92-103.
- Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Şemsü'l-Hakk. 1969. *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *es-Sahîh*. 1992. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. 1360/1940. *Kitâbu't-Târîhi'l-Kebîr*. Haydarâbâd. Cihan, Sadık. ts., *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*. Samsun.
- Curcânî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî. 1414/1993. *Men Ravâ anhumu'l-Buhârî fi's-Sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. 1992. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ebû Hafs, Ömer b. Ahmed. 1404/1984. *Târîhu Esmâis's-Sikât*. Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye.
- Ebu'l-Huseyn es-Saydâvî, Muhammed b. Ahmed 1405/1984. *Mu'cemu's-Şuyûh*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. 1992. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ebu'l-Velîd el-Bâcî, Suleyman b. Halef b. Sa'd. 1406/1986. *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh*. Riyad: Dâru'l-Livâ.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. ts. *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

- Hatiboğlu, Mehmed Said. 2015. *Hazreti Peygamberin Vefâtından Emevîlerin Sonuna Kadar Siyâsî-İctimâî Hâdiselerle Hadis Münâsebetleri*. Ankara: Otto Yayınları.
- İbn Cemâa, Muhammed b. İbrahim. 1406/1985. *el-Menhelu 'r-Râvîy*. Dımaşk.
- İbn Ebî Hâtım er-Râzî, Ebû Muhammed Abdirrahman b. Muhammed. 1952. *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- İbn Hacer, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. 1406/1986. *Takrîbu't-Tehzîb*. Sûriye: Dâru'r-Raşîd.
- İbn Hacer, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. 1404/1984. *Tehzîbu't-Tehzîb*. Beyrut.
- İbn Hacer, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî 1406/1986. *Lisânu'l-Mizân*. Beyrut.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtım el-Bustî. 1395/1975. *es-Sikât*. Y.y., Dâru'l-Fikr.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *en-Nihâye fi'l-Fiten ve'l-Melâhim*. 1425/2004. Y.y: Dâru'l-Hadîs.
- İbn Mencûye, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Isbahânî. 1407/1986. *Ricâlu Muslim*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Kazvînî, el-Halîl b. Abdillâh b. el-Halîl el-Halîlî. 1414/1993. *Kitâbu'l-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Kuşeyrî, Muslim b. el-Haccâc 1404/1983. *el-Künâ ve'l-Esmâ*. Medine: el-Câmiatu'l-İslâmiyye.
- Mizzî, Cemâluddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf 1413/1992. *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- Paçacı, Mehmet. 1998. "Hadis'te Apokaliptisizm veya Fiten Edebiyatı", *İslâmiyât*, cilt: 1, sayı: 1: 35-53.
- Sandıkçı, Kemal. 1991. *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs*. Ankara: D.İ.B.Y.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. 1403/1982. *Tabakâtu'l-Huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr 1414/1993. *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sunen*. 1992. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. 1406/1986. *Tezkiratu'l-Huffâz*. y.y.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. 1410/1990. *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. 1995. *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Kâşif*. 1413/1992. Cidde: Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. 1408/1987. *el-Muktenâ fî Serdi'l-Künâ*. Medine: el-Câmiati'l-İslâmiyye.

HZ. MUHAMMED'İN ŞEHİT ÇOCUKLARINA YARDIM VE YAKLAŞIMI

Yusuf KABAĞCI

Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ABD,
Assist. Prof., Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic
History

ORCID: 0000-0002-4553-1417

Bu çalışmada değişik örnekler üzerinden Hz. Muhammed'in şehit çocuklarına yaklaşımı ve yardımları aktarılacaktır. Savaşlar değişik sebeplerle insanlık tarihi boyunca maalesef olagelmışlerdir. Hz. Muhammed de son peygamber olarak görevini yerine getirirken muhataplarından zaman zaman çok sert ve şiddetli tepkiler görmüştür. Neticede meşru savunma hakkı, İslam dinini, insan hak ve hürriyetlerini güvence altına alma, İslam beldelerini düşman saldırılarından koruma gibi değişik sebeplerle mecburen savaşmak zorunda kalmıştır. Genelde savunma savaşını ve her iki taraftan en az insan zayıyatını hedeflemesine rağmen peygamberliği döneminde katıldığı muhtelif savaşlarda yüz elli civarında Müslüman asker şehit olmuştur. Savaşların en kötü taraflarından birisi de verilen şehitlerle beraber onların geride bıraktıkları yetim veya öksüz şehit çocuklarıdır. Bu çocuklar günümüzde kurumsal mahiyette devletin güvencesi altında olsalar da geçmişte her zaman böyle olmamıştır. Bir peygamber olarak toplumun tüm kesimlerini kucaklayan Hz. Muhammed dinlerini yaşamak ve yaşatmak uğruna şehit olan dava arkadaşlarının geride bıraktıkları çocuklarını ihmal etmemiştir. Kadınlara ve özellikle de kız çocuklarına pek fazla değer verilmeyen cahiliye toplumunda her iki kesime hak ettikleri temel haklarını temin eden Hz. Peygamber şehit çocuklarına ise özel bir ilgi ve alaka göstermiştir. Bu alaka onların sadece maddi gereksinimlerinin karşılanmasıyla da sınırlı kalmamıştır. Onları kendi çocukları ve torunları gibi sevmiş, şefkat göstermiş, bazılarını bizzat himayesine almış, evlerine giderek ziyaretlerde bulunmuş, iş kurmak isteyenlere destek olmuş, evlenme çağına gelenleri evlendirmiş ve yüklü miktarlar da bağışlarda bulunmuştur. Ayrıca şehit çocukları hakkında sonraki nesiller için çok önemli tavsiyelerde bulunarak her konuda olduğu gibi bu konuda da tüm Müslümanlara ideal bir örneklik ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Hz. Muhammed, Şehit, Şehit Çocukları.

HZ. MUHAMMAD'S AID AND APPROACH TO THE CHILDREN OF MARTYRS

In this study, Hz. Muhammad's approach to helping the children of martyrs will be disclosed. Unfortunately, wars have happened throughout human history for various reasons. While fulfilling his duty as the last prophet, Muhammad received harsh and violent reactions from his interlocutors from time to time. As a result, he had to fight for various reasons such as the right to self-defense, the religion of Islam, securing human rights and freedoms, and protecting Islamic lands from enemy attacks. Although he generally aimed for the defensive war and the least human casualties from both sides, around one hundred and fifty Muslim soldiers were martyred in the various wars he participated in during his prophethood. One of the worst aspects of wars is the orphans or orphaned children of martyrs left behind along with the martyred martyrs. At the present time although these children are under the guarantee of the

state in an institutional nature, this has not always been the case in the past. Embracing all segments of society as a prophet, Hz. Muhammad did not neglect the children left behind by his colleagues who were martyred for the sake of living and spreading their religion. In the society of ignorance, where women and especially girls are not valued much, The Prophet showed special interest for the children of martyrs. This interest was not limited to meeting their financial needs. He loved them like his own children and grandchildren, showed affection, took some of them under his protection, made visits to their homes, supported those who wanted to start a business, got married people who were of marriageable age and made significant donations. In addition, by giving very important advice for the next generations about the children of martyrs, he set an ideal example for all Muslims in this matter as well as in every other subject.

Keywords: Islamic History, Prophet Mohammed, Martyr, Children of Martyrs.

GİRİŞ

Mahiyeti ve sebepleri değişse de insanlık tarihi boyunca savaşlar maalesef olagelmışlerdir. Hz. Muhammed de son peygamber olarak her ne kadar bütün insanların Hz. Âdem'in çocukları olduğunu beyanla (Tirmizî, 1981: Menâkıb, 74) iyiliği yaymayı, kardeşliği ve evrensel barışı tesis etmeyi amaçlasa da görevini yerine getirirken zaman zaman muhataplarından çok sert ve şiddetli tepkiler görmüştür. Neticede meşru savunma hakkı, İslam dinini, insan hak ve hürriyetlerini güvence altına alma, İslam beldelerini düşman saldırılarından koruma ve anlaşmalara uymayanları ve ihanet edenleri cezalandırma (Sarıçam, 2018:175-177) gibi değişik sebeplerle mecburen savaşmak zorunda kalmıştır. Genelde savunma savaşını ve her iki taraftan en az insan zayıyatını hedeflemiştir. Neticede düşmanlarını yok etmeyi değil de yaşatmayı ve kazanmayı hedeflediği mücadelesinde yirmi üç yıllık peygamberlik döneminin sonunda minimum kayıpla koskoca Arap Yarımadası'nın tamamına İslam'ı yaymayı başarmıştır. Bu dönemde gerçekleşen çatışmalar dünya harp tarihinde her iki taraftan en az insanın öldürüldüğü savaşlar arasındadır. Hamidullah'ın tespitlerine göre (Hamidullah, 2015: 13) Hz. Muhammed'in katıldığı bütün savaşlarda müşriklerden öldürülenlerin sayısı (Benî Kurayza olayı hariç) 216, Müslümanların verdikleri şehitlerinin sayısı ise (Maûne ve Recî'de yolculuk halindeyken pusuya düşürülenler hariç)138'dir.

Diğer taraftan bir de bu şehitlerin geride bıraktıkları yetimler yani şehit çocukları gerçeği vardır. Bir peygamber olarak toplumun tüm kesimlerini kapsayan merhamet odaklı bir yönetim tarzı sergileyen ve kendisi de yetim büyüyen Hz. Muhammed işaret ve orta parmağını göstererek yetimlere sahip çıkanlarla cennette böylece yan yana olacağını (Buharî, 2001: Talak, 25; Edeb, 24) söylemiştir. Ayrıca en iyi Müslüman evinin içerisinde yetime iyi muamele edilen ev olduğunu (İbn Mace, 1952: Edeb, 6) ve (diğer iyilikler bir tarafa) bir yetimin başını okşayana ellerinin değdiği saç tanesi kadar sevap yazılacağını (Hanbel, 2001:36/474) beyan etmiştir.

Kadınlara ve özellikle de kız çocuklarına pek fazla değer verilmeyen cahiliye toplumunda kadın-erkek, hür-köle, zengin-fakir, yerli-yabancı ayrımı yapmaksızın her kesime hak ettikleri temel haklarını temin eden Hz. Peygamber, bir kısmı aynı zamanda yakın akrabalarının emaneti olan şehitlerin geride kalan yetim çocuklarına ise özel bir ilgi ve alaka göstermiştir. Bu alaka onların sadece maddi gereksinimlerinin karşılanmasıyla da sınırlı kalmamış, onları kendi çocukları ve torunları gibi sevmiş, şefkat göstermiş, bazılarını bizzat

himayesine almış, evlerine giderek ziyaretlerde bulunmuş, iş kurmak isteyenlere destek olmuş, evlenme çağına gelenleri evlendirmiş ve yüklü miktarlar da bağışlarda bulunmuştur. Ayrıca tüm yetimler ve şehit çocukları hakkında sonraki nesiller için çok önemli tavsiyelerde bulunarak her konuda olduğu gibi bu konuda da tüm Müslümanlara ideal bir örneklik ortaya koymuştur. Çalışmada Hz. Muhammed'in şehit çocuklarına olan ilgisi, sevgisi, muamele tarzı ve yardımları muhtelif örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

Burada bir hususu belirtmekte fayda vardır ki Hz. Peygamber'e vahyedilen Kur'an-ı Kerim'de de yetimlerle ilgili olarak; onlara iyi davranılması, mirastan pay verilmesi, reşit olana kadar mallarına göz kulak olunması, yardım edilmesi ve evlendirilmesi gibi konularda pek çok hüküm vardır. Ancak çalışmada Hz. Peygamber'in uygulamaları olduğundan ve Kur'an'daki hükümlerin aktarımı mevzuu uzatacağından burada zikretme ihtiyacı duyulmamıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın temel kaynakları klasik Siyer, Hadis ve İslam Tarihi eserleri olacaktır. Ayrıca Hz. Muhammed'in hayatı ve risaleti konusunda günümüzde yazılmış muhtelif kitap, makale ve ansiklopedi maddelerinden yararlanılmıştır. Bunlar arasında Hz. Muhammed'in şehit çocuklarına yaklaşımı konusunda doğrudan bir çalışma veya başlıklandırma olmamakla beraber Altun'un çalışması (Altun, 2010) konuya en yakın olan çalışmadır. Konu işlenirken sunum yapılan kongrenin özel bir konu başlığı olmaması dikkate alınarak girift başlıklar yerine Hz. Muhammed'in şehit verdiği savaşların kronolojik sıralaması takip edilmiştir. Bunlar arasında Müslüman cephesinde en çok şehit Uhud Savaşında¹ verildiği için örnekler de doğal olarak çoğunlukla buradan seçilmiştir. Önce kısaca şehidin hikâyesi verilecek bilahare Hz. Peygamber'in şehit çocuğuyla münasebetine değinilecektir.

1. İlk Şehit Çocuğu Ammâr b. Yâsir

Hz. Muhammed'in peygamberlik süreci on üç yıl Mekke (610-622) ve on yıl Medine'de (622-632) olmak üzere toplam yirmi üç yıldır. Mekke döneminde herhangi bir savaş olmamış ancak müşrikler köleliğin yaygın olduğu o günkü toplumda özellikle de Müslümanların sosyo-ekonomik açıdan zayıf olanlarına her türlü kötü muameleyi ve işkenceyi reva görmüşlerdir. Bu dönemde Müslümanlar sayı ve kuvvet bakımından müşriklere karşı koyabilecek durumda olmadıklarından Hz. Muhammed sıkıntı yaşayan taraftarlarına sabretmelerini tavsiye etmiş, ileride durumun değişeceği müjdesini vermiştir.

Müşriklerin en çok zulmettiği Müslümanlardan birisi de Yâsir ailesidir. Yâsir aslen Yemenli olup Mekke'ye sonradan yerleşmiş ve burada köle bir kadın olan Sümeyye ile evlenerek çocukları olmuştur. Çocuklarından biri İslam'dan önce diğeri ise İslam geldikten sonra ölmüş sadece Ammâr hayatta kalmıştır. Yasir ve karısı Sümeyye 615 yılında Mahzumoğullarından Ebu Cehil tarafından şehit edilerek İslam'ın ilk şehitleri olmuşlardır (İbn Hişam, 1955:1/320; İbn Sa'd, 2001: 10/251; Belâzürî, 1996: 1/158). Ammâr ailesi Mekke'ye sonradan geldiği için akrabaları ve mülkleri de yoktu. Bu sebeple ilk şehit çocuğu olan Ammâr

¹ 625 yılında gerçekleşen Uhud Savaşında aralarında Hz. Muhammed'in amcası Hz. Hamza'nın da bulunduğu yetmiş sahabe şehit olmuştur.

yetim, kimsesiz ve fakir bir delikanlı olarak yapayalnız kaldı. Dahası anne babasını işkenceyle şehit edenler Ammâr'a da işkence ettiler. Öyle ki bir defasında onu su kuyusuna bastırıp Allah'ı inkâr edip putlarını övmeyse işkenceye devam edeceklerini söylediler. Ammâr ölümden kurtulmak için putları metheden bir şeyler söylemek zorunda kaldı. Sonrasında Hz. Peygamber'in yanına gelerek durumu anlattı. Hz. Peygamber Ammâr'ı sakinleştirdi, gözyaşlarını elleriyle sildi ve başından geçenleri anlatmasını istedi. Söylediklerini kalben inanarak yapmadığı için bir vebali olmadığını bildirdi. (İbn Sa'd, 2001, 3/230; Belazürî, 1996:1/160).

Ammâr hayatının kalan kısmında Hz. Peygamber'in en yakınındaki kimselerden biri olmuş, O'nunla bütün gazvelere katılmıştır. Hicretten sonra Hz. Peygamber ona Medine'de bir ev yeri tahsis etmiştir. (İbn Sa'd, 2001, 3/232; Belazürî, 1996:1/163)

2. Bedir Savaşı Şehitlerinin Yakınları

Bedir Savaşı hicretin ikinci yılında miladi 624'te Bedir kuyuları civarında Müslümanlarla Mekke müşrikleri arasında gerçekleşmiş ve Müslümanlar bu savaşta on dört şehit vermişlerdir. Bir meydan savaşına göre az sayılabilecek sayıdaki bu şehitlerin bir kısmı genç yaşta olduklarından arkalarında yetim çocuklar yerine şehit ebeveynleri bırakmışlardır. Kaynaklarda evlat üzüntüsü yaşayan bu aileler ve Hz. Peygamber'in onları teselli etmesiyle ilgili birçok rivayet vardır (bk. Altun, 2010: 231-232). Bunun yanında Hz. Muhammed'in Bedir savaşında şehit olanların çocuklarıyla münasebetiyle ilgili şöyle bir bilgi mevcuttur; Hz. Peygamber'e humus² esirleri getirilmişti. Amcası Zübeyr'in kızları Ümmü Hakem ve Zubâa bu haberi duyunca Hz. Peygamber'in kızı Fatma'yı da alıp O'nun yanına geldiler (Fatma'nın yalnız geldiği de rivayet edilir) ve işlerinin yoğunluğundan şikâyetle bu kamu esirlerinden kendilerine hizmetçi tahsis etmesini istediler. Hz. Peygamber onlara "Bedir yetimleri sizi geçti" diyerek bu esirleri Bedir şehitlerinin hizmetine verdiğini ifadeyle bu yetimleri öz kızına ve amca kızlarına tercih ettiğini göstermiş oldu.(Ebu Dâvud, 2009: Harac 20, 4/604).

3. Uhud Şehitlerinin Yetimleri

Bedir Savaşından bir yıl kadar sonra Mekke müşriklerinin Bedir yenilgisinin öcünü almak üzere Medine'ye saldırmaları sebebiyle gerçekleşen Uhud Savaşında aralarında Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza'nın da bulunduğu yetmiş sahabî şehit olmuştur. Bu savaş Müslümanların en çok şehit verildiği savaştır ve şehit sayısı yaklaşık olarak Hz. Peygamber'in bütün savaşlarındaki şehitlerinin yarısı kadardır. Dolayısıyla en çok şehit yetimi de bu savaş neticesinde ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed'in bu şehit çocuklarına yardım ve yaklaşımıyla alakalı pek çok rivayet bulunmaktadır.

3.1. Hz. Hamza'nın Yetimi Ümâme'yi Himaye Edip Evlendirmesi

Hz. Hamza daha önce Bedir Savaşında öldürdüklerinin yakınları tarafından ödül vaat edilen Vahşî tarafından Uhud Savaşında sinsice şehit edilmişti. Arkasında farklı hanımlarından üç oğlu ve bir kızı kalmıştı. Kızı Ümâme ve annesi Esmâ Mekke'de yaşamaktaydı. Hz. Peygamber umretü'l-kaza için Mekke'ye geldiğinde Ümâme'yi yanına alıp Medine'ye getirdi.

² Ganimet veya savaş esirlerinden kamu adına devlet bütçesine ayrılan beşte birlik pay.

Medine’de; Hz. Ali amcasının kızı olduğu için, Zeyd b. Hârise Hz. Hamza’yla muâhât³ kardeşi olduğu için ve Ca’fer b. Ebû Talip ise hem amcasının kızı hem de baldızının kızı olduğu için Ümâme’yi yanlarına alıp himaye etmek istemişlerdi. Hz. Peygamber Ümâme’nin teyzesiyle kalmasını uygun gördü ve onu Câfer’in himayesine verdi. (Şahyar, 2012: 302). Daha sonra Ümâme’yi bir başka Uhud Şehidi olan Ebû Seleme’nin oğlu Seleme b. Ebû Seleme ile bizzat kendisi evlendirmiştir. (Kabakçı, 2022: 572)

3.2. Ebû Seleme Ailesini Himayesi

Ebû Seleme ve hanımı Ümmü Seleme ilk Müslümanlardan olup ailelerinden gördükleri baskılardan dolayı önce Habeşistan’a sonrasında da Medineye hicret etmişlerdi. Bu aile meşhur hicretten daha önce Medine’ye hicret eden ilk Mekkeli ailedir. Ancak Ebû Seleme Uhud Savaşında yaralanmış ve bir müddet sonra yarası nüksederek hicrî dördüncü yılın Cemâziyelevvel ayında şehit olmuştu. Arkasında dul bir kadın ve Seleme, Ömer, Dürre, Zeyneb ve Ümmü Gülsüm adlarında küçük yaşlarda beş yetim kalmıştı. Ebu Seleme yaralı olduğu sıralarda birbirlerine çok bağlı oldukları hanımı Ümmü Seleme’ye kendisi ölürse kimseyle evlenmemesini vasiyet etmiş ancak (böyle bir durumda ailesinin mağdur olacağını düşünmüş olmalıdır ki) sonra bu vasiyetinden vazgeçip kendisinden daha hayırlı bir adamla evlenmesini tavsiye etmişti. Kocasının vefatıyla dul kalan çok akıllı ve hanımefendi bir kişiliğe sahip olan Ümmü Seleme’ye bazı kimseler evlilik teklif etmiş ama kabul etmemişti. O günün şartlarında kocasından bir servet kalmaksızın veya arkasında güçlü bir aile desteği olmaksızın (Seleme ailesi bu imkânlarla sahip değillerdi) bir kadının beş yetimi geçindirebilmesi neredeyse imkânsızdı. Hz. Peygamber bu sebeple kimsenin evlilik teklifini kabul etmeyen Ümmü Seleme’yi kendi nikâhına alarak şehit çocuklarının mağduriyetini gidermek istedi. Ümmü Seleme yaşının ilerlediğini ve yetimlerinin Hz. Peygamber’e zahmet verebileceklerini ifade ederek evlenmek istemeyince Hz. Peygamber: “*Yetimlere bakmak Allah ve Resûlüne aittir*” (İbn Sa’d, 2001: 8/90) diyerek çocukları konusunda güvence verdi. Böylece beş şehit yetimini bizzat himayesine almış oldu. Bilahare bu çocukların en büyüğü Seleme’yi yukarıda geçtiği üzere şehit amcası Hz. Hamza’nın kızı Ümâme’yle evlendirmiştir. Hz. Peygamber’in bu çocuklardan Ömer’e “*Oğlum, besmele çek, sağ elinle ye ve hep önünden ye!*” diyerek yemek ve sofrada adâbını öğrettiği rivayet çok meşhurdur. (Buhârî, 2001: Et’ime”, 2) Yine bu yetimlerinden küçük yaşlardaki Zeyneb’e yoğun sevgi ve şefkati sebebiyle bazen “Zünab” (sevimli Zeynepçik) şeklinde hitap ettiği aktarılmaktadır. (İbn Sa’d, 2001: 8/90) Bu sevgi ifadesi Hz. Peygamber’in yetimlere kendi öz torunlarıymış gibi ne kadar candan davrandığını göstermektedir.

3.3. Beşir b. Akrebe’ye Babacan Tavrı

Asıl adı Bahir olan bu çocuğu babası hayattayken Hz. Peygamber’in yanına getirmişti. Hz. Peygamber çocuğu sevip okşamış ve adını da Beşir olarak değiştirmişti. Beşir’in babası Uhud savaşında şehit olmuştu. Bir gün Hz. Peygamber Beşir’i bir kenarda ağlarken görünce yanına gidip “*Ağlama! Ben, baban, Aişe de annen olsa razı olmaz mısın*” (Buhârî, 1941: 2/78; İbn Hacer, 1995: 1/434) diyerek teselli etmiş ve böylece onu da engin himayesine almıştı.

³ Hz. Peygamber’in Mekke’de ve hicretten sonra Medine’de bazı Müslümanları bazılarıyla kardeş ilan etmesi.

3.4. Enes b. Fedâle'nin Oğluna Hurmalık Bağışlaması

Enes b. Fedâle Hicretten sonra daha iki haftalık olan oğlunu Hz. Peygamber'in yanına getirip dua istemiş Hz. Peygamber de çocuğa kendi ismini (Muhammed) koymuştu. Enes Uhud savaşı öncesi Hz. Peygamber'in talimatıyla düşman hakkında bilgi toplayıp O'na bildirmiş ancak savaş esnasında da şehit düşmüştü. Bu sıralarda üç yaşında olan Muhammed yetim kalmıştı. Hz. Peygamber çocuk henüz kendisi sahip çıkamayacağı için, akrabaları vs tarafından satılmamak veya başkasına verilmemek üzere Muhammed'e bir hurmalık bağışlamıştır. (İbnü'l-Esir, 1994: 1/292; Ateş:1995, 234)

3.5. Câbir b. Abdullah'a Yardımda Bulunması

Abdullah b. Amr, Uhud Savaşında şehit olunca geride sekiz çocuğu yetim kalmıştı. Bunların en büyükleri on sekiz yaşındaki oğlu Câbir'di. Diğerleri ise küçük yaşlardaki yedi kız çocuğuydu. Böylece yetim kız kardeşlerinin sorumluluğu Cabir'in omuzlarına yüklenmişti. Dahası babasının Yahudî tüccarlara yüklü miktarda borcu vardı. O senenin hurma mahsulleri borçlarını karşılamayacağı için Hz. Peygamber'den yardım istedi. Hz. Peygamber, tüccarlarla görüşüp borcun bir kısmını tehir ettirmek istediye de kabul etmediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber hurma bahçesine gidip hurmaları ayrı öbekler halinde toplattı. Sonra en büyük öbeğin başına geçip dua ettikten sonra ölçeği alıp herkese alacakları kadar hurma verdi. Hz. Peygamber'in mucizesi olarak hurmalar bütün borçları ödemeye yetmişti (Buharî, 1981: Meğazî, 18, İstikrâz, 8-9). Yine bir sefer dönüşü Câbir'in maddi sıkıntı içinde olduğunu öğrenen Hz. Peygamber, Câbir'in hasta devesine talip oldu. Câbir deveyi hediye etmek istediye de Hz. Peygamber kabul etmedi ve şakayla karışık uzun bir pazarlıktan sonra deveyi Medine'ye varınca teslim almak üzere anlaştılar. Bu sohbet sırasında Câbir'in daha yeni evlendiğini ve kız kardeşlerini mağdur etmeyecek bir kadını tercih ettiğini öğrenen Hz. Peygamber bir deve kestirerek Câbir için düğün yemeği hazırlattı. Medine'ye vardıklarında deveyle işi biten Câbir onu Hz. Peygamber'e götürdü. Hz. Peygamber devenin ücretini ödedi ve deveyi tekrar Câbir'e hediye etti. Çok sevinen Câbir bu sevinci karşılaştığı kimselerle de paylaşmıştır. (Hamidullah, 1991: 1/512; Kandemir, 1992: 531-532; Altun, 2010: 234.)

3.6. Dul ve Yetimlere Mirastan Pay Verilmesi

Cahiliye toplumunda mirastan sadece yetişkin erkeklere pay verilir, kadın ve çocuklar mahrum bırakılırdı. Uhud Savaşında şehit düşenlerden biri de Evs b. Sâbit idi (İbn Hişâm, 1955: 2/124; İbn Sa'd, 2001, 3/467). Evs'in arkasından hanımı Ümmü Kehha dul, üç kızı da yetim kalmıştı. Evs'in amcaoğulları o günkü carî hukuka göre şehidin mirasının tamamını sahiplenmişlerdi. Üç kızıyla ortada kalan Ümmü Kehha Hz. Peygamber'e gelerek durumunu ve mağduriyetini arz etti. Henüz bu konuda vahyolunmuş bir hüküm yoktu. Hz. Peygamber şehit ailesi için dua etmiş fakat bir taraftan da bir çözüm arayışına girmişti. Tam da bu sıralarda kadınlara da mirastan pay verilmesini emreden Nisâ Süresinin yedinci ayeti nazil oldu (Altun, 2010: 233). Zor durumdaki şehit ailesinin, Hz. Peygamber'e gelerek halini arz etmesi, Hz. Peygamber'in bu durumdan rahatsız ve mahzun olması Allah'ın rahmetini celbetmiş ve zahmet tüm dul kadınlar ve yetimler için kalıcı bir rahmete dönüşmüştür.

4. Hz. Muhammed'in Mûte Savaşı Şehitlerine Muamelesi

Mûte Savaşı 629 yılında Müslümanlarla Suriyeli Hıristiyan Araplar ve Doğu Roma ordusu arasında Filistin bölgesindeki Mute’de gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber’in elçisini şehit eden Gassan emirlerinden Şurahbil’i cezalandırmak için sefere çıkan Müslümanlar beklenmedik bir şekilde kendilerinden çok büyük bir Roma ordusuyla karşılaşınca ne yapacaklarını istişare ederek Abdullah b. Revahâ’nın da motive etmesiyle savaşıma karar vermişlerdi. Neticede savaş ortada geçmiş, İslam ordusu on beş şehit vererek geri çekilmek zorunda kalmıştı. Aslında zamanın en büyük ve güçlü ordularından biri karşısına hazırlıksız çıkmalarına rağmen çok az sayılabilecek kayıp vermişlerdi. Ancak şehitler arasında sahabînin çok önemli kişileri bulunmaktaydı. Bunlardan biri Hz. Peygamber’in uzun yıllardır yanından ayrılmayan azatlı kölesi ve evlat muamelesi yaptığı Zeyd b. Harise, bir diğeri ise Hz. Peygamber’in amcasının oğlu ve yine ilk Müslümanlardan olup yaklaşık on iki yıl kadar Habeşistan’da muhacir kalan Ca’fer b. Ebu Talip’tir. Geride her ikisinin de yetimleri kalmıştır.

4.1. Zeyd’in Ailesine Taziye Ziyareti ve Üsâme’yi Komutan Yapması

Hz. Peygamber Mute şehitlerine çok üzülmüş, onlar için dua etmiş ve ağlamış ancak feryat etmeyi yasaklamış ve akrabalarının ve komşularının şehitlerin evlerine üç gün yemek götürmelerini ve diğer işlerine de yardım etmelerini tavsiye etmiştir. (Algül, 2020: 386) Kendisi de Zeyd’in evine taziye gitmiştir. Bu ziyaret esnasında Zeyd’in küçük kızı Hz. Peygamber’i görünce ağlayarak yüzüne bakınca Hz. Peygamber de dayanamayarak gözyaşlarıyla ağlamıştır. Orada bulunan Ensar’ın büyüklerinden Sa’d b. Ubâde: “*Bu durum nedir yâ Rasûlallah?*” deyince Hz. Peygamber: “*Bu, sevgilinin sevdiğine gönülden özlemidir*” şeklinde cevap vermiştir (İbn Sa’d, 2001: 3/44).

Hz. Peygamber Zeyd’in oğlu Üsâme’yi Mekke fethinde ve başka birçok seferde devesinin terkisine almıştır ki bu da Vehbe Zuhaylî tarafından Resûlullah’ın ona duyduğu sevginin bir göstergesi şeklinde yorumlanmıştır (Zühaylî, 1990:34). Hz. Peygamber Mûte Savaşından üç yıl sonra Suriye bölgesine göndermek üzere bir ordu hazırlattı. Orduda Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer gibi büyük sahabîler olmasına rağmen komutanlığa babası Zeyd Mûte’de şehit olduğunda on beş yaşında olan oğlu Üsâme’yi getirerek onu taltif etti. Hatta tecrübeli sahabîler dururken böyle genç ve toy birisini komutan yapmasını eleştirenler olunca “*Onun babası kumandanlığa nasıl lâyıksa oğlu da lâyıktır*” diyerek eleştirileri susturdu (İbn Sa’d, 2001: 4/34-37). Bu ordu Hz. Peygamber’in hastalığı ağırlaştığı için beklemiş, Hz. Peygamber vefat edince Üsâme Hz. Peygamber’in teçhiz ve tekfinine yardım etmiştir. Hz. Ebu Bekir halife olunca ilk iş olarak bu orduyu seferine göndermiştir (Arı, 2012: 42/362). Bu atama Hz. Peygamber’in şehit çocuklarına ne kadar güvendiğini ve sorumlu bireyler olarak yetişmelerini amaçladığını göstermesi bakımından çok önemli bir örnektir.

4.2. Ca’fer b. Ebu Tâlib’in Çocuklarına Yakın İlgisi

Ca’fer b. Ebû Tâlib şehit olduğunda Hz. Peygamber Medine’deki evine giderek hanımı Esmâ’dan çocuklarını getirmesini istemişti. Ca’fer’in Abdullah, Avn ve Muhammed isminde üç oğlu yetim kalmıştır. Çocuklar getirildiğinde Hz. Peygamber gözyaşları içinde onları koklayıp kucaklamıştır. Esmâ, bunun sebebini sorunca Hz. Peygamber Ca’fer’in şehit olduğunu haber vermiş, Esmâ feryat etmeye başlayınca onu teselli ederek kötü sözler söylememesini ve dövünmemesini tavsiye etmiştir. Sonra da kızı Fatıma’ya giderek Ca’fer’in evine yemek götürmesini emretmiştir. Hz. Peygamber Ca’fer’in çocuklarını alıp evine götürmüş, ikramlarda

bulunmuş, sık sık ziyaretlerine gitmiş, onları devesine bindirip gezdirmiş, berbere tıraş ettirmiş ve hayata dair birtakım tavsiyelerde bulunmuştur. Üç gün sonraki ziyaretinde Esmâ'ya Ca'fer için artık üzülmemelerini Allah'ın Ca'fer'e savaşta kesilen kolları yerine iki kanat verdiğini ve cennette uçtuğu (Ca'fer-i tayyâr denmesi bu sebeptendir) müjdelemiş, kendisi ve yetimlerinin geçimleri ve ihtiyaçları için endişe etmemelerini zira artık kendi himayesinde olacaklarını ifade etmiştir. (Vakıdî, 1966: 2/766-768; İbn Sa'd, 2001: 4/34-37). Bir defasında Abdullah b. Ca'fer amcaoğullarıyla oynarken Hz. Peygamber devesiyle yanlarına gelmiş ve Abdullah'ı şehit çocuğu olduğu için devenin ön tarafına, amcası Abbas'ın oğlu Kusem'i ise arkasına bindirmiş ve önüne oturttuğu Abdullah'ın başını okşayarak "*Allahım! Sen Ca'fer'in evlatlarına sâhip çık!*" diye dua etmiştir (İbn Hacer, 1995: 4/36; Altun, 2010: 241). Abdullah'ın simasını ve ahlakını kendisine benzeten Hz. Peygamber başka bir zaman pazarda diğer çocuklarla satış yapan Abdullah'ın yanına uğrayarak: "*Allah'ım! Abdullah'ın ticaretini bereketlendir!*" diye dua etmiştir (İbn Hacer, 1995: 4/37).

SONUÇ

Bir kongre sunumunda Hz. Muhammed'in tüm şehit yakınlarına nasıl davrandığını aktarmak mümkün olmasa da yukarıdaki bilgilerden hareketle şu sonuçlara ulaşılabılır; Hz. Muhammed toplumun her kesimiyle ilgilenecek kimseyi ihmal etmemekle beraber şehit yakınlarına ve çocuklarına daha özel bir muamelede bulunmuştur. Öncelikle şehit ailelerini ziyaret ederek üzüntülerini paylaşmış, onlarla beraber gözyaşı dökerek taziyelerini bildirmiş, onları teselli etmiş ve kaybettikleri canlar için dua etmiştir. Üç gün boyunca evlerine yemek göndermiştir. Şehit çocuklarını kendi evlatları gibi bağrına basmış, sevgi ve şefkat göstererek gönül dünyalarını imar etmiştir. Onları sevmiş, okşamış, şakalaşmış, babalarının yokluğunu hissettirmemeye gayret göstermiş, dertlerini dinleyerek muhabbet etmiştir. Güzel ahlak sahibi olmaları için tavsiyelerde bulunmuştur. Birçoğunu bizzat himayesine almıştır.

Hz. Peygamber aynı zamanda bir devlet başkanı olarak onların her türlü maddî ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Mevcut şartlar altında herkese aynı imkânlar tahsis edilemese de bu bağlamda bazılarının borçlarına yardım etmiş, kimisinin düğününü yapmış, kimisi için düğün yemeği vermiştir. İş yapabilecek yaştakilere ticarî yardımlarda bulunmuş, çok küçük yaşta olanların istikbalini düşünerek hurma bahçesi bağışlamıştır. Devlet imkânlarını öncelikle şehit yakınları ve çocuklarına tahsis etmiştir.

Şehit çocuklarına babalarını geri getirmek mümkün olmasa da yapacaklarımızla onların gönüllerine girip acılarını hafifletebilir ve birtakım güvenceler verebiliriz. Geçmişte muhtelif savaşlar, günümüzde de terör olayları sebebiyle çok şehit veren bir millet olarak en mühim görevlerimizden birisi şehitlerin geride bıraktıklarına sahip çıkarak maddî-manevî her türlü ihtiyaçlarını temin etmektir. Hz. Peygamber yukarıda zikredilen çeşitli uygulamalarıyla her konuda olduğu gibi şehit yakınları hususunda da bize örnek olmuş, ışık tutmuştur. Bu sadece vicdanî bir mesele olmayıp dinî olduğu kadar aynı zamanda millî bir görevdir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, (2001), *Müsnedü'l-İmâm Ahmed Bin Hanbel*, 1-50, thk. Şuayb el-Arnâvûd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Algül, H., (2020), Mûte Savaşı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*, Ankara: TDV Yayınları, 31/286.
- Altun, İ., (2010), Hz. Peygamber'in Şehit Aileleriyle Münasebetleri, *Ekev Akademi Dergisi* 44 (Yaz), 227-246.
- Arı, M. S., (2012), Üsâme b. Zeyd, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42/361-363, İstanbul: TDV Yayınları.
- Ateş, A. O., (1995), Enes b. Fedâle, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 11/234. İstanbul: TDV Yayınları.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, (1996), *Ensâbü'l-eşraf*, thk. Süheyl Zükkâr ve Riyâd ez-Ziriklî, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, (2001), *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Nâsır (yy.: Dâru Davkî'n-Necât.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, (2009), *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb Arnâvud, Muhammed Kâmil Karabelli, Dımeşk: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye.
- Hamidullah, M., (2015), *Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M., (1991), *İslam Peygamberi I-II*, İstanbul: İrfan Yayımcılık.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî, (1995), *el-İşâbe fi temyîzi's-şahâbe*, thk. Âdil Ahmed, Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik, (1955), *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-Ebyarî ve Abdulhafiz eş-Şelebî, Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Ğazvînî, (1952), *Sünen-i ibn-i Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Mısır.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, (2001), *Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü Hancî.
- İbnü'l-Esir, İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî, (1994), *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-şahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- Kabakçı, Y., (2022), Hz. Muhammed'in Üvey Çocukları, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 6 (2), 561-582.
- Kandemir, M. Y., (1992), Câbir b. Abdullah, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 6/530-532.
- Sarıçam, İ., (2018), *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: DİB Yayınları

- Şahyar, A. E., (2018), Hz. Peygamber Döneminde Yetim ve Kimsesiz Çocukların Himâye Edilmesi, Bedriye Yılmaz içinde *Koruyucu Aile Olmak*, (s. 49-65), Ankara TDV Yayınları.
- Şahyar, A. E., (2012), Ümâme bint Hamza, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/301-302. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, (1981), *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Medenî, (1989), *el-Megâzî*, thk. Marsden Cons, Beyrut: Dâru'l-Alemî.
- Zuhaylî, V., (1990), *Üsâme b. Zeyd*, Dimaşk.

YUNUS EMRE’NİN ŞİİRLERİNDE A’YÂN-I SÂBİTE DÜŞÜNCESİ

Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE

kadirozokose60@hotmail.com

Özet

Türkçeyi din dili ve irfanın tercümanı olarak kullanan Yunus Emre tasavvufun en temel konularını sehl-i mümteni üslubuyla ele almayı başarmış bir sūfidir. Muhyiddin İbnü’l-Arabî, Sadredd-in-i Konevî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi öncüllerinin ele aldıkları varlık meselelerini, marifet nazariyelerini ve metafizik konularını o da tahlil etmeye çalışmıştır. Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin Allah-âlem ilişkisini izah etmek amacıyla kullandığı a’yân-ı sâbite kavramı Yunus Emre’nin sıklıkla ele aldığı bir konudur. A’yân-ı sâbite kavramıyla Yunus Emre eşyanın ezeli ilimde bulunuşunu kastetmektedir. Mutlak Varlık gerçeğini temel alan Yunus Emre mutlak bir ademden bahsetmemektedir. Buna göre eşyanın yoktan değil ezeli hakikatlerinin vücuda gelmesinden var edildiğini düşünür. Eşyanın a’yân-ı sabitedeki ezeli hakikatlerini ise ilahi isimler olarak kabul eder. A’yân-ı sabite mertebesini bu çerçevede uluhiyet ve rububiyet mertebesi olarak değerlendirmektedir. Bu mertebede asıl olanın çokluk değil birlik, kesafet değil letafet olduğunu belirtir. İlahi isimlerin şehadet âleminde zuhurunu nefes-i Rahman anlayışıyla izah eder, varoluşu rahmet eseri olarak değerlendirir. Allah’ın isimlerinden herbirinin âlemde farklı eşyaların vücuda gelmesini sağlarken, onların bir bütün halinde sadece insanda tecelli ettiğini vurgular. Bu çerçevede Yunus Emre insanı gaye varlık olarak değerlendirir. Allah isminin bütün ilahi isimlerin hakikatini içerisinde barındıran bir isim-i cami olması gibi insan da bütün varlıkların hakikatini kendinde toplayan kevn-i cami bir varlıktır. İnsanın şehadet âlemine gelişini nüzul olarak değerlendiren Yunus Emre vuslata ermesini de urûc olarak değerlendirmektedir. Kişinin kendi insanlık hakikatini görebilmek ve keşfedebilmek için kendi a’yân-ı sabitesiyle temas kurmasını önemsemektedir. İnsanın dış dünyaya nazar kılması kadar iç dünyasını da keşfetmesi yerinde ve anlamlıdır. İnsanın özüne yolculuğu ve fitratını koruması ancak a’yân-ı sabitesindeki ilahi isimlerin hakikatlerine aşına olduğu zaman gerçekleşecektir. Bildirimizde Yunus Emre’nin a’yân-ı sâbite düşüncesini şu alt başlıklar altında ele alıp değerlendirmek istiyoruz:

1. Kesretteki vahdeti idrak
2. İnsanın ontolojik yapısı
3. İlahi isimler mertebesi

4. İlâhî isimler ile mümkünlerin hakikatleri arasındaki ilişki
5. Vatan-ı aslî anlayışı
6. Ulûhiyet makamı
7. Kader sırrı
8. Mürşid-i kâmilin himmetiyle a'yân-ı sâbiteyi idrak
9. A'yân-ı sâbitelerinden uzak kalanların durumu

Anahtar Kavramlar

Yunus Emre, Tasavvuf, A'yân-ı Sâbite, Varlık, Yaratılış, Hakikat

Abstract

AYAN AL SABITA THOUGHT IN YUNUS EMRE'S POEMS

Yunus Emre, who uses Turkish as the interpreter of religious language and wisdom, is a sufi who has managed to deal with the most basic issues of sufism with his sahl al mumtani style. He also tried to analyze the existence issues, ingenuity theories and metaphysical issues that her predecessors such as Muhyiddin Ibn Arabi, Sadruddin al Konavi and Mawlana Jalaladdin al Rumi dealt with. The concept of ayan al sabita, which Muhyiddin Ibn Arabi used to explain the relationship between Allah and the universe, is a subject that Yunus Emre frequently deals with. With the concept of ayan al sabita, Yunus Emre means the presence of things in eternal knowledge. Yunus Emre, who is based on the reality of Absolute Being, does not talk about an absolute absence. According to this, he thinks that things are not created out of nothing, but from the coming into being of their eternal truths. He accepts the eternal truths of things as divine names. In this context, he considers the level of A'yân-ı constante as the level of divinity and lordship. He states that the main thing at this level is unity, not multiplicity, and grace, not density. He explains the emergence of divine names in the realm of martyrdom with the understanding of divine breath, and evaluates existence as a work of mercy. He emphasizes that while each of the names of Allah enables different things to come into existence in the realm, they are manifested as a whole only in man. In this context, Yunus Emre considers human as a purposeful being. Just as the name Allah is a collector name that contains the truth of all divine names, man is a being who collects the truth of all beings within himself. Yunus Emre, who considers the coming of man to the realm of martyrdom as a descent, also considers his reunion as an ascension. It cares about the person's contact with his own ayan al sabita in order to see and discover the truth of humanity. It is appropriate and meaningful for a person to discover his inner world as well as to cast an evil eye on the outer world. Man's journey to his essence and his preservation of his nature will only take place when he is familiar with the truths of the divine names in his ayan al sabita. In our paper, we would like to consider and

evaluate Yunus Emre's idea of ayan al sabita under the following subheadings:

1. Realizing the unity in abundance
2. The ontological structure of man
3. The order of divine names
4. The relationship between divine names and the truths of possibilities
5. The real sense of homeland
6. The authority of divinity
7. The secret of fate
8. Realizing ayan al sabita with the help of the perfect murshid
9. Situation of those who stay away from ayan al sabita.

Keywords

Yunus Emre, Sufism, A'yan-ı Sâbite, Existence, Creation, Truth

Giriş

A'yân-ı sâbite; Allah'ın ezeli bilgisidir. A'yân-ı sâbite ifadesi Allah'ın kendisini bilmesini ifade etmektedir. Bu yönüyle bilgi, bir niteliktir. Böylesi bir nitelik O'nun ne aynı ne de gayrıdır. Diğer yandan Allah, kendisi hakkındaki bilgiyle aynı zamanda her şeyi de bilmiştir. Bu anlamda Hak Teâlâ kendini bilirken âlem diye isimlendirdiğimiz kendi dışındaki her şeyi de bilmiş olmaktadır. Dolayısıyla a'yân-ı sâbite eşyanın ilâhî bilgide bulunuşunu işaret etmektedir.¹ A'yân-ı sâbite ezeli, kadim ve zaman üstü olan Mutlak Varlık ile zaman içinde olanın ilişkisini izah etmektedir. A'yân-ı sâbite meselesi, ilahi sıfatlar sorununu, yaratılışı, kadim ile hâdis ilişkisini, vahyin özelliği sorununu gündeme getirmektedir. A'yân-ı sâbite meselesinin ortaya çıkardığı alt konuları; Hakk'ın âlemle irtibatı, Allah'ın her yerde bulunması, Allah'ın eşya ile beraberliği, Allah'ın onları her an var etmesi ve yok etmesi (tecdîd-i halk ve teceddüd-i emsâl), âlemdeki bütün fiillerin kaynağının Allah olması, yaratılışın sevgiden kaynaklanması, vatan-ı aslî olarak sıralayabiliriz.²

1. Kesretteki Vahdeti İdrak

Eşyanın varlığını Hakk'ın birliğine bir işaret olarak gören Yunus Emre (ö. 720/1320) eşyanın sureti kadar bir hakikatinin bulunduğunu dile getirmektedir. Âlemde zuhur eden kesretin ezeli ilimde vahdete büründüğünü belirtmektedir. Eşyanın varlığını Hakk'ın birliğine bir işaret olarak gören Yunus Emre (ö. 720/1320) eşyanın sureti kadar bir hakikatinin

¹ Ekrem Demirli, "Tasavvufun 'Tutarlılık' Arayışında Bir Yorum Çerçevesi Olarak Vahdet-i Vücûd: Yunus Emre'de Vahdet-i Vücûd Anlayışının Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21, 2009, s. 37.

² Demirli, Yunus Emre'de Vahdet-i Vücûd Anlayışının Yansıması", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21, s. 32-33.

bulunduğunu dile getirmektedir. Âlemde zuhur eden kesretin ezeli ilimde vahdete büründüğünü belirtmektedir. A'yân-ı sâbitede yaşanan birlik hali üzerinde duran Yunus Emre, yaşanan fenâ ve bakâ süreci ile tevhidin hakikatini yakalamayı “kul huvallah sıfatlı bir bî nişân olmak” söylemiyle ifade eder. Yaşadığı aslî birliğin kuvve halinden fiil düzeyine gelmesinden bahseder.³

Bu cihâna gelmedin ma'sûkıla bir idüm
Kul huva'llâh sıfatlu bir bî-nişân nûr idüm

Ol dem ki dirligidi Hakk'ıla birligidi
Ol pâyânsuz devirde ne Mûsî ne Tûr idüm

Bile idüm Hazret'de ol bî-kıyâs kudretde
Ne şerîküm varıdı ne kimseyle yâr idüm

Yir gök yaradılmadın Kâlû Belâ dinmedin
Levh kalem çalınmadın Mi'râc'a kâdir idüm

Niçe kez geldüm gitdüm delim sûret yaratdum
Bu şimdiki devrede Yûnus'a aldar idüm.⁴

dizelerinde Yunus Emre, bizlerin a'yân-ı sâbite gerçeğini idrake davet etmektedir. Gizli bir hazineyken bilinmek isteyen Hak Teâlâ, birliğine işarette bulunmak üzere âlemleri var eylemiştir. Varlığın birliği felsefesini esas alan Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) “Birden ancak bir çıkar” anlayışını Yunus Emre şiirinde “Kul huva'llâh sıfatlu bir bî-nişân nûr idüm” ibaresiyle açıklığa kavuşturmuştur. Eşyanın var oluşunu ilahi isimlerin tecellisi ile izah etmektedir. Vahdaniyet sıfatına dikkat çekip İhlas suresindeki birlik sırrına ermeye davet etmektedir. Maddenin manadan yoksun olamayacağını ve ezeli hikmeti görmeden eşyanın künhüne vakıf olunamayacağını belirtmektedir. Yunus Emre'ye göre gördüğümüz her nesne bize Rabbimizin bir ismini yansıtmaktadır. Kesrette boğulmadan işaret ettiği vahdet ikliminde yaşamaya bizleri davet etmektedir. Sureti bakımından âlemin hadis olduğuna, faniliğine, birleşik ve mürekepliğine şahit olduğumuz âlemin hakikati bakımından ilahi isimlere mazhar

³ Ekrem Demirli, “Yunus Emre'de İnsanın Kadimliği Sorunu: ‘Ezeli Vatanda İdik’”, *Doğumunun 770. Yıldönümünde Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu 26-27 Kasım 2021 Bildirileri*, ed. Hacı Bayram Başer, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 105.

⁴ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhiyât Yûnus'un Gül Bahçesinden II*, haz. Mustafa Tatçı, TOBB, Ankara 2013, c. 2, s. 300.

olduğunu görmekteyiz. Âlemin varlığı kendiliğinden değil, Hakk'ın varlığından kaynaklanmaktadır. “Kul huva'llâh sıfatlu bir bî-nişân nûr idüm” sırrında Hakk'ın varlığı mutlak, eşyanın varlığı ise izafidir. Hakk'ın varlık ve birliğini idrak edenler kendilerinde asla bir paye görmez, nişansız olup nur kesildiklerini, her şeyden soyutlanıp mahviyet bilincine erdiklerini söylemektedir.⁵

2. İnsanın Ontolojik Yapısı

“Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelir”⁶ diyen Yunus Emre, bizleri kesretteki vahdeti idrak etmeye davet etmektedir. Âlemde gördüğümüz çoğalma ve farklılaşmalar asli değil arızı, kalıcı değil geçicidir. Bize yakışan kesrette boğulmak değil asıldaki birliği idraktır. Yunus Emre'nin düşünce dünyasında çokluk birliğin zıddı değildir. Kesret âlemi baştan sona vahdetin açılımıdır. Kesret âlemi vücuda gelmeden, nesnel dünyanın bileşenleri ortaya çıkmadan ve insan olarak ten kılıfına bürünmeden önce Yunus Emre kendisinin dost ile sohbet ve halvette olduğunu belirtmekte ve şöyle seslenmektedir:

Evvel kadîmden geldüm yir gök yaradılmazdan

'Arş kürsî levh ü kalem hîç dahı anılmazdan

Dostıla sohbetdeydüm içerü halvetdeydüm

Âdem niçe nesnedür hîç dahı anılmazdan.⁷

Bu dizeleriyle insanın ontolojik yapısına işarette bulunan Yunus Emre, insanın mânâ bakımından ilk, suret cihetinden son varlık olduğuna dikkat çekmektedir. Zuhurunun ilk oluşundan dolayı insanın gaye varlık oluşuna dikkat çeker. İnsanın gaye varlık olması onu âlemin varlığına önceliklecektir. Önce gelenin sonra geleni içermesinden dolayı insan-ı kâmil zübde-i âlem olarak kabul edilmekte ve âlemden daha fazla bilgi imkânına sahip bulunmaktadır.⁸ Âlemleri önceleyen insanın a'yân-ı sâbitesi ile ilahi sıfatlar arasındaki ilişkiyi hatırlatan Yunus Emre ilahi isimlerle a'yân-ı sâbite gerçeğine, eşyada saklı bulunan a'yân-ı sâbiteye şu şekilde dikkat çekmektedir:

Beni sorman bana bende degülem

Sûretüm boş gezer tondan içerü

⁵ Ekrem Demirli, *Şair Sûfiler Mevlana, Yunus ve Niyazi-i Mısrî Üzerine İncelemeler*, Sufi Kitap, İstanbul 2015, s. 113-114.

⁶ Yunus Emre, *Yûnus Divanı*, haz. Turan Karataş, Hece Yayınları, Ankara 2019, s. 335.

⁷ Yunus Emre, *Yûnus'un Gül Bahçesinden II*, c. 2, s. 312.

⁸ Ekrem Demirli, “Yunus Emre'nin Şiirlerinde Vahdet-i Vücut Anlayışı”, *Ulusal Yunus Emre Sempozyumu 22-23 Mayıs 2009 Karaman Yunus Emre'yi Anlamaya Doğru Bildiriler Kitabı*, Karaman 2010, s. 327.

Beni benden alana irmez elüm
Kadem kim basa sultândan içerü

Tecelliden nasîb irdi kimine
Kiminün maksûdı bundan içerü

Kime dokundısa ol dost nazarı
Anun şu'lesi var günden içerü.⁹

Yunus Emre kendini suretten ibaret görmemektedir. Beden kisvesi içerisinde saklı bulunan insanlık gerçeğini aramaktadır. “Bir ben vardır bende benden içerü” ifadesiyle Yunus Emre insanlık gerçeğini aramakta, ezelden beri gerçekleşen oluş seyrine dikkat çekmektedir.¹⁰

3. İlahi İsimler Mertebesi

Yunus Emre “Kul huva'llâh sıfatlı bir bî-nişân nûr idüm” isimli şiirinde bu cihana gelmeden önce bir sır olduğunu belirtmektedir. Nişandan yoksun bir nur iken birlik ve dirlik halinde olduğunu söylemektedir. İlahi isimlerin mufassal ve ayrı ayrı melekeleri ile tecelli ettiği a'yân-ı sâbite mertebesinde hangi halde bulunduğu dikkat çekmektedir. Tûr dağında ve Musa (a.s.)’da tecelli eden isimlere kendisinin de mazhar olduğunu belirtmektedir. A'yân-ı sâbite mertebesinde mazharı olunan ilahi ismin kıyaslanamaz, sınırlanamaz ve tarif edilemez bir enginlikte olduğunu söylemektedir. Yer ve gök yaratılmadan, “kalübelâ” hazreti olan ruhlar mertebesinde vücuda gelmeden önce ilm-i ledün mertebesi ve kader sırrı içerisinde var olduğunu beyan etmektedir. Kavs-i nüzûlî sonucu nesnel dünyada ete kemiğe bürünüp Yunus diye görüldüğünü söyleyen Yunus Emre yaşadığı böylesi bir rûhânî miraç deneyimiyle varoluş gerçeğini izaha çalışmaktadır. Suretler âlemine, beden ve ten dünyasına gelmeden önceli ezeli yolculuğundan, zaman ve mekân olmadan gerçekleşen manevi serüvenine dikkat çekmektedir.

Yunus Emre kendisini “bahri”ye benzetmektedir. Bahri, deniz insanı olup geçimini denizle sağlayan kişidir. Denize dalar ve denizde kısmeti arar. Yunus Emre de sık sık bir bahri gibi denize daldığını, kısmet olarak hedeflediği mutlak aşk ve hakikatin peşine düştüğünü ifade eder. Bir şiirinde bunu şöyle dile getirir:

Benem ol aşk bahrısı denizler hayran bana
Derya benim katremdir zerreler umman bana
Zerreleri umman, katreleri derya kılan Yunus Emre aslının Hak olduğunu, Hak'tan

⁹ Yunus Emre, *Yûnus'un Gül Bahçesinden II*, c. 2, s. 373.

¹⁰ Mustafa Tatçı, *Her Genç Bir Yûnus*, H Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2021, s. 270.

geldiğini, Hakk’a ait olduğunu, Hakk’ın bir nişanesi olduğunu şöyle ifade eder:

Kaf dağı zerem değil ay ü güneş bana kul

Hak’tır aslım şek değil mürşittir Kur’an bana

Hakk’ı aslı ve Kur’ân’ı mürşidi olarak gören Yunus Emre âlemlerde ayrı ayrı tecelli eden ilahi isimlerin kendisinde bir bütün olarak tecelli ettiğini söyler. Bu sebeple güneşle ay bile insan-ı kâmilin tasarrufunda olur. Vahidiyet mertebesi idrak edilince gidilen yol ârifi dosta götürür. Birlik makamına ulaşan ârif gerçek mekânının ezel mülkü olduğunu görür. Artık dili Hak’tan söyler, O’nun tercümanı olur. Aşk makamında seyreden ârif “ezel mülkü”nü görür, yani ilahi zât nurundan beslenir.¹¹ Yolunun dosta gittiğini ve varoluşunun ilm-i ezeliye gerçekleştiğini ise şu şekilde anlamlı kılar:

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldir ilim

Aşktan söyler bu dilim aşk oldu seyran bana

Dilinin aşk destanını okuduğunu ve aşkın kendisine seyran kılındığından bahseden Yunus Emre, mevcudat henüz var edilmeden önce Hakk’ın ezeli varlığına işaret eder.

Ahadiyet mertebesinde Allah’tan gayri hiçbir şey yoktu. Sadece Allah’ın zâtı vardı. Bu mertebede herhangi bir taayyün, tecelli, zuhur ve ıyan söz konusu değildi. Var olan sadece Allah’ın zâtı idi. Aslında şimdi de böyledir. Var zannettiklerimiz sadece izafi unsurlardır. Kâinatta gördüklerimiz birer tecelliden ibarettir. Mazharda görünen aslında sadece Zâhir olan Hak Teâlâ’dır. O mânâ sultanı kâinatı bizâtihi kendi varlığından yaratmıştır. Ârif ve âşıklar bilirler ki, kendileri henüz yaratılmadan önce mana sultanının huzurunda O’nunla birlikte idi.¹² İlahi huzurda yaşanan huzur ve mutluluğa dikkat çeken Yunus Emre, “can kalıba girmeden” veya “can kuyuya düşmeden” diyerek ana rahminde başlayıp nesnel dünyada devam eden benliğin hikâyesini bize şu şekilde anlatır:

Kâf nûn'a ulaşmadan can kalebe düşmeden

Aşk dârına mest geldim hem mest giderim hayran

Adım Yunus olduğu bu cism belâsıdır

Adım sorar olursan sultana benim sultan.¹³

Harfler manaya giydirilmiş suretleri ifade ettiği için Yunus Emre de harflerin dünyasında kendi varlığını beyan kılar. Her harfin ilâhî sıfatlardan birine karşılık geldiği

¹¹ Tatçı, *Her Genç Bir Yunus*, s. 146.

¹² Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Yorumları İşitin Ey Yarenler*, h Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2018, s. 276.

¹³ Yunus Emre, *Dîvân*, haz. N. Ziya Bakırcıoğlu, Ötüken Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2003, s. 226.

düşünülecek olursa, Kâf'ın nûn'a ulaşmasını ayân-ı sabitedeki hakikatlerin suretlere bürünmesi olarak nitelendirmektedir. Beşeriyet kisvesinde bürünmeden önce ne isek şimdi de o durumda olduğumuzu bize haber vermektedir.¹⁴ Âlemleri Hak'tan ayrı görmeyen Yunus Emre kendisine derman olan aşk derdiyle nasıl hoşnut olduğunu dile getirir ve der ki:

Yoğiken bu barigah sen var idin padişah

Ah bu aşk elinden ah derd oldu derman bana

4. İlâhî İsimler İle Mümkünlerin Hakikatleri Arasındaki İlişki

Hz. Adem ten dünyasına bürünmeden, Şeytan Hakk'ın huzurundan kovulmadan önce insan-ı kâmilin var olduğundan, varoluşun ruhlar âleminde bile zuhura gelmeden önce insan-ı kâmilin kader sırrındaki esma tecellisiyle nasıl var olduğuna şu şekilde işaretle bulunmaktadır:

Adem yaratılmadan can kalıba girmeden

Şeytan lanet olmadan arş idi seyran bana

İnsan-ı kâmilin en gözde örneği Hz. Muhammed (s.a.v.) olup diğer insan-ı kâmilinin onun hakikat-i Muhammediyyesinden imkân bulduklarını, hakikat-i Muhammedide mücmel olarak yer alan ilahi isimlerin a'yân-ı sâbitede nasıl mufassal hale geldiğini bizlere Yunus şu şekilde izah etmektedir:

Yaradıldı Mustafa yüzü gül gönlü safa

Ol kıldı bize vefa ondandır ihsan bana¹⁵

Yunus Emre şeriat ehli diye bazen zahir ulemasının sınırlı ve dar düzlemdeki bakış açılarına reddiyede bulunur. Şeriat ilmi yanında hakikat ilminin de elde edilmesini önerir. İlahi metnin sadece zahiri boyutunu öğrenmeye çalışanların vahyin hakikatine sirayet edemediklerini kuşdilini öğrenmeye davetle hakikat dünyasına ve Süleyman (a.s.)'ın tasarruf gücüne sahip olmaya davet eder bizleri:

Şeriat ehli irak eremez bu menzile

Ben kuşdilini bilirim söyler Süleyman bana¹⁶

Sonlu ve fani varlık oluşu, yaratılışı ve ten dünyası bakımından ne denli sınırlı varlık olduğunu, dervişlikle kemal kesbetmek istediğini belirterek insanın hakikati bakımından ne denli ezeli, sureti bakımından ne denli hadis varlık olduğuna dikkat çekerek şiirini tamamlar:

Yunus bu halk içinde eksiklidir Hak bilir

¹⁴ Tatçı, *İşitin Ey Yarenler*, s. 278-279.

¹⁵ Yunus Emre, *Yûnus Divanı*, haz. Turan Karataş, s. 269.

¹⁶ Yunus Emre, *Dîvân*, haz. N. Ziya Bakırcıoğlu, s. 63.

Divane olmuş çağrır dervişlik bühthan bana¹⁷

İnsan olarak bizler a'yân-ı sâbitede bulunurken henüz arş, kürsi, yer ve gök henüz yaratılmamıştı. Aslımız olan ilahi isimlerle ilahi zât nuruna gark olmuş haldeydik. Yunus diliyle söyleyecek olursak;

Çarh-ı felek yoğ idi

Canlarımız var iken

Biz ol vakit dost idik

Azâzil ağyâr iken

Her insan, Âdem yaratılmazdan önce bir hakikate sahipti ve bu hakikat ilâhî ilimde 'sâbit olmak' ile sınırlıydı.¹⁸ Yunus Emre'ye göre a'yân-ı sâbitenin iki yönü bulunmaktadır. A'yân-ı sâbite bir yönüyle ilâhî isimlerle ilintili olup isim ve sıfatların zâtla ilişkisini ifade etmektedir. Bu durum Hakk'ın kendisini bildiği bir bilgi mertebesi olmaktadır. İkinci yönüyle ilâhî isimler ile mümkünlerin hakikatleri arasındaki ilişkiden ibarettir. Bu yönüyle a'yân-ı sâbite, eşyanın hakikatleridir. Yunus Emre "cem' hâlinde birdik" diyerek a'yân-ı sâbitenin ilk zuhuruna ve birlik özelliğine dikkatimizi çekmektedir.¹⁹ A'yân-ı sâbitede varlıklar cem' halindeydiler. Latif varlıklar olarak henüz kesafete bürünmüş değildik. Ârif olanlar bilgi ve idraklerini böylesi bir hakikat tecrübesinden elde etmişlerdir. Yunus der ki:

Bunca yıllar biz anda

Cem idik can kânında

Hakikat âleminde

Marifet söyler iken

Yunus Emre aşkın Tanrı felsefesinden çok içkin Tanrı felsefesini ortaya koymaktadır. Allah'ın yaratma eylemini olup bitmiş ve Hak Teâlâ'nın âlemleri kurulu saat gibi ayarlayıp onlara müdahale etmeyen edilgen bir varlık tasavvuru yerine, yaratmanın her an devam ettiğini, âlemlerde tecellilerin sonsuz olduğunu, Allah'ın tüm varlıkların oluşlarına ve işleyişlerine müdahil olan etkin varlık olduğunu şu şekilde ifade kılmaktadır:

Çalab aşkı candaydı

Bu bilişlik andaydı

Âdem Havvâ kandaydı

¹⁷ Yunus Emre, *Dîvân*, haz. N. Ziya Bakırcioğlu, s. 62-63.

¹⁸ Demirli, "Yunus Emre'de İnsanın Kadimliği Sorunu", *Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, s. 101.

¹⁹ Ekrem Demirli, "Tasavvufun 'Tutarlılık' Arayışında Bir Yorum Çerçevesi Olarak Vahdet-i Vücûd: Yunus Emre'de Vahdet-i Vücûd Anlayışının Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21, 2009, s. 38.

Biz onunla yâr iken

Hz. Âdem'in büründüğü ilahi sıfatlardan, ilahi isimlere cami bir varlık oluşundan habersiz olan Şeytan'ın Hz. Âdem'e neden secde etmediğini Hz. Âdem'in ayân-ı sabitesindeki hakikatini göremeyişine yormakta ve şöyle demektedir:

Geldi safayla Âdem

Bu dünyaya basdı kadem

İblis aldadı ol dem

Uçmağda gezer iken

Kesretin olmadığı, kesafetin bulunmadığı, perdelerle engellerin söz konusu olmadığı ayân-ı sabitedeki esma mertebesinden şehadet âlemine gelen insanın alamet-i farikasına şu şekilde dikkat çekmektedir:

Canlar anda bilişti

Ol dem gönül alıştı

Âlem halkı karıştı

Denizler kaynar iken

Şükür bu deme geldik

Dostları bunda bulduk

Tuz ekmek bile yedik

Aşk demin oynar iken

Ne oğul varıdı ne kız

Vahid idik anda biz

Komşuyuduk cümlemiz

Nur dağın yaylar iken

Ne gök varıdı ne yer

Ne zeber vardı ne zir

Yûnus dosttan haber ver

Aşk ile göyner iken²⁰

Yunus Emre bu beyitleriyle bize insan hakikatinin feleklerin ve zamanın yaratılmasından önce varlığından söz etmektedir. Zât makamından hakikat-i Muhammediye ve

²⁰ Yunus Emre, *Divan*, haz. Turan Karataş, s. 172-173.

oradan da ayân-ı sabiteye tenezzül eden insanın bu vahidiyet mertebesindeki ait olduğu ilahi isimlerle insanın ne tür melekeler kesbettiğinden bahsetmektedir.²¹

5. Vatan-ı Aslî Anlayışı

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tecdid-i halk ve teceddüd-i emsâl diye ıstılahlaştırdığı yaratılıştaki sürekliliğe Yunus Emre sürekli vurgu yapmaktadır. Tecellinin farklılığını vurgulayarak Allah'ın âlemlerle irtibatını vurgulamaktadır. İslâm filozoflarının vurguladıkları kıldemi anlayışı yerine Yunus Emre insanın ezeli oluşuna dikkatimizi çekmektedir. İbnü'l-Arabî'nin hubbî teveccüh ıstılahı ile açıklamaya çalıştığı âlemin sevgiden husule geldiği konusunu, Yunus Emre de âlemin bir muhabbet eseri olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır. A'yân-ı sâbiteyi Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vatan-ı aslî anlayışı çerçevesinde izah etmeye çalışan Yunus Emre sıklıkla kenz-i mahfi anlayışından hareketle âlemin ilahi varlığa bir nişane oluşunu izah etmektedir. İnsanın aslının bu dünya değil ezeli âlem olduğunu, Hakk'ın isim ve sıfatlarının bir aynası olduğunu vurgular.²² Zât'ın zât içerisindeki tecellisi ile meydana gelen hakikat-i Muhammediyye gerçeğini insanın anlam boyutu olarak niteleyen Yunus Emre, insanın varlığının nesnel dünya ile sınırlı olmadığını, özü itibarıyla ezeli hakikatleri kuşanmış bir varlık olduğunu dile getirir. Daha önce zikrettiğimiz “Kul huvellah sıfatlı bir bî-nişan nur idim” şiirinde de belirttiği gibi, bir âşık olarak insan maşuk ile ezeli birliktelik sergilemiştir. Kulun Rabbinden ayrı kalamayacağını, eşyanın yaratıcısından kopuk düşünülmemeyeceğini, Allah'ın âleme her an farklı tecelliler ile nüzul edeceğini belirtmektedir. Âlemin tüm hasletleriyle Rabbimizin varlığına bir alamet olduğunu beyan etmektedir.²³

6. Uluhiyet Makamı

Yunus Emre şiirlerinde uluhiyet makamında Hak ile kulun birlikteliğine özellikle vurgu yapmaktadır. “Kul padişahsız olmaz, padişah da kulsuz!” diye başlayan şiirinde uluhiyet mertebesi olarak nitelenen ayân-ı sabiteye dikkat çekilmekte, Allah'ın ilah, rab ve Rezzak olarak nitelenebilmesi için meluh, merhub ve merzuku var kıldığını belirtmektedir. Şu bir gerçek ki, “yoldan çekilin, padişah geliyor!” denilmeseydi, gelenin kim olduğunu başkası bilemezdi. Rabbimiz bizlere varlığını, gelişini, otoritesini ve hakikatini her fırsatta bizzat kendisi hatırlatmaktadır. Yunus Emre bu gerçeğe işarette bulunmak amacıyla şöyle der:

²¹ Demirli, “Yunus Emre'nin Şiirlerinde Vahdet-i Vücut Anlayışı”, *Ulusal Yunus Emre Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 325.

²² Ekrem Demirli, “Tasavvufun ‘Tutarlılık’ Arayışında Bir Yorum Çerçevesi Olarak Vahdet-i Vücûd: Yunus Emre'de Vahdet-i Vücûd Anlayışının Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21, 2009, s. 33.

²³ Ekrem Demirli, “Tasavvufun ‘Tutarlılık’ Arayışında Bir Yorum Çerçevesi Olarak Vahdet-i Vücûd: Yunus Emre'de Vahdet-i Vücûd Anlayışının Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21, 2009, s. 41.

Kul pâdişâhsuz olmaz pâdişâh kulsuz degül

Pâdişâhı kim bileydi kul itmese yort savul

Hakk'ın varlığına ve gelişine bu şekilde dikkat çektikten sonra Yunus Emre bizlere uluhiyetle ubudiyetin asla karıştırılmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Ne Hakk'ın eşya derekesine indirilmesi (hulûl inancı) ne de eşyanın Hak katına çıkarılıp onun aynileştirilmesi (ittihad inancı) söz konusudur. Allah'ın ilahlık payesi herhangi bir varlığa verilemez. Kul da hiçbir zaman kulluk dairesi dışına çıkamaz. Uluhiyeti, rububiyeti, vahdaniyeti ve ahadiyeti ile Allah'ın her zaman bir olduğunu Yunus Emre şu şekilde haykırmaktadır:

Sultân hemîşe sultân kul hemîşe kulıdı

Ol kadîm pâdişâydı usûl içinde usûl

İnsanın ezeli varlık oluşuna dikkat kesilen Yunus Emre, her fırsatta bizlere Allah'ın kadim varlık olduğunu söylemektedir. Taaddüd-i kudema anlayışını reddeden, başka varlıklara kıdemlik vasfının verilmesini yersiz gören, Allah'tan başka hiçbir varlığın müstakil bir gerçekliğinin olmadığını söylemeyen Yunus Emre, yaratılmış bir varlık olarak insanın Rabbinden ayrı düşünülmemeyeceğini dile getirmektedir. Allah ezeli ilmiyle herşeyi kuşattığına, hiçbir şey Allah'ın irade ve kudretinin dışında bulunmayacağına göre insan olarak bizler Allah'ın ilminde ve iradesinde yer almaktayız. O zaman kişinin kendini Rabbinin ötesinde arası uygun değildir. Şiirin üçüncü beytinde bu durum şu şekilde dile getirilmektedir:

Tanrı kadîm kul kadîm ayrılmadum bir adım

Gör kul kim Tanrı kimdür anla iy sâhib-kabûl

İbnü'l-Arabi gibi Yunus Emre de bizleri ikilik fikrinden vazgeçmeye birlik felsefesine sahip olmaya davet etmektedir. A'yân-ı sâbiteyi birlik sarayı olarak nitelemektedir. Benlik, kesret ve ikilikten kaçınıp birlik sarayındaki vahdet bilincine ermeye şu şekilde davet etmektedir:

Bize birlik sarâyın togru beşâret ayın

Geç ikilik fikrinden kogıl benligi yâ kul²⁴

7. Kader Sırrı

İbn Arabî gibi Yunus Emre de a'yân-ı sâbiteyi kader sırrı olarak görmekte, gafillerin bu ilahi tasarruf ve tedbiri bilemeyeceklerini belirtmektedir. Varoluş ve yaratılış bakâ âleminde fâni dünyaya geliş seyrini yansıtan bir ezeli yolculuktur. Ezeli âlemdeki kader sırrı ancak kişinin gönlünde bilinir. Gönül defterinden okuyanlar, kendi yaratılış gerçeğini idrak edenler, kendini hakkıyla tanıyanlar kendindeki ilahi sırdan haberdar olmaya, kendindeki ilahi tasarrufun

²⁴ Yunus Emre, *Yûnus'un Gül Bahçesinden II*, c. 2, s. 207.

gücünü görmeye başlar. Şöyle ki:

Gör imdi gizlü seyri seyir içinde sırrı

Kul bilmez bu tedbîri kime degdi bu nüzûl²⁵

İnsanın ne tür bir cevher veya ne tür bir maden olduğunu bilmesi gerektiğini söyleyen Yunus Emre, şiirin devamında insanı mana dolu bir suret olarak tanıtmakta, padişahı insanın kendinde gizli olduğuna işaret etmekte ve padişahı kişinin kendinde bulmasını istemektedir.²⁶

8. Mürşid-i Kâmilin Himmetiyle A'yân-ı Sâbiteyi İdrak

Yunus Emre insanın içerisinde saklı bulunan padişahı idrak edebilmesi için bir mürşid-i kâmilin himmetine muhtaç olduğunu ayrıca zikretmektedir. Buna göre mürşid-i kâmilin himmeti sâlikin a'yân-ı sâbitesine kavuşmasını sağlar. Diğer sûfiler gibi Yunus Emre de a'yân-ı sâbiteyi vatan-ı aslî düşüncesi yerinde kullanmaktadır. Ezeli ilmi, elesti yolu olarak görmekte ve şöyle seslenmektedir:

Dost bakalı yüzüme ben şehi görüp geldüm

Ol yüce yücesine bî-gümân irüp geldüm

Esrikligüme bakma adum delüye takma

Esrikligüm ezelden 'işreti sürüp geldüm

Ezelden bileydüm Elest'de Belâ didüm

Ol kaîmî denizden sil olup akup geldüm

'İşretüne irmişem sala diyü durmuşam

Cânu dîn ü îmânı şükrâne virüp geldüm

Nûr bana 'Îsâ oldı erenler du'â kıldı

Niçe kezın toprakdan ben öri turup geldüm

Mansûr eydür Ene'l-Hak dir sûretün oda yak

Dinüz dâra gelsünler ben dârı kurup geldüm

Sorman Yûnus'dan haber dost kadasa anda var

²⁵ Yunus Emre, *Yûnus'un Gül Bahçesinden II*, c. 2, s. 207.

²⁶ Tatçı, *Her Genç Bir Yûnus*, s. 110-111.

Haberi gören virür ben anı görüp geldüm.²⁷

Dost yüzüne bakan, şeyhinin himmetine mazhar olan Yunus Emre şiirinde kendisine tasarruf eden mânâ sultanını görüp geldiğinden bahsetmektedir. Aldığı irfan dersiyile o yüceler yücesi mânâ sultanına erip de geldiğini söylemektedir. Manzumede bahsedilen “dost” ifadesi mürşid-i kâmilidir. Manzumede bahsedilen “şâh” tabiri ise sâlikin kendi nefsinde gizli olan ilahi hakikattir. İçimizdeki özü, aslımız bulunan hak ve hakikati a’yân-ı sâbite olarak nitelemektedir. Eşya gibi kendi varlığımızı da a’yân-ı sâbitenin varlıktaki açılımı olarak görmektedir. Varlık ağacının çekirdeğini a’yân-ı sâbite olarak değerlendirmektedir. İnsanı ise bu varlık ağacının meyvesi şeklinde ifade etmektedir. Kâinat ağacının bir meyvesi konumundaki insan ne zaman kendi içindeki o gizli çekirdekle tanışırsa işte o zaman kemâle ermektedir. Varlığın birliğini idrak eden insan-ı kâmil kesretle meşgul olmaz. Ârifler hangi makam ve menzile ulaşmışlarsa o makamın kemâlini yaşamaya çalışırlar. İnsan-ı kâmil hayatı sadece yaşadığı bu nesnel dünyadan ibaret görmez. Nesnel dünyanın öncesinde yaşanan, misal âlemi, ruhlar âlemi, melekût âlemi, ceberût âlemi, vahidiyet âlemi, vahdet âlemi ve lâhut âlemi içerisinde nasıl bir asude hayat yaşadığını anlar, kavs-i urûcî yoluyla sonsuzluk âlemine yolculuk yapar. Sâliklerin bu sonsuzluk yolculuğunu gerçekleştirebilmesi için mürşid-i kâmil, onları kendi özleriyle tanıştırır. Müridinin beden kuyusunda saklı bulunan hakikat suyunu bizzat kendisinin bulup çıkarmasını, kendi gerçekliği ile yüzleşmesini sağlar. Mürşid-i kâmil müridine hariçten bir şeyler yüklemek yerinde içteki derûniligi keşfetmesini sağlar.²⁸

Yunus bizlerden a’yân-ı sâbitemizle tanışmamızı istemektedir. İnsanın kendi mutluluğuna kendisinin bahane ve sebep olduğunu söylemekte ve hangi makamda bulunduğumuzu seyretmeye bizleri şu şekilde davette bulunmaktadır:

Seninle sen danış kandasın kanda

Nasib ister isen kalma gümânda.²⁹

Beyitte Yunus Emre’nin “sen” dediği kişinin beşeri benliğidir. “Seninle” dediği ise kişinin Hak katındaki benliği ve insani özüdür. Beşeri benliğimizin kendi özümüzle temas etmesini talep eden Yunus Emre, her birimizin kendinden kendine giden bir yolcu olmasını beklemektedir.³⁰ Zira herkes kendi devletine bir sebeptir. O nedenle sûfinin sırr-ı emaneti elinde tutması gerekmektedir. İnsan kendi hakikatının gölgesi olduğuna göre, hakikate ulaşınca

²⁷ Yunus Emre, *Yûnus’un Gül Bahçesinden II*, c. 2, s. 294.

²⁸ Tatçı, *Her Genç Bir Yûnus*, s. 306-307.

²⁹ Yunus Emre, *Tam ve Tekmil Yunus Emre Divanı*, haz. Naci Kasım, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1954, s. 75.

³⁰ Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre’den Yolcuya Öğütler Risâletü’n-Nushiyye Şerhi*, H Yayınları, İstanbul 2020, s. 195.

gölgenin ortadan kalktığını görecektir. “Bir ben vardır bende”³¹ diyen ve içerisindeki a’yân-ı sâbitesi olan benliğiyle tanışan Yunus Emre bu yaklaşımlarıyla hakikat âleminin sırlarına tercüman olmaktadır.³²

9. A’yân-ı sâbitesinden Uzak Kalanların Durumu

Yunus Emre a’yân-ı sâbiteleriyle tanışamayanlara ikazda bulunup şöyle seslenir:

Uçdum bir hoş yire kondum bu dünyâyı bâkî sandum
İy yârânlar ben usandum kondum gine göçer oldum

Göçenler menzile yitdi vardı anda karâr itdi
Geçdi 'ömür kavil yitdi varlığumdan nâ-çâr oldum

Cânum nâ-çârıdı bunda kalmışıdum bu zindânda
Gel didiler vardum anda varlığumdan geçer oldum

Y’unus Hakk’a bilişeli cân u gönül virişeli
Şol Tapdug’a irişeli gizlü râzum açar oldum.³³

Menzile varanlar benli duvarını yıkanlar, varlık kisvesinden soyunanlardır. Benliğinden kurtulamayanlar ve varlık iddiasından geçemeyenler ömürleri bittiği halde menzile varamaz ve Hak’ta karar kılamazlar. Her şey aslına dönmektedir. Âlemde her şey devr-i daim yapmaktadır. Yaratılış dairesi sonsuzluk âleminde fani dünyaya gelişimizle bir nüzul sürecini içerirken, konup göçtüğümüz bu dünyadan aslımıza yolculuğu yansıtan bir urûc safhasını da gerekli kılmaktadır. Zât, sıfat, esma ve fiil tecellileriyle zuhura geldiğimiz bu dünyada bu potansiyellerimizin farkına varacak bir müşahede ve varlık tecrübesi gerçekleştirmemiz gerekmektedir. Bu dünyadan göçenler tensel gelişimini tamamlayıp sonlandıranlar, yani zorunlu ölümle geçip gidenler değil, ruhunu kıvama erdirenler, Hakk’a vuslat kılanlar, aslını bulanlar, fitratına sahip çıkanlar, hakikatle yüzleşenler, mânâ sırrına erenler, ölmeden önce ölme deneyimini yerli yerince gerçekleştirenlerdir. Göçenlerin vardıkları menzil yine kendileridir. Yükseliş seyrini tamamlayanlar, miraç tecrübesi yaşayanlar ve seyr u sülûkun hakkını verenler kendi menzilleri olan ayân-ı sabiteye ulaşanlar, kader sırrını çözebilenlerdir. Ömrünü ve sözünü bitirenler bir yandan bedensel hayatlarını tamamlayan olduğu gibi, diğer yandan elest bezminde verilen sözü yerine getirenlerdir. Şiirde geçen varlığından çaresiz kalma

³¹ Yunus Emre, *Yûnus’un Gül Bahçesinden II*, c. 2, s. 374.

³² Tatçı, *Yûnus Emre’den Yolcuya Öğütler*, s. 196.

³³ Yunus Emre, *Yûnus’un Gül Bahçesinden II*, c. 2, s. 285.

durumu ise a'yân-ı sâbitemizle tanışamama durumudur. Fıtratı muhafaza derdini gütmeyenlere bu mısralarıyla ikazda bulunan Yunus Emre bizleri elest bezmindeki kavlimize sadık kalmaya davet etmektedir.³⁴

Bizleri kendi a'yân-ı sâbitemize yolculuğa davet eden Yunus Emre suretten geçip sığata varmayı önermektedir. Onun ifadesiyle dost yüzü tecelli edince, ne ilginç hâller yaşanacaktır. Yakîne erenlerin ayân-ı sabitesine ereceklerini söyleyen Yunus Emre, aynadaki görüntüyü görünenden farklı zannetmeyiniz buyurmakta ve şöyle seslenmektedir:

Süretten gel sığata yolda safâ bulasın
Hayâllerde kalmagıl yoldan mahrum kalasın

Bu yolda 'acâib çok sen 'acâib anlama
'Acâib anda ola dost yüzini göresin.³⁵

Sonuç

Tasavvufun ana meselelerinden birisi hiç şüphesiz varlık konusudur. Tasavvuf ilmi Allah, insan ve âlem ilişkisinin bir bütün hâlinde ele alan bir sistemdir. Özellikle metafizik dönem sûfileri varlığın mahiyeti üzerinde değerlendirme yapmışlar, ontolojik ve epistemolojik açıdan varlık konusu üzerinde durmaya özen göstermişlerdir. Kelam ve felsefenin de ilgi sahasına giren varlık konusunda sûfîler, kartezyen zihniyetinde olduğu gibi varlığı tarif edip tanımlamanın değil varlığı idrak edip anlamamanın çabası içerisinde olmuşlardır. Evrenin ilk oluşumunun nasıl gerçekleştiği, yaratılışın nasıl gerçekleştiği, eşyanın nasıl çoğaldığı, mikro ve makro düzeydeki kozmik âlemin ahengini çözümlemeye çalışmışlardır.

Sûfîler insan ve âlemi Allah'tan bağımsız bir şekilde ele almamışlar, Allah'a rağmen bir oluş sürecini kabul etmemişlerdir. Âlemleri yaratan Allah'ın yaratma eylemini bir anda olup birmiş bir durum olarak görmemişler, yaratmanın her daim devam ettiğini, Yaratıcı'nın âleme her an müdahil olduğunu, âlemde meydana gelen her oluşumu O'nun kudret, irade ve ilmi dahilinde meydana geldiğini dile getirmişlerdir. Âlemde çokluğun, kesretin, parçalanmışlığın ve kaosun değil birliğin, ahengin, uyumun asıl olduğunu izah etmişlerdir. Varlığın birliği felsefesi diye tanımladığımız vahdet-i vücûd anlayışı aslında bir tevhid düşüncesidir. Sûfîlerin Allah'ın vahdaniyeti konusundaki hassasiyetin ifade biçimidir. Vahdet-i vücûd anlayışında var olmaya layık tek varlık Allah'tır. Allah'ın varlığı mutlak, eşyanın varlığı ise izafidir. Her şey mevcudiyetini Allah'ın varlığından almaktadır. Ezeli ve ebedi bir varlık olarak Allah tüm hadis

³⁴ Mustafa Tatcı, *Yûnus'un Görklü Âvâzı*, H Yayınları, İstanbul 2021, s. 103.

³⁵ Yunus Emre, *Yûnus'un Gül Bahçesinden II*, c. 2, s. 322.

varlıkların vücuda gelmesini sağlamaktadır. Vahdet-i vücud anlayışında eşyanın vücuda gelmesi Hak'tan zuhur etmesiyle gerçekleşmektedir. Âlemde tüm şeyler sadece suretlerden ibaret değildir. Eşya suretleri bakımından sonlu ve fani varlıklardır. Nesnel dünyadaki suretler eşyaya giydirilen birer kisveden ibarettir. Eşyanın asıl Allah'ın ezeli ilminde saklı bulunmaktadır. Eşya mahiyetleri, cevher ve hakikatleri bakımından hayatiyetlerini Allah'ın ezeli ilminden almaktadır. Eşyanın bu ezeli hakikatlerine a'yân-ı sâbite adı verilmektedir.

Konuyu Yunus Emre bağlamında ele alırken, Yunus Emre'nin metafizik tasavvuf anlayışını benimseyen ve ontolojik yaklaşımlarını şiir diliyle izah ettiğini görmekteyiz. Yunus Emre ıstılahları, tartışmaları, felsefesi bakımından Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi konuyu havassu'l-havassın diliyle aktarmak yerine her kesimin anlayışını sağlayacak şekilde açık ve sarıh beyanla izaha çalışmaktadır. İbnü'l-Arabî'nin ıstılahlarına kendini hasrederek değil İbnü'l-Arabî'deki varlık algısını halkın idrakine daha anlaşılır bir üslupla ve Türkçe olarak sunmaktadır. A'yân-ı sâbite konusunu felsefi kuranlar, terminolojik tahliller, üst düzey bir entelektüel algıyla aktarmak yerine konunun anlam boyutunu yakalamaya, hakikati gündeme taşımaya ve tevhidin gereğince tecrübe edilmesine çaba sarf etmiştir.

Yunus Emre a'yân-ı sâbite gerçeğini vahdette kesreti, kesrette vahdeti yaşama olgusu olarak değerlendirmektedir. Âlemde kesretin değil vahdetin asıl olduğunu vurgulamaktadır. İkilik, çokluk, değişkenlik, bozulma ve sınırlandırmanın değil birlik, asli gerçeklik, değişmez hakikatler, ezeli ilkeler, sonsuzluk ve ahengin söz konusu olduğunu belirtmektedir.

Yunus Emre âlemde gaye varlığın insan olduğuna dikkatimizi çekmektedir. Zuhuru bakımından en son vücuda gelen varlık olmasına rağmen insanın hakikati bakımından diğer şeyleri önceleyen bir gaye varlık olduğuna işarette bulunur. İnsan âlemlerdeki tüm hakikatleri kuşatabilen, kâinat kitabının fihristi niteliğinde bulunan ve âlemlerin özü bağlamındaki bir varlıktır.

Yunus Emre a'yân-ı sâbite konusunu ilahi isimlerle ilişkilendirmektedir. İlahi isimler mertebesi olarak gördüğü a'yân-ı sabitenin feyz-i mukaddes ile farklı düzeylerde zuhur ettiğini düşünmektedir. Eşyadan herbir nesnenin bir ilahi ismin tecellisi ile zuhura geldiğini düşünmektedir. Hakikat-i Muhammediyye mertebesinde Zât'ın Zât'taki tecellisiyle ilahi isimlerin mücmel bir şekilde zuhur ettiğini, a'yân-ı sâbite mertebesinde ise feyz-i akdes sonucu mufassal bir şekilde tecelli ettiklerini belirtmektedir. A'yân-ı sâbite mertebesinde vücuda gelen bu sâbit hakikatlerin Hak'tan dışta zuhur talebinde bulduklarını, Hakk'ın da rahmeti sonucu ilahi isimleri âlem aynasında görünür hâle getirdiğini belirtmektedir. Feyz-i akdes yoluyla a'yân-ı sâbitede ayrı ayrı tecelli eden ilahi isimler feyz-i mukaddes yoluyla şehadet âleminde zuhur etmektedir. Dolayısıyla mümkünlerin hakikatleri a'yân-ı sâbite mertebesindeki ilahi

isimlerle doğrudan irtibatlıdır.

Kaynakça

Demirli, Ekrem, *Şair Süfler Mevlana, Yunus ve Niyazi-i Mısri Üzerine İncelemeler*, Sufi Kitap, İstanbul 2015.

Demirli, Ekrem, “Tasavvufun ‘Tutarlılık’ Arayışında Bir Yorum Çerçevesi Olarak Vahdet-i Vücûd: Yunus Emre’de Vahdet-i Vücûd Anlayışının Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21, 2009, s. 25-49.

Demirli, Ekrem, “Yunus Emre’de İnsanın Kadimliği Sorunu: ‘Ezeli Vatanda İdik’”, *Doğumunun 770. Yıldönümünde Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu 26-27 Kasım 2021 Bildirileri*, ed. Hacı Bayram Başer, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 98-109.

Demirli, Ekrem, “Yunus Emre’nin Şiirlerinde Vahdet-i Vücut Anlayışı”, *Ulusal Yunus Emre Sempozyumu 22-23 Mayıs 2009 Karaman Yunus Emre’yi Anlamaya Doğru Bildiriler Kitabı*, Karaman 2010, s. 317-330

Tatçı, Mustafa, *Yûnus Emre’den Yolcuya Öğütler Risâletü’n-Nushiyye Şerhi*, H Yayınları, İstanbul 2020.

Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Yorumları İşitin Ey Yarenler*, h Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2018.

Tatçı, Mustafa, *Her Genç Bir Yûnus*, H Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2021.

Tatçı, Mustafa, *Yûnus’un Görklü Âvâzı*, H Yayınları, İstanbul 2021

Yunus Emre, *Tam ve Tekmil Yunus Emre Divanı*, haz. Naci Kasım, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1954.

Yunus Emre, *Dîvân*, haz. N. Ziya Bakırcıoğlu, Ötüken Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2003.

Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhiyât Yûnus’un Gül Bahçesinden II*, haz. Mustafa Tatçı, TOBB, Ankara 2013.

Yunus Emre, *Yûnus Divanı*, haz. Turan Karataş, Hece Yayınları, Ankara 2019.

MÜZİK EĞİTİMİ ANABİLİM DALI ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL BEĞENİRLİK DÜZEYLERİ

Dr. Öğr. Üyesi, Serkan DEMİRTAŞ

Pamukkale Üniversitesi, - 0000-0003-3357-6666

ÖZET

Bireyler kendini ifade etmede gerçek düşüncelerini yansıtamayabilir. Bu durum sosyal beğenirlik düzeyleri ile ilgili olabilir. Sosyal beğenirlik, "bireyin sosyal çevrede beğenilme isteği- vereceği cevabın toplum karşısında kabul görmesi" gibi birtakım etkiler altında kalarak kendini ifade etmesine sebep olabilir. Müzik öğretmeni adaylarının sosyal beğenirlik düzeylerini belirlemek bu sebeplerden önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinin sosyal beğenirlik düzeylerini belirlemek amacı ile yapılmıştır. Araştırmanın konusu Müzik Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinin sosyal beğenirlik düzeyleri ile ilgili olup, öğrencilerin sosyal beğenirlik düzeylerini belirlemek ve bu düzeylerin bazı değişkenlere göre anlamlı farklılık olup olmadığı değerlendirmektir.

Araştırmanın yöntemi ilişkisel araştırma yöntemi temel alınarak tasarlanmış müzik öğretmenliği lisans programlarında öğrenim gören 82 gönüllü katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri katılımcılara Erzen, Yurtçu, Ulu Kalın ve Koçoğlu (2021) tarafından geliştirilen "Sosyal Beğenirlik Ölçeği" kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma kapsamında, alt problemlere göre, bağımsız t-testi, tek yönlü çok değişkenli varyans analizleri (MANOVA) kullanılarak verilerin analizi yapılmıştır. Çalışma bu yönüyle betimsel nitelik taşımaktadır. Elde edilen bulgulara göre Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin sosyal beğenirlik düzeylerinin, dikkat çekme, kabul görme alt boyutlarında ve tüm ölçek puanlarına bakıldığında, düşük olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Müzik Eğitimi, Sosyal Beğenirlik, Müzik Öğretmeni.

SOCIAL DESIRABILITY LEVELS OF MUSIC EDUCATION STUDENTS

ABSTRACT

Individuals may not reflect their real feelings and thoughts in expressing themselves. This may be related to their social desirability levels. Social desirability may cause her/him to express herself/himself by being under some influences such as "the desire of the individual to be liked in the social environment - the acceptance of her/his answer in front of the society". For these reasons, determining the social desirability levels of music teacher candidates emerges is an important issue.

This study was carried out with the aim of determining the social desirability levels of the Music Education Department students. The subject of the research is related to the social desirability

levels of the students of Music Education Department, to determine the social desirability levels of the students and to evaluate whether these levels are significantly different according to some variables.

The study was conducted with 82 volunteer participants studying in music training undergraduate program and designed based on the correlational research method. The data of the research were obtained by using the "Social Desirability Scale" developed by Erzen, Yurtçu, Ulu Kalın, and Koçoğlu (2021). Within the scope of the research, the data were analyzed through independent t-test, one-way multivariate analyzes of variance (MANOVA). In this respect, the study has a descriptive quality. According to the findings, it can be said that the social desirability levels of Music Education Department Students are low in sub-dimensions of "taking attention" and "acceptance". When looking at all scale scores, it can be said that social desirability levels are low.

Keywords: Music Education, Social Desirability, Music Teacher

GİRİŞ

Sosyal beğenirlik etkisi, bireylerin bir konu hakkındaki gerçek düşüncelerini gizlemesine, kendilerini toplum karşısında kabul görür bir konumda göstermeye çalışmalarına sebep olabilir. Bu yaklaşım, yapılmak istenen araştırmalarda toplanan verilerin geçerliğini etkileyebilir. Haran ve Aydın'a göre (1995) sorulan sorulara verilen yanıtların, sosyal beğenirlik etkisi sebebi ile farklı yanıtlanması mümkün olabilmektedir. Sosyal beğenirlik etkisi, bireylerin kendilerini beğenilen, kabul gören özelliklere sahip gösterme eğilimi denebilir. Sosyal beğenirlik etkisi istenilen cevapları toplum tarafından beğenilen çerçeve içinde cevaplamaya yönelik bir yaklaşım gösteren bireylerde görülmektedir. Özellikle tutum düzeyi ile ilgili yapılmak istenen çalışmalarda, sosyal beğenirlik düzeyinin yapılan çalışmanın güvenilirliğini etkilediği düşünülmektedir. Sosyal bilimlerde yapılmak istenen araştırmalarda bireylere yönetilen sorulara istenilen cevaplar kişisel olmaktadır. Bu tür çalışmalarda güvenilirlik, çalışma kapsamındaki katılımcıların verdikleri cevapların doğruluğu ile oluşmaktadır. Bireyler bu tür sorulara verdikleri cevaplarda etki altında kalabilmektedirler. Birey verdiği yanıtta kendini beğendirmeye yönelik davranış içinde olabilir (Kozan, 1984, Akt. Erzen, Yurtçu, Ulu Kalın ve Koçoğlu (2021).

"Sosyal beğenirlik bireylerin sosyal etkileşim sırasında kendilerine ait olumlu görüntüleri yansıtma eğilimi olarak ifade edilebilir" (Johnson ve Fendrich, 2002, Akt. Şakar, 2018, s.44). Araştırmaya katılan bireylerin, yönetilen sorulara verdikleri cevaplarda etki altında kaldıkları, bu etkinin bireyin kendini beğenilen, ilgi gören özelliklere sahip olarak göstermeye çalışması sosyal beğenirlik etkisi olarak görülmektedir (Haran, Aydın, 1995). Bireyler kendilerini bu etki ile ifade ettiklerinde yapılmak istenen çalışmanın güvenilirliğini incelemek gerekebilir. "Sosyal beğenirlik etkisi araştırma verilerinin geçerliğini tehdit eden başlıca bireysel özelliklerden biridir" (De Vellis, 2003; Krumpal, 2013, Akt. Dönmez ve Akbulut, 2016, S. 5). Sosyal beğenirlik düzeyi bireyin bir konu ile ilgili gerçek fikirlerini baskılayabilir. Tutum ile ilgili yapılan çalışmalarda katılımcıların verdiği cevapları sosyal beğenirlik düzeyi göz önüne alarak değerlendirmek önemli görülmektedir (Gedik ve Toker, 2018).

Randall ve Fernandes'e (1991) göre sosyal beğenirlik, kişilik özelliği ve sorulan sorular ile ilgili olan iki farklı bakış açısı ile değerlendirilir (Dönmez ve Akbulut, 2016). Bireyler kendilerini toplum karşısında kabul gördüklerini düşündükleri biçim içinde gösterme çabası içinde olabilirler.

Erzen, Yurtçu, Ulu Kalın ve Koçoğlu (2021) yaptıkları çalışmalarında, sosyal beğenirlik ölçeği geliştirmişlerdir. Çalışmanın amacı, bireylerin sosyal beğenirlik düzeylerini belirlemek üzere bir ölçek geliştirmektir. Çalışmanın örnekleminin, 17 ile 45 yaşları arasında olan 527 kadın, 325 erkek toplam 852 öğrenciden oluştuğu ifade edilmiştir. Ölçek iki faktörlü 15 madden oluşmuştur. Faktörler, dikkat çekme ve kabul görme boyutları olarak ifade edilmiş, kabul boyutu maddeleri, 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10; dikkat boyutu, 11-12-13-14-15 biçiminde ifade edilmiştir. Ölçeğin bütününe ait Cronbach Alpha katsayısı .84, kabul görme alt boyutu .85, dikkat çekme alt boyutu .75 olarak verilmiş güvenilir bir ölçek olduğu ifade edilmiştir.

Dönmez ve Akbulut (2016) çalışmalarında, siber zorbalık ile ilgili olan çalışmalarda sosyal beğenirlik değişkeninin varlığını ve düzeyini incelemeyi amaçladıkları görülmektedir. Çalışmada, öz bildirim ile ilgili siber zorbalık davranışını ile ilgili olan araştırmalardaki sosyal beğenirlik yaklaşımı iki farklı çalışma ile bakılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, siber zorbalık ile sosyal beğenirlik boyutlarından olan izlenim boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu ifade edilmiştir. Cinsiyet değişkeninin sosyal beğenirlik düzeyinden etkilendiği görülmüştür.

Gedik ve Toker (2018) çalışmalarında, üniversitede bulunan engelli bireylere gösterilen tutumun, sosyal beğenirlik ile ilişkisi, engelli bireylere gösterilen tutumların bazı değişkenlere göre incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmaya İzmir'de farklı üniversitelerde bulunan 190 öğrenci katılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, engellilere yönelik tutum ölçeği puanlarının, kadınların erkeklere göre olumlu tutuma sahip oldukları söylenmiştir. Vakıf üniversitelerine devam eden öğrencilerin devlet üniversitelerinde eğitim alan öğrencilere oranla sosyal beğenirlik düzeylerinin yüksek olduğu ifade edilmiştir.

Koğar ve Gelbal (2015) çalışmalarında üniversite öğrenim gören öğrencilerin sosyal beğenirlik düzeyleri, bu düzeylerin bazı değişkenlere göre değişimlerini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın örneklemini Başkent ve Gazi üniversitelerinde eğitim alan 307 öğrenci oluşmaktadır. Sosyal beğenirlik ölçeği olarak Dunn-Runkin vd. (1978) tarafından geliştirilen ölçek kullanıldığı ifade edilmiştir. En çok tercih edilen sıfatların "sağlıklı-dürüst- başarılı" en az tercih edilen sıfatların "güzel/yakışıklı-güzlü ve zengin" olduğu söylenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, cinsiyet, yaş, arkadaş sayısı, gelir düzeyi ile sosyal beğenirlik arasında anlamlı farkın olmadığı, sağlıklı-adil-dürüst olma sıfatlarında farklılık görüldüğü ifade edilmiştir.

Şakar (2018) çalışmasında, psikolojik danışman olacak bireylerin özgeciliği, duygusal zeka, kültürel duyarlılıkları ile sosyal beğenirlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın örneklemini İstanbul ili vakıf ve devlet üniversitelerinden rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümünde öğrenim gören toplam 542 öğrenciden oluştuğu ifade edilmiştir. İlişkisel tarama yöntemi kullanılarak yapılan çalışmaya 416 kadın, 126 erkek katıldığı görülmüştür. Elde edilen veriler ışığında duygusal zeka, kültürel duyarlılık ve sosyal beğenirlik yaklaşımının özgeciliği yordadığı sonucuna ulaşıldığı ifade etmiştir.

Haran ve Aydın (1995) yaptıkları araştırmalarında, intihar fikirleri, umutsuzluk, sosyal beğenirlik, kendini kurgulama, depresyon düzeyi arasındaki ilişkinin, krizde bulunan denekler ile normal denekler arasında karşılaştırmalı olarak değerlendirmek, normal kişiler ile kriz gruplarında intihar düşüncelerini, hangi değişkenin daha çok yordadığını ortaya koymak

amacıyla yaptıklarını belirtmişlerdir. Çalışma kapsamında 160 kişiye ulaşıldığı, elde edilen bulgulara göre, sosyal beğenirlik ve intihar düşünceleri arasında anlamlı negatif ilişki bulunduğu ifade edilmiştir.

Çalışmalarda güvenirliliğin etkilendiği düşünüldüğü sosyal beğenirlik etkisi araştırılması gereken bir konu olarak görülmüştür. Bu çalışmanın amacı müzik öğretmeni adaylarının sosyal beğenirlik düzeylerini belirlemektir. Bu amaca bağlı olarak araştırmanın problem cümlesi “Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinin sosyal beğenirlik düzeyleri ölçek puan ortalamaları cinsiyet, mezun olunan lise, sınıf düzeyi, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, bireysel çalgı değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?” şeklinde oluşturulmuş ve aşağıda belirlenen alt problemler doğrultusunda incelenmiştir.

1. Öğrencilerin sosyal beğenirlik düzeyleri nasıldır?
2. Öğrencilerin sosyal beğenirlik düzeyleri ölçek puanları, cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
3. Öğrencilerin üst sosyal beğenirlik düzeyleri ölçek puanları, yaş değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
4. Öğrencilerin sosyal beğenirlik düzeyleri ölçek puanları, mezun olduğu lise değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
5. Öğrencilerin sosyal beğenirlik düzeyleri ölçek puanları, sınıf düzeyi değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
6. Öğrencilerin sosyal beğenirlik düzeyleri ölçek puanları, anne eğitim durumu değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
7. Öğrencilerin sosyal beğenirlik düzeyleri ölçek puanları, baba eğitim durumu değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
8. Öğrencilerin sosyal beğenirlik düzeyleri ölçek puanları, bireysel çalgı değişkenine göre farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı’nda öğrenim gören 82 öğrenciye Erzen, Yurtçu, Ulu Kalın ve Koçoğlu (2021) tarafından geliştirilmiş sosyal beğenirlik ölçeği uygulanmış betimsel bir çalışmadır. Betimsel (descriptive) araştırmalar, bir olayı araştırma ve durum belirleme çalışmalarıdır (Karakaya, 2014).

Araştırmanın Evreni

Bu araştırma evreni Denizli ili Pamukkale Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı 2021-2022 eğitim öğretim yılı, 41 erkek, 41 kadın toplam 82 öğrenciden oluşmuştur. Katılımcılar ile ilgili bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Evrenin Değişkenlere Göre Frekans Dağılımı

	<i>f</i>	%
Cinsiyet		
Erkek	41	50.0
Kadın	41	50.0
Yaş		
18-21	33	40.2
22-25	38	46.3
26 ve Üzeri	11	13.4
Mezun Olduğu Lise		
Güzel Sanatlar	37	45.1
Diğer	45	54.9
Sınıf Düzeyi		
1.Sınıf	7	8.5
2.Sınıf	20	24.4
3.Sınıf	23	28.0
4.Sınıf	24	29.3
5 ve Üzeri	8	9.8
Anne Eğitim Durumu		
Diploma Yok	2	2.4
İlkokul	17	20.07
Ortaokul	14	17.1
Lise	25	30.5
Lisans	24	28.0
Yüksek Lisans	1	1.2
Baba Eğitim Durumu		
İlkokul	13	15.9
Ortaokul	14	17.1
Lise	27	32.9
Lisans	27	32.9
Yüksek Lisans	1	1.2
Bireysel Çalgı		
Keman	18	22.0
Piyano	9	11.0
Viyola	2	2.4
Bağlama	14	17.1
Viyolonsel	7	8.5
Gitar	12	14.6
Flüt	9	11.0
Diğer	11	13.4
Total	82	100.0

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak, Erzen, Yurtçu, Ulu Kalın ve Koçoğlu (2021) tarafından geliştirilmiş “Sosyal Beğenirlik Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin iki alt boyuttan oluştuğu görülmektedir. Bunlar “Dikkat Çekme, Kabul Görme” boyutları biçiminde ifade edilmiştir. Dikkat çekme alt boyutu maddeleri “1-2-3-4-5-6-7-8-9-10”, Kabul görme alt boyutu maddeleri “11-12-13-14-15” madde biçiminde toplam 15 olumlu maddeden oluştuğu ifade edilmiştir (Erzen, Yurtçu, Ulu Kalın ve Koçoğlu, 2021). Cronbach’s Alpha değeri ölçek için .84, kabul görme alt boyutuna ait .85, dikkat çekme alt boyutuna ait .75 olarak verilmiş güvenilir bir ölçek olduğu açıklanmıştır. Araştırma kapsamında Cronbach’s Alpha güvenirlilik katsayısı değerleri, ölçeğin tamamı için .84, dikkat çekme boyutu için .76, kabul görme boyutu için .79 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, dağılımın normal olup olmadığına bakılmış, buna göre verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Verilere bakıldığında, çarpıklık basıklık katsayılarının, +/- 1 sınırları içinde olduğu görüldüğünden parametrik istatistik testleri kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2015). Betimsel istatistiklere bakılmak için frekans analizi yapılmıştır. Araştırmanın alt problemlerine değerlendirilerek, Bağımsız t-testi, tek yönlü çok değişkenli varyans analizleri (MANOVA) kullanılarak verilerin analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Sosyal Beğenirlik Ölçeği Puanlarının Katılım Düzeylerine Göre Karşılaştırılması

Katılımcıların sosyal beğenirlik ölçeği puanlarının katılım düzeylerine göre dağılımlarını belirlemek için betimsel istatistiklerine bakılmıştır. Dağılımlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Sosyal Beğenirlik Ölçek Puanlarının Katılım Düzeylerine Göre Dağılımı

Alt Boyut	N	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
Dikkat Çekme (10 Madde)	82	1.79	0.988	Hiç Katılmıyorum
Kabul Görme (5 madde)	82	2.77	1.297	Az Katılıyorum
Tüm Maddeler (15 Madde)	82	2.46	1.091	Katılmıyorum

Tablo 2 incelendiğinde, müzik öğretmeni adaylarının dikkat çekme alt boyutuna göre hesaplanan ortama 1.79 olduğu görülmüştür. Buna göre katılma düzeyi “hiç katılmıyorum” aralığına denk gelirken, kabul görme alt boyutunda hesaplanan ortalama 2.77 olarak hesap edildiği ve buna göre katılma düzeyinin “az katılıyorum” aralığında olduğu söylenebilir. Tüm ölçek ortalaması 2.46 olarak çıktığı görülmektedir. Bu sonuca göre katılım düzeyinin düşük olduğu söylenebilir.

Sosyal Beğenirlik Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Katılımcıların sosyal beğenirlik ölçeği puanlarının cinsiyet değişkenine göre istatistiksel düzeyde anlamlı farka bağımsız t testi ile bakılmıştır. Bağımsız t testi, ortalama arasında oluşan

fark anlamlılığını test etmek için yapılmıştır. Analizler sonrasında ortaya çıkan bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Sosyal Beğenirlik Ölçek Puanlarının Cinsiyet Değişkenine göre Bağımsız T Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	n	\bar{x}	S	Sh _x	t Testi		
						t	Sd	p
Kabul Görme	Erkek	41	18.73	5.648	.882	1.358	80	.178
	Kadın	41	17.05	5.572	.870			
Dikkat Çekme	Erkek	41	13.61	4.964	.775	-.454	80	.651
	Kadın	41	14.10	4.758	.743			

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin sosyal beğenirlik ölçeği puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark oluşturup oluşturmadığını tespit etmek amacıyla uygulanan t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır ($t=1.358$; $p<.05$; $t=-.454$; $p<.05$).

Sosyal Beğenirlik Ölçek Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Sosyal beğenirlik ölçek puanlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediği tek yönlü çoklu varyans analizi (Manova) testi ile bakılmıştır. Ortalamalar arasındaki fark anlamlılığına bakılmak için tek yönlü çoklu varyans analizi (Manova) testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4' de gösterilmiştir.

Tablo 4. Sosyal Beğenirlik Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Tek Yönlü Çoklu Varyans Analizi (MANOVA) Sonuçları

Puan	Grup	n	\bar{x}	S	sd	F	p	Levene's Test
Kabul Görme	18-21	33	19,09	5,98	2-79	1.289	.281	.507
	22-25	38	17,18	5,56				
	26 ve Üzeri	11	16,73	4,51				
Dikkat Çekme	18-21	33	39.98	12.13	2-79	.209	.812	.272
	22-25	38	40.46	11.05				
	26 ve Üzeri	11	40.58	11.15				
Wilks' $\Lambda=.946$		$\eta^2=.028$						

Tablo 4' de sosyal beğenirlik ölçeği puanları, değişik yaş grupları arasında fark olup olmadığına bakılmak için MANOVA testi uygulanmıştır. Bu sonuca göre, değişik yaş grupları arasında anlamlı farklılık gözlenmemiştir [$F_{(4-156)}=1.103$, $p>0.05$, Wilks' $\Lambda=.946$, $\eta^2=.028$].

Sosyal Beğenirlik Ölçeği Puanlarının Mezun Olduğu Lise Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Katılımcıların sosyal beğenirlik ölçeği puanları açısından mezun olduğu lise değişkenine göre istatistiksel düzeyde anlamlı fark için bağımsız t testi uygulanmıştır. Ortalamalar arası farkın anlamlılığı için bağımsız t testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 5' de gösterilmiştir.

Tablo 5. Sosyal Beğenirlik Ölçek Puanlarının Mezun Olduğu Lise Değişkenine göre Bağımsız T Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	n	\bar{x}	S	Sh _x	t Testi		
						t	Sd	p
Kabul Görme	Güzel Sanatlar Lisesi	37	17.84	5.091	.837	-.076	80	.940
	Diğer	45	17.93	6.110	.911			
Dikkat Çekme	Güzel Sanatlar Lisesi	37	14.89	4.999	.822	1.786	80	.078
	Diğer	45	13.00	4.583	.683			

Tablo 5' e bakıldığında, örneklem grubunun sosyal beğenirlik ölçeği puanlarının mezun olduğu lise değişkenine göre anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek için yapılan t testi sonucunda grupların arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($t = -.076$; $p < .05$; $t = 1.786$; $p < .05$).

Sosyal Beğenirlik Ölçeği Puanlarının Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Öğrencilerin, sosyal beğenirlik ölçeği puanları açısından sınıf düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farkın olup olmadığına tek yönlü çoklu varyans analizi (Manova) testi ile bakılmıştır. Ortalamalar arasındaki fark anlamlılığına bakmak için tek yönlü çoklu varyans analizi (Manova) testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 6' da gösterilmiştir.

Tablo 6. Sosyal Beğenirlik Ölçeği Puanlarının Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Çoklu Varyans Analizi (MANOVA) Sonuçları

Puan	Grup	n	\bar{x}	S	sd	F	p	Levene's Test
Kabul Görme	1. Sınıf	7	19.43	5.740	4-77	1.574	.190	.576
	2. Sınıf	20	16.20	5.512				
	3. Sınıf	23	19.39	6.006				
	4. Sınıf	24	16.71	5.637				
	5 ve üzeri	8	20.00	3.423				
Dikkat Çekme	1. Sınıf	7	17.00	3.697	4-77	3.919	.006	.192
	2. Sınıf	20	10.95	4.501				
	3. Sınıf	23	15.48	5.409				
	4. Sınıf	24	13.33	4.061				
	5 ve üzeri	8	15.25	3.495				
Wilks' $\Lambda = .813$		$\eta^2 = .099$						

Sosyal beğenirlik ölçek puanları, sınıf düzeyi değişkenine göre fark olup olmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü çok değişkenli varyans analizi sonucuna göre, sınıf düzeyi ile sosyal beğenirlik arasında anlamlı fark gözlenmiştir [$F_{(8-152)} = 2.078$, Wilks' $\Lambda = .813$, kısmi $\eta^2 = .099$]. Buna göre, sosyal beğenirlik alt boyutu olan dikkat çekme ($p < 0.05$) sınıf düzeyine göre farklılaşmaktadır. Hesaplanan etki büyüklüğüne bakıldığında ($\eta^2 = .169$) orta düzeyde bir fark olduğunu görülmektedir.

Tablo 7. Sosyal Beğenirlik Ölçeği Puanlarının Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Tek Gruplar Arası Farkı Gösteren (Scheffe) Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Sınıf (i)	Sınıf (j)	Ortalama Farkı (i-j)	S	p
Dikkat Çekme	1	2	6,05	1,986	,064
		3	1,52	1,953	,962
		4	3,67	1,943	,474
		5 Üzeri	1,75	2,341	,967
	2	1	-6,05	1,986	,064
		3	-4,53	1,383	,038
		4	-2,38	1,370	,556
		5 Üzeri	-4,30	1,892	,281
	3	1	-1,52	1,953	,962
		2	4,53	1,383	,038
		4	2,14	1,320	,622
		5 Üzeri	,23	1,857	1,000
	4	1	-3,67	1,943	,474
		2	2,38	1,370	,556
		3	-2,14	1,320	,622
		5 Üzeri	-1,92	1,847	,897
	5 Üzeri	1	-1,75	2,341	,967
		2	4,30	1,892	,281
		3	-,23	1,857	1,000
		4	1,92	1,847	,897

Tablo 7'ye göre, farka bakılmak için yapılan post-hoc Scheffe testi ne göre, dikkat çekme alt boyutu, 2. ve 3. sınıf düzeyi grupları arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. Bu durum, 3. sınıf öğrencilerinin 2. sınıf öğrencilerine oranla dikkat çekme boyutuna daha çok önem verdikleri söylenebilir.

Sosyal Beğenirlik Ölçeği Puanlarının Anne Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Sosyal beğenirlik ölçek puanları bakımından anne eğitim düzeyi değişkeni değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğine tek yönlü çoklu varyans analizi (Manova) testi ile bakılmıştır. Ortalamalar arası farklılığa bakmak için tek yönlü çoklu varyans analizi (Manova) testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 8' de gösterilmiştir.

Tablo 8. Sosyal Beğenirlik Ölçeği Puanlarının Anne Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Çoklu Varyans Analizi (MANOVA) Sonuçları

Puan	Grup	n	\bar{x}	S	sd	F	p	Levene's Test	
Kabul Görme	diploma yok	2	20,50	,707	5-76	1.709	.143	.188	
	ilkokul	17	19,00	7,13					
	ortaokul	14	16,71	4,54					
	lise	25	16,04	5,37					
	lisans	23	19,17	4,95					
Dikkat Çekme	yüksek lisans	1	27,00	.	5-76	1.325	.263	.693	
	diploma yok	2	15,50	3,53					
	ilkokul	17	13,94	5,30					
	ortaokul	14	13,50	4,70					
	lise	25	12,60	4,59					
	lisans	23	14,83	4,70					
	yüksek lisans	1	23,00	.					
Pillai's Trace=.125		$\eta^2=.062$							

Tablo 8'de sosyal beğenirlik ölçek puanları, anne eğitim düzeyi bakımından oluşan farka bakmak için MANOVA testi yapılmıştır. Tek yönlü çok değişkenli varyans analizi sonucuna göre, anne eğitim düzeyi değişkeninde anlamlı fark görülmemiştir [$F_{(10-152)}=1.012$, $p>0.05$, Pillai's Trace =.125, $\eta^2=.062$].

Sosyal Beğenirlik Ölçeği Puanlarının Baba Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Sosyal beğenirlik ölçek puanları bakımından baba eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farkı değerlendirmek için tek yönlü çoklu varyans analizi (Manova) testi uygulanmıştır. Ortalamalar arasındaki farklılığın anlamlılığına bakmak için tek yönlü çoklu varyans analizi (Manova) testi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular bulgular Tablo 9' da gösterilmiştir.

Tablo 9. Sosyal Beğenirlik Ölçeği Puanlarının Baba Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Çoklu Varyans Analizi (MANOVA) Sonuçları

Puan	Grup	n	\bar{x}	S	sd	F	p	Levene's Test
Kabul Görme	ilkokul	13	16,54	5,967	4-77	.638	.637	.263
	ortaokul	14	18,57	6,892				
	lise	27	18,81	6,121				
	lisans	27	17,44	4,273				
	yüksek lisans	1	13,00	.				
Dikkat Çekme	ilkokul	13	11,92	4,752	4-77	1.090	.367	.686
	ortaokul	14	14,00	4,836				
	lise	27	14,63	4,993				

	lisans	27	14,15	4,688
	yüksek lisans	1	8,00	.
Wilks' Λ =.934		η^2 =.033		

Tablo 9' da sosyal beğenirlik ölçek puanları bakımından, baba eğitim düzeyi değişkenine bakılmak için MANOVA testi yapılmıştır. Bu sonuca göre, baba eğitim değişkeninde anlamlı fark saptanmamıştır [$F_{(8-152)}=.657$, $p<0.05$, Wilks' Λ =.934, η^2 =.033].

Sosyal Beğenirlik Ölçeği Puanlarının Bireysel Çalgı Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Sosyal beğenirlik ölçek puanları bakımından bireysel çalgı değişkenine göre istatistiksel boyutta anlamlı farklılığa bakmak tek yönlü çoklu varyans analizi (Manova) testi ile uygulanmıştır. Ortalamalar arasındaki farka bakılmak için tek yönlü çoklu varyans analizi (Manova) testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 10' da gösterilmiştir.

Tablo 10. Sosyal Beğenirlik Ölçeği Puanlarının Bireysel Çalgı Değişkenine Göre Tek Yönlü Çoklu Varyans Analizi (MANOVA) Sonuçları

Puan	Grup	n	\bar{x}	S	sd	F	p	Levene' s Test
Dikkat Çekme	keman	18	17,44	5,83	7-74	1.862	.088	.043
	piyano	9	18,00	6,57				
	viyola	2	14,50	,707				
	bağlama	14	21,29	7,18				
	viyolonsel	7	18,00	3,91				
	gitar	12	14,00	2,66				
	flüt	9	17,78	2,94				
Kabul Görme	diğer	11	19,09	5,95	7-74	1.976	.070	.074
	keman	18	14,83	5,45				
	piyano	9	13,67	4,30				
	viyola	2	19,50	,70				
	bağlama	14	15,64	5,62				
	viyolonsel	7	13,57	1,98				
	gitar	12	10,08	3,20				
flüt	9	13,56	4,36					
	diğer	11	13,64	4,92				
Pillai's Trace=.306		η^2 =.153						

Tablo 10'da sosyal beğenirlik ölçeği puanlarının, bireysel çalgı değişkeni bakımından oluşan farka bakılmak için MANOVA testinden faydalanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, bireysel çalgı değişkeninde anlamlı fark saptanmamıştır [$F_{(14-148)}=1.909$, $p>0.05$, Pillai's Trace=.306, η^2 =.153].

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuçlar ve Öneriler

Bu araştırma, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı öğrencilerinin sosyal beğenirlik düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin sosyal beğenirlik düzeylerinin, kabul görme alt boyutunda “hiç katılmıyorum”, dikkat çekme alt boyutunda ise “az katılıyorum” düzeyinde olduğu söylenebilir. Tüm ölçek maddeleri ortalamalarına bakıldığında, katılım düzeyinin düşük olduğu ve “katılmıyorum” düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı öğrencilerinin sosyal beğenirlik düzeyleri düşük olduğu görülmektedir. Ölçekten elde edilen puanların düşük çıkması, öğrencilerin düşüncelerini yansız olarak yansıttığı sonucunu ortaya koyabilir.

Araştırmanın birinci alt probleminde, öğrencilerin sosyal beğenirlik düzeyleri incelenmiş, iki boyutlu olan ölçeğin kabul görme alt boyutunda hiç katılmıyorum, dikkat çekme alt boyutunda ise az katılıyorum düzeyinde çıktığı görülmüştür. Bu bulgulara göre Müzik öğretmeni adaylarının sosyal beğenirlik düzeylerinin düşük olduğu söylenebilir.

Araştırmanın ikinci alt probleminde, müzik öğretmeni adaylarının cinsiyet değişkeni açısından sosyal beğenirlik düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve anlamlı fark gözlenmemiştir. Üstündağ (2022) yapmış olduğu çalışmasında, kadın adayların sosyal beğenirlik ölçeği dikkat çekme puanlarının erkek adaylara göre daha yüksek olduğunu tespit ettiği ifade etmiştir. Elde edilen bu bulgunun, yapılan bu çalışmanın bulgusunu destekler nitelikte olmadığı söylenebilir. Diğer yandan Koğar ve Gelbal (2015) yaptıkları çalışmalarında sosyal beğenirlik düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaştıkları görülmektedir. Bu sonucun, bu çalışma sonucunu destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Araştırmanın üçüncü alt problemine bakıldığında, elde edilen bulgulara göre yaş değişkeni, sosyal beğenirlik düzeyleri arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Koğar ve Gelbal (2015) çalışmalarında sosyal beğenirlik ile yaş değişkeni arasında anlamlı fark bulmadıklarını ifade ederken, Üstündağ (2022) çalışma grubunun sosyal beğenirlik puanları ile yaşları arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğunu tespit ettiği görülmektedir.

Araştırmanın dördüncü alt probleminde, müzik öğretmeni adaylarının mezun olduğu lise değişkeni açısından sosyal beğenirlik düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve anlamlı fark gözlenmemiştir.

Araştırmanın beşinci alt probleminde sınıf düzeyi incelenmiş, elde edilen bulgulara göre, sınıf düzeyi ile sosyal beğenirlik düzeyi arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Bu farkın dikkat çekme boyutunda olduğu görülmüştür. Dikkat çekme boyutunda 2. ve 3. Sınıf düzeyinde anlamlı fark çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın altıncı alt problemi olarak müzik öğretmeni adaylarının anne eğitim düzeyi değişkeni sosyal beğenirlik düzeyleri arasındaki farklar incelenmiş elde edilen sonuçlara göre

anlamli fark gözlenmemiştir. Başpınar (2022) çalışmasında, anne eğitim düzeyi ile sosyal beğenirlik ölçek puanları arasında anlamli fark çıkmadığını tespit etmiştir.

Araştırmanın yedinci alt probleminde, müzik öğretmeni adaylarının baba eğitim düzeyi değişkeni ile sosyal beğenirlik düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş, elde edilen sonuçlara göre anlamli fark gözlenmemiştir. Başpınar (2022) çalışmasında, baba eğitim düzeyi ile sosyal beğenirlik ölçek puanları arasında anlamli fark çıkmadığını ifade etmiştir.

Araştırmanın sekizinci alt probleminde müzik öğretmeni adaylarının bireysel çalgı değişkeni ile sosyal beğenirlik düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş elde edilen sonuçlara göre anlamli fark gözlenmemiştir.

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı öğrencilerinin sosyal beğenirlik düzeylerinin, düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın farklı öğrenci grupları ile tekrarlanarak çıkan sonuçların eğitime katkıları tartışılabilir. Sosyal beğenirlik ile ilgili öğrencilerle bire bir görüşme yapılarak nitel bir çalışma farklı sonuçlara ulaşmayı ve bu konuyu daha derin inceleme fırsatı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Başpınar, S. (2022). Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Engelli Bireylere Yönelik Tutumları ve Sosyal Beğenirlik Düzeyleri ile İlişkisi. *Halk Sağlığı Uzmanlık Tezi*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı.
- Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dönmez, O., & Akbulut, Y. (2016). Siber Zorbalık Çalışmalarında Sosyal Beğenirlik Etmeni. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 1-18.
- Erzen, E., Yurtçu, M., Kalın, Ö. U., & Koçoğlu, E. (2021). Sosyal Beğenirlik Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 879-891.
- Gedik, Z., & Toker, H. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Engelli Bireylere Yönelik Tutumları ve Sosyal Beğenirlik Düzeyleri. *Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi*, 111-116.
- Haran, S., & Aydın, O. (1995). Depresyon, Umutsuzluk, Sosyal Beğenirlik ve Kendini Kurgulama Düzeyinin İntihar Fikirleri İle İlişkisi. *Kriz Dergisi*, 218-222.
- Karakaya, İ., & (Ed) Tanrıöğen, A. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Koğar, H., & Gelbal, S. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Beğenirlik Tercihlerinin Yargıcı Kararları ile Ölçeklenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 136-152.
- Şakar, G. (2018). Psikoloji Danışman Adaylarının Özgeciliğinin Duygusal Zekâ, Kültürel Duyarlılık Ve Sosyal Beğenirlik Açısından Yordanması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üstündağ, G. (2022). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Adaylarının Sosyal Beğenirlik Düzeyleri ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

BATI HAYRANLIĞI-EGOİZM-NARSİSİZM-FİZYONOMİ BAĞLAMINDA AHMET REŞAT'IN BEYİN HAKKI VAR ESERİ

Prof. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, _0000-0002-2521-8562

Prof. Dr. Nuran ÖZLÜK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, _0000-0002-3455-7726

ÖZET

Ahmet Reşat'ın tek perdelik komedisi Beyin Hakkı Var adlı tiyatro oyunu 1909 yılında yayımlanmıştır. Eserde Batılılaşmayı sathi bakış açısı ve kabukta kalan taklitle yaşayan dolayısıyla insanları ve hayatı sadece dış görünüşe-dış görünüşüne göre değerlendiren ve bunu yaparken de narsist, egoist kişilik özelliklerini gözler önüne seren, karşısındakini fizyonomi ilmi çerçevesinde eleştirmeye kalkan eğitimsiz Nazenin Bey'in yaşantısından birkaç saatlik kesit sunulmuştur. Bu çalışmada, II. Meşrutiyet Dönemi edebiyatının örneklerinden biri olan Beyin Hakkı Var incelenmiş, Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine aktararak araştırmacıların ve günümüz okurunun dikkatlerine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Reşat, Beyin Hakkı Var, tiyatro, Batılılaşma, narsisizm, egoizm, fizyonomi.

AHMET REŞAT'S BEYİN HAKKI VAR IN THE CONTEXT OF WESTERN ADMIRATION-EGOISM-NARCISSISM PHYSIOGNOMY

ABSTRACT

Ahmet Reşat's one-act comedy, Beyin Hakkı Var (Bey Has Right), was published in 1909. The work was emphasized on a few hours of the life of uneducated Nazenin Bey, who experienced Westernization from a superficial point of view and mimicry, therefore evaluated people and life only through their appearance, showed narcissistic, egoistic personality traits, and criticized the other in a physiognomic framework. In this study, Beyin Hakkı Var, one of the examples of the literature of the Second Constitutional Monarchy Period, is analyzed, translated from Ottoman Turkish into Latin letters and presented to the attention of researchers and today's readers.

Keywords: Ahmet Reşat, Beyin Hakkı Var, theater, Westernization, narcissism, egoism, physiognomy.

Ahmet Reşat'ın *Beyin Hakkı Var* adlı eseri, Meşrutiyet Devri Türk tiyatrosu numunelerindedir. Kitabın iç kapağında müellif Ahmet Reşat, “Mülga Meclis-i Kebir-i Maarif azasından muattal (Fazilet¹) gazetesini sahib-i imtiyaz ve sermuharri” şeklinde tanıtmıştır.

On altı sayfadan müteşekkil, tek perdelik bir komedi olan ve Batı hayranlığı konusunu işleyen *Beyin Hakkı Var*, 1325'te [1909] neşredilmiştir.

Tanzimat Devri ve sonrasında özellikle kılık kıyafet, eğlence hayatı harcamaları neticesinde maddi sıkıntıya düşen Batı mukallidi, hayranı tipler, çeşitli edebî nevide kaleme alınan eserlere konu olmuştur. *Beyin Hakkı Var* da ise oyunun merkezindeki Nazenin Bey'in Batı hayranlığı ve egoist, narsist kişilik özellikleriyle dış görünüş(ün)e önem vermesi ve bunun elde edilebilmek için hiç görmediği, bilmediği yalnızca tahmin ettiği Avrupa'daki yardımlaşmayı övmesi, yaşadığı ülkeyi yermesi; fizyonomi/ilm-i kıyafetle insan mizacı hakkında fikir yürütmesi ön plana çıkarılan hususlardır.

Temel ve çalışmamızdaki anlamıyla egoizm bencillik, sadece kendini düşünme, menfaatlerini herkesinkinden üstün tutma; narsisizm insanın kendine duyduğu hayranlık, bağlılık²; disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınan fizyonomi/ilm-i kıyafet³ ise suret-siret yani dış görünüşünden kişinin karakteri, ahlakı hakkında çıkarımlarda bulunmaktır.

Fizyonomi/ilm-i kıyafetin temeli, insanın görünüşü ile beden ve ruh sağlığını ortaya koyan ve tedavi eden teorilere dayanmaktadır. Kadim bilgilere göre kâinat, anasır-ı erbaadan (dört unsur: hava, su, ateş, toprak) oluşmaktadır. İnsan, kâinatın bir hülasesi, numunesi olarak kabul edildiğinden eski tıp ve felsefede anasır-ı erbaanın insan bedenindeki karşılığı, ahlat-ı erbaa (dört hilt: kan, balgam, safra, sevda) ile ilişkilendirilmiş, insanın beden ve ruh sağlığı, ahlat-ı erbaanın birbiriyle dengesine bağlanmıştır. Bu yaklaşım, hümoral patoloji kuramının (dört sıvı kuramı) esasını teşkil etmektedir. İslam dünyasında da rağbet bulan bu kuramda ahlat-ı erbaanın özelliklerinden hareketle mizaç sınıflandırılmasına gidilmiştir: demevi (sanguin): Kalp ve karaciğerde salgılanan, bütün vücudu dolaşan kan; hava gibi sıcak, yaş ve akıcıdır, sıcakkanlı mizaç; balgami/lenfai (flegmatique): beyinde salgılanan balgam; su gibi soğuk, yaş ve akıcıdır; soğukkanlı, sakın ve tembel mizaç; safravi (colérique): karaciğerde salgılanan safra (sarı safra); ateş gibi kuru ve sıcaktır; öfkeli/asabi mizaç; sevdai (mélancolique): dalak ve midede salgılanan sevda (kara safra); toprak gibi ağır, kuru ve soğuktur; içe kapanık, karamsar mizaç. Ayrıca ahlat-ı erbaanın besinlerle, mevsimlerle bağlantısı da dikkate alınmıştır.⁴

Beyin Hakkı Var'da Nazenin Bey'in duygu ve düşünceleri, sosyal hayat ilişkileri; egoistlik, narsistlik ve ilm-i kıyafet etrafında şekillenmiştir.

¹ *Fazilet* gazetesinin ilk sayısı 4 Teşrin-i Evvel 1908'de yayımlanmıştır.

² www.tdk.gov.tr

³ Çavuşoğlu, A., Kıyafet İlmî ve Kutagu Bilig'de Kıyafet İlmî/Fizyonomi İzleri, *Bilimname*, XVII, 2, 2009, s. 293-302. Mengi, M., Kıyafetnameler Üzerine, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 25, 1977, s. 299-309. Maden, S., Türk Edebiyatında Kıyafet İlmî ve Kıyafetnameler, *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 2017, s. 11-22.

⁴ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Demirhan Erdemir, Ayşegül, Ahlat-ı Erbaa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, s. 24. Kant, İ., Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 2010. Bayat, A.H., *Tıp Tarihi*, Genişletilmiş 3. Baskı, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 127.

Eserde mekân alelade döşenmiş, genişçe bir salon; zaman gündüz, saat altıdır.

Nazenin Bey 24 yaşındadır. Yaşı ve ismi dışında hakkında bilgi verilmemiştir, defterdarlıkta gezen bir zatın oğludur. “Birinci Meclis”te Nazenin Bey, bir yandan gezinmekte bir yandan da konuşmaktadır.

Medenileşme konusunda çok ağır ilerleyen memlekette kendi tabiatına uygun tek bir insan olmamasından yakınan Nazenin Bey; hiç gitmemiş, kimseden de duymamış olduğu hâlde istediği her şeyin Avrupa’da olduğunu aklı ile bilmektedir. Nazenin Bey, memlekette yardımlaşmanın dar manada kullanılmasından, Avrupa’daki yardımlaşmanın ülkede bulunmayışından şikâyetçidir. Nazenin’in övdüğü Avrupa’daki yardımlaşma, kişinin istediği bir şeyi bir başkasından teklifsizce alabilmesi ile sınırlıdır. Ancak verdiği örneklerde yardımlaşma, karşılıklı yapılmaz çünkü isteyen ya da alan taraf hep Nazenin’dir.

Nezaketin sadece kendisinde bulunduğu hükmeden; kadın, erkek kendinden başka hiç kimseye giydiğini yakıştırmayan, pek çok rengin sadece kendisine yakıştığını söyleyen, kendi gibi güzellik fennine hakkıyla aşına birinin eliyle bu kıyafetlerin çıkarılması ve münasiplerine giydirilmesiyle “şu insan kümesi derhâl bir çiçek demetine döner” diyen Nazenin Bey, tam anlaşılmasa da düşüncesinden dolayı sahnedekilerden takdir umarak “hüsn-i teveccühünüz efendim” cümlesini kurar.

Bu fikrini şahsı ile alakalı uygulamaya kalkan ve yolda gördüğü birinin pantolonunun kendisine, kendisinininkinin de ona yakışacağını “fenn-i zarafete intisabı”ndan dolayı “takdir ederek” değiştirmeyi teklif ettiğinde alay konusu olmaktan yakınan Nazenin Bey, o günkü görünüşünü şöyle tasvir etmiştir: “Efendim, evvelki gün tepemden tırnağıma kadar numune-i zevk-i selim olduğum ve binaenaleyh herkesin nazar-ı hayretini celbeceğime kemal ile mutmain bulunduğum hâlde Fener’e gitmiştim.”

“İkinci Meclis”, Nazenin Bey ile 33 yaşındaki uşağı Dursun’un diyaloguna ayrılmıştır. Dursun; memleketten mektup aldığını, çoluk çocuğunun açlıktan kırıldığını, “birkaç kuruş himmet” etmesini söylemesi ile ilgilenmeyen, konuyu önemsiz bulan Nazenin; bakkalın borcunu istemesi, uşağın yakasına yapışması, dava edeceğini bildirmesi üzerinde de durmaz ancak Dursun’dan karşı evdeki komşularının oturmaya geleceklerini duyunca ayrıntılı bilgi ister.

Komşular, rahatsız etmezler ise Nazenin’le görüşmek istediklerini söylediklerinde Dursun’un “Ne rahatsız olacak, zaten odada kendi kendine söylenip duruyor” cevabını Nazenin, bambaşka bir zeminde kurgular: “Demek oluyor ki benim, talakat-ı maderzadımı reşkaver-i hutaba olacak bir dereceye isal için tenhada yüksek sesle güzide parçalar okuduğumu ima etmişsin.” Komşuların methini duyduklarını Dursun’dan öğrenen Nazenin, seyirciye yönelerek “Erbab-ı kemali işte böyle herkes görmek ister.” der.

Nazenin, “Üçüncü Meclis”te yine yalnızdır ve konuşmaktadır. Gelecek komşularının kendi düşüncesinde olacaklarını ummaz çünkü halkta o terbiye yoktur. Yine de fesini, kravatını, bıyıklarını aynanın karşısında düzeltir, bozar. Nazenin, sabit dururken kusursuz görünmektedir; bir de hareket hâlindeyken görünüşüne bakmak için geri geri giderken komşuları Hasan ve Hüseyin kardeşler içeri girer.

“Dördüncü Meclis”te 3 ay önce taşındığı yerdeki karşı komşuları, Nazenin’e hoş geldin ziyaretinde bulunurlar. Komşulardan Hasan Efendi 40 yaşında, tüccar; Hüseyin Efendi ise 30 yaşında, dava vekilidir. Nazenin, komşuların mesleklerini öğrendiğinde kendisine sorulmadan ayağa kalkarak ileride kesinlikle kuracağı zarafet mektebinin muallimlerinden olduğunu ifade eder. Hasan Efendi gülmek için kendini zorlar ve ismini sorar. Nazenin, kırtarak adını söyler. Semtin havasını nasıl bulduğu konusunda ise “şive-i mahsus ile” havasına bir diyeceği olmadığını ancak zarafet bakımından çok kötü bulduğunu belirtir. Karşındakiler anlayamazlar, böyle şeylerin “fenne intisap” ile anlaşılacağını söyleyen Nazenin komşularının hayretleri, alayları arasında açıklamalarda bulunur: Kendi evi pembe, onlarınki mordur; bu da ahenk uyumunun olmadığını göstergesidir çünkü pembe ile mor hiçbir vakit karşı karşıya gelmez. Zarafet ilminde “izdivac-ı elvan” büyük bir bölümü/bahsi teşkil eder ve önemce “izdivac-ı melbusat” kadar önemlidir. Nazenin, komşularının giysilerini fennen pek çok açıdan eksik görür. Nazenin’e göre birbirinin şekil ve mizaç bakımından tamamıyla benzeri bir çift ayakkabı yapmak, aynı vasıfları taşıyan bir çift araba beygiri bulmaktan zordur. Nazenin, “İzdivac-ı eşkal”den bahsederken de Hasan Efendi’nin sağ bıyığı mizacen asabi, sol bıyığı ise lenfaidir, bundan dolayı onun iyi bir bıyığa sahip olmadığını belirtir. Dünyada her şeyin zarafet ilmiyle bağlantılı olduğunu söyleyen Nazenin’in komşuları daha fazla oturmak istemeden kibarca izin isterler. Nazenin, komşularını kapıya kadar uğurladıktan sonra onların da cehaletine hükmeder.

Nazenin’in Hasan Bey’in bıyıkları ile ilgili mizaç tespitinde fizyonomi ilminden faydalanmaya çalışması ancak onu da yersiz, yüzeysel ve anlamsız şekilde yapması; Avrupa’ya hiç gitmediği, kimseden duymadığı hâlde orada insanların birbirleriyle teklifsizce yardımlaştığını iddia etmesi gibi kendi cahilliğini gösteren örneklerdendir.

Nazenin’in olmayan tahsilini söz konusu etmesi, kendini üstün göstermesi, etrafındakileri umursamaması ya da küçük görmesi ve bunu dış görünüşe bağlı kalarak yapması eğitimsizliğini ve Batılılaşma dolayısıyla medenileşmeyi kabukta algılayışını ortaya koymaktadır.

Ayrıca vermeden alma ya da sürekli karşı taraftan bekleme/isteme, kimsenin giydiğini uygun bulmama, zarafet ilmine vukufundan dolayı başkasının üzerindeki kendisine daha çok yakışacağını takdir etme, kendini bilgili ve işin ehli görme, sorulmadan olmayan mesleğinden bahsetme, çalışanına ödeme yapmama, bundan kaynaklanan maddi sıkıntılarla ilgilenmeme; bakkala borunu ödememe, bunu umursamama; kendi kendine söylenmeyi hatipleri kıskandıracak dereceye ulaşan doğuştan kusursuz konuşma yeteneği ile tenhada, yüksek sesle seçkin parçalar okumak şeklinde yorumlama; renklerin çoğunu sadece kendisine yakıştığını, yalnızca kendinin nezaket sahibi olduğunu, güzellikten sadece kendisinin anladığını; kimsenin kendisi kadar görgülü, bilgili olmadığını, mükemmel bir zevkle giyinerek herkesin dikkatini çekeceğini, ayna karşısında kusursuz görüldüğünü düşünme, buna inanma ve bu minval üzere hareket etme Batı hayranı Nazenin’in sergilediği egoist ve narsis kişilik özellikleridir. Eserde bu özellikler, gerek yalnız başına konuştuğu monologlarda gerek uşağı ve komşularıyla diyaloglarında açıkça görülmektedir. Nazenin sözlerini ya da davranışlarını hatalı bulmaz, kendine hayrandır, değişmeye çalışmaz; kendisini saklamak gibi bir gayreti de yoktur.

Ahmet Reşat tüm bu hastalıklı yaklaşımı; farklı bir tarzla konuşurma, kendinden bahsederken ayağa kaldırma, kırtıtırma, kadın ismi olan Nazenin'le isimlendirme, Efendi yerine Bey saygı sözünü tercih etme; övülen yerlerde ya da vâkıf olduğu iddia edilen konularda daha ağır, süslü cümleler ve imtizacı kastederek izdivaç kelimesini kullandırtma gibi tasarruflarla Enver Töre'nin de belirttiği gibi "asrileşmek adına psikolojik dengelerini yitiren"⁵ bireylerin düştüğü gülünç vaziyeti Nazenin Bey'in şahsında gözler önüne sermiştir.

Beyin Hakkı Var adlı eser, edebiyat tarihi araştırmalarına katkıda bulunmak amacıyla Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine de aktarılmıştır.

Beyin Hakkı Var⁶

Eşhas

Nazenin Bey-24 yaşında-Defterdarlıkta gezen bir zatın oğlu.

Dursun: 33 yaşında-Nazenin Bey'in uşağı.

Hasan Efendi-40 yaşında-Tüccardan ve Nazenin Bey'in komşusu.

Hüseyin Efendi-30 yaşında-Vükela-yı deaviden-Hasan Efendi'nin küçük biraderi ve kezalik Nazenin Bey'in komşusu.

*

Genişçe bir oda, alelade mefruşat, gündüz, saat altı.

Birinci Meclis

(Nazenin Bey yalnız gezinir)

Memleketimizde tabiatımca bir adam göremiyorum. Demek ki medeniyet cihetiyle [da]ha pek gerideyiz. Yazık yazık, şimdi biz böyle mi olmalıydık! Nasıl betaet içinde bulunuyoruz, niçin temeddün edemiyoruz! Vakıa ben gidip görmedim kimseden de işitmedim. Lakin aklımla buluyorum ki benim arzu ettiğim şeylerin cümlesi Avrupa'da vardır. Ah Avrupa ah Avrupa! Bizde teavün denilince pek mahdut bir mana anlaşılıyor. Hâlbuki Avrupa'da teavünün manası çok vâsidir. Orada herkes kendine lazım olan şeyi birbirinden bilateklif alabilir. Burada öyle mi ya! Maazallah. İnsan birinden bir şey istedi mi derhâl istihzalara hedef oluyor! Bilmiyoruz ki bu âlemde yaşamak için teavüne muhtacız; teavünsüz yaşanmaz, yaşansa da, iyi yaşanmaz. Mesela sizde bir şey bulunur, bende bulunmaz, isterim, eksik olmayın verirsiniz. Onda bir şey bulunur, bende bulunmaz, isterim, ömrüne bereket verir. Böylelikle herkes hemnevne muavenet etmiş olur. Ama siz bana bir şey vermeyin, o bana bir şey vermesin, demek ki birbirimize hiç iyilikte bulunmayacağız! Doğrusu bu hâl benim uluvv-i cenabıma dokunur. Size tabiatımı söyleyeyim, fakat kendimi methediyorum zannetmeyiniz. Bendeniz birinden bir şey istediğim zaman, istediğim şey ne kadar kıymettar olursa olsun hiç gözüme görünmez; onu âdeta bir sigara kâğıdı istiyor gibi isterim. Lakin karşımdaki adam benim bu tok gözlülüğüme bakıp da civanmerdane davranmalı. İşte bizde bu yok! Müddeamı ispat için size başımdan geçen bir vakayı anlatayım da ahalimizin münasebetsizliğine gülün. Efendim, evvelki gün tepemden tırnağıma kadar numune-i zevk-i selim olduğum ve binaenaleyh herkesin nazar-ı hayretini celbeceğime kemal ile mutmain bulunduğum hâlde Fener'e gitmiştim. Evvelbeevvel şurasını maatteessüf itirafa mecburum ki gördüğüm erkeklerden, kadınlardan hiçbirinin kıyafetini beğenmedim; vakıa ortada bir güzellik, bir zarafet vardı, lakin tertipli değildi;

⁵ Töre, E., *II. Meşrutiyet Tiyatrosu*, Duyap, İstanbul, 2006, s. 81.

⁶ Ahmet Reşat, *Beyin Hakkı Var*, Arşak Garoyan Matbaası, Dersaadet, 1325.

Mesela kostümler, yeldirmeler, çarşafklar hakikaten şık olmakla beraber yanlış giydikleri için tabii hiç yakışmamıştı. Kendi kendime dedim ki: “Şimdi Avrupa gibi burada da usul-i mübadele ve teavün cari olsa da benim gibi güzellik fennine bihakkın aşına bir zatın eliyle bu kostümler, bu yeldirmeler, bu çarşafklar birer birer çıkarılıp münasiplerine giydirilse şu insan kümesi derhâl bir çiçek demetine döner” hüsn-i teveccühünüz efendim. Derken, velospiti elinde, durmakta olan, bilmediğim bir adam gözüme ilişti.

Ayağında, çoktan beri kendime pek ziyade yakıştırdığım hâlde bir türlü uydurup da yaptırmadığım bir renkte, güzel bir pantolon gördüm ki ona hiç yakışmıyordu. Zaten renklerin pek çoğu yalnız bana yakışır. Asıl tuhafı, benim ayağımdaki pantolon ona pek yakışacaktı. Fenn-i zarafete intisabım hasebiyle bunu takdir ederek herifin yanına sokuldum, kendimden başkasında göremediğim bir eda-yı nazikâne ile selamladım, ba’de isim ve şöhretimi, mahall-i ikametimi tafsilat-ı lazimesiyle anlatarak, mübadele meselesini açtım. Aman efendim, meğer herif horoz akıllının biriymiş!

Bendeniz henüz lakırdımı bitirmeden bir kahkaha kopardı, herkesi başımıza topladı! “A dostlar gelin şu divane herifin sözlerini dinleyin, bana pantolonları değış edelim diyor” diyerek haykırmaya başladı! Bendeniz meftur olduğum terbiye iktizasınca o kadar sıkıldım ki pantolon bile hatırımdan çıktı. Ayıp değıl ya, böyle şeylere alışmamışım. Bereket versin ki o aralık, etrafımızı almış olan ahaliden bazıları, bendenizin teklifimin makul olduğunu anlayarak “Bravo, bravo” diye el çırpmaya başladılar da, yüreğime biraz su serpildi. (Dursun girer)

*

İkinci Meclis (Nazenin Bey Dursun)

Nazenin Bey — Ne haber, Dursun?

Dursun — Hayırlar.

Nazenin Bey — Sende bir şey var.

Dursun — Hiçbir şey yok.

Nazenin Bey — Öyle ise neye geldin?

Dursun — Birkaç kuruş himmet etsen de memlekete göndersem. Dün yine mektup aldım, çoluk çocuk açlıktan kırılıyormuş.

Nazenin Bey — Adam sen de, onun ehemmiyeti yok, başka?

Dursun — Bakkal da yakama sarılıyor, ben seni tanırım, paramı vereceksen ver, vermeyeceksen dava edeceğim diyor, şaşırđım kaldım.

Nazenin Bey — O da bir şey değıl, daha başka?

Dursun — (İçini çekerek) Karşiki evin sahipleri oturmaya gelecekler.

Nazenin Bey — (Telaşla) Buraya mı?

Dursun — Evet.

Nazenin Bey — Ne vakit?

Dursun — Şimdi.

Nazenin Bey — Kim söyledi?

Dursun — Kendileri söylediler.

Nazenin Bey — Nerede konuştun?

Dursun — Ben çeşmeye giderken onlar da eve geliyorlardı yolda tesadüf ettiler.

Nazenin Bey — Ne dediler?

Dursun — Ne diyecekler, beye mahsus selam söyle.

- Nazenin Bey — Teşekkür ederim.
Dursun — Eğer rahatsız olmazlarsa görüşmeye geleceğiz dediler.
Nazenin Bey — Sen ne dedin?
Dursun — Ne rahatsız olacak, zaten odada kendi kendine söylenip duruyor dedim.
Nazenin Bey — (Mütebessim) Demek oluyor ki benim, talakat-ı maderzadımı reşkaver-i hutaba olacak bir dereceye isal için tenhada yüksek sesle güzide parçalar okuduğumu ima etmişsin.
Dursun — (Bir şey anlamış gibi) Tabii.
Nazenin Bey — Onlar senin bu sözüne karşı bir şey söylemediler mi?
Dursun — Bana pek ziyade methini işittik dediler.
Nazenin Bey — Ey ey sen ne dedin?
Dursun — Ben şimdi ne söylesem boştur. Siz gelin görün de kendiniz anlarsınız dedim.
Nazenin Bey — Aferin, Dursun, eksik olma, (Hazırına teveccühle) Erbab-ı kemali işte böyle herkes görmek ister. (Dursun'a) Haydi sen odana git. (Dursun çıkar).

*

Üçüncü Meclis
(Nazenin Bey yalnız)

Bakalım bunlar ne yolda adamlar, Allah vere de benim istediğim gibi olsalar. Ama hiç ummam, bizde nerede o terbiye, fakat ben yine ihtiyaten bir kere tuvaletimi gözden geçireyim. (Aynanın karşısına geçerek) (Birkaç defa bıyıklarını, fesini kravatını düzeltir, bozar) Vaz-ı sabitim pek mükemmel, şimdi bir de vaz-ı müteharrikime bakayım diyerek kışın kışın duvara doğru gitmeye başlar bu sırada (Hasan, Hüseyin Efendiler girerler)

*

Dördüncü Meclis
(Hasan, Hüseyin Efendiler Nazenin Bey)

- Nazenin Bey — Efendim buyurun.
Hasan Efendi — Sizi rahatsız ettik, galiba bir tarafa gidiyordunuz!
Nazenin Bey — Hayır efendim şey...
Hüseyin Efendi— Mâni olmayalım.
Nazenin Bey — Yok efendim. (Otururlar)
Hasan Efendi — Çoktan beri ziyaretinize gelmek istediğimiz hâlde rahatsız ederiz diye gelemiyorduk, bu sabah biraderle dedik ki canım bu zat mahallemize taşınalı üç ay oldu, ayıp değil mi, hiç olmazla gidip bir safa geldiniz diyelim, hazır bugün de pazar.
Nazenin Bey — İhya buyurdunuz efendim. Acaba kimlerle müşerref olduğumu anlayabilir miyim?
Hasan Efendi — Efendim, bendenizin ismim Hasan, medar-ı iştilim ticaret, biraderin de ismi Hüseyin, mesleği dava vekâletidir.
Nazenin Bey — Pek güzel efendim (Ayağa kalkarak) Bendeniz de ileride tesisi muhakkak olan zarafet mektebi muallimlerindenim.
Hasan Efendi — (Zabt-ı handeye çalışarak) İsm-i âlinizi söylemediniz.
Nazenin Bey — (Kırtarak) Nazenin bendeniz.
Hüseyin Efendi — Ne hoş!
Hasan Efendi — Efendim, inşallah semtimizin havasından memnunsunuzdur?

Nazenin Bey — (Şive-i mahsus ile) Havasına bir diyeceğim yok, fakat zarafet nokta-i nazarından gayet fena.

Hasan Efendi — Ne gibi?

Nazenin Bey — Ezcümle evlerin boyaları arasında aheng-i tenasüp yok.

Hasan Efendi — Anlayamadım efendim!

Nazenin Bey — Ah azizim, böyle şeyler fenne intisap ile anlaşılır.

Hasan Efendi — İzah buyurmaz mısınız?

Nazenin Bey — Mesela şimdi bizim ev pembe, sizinki mor, hâlbuki pembe ile mor hiçbir zaman karşı karşıya gelemez.

Hüseyin Efendi — Aman yarabbi!

Hasan Efendi — Ben bu sözü ilk defa olarak sizden işitiyorum!

Nazenin Bey — Farkındayım.

Hasan Efendi — (Biraderine) Biz üç aydan beri beyin ziyaretine gelmediğimizden dolayı pek büyük hata etmişiz.

Hasan Efendi — (Nazenin Bey'e) Demek ki böyle şeyler de var ha!

Nazenin Bey — Şüphe yok efendim, fenn-i zarafette izdivac-ı elvan büyük bir mebhas teşkil eder, ehemmiyetçe izdivac-ı melbusattan aşağı değildir.

Hasan Efendi — Vay, izdivac-ı melbusat da mı var?

Nazenin Bey — Var ya, siz ne zannediyorsunuz. Bugün üzerinize giymiş olduğunuz şeylerin fennen birçok nekayisi aşikârdır.

Hasan Efendi — Acayip!

Nazenin Bey — İzdivac-ı melbusat deyip de geçmeyelim; şeklen ve mizacen birbirinin tamamıyla müşabihi olmak üzere bir çift ayakkabı vücuda getirmek, aynı evsafı haiz bir çift araba beygiri bulmaktan daha güçtür.

Hasan Efendi — Suphanallah!

Nazenin Bey — Öyle ise sizin izdivac-ı eşkâl hakkında da fikriniz yoktur.

Hasan Efendi — Ne gezer efendim.

Nazenin Bey — Bir şey sorayım.

Hasan Efendi — Buyurun.

Nazenin Bey — Bıyıklarınız kendinizin midir?

Hasan Efendi — (Mütehayyir) Tabii!

Nazenin Bey — O hâlde maatteessüf arz ederim ki iyi bir çift bıyığa malik değilsiniz. Zira sağ bıyığımız mizacen asabi olduğu hâlde sol bıyığımız lenfaidır.

Hasan Efendi — Allah Allah!

Nazenin Bey — Evet azizim evet, dünyada hiçbir şey yoktur ki fenn-i zarafete taalluk etmesin.

Hüseyin Efendi — (Biraderine) Beyefendiye doyum olmaz, gidelim. İnşallah yine geliriz.

Hasan Efendi — Hay hay. (Kalkarlar)

Nazenin Bey — Efendim, pek çabuk değil mi? Bir kahvemizi bile içmediniz.

Hasan Efendi — Zararı yok efendim, müsaade buyurun.

Nazenin Bey — Siz bilirsiniz. (Çıkarlar)

(Nazenin Bey oda kapısına kadar teşyi ettikten sonra dönerek nafiye bunlar da cahilmiş.

(Perde iner)

Son

KAYNAKÇA

Ahmet Reşat, *Beyin Hakkı Var*, Arşak Garoyan Matbaası, Dersaadet, 1325.

Bayat, A.H., *Tıp Tarihi*, Genişletilmiş 3. Baskı, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2016.

Çavuşoğlu, A., Kıyafet İlmî ve Kutagu Bilig’de Kıyafet İlmî/Fizyonomi İzleri, *Bilimname*, XVII, 2, 2009, s. 293-302.

Demirhan Erdemir, A., Ahlat-1 Erbaa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, s. 24.

Kant, İ., *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 2010.

Maden, S., Türk Edebiyatında Kıyafet İlmî ve Kıyafetnameler, *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 2017, s. 11-22.

Mengi, M., Kıyafetnameler Üzerine, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 25, 1977, s. 299-309.

Töre, E., *II. Meşrutiyet Tiyatrosu*, Duyap, İstanbul, 2006.

www.tdk.gov.tr (Erişim tarihi: 18.03.2023)

EDEBÎ ESERDE GÜZEL AHLAK-MUTLU AİLE İLİŞKİSİ ABDÜLKADİR-KÜÇÜK BİR KIZIN SERGÜZEŞTİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Nuran ÖZLÜK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, [-0000-0002-3455-7726](tel:+903042234557726)

Prof. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, [-0000-0002-2521-8562](tel:+9033825218562)

ÖZET

Abdülkadir tarafından 1895 yılında yazılan ve 1898’de neşredilen Küçük Bir Kızın Sergüzeşti, kendisinden önce kaleme alınan roman ve hikâyelerdeki gibi cariyelerin çektiği eziyetleri ya da tam aksi şekilde evlat telakki edilmelerini ya da evin beyi/ev sahiplerinin akrabaları ile yaşadıkları aşkları, evlilikleri değil; hiçbir şeyi olmayan, küçük yaşta ailesinden ayrılarak İstanbul’a getirilen küçük bir kızın yaşadığı evde gördüğü kötü örneklerden ders çıkararak mutlu bir yuva kurması, her şeyini kaybeden hanımına sahip çıkarak onu da ailesinin içine alması anlatılmaktadır. Hikâyede bütün bu olaylarda başkahramanın mesut bir yuva kurması, devrin içtimai hayat algısıyla örtüşecek şekilde kanaat, itaat, terbiye, tevazu, vicdan gibi unsurları içeren güzel ahlakla bağdaştırılmıştır. Bu çalışmada Küçük Bir Kızın Sergüzeşti mezkûr hususlar çerçevesinde ele alınmış, Osmanlı Türkçesinden Latin alfabesine aktarılarak araştırmacıların ve günümüz okurunun dikkatlerine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Abdülkadir, Küçük Bir Kızın Sergüzeşti, hikâye, güzel ahlak, mutlu aile.

THE RELATIONSHIP BETWEEN GOOD MORALS AND HAPPY FAMILY IN LITERARY WORK: THE EXAMPLE OF ABDÜLKADİR-KÜÇÜK BİR KIZIN SERGÜZEŞTİ

ABSTRACT

Küçük Bir Kızın Sergüzeşti (A Little Girl’s Adventure), written by Abdülkadir in 1895 and published in 1898, does not tell about the troubles of slaves/concubines, them to be treated well, or the love and marriage they had with the master/relative of the house they worked for, as in the novels and stories written before it. In the story, it is told that a little girl who has nothing and was brought to Istanbul by leaving her family at a young age, learns from the bad examples she sees in the house where she works, establishes a happy home, and takes her into her family by protecting her who lost everything. In the story, in all these events, the main character's establishment of a happy home is associated with good morality, which includes elements such as being content with little, obedience, decency, modesty, conscience in a way that corresponds to the perception of the social life of the period. In this study, the Küçük Bir Kızın Sergüzeşti

was considered within the framework of the above considerations, translated from Ottoman Turkish to the Latin alphabet and presented to the attention of researchers and today's readers.

Keywords: Abdülkadir, Küçük Bir Kızın Sergüzeşti, story, good morals, happy family.

Abdülkadir imzasıyla kaleme alınan *Küçük Bir Kızın Sergüzeşti*, 1314 [1898] yılında "Maarif Nezaret-i Celilesinin 652 numaralı ve 15 Kânun-ı Sani sene 311 tarihli ruhsatnamesiyle" basılmıştır.

Yazar, ilk eseri *Küçük Bir Kızın Sergüzeşti*'ni milli hikâyeye olarak takdim etmiştir. Müellif, eserin başında yer alan 7 Teşrin-i Evvel 1311 [19 Ekim 1895] tarihli "Kariin-i Kirama" başlıklı ön sözde israfın sonunun sefalet, güzel ahlak ve idarenin ise mutluluk olduğunu ortaya koymak amacıyla eseri yazdığını belirtmiştir.

Hikâyede bu amaca uygun şekilde küçük bir çocukken cariye/halayık¹ olarak Tokat'tan İstanbul'a getirilen bir kızın, evin hanımının israfını ve anlayışsızlığını görerek ders çıkarması ve hayatını buna göre tanzim ederek kendini ve çevresini mutlu etmesi anlatılmaktadır. Hikâyeye, hem kahraman hem de okuyucu için kıssadan hisse esasına dayanmaktadır.

Eser, Ahmet Mithatvari dil ve üsluba sahiptir; sohbet tarzında sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmış; "Hanımların âdetlerindedir. Her kim olursa olsun bilmedikleri bir hanımla görüştüler mi en evvel annesini, yaşını, cinsini sorarak öğrenmek arzusunda bulunur." örneğindeki gibi yazarın araya girmesiyle akış yer yer sekteye uğratılmıştır.

Küçük Bir Kızın Sergüzeşti'nde dikkati çeken bir husus, başkahramanın kendisinden söz ettiği kısımlar dışında yazarın ona cariye/halayık değil "işçi kızı" demesidir. Bir diğer husus ise hikâyede hiç kimsenin adının zikredilmemesi, herkesten sosyal statü ya da rollerine göre bahsedilmesidir. Bu durum, yazarın kişilerden ziyade olayı ön plana çıkarmak istemesinden kaynaklanmış olabilir.

Hem kahraman anlatıcı hem yazar anlatıcı tarafından aktarılan hikâyeye, çalıştığı evin Marmara'ya nazır penceresine dayanmış on altı yaşındaki başkahramanın, kendi kendine konuşması ile başlar. Başkahraman, geriye dönüşlerle çocukluğundan bu konağa gelişine kadar geçen sürede olan biteni okuyucuya anlatmıştır. Beş yaşında iken Tokat'ın Kabazad mevkiine ailesiyle gelen başkahraman, kendisinden yaşça büyük kızların yanına sırma işlemek için gittiğinde onlardan dinlediği İstanbul'da hanımların arabalarla gezdiğine, mücevherler taktığına dair sohbetleri hoşuna gider, kendisi de İstanbul'a gitmek ister ve bu arzusu gerçekleşir.

Başkahraman anne ve babasını bırakarak kendi tercihi ile İstanbul'a geldiğini söyler ancak kaç yaşında İstanbul'da bulunduğu bilgisi verilmemiştir. Kimle ve nasıl bu konağa geldiğini bilmeyen başkahraman pişmandır; geçmişi düşünerek ailesini özlemekte, onları merak etmekte

¹ Eserde başkahramanın İstanbul'daki konağa cariye/halayık olarak getirildiği açıkça belirtilmemiştir. Başkahramanın hanımına kendisinden bahsederken "cariyeniz" demesi, hem konakta iken konumuna hem mütevazılığına işaret etse de devrin sosyal hayatında cariye uygulamasının varlığından dolayı cariye/halayık olduğu hükmüne varılmıştır.

ve ağlamaktadır. Başkahraman gözyaşlarını siler ve geçmişten hâlihazıra geçerek bu defa yetiştigi konağın beyinin ve hanımının hâline üzölmeye başlar.

Evin hanımı, eşinin yüklü borçlarına rağmen süsünden, gezmesinden ödün vermez; eşi bir şey söylese ağlar. Başkahraman; evin hanımının kötü ahlakı, eşine itaatsizliği, kendini beğenmişliği sebebiyle mutluluk yuvası olacak konağı mahvettiğini söyler. Bu gidişle bütün malvarlığının kaybedilmesi kaçınılmazdır, bunun neticesinde hanımın iki odalı bir evde yaşaması mümkün değildir. Burada yazar, vermek istediğı mesajı başkahramanına bizzat söyler: “Hüsn-i ahlak, terbiye, itaat sayesinde iki odalı bir ev güzel bir aşiyane-i saadet olur. Haneye saadeti idhal edecek hanımdır. Zannederim bu hâller ben yaşta bir kıza güzel bir ders-i ibrettir.”

Eve mutluluğı getirecek olan kadındır, kadın güzel ahlaklı ve itaatkâr olmalıdır. Hikâyenin bütününe hâkim olan bu anlayış, başkahramanın gördüğü örnekten yola çıkarak vardığı sonuçtur. Bu sonuca binaen genç kız mesut bir aile kurar. Bu sırada yazar, mesajını okura iletir: “Hulus-i niyet müntic-i muvaffakiyettir. Zevci ne kadar namuslu ise kendi o kadar itaatlidir. Kanaat tükenmez bir hazinedir” Başkahramanın kiminle, nasıl evlendiğı, eşinin ne iş yaptığı vb. konular eserde belirtilmemiştir.

Başkahraman, çocuklarını kucağına alarak bahçesini düzenlerken kapı çalar. Gelen kişi ile başkahramanın konuşmaları net değildir. Gelen kadın hangi hanımı soruyor? Başkahramanın konağına geldiğı hanımı soruyor ise, kendisi hâlâ orada mı çalışmaktadır, ailesi ile konakta mı yaşamaktadır? Değil ise neden gelen kişi hanımı sormuştur veya bu hanım bir başkası mıdır, belli değildir. Ancak bu kadının gelişinin hikâyedeki görevi, sohbet sırasında ortaya çıkar. “Kul cinsi” yani cariyelikten yetişme olan kadın, başkahramanın teyzesinin kızıdır. Bu tesadüfle başkahraman, ondan annesinin ve babasının öldüğünü; kız kardeşinin İstanbul’da, erkek kardeşinin Adana’da olduğunu öğrenir; ertesi günü kız kardeşini görmeye gider, erkek kardeşine telgraf çeker.

Konağın hanımı ise yaşam tarzında hiçbir değişiklik yapmamıştır; konak satılmış, eşi ölmüş, serveti tükendiğinden parası için etrafında olanlar da onu terk etmiştir; artık o, küçük bir odada oturmuş geçmiş ve hâli kıyaslamakta ve ağlamaktadır. İsrafın sonunun ne olduğunu anlamaktadır ancak iş işten geçmiştir.

Burada yazar yine araya girer ve okuyucusuna mesajını verir: “Kadınlar için kocalarına itaat etmek ne güzel şeydir. Zira itaat saadet-i aileyi, hayatı temin ettiği gibi ahireti de tamir eder!!!”

Hanımfendi, hem ağlayıp hem düşünürken bir araba gürültüsü duyar ve çalan kapıyı açar. Araba ile gelen “süslü bir hanım” içeri girer. Gelen başkahramandır, kendini tanıtır, bu sefalete dayanamayarak öleceğini düşündüğü hanımını da alarak evine götürür. Onu manevi annesi kabul eder ve ailesiyle birlikte mesut şekilde yaşarlar.

Hikâyenin sonuna eklenen “Mülahazacık” hikâyenin hülasası ve kıssadan hissesidir: “Zevce servetin bekasına güvenerek israfa devam etti. Zevcinin sözlerine kulak asmadı. Küçük kız on altı yaşında iken bir evde zuhur eden dirliksizliklerin neticesi vahamet olduğunu anladı. Fikrini tashih etti, itaati büyük bir vazife bildi. Nihayet hasretine kavuştu. Çoluk çocuk sahibi oldu,

hanımını da unutmadı. Küçük iken hükmettiği hâlin hanımda zuhurunu görür görmez imdadına yetişti. Sefaletten kurtardı. Evine aldı. Ne saf vicdan, ne güzel ahlak!...”

1895 yılında yazılan ve 1898’de neşredilen *Küçük Bir Kızın Sergüzeşti*’nde yazarın amacı, öncesinde Tanzimat devri yazarları tarafından kaleme alınan örneğin Ahmet Mithat Efendi’nin “Esaret”, “Felsefe-i Zenan”, “Ölüm Allah’ın Emri”², *Felâatun Bey ile Râkım Efendi*³, Namık Kemal’in *İntibah*⁴, Samipaşazade Sezai’nin “Düğün”⁵, *Sergüzeşt*⁶ roman ve hikâyelerdeki gibi cariyelik müessesesini eleştirmek, dramatize etmek ya da cariyelere yapılan iyi muameleden söz etmek değildir. Henüz ergenlik çağında olan bir genç kızın çalıştığı konakta şahit olduğu problemleri zihin ve duygu süzgecinden geçirerek yapılan hataların hüsrarla neticeleneceğini, bu davranışlardan kaçınarak mutluluğa ulaşabileceğini anlamasıdır. Müsrif/baskın kadın ve silik/pasif koca birlikteliği, hazin sonu hazırlamak; başkahramanın iyiliğini, örnek kadın oluşunu ön plana çıkarmak için başvurulan; okuyucuya karşılaştırma imkânı sunulan bir yöntemdir.

Hikâyede taşra kızları, İstanbul kadınlarının yaşantısına daha doğrusu lüks hayatına hayrandır. Başkahraman da İstanbul’a giderek buradaki kadınlar gibi olmayı istese de yazar, israf ile kanaat etme karşıtlığından ikincisi sayesinde hiçbir şeyi bulunmayan taşralı bir “işçi kızı”nın evlendikten sonra araba sahibi, süslü bir hanım olması; önceden zengin olan hanımın fakirleşmesi, başkahramanın tam zıddı olması ile sosyal statünün ve beraberinde getirdiği refahın kazanılması ve devamlılığının sağlanmasının esasları ortaya konmuştur.

Bahsedilen yirmi yıllık sürede keskin zaman atlamaları, olaylar arasındaki kopukluklar, yazarın araya girmesi vb. teknik kusurları/zayıflıkları olan *Küçük Bir Kızın Sergüzeşti*, hikâye formatında sunulmaya çalışılmışsa da romanın edebi nevelerimize dâhil olduğu ilk zamanlarda eğitici-ahlaki yönü ağır basan eserlerin öncelenmesi gibi bu hikâyede de devrin edebî ve toplumsal anlayışının ürünleri sayılan kadında bulunması gereken kanaat, itaat, güzel ahlak, terbiye gibi özellikler iyi-kötü örnekler üzerinden vurgulanmıştır.

Küçük Bir Kızın Sergüzeşti⁷

Kariin-i Kirama

Şu küçük millî hikâyeciği takdim ederim. Bir küçük kızın hasbihâl-i masumanesini, hayat-ı sabavetini musavverdir.

Bu kızın sergüzeşinde: İsrafın, sefalet, hüsn-i idare ve ahlakın neticesi saadet olduğu gösterilmiştir. Kalemimin ilk mahsulü olan şu risaleciğimi okuyanlardan münderecatta kesretle görülecek hataların affını istirham eylerim.

Fi 7 Teşrin-i Evvel sene 311
Gemerek’ten: Abdülkadir

² Ahmet Mithat, *Letaif-i Rivayat*, Haz. Fazıl Gökçek-Sabahattin Çağın, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001.

³ Ahmet Mithat, *Felâatun Bey ile Râkım Efendi*, Haz. Tacettin Şimşek, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

⁴ Ahmet Mithat, *İntibah*, Haz. Yakup Çelik, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2000.

⁵ Samipaşazade Sezai, *Bütün Eserleri I: Küçük Şeyler*, Haz. Zeynep Kerman, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

⁶ Samipaşazade Sezai, *Sergüzeşt*, Haz. Tacettin Şimşek, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

⁷ Abdülkadir, *Küçük Bir Kızın Sergüzeşti*, Malumat Matbaası, İstanbul, 1314.

Küçük Bir Kızın Sergüzeşti

Bahar ne kadar latif bir mevsimdir. Muhabbetler uyanır, sevdalar tazelenir, çiçekler açılır, kuşçağızlar latif latif ötüşürler. Her yerde bir letafet, her mahlukta bir şetaret görülür.

*

Vakit gece, ortalık sakin, sema berrak, kamer bedir hâlinededir.

Mevsimin tazeliği gibi taze, bedrin letafeti gibi latif, genç güzel, kara kaş ve kara gözlü bir kızın başını elleri arasına almış, Marmara'nın o saha-i siminine nazır pencereye dayanmış kendi kendine hasbihâl ediyor. Latif siyah gözlerinden dökülen yaşlar kim bilir ne kadar latif bir hissin mahfazası olan kalbi üzerine yuvarlanıyor.

*

Of! Ne kadar talihsiz başım var imiş, düşünüyorum da çıldıracağım geliyor. Güya ki ben () doğmuşum. Evet: Doğduğumu bilmiyorum. Birçok öküz arabalarıyla Tokat'ta "Kazabad" isminde bir yere geldiğimizi hatırlıyorum. O zaman ben beş yaşında imişim. Çimenliklerde yuvarlanır, küçük kuzuları kovalar idim. Sırma işlemek için kendimden büyük kızların yanlarına gider, onların işlerine hayran olduğum kadar sözleri bana hoş gelir, yanlarından ayrılmak istemezdim. Zira: Musahabeleri İstanbul'da hanımların arabalarla gezdiklerine, cevahirler takındıklarına dair idi. Ah o zaman ben de bunları arzu ediyordum. Masumane bir hahişle refikalarım: Evet kendilerinin sözlerine hayran olduğum kızlara ben de İstanbul'a gideceğim der idim. Nihayet talihsizliğim eseri olarak annemi, babamı feda ederek bu arzuma muvaffak oldum. Kim ile, nasıl geldiğimi bilemiyorum. Yağmurlu bir günde beni şu gün içinde bulunduğu konağa getirdiler. Ne yalan söyleyeyim geldiğime pişman olmuş idim. O gün ağladığım, müteessir olduğum kadar bir gün tasavvur edemiyordum.

Gözlerinden yaşlar akıtarak!

Ah anneciğim, babacığım! Düşündükçe çıldıracağım geliyor. Hangi bir hisse tabi olarak sizden ayrıldım. Hiç beni hatırlıyor musunuz? Öldü mü kaldı mı soruyor musunuz? Acaba sizi göreceğim miyim? Niçin evladınızı aramıyorsunuz. Kızınızı göreceğiniz gelmedi mi? Zavallı anneciğim... İhtiyar anneciğim ağlaya ağlaya mutlak vefat etmiştir. İhtimal ki kardeşlerim İstanbul'da beni kapı kapı aramışlardır... Nerede bulacaklar... Of!

Buraya ihtiyar bir kadın geliyor kendisini gördüm mü annemi görüyorum zannediyorum. O kadar seviyorum. Hele taşralardan bahsetti mi o kadar mütelezziz oluyorum ki sanki anneciğim karşımda durmuş da kızım... Kızım sen el kapılarında aldığın lezzeti annenin şefkatine feda ettin diyor gibi geliyor... Of

Bir kalpaklı gördüm mü! Sanki babam, kardeşlerim beni arayarak buraya gelmişler zannediyorum, yüreğim atıyor, gözlerim yaşıyor. Seviniyorum. Ben... Sen benim kardeşim değil misin? Diyeceğim geliyor.

Ah... Anneciğim gel... Gel de yetişmiş kızını gör... Ağuş-ı şefkatini aç... Sakla.

Gözyaşlarını silerek:

Of... Ben de nan ve nimetiyle perverde olduğum konağın hâlini düşünmüyorum da eski dertlerimi tazeliyor, müteessir oluyorum...

... Bizim hanımefendi ne kadar hırçındır. Zavallı beyefendi akşam eve gelip geleceğine pişman oluyor. Hanımın yüzünden borçlular beyefendiyi sıkıştırıyorlar. Borçların tesviyesi için geçen gün dükkânın biri satıldı. Borçlara verilecek para hanımın emriyle elmaslar alındı... Borçlar eski borç... Zavallı bey... Bilmem hanımın neresine meftun... Beyefendiye acıdığım kadar hanıma da acıyorum... Zavallı hanım güzel olacağım diye tuvalet odasında saatlerce pudralar,

pomatlar, allıklar bilmem neler boya küpüne girmiş çıkmış gibi boyanır, süslenir meydana çıkar. Bari evde otursa, süsünü beyine gösterse ne ise akşama kadar gezer... Gelir. Bir parça piyano çalar. Beyefendi bir şey söyledi mi gözyaşı dökmeye başlar. Bilmem her evlilik böyle mi? Yok... Yok. Eğer her evlilik böyle olsaydı... Kim evlenirdi?

Bizim hanımın su-i ahlakı, beyine itaatsizliği, hodpesentliği aşiyane-i saadet olacak bu konağı mahvetmek derecesine getirdi. Bu konak da satılır. Arabalar da borçlulara gider. Hanımefendi iki odalı bir evde de oturamaz mutlak ölmeli: Can da tatlıdır. Her dakikası bir ölüm olan sefalet içinde yaşamalı!

Hüsn-i ahlak, terbiye, itaat sayesinde iki odalı bir ev güzel bir aşiyane-i saadet olur. Haneye saadeti idhal edecek hanımdır. Zannederim bu hâller ben yaşta bir kıza güzel bir ders-i ibrettir.

*

Hasbihâlini gözyaşı dökerek söyleyen kendi hâlini unutarak ekmeğini yediği evin mahvolmak derecesine geldiğini düşünen saadeti eve idhal edecek itaatli bir hanımdır... Diyerek kalbinde âli bir his besleyen bu işçi kızcağız: Nihayet bir ailenin çerağ-ı saadetini, bir gencin şule-i hidayetini tenvir ederek küçük bir heyet-i içtimaiye evet: Mesut bir aile teşkil etti!

Hulus-i niyet müntic-i muvaffakiyettir. Zevci ne kadar namuslu ise kendi o kadar itaatlidir. Kanaat tükenmez bir hazinedir; bu zevç ve zevce birçok zenginleri hayran bırakacak derecede bir saadet! Ve kanaat gibi bir servet ve saman içinde bahtiyar yaşamaktadır.

*

Aradan epeyce zaman geçmişti. Yine bir bahar idi ki bu küçük valide çocuklarını kucağına alarak küçücük bahçesini tanzim ediyor idi. Kapı çalındı. Koştı kapıyı açtı çarşafı bir hanım şu yolda mükâlemeye başladı:

— Hanım burada oturuyorlar mı hemşire?

— Çıktıkları bir ay oluyor.

— Vah... Vah yorgunluğum boşa çıktı. Yerim de uzakça.

— A hemşire hanım buraya kadar zahmet etmiş gelmişsiniz. Yorgunluğunuzu almak için bendehaneyi teşrif buyurun bir kahve içelim.

Hanımların âdetlerindedir. Her kim olursa olsun bilmedikleri bir hanımla görüştüler mi en evvel annesini, yaşını, cinsini sorarak öğrenmek arzusunda bulunur.

İşte bu kabîlden bizim ev sahibi hanım da... Misafir hanıma hoşbeşten sonra: Zehabımda hata etmiyor isem kul cinsi olmalısınız?

— Evet hemşire kul cinsiyim.

Ev sahibi hanım... Misafir hanımın annesinin, babasının ismini birer birer sordu. Netice-i tahkikatı muhatabı hanım teyzesinin kızı olduğunu anlamasın mı?!!

Oh... Hasret yaşları dökülmeye başladı. Yirmi senelik hasretine kavuştu... Annesinin, babasının vefat ettiklerini, hemşiresinin İstanbul'da biraderinin Adana'da olduğunu anladı.

Akşam beyi geldiği vakit gözyaşları dökerek macerayı öyle rikkatengizane bir surette anlattı ki beyin bilaihtiyar gözlerinden yaş gelmeye başladı.

Ertesi günü teyzesinin kızını alarak hemşiresini görmeye gitti. Biraderine şu yolda telgraf çekti.

Suret-i Telgraf

Çok şükür seni göremiyor isem de sıhhat haberinizi aldım müjdeler yirmi senelik hasret nihayet buldu hemşireni görmek istemez misin?

*

Hanımefendi israfta devam etti. Nihayet o güzelim konak satıldı. Bey vefat etmiş. Hanımın etrafını dalkavuk kadınlar sarmış işçi kızı hasbihâlinde demiş olduğu: Her dakikası bir ölüm olan sefalet içinde yaşamalı: Zamanı gelmiş idi. Satacak savacak bir şey kalmadı. Para hatırı için olan dostlar yüz çevirmeye, çanak yalayıcılar görünmemeye başladılar.

Ud, piyano, kanun, şarkı ile eğlenemeyen, ince tatlıları, âlâ kızartmalarını hazmedemeyen hanımefendinin, yemeği, eğlencesi gözyaşları oldu!!...

*

Hanımefendi küçük bir odada oturmuş şimdiki hâliyle mazide servet içindeki sefaleti kıyas ediyor, gözyaşları döküyor idi.

Evet hanım israfın neticesi hangi yola çıktığını anladı...

Lakin heyhat... Mazi... Mazi...

*

Kadınlar için kocalarına itaat etmek ne güzel şeydir. Zira itaat saadet-i aileyi, hayatı temin ettiği gibi ahireti de tamir eder!!

Hanımefendi düşünüyor, ağlıyor idi. Bir araba gürültüsü ile kapı çalındı.

Dalkavuklar içinde acep bir merhametlisi mi zuhur etmiş idi? Araba ile gelecek kimdir?

Oturduğu yerden ipi çekti. Süslü bir hanım arabadan inerek içeri girdi.

— Müteaccibane istikbal ederek kimi arıyorsunuz hanımefendi yanlış gelmiş olmalısınız.

Burada fakir bir kadından başka kimse oturmuyor dedi. Hanımefendi cariyenizim dedi...

Gözleri yaşarmaya başladı. Evet hem hanımefendi, hem de işçi kızı ağlıyor idi.

— Hanımın söze başlamasına meydan vermeyerek hanımefendi tenezzülen cariyenizin hanesini teşrif buyurun. Araba kapıda bekliyor. Cariyeniz mahzen davet için geldim diyerek saf vicdan besleyen bu kızcağız hanımının eteklerini öptü. Koltuğuna gid[r]erek arabaya götürdü. Valide ittihaz ederek yanına aldı. Hüsn-i ahlak ve terbiye sayesinde çocukları zevci kendi, hanımına valide-i maneviyesinden mürekkep bir aile-i saadet teşkil etti. Beyini seviyor, çocuklarını okuyor, hanımına itaat ediyor. Cenab-ı Hak her aileye hüsn-i imtizaç ile, saadet-i hâl ihsan etsin.

*

Mülâhazacık

Zevce servetin bekasına güvenerek israfta devam etti. Zevcinin sözlerine kulak asmadı. Küçük kız on altı yaşında iken bir evde zuhur eden dirliksizliklerin neticesi vahamet olduğunu anladı. Fikrini tashih etti, itaati büyük bir vazife bildi. Nihayet hasretine kavuştu. Çoluk çocuk sahibi oldu, hanımını da unutmadı. Küçük iken hükmettiği hâlin hanımda zuhurunu görür görmez imdadına yetişti. Sefaletten kurtardı. Evine aldı. Ne saf vicdan, ne güzel ahlak!...

Nihayet

KAYNAKÇA

Abdülkadir, *Küçük Bir Kızın Sergüzeşti*, Malumat Matbaası, İstanbul, 1314.

Ahmet Mithat, *Felâatun Bey ile Râkım Efendi*, Haz. Tacettin Şimşek, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

Ahmet Mithat, *İntibah*, Haz. Yakup Çelik, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2000.

Ahmet Mithat, *Letaif-i Rivayat*, Haz. Fazıl Gökçek-Sabahattin Çağın, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001.

Samipaşazade Sezai, *Bütün Eserleri 1: Küçük Şeyler*, Haz. Zeynep Kerman, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

Samipaşazade Sezai, *Sergüzeşt*, Haz. Tacettin Şimşek, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.